Jókai Mór

Fráter György

Magyar Elektronikus Könyvtár

Tartalomjegyzék

I. FEJEZET – Fényes Buda vára! 6

II. FEJEZET – Magister kaminarius 21

III. FEJEZET – „Nem férfi, csak inas!” 43

IV. FEJEZET – Fráter György 48

V. FEJEZET – Dobzse László 53

VI. FEJEZET – A mi Urunk 59

VII. FEJEZET – Pára és lélek 70

VIII. FEJEZET – A márvány-ara 73

IX. FEJEZET – Több fény, több homály 79

X. FEJEZET – Törvényszék egy halott fölött 84

XI. FEJEZET – Fokrul fokra 89

XII. FEJEZET – Vissza! 92

XIII. FEJEZET – „Ultimus surculus masculus” (Az utolsó férfisarj) 93

XIV. FEJEZET – Kísértetek és kísértések 103

XV. FEJEZET – „Hanyatló szép hazám” 112

XVI. FEJEZET – Szent Pál feje 114

XVII. FEJEZET – „Lutherani comburantur” 119

XVIII. FEJEZET – A király haragja 121

XIX. FEJEZET – Sok beszéd, semmi tett 127

XX. FEJEZET – Az ős-országgyűlés 136

XXI. FEJEZET – A kalandosok **145**

XXII. FEJEZET – Mohácsnál **150**

XXIII. FEJEZET – Két király egy országban **158**

XXIV. FEJEZET – A sajóládi remete **164**

XXV. FEJEZET – Hogy csinálják az ellenségeket? **166**

XXVI. FEJEZET – Az „egy” magyar **169**

XXVII. FEJEZET – A királyhalál legendája **172**

XXVIII. FEJEZET – A lengyel fehér asszony **175**

XXIX. FEJEZET – A titkos ellenség **178**

XXX. FEJEZET – A védőangyal **181**

XXXI. FEJEZET – Flectere si nequeo superos, acheronta movebo (Hát ha az égieket nem: a poklokat is megeresztem) **185**

XXXII. FEJEZET – A világosvári tréfa **190**

XXXIII. FEJEZET – „Több is veszett Mohácsnál!” **193**

XXXIV. FEJEZET – A trónfoglalás **198**

XXXV. FEJEZET – Igazság-e, vagy mese? **204**

XXXVI. FEJEZET – Az angyali korona **207**

XXXVII. FEJEZET – Az első bankó **210**

XXXVIII. FEJEZET – A hét vendégfej **212**

XXXIX. FEJEZET – Az orgyilok **218**

XL. FEJEZET – Gritti **220**

XLI. FEJEZET – Junisz bég **262**

XLII. FEJEZET – Jó Török Bálint **288**

XLIII. FEJEZET – Péter vajda **300**

XLIV. FEJEZET – Izabella **314**

XLV. FEJEZET – Mire jó a lutheránus vallás? 319

XLVI. FEJEZET – A fatális lencse 323

XLVII. FEJEZET – A szultán pecsétje 329

XLVIII. FEJEZET – Ünnep és gyász 332

XLIX. FEJEZET – Fiatal anya 334

L. FEJEZET – Buda ostroma 338

LI. FEJEZET – A szabadító szultán 350

LII. FEJEZET – A fekete herceg 363

LIII. FEJEZET – Székesfehérvár veszedelme 369

LIV. FEJEZET – Az új ellenségek 373

LV. FEJEZET – „Vitéz Török Jánosról emlékezem” 378

LVI. FEJEZET – „Sic fata volunt…” 388

LVII. FEJEZET – A pálos barát 391

LVIII. FEJEZET – Ulomán basa 394

LIX. FEJEZET – Hetven napig temetetlen 399

I. FEJEZET – Fényes Buda vára!

Tizenkét lovas vitéz üget fölfelé a zsidóvárosi úton Buda várába. Nyomukban egy hosszú társzekér.

A lovasoknak a fegyverzetéről fel lehet ismerni, hogy ők Corvin János hercegnek a katonái. Medvebőr süvegük van, sastollal, vitézkötéssel, vállukon farkasbőr kacagány, bal felül görbe kard, jobb felül háromélű páncéltörő az oldalukon, hátul az övük mellé dugva egy kurta nyelű fokos, s még a kengyelvashoz szorítva egy hosszú kopja, zászlóval a végén; a zászlók címere három koronázott fej. Ezek ilyen készülettel mennek az ellenségre. Ha azt mind kipróbálják rajta? Egy káplár a vezetőjük, fiatal, alig bajuszos suhanc; ez nem visel kopját, de a kivont görbe kardot tartja a kezében; egy másik kard pedig keresztbe van fektetve a nyergébe elöl.

Az utánuk felvonuló társzekereket jármos ökrök vontatják, a béres a két kézre való nagy ostorral az ökrök mellett gyalogol, nagyokat kongatva, a kocsiülésben pedig két-két muskétás ül, karra vetett puskával. A zsidók, akik az ablakból nézik, számlálgatják, hány szekér jön. Nagy kincs lehet rajta, mert ugyan őrzik! A szekerek azonban bivalybőrrel vannak letakarva, amiket ólompecséttel lezárt szíjak csatolnak a szekér oldalához.

Amint a várkapu elé ér a csapat, ott meg kell állni. A kapubolt egy bástyatoronyba mélyed be, s kettős kapuval van ellátva. A külső kapu, nehéz tölgyfa alkotmány, ki van tárva, hanem belül van egy vasrács, mely le szokott eresztve lenni. E belső kapuboltozatra vannak felfüggesztve a csodahős Toldi Miklós emlékei: a vasgolyók, mikkel áthajította a Dunát, az ekevas, melyet kelevézével átlikasztott, aztán meg egy özönvíz előtti óriásnak a lábszárcsontja. Egy mellékajtó nyitva van a gyalogosok járás-kelésére; de aki szekérrel vagy lóháton akar bejutni a várba, annak elébb igazolni kell a vártán álló hadnagy előtt, hogy mi járatban van. A rácson belül strázsál a silbak. Annak a kiáltására: „Ki vagy? Megállj!” megfelel a káplár: „Corvin János herceg katonái vagyunk!” Erre előjön az őrmester, s kéri az igazságot. A káplár előkeresi a tarsolyából az iratokat, ráismer a pecsétről, hogy melyiket adja itt át, azt az őrmester beviszi a hadnagyhoz.

Azalatt a hadfiak körülnéznek.

A várkapu előtt, a bástyafalba építve látszik egy nagy síremlék, veres márványkőből: két angyal meg egy bíbornoki kalapot viselő alak domborművével. Alatta lapidár írás. Azt jó volna elolvasni, ha tudna hozzá valaki.

– No, Lója! Te tudsz a betűkhöz! Olvasd el, ki fekszik itt? – mond a káplár.

A megszólított leszáll a lórul, odamegy az emlékhez, s nagyot ráz a fején.

– Bolond ákombákom ez! Sohasem láttam én ilyet! – A vitéz csak a szláv betűket ismerte, azokból is csak a glagol jegyeket, amiket a bogumilok használtak.

Ezalatt az őrmester visszajött a kapuhoz. A vasrács nagy csörömpöléssel kezdett felhúzódni.

– Bátya! Micsoda cifra kolonc ez itt az útfélen? – kérdezé a lovasok káplárja az őrmestertől.

– Hát nem tanultál olvasni, öcsécském? Oda van ám írva a neve: „Márton, esztergomi érsek, bíbornok 1383."

– Ejnye, bátya! Hát aztán hogy felejtették azt az érseket ide ki a kapu mellé, mikor templom is van a várban?

Nevetett ezen az őrmester.

– Hát, öcsém, majd megtudod, ha egyszer te is bíbornok fogsz lenni meg érsek, aztán agyonütnek.

Ezen aztán mind a ketten nevettek.

– Mi a neved, öcsécském? Hadd rovom be.

– Martinuzzi Utyessenovics György.

– Hüh, de cifra! Nem írnád fel magad ide a táblára?

– De bohó kend, bátya! Hiszen ha olvasni nem tudok, írni hogy tudnék?

– No, hát ballagj tovább!

A lovascsapat átvonult a kaputornyon, s ott egyszerre megnyílt előttük az a fölséges látvány. Fényes Buda vára! Egy hosszú utca pompás palotasorokbul, Zsigmond király korabeli építmények, velencei stílben. Az utca elején roppant keményfa tőkéken fekszik, öblével felfelé, két óriási rézmozsár, a gyűrűs holló címerével.

– Ezek lettek volna jók Nikápoly ostrománál! – kiált vissza a vitézeinek a káplár.

Aztán jön egy nagy tér, háttérben pompás templommal, közepén a sárkányölő Szent György, márványbul faragva. Azon túl csupa úri paloták, miknek kapualját banderiális katonák őrzik. Az utcák mind nagy lapos kövekkel kirakva, a piacok négyszögű márvánnyal. A gyalogjárókon úri nép jár-kel, minden úrnak ott van a kíséretében a cifra hajdúja, a hölgyeknek a kísérő fraj, a főpapokat zsellyeszékben viszik, s az ország zászlósurainak hintaja előtt kengyelfutó szalad, utat nyitva számukra a sokaság között. Sok cifra katonai egyenruhát látni mindenfelé. Szegénynek, koldusnak nem szabad az utcán szégyenkedni, azok, ha instanciával jönnek, a föld alatti folyosón bocsáttatnak fel a várba.

A lovascsapat trombitaszó mellett haladt előre. A fiatal káplár mutogatta a kardja hegyével a nyomába tóduló vitézeknek, hogy melyik ház melyik uraságé. Ő már jártas volt Buda várában. Még mint gyermek, hazulról szökött egyszer ide, s sorba zörgetett valamennyi ajtón, szolgálatot keresve. Koplalt is Buda várában eleget. Elérkeztek a királyi palota elé.

A szép, nagy tér nem volt kikövezve; hanem finom, fehér dunai kaviccsal beterítve. Ez volt a nemesi bandériumok felállításának helye.

Itt a káplár a hármas üdvriadót elfúvatva, sorba állíttatá az ökrös szekereket; a csapatját pedig elhelyezte a szökőkút elé.

Az is királyi emlék, Corvin Mátyás alkotása; fehér márványtalapzaton rózsaszín márványmedence, kagyló mintára kifaragva. A kagylónak annyi gerezdje volt, ahány megyéje az országnak, s minden gerezdbe egy megyecímer domborműben vésve. A közepén pedig állt egy bronzból öntött pogány isten, aki korsójábul önté a kristály vízsugárt, melyet ólomcsövekkel vezettek ide a budai hegyekből.

Itt leszállítá a lórul a vitézeket a káplár, s kiadta nekik a rendeletet.

– Ide, a kút medencéje körül tűzzétek le a kopjákat, egylépésnyi távolban egymástól.

Azzal maga is leszállt a nyeregből s elindult a királyi vár felé, a nyeregbe tett kardot is magával víve.

Egy fekete kamukába öltözött, hiúzprémes úriembert szemelt ki magának a sokaság közül, akit megszólítson.

– Én, János herceg küldötte, a királyi várnagyot keresem, nemzetes Szentelaki Szente Mihály uramat.

– No, vitéz fiam, akkor csallóközi szerencséd van. Én vagyok az a királyi várnagy. Hát téged kinek hínak?

– Az én nevem Martinuzzi Utyessenovics György.

– Ah! Tán csak éppen a gróf Utyessenovics Gergelynek a fia?

– Azt mondja az anyám.

– Jól ismertem az apádat. Derék úr volt. Sokszor ültem az asztalánál.

– Akkor jobban ismerte kegyelmed, mint én; mert én sohasem ültem az asztalánál.

– De hát a Martinuzzit hol kaptad?

– Azt meg a keresztapámtul, a scardonai püspöktül, aki az anyám bátyja.

– Azt is ismerem. Annak a rezidenciájában is voltam egynehányszor; de az sohasem ültetett le az asztalához.

– No, azt hát egyformán ismerjük mind a ketten.

A várnagynak megtetszettek a fiatal vitéz kapóra jött mondásai. Vállára ütött.

– Ember vagy a talpadon, fiam, hát honnan cseppentél ide?

– Egyenesen Törökországból jövök, Nikápoly alul. Odáig paskoltuk a hitetlen pogányt, de ott bevette magát a borzlyukába, s nem tudtuk belőle kifüstölni, mert nem volt se öreg mozsarunk, se tarackunk, se csatakígyónk. Hát aztán csak visszatértünk a hadizsákmánnyal. Abbul küldi általam a színét javát kiválogatva az én uram, János herceg, a királynak meg a királynénak.

– No, azzal nagy örömet fogsz csinálni, fiam, odafenn a palotában. Ritka madár az, aki azzal a szóval jön ide, hogy hozott valamit. S ez a huszonnégy szekér mind hadizsákmánnyal van rakva?

– De még milyenfélével! Kérem kegyelmedet, küldje oda a király sáfárját, hogy vagdalja le a szíjakról az odaforrasztott ólompecséteket, s tegyen róla tanúságot, hogy nem volt semmi megsértve; az én legényeim majd aztán garmadába rakják a kincseket, hogy amikor őfelségeik ott azon a márvány eszterhajon megjelennek, láthassák az egész diadalmat. Egyik csoportban lesznek az elfoglalt zászlók és lófarkak, másikban a fegyverek, dobok, trombiták, azután a skófiummal, gyöngyökkel kivarrott nyergek, zablák, aranyos csojtárok, no meg az ezüstpajzsok, arannyal cifrára kiverve, olyan páncélingek, amiknek a pikkelye, mint a halhéj, csupa ezüstből van. Aztán a sok drága kaftány, selyemből, kamukából, nyusztprémmel, mándruckacagánnyal. Egész határ lesz az arany-, ezüstedényekből, akikről szegény ember azt se mondhatja meg, hogy ki mire használatos. Megint végszámra a sok szövöttes, tarkabarka valamennyi. Tudom, hogy a királyné mindjárt viganót szabat belőle magának. Prémek is támadnak nagy sokasággal, amilyeneket keresztény ember sohasem látott. Húsz szekér tele van rakva ilyenekkel, teletetéz halommal.

– Én huszonnégynek olvastam a szekereidet.

– Az utolsó négyre lesznek majd csak szépen megrökönyödve, ha annak a bélését meglátják. Azokban levágott török fejek vannak.

– Hüh, fiam! Levágott fejek? – kiálta fel Szente uram. Már ő meg volt rökönyödve. – Azokat kár volt idecepelni.

– Jajh! Nem olyan fejek ám ezek, mint más jótét lélek feje szokott lenni. Ezek a „delik" fejei. Ami annyit tesz, hogy „bolond". Ezek mezítelen rohannak az ütközetbe, s nem adják meg magukat, amíg egyet mozdulhatnak; két kard van a kezükben, így harcolnak. Aztán a sastollat nem a kalpagba, vagy a turbánba dugják, hanem két metszést hasítanak a homlokukon, s abba tűzik bele a kerecsentollat. Ilyen fej az valamennyi.

– No, már ilyen fejet csakugyan magam is szeretnék látni.

– Hát majd menten megláthatja kegyelmed, csak taszítson egyet azon a sáfáron, hogy vegye számba a zsákmányt; mert az az én lelkemre van ám bízva.

– Meglesz, fiam, ne tarts semmitől, még ma nem vész el semmi a zsákmányból, amit a királynak hoztál. De hogy holnap marad-e belőle valami, azért már nem teszem tűzbe a kezemet. – No, gyere velem addig. Nézd körül a királyi palotát kívül-belül. Bámuld ki szemedet, szádat. Még úgysem mehetsz a király elé, mert az a misén van, s ma sok „nagy marha" van bejelentve nála, akit előbb fogad el, mint téged.

– Ezt a kardot pedig magának a királynak hoztam – magyarázá a vitéz. – Azért nem adom ki a kezemből. Nemcsak a drágaságáért, csupa kárbunkulus a markolatja, hanem az emlékezetéért. Ez ama híres kurd vezér, Kara Hasszán szablyája, aki maga dicsekedett vele, hogy száz vitéz fejét vágta le ezzel. A százegyedik én voltam.

– No, ezzel ugyan őfelsége kevés embernek az életét fogja kioltani – jegyzé meg Szente uram.

Szente uram elöl ment, s hagyta a káplárt a háta mögött következni, ahogy illik. A várnagy rangja egyenlő volt a kapitányéval. Szente uram végigvezette a káplárt azon a kétszáz lépésnyi hosszú folyosón, melynek az egyik odalát veres márványba foglalt ablakok képezték, a másik oldalán pedig hős magyar vitézek képei álltak diófa rámákban, elkezdve ős Bendegúztól. Innen egy széles márványlépcső vezetett fel egy nagy terembe, amelyről Szente uram azt állítá, hogy az volt Beatrix királyné ágyasháza; a mostani királyné a férjéhez közelebb választott lakást. A falakon freskófestmények voltak; amiknek az allegóriai értelmét a várnagy készséggel magyarázta a pártulfogottjának:

– Ez itt a Bátorság, amaz a Mértékletesség, Remény, Szeretet, Hit, Erő, Vitézség, Bőség, Igazság. Közben pedig a Hunyadiak címerei kifaragva.

Azután felnyitotta előtte a nagy köröndöt, ahol Mátyás király fényes lakomákat szokott adni külföldi vendégek tiszteletére. Fenn egy körülfutó karzat, fábul faragott, remekben készült tizenkét szoborral. Az aranyozott padmalyt óriási gyíkok alakjai támogatták.

Megint egy más teremnek a gerendázata csupa rózsákkal és egyéb virágokkal volt ékesítve. Aztán jött egy kupolás terem, melynek boltozata a firmamentumot ábrázolta, a csillagképleteket Mátyás születése idejétől mutatva fel, körös-körül arany betűkkel e disztichon:

„Aspice Mathiae micuit quo tempore Regis,

Natalis Coeli, qualis utraque fuit."

Mindjárt e terem mellett volt aztán egy újabban épített kupolás terem, az is éppen így az égi szférát ábrázolta, azt az áspektust örökítve meg, amidőn II. Ulászló Magyarország koronáját viselgetni kezdte. Azon meg ilyen körirat:

„Magnanimus princeps, diademate gaudet utroque. Uladislaus, tollat ad Astra Caput."

A két nagy királyi termet egymással összekötő márvány küszöbű ajtó egyik párkányzatán:

„Mathias Corvinus, Rex Hungariae."

A másikon pedig:

„Uladislai hoc magnificum opus. MDVII."

A várnagy azt szerette volna, hogyha a fiatal hadfi ennyi pompa láttára szörnyülködött volna, s nagyon bosszantá, hogy ez még annyit sem mond rá, hogy „aujnye!"

– No, hát láttál már ennél szebb palotát életedben, te lélek? (A régi magyaroknál csak az a szó járta szidalmazásnak: „te lélek!")

– Hát, nagy jó uram, cifra palotából annyi részem volt énnekem, hogy akár megcsömörlöttem tőle. Tíz álló esztendeig laktam meg a fölséges Vajdahunyad várát; ahová az én uram és pártfogóm, János herceg küldött. Ott éltem nagy ártatlanságban a kék darabantokkal együtt. Láttam én ott faragott követ, festett falat annyit, hogy irtózok rágondolni; olyan hideg volt benne, majd megfagytunk, s a denevérek mind megrágták a kenyerünket. Áldottam a Jehovát, mikor onnan elvittek, s a rongyos sátor alatt hálhattam, ahol nem volt a fejem alatt kirakott márványkép. Jobb szeretném én, ha valami mást mutatna meg kegyelmed nekem.

– Tudom. A borospincét. De oda én téged, fiacskám, az audiencia előtt nem vihetlek, mert ha a királyné megérzi, hogy bort ittál, menten kidobat a teremből. Hát majd csak azután jön a bor.

– Azt pedig szépen megköszönöm, mert azt sem tudom, mi az?

– Nem ismered a bort?

– Hát hol vettem volna? Tíz esztendeig az oláhok között, kettőig a török földön. Ott mind nem ismerik a bort. Azt hallom, hogy bolond lesz attul az ember. Nem kérek én abbul. – Hanem, ha jót akar velem, nagy jó uram, arra kérném, mutatná meg nekem azt a nagy csodáját a dicső Mátyás királynak, aminek az egész világra elterjedt a híre: hogy is mondom csak ki? A „bibliotékáját!"

– A bibliotékáját? Jaj, fiam! Aki oda belép, még ha kanállal ette is a tudományt, úgy megretten tőle, hogy könyörögni kezd: eresszenek innen! Elveszek ebben az erdőben!

– Azt szeretném én látni.

– Ismersz valamiféle litterákat?

– Azt sem tudom, milyen fárul rázzák.

– No, akkor hát nem fogsz innen ellopni semmit. Hanem aztán tőlem ne sokat kérdezősködjél, mert én Nagyszombatban csak a humaniorákig jártam.

Azzal előkereste a nagy kulcsos karikáról a legdíszesebben kiformált cifra kulcsot, aminek a fogantyúja csupa sárarany volt, s elvezetve magával a káplárt ama hosszú keresztfolyosón végig, melynek doha jelzé, hogy ennek az ajtaját ritkán szellőztetik, kinyitá előtte a rézzel gazdagon kivert vasajtót.

György lekapta a süvegét a fejéről, s térdre bocsátkozék, amint a könyvtárba belépett.

– Nem templom ez, öcsécském – monda neki a várnagy.

– De olyan fölséges, mint egy templom.

Mátyás király világhírű könyvesháza! A gazdag ornamentikájú boltozatokkal, melyeknek összefutó gerincei közét a tudományos világ vezéralakjainak freskó-festményű képei tölték ki. A remek faragványú szekrények és körülvonuló galeriák a sorba állított fó-

liánsokkal, mind fényes bekötésbe, pergamen, maroquin, préselt bőr, szattyánborítékkal. Írott mű a legtöbb. A nyomtatvány még ritkaság. Az ablakok előtt roppant nagyságú földglóbusz és csillagszféra. Szemben az ablakokkal egész falat eltakaró térképek, s középen egy remek faragványú feszület, elefántcsontból, melyen az életnagyságú Megváltó-alak oly élethű, hogy szinte hallani a nyitott ajkáról a fájdalmas felkiáltást: „Elói, Elói! Lamma sabaktáni?" Átellenben a feszülettel egy nagyszerű óramű, mely a nap- és holdjárást is mutatta.

A templomi hangulatot növelték a magas ablakok üvegfestményei s a padok és karszékek, angyalos faragványaikkal. Az ablakfülkék a lemásolók számára voltak berendezve apró, kartalan székekkel és asztalokkal. Az öles vastagságú falban valódi celláknak tűntek fel.

A fiatal katona egészen meg volt igézve a bámulattól. Egyre sóhajtozott:

– Istenem! Én Istenem!

– No, ugye, ilyen nincsen Vajdahunyadon?

A várnagy, hogy teljessé tegye pártfogoltja gyönyörűségét, felnyitott előtte egyet azokbul a nagy márványasztalon heverő, aranyozott bőrbe kötött könyvekbül, amiket drágakövekkel kirakott kapcsok foglaltak össze.

A felnyitott könyv éppen *Marcus* híres *krónikája* volt a tizennegyedik századból. Talán nem is véletlenül volt odatéve; hanem hogy a bibliothecariusi hivatal ez idő szerint vakálván, a várnagy által helyettesíttetett, s Szente uram ebben az egy opusban volt csupán járatos; azt produkálta a látogatók előtt.

Éppen a 38-ik lapra nyitotta a könyvet, ahol egy pompás színekkel festett kezdőképen Szent István király harca van ábrázolva a bolgárokkal. A magyarok páncélosan, dárdásan, a bolgárok hegyes süvegekkel, nyilazva. A szent király maga, fehér lováról leszállva, melyet egy címeres apród tart kantárszáron, feje körül arany glóriával, mindkét lábával az elesett bolgár vezér tetemére tapos, pallosát emelve.

A fiatal vitéznek az tetszett legjobban a képen, hogy, íme, egy olyan derék szent, aki nem hagyja magát levágni, inkább ő vágja le az ellenséget.

– Ez Szent István király! – magyarázá neki a várnagy. György még jobban elbámult azon a sok betűn és kép alatt. – Hej, ha volna ember, aki ezt el tudná olvasni!

– Vagyok olyan ember! – monda Szente uram. S azzal a bámuló katona szeme láttára előhúzá az oldaltarsolyából a nagyítóüvegét, s azt az írott betűknek szegezve, egymás után leszótagolta az írott mondatot; csakhogy az latinul volt, György nem értett belőle semmit.

– De hát tudja kegyelmed, hogy mit tesz az mind?

– Minden bizonnyal.

Azzal elmagyarázta a textust Györgynek, hogy, íme, Szent István király a bolgár fejedelmet legyőzte, megölte, s megbecsülhetetlen sokaságát a kincseknek, aranyban, gyöngyökben és drágakövekben, zsákmányolta rajta.

György a fejéhez kapkodott. Ha ezt Szent István királyról ilyen drága könyvben megírták, megfestették, akkor hasonlónak kell az utódokkal is történni. Hisz ők is megverték, megölték a bolgárok vezérét, s elhozták a kincseit nagy halommal.

Szente uram pedig büszke volt a tudományára, s még azt is megmutatta a bámuló katonának, hogy ugyanazzal a betűoldozó nagyítóüveggel hogyan lehet a bükkfa taplót meggyújtani, a napsugarak összegyűjtése által.

– Sokszor jön ide őfelsége olvasni, ugyebár? – kérdezé György.

– Dehogy jön! Nem olvas az egyebet, csak pénzt – de azt is ritkán. Legfeljebb akkor jön ide, ha egy idegen potentát vetődik Buda várába; annak szokott a király egy-egy drága könyvet ajándékba adni. – Ez a legolcsóbb adomány.

Még azután azt a szívességet is megtette a védencével Szente uram, hogy megmutatta neki Ulászló király arcképét, hogy majd mikor a kihallgatási terembe kerül, ráismerjen a királyra, s valahogy a címeres heroldnak ne találjon kezet csókolni.

Azalatt eltelt az idő, az audiencia óráját hirdette a csengettyű; az őrök rivallása jelzé, hogy a király közeledik a templom felől. Szente uram felvezette a katonáját a várakozási terembe.

Még akkor néhány instanciás özvegyasszonyon kívül csak az ajtóőrök, a bekiáltó s a rovatos diák voltak jelen. Ezt úgy hítták, hogy Ambrus mester.

Szente uram odavezette hozzá a katonáját, s jól berekommendálta nála.

– Ezt a vitéz káplárt, akinek becsületes neve: nemes Utyessenovics Martinuzzi György, mindjárt a püspökök és zászlósurak után bocsássa be kegyelmed a király elé: minden más egyebek előtt; mivelhogy ez János hercegnek a követje, aki a királynak és királynénak tetemes zsákmány-kincseket hozott.

Ambrus mester rögtön felírta a káplár nevét a kezében tartott palatáblára, s utasítá, hogy csak oda álljon a háta mögé; majd ha rákerülend a sor, a könyökével taszítand rajta egyet.

György erősen belekapaszkodott a díszkardba mind a két kezével, s elfoglalta az ajtó melletti helyet.

– Aztán majd ha kijössz az audienciáról, odajöjj hozzám egy pohár bakatorra – monda Szente uram az ifjúnak, s nem lévén több dolga a teremben, eltávozott.

Nemsokára aztán jöttek az előkelő uraságok. A bekiáltó egymás után üvölté be az ajtón a neveiket és a rangjukat – latin nyelven. Ambrus mesternek a táblája rovancsolva volt már, és számozva. Gyakorlatból tudta, melyik név hanyadik szám alá tartozik. – Első az esztergomi prímás, második a nádorispán; azután az érsekek, megyés püspökök, főapát urak, azután a zászlósurak, főispánok.

György magában mind utánamondta a hallott neveket. Sohasem felejtett el közülük egyet is.

Az alakjaikat is mind elevenen benyomta az emlékezetébe. Mennyi pompa! Milyen kérkedő fényűzés! A suhogó selyemtalárok, a csengő-bongó aranyláncok; a gyémántoktul villogó keresztek! A fényes fegyverzetek! (Milyen rongyosak ezeknek a jobbágyaik odahaza!)

Elébb az egész fényes társaságnak ott kell várakozni az előteremben, amíg a királyi pár az elfogadási terembe megérkezik; azalatt senki sem türtőzteti magát, fennhangon beszélnek, mintha lakozásban volnának; a püspökök latinul, a főurak magyarul vitatkoznak; hallani dölyfös kacagást is, s közbe egy-egy egészséges, körmönfont mondatot. E sok büszke alak láttára igazolva látszik a királynénak az a mondása, hogy „az én férjem valóban a *királyok királya*, mert alattvaló országnagyjai mind megannyi kiskirályok”.

Tarkabarka világ volt az, jellemezte az egész kort. Törvényt, tekintélyt nem ismertek; még a divat törvényét sem. Minden főúrnak a viseletéről meg lehetett ismerni, hogy mely vidékről származik. A felvidékiek a lengyeltől vették kölcsön a divatjukat, azokon duz-

zadt a prém, ragyogott a boglár, bő volt a bugyogó, hosszú szárú a színes szattyánsaru; két vállukat verte a csigákba göndörített haj; a dél-magyarországiak ellenben hosszú, sarkig érő virágos szövetű selyemkaftányokat viseltek, török ízlés szerint, keskeny prémmel, széles övet, szűk csizmát, telekes bocskorral; a hajuk rövidre volt nyírva, s csak a homlok tetején meghagyva egy üstök. Az egyiknek hosszúra eresztett szakálla volt, a másiknak simára borotvált arca, lefelé csüggő bajusszal: a végvidékiek még egy aranygolyócskát is akasztottak a bajusz végére. A kezében az egyik tollas buzogányt, a másik szekercét viselt, aranyozott, vert ezüstből. S az egyházi nagyokat is alig lehetett a viseletük felül megkülönböztetni a világi főuraktól; a talár alig különbözött a kaftánytul; bajuszt, szakállt mindenki viselt, még kardot is az oldalán; háború idején a püspök volt a dandárjának a vezetője. Az egyetlen esztergomi prímás, Bakács, vált ki a sokaság közül, aki bíbornoki köntösben pompázott.

S ha a viseletükről nem, a beszélgetésükről ugyan éppen nem lehetett őket megkülönböztetni; olyan nyers, kíméletlen szavakkal beszéltek egymáshoz; mindenkinek volt valami szemrehányása a másikhoz, a sok panasz, a keserű zokszó egymás tetejébe hágott. Az alantas közönségtől nem is restelkedtek. Úgy lármáztak, mintha övék volna az egész királyi vár.

György az alatt az egy óra alatt mese-nagy dolgokat tanult a főurak és főpapok dolgaiból; kivált mikor egyet-egyet közülök bebocsátott a rovatoló diák az elfogadási terembe, annak azután a hátramaradtak igen szépen elmondták a viselt dolgait.

Ambrus mesternek volt egy nagy klepsidrája, tekenősbéka tokkal; azt ő folyvást a markában tartá, s amint öt perc letelt, újabb főurat szólított fel a király elé járulásra. Ez az intézkedés egyrészt jó volt, másrészt nem volt jó; mert igaz ugyan, hogy öt perc untig elég egy magyarnak a kívánságait elmondani a király előtt, aki azoknak teljesítését okvetlenül *megígéri;* azonban némelyiknek mégsem elég, s ha az ilyennek az utánanyomakodó a sarkantyújára tapos, az nem marad visszatorlás nélkül. Ilyenformán amely fokban apadt a szabadszájú zsivaj a várakozó-teremben, azon fokban szaporodott az elfogadó-teremben, a bebocsátottak mindannyian odabenn maradván.

Egyszer a bekiáltó ismét egy új érkező nevét hirdeté.

„Comes Tomiczky, archidiakonus krakoviensis."

Krakkói főesperes! Ennek a megjelenésére csakugyan kíváncsi volt György vitéz.

És igen nagy lőn a csalatkozása. A betoppanó alak nem volt valami papi méltóság, hanem egy fényesen felcicomázott dalia, festői lengyel öltözetben, hónaljáig felkötött karddal az oldalán, vidám, kihívó tekintettel; aki az első belépésénél úgy tett, mintha ez az egész társaság csupa régi jó ismerőseiből állna; a legelsőnek, akit megkapott, megragadta a kezét, a tenyerébe csapott, aztán a keblére ölelte, s jobbról-balrul megcsókolta, a legérzékenyebben üdvözölve őt lengyelül. Azzal, hogy értett-e az üdvözölt abból valamit, vagy sem, éppen nem törődött, folytatta az ismerkedést. Föl sem tehette, hogy lehessen valaki ebben a palotában, aki nem tudja azt, hogy ki az a „Pan Tomiczky".

György azonban megeszelte, hogy Ambrus mester az újon érkezettnek a nevét éppen nem rovatolja a magyar főurak kategóriájába, hanem egy sorral alább jegyzi be az ő neve és címe után. Ambrus mester pedig alaposan ismeri az udvar körüli dörgést.

György értett lengyelül. A Corvin János hadai között sok lengyel szolgált, azoktul ragadt rá. Körülbelül kivette Tomiczky bőbeszédű ömlengéseiből idejövetele célját. Zápolya

János, a szepesi főispán küldi őt ide, hogy számára a király leányát feleségül megkérje. – Az urak azonban nem akartak lengyelül érteni.

Így aztán lassankint megritkult a várakozó-terem, a főrendek egyenkint beszivárogtak a trónterembe, künn csak az instans plebs maradt még. Tomiczky egyedül rekedt a fényesek közül hátra. – Bosszús is volt emiatt, s nagy lépésekkel mérte végig diagonális vonalban a várakozó-termet, minden fordulásnál odakiáltva Ambrus mesterre:

– Hát én mikor jövök?

– Azonnal, azonnal – válaszolt a diák.

György vitéz udvarias akart lenni, elmozdult a helyéről, Ambrus mester oldala mellől, s odalépegetett az ablakhoz. Arról is értesülni óhajtott, hogy vajon a katonái végrehajtották-e pontosan a megbízását. Nagyon meg lehetett velük elégedve. A téren fel voltak halmozva a zsákmánybul rakott trófeumok művészi összeállításban, a szökőkút körül pedig ki volt tűzködve a huszonnégy dárda, mindegyiknek a hegyére odaszúrva egy-egy levágott deli-fő, a homlokbőrébe szúrt kerecsentollal; amint a szél végigsepert a téren, azok a feltűzött koponyák olyan szépen integettek, nagyokat bókolva a király vár felé.

György arra gondolt, hogy ezt csak bele fogják festeni még Marcus krónikájába.

Szinte megrettent, amint a nevét hallá kimondani.

Ambrus mester őt hívta fel a trónterembe lépésre, Tomiczkyt megelőzve, ahogy a várnagy utasította.

György alig talált az ajtóra, pedig ugyancsak két alabárdos állt kétfelől az ajtófélnél. Ambrus mesternek kellett rajta egyet taszítani, hogy útba igazodjék.

Mikor aztán az ajtó kitárult előtte, csaknem elveszett a szeme fénye. Előtte állt a roppant terem mélyén a pompás mennyezetes trón két karszékkel, az egyikben ült a király, a másikban a királyné, s kettőjük között állt egy kisleány, a királyleány. Az lehetett háromesztendős. Ezen akadt meg a szeme legjobban. – Hát ezt a kisgyermeket kérik feleségül?

Ez a gondolat egészen megzavarta az agyát.

Egészen elkábítá az eléje táruló látvány. Magyarország főrendei egy csoportban. Valóságos vásári kiállítása a prémnek és szakállnak. S ennyi bozont között csak három sima arc: a királyné, a király meg a kis királyleány. A király arca olyan, mint egy becsületes jó matrónáé; a fehérségig halovány, kissé puffadt, amitől kövérnek látszik; de ez nem az egészség duzzadása rajta, mert szemeit pöffedt, vörhenyes karikák szorítják össze; szemöldökei alig látszanak, olyan világosszőkék, orra buckós. Fején valami nagyon alacsony, gyönggyel körülvett sapakot visel, mely hasonlít a falusi asszonyok csepeszéhez; vállait hermelinprémes palást nyomja, melynek nagyvirágú arany szövete egész termetét takarja; csak a két szikár keze látszik ki belőle, amiknek egyikével a trón karját fogja.

Szerencséje volt Györgynek, hogy a könyvtárban már látta a király arcképét; kitalálhatta, hogy kihez intézze a megszólítását.

– No, csak előre, vitéz! – buzdíták, akik közel voltak hozzá.

A katona szabályos léptekkel járult a trón elé, s elmondá a hadnagya által szájába rágott mondókát, nagy lélegzetet véve.

– Felséges király! Az én uram, Corvin János herceg küldi felségednek ezt a kardot, amely Csendereli Mehemet beglerbég szablyája volt, ki a nikápolyi csatában esett el.

S azzal átnyújtá a királynak a bolgár helytartó kardját.

Ulászló maga is mosolygott rajta, mikor azt a kardot a kezébe nyomták; a szemeiben látszott a kérdés, hogy „Hát már én aztán mit csináljak ezzel a karddal?” S odanyújtá azt a királynénak. Azonban a királyné sem tudta a drága ajándékot kellőleg appreciálni. Az meg odaadta azt a kis királyleánynak. Az aztán nagyon megörült neki. Megfogta a két pici markával, s nagyot nevetett a kardmarkolatra faragott démonfő szemébe.

Ekkor eszébe jutott Györgynek a mondóka folytatása.

– Azonkívül sok drága zsákmányt küldött János herceg felségednek általam, aranyban, ezüstben és drága portékában.

– Zsákmány? Hol van? – kiálta közbe erre egy hang, s a hangadó fő előtolakodott a sokaság közül.

Ennek a főnek a tulajdonosát e névvel hallotta György az ajtónálló által bekiáltani: Pruisz Chrysostomus, episcopus Varadiensis, thesaurarius regni.

De mielőtt válaszolhatott volna, valami zavar támadt a teremben.

Tomiczky, a lengyel, odakinn összeveszett Ambrus mesterrel, hogy minek bocsátá be őelőtte a köztisztet. Utoljára erőszakosan berontott az ajtón, mielőtt az öt perce betelt volna, s ott találva maga előtt a katonát, azt erőszakosan félrelökte.

– Co félre, paraszt!

S maga állt a helyébe a király elé.

„Co félre, paraszt!”

Ez a szó egyszerre új lélek világát gyújtá meg a vitézben. Hogy őtet parasztnak címezik, s félretaszítják a király elől.

Más nemesembernek a vére tűzlánggá gyulladt volna fel erre a szóra: az ő vére egyszerre lehiggadt, valami démoni kevélység fagyasztotta át. Úgy érzé, mintha egyszerre a boltozatig nőne fel a fejével, s onnan nézne le erre az egész társaságra.

Hát csak „paraszt?”

Nem volt már előtte káosz. Szemügyre vette egyenkint az alakokat. Egyszerre tíz alakot is meg tudott figyelni, s ítéletet hozni felőlük. A nevére valamennyinek emlékezett. Az ott a király mellett jobbrul Bakács Tamás, a prímás. Innen rajta az a nagy fekete szakállú, Szathmáry György, a pécsi püspök. Az a daliás alak, aki a trón oszlopához támaszkodik, s a királynénak nyájas szavakat suttog, Perényi Imre, az új nádorispán. A királyné magas, nyúlánk hölgy, fehérpiros arccal, vékony ajkakkal, nagy fekete szemekkel, mik fölött az egyenes szemöldök csaknem összeérnek, az álla szív alakú, és kétfelé osztott. Öltözete gránátszín bársony, gyöngyökkel hímezve.

Tomiczky baljában a kardját, jobbjában a prémes kucsmáját tartva, toppant a trón elé, s fél térdét meghajlítá előbb a király, azután a királyné előtt, akkor egy mazurka bókot csapva, összeüté a sarkantyúit, s aztán bal kezét a csípőjére nyomva, jobbjával a süvegét magasra emelve, megkezdé az üdvözlő szónoklatát a királyhoz.

Lengyelül beszélt. Ez volt a királynak az anyanyelve.

Annálfogva György megértette az egész előadást. Jobban, mint a magyar urak, akik közül csak a felvidékiek értettek valamit lengyelül.

Különös kívánsága volt a lengyel főúrnak. Zápolya János, a szepesi gróf számára kérte meg feleségül a király leányát: azt a kis háromesztendős cukorbabát.

Ulászló kényelmetlenül feszengett a helyén. Ha más nyelven beszéltek volna hozzá, jó lett volna a dolga. Akkor a háta mögött álló tisztelendő Hammel uramnak azt mondhatta

volna; „Quid dixit ipse?” Az megmagyarázta volna neki, ő megadta volna rá a feleletet; azt Hammel újból tolmácsolta volna: ez akkor úgy ment volna, mint mikor két ember egyik árokpartrul a másikra beszél át. Nem veszhetnek össze, mert nem érik el egymást. De lengyelül kérdezve, lengyel választ kellett adni.

– Mit akarsz? Kérlek, hiszen még csak háromesztendős a leányom.

– Isten és a szent szűz oltalma alatt nagyra fog nőni.

– De még a szepesi gróf is gyermek; hogy adjunk annak egy királyleányt feleségül?

– Ha lehetett tizennégy éves korában szepesi gróffá tenni.

– De hát mire való volna ez a házasság?

– Az ország nyugalma kívánja. Felséged beteges. Ha, ne adj Isten, trónváltozás történik, kell egy legitim örökösnek maradni, aki a zűrzavaroknak elejét vegye.

– De én nem vagyok beteg. Én nem fogok meghalni. Nekem még lehet fiam is.

S e szónál olyan gyöngéden tekintett a király a viruló szépségű királynéra (ki a lengyel társalgásból nem értett semmit). A király arcát átfutotta a láng, annak a tűznek a lángja, mely *ötvenéves korában gyulladt ki először szívében.*

Most aztán a királynéhoz fordult a lengyel. Őhozzá már franciául beszélt.

A főurak nyughatatlankodtak a sok idegen nyelven folytatott beszéd miatt. „Loquatur latine!” – kiabáltak közbe. Az ungvári unitus püspök, aki jól értett lengyelül, fennhangon magyarázta a körülállóknak a király és Tomiczky szóváltásának tartalmát, ami azokat nagy felgerjedésbe hozta: „Hoc non pergit! Hoc non tolerabimus!” Zúgták haragosan némelyek. Ellenben olyanok is voltak, akik kedvteléssel sodorgatták a bajuszaikat, akiknek tetszett a dolog, s odasuttogtak a lengyelnek: „Nye bojsza!”

György mindent látott és hallott, de még nem értett semmit. Egy kisleányt kérnek feleségül egy gyerekember számára. Mit tartozik ez az országtanácsra? Ez családi ügy. Mi köze ahhoz ennyi bölcs honatyának? Végezzék a szülők magukban.

Amit franciául beszélt a lengyel a királynéhoz, abból már nem értett semmit. De a királyné válaszát mégis megértette. Annak az arca is beszélt. A versailles-i udvar légkörében növekedett, temperamentumteljes nő arcában eleven kifejezést nyert minden indulat, mely szavait diktálta: szeretete a gyermeke iránt, gyűlölete a kérő személye ellen, büszkesége, mely magasabb célt tűzött maga elé, elutasító heves kézmozdulata. Meg lehetett azt érteni. Az anya is kikosarazza a kérőt.

Tomiczky ekkor a legvégső színpadi fogáshoz folyamodott. Magához a legközelebb érdekelt félhez fordult; térdre bocsátkozék a kis királyleány elé, s annak mondá el a leánykérő ajánlatát, odakínálva neki a jegygyűrűt, közepén egy ragyogó karbunkulussal.

A kis királyleány pedig – igazi francia vér! – pajkos mosolyra hajnalodó arccal, fogá a két markában tartott szablyát, s azzal megfenyegette a tolakodó násznagyot. Lefesteni való jelenet volt. A gunnyasztó király, a büszke királyné, a karddal fenyegető gyermek s a térdeplő követ, körül a fényes főrendek.

Ekkor a főurak sorából kilépett az a fekete szakállú püspök, s odatoppanva Tomiczkyhoz, azt kiáltá neki: „Sed non facias sculptile!”, s azzal eléje állt, odaplántálva magát a királyleány és a lengyel közé.

Tomiczky erre dühösen pattant fel térdéről, s haragjában belemarkolt az útját álló főpapnak a szakállába.

Erre aztán a püspök úgy ütötte fejbe az öklével, hogy a halászgyűrűjének ott maradt a véres nyoma a homlokán.

Micsoda dulakodás ez a királyi pár szeme láttára!

Jó szerencse, hogy a nádor közbeveté magát, aki atlétai erejű férfi lévén, nagy hamar szétválasztá a viaskodókat. Tomiczkyba aztán hárman-négyen belekapaszkodtak, s kihúzták-tuszkolták az elfogadási teremből aki aztán végig szitkozódva valamennyi országnagyon, pattogott még az előteremben, míg néhány híve – Zápolya-pártiak – utána nem ment, és le nem csillapítá.

György ámult és tanakodott magában: miért kell ilyen haragnak támadni egy gyermekleány miatt? Ez a terem is egy olyan nyitott könyv volt előtte, melynek a betűit nem ismeri, csak az illusztráló képeket látja benne.

Az egész hátramaradt társaság debacchált: a királyné felállt a helyéről, s nógatta a királyt, hogy vesse végét a kihallgatásnak. Ulászló azonban nagy flegmával volt megáldva a természettől. Az ő emlékezete megkapaszkodott egy szóban, amitől nem tudott elszakadni. Zsákmányról, arany, ezüst ajándékról beszéltek az imént előtte, amíg ez az alkalmatlan közbe nem rontott a maga esetlenkedéseivel. A zsákmányhozó még mindig itt áll. Ugyan senki sem törődik vele. De a király egy percig sem vette le róla a szemét.

A nagy hűhó közepett a király felemelé a kezét, s megfordított mutatóujjával közelebb lépésre buzdítá a katonát, kegyes leereszkedéssel intézve hozzá a kérdést:

– Quid tulisti?

(Azt már Szente uram elmondá Györgynek, hogy ez a királynak a rendes kérdése a hozzá járulóhoz, s ez azt jelenti, hogy „Mit hoztál?")

E gyakorlati értékű kérdés csillapítólag hatotta felháborodott kedélyekre. György nógatást kapott, hogy beszéljen.

Ő aztán beszélt.

– Az én uram, János herceg, színét javát kiválasztá a Bolgárországban ejtett zsákmánynak, s felküldé azt általam Felségednek. Huszonnégy szekér telt meg a zsákmánnyal. Van közte arany és ezüst *marha* szép sokasággal, drága török selymek, kamukák és bársonyok, pompás fegyverzetek és nyeregszerszámok, amilyeneket ez országban még sohasem láttak.

Nagy érdeklődés támadt e szavakra.

– Hol van? Hol van?

– Íme, rendben halomra rakták a kincseket az én katonáim itt a vár udvarán, hogy a felséges király úr és a felséges királyasszony azokat innen a márvány eszterhajrul könnyen megtekinthessék.

A király helyeslést bólinta, s egy kérdő tekintetet lopva a királyné felé, annak a véleményét várta.

– Voyons donc – monda a királyné, s kecsesen fölemelkedék a helyéből.

A főudvarnok intésére két apród félrehúzta a nehéz brokát függönyöket a trónterem erkélyéhez vezető ajtó felől, a palotanagy jött az aranyozott kulccsal, s felnyitá az ajtót, az apródok kétfelé tárták az ajtószárnyakat, s arra a királyi pár megindult a tróntul az erkély felé. A király jobbján vezette a királynét. Candalei Anna egy fejjel megasabbnak látszott a férjénél; a királyné kezén volt a kisleány.

Ők hárman léptek ki először az erkélyre.

A király kihajolt az erkélyen, s meglátva a kincsek garmadáit, azt mondá, „Dobzse, dobzse!”

Candalei Anna azonban elébb lehajolt a kisleányáért, hogy azt a karjára emelje: ő is lelásson az udvarra.

Ámde a királyné figyelmét nem a zsákmány kapta meg első pillanatra, hanem azok a dárdahegyre tűzött fejek.

Nagyot sikoltott, s a fejéről leomló fátyollal betakarta az ölében tartott gyermek arcát.

– Ah! C’est infernal!

Azzal kirohant az erkélyről. Megpillantá Györgyöt. Akkor még egyszer felsikoltott.

– Chassez-le! C’est un démoniaque!

Azzal sírógörcsök közt elrohant a teremből.

A király ott maradt az erkélyen, s gyönyörködött a zsákmányban.

György elbámult a királyné indulatkitörésén. Nem értette azt az Úr színeváltozását. Csak állt ott, mint a sóbálvány.

A nádor azonban értette, amit a királyné parancsolt: „Kergessétek el innen ezt az ördöngöst!” S a vállára ütött Györgynek.

– Katona! Bolondot cselekedtél. A királynét halálra rémítetted azokkal a dárdára tűzött fejekkel.

Györgynek ez is rejtély volt.

– Minálunk így szokás.

– No, hát mármost csak hordd el az irhát!

S azzal a nádor intésére két darabont kétfelül karonfogta a katonát, s szépen kituszkolta a teremből, s addig meg sem állt vele, amíg a lépcsőházig jutva, a grádicson le nem taszította.

Így bocsátották el a zsákmányhozót.

(A históriaíró feljegyzi, hogy a királyné sohasem ivott többet annak a kútnak a vizéből.)

György vitéz azalatt, amíg a grádicsokon aláfelé lépegetett, elgondolkodott mindazon, amit látott és hallott.

Ő egy diadalmas hadjárat zsákmányait hozza fel a királyhoz, melyeket az ő vitézkedése is öregbített, s a király azt se mondja neki, hogy „köszönöm”, a királyné haragosan kergeti el a színe elől, s a nádorispán azt mondja neki: „Hordd el az irhát!” Legalább az urának izenhettek volna egy nyájas szót, akinek a nevében beszélt, aki a győztes hadjáratot az ellenség tartományában befejezte: a királyi vérből származott hercegnek, Corvin Jánosnak. – Milyen nagy ellentét! Mátyás király fia meg Dobzse László között! – Hanem hát ilyen király kell a magyar főuraknak és egyházi fejedelmeknek! Micsoda urak, micsoda főpapok! Emlékezett rá, hogy az urának, János hercegnek milyen véres harcai voltak a zárai püspökkel, aki azalatt, amíg ő a hitetlenek ellen harcolt, a várát elfoglalta erővel; úgy kellett megostromolni, mint az ellenséget. – A hideg harag foglalta el egész lelkét. – Utálatot érzett egyenkint és egyetemesen mindazok iránt, akiknek a nevét most hallá, az arcaikat megfigyelte. – Csak egy ember iránt érzett valami meleget; azon ifjú iránt, aki gyermek létére oda mer izenni a királynak; add nekem a leányodat feleségül, mert te öreg vagy már, nyavalyás, ha kidűlsz, hadd ülök a helyedbe, a királyi trónra. – Ebben az emberben van szív! – Hogy is mondták a nevét? – Zápolya János! – Az apjáról elég rosszat hallott!

A hidegvérű lények haragja még erősebb, mint a melegvérűeké. Még a féreg szívében is van bosszú. S a tehetetlen féregnek kell sejtelemmel bírni arról, hogy őbelőle még repülő lény lesz: fegyverrel, ártó fullánkkal ellátott, különben nem fúrná be magát a földbe, hogy ott bevárja, báb alakban, amíg szárnyai kipattannak.

György nagy elbúsultában szinte beleüté a homlokát Szente uram menteláncába, aki szembe jött fel a lépcsőn.

– No, fiam! Hát mi történt veled? De hamar végeztél!

– Az történt, hogy kidobtak.

– Tán valami otromba dolgot beszéltél a király előtt?

– Nem én. Hanem a királyné haragudott meg reám.

– A királyné? Hát azzal mi ügyed-bajod volt?

– Egy csepp sem volt nekem; hanem amint meglátta azokat a török fejeket, amik a kút körül dárdára voltak kitűzve, felsikoltott és elszaladt.

– Török fejek! Dárdára tűzve? Hát ki cselekedte azt a bolondot?

– Én biz azt.

– „Ettetmeret a lyuk!" – káromkodék visszafelé fordítva a mondást Szente uram. – Meggárgyultál, te fiú?

– Hiszen kegyelmed maga is azt mondá, hogy szeretne egy olyan deli-fejet látni.

– Látni hát! De nem dárdára tűzve!

– Hát ezt minálunk odahaza így szokták.

– Jaj, de nagy bolondot tettél! Most mindjárt szaladj, szedesd le a török fejeket, s dobáltasd a Dunába. No, képzelem, a királyné hogy halálra rémült, mikor azt meglátta!

– De hiszen én abban a nagy ezüstkapcsos könyvben láttam egy képet, ahol egy király meg egy királyné ülnek az aranyos zsellyeszékben, s előttük egy garmada levágott fej; a hóhér készül a pallossal levagdalni a többit.

– Hja, az régen volt. Az a királyné Vak Béla felesége volt, aki a férje megvakítóit lenyakaztatá. De a mostani királyné egy finom érzésű dáma, egy érzékeny asszony. – Sohasem beszéltél te még asszonnyal?

– Soha.

(Igazat mondott. Még az anyjával sem beszélt, mert az csak olaszul tudott, ő pedig gyermekkorában csak horvátul tanult a cselédektől; Vajdahunyadon a várban nem fordult meg asszony, a hadjáratban pedig elfutott előle valamennyi.)

– No, te most, mondhatom, hogy szépen magad alá döntötted a forrót! Te most itt nem maradhatsz Buda várában.

– Nem is maradnék, ha ezt a palotát nekem adnák sem. Megyek egyenest a pajtásaimmal vissza az én uramhoz, János herceghez, s elmondom neki, hogy fogadták az ajándékait fényes Budavárban.

– Dehogy mégy ahhoz, fiam! Dehogy mondasz te annak egyet is, mást is! Látod ezt, ni?

Azzal a várnagy valami furcsát húzott elő a kaftányja alól. Egy fekete pecsétes levelet, ami egy hosszú nyelű, kétágú villára volt feltűzve.

– Látod ezt, ni?

– Látom. Paksaméta. De mi a kőnek van ez cserepcsikra tűzve, mint a szalonna, amit meg akarunk pirítani tűznél?

– Hát hogy ezt is tűzön megfüstöljük. Ez a levél olyan vidékről jön, ahol pestis pusztít. Ebben a levélben van megírva, hogy a kedves urad, János herceg meghalt.

György halálsápadt lett erre a szóra.

– Meghalt? – hebegé, s a falnak esett ijedtében.

– Jól járt szegény – mondá a várnagy. – Mi is jól jártunk vele, hogy elköltözött. Nem találta helyét a világban. Lágy ember volt; aki hozzá támaszkodott, eldűlt.

György csak összeroskadt ott a lépcsőház szegletében, s fejét két karja közé temetve, elkezdett keservesen sírni.

Szép figura! Egy huszár, aki sír.

Hát valakinek csak kellett Mátyás király fiát megsiratni!

A feleségnek volt már, aki vigasztalja!

– No, fiacskám, te csak sírd ki magadat idelenn kedvedre – mondá a várnagy. – Én sietek fel ezzel a villára szúrt levéllel a királyhoz. A király, tudom, hogy amint azt meglátja, s azt hallja, hogy „pestis”, azonnal befogat, s egész pereputtyostól költözik Csehországba. Majd ha visszajövök, akkor felszedlek a földrül aztán beszéljünk róla, hogy hová dugjalak el.

Azzal csendesen ballagott fel a lépcsőkön Szente uram, jó messze eltartva magától a sokszor felfüstölt gyászhírlő levelet.

II. FEJEZET – Magister kaminarius

Zord, nedves, érdes idő volt.

Ilyenkor a kihallgatási tróntermet is melegíteni szokták.

A szép, szobadíszül is szolgáló majolika kályhák még azon időkben nem divatoztak Magyarországon: a kastélyokban kandallók voltak, a közrendnek házaiban banyakemencék vagy kürtős tűzhelyek. A trónterembe pedig nem lehetett kandallót beállítani. Ahelyett a háttérben volt alkalmazva egy hordozható rézkatlan, török mintára, melyet megtöltöttek bükkfaparázzsal, az sugárzotta ki a meleget; azonkívül a királynak az ülése alá, aki nagyon fázékony volt, bedugtak egy ezüstmedencét, mely szintén parázzsal volt megtöltve. Később aztán, mikor nagy lett a sokaság a teremben, anélkül is elég meleg támadt.

Az erkélyajtók felnyitása által azonban ismét hideg jött be a terembe. Ulászló köhécselve tért vissza az erkélyről, s midőn ismét elfoglalta a helyét a trónszéken, egyedül, a királyné nélkül: az udvarnokával előhúzatta a szék alul a parázsosmedencét, s rárakta a lábait. – Aztán következett volna – az urak el levén látva – a közrendűek kihallgatása.

Elébb azonban belépett Szente uram a trónterembe, ahová neki mint várnagynak mindenkor szabad bejárata vala. Kezében tartá a vasvillára felnyársalt fekete pecsétes levelet.

Aki azt meglátta, rögtön kitalálta, hogy mi az. Levél a pestises tartományból! A király felugrott a székéről, s legkisebb gyűlésfeloszlató trónbeszéd nélkül, két kézre kapva a palástját, elsietett a terem hátulsó ajtaján.

A főrendek pedig ugyan eloldalogtak Szente uram közeléből, ki hasztalan kínálta fűnek-fának a paksamétáját: nem akadt annak elfogadója.

Utoljára Ambrus mestert szólították be a külső teremből, annak kellett felbontani a gyászpecsétes levelet, s felolvasni a rendek előtt a tartalmát. János herceg udvari káplánja tudatá ékes stílusban, hogy Mátyás király fia az alulírt napon, a halotti szentségek felvétele után, csendesen elszunnyadott az Urban.

Mély csendesség támadt a gyülekezetben. Mintha egy adósokbul álló társaság lett volna, mely előtt azt a hírt olvassák fel, hogy a hitelezőjük meghalt.

– Requiescat in pace…– dörmögé Szathmáry György püspök. S a többiek is utánafohászkodták.

Soha jobbkor nem halhatott volna meg.

Ambrus mester azt kérdé, hogy a levelet achívumba tegyék-e.

– Isten őrizz! – monda a püspök.

– El kell égetni! – kiálták a főurak.

Ambrus mester maga is szeretett mentül hamarább megszabadulni a veszedelmes papirostul, s odasietett, amit legközelebb látott, a trón alatt levő parázsos medencéhez.

Jó szerencse, hogy a macsói bán elkapta a gallérjánál fogva.

– Abba ne dobja kegyelmed azt a levelet! Mert akkor a király soha nem ül ebbe a trónba többé, ha azt egy pestises levéllel felfüstölték. Végül hát beledobták a levelet a hátul levő rézkatlanba, ahol az lobot vetett.

Az udvarmester ezután azt mondá Szente uramnak:

– Kegyelmed pedig, várnagy uram, serénykedjék abban, hogy a János herceg katonái, akik a szekereket felkísérték, az uruk meghalván, lovaikról leszállíttassanak, fegyvereiktől megkönnyebbíttessenek, s aztán Isten hírével szélnek eresztessenek: a vezetőjük pedig, otromba magaviseletéért, mellyel a királynét megrémítette, egy napig árestomba tétetvén.

Az utóbbi parancsot Szente uram akképpen hajtotta végre, hogy *György* vitézt bevitte magához, s ott tartotta a saját szobájában egy huszonnégy óráig, de nem kenyéren és vízen, hanem jól megvendégelve, budai sajttal és főtt musttal.

– Hát bizony, édes szolgám, itt most a sírás-rívás, búslakodás mind nem használ semmit. Inkább az után kell látnunk, hogy téged valami neked való biztos állásba bedugjunk. Én tudnék a számodra egyet.

– Ha csak meg tudok neki felelni. Hanem elébb azt szeretném tudni, hogy ki lesz az, aki nekem parancsol; mert minden bolondnak szót nem fogadok.

– Szeretem, hogy válogatsz a gazdákban. Ez pedig olyan úr, akit elfogadhatsz; mert ez a szepesi gróf: Zápolya János.

– Ah! Az a fiatal főúr.

– Még gyerekebb, mint te vagy. S az is éppen olyan válogatós a szolgákban, mint te az urakban. Kezemben a commissiója, amit Tomiczky által küldött. Egy olyan legényt keres, aki fiatal, katona volt, talpig becsületes, rá lehet bízni az egész házat; nemes származású, jóindulatú, nem részeges, nem menyecskés – és amellett se írni, se olvasni nem tud.

– No, ez mind összetalál. Ilyen vagyok én.

– Magam is mindjárt rád gondoltam.

– S aztán mi volna ez a szolgálat?

– Ennek a címe *„Magister kaminarius”*.

– Mi az ég csodája az?

– Majd megtudod, ha benne leszesz. Fizetés egy esztendőre negyven oroszlános tallér. Szép pénz! A judliumnak sincs több. „Magister kaminarius!” – Zápolya Jánosnál!

– Ez az én jövendő uram király akar lenni – monda a vitéz.

A várnagy bámulva nézett rá.

– Hát te hol veszed ezt?

– A lengyel beszélte a király előtt – az, akit kidobtak.

– Tomiczky? S te értesz lengyelül? Akkor hát sokat megtudtál. No, hát én még többet tudatok veled. Bizonyára ez a Zápolya János akkor, midőn Mátyás király meghalt, igen kicsiny volt még: az ország rendei hétfelé kapkodtak, hogy kit tegyenek meg királynak! Zápolya István felkapta a kisfiát karjánál fogva a levegőbe: *„Héj, csak te ekkora volnál most: akkor téged tennélek meg királynak”*. – János „ekkora” már, s nem felejtette el, amit az apja mondott.

– Szolgálatába állok.

– Úgy én megírom számodra a beajánló levelet a szepesi grófnak. Most aztán meg kell válnod, fiam, a lovadtól, mert azt a hivatalt, ami rád néz, nem végzik lóháton.

– Majd búcsút veszek a „Ráró”-tul.

– Aztán a kardodat is le kell tenned.

– Már attul nehezen szakadok el. – Kedves jó kardom! Hányszor segítettél ki nagy veszedelembül. Ha megszorítottak, azt mondtam: „Nem vagyok egyedül, ketten vagyunk: én, meg az én kardom!” Nézze meg az élét kegyelmed: *egy* csorba sincs rajta. Mert sohasem gyaláztam meg a kardomat azzal, hogy az ellenség csapását felfogjam vele, hanem én vágtam elébb. – Tegye kegyelmed valahová a sutba. Visszajövök én még egyszer valaha az én jó kardomért.

Azzal leoldotta az övérül a kardját, s megcsókolta a pengéjét, aztán átadta a várnagynak.

– Ne búsulj, fiacskám – biztatá a várnagy –, majd kapsz ehelyett más oldalfegyvert az új gazdádnál.

Ez egy kissé megnyugtatta Györgyöt.

Szente uram aztán utasítást adott neki.

– Most aztán elmehetsz Tomiczkyhoz, aki Zápolya Jánosnak a totumfacja, s vele együtt utazhatol kocsin Szepesváraljára, ha ugyan szeretsz a bakon ülni.

– Bakon sem szeretek ülni, a lengyelt sem becsülöm semmire, mert hozzám goromba volt, parasztnak nevezett, de meg főképpen azért nem akarok az ő kíséretében kocsin utazni, mert az nekem nagyon sokáig tart. Tudom én, mi az a kocsival döcögés. Egy nap egyik toronytul a másikig. Ha én gyalogsorban lábam alá kapom az ösvényt, három nappal hamarább megérkezem Szepesváraljára, mint a lengyel a maga gebéivel és tyúkteleltetőjével.

Szente uram helyeselte György szándékát, s azonnal pennát faragott; megírta Zápolya János tiszttartójának az ajánlólevelet; azt átadta Györgynek, öt dénár útiköltséggel meg egy somfa suhogóval együtt, s azzal, letelvén a huszonnégy órai büntetésidő, útra bocsátá őt, Istennek hírével.

Mikor kilépett György a királyi várból, megüté a somfa botjával a cifra várkaput.

– Ki fogsz te még egyszer nyílni énelőttem!

Lóháton jött fel Budavárába, s gyalog jött ki belőle.

Igaza volt; így hamarább elért a Kárpátok alá, mint ha Tomiczky hintaján döcögtette volna magát, ahol még az a mulatsága is meglett volna, hogy ahol dűlős az út, le kellett volna szállnia és tartani a hintót, s ha elesteledtek, a lámpást vinni a lovak előtt a sáros úton.

Szente uram levele a Zápolya tiszttartójának szólt, aki megértvén a benne foglaltakat, azonnal utasítá a sáfárt, hogy vigye magával a legénykét, és öltöztesse fel a Zápolya nemzetség udvari egyenruhájába, amilyen megilleti a *magister kaminariust.*

Igen szép jelmez volt, sötétveres dolmány, zsinór helyett ezüst tölgyfalevelekkel, búzavirágszín nadrág, lengyelesen pötyögős szabású, hosszú szárú sárga csizmával. György csinos fickó volt benne. – No, most még hegyébe jön ez a „melledző”.

A melledző parasztviselet. Az úri rend a nevét sem ismeri. Zord éghajlat alatt hordják. Olyanforma, mint a mellvért, bőrbül; csak elől fedi a termetet, hátulja nincs.

– Mire való lehet ez? – kérdezé György a sáfártól.

– Hát hogy a tűz ki ne likassza a szép ruhát.

– Tűz? – Ebből azt ítélte György, hogy őrá valami olyan feladat vár, ahol ellenséges tűzbe kell rohanni. Ámbátor ez a borjúbőr melledző a muskétagolyót bajosan fogja fenntartani.

Azután kapott még egy széles övet, mely a melledzőt szorosan a derekához csatolta. Az övnek volt egy nyújtványa, ami egy lyukas tokban végződött. Ilyen van a bőröveken, amelybe az egyenes kardot vagy a vadászkést szokták dugni.

– Hát a fegyver, amit beledugjak, hol légyen?

– A fegyver? – mondá a sáfár. – A biz itt van. Itt a baltád.

– Balta? Hát minek nekem ez a balta?

– Hát, amikor szükséges, a fát felaprózni vele.

– Fát felaprózni? Hát mi az én hivatalom?

– A te hivatalod? Komám. Hát nem megmondta a budai várnagy? „Magister kaminarius."

– No, igen; magister kaminarius. Hát mit jelent az?

– Azt jelenti, hogy a te dolgod a kastélyban a kandallókat befűteni, s a tüzet folyvást elevenen fenntartani. „Kandallómester" vagy.

György odadobta a baltát a sáfár lábához nagy mérgesen.

– Vezessen kegyelmed a főispán elé!

Ez olyan hangon és olyan tekintettel volt mondva, hogy a sáfárnak a szája is tátva maradt ijedtében.

– Meg ne egyél, vitéz katona! Úgyis odavezetlek.

S átvitte Györgyöt a várkastélyba, s vezette, amíg sok szobán és folyosón keresztül eljutottak a címerterembe. Annak a nagy vörösmárvány kandallójában lobogott a hasábokból megrakott tűz.

– Ez lesz az egyik kandallód – mutatá a sáfár Györgynek.

A terem egyik szárnyajtójánál ácsorgott a janitor.

– Pokválem, janitor – üdvözlé a sáfár tótul az ajtónállót –, odabenn van a serenissime?

– Azt hiszem, hogy odabenn van, mladipán, mert most hallottam prüszkölni.

– Mondtad rá, hogy „prosit"? No, hát eredj be, jelentsd be, hogy itt van az új magister kaminarius.

A janitor bement meg kijött, s mutatá a könyökével Györgynek, hogy bemehet. A sáfár nem ment vele. Az ajtónál azt mondá neki, hogy „zbógom", s azzal visszatért.

György két ajtón keresztül jutott be a szepesi gróf szobájába. Komor, sötét szoba volt az, falai faragványos tölgyfa táblákkal borítva; hosszú, gót idomú ablak színes üvegkarikáin keresztül szűrődött be a világosság kívülről, nagyobb fényt támasztott benne a kandalló parázstüze; medvebőrrel terített kerevetek a fal mellett, az asztal körül alacsony támtalan ülőkék, az ablakkal szemben sötét rámában egy hatalmas páncélos vitéz arcképe, egy szögletben egy szétnyitott triptika, remek festményekkel, a kandalló párkányán arany- és ezüstbillikomok és vedrek. Egy egész falat elfoglaltak a mindennemű fegyverzetek.

Zápolya János ott állt a kandalló előtt; violaszín bársonyzubbony volt rajta, a tűzfény egyfelől, másfelől a színes ablak derengése világította meg alakját. Szép, szabályos, nemes vonású arca volt, alig pelyhedző bajusszal büszkén felvetett ajka felett, annál sűrűbb szemöldei s szokatlanul magas homloka, mely a szemöldökcsontnál erősen kidudorodott. Haját elöl üstökbe csavarintva, hátul rövidre nyírva viselte.

Kezében volt az a levél, melyet a budai várnagy intézett a tiszttartóhoz. Annálfogva informálva volt már.

– Te vagy Utyessenovics Martinuzzi György? – kérdezé az előtte álló ifjútól.

– Nemes Utyessenovics Martinuzzi György – ismétlé *kiegészítve* az ifjú.

– Igen. Nemes. Úgy kívántam. Akit a budai várnagy mint magister kaminariust rekommendált be hozzám.

– Kegyelmes úr, én elfogadtam e szolgálatot, ámbár a diák neve után nem tudtam, hogy mi az. De kegyelmes uramnál bármely szolgálatot elvállaltam volna, ha kocsisi vagy lovászi lett volna is.

Nincs is semmi panaszom az alacsony sors ellen, amibe beálltam, csupán attól vagyok idegen, hogy az én oldalamon ezentúl baltát viseljek. Én nemes vitéz vagyok, akinek a tomporát sohasem verte más, mint kard. A balta a parasztok fegyvere, a pakulároké; én azt az övemben nem hordozom.

Zápolya meglepetve nézett az ifjú arcába, s aztán a vállára ütött.

– Ember vagy, fiú! Az én emberem vagy! Ilyent kerestem én. Igazad van.

Azzal odament a fegyvergyűjteményhez, kikeresett belőle egy dákost, elefántcsont markolattal, ezüstveretes tokkal, s azt odanyújtá Györgynek.

Györgynek az arca lángvörös lett egyszerre. Ekkora kincs nem talált volna rá soha. Csak úgy zihált a melle, mikor azt a dákost az öve tokjába illeszté.

– Te katona voltál? – kérdezé Zápolya.

– Igenis, kegyelmes úr, János herceg huszárezredénél. Vele jártam a bolgár hadjáratban; onnan szállítottam fel huszonnégy szekérrel a zsákmány javából a király és királyné számára. Azok között volt huszonnégy levágott deli harcosfej. Én azokat kitűzettem, tudatlan ésszel, a nagy szökőkút körül dárda hegyére, s ennek a láttára a királyné úgy megrémült, hogy elfutott; engemet pedig kikergettetett a palotából.

Zápolya ajka gúnymosolyra vonult.

– Azt elképzelem – dörmögé halkan. – És hát azután mért nem tértél vissza a te régi uradhoz, János herceghez?

Az ifjú felelni készült; de csak annyit tudott elmondani:

– Azért, mert…– akkor a görcs az állkapcájába állt; a két szeme megtelt könnyel; akárhogy szorította is össze az ökleit, nem bírta visszatartani, kitört melléből a fájdalom zokogása. – János herceg meghalt!

Zápolya arcán e szóra összevillámlott az a kettős világítás: a tűz és a napfény, valami a rémületből, s valami az örömből.

– János herceg meghalt!

Egy nagy, hatalmas vetélytárs múlt el a világból. A legjogosabb trónkövetelő, mert Hunyadi Mátyásnak fia és amellett a mostani bábkirálynak leghívebb támasza!

– Pestisben halt meg – mondá György.

Zápolya úgy fel volt izgatva, hogy nyugtalanul járt végig a szobában, míg felindulásának urává tudott lenni. Egyszer aztán odaállt György elé.

– Nagy hírt hoztál, vitéz, s ezért magáért nagy becsületben fogsz állni nálam. De még inkább azokért a könnyekért, amik urad miatt fakadtak előttem. Ne hidd, hogy alacsony szolgálat az, amit kastélyomban elvállaltál. A magister kaminarius énnálam nem cseléd; hanem belső bizalmas ember. Zord éghajlatunk alatt a tüzet folyvást táplálni kell kandalló-

inkban. Aki azt teljesíti, az minden órában bejáratos hozzám, ha ébren vagyok, ha alszom, és az anyám és a húgom termeibe; az egész ház rá van bízva, lát mindent, ami történik, tud mindent, hogy kik járnak hozzám az urak közül; meghallja, mit beszélünk, miről tanácskozunk, mert a kandallóinkkal folyvást dolga van. Ezért követeltem annyi virtust tőle, s azonfölül, hogy nemes vitéz legyen. És hogy mindezek felett írni és olvasni ne tudjon. Nehogy elárulhassa levélben azt, amit házunknál megtudott. Ez a hivatala a magister kaminariusnak.

– Híven fogom azt teljesíteni – mondá György, bal kezével a dákos markolatát szorítva, s ugyanakkor a jobbjával Zápolya Jánosé után nyúlt; kezet akart neki csókolni. Úgy volt szokva a régi uránál.

Zápolya nem engedte azt. Erős kézszorításra merevíté meg a jobbját.

– Nemesemberek nem csókolnak egymásnak kezet! – Nekem senki sem. – Fiatal vagyok arra. – Te meg éppen egykorú vagy velem. Pajtásom lehetsz.

Ezzel a nehány szóval megvette örök áron Martinuzzi Györgyöt Zápolya János. Jobban, mint ha arannyal vásárolta volna meg. Az egyik ifjú bele volt vonva a másiknak a varázskörébe. Ez a varázskör később tábort, nemzetet hódított. A mindenkitől lenézett, a király elől kikergetett ifjú talált egy főúrra, egy olyan büszke főúrra, aki a királynak azt meri izenni: „Add nekem a leányodat, mert utánad én akarok a trónra ülni!" és ez a nagyravágyó főúr kezet szorít vele, a szolgájával, s azt mondja neki: „Te nemesember vagy! Nem csókolsz kezet senkinek."

De Zápolya János gyors elméje is feltalálta első pillanatra az előtte álló ifjúban azt a ritka tüneményt: egy hűséges szívet. Az a könny, mely Corvin János halálhírének elmondásakor György szemeit elhomályosítá, beszélt erről a szívről.

Még többet is tett vele Zápolya.

– Szeretnék felőled még többet is megtudni – mondá Györgynek –, mint amennyit a budai várnagy leveléből megérték. Ülj le ide e székre.

– Hadd álljak, kegyelmes uram.

– Fogadd el a kínálást. Előttem a bocskoros nemes is olyan jó, mint a bíboros főúr. Csak te ülj le. A paraszt beszél állva.

S kezét vállára téve, kényszeríté őt leülni egy kartalan ülőkére. Maga a kerevetre dűlt le.

– A te atyád, Utyessenovics Gergely, horvátországi gróf, Kamiezáè várának ura; kinek többi fiai mint hadnagyok szolgálnak a király seregeinél. Miért vagy te egyedül közülök szolgai sorsra kényszerítve, sőt még az apád nevét sem viseled, hanem Martinuzzinak hívatod magadat?

– Kevés szóval elmondhatom, kegyelmes uram. Atyám Utyessenovics Gergely horvátországi főispán, amit úgy hínak, hogy „comes"; s ezt grófnak is mondják, ahogy kegyelmességedet is „szepesi grófnak" híják inkább, mint főispánnak. Vára igenis van az Unna partján éppen a törökjárás útjában. De egyebe aztán nincsen is, csak a vára. A török martalóc seregek falvait elpusztították, jobbágyait rabságra hajtották, gulyáit, nyájait elrabolták, szántóföldjei vetetlen maradtak. Én aratást nem láttam otthon soha. Csak a harcos dandára maradt meg az apámnak. Azzal ő és a felnőtt bátyáim viszont a törökök ellen jártak portyázó kalandokra, s ami martalékot így ejthettek, abbul éltek. A bátyáim az apám első feleségétül születtek. Hajlott korában másodszor is megházasodott az öreg, elvett egy

velencei származású olasz leányt, a Martinuzzi nemes családból. Annak a szülötte vagyok én. Bátyáim sanda szemmel nézték az apám új nászát. Egyiknek felesége is volt, koros hölgynek ismertem már; meddő volt. Ő parancsolt a háznál. Nálunk az a szokás, hogy ha több asszony kerül össze a háznál, az ifjabbnak nyolc esztendeig nem szabad a szavát hallatni. Csak akkor, ha az idősebb megszólítja. Az anyám még azonfelül nem is tudott más nyelven, csak olaszul. Azt hiszem, hogy ángyom haragudott azért az anyámra, amiért engem a világra hozott; mert neki gyermeke sohasem volt. Onnan gondolom, hogy amióta eszemet tudom, mindig üldözött, kergetett ki a kastélyból, féltem is tőle, s bosszantottam, ahol tehettem. Egész gyermekkoromat cselédek és parasztgyerekek között töltöttem, úgy éltem, mint a koldusgyerekek: erdei gyümölcsöt, gombát, madárfészket keresve. A másét sem kíméltem. A néném azt is megtiltotta a cselédeknek, hogy az apám nevén hívjanak, aminek szégyenére váltam, s az anyám neve maradt rajtam: „Martinuzzi".

– És ezért nem tanultál meg írni és olvasni?

– Más sem tanult azt az egész vidékünkön, hisz nem volt egy iskola az egész vármegyében; az anyám sem tudott. Pedig nekem olyan kimondhatatlan vágyam lett volna kikapaszkodni abból a sárból és szennyből, amiben fetrengtem, valami jobbnak lenni, mint a játszó és verekedő pajtásaim. Erősebb voltam valamennyinél, földhöz vágtam, aki idősebb volt is, s egy fejjel nagyobb, mint én. De nekem valami volt, itt – itt, a homlokomban, nem tudom, mi az? Valami másra akartam jó lenni, mint verekedésre. Szüntelen ösztönöztem az anyámat, hogy vigyen el magával Scardonába a keresztapámhoz, a püspökhöz, az neki édestestvére. Nagy kamasz voltam már, amikor rászánta magát, hogy elvigyen oda. – Gyalog mentünk odáig, kocsin nem jár asszony, gyerek a mi vidékünkön. Mikor megérkeztünk a szép, tornyos városba, éppen misére harangoztak. Anyám egyenesen odavitt magával a templomba. Ott az oltár közelében, ahol a vasrács van, letérdepeltetett maga mellé… Én egyre feszengtem a nagy bámulástól. De sok oldalbaütést és fejbelegyintést kaptam a mellettem térdeplő asszonyoktul azért a fennhangon való kérdezősködésért, amit az anyámhoz intéztem: „Mért csinálják ezt? Mért amazt?" Tetszett a ceremónia. Végre az anyám azt súgta fülembe, hogy no, mármost fogjam be a számat, mert aki odalép az oltár elé, az az én nagybátyám és keresztapám, a püspök. De ugyan a markával kellett befognia a számat, hogy el ne kiáltsam magamat: „Jó napot, keresztapám!" – A szertartás véget ért, csengettek, énekeltek, a nép leborult, a mellét verte, aztán fölálltunk mind, s tódultunk kifelé. Én iparkodtam könyökkel, ököllel utat fúrni kettőnknek a sokaság között, amiért nagyon megszidtak. A templombul aztán egyenesen mentünk az anyámmal a püspöki palotába. A cifra portás, amint az anyám nevét meghallotta, azonnal bebocsátott. Felmentünk a márványlépcsőkön, azután egyik szobából a másikba vezettek. Utoljára egy helyen sokáig megvárakoztattak. Végre bebocsátottak a keresztapám elé. Azért kellett várakoznunk, mert a keresztapám éppen ebédelt. Egy nagy gömbölyű asztalnál ült – egyedül. Szép piros orcájú, domború termetű úr volt, violaszín selyem kantus volt rajta. Előtte párolgott mindenféle ízletes étek, aminőket én sohasem láttam. Csak a szaga csiklándozta az orromat, arról gondoltam, hogy az valami jó lehet. Az anyám odavezetett hozzá, s intett, hogy csókoljak neki kezet. A püspök azonban haladékot parancsolt, s előbb kihúzva a zsebéből a violaszín selyemkesztyűt, azt felhúzta a kezére. A kesztyűnek az ujjairól gombok fityegtek alá. Úgy nyújtá a kezét nekünk a kézcsókolásra. Azzal az anyámnak intett, hogy üljön le egy zsámolyra, én pedig mellette álltam.

– Hát nem hívta meg az anyádat az asztalhoz? A testvérét?

– Nem tette azt. Folytatta nagy kényelemmel az étkezést – egyedül, ivott közbe-közbe, hol aranypohárból, hol üvegből mindenféle színű borokat. Azalatt az anyám alázatosan esedezve beszélt hozzá, amire nyers hangon adott válaszok jöttek. Én nem értettem a beszédjüket, mert olaszul volt, de nagyon el voltam keseredve amiatt, hogy legalább egy lúdcombot nem ád a keresztapám, mikor olyan éhes vagyok. Végre mikor elkészült az étkezéssel a keresztapám, kegyes volt engemet is megszólítani – horvátul: „No, hát te rossz fiú, voltál a templomban? Hát mit láttál a templomban?" Én erre a magam buta eszével azt felelém, hogy „Láttam bizony, hogy kegyelmed, keresztapám a templomban is egyedül ivott, idehaza is egyedül iszik".

– Hüh! – szisszent fel Zápolya, felegyenesedve fektéből. – Hisz ez őrült mondás volt. (Zápolya igen vallásos érzületű volt, s nem tűrte szent dolgokban a tréfát.)

– Tudom már, hogy az volt, megtanított rá a korbács. Kaptam aztán abbul annyit, hogy három ebédre elég volt.

– De hát nem voltál te azelőtt soha templomban?

– Soha. Vidékünkön minden templom le volt égetve. Egy rác kápolna volt csupán, az is fából, abba meg nekem nem volt szabad belépnem. Nagy néha vetődött hozzánk egy kápsáló barát valahonnan, aki a tornácban misét mondott. Annak meg kellett gyónni az egész háznépnek. Én is meggyóntam neki, s azalatt kicsentem a csuhája zsebéből a füstölt kalbászt, amit az ángyomtul kapott.

– No, terád, nemes vitéz, ugyan sok igazítás elfér.

– Tudom én azt magam is, csak azt tudnám, hol igazítanak meg?

– Hát nagybátyád, a püspök, nem tette meg?

– Az kikergetett a palotájából, hanem elébb jól megveretett. Én aztán elbujdostam a világba. Találtam egy nagy erdőt, abba belebódorodtam, napokig eltévelyegtem benne. Éltem málnával, mogyoróval, amit az erdő adott. Éjszaka odvas fákban háltam. Megkergetett a farkas, megkergetett a kurta kígyó. A farkast elhajigáltam magamtól kövekkel, a kígyót elvertem husánggal; hanem egyszer valami szörnyeteg nagy állatra bukkantam a bozótban. Sohasem láttam még olyat. Szarva van, mint a bikának, de maga sokkal nagyobb annál. Iszonyú nagy széles feje, vastag nyaka egészen benőve sörénnyel, a két lapockája között egy nagy púp.

– Az egy bölény volt!

– Az ám. Megmondták később. Ott legelt két tehenével meg egy borjával. Amint meglátott, dühösen rohant rám. Én felfutottam egy fára, akkor elkezdte a vastag fát döngetni a kemény homlokával. Azt hittem, hogy kidönti a helyéből. A szarvaival tépte a gyökereit, s bömbölt iszonyú módon. Én szépen beszéltem hozzá, könyörögtem neki, hogy ne bántson, hisz én csak egy szegény gyerek vagyok, sohase ettem borjúhúst életemben, nem vádol a lelkem, hogy valaha a famíliájának vétettem volna; de csak nem engesztelődött meg. Ott maradt a fa alatt egész nap. Azt gondoltam, hogy éjszakára majd odább megy. De éjjel is ott maradt. Akkor tudtam meg, hogy ökör, tehén nem alszik soha, ha lefekszik is, ébren marad. Reggel egy kis időre elment legelni, de minden neszre figyelt, s amint meghallotta, hogy én kezdek cihelődni a fáról, egyszerre odarohant, s újra elkezdte a fát döngetni. Az éhségemet csak elvertem a fárul szedett bükkmakkal, de a szomjúság majd megölt; a faleveleket rágtam. Egyszer csak estefelé puskadurranás hangzott az erdőben,

erre a vadállat akkorát ugrott, hogy szöktében megfordult maga körül, s arra aztán a hozzátartozóival együtt nekivágtatott a legsűrűbb bozótnak, csak úgy recsegett alatta a csalit. Én aztán nagy sietve lemásztam a fárul, s futottam abban az irányban, ahonnan a puskalövést hallottam. Ezalatt egészen rám esteledett. Sötét volt, a sok szentjánosbogár csillogott körülöttem. Végre tüzet láttam felcsillámlani a fák között. Arrafelé futottam. Nagy tűzrakás volt. Mellette valami harminc ember guggolt és hasalt, ketten pedig egy fanyárson egész dámvadat sütöttek, még a szarva is rajta volt a fején.

– Bizonyosan orvvadászok voltak.

– Ha még orvvadászok lettek volna! Haramiák voltak, zbojnikok, akiknek a nevét már sokszor hallottam emlegetni, a „cserveni dolmán" cimborái. Mindjárt rájuk ismertem a veres dolmányukról. Amint engem észrevettek, egyszerre felugráltak, puskáikhoz, handzsáraikhoz kapkodtak, csak aztán csillapodtak le, mikor látták, hogy csak egy fegyvertelen suhanc jön eléjök. Azért mégis meg akartak ölni, hogy hátha kém vagyok. Hanem aztán a harámbasájuk megszánt: „Ne bántsátok! Hátha hasznát vehetjük ennek a fickónak?" Azzal odaállított a tűz mellé, hogy nagy fakanállal öntözgessem a nyárson forgó pecsenyére az alatta levő teknyőben meggyűlt forró zsírt; attul az porhanyóbb lesz. Azalatt kikérdezett, ki vagyok, honnan jövök? Elmondtam neki mindent hegyiről tövire. A zsiványoknak nagyon megnyertem a tetszését. „Hisz ez nekünk való fickó!" Amint aztán a bölénnyel való rémületemet elmondtam előttük, akkor meg nem foghattam, hogy miért ordítanak fel olyan ujjongással, mintha valami elásott kincsre bukkantam volna. A harámbasa odajött hozzám, s vállamra ütött, pajtásnak nevezett, s aztán maga vágott le a pecsenye megsült részéből a számomra egy darabot, s a kezembe nyomta, amit én nagy mohón befaltam. Azután egy kulacsból innom adott valamit, ami savanyú is volt, édes is volt. S úgy égette a torkomat, mint a tűz. Akkor aztán azt mondá a harámbasa: „Jól van, fickó, holnap szabadon elmehetsz innen, elvezettetlek egész odáig, ahol meglátod Lepoglava várát."

– Az volt Corvin János herceg lakhelye.

– Megtudtam azt is. A harámbasa azt mondá, hogy a legelső embernek, akivel a várkapuban találkozom, csak annyit mondjak, hogy engem a bölény megkergetett; akkor bizonyosan a herceg eleibe fognak vezetni, s az engem ezért jól meg fog jutalmazni.

– Értem. A bölény olyan ritka vad már az országban, hogy kevés vadász tud egyet elejteni.

– Azután azt mondá, hogy majd én fogom a herceget és vadászkíséretét elkalauzolni arra a helyre, ahol a bölénnyel találkoztam, még azon éjszaka. Akkor még egyszer adott innom a kulacsból. Én attól aztán úgy elálmosodtam, hogy eldűltem a földön, s elaludtam a tűz mellett. Egyszer azonban egy haramia jól oldalba rúgott. Meg akarta tudni, hogy alszom-e igazán. Én fölébredtem a rúgásra, de mégis úgy tettem, mintha alunnám. Hallottam, hogy mit dödörögnek a zsiványok maguk közt. Hogy a cimboráikat összecsődítik, vannak kétszázan, s mikor a herceg a vadászkíséretével lejön az erdőbe a bölényt keresni, egyszerre körülfogják, foglyul ejtik, s akkor aztán rémséges nagy váltságdíjat fizettetnek érte, azon megosztoznak. Azt is mondták, hogy nekem is adnak belőle, s aztán felvesznek a cimboraságba. Nem is nagyon bántam. Hisz ezek vitéz cimborák; hátha még egyszer én lehetek a vezérük. Egész életemben mindig azt hallottam, hogy rabolni vitézség.

– Hát aztán megtetted, amit a haramiák rád bíztak?

– Meg biz én. Eljutottam Lepoglava alá, s amint ott egy hajdúval találkozám, mondám neki, hogy láttam az erdőn a bölényt. De csak hogy a tenyerén nem vitt a herceg elé. Annak is elmondtam, amit láttam és tapasztalék. Nem kellett semmit hozzátennem, nem volt mese. Aki nem látta a bölényt, az nem tudja elmondani, milyen a bölény. A herceg nagyon megörült a beszédemnek, s rögtön rendeletet adott a sáfárjának, hogy engem öltöztessenek fel jó tiszta ruhába, olyan ágrulszakadt is voltam! – Ez a jósága úgy meglágyította a szívemet. Valami nagy keserűség fogta el a torkomat; sírva fakadtam. A herceg azt kérdezte, miért sírok. „Azért, mert olyan cudar gonosztevő vagyok. Én téged most kelepcébe akarlak csalni, hogy majd mikor a bölényre mégy vadászni, a haramiák elfogjanak, magukkal vigyenek, nagy váltságdíjt fizettessenek érted."

– No, az becsület volt tőled.

– Meg is lett a jutalma. János herceg megdicsért, s aztán leküldött a csatlósaihoz, hogy tartsanak jól. Másnap pedig erős vadászkísérettel elindult az erdőbe az én vezetésem mellett, de elébb éjszaka két csapat muskétás lett két oldalra elbújtatva, akik a rablókat körülfogják, amíg azok a herceget akarják kézre keríteni. Egész csata lett abból; én magam is részt vettem benne, puskával a kezemben. A rablók egy része elesett, más része fogságba került, de a harámbasa egy csapattal kitört a kelepcéből, és elmenekült. A fogoly rablókkal röviden elbántak; valamennyit felakasztották az erdő szélében az út mellé. Engemet aztán pártul fogott a herceg, s rövid időn felvitt magával Buda várába; egy időre maga is ott telepedett le. Ott bizony henye életet éltem a cselédség között, egész nap lebzseltünk, egyéb dolgunk sem volt, mint a lovakat, hintókat tisztogatni a sártól. Mikor aztán a herceg megint vissza akart térni Horvátországba, engem odahívatott magához, s azt mondá: „Te, édes szolgám, nem jössz velem Lepoglavára, mert ha ott a rablók elkaphatnak, a minapi elárultatásukért majd nagy kegyetlenül bánnak veled; hanem lemégy Erdélybe egy muskétás hadammal, az én vajdahunyadi váramba, s ott vársz, amíg ismét érted nem küldök. Nem fogok rólad elfelejtkezni. Ott felejtettek biz engemet öt esztendeig.

– No, ott ugyan nem sok hasznos dolgot tanulhattál.

– De igenis tanultam; lóháton karddal, kopjával verekedni, aztán meg magyarul, lengyelül, oláhul beszélni.

– Az is szép tudomány.

– Egyszer aztán jött a parancsolat a vajdahunyadi várőrséghez, hogy gyors iramodásban siessen a Vaskapuhoz, a herceg hadaihoz csatlakozni. Az én uram megkezdte a Dunán túl a törökök ellen dicsőséges hadjáratát. Mindenütt ott voltam a testőrhuszárjai között, s magamviseletével kiérdemeltem, hogy zászlótartónak kinevezett. Hadnaggyá is megtesz vala, ha írni és olvasni tudok. A nikápolyi csatában levágtam a török szarácsiak vezérét páros viadalban. Ezért azzal jutalmazott meg a hercegem, hogy énrám bízta a király és a királyné számára kiválogatott hadizsákmány felszállítását Buda várába. – Hej, micsoda csába reménységek között mentem oda! Azt hittem, *piros csizmát adnak;* – aztán azt kaptam, hogy kilöktek a várbul, s még a lovam is elvették.

Ez emléknél összeszorítá a torkát a keserűség az ifjúnak. Egész gyermekes panaszhangon mondá:

– De hát miért? De hát miért? Hát tehetek én arról, hogy a királynénak olyan gyönge szíve van, hogy nem tudja az ellenség levágott fejét utálat nélkül meglátni? Hisz azért királyné, hogy ne legyen olyan gyönge, mint más asszony!

Zápolyának tetszett ez a kifakadás.

– De hát nem soká fájt nekem az, hogy a királyi várból kitették a szűröm, mert nyomba jött utána az a hír, hogy az én jó gazdám, a dicső János herceg meghalt. Ez a nagy fájdalom elnyomta azt a kisebbet.

– Derék fiú vagy, György.

– Most pedig meg vagyok vigasztalódva, hogy a jó uram helyett kaptam egy másik jó urat. Olyan híven fogom szolgálni kegyelmességedet, mint ahogy szolgáltam a régit, s ha Isten megsegít, talán még annál is jobban.

– El is várom tőled. És most azonnal bevezetlek a hivatalodba. Itt az én szobámban csak egyszer kell a tüzet megraknod, délben; én nem szeretem a meleget. Hanem a címeres teremben már korán reggel tüzet kell szítanod mind a két kandallóban, s azt időnkint élesztened, ott egész nap mindig akad vendég úr, aki a dőzsölő asztalnál ül, s azoknak eddig az volt a szokásuk, hogy kockát vetettek egymás között, ki tegyen ismét fahasábokat a tűzre; mert a pórt nem tűrik a teremben, itt pedig nemesember, aki szolgálatot tegyen, nem akad. Azután a hercegnő, az anyám szobájában kell befűtened a kandallót; de mielőtt belépsz, háromszor kell kopogtatnod az ajtón, s addig várnod, amíg egy sípszó nem felel belülről. Akkor aztán jönni fog egy fraj, aki felnyitja előtted az ajtót. Mikor belépsz, semmi üdvözletet nem kell mondanod, se , jó reggelt", se „dicsértessék"-et, csak a kandallóhoz menned, felszítanod a tüzet, s aztán csendesen eltávoznod.

– Azért vannak ezek a sarok nélküli saruk.

– Gyere utánam.

Zápolya nehány hideg szobán keresztül elvezette az új szolgát a nagy címerteremig.

Hosszú, komor, sötét terem volt az, ódon freskó-festményű falakkal és márványoszlopokkal, melyeknek közeit családi címerek, fegyverekből összerakott trófeumok díszíték. Magas, nehéz pohárszékek két oldalon, ezüst- és aranyozott billikomokkal és vedrekkel megrakva, többnyire műremekei az olasz ötvösművészetnek. Két páncélos vasember a két ajtó mellett. A terem két végében roppant nagy kandallók, amikben egész máglyatűz égett. A terem közepét elfoglaló nagy tölgyfa asztal mellett ült „már" valami tíz vendég úr; vagy talán „még". Lehet ám, hogy a tegnapi vacsorától feledkeztek ottan.

Mikor Zápolya belépett a terembe, hangos üdvözlettel fogadták:

– Adjon Isten, ami nincsen!

Ez az igazi magyar üdvözlet.

A válasz pedig az rá, hogy „Vegye el, ami van!"

Hát ezúttal mind a két kívánság beütött.

– Atyafiak! – mondá Zápolya. – Itt a rég keresett magister kaminarius. De nagy hírt hozok; meghalt János herceg.

Hahó! Milyen örömriadal támadt erre. Az urak a billikom fenekével ütötték az asztalt: „De már erre nagyot iszunk!"

De egy közülök mégis elszégyellte magát a jövevény előtt, s magyarázatát adta az örömnek.

– Már tudniillik annak az örömére, hogy van már magister kaminarius, nem kell magunknak sors szerint fát rakni a kandallóba.

De Györgynek több esze volt ám, mint hogy azt elhiggye. Valamennyi arcon olvasta az igazságot, írásból nem tudott, de a szemekbül tudott olvasni, hogy nem az az oka ennek a

diadalmas hálálkodásnak, hogy adott Isten, ami nem volt eddig, egy alkalmas kandallófűtőt, hanem hogy elvette, ami legjobban útban volt, az igazi, törvényes és méltó trónkövetelőjét a roskadozó magyar királyi széknek: Corvin János fejedelmet, Zápolya versenytársát.

György hozzálátott gépies egykedvűséggel a hivatalos feladatához; rakta az új hasábokat a lankadozó tűzre. Az urak folytathatták az eddigi beszélgetést, aminek új elevenséget adott a most hallott nevezetes halálhír.

Volt egy közöttük, aki csitítá a többit: „Halkabban, urak! *Zsindely van a háztetőn.*" Ez Györgyre célzott. Erre aztán Zápolya diákul mondogatott valamit az uraknak, amiből néhány szó, az oláhhoz hasonló, megragadta György figyelmét: principis vexillarius, nobilis, fidelis: (a herceg zászlótartója, nemes, hűséges) litterarum ignarus (írástudatlan): őróla beszélt. Az urak meg lettek nyugtatva, s hangosabban folytatták a beszélgetést.

– Most átmegyek az anyámhoz, e gyászhírt tudatni vele – mondá Zápolya az uraknak, s aztán Györgyhöz fordult, s megszólítá a címén: – Magister kaminarius! Jöjj velem: majd bevezetlek a hercegnőnél.

Györgynek egészen melege lett attól a szótul. A hercegnőnél! Hát színről színre fogja látni Zápolya István büszke özvegyét; a hajdan hírhedett szépséget. Tán még most is az?

Csalódott azonban: a bevezetés alatt nem a hercegnő volt értve; hanem csak annak az udvari frajja, aki a kopogtatásra kinyitá az ajtót. A leányasszony hamis szemű, szőke fehérszemély volt, gödrös, piros orcával, fitos orrocskával, aki előtt nem nagy respektusa lehetett Zápolyának, mert be sem ereszté az ajtón: fogta a kilincset, úgy állta el az útját, s azt kérdezé tőle: „Mi lesz, úrfi?"

– No, Biri, hát be sem eresztesz? Fölkelt már az anyám?

– A hercegnő még nem kelt föl. *Ott kinn tágasabb.*

Szemtelen perszóna! Jegyzé meg magában György. Így beszélni az én urammal! Miért nem üti pofon?

De nem ütötte bizony, hanem azt mondta: „No, hát majd később jövök", s hátralépett. Aztán előretolta Györgyöt a leányasszony elé.

– Hanem ezt a legényt csak bocsássa be a szobába. Ez a magister kaminarius. Budáról jött.

A kisasszony dévaj kedvvel csapta össze a kezeit, s pajkos vidámsággal monda:

– Ejnye, édes lelkem, más rózsája! Kend ugyan helyre legény! Hát kend lesz a kandallómester? No, ha elalszik a tüze, csak szóljon nekem: adok kölcsön.

No, ez már éppen szokatlan beszéd volt György előtt. A dalmatáknál megköveznék azt a leányt, aki így beszélne a legényhez.

Azzal a leányasszony igazságot tett a két kopogtató között: Zápolyát az egyik kezével kitolta a két ajtó közül, Györgyöt pedig bevonta az ajtón a másikkal. S azzal bezárta az ajtót kulccsal.

S akkor is egész fennhangon fecsegett. Még ott csak az előszoba volt, tulajdonképpen a fraj lakása. Itt elébb megállítá Györgyöt.

– Hát hogy hívják kendet, galambom?

– Martinuzzi Utyessenovics…

– Jaj, ne azt a hosszút mondja, hanem a rövidet.

– György.

– Ah! Ez szép név! Ez az én bálványom! Gyuri, Gyurica, Gyuszika! Melyiket szereti kend legjobban?

– Én csak azt szeretem, hogy „György”.

– Jaj, akkor énnekem mindig „Gyöngyöm”-re fog menni a szám.

– Hát hol van az a kandalló? – Ezzel a kérdéssel gondolta György, hogy véget fog vetni a fecsegésnek.

– Az itt van a hercegnő szobájában; odamegyünk.

– Hát nekem szabad oda belépnem – „ilyenkor”?

– Kendnek mindenkor szabad belépni ebbe a szobába, amikor csak a kandallót meg akarja rakni.

– És a grófnak nem szabad az anyja szobájába lépni?

– Nem bizony, gyöngyömadta. Mert hát tudja, magának megsúghatom bizodalmasan; tartsa ide a fülét. A hercegasszonynak az arca most is olyan gyönge és friss, mint húszesztendős korában volt; s ezt azzal szerzi meg, hogy éjszakára mindig két szelet vékony marhahúst tapaszt az arcára, amit rápólyáznak, s azt le nem veszi onnan, amíg csak föl nem kel. Így nem mutathatja magát a grófnak.

Györgynek a körme hegyéig lövellt az ijedtség: azt hitte, hogy ennek a titoknak a meghallása által maga is bűntársává lett valami szörnyű összeesküvésnek. – Megtudni, hogy a hercegnő nyers rostélyos szeleteket borongat a szép arcára! – Hisz aki ezt kibeszéli, az méltó a fejvételre!

– No, hát csak jöjjön kend utánam szaporán.

A fraj felnyitá az ajtót György előtt.

Rettegett! Ha meg találja látni a hercegnőt, azzal a különös ábrázattal!

Megkönnyebbült aztán a lelke, mikor az ajtón belül került. Nem láthatott ő abbul a szobábul semmit. Az ajtótul kezdve egész a kandallóig egy pompásan kifestett spanyolfal volt húzva. A kandallófűtőnek ezen belül volt a járása. A tűz már égett a kandallóban.

A fraj magyarázta neki a dolgot.

– Ez eddig a frajok bajlódása volt, ugyan jó, hogy kendet idehozták; mi mind összecserepesítettük a tűzrakással a fáin kezünket. Hát a kend keze micsoda dologhoz szokott?

– Kardforgatáshoz.

– Kardforgatáshoz? Hát kend katona volt? Tán éppen lovas katona? Jaj, ne mondja! Mert mindjárt én is meggyulladok, mint az a gyertyánfa! Olyan ember, aki vág, lő, szurkál! Ez az én bálványom.

A hálószobából sípolás hangzott. Ez a frajnak szólt.

– Megyek már. A „sárkány” sípol. Aztán tudja kend, mikor ebédre csöngetnek, az első csöngetés szól a cselédségnek, arra ne menjen kend le a refektóriumba; mikor másodikat csengetnek, az uraknak szól, arra se hederítsen kend, mert kend nem szolgál fel az asztalnál; hanem mikor harmadikat csengetnek, akkor tartson kend ide az én szobámba. Ekkor a hercegasszony meg a kisasszony ebédel, a maradék mihozzánk kerül ki, frajokhoz. Kendet is bevesszük magunk közé. Meglássa, úgy élünk, hogy Laci király sem él jobban.

Ismét sípoltak a hálószobában.

– Megyek, no! – Hisz a gróffal kellett a dolgot végeznem. No!

György egészen furcsának találta az állapotját.

Katona korában sokszor meg kellett becsülnie *a komiszkenyeret*, ami a tarisznya fenekén ott maradt szárazon; de az is jobb ízű volt, mint ez, amire most utalva van: lakomamaradék hercegnői asztalról, megosztva az udvari frajokkal, s akként megszolgálva.

– No, hát ez is *katonasors*.

A harmadik csengetésre György csakugyan megjelent Biri leányasszony szobájában. Az csak egyedül volt: a többi frajokat el tudta másfelé dirigálni. Györgyöt nem éppen a hercegi konyhamaradék csalogatta oda, mint inkább az ösztön. Az urak ott a teremben egész fesztelenül beszéltek előtte olyan dolgokrul, amikről ő többet tudott, mint azok; hanem az előzményeiket nem tudta a maga fejétől kitalálni. A királyleány-kérés volt a beszéd tárgya. György az ő gyors lábaival gyalogsorban jócskán megelőzte Tomiczkyt, aki födeles hintójával nem jöhetett olyan serényen. Ő megmondhatta volna már nekik, hogy mi lett a leánykérés kimenetele; de hát a kandallófűtőnek nincs szava az urak tanácsában.

– Jaj, lelkem katonám! – sápítozott Biri leányasszony. – Bizony Isten elveszti az ember a lelkét ezzel a mi hercegasszonyunkkal. Mennyi kínom volt ma vele. Semmi sem tetszett úgy neki, ahogy tették. Ha annyi arany volna a tarsolyomban, ahány pofont ma az öltöztető frajok kaptak tőle, ugyan gazdag volnék! Csak úgy repült a fejükhöz doboz, köcsög, ami a kezébe akadt. Nekem meg folyvást ott kellett ülnöm a rundellában, s amint egy hintó berobogott az udvarra, meglesnem, hogy ki érkezett. „Tomiczky jött?" Mikor aztán más úrnak a nevét mondtam, akkor az lett a nevem, hogy „ostoba szajkó!", mintha én tehetnék arról, hogy nem Tomiczky szállt ki az ekhó alul, hanem Ártándy. Akkor aztán kijárt egy pofon a fésülő frajnak, hogy megrántotta a haját. Tudja kend, hogy ki az a Tomiczky?

– Most jövök Törökországbul.

– No, hát én megmondom, hogy kicsoda. Ez a mi urunknak a követje, aki kérő násznagy képében ment fel Buda várába a király leányát megkérni.

– Hát van a királynak már olyan nagy eladó leánya?

– Óh, kend nagy buksi! Hisz a királyleányt nem azért veszik el, hogy asszony legyen belőle. Azt majd itt a várban apácák nevelik. Az csak arra való, hogy ha a vén király meghal, az urunkra maradjon a koronája.

– Most már értem.

– Jaj, lelkem katonám, itt minálunk ilyen szellet van. Az úrfi király lesz, a kisasszony meg királyné. Azért sereglenek ide most olyan csapatostul a vidéki urak, hogy amint a várva várt nagy örömhírrel visszatér a Tomiczky, mind fölkerekednek, s ezer lovassal indulnak meg Buda várába a királyleányt elhozni. Az lesz ám a dáridó! Akkor mi is lakodalmat tartunk! Kend énvelem, én meg kenddel. Ugyebár, kincsem katonám?

– Jó lesz biz az. Majd ha az urunk a királyleányt hazahozza.

– Csapjon fel rá!

– Felcsaphatok.

– Eb, aki megbánja.

Nagyon könnyű volt ez a felcsapás Györgynek: ő már tudta, hogy Tomiczky küldetése megzápult.

Ezért aztán jól megtraktálta Biri leányasszony.

Azonban Györgynek sietnie kellett, mert nagyon megszaporodott a dolga. Folyvást jött az úri vendégsereg, a várkastély minden kandallójában tüzet kellett szítani.

Másnap még több előkelő uraság érkezett: az udvaron hemzsegett a sok cifra ruhás jövevény, cselédség, csatlós, huszár, hajdú, kocsis, vadász, az előszobákban az apródok, íródeákok, s aki ilyen alkalommal el nem marad: a sok kápsáló barát.

György szóba sem állt velük. Dolga után látott.

Mikor a hercegnő szobája ajtaján bekopogtatott, hogy a kandallóban tüzet rakjon, ismét Biri leányasszony nyitotta előtte az ajtót.

– No, lelkem katonám, ma ugyancsak a körmünk közül fogunk falatozni, mint a héja, amit a konyhábul felkaphatunk; mert ma a hercegasszony, a kisasszonnyal meg az apácával együtt az urak asztalánál ebédel. Nagy lakozás lesz. Valamennyi szakács, szakácsné, kukta, egész éjjel spékelte a vadat, törte a mandulát, szegfűszeget. Ilyenkor, ami az úri asztalról lekerül, mind elkapkodja a sok pákosz léhűtő útközben.

– Hát aztán minek az örömére lesz az a nagy dínomdánom?

– Mondtam már. Az éjjel megérkezett Tomiczky fullajtárja lóháton. Itt volna már, de a sárosi kaptatónál belerekedt az útba a hintója, a lovai nem bírják felvontatni a tetőre; innen kellett bivalyokat küldeni eléje, akik kirántják. Délre várják bizonyosra. Lesz aztán hetedhét országra szóló nagy dáridó.

György tudta már, hogy milyen dáridó lesz itt, ha Tomiczky megérkezik; de nem közölte a tudományát a leányasszonnyal. Midőn újból visszatért a hercegnő termébe, a kandallóhoz, Biri leányasszony azzal az örvendetes fordulattal vigasztalá meg, hogy ők ketten mégis kivételesen szép rendben fognak megebédelhetni, mert a hercegnő megváltoztatta a szándékát. Borbála kisasszonyt nem fogják a nagy asztalhoz ültetni, az odabenn a szobájában egyedül étkezik; a hercegnő csak az apáca kíséretében száll le a férfivendégek közé, akik borozás közben bizonyára olyan beszédeket ejtenek, minőket nem szükséges egy serdülő grófkisasszonynak füleibe venni. És így annak az ebédmaradékát szépen megoszthatják.

György olyasvalamit érzett, mintha ő most mindezen egybegyűlt zászlósurak, főnemesek, potentátok gyülekezete fölött magasan fölemelkedve lebegne. Ő már látta előre, ami következni fog; a leforrázott reményeket, a hasraesett dölyföt, a szájba szakadt nevetést, mely egyszerre fogcsikorgatásra válik, s olyan kivételes szellemnek érezte magát, aki mindezt előre tudja – és senkivel nem közli.

Talán magának Zápolyának felfedezte volna azt, amit tud, ha hozzájuthatott volna, de ezen a napon a szepesi gróf úgy körül volt véve udvarló vendégekkel, hogy egy bizalmas szót nem közölhetett vele. De azonfelül is eszében tartotta, hogy egynehány fényes palotából már kidobták azért, mert nem tudta a nyelvét kapicányon tartani. Szegény embernek ne járjon a szája, ha nem kérdik.

A várban eleven élet volt egész nap. Minden vendég felvette az ebédhez a legpompásabb díszruháját; maga Zápolya is újdonat bíbor mentében jött fel a terembe, midőn anyját, Hedvig hercegnőt, karján bevezeté.

Hedvig hercegnő a negyvenes években járt; de még mindig hódító szépség volt. Arcbőre oly fehér, mint az alabástrom, haja szénfekete, gyöngyfüzérekkel átfonva. Öltözete túlterhelve drágakövekkel és aranycsipkékkel. Megjelenésére a cseh trombitások a terem karzatán üdvriadót harsogtattak, s a vendégek sorba kezet csókoltak neki, kiket Zápolya egyenkint megnevezett.

György ott állt a kandalló előtt, és hallotta a főurak neveit.

– Hát Tomiczky nem érkezett még meg? – kérdezé a hercegnő.

A fia felelt rá.

– A kengyelfutója már megérkezett. Ő maga leszállt a tiszttartói kastélyban. Az utazásban olyan defektussá lett az öltözete, hogy más gúnyát kell váltania, mielőtt a társaság elé jöhetne. Az eltart egypár óráig.

A hercegnő bosszúsan veté fel az ajkát.

– Még várat magára! Ilyen alkalommal. Adjanak jelt az étekfogóknak. Tomiczky helyét fenntartjuk. Itt balrul mellettem. Amikor jön, itt lesz. Kezdjük az ebédet nála nélkül.

Azzal intett az uraknak, hogy foglaljanak helyet. Jobbrul maga mellé ülteté a Clarissa apácát, akinek kíséretében jött.

Az urak nem is kínáltatták magukat.

Jó jelnek vették, hogy Tomiczky gálába öltözik elébb. Ha valami rossz hírt hozna, azt azon rongyosan, szurtosan is elmondhatná. S csakugyan már a harmadik étekfogásnál járt az ebéd (minden étekfogás háromféle ételt jelent), amidőn nagy kardcsörtetve megérkezett a várva várt násznagy.

Általános „hozta Isten!" kiáltás fogadá a belépőt, ki egyenesen az asztalfőhöz sietett, ahol a hercegnő ült.

Zápolya megelőzően lépett eléje, kezét nyújtva neki.

– Nos? Széna vagy szalma? Mi történt, Tomiczky?

A lengyel összeüté a sarkantyúit a hercegnő előtt, kezet csókolt neki, meghajtá a fél térdét, a kezét a homlokához értette, s latinul mondá az üdvözletet: „Benedicat Deus!"

– Halljuk a szép szót, Tomiczky! – kiabáltak a vendég urak. – Mi hír Budán?

– Hát az a hír, hogy engem megvertek és kidobtak – mondá a visszatért násznagy. – A grófnak hozom a kosarat.

Erre a szóra a hercegnő nagyot sikoltott, és görcsöket kapott, a feje hátrahanyatlott a zselyeszék támlányára, a kezét a szívére szorítá, s hangos zokogás fogta el.

Az urak felugráltak az asztal mellől, de egyik sem tudta, mitévő legyen. A régi magyar asszonyok nem ismerték az idegbajok rohamait.

A kísérőnő szintén nem segíthetett a hercegnőn, mert az is görcsöket kapott azonnal, az ilyen baj példavonó. Férfikéznek pedig nem szabad elájult nőhöz nyúlni.

– György! – kiálta Zápolya a magister kaminariusra. – Szaladj a hercegnő frajjához: hozza segítségül a szolgálókat.

György futott lélekszakadva Biri leányasszonyhoz, akinek egyszerre örömöt is, meg keserűséget is okozott a gonosz hírrel. A leányasszony szokva volt már az ilyen rohamokhoz, tudta, miféle esszenciákat kell hirtelen készletben tartani.

György vissza sem ment addig a címeres terembe, amíg a szolgálók a hercegnőt és az apácát ki nem vitték onnan, borzadt ettül a látástul, s azoktól a síró hangoktul. Csak idő haladtával került ismét belül, hogy kötelességét végezze a kandallóknál.

Akkor már az urak ismét az asztalnál ültek, s folytatták a poharazást. Az összevissza kiabálásból kivehette, hogy Tomiczky elbeszélte már az úri társaságnak, hogy mi történt vele a király tróntermében.

– De hát ki volt az, aki megütött? – kérdezék egyszerre többen is; de különösen Zápolya sürgölte, aki szemközt ült Tomiczkyval.

Tomiczky nagyokat nyelt a tányérjába szedett ételből, s még nagyobbakat ivott utána, tele szájjal dörmögve:

– Hát tudom is én? Én nem ismerek senkit az udvarnál levő urakból. Nagy szakálla volt. Mikor elém tolakodott, közém és a királyné közé, belekaptam a szakállába, s ki is tépem, ha egy levente oda nem ugrik, s szét nem választ bennünket.

– De szépen fejbe üthetett, mert most is ott a homlokodon a véres foltja.

– Kettéhasítottam volna bizonnyal, de hárman-négyen odaugrottak hozzám, s lefogták a kezeimet, aztán kituszkoltak a teremből.

– Hát azok kik voltak? Főurak, vagy praelatusok?

– Mit tudom én? A ti püspökeitek éppen olyan mentében járnak, mint a főurak; pilist nem borotválnak a fejűkön, hosszú hajat viselnek, nagy szakállt, bajuszt; kard van az oldalukon. Keresztes aranyláncot pedig a főispánok is hordanak.

Zápolya bosszúsan ugrott fel az asztal mellől.

– Akkor én magam megyek föl azonnal Budára, megtudni, hogy kik bántották ilyen galádul az én násznagy követemet!

Erre a szóra György odalépett Zápolyához, s halk hangon mondá neki:

– Kegyelmes uram! Én tudom, hogy ki ütötte meg a lengyel urat. Az volt Georgius Szathmáry, episcopus Quinque-ecclesiensis.

Az urak mind rábámultak: „Nézd, nézd, a kandallófűtő beleszólal a főurak társalgásába!” És mond olyan szót, amit érdemes meghallani.

– Honnan tudod te ezt? – kérdezé Zápolya.

– Ott voltam akkor én is.

Tomiczky az asztalra csapta a kést, villát.

– Szent Prokópra! Ez a fickó csakugyan ott lábatlankodott előttem akkor, csakhogy más gúnyában.

– Tehát pap volt, aki főbe ütött – monda Zápolya Tomiczkynak. – Bizonyítja az a sebhely a homlokodon. A püspöki gyűrűnek a pecséthelye – tökéletesen. A Locus Sigilli!

Aztán Györgyhöz fordult.

– Honnan tudod te a püspöknek a nevét és címét?

– Ott vártam az előpitvarban, amint az urak egymás után megérkezének; az ajtónálló elkiáltá a neveiket, mikor beléptek.

– Hát talán azt is tudod, hogy ki volt az, aki közbelépett, megakadályozva, hogy Tomiczky úr az ütést visszaadja.

– Annak a neve Emericus Perényi, regni palatinus.

– Szófia beszéd! – kiálta erre közbe két-három úri vendég. – Ez a fickó részeg! Hisz a nádor Geréb Péter.

– Ennek az embernek igaza van – mondá Zápolya. – Geréb Péter meghalt, s az országgyűlés Perényi Imrét választotta meg. Iszonyú lárma támadt erre.

– Hiszen mi ott sem voltunk ezen az országgyűlésen.

– Hívtak bennünket, de nem mentünk el. Majd fizetjük a markális büntetést a meg nem jelenésért. Utyessenovicsnak igaza van.

Ki az az Utyessenovics? Hát van a szolgáknak vezetéknevük? Zápolya tovább kérdezősködött.

– Hát annak a neve nem jut eszedbe, aki a királyné mellett állt, s annak a fülébe suttogott, amíg Tomiczky úr hozzá beszélt?

– Az volt: Thomasius Bakácsius, archiepiscopus Strigoniensis.

És azután elmondta a neveiket azoknak az uraknak sorban, akik a dulakodás közben Tomiczkyt megragadták s a teremből kitaszigálták, a latin címeikkel.

– Hát tudsz te diákul? – kérdezé Zápolya.

– Egy szót sem tudok; csak amit az ajtónállótul hallottam, azt tartottam meg.

S aztán elmondta azoknak az uraknak a neveit is, akik a lengyel urat titkos suttogásokkal biztatták. Zápolya biztos híveire ismert bennük.

– Bámulatos emlékezőtehetség! – monda Zápolya.

– Ennek az embernek egy kalendárium van a fejében – szörnyűködék Tomiczky. – Én most sem tudom egynek sem a nevét. S ez egy hallásra megtanulta valamennyit.

– Ez táltos! – Ördöngös! – kiabáltak a vendég urak.

– De a legnevezetesebb az – monda Zápolya –, hogy ami neveket az én hívem, Utyessenovics György elszámlált: azokbul aki ellenségűnk, az mind egytől egyig érsek, püspök, prépost.

Általános volt a felháborodás a főpapság ellen a vendég urak részéről. Felugráltak székeikről, odarohantak Zápolyához, haragjuk kifejezését a fülébe ordítani; aki távolabb esett, az hangosabban kiabált; egymásra árvereztek. Egyik azt ordította, hogy haddal kell megrohanni a püspökök rezidenciáit, s kiforgatni őket a várkastélyaikból; a másik az úton hazatérett akarta őket fogságra ejteni. „Le kell foglalni a dézsmájukat!" volt a leghangosabb indítvány. „Áttérünk mind lutheránussá!" harsogá a fiatalabb nemzedék. „Árulás van Budán!" dörgött közbe egy nekipirult arcú dalia: „eladják az országot a németnek!" Akadt egy bátor vitéz, aki felugrott a székre, onnan kiabálta, hogy össze kell szedni a bandériumokat, s egész sereggel indulni azonnal Budára, majd az ilyen násznép előtt Lengyel László engedelmesebb király lesz, s odaadja esze nélkül a leányát. Egy ősz hazafi csitította volna a tüzeskedőket; de az ő indítványa valamennyién túlment:

– Össze kell hívni az országgyűlést s törvényt hozni a király és királyné által tervezett országeladás ellen!

Nem volt elég az urak lármája: a tornácokból uraik hangját hallva, mind betódultak az íródiákok, fegyverhordozók, azok is segítettek a lármát szaporítani.

Csak egy ember ült nyugodtan az asztalnál. Tomiczky. Ki volt éhezve: lakozott. Az embernek a szája kétféle célra van rendeltetve: az egyik a beszéd, a másik az evés, s azt mondja az Írás, hogy „Nem attól kárhozik el az embernek fia, ami a száján bemegy, hanem ami a száján kijön". Tomiczky tartotta magát az elsőhöz. A nagy lárma alatt sorba húzogatta maga elé a tálakat, s alaposan elbánt velük; hasonlóan cselekedett a kancsókkal is.

György ott állt az urának a háta mögött. Valami olyan érzése lehetett, mint az ördögidézőé. Ezt a felháborodást az ő szavai idézték elő. Hogy olyan jól emlékezett a püspökök neveire és címeikre. Nézte, hogy hullámzik az egész tengerszem attól az egy kőtől, amit ő beledobott.

Azonban a legnagyobb lárma is el szokott múlni magától: a harag megemészti magamagát. Utoljára csillapítatlanul is elhallgattak az urak, s mindenki Tomiczkyra nézett, aki

nagy nyugodtan törögette a diótörővel a mandulát, annak a jeléül, hogy már eleget ivott. Úgy tett, mintha nem is tudna magyarul; pedig az imént magyarul beszélt.

– No hát, Tomiczky! Mi a te tanácsod? – szólítá fel Zápolya.

– Elmondanám, ha szóhoz juthatnék.

– Beszélj! Elhallgatunk.

– Hát legelőször is ezt a sok csürhenépet küldjétek ki a teremből. Ez nem országgyűlés. Ennyi fűlnek nem kell meghallani a tanácskozásunkat.

Zápolya intésére a janitorok kituszkolták a nem oda való szájtátókat az ajtón. György is menni készült velük; de Zápolya visszaparancsolá:

– Te itt maradsz, rád szükség lehet.

Igaz: fát kellett rakni a kandallókba.

– Hát legelső dolog az, hogy válasszunk magunknak egy elölülőt, aki a tanácskozás rendjét vezesse – mondá a lengyel.

– Zápolya! Zápolya! – kiáltották az urak.

– Én szépen megköszönöm – mondta az ifjú szepesi gróf. – De én itt vádló vagyok, peres fél; bíró nem lehetek. Üljön az asztalfőre Tomiczky.

Elfogadták. Tomiczky is egy szóra fölkelt a helyéből, s elfoglalta a karszéket, amelyet Hedvig hercegnő üresen hagyott.

– Hát mindenekelőtt, urak, tartsunk rendet. Hárman-négyen egyszerre ne beszéljünk. Sőt, ha énnekem megengeditek, majd sorba veszem mindazokat a tanácsokat, amelyeket elmondtatok, név szerint megilletve azoknak támasztóit; s majd azután hozzácsatolom a magam okoskodását.

Ez nagyon helyes metódus. Az elölülő fogalmazza a szónokok véleményeit.

Tomiczky lengyeles akcentussal beszélt magyarul; de ahhoz szokva vannak a görbe felföldön.

– Legelébb is kegyelmednek a tanácsát veszem elő, Homonnai Drugeth Ferenc uram.

(György figyelt; most ismertették meg vele név szerint is a nevezetessé leendő főurakat.)

– Kegyelmed azt javasolja, hogy le kell foglalni a püspökök dézsmáit. Jól van. – Megbocsátanak tisztelt barátaim, az Ártándy testvérek, ha az ő javaslatukat nem vizsgálom, a püspököknek haddal megrohanását. Ezt maguk is visszaszívják, majd ha egyet aludtak rá. Tehát a püspökök javadalmait lefoglalni jó lesz. De nem arra a célra, hogy azt az urak egymás kőzött felosszák; hanem hogy azt a gregárius papság meg a szerzetesrendek megjuhászítására fordítsák. Ha a falusi papokat meg a barátokat a püspökök ellen hadba tudjuk vinni, az lesz a legjobb stratagéma.

Általános helyeslés fogadta az indítványt.

– Azokat az aszkétai életet folytató barátokat pedig, akik a világi vagyonra nem tekintenek, a püspökök világi fényűzésének megutáltatásával kell ezek ellen fordítani. A mezítlábas barát a legfélelmesebb ellenfele a bíboros főpapnak.

(Ez a mondás nagyon megragadt György lelkében.)

Tomiczky folytatá a rekapitulációt.

– Amit Tornallyay Jakab uram mondott, hogy legyünk lutheránusokká: ez olyan fegyver, ami, bizony mondom, majd magától is kiguvad a hüvelyéből; de tartok tőle, hogy egyszer a markolatja a kezünkbe szakad, s a pengéje ellenünk fordul.

– Azt én sem helyeslem – szólt közbe Zápolya. – Én a vallásra nem alkuszom.

– Amit Athinay Deák Simon cimboránk tanácsolt, hogy szedjék össze az urak a bandériumaikat, s aztán menjenek fel „cum gentibus" Budára leányt kérni; azt sem tanácsolom. Bár úgy vettem észre, hogy Zápolya János grófnak ennél a szónál nagyot szikráztak a szemei. A fegyvert hagyjuk a végső esetre. Ulászló királyt nem kell bántani. Azzal az én királyom jóakaratát változtatnók ellenkezőre. Nem kell a királyt megalázni. Nem az embert kell tekinteni, hanem a koronát. Akármilyen alak üljön is ott, az ország első székében, annak hódolni kell, mert különben szétbomlik az egész világi rend. Én részemről tisztelettel hódolnék meg a trón előtt, még akkor is, ha ez a „fajankó" ülne benne.

Ezzel a szóval a Zápolya háta mögött álló magister kaminariusra mutatott.

Rengeteg hahota zendült fel e tréfás mondatra. Az urak hanyatt dőltek karszékeikben, s az asztalt verték ökleikkel, úgy nevettek e képtelen furcsaságon.

György látta a hahotázó arcokat, s valamennyinek az a képe égette bele magát a lelkébe.

Valami démoni akaraterő a jövendők fényét gyújtá fel előtte. Hátha egyszer ti, hahotázó büszke nagyurak: Drugeth Ferenc, Tornallyay Jakab, Somlyai Báthory István, Czibak Imre, Kun Gothárd, Deák Simon és a két Ártándy és a többiek mind, lehajtott fővel állnátok előttem: szavaimat várva és rettegve!

A hahota elpihent; a cselédre nem ügyeltek tovább. Elsápadt az arca? Vagy tűzlángba borul? Ki törődik vele?

Tomiczky folytatá.

– Az országgyűlés egybehívása volna a legjobb tanács. De ez csak a király akaratával történhetik meg. Azt kellene megtudnunk, hogy kinek van a gyönge lelkű királyra föltétlen befolyása, és aki amellett nekünk is őszinte hívünk.

– De hát lehet ilyen ember a világon? – szólt közbe Zápolya.

– Valósággal van. De hogy ki? Azt nem tudom. Mikor a trónterembül kituszkoltak, én a várpalota lépcsőtornácán megálltam, bevárva, amíg a csatlósaim előállítják a hintómat. A lépcsőtornác fölött van egy kiálló donjon. Egyszer csak egy összenyomogatott papírgyöngy esett a lábamhoz. Felnéztem a donjonra; annak az ablakai mind le voltak zárva redőnnyel. Valakinek a redőnyök között kellett utánam leskelődni, s azt a cédulát ledobni. Azt eldugtam a kalpagomba, s csak a hintómba ülve bontottam ki; – nevezetes titok volt közölve benne. Íme, itt van a cédula nálam. „Ulászló király és a királyné eljegyezték Anna királyleányt Maximilian unokájának, Ferdinánd hercegnek."

Erre a szóra a harag és elszörnyedés zivatara tört ki újból.

– Itt van a pozsonyi titkos szerződés folytatása! – kiálta Báthory István.

– Azt már besavanyította a rákosi országgyűlés, ahol ki lett mondva, hogy idegen vérből származott királyt nem vállal többet az ország! – felelt meg rá Kun Gothárd.

– De a római király azt izente erre a magyaroknak, hogy az ő ereiben is magyar vér buzog. Leányágon a Habsburg Árpád-ivadék – mondá Zápolya. – S ha Anna királyleányt Ferdinánd herceg kapja meg, bizony elkapta vele a magyar koronát is.

– Ezért kellene az országgyűlést újból összehívni a Rákoson – szólt Tomiczky –, hogy az kényszerítse a királyt leányának Zápolyával leendő eljegyzésére. Az, aki a királynak azt a titkát bírja, okvetlenül legbizalmasabb embere Ulászlónak; és hogy azt a titkot közölte

velem, az csalhatatlan bizonyítéka annak, hogy alattomban Zápolya híve. – De hát ki lehet az?

A cédulát kézrül kézre adták; latinul volt írva. Egy sem ismert rá az urak közül az írásra.

– No, de hiszen itt van ez a hórihorgas! – szólt Tomiczky. – Aki mindenre emlékezik. Nos! Magister kaminarius. Hát most nyisd fel a szádat. Ott voltál; szemfüleskedtél. Jó spion lenne belőled. Hát ki volt az? Milyen alak volt, aki azután, hogy engem elbúcsúztattak, odasettenkedett a donjonba? Neked azt látnod kellett.

Erre Martinuzzi György azt felelé:

– Fajankó csak kandallót tud fűteni.

S azzal megfordult a sarkán, s ment hasábokat rakni a tűzre.

Zápolyának tetszett ez a letromfolás.

– Nemes legény ám a fiú, akit nem lehet per tu szólongatni.

– A „fajankót" nem vette be a nyaka – toldá a magyarázatot Athinai. – Kutya is haragszik az orráért.

György aztán el is hagyta a termet, s többet nem tért vissza.

Hanem este, midőn Zápolya szobájába tért lefeküdni, ott találta Györgyöt a kandallóval foglalkozva.

Megszólítá.

– Hát most mondd meg nekem magamnak, láttál-e valakit a trónterembül a donjonba lépni, midőn Tomiczkyt kituszkolták?

– Láttam.

– Milyen alak volt?

– Alacsony, szikár termet, sovány sápadt arc, simára borotválva, mélyen bennülő szemekkel, sűrű szemöldökkel; fekete selyemtalárt viselt, veres öv volt a derekán.

– Pap volt?

– Igenis. A király gyóntató papja, Hammel Mihály.

Zápolya felugrott a fekhelyéről, ahol már nekivetkőzve végignyújtózott, s újra elkezdett öltözködni.

– Ezt rögtön tudatnom kell Tomiczkyval. Miért nem mondtad ezt meg neki, mikor kérdezett? Megharagudtál rá a gúnyszóért?

– Nem, kegyelmes gróf. Én nem tudom, mi a harag! Én még akkor sem vagyok haragos, mikor karddal verekedem.

– Hát akkor mért tagadtad el, hogy tudod ezt?

– Azért, mert arra gondoltam, hogy mikor egy gyóntató pap elárulja az ő urának, a királynak a legnagyobb titkát Tomiczkynak, ott énnekem ugyan vigyáznom kell, hogy el ne áruljak valamit, ami az én uramnak a titka, ugyanazon Tomiczky előtt; mert ki tudja, mi közük van ezeknek egymáshoz?

– Helyes eszed van, György – monda Zápolya, elbámulva szolgájának rendkívüli belátásán. S aztán ismét csak levetkőzött és lefeküdt. – Tehát ne közöljük ezt senkivel.

György ellenben másnap mindent megtudott, amit az urak egymás közt határoznak. A magyaroknak az a szokásuk, hogy az összeesküvésűket ki szokták trombitálni.

Egyelőre abban állapodának meg, hogy az Ulászló-párti főpapoknak lefoglalják a dézsmáját; a pátrizáló szerzeteseket megnyerik propagandacsinálásra a megyékben, hogy

az összehívandó országgyűlésre mentül több Zápolya-párti nemest toborzanak; s az Ulászló-pártiakat (az asszonyok rábeszélését felhasználva) otthon maradásra bírják.

III. FEJEZET – „Nem férfi, csak inas!”

György lassankint beletörődött az állapotjába. Megszerette a kandallóit. Jó barátjául fogadta mindennapi társát, az emésztő tüzet, a lángot, ezt a hatalmas elemet, mely nem épít, nem teremt, nem tenyészt, csak fogyaszt és pusztít, és mégis ő a fenntartó eleme mindennek, ami él. Órahosszant elbámult az izzó zsarátnakba, hallgatta a gyertyánfahasábok pattogását, nézve, hogy támad a nyers fából a füst, hogy változik lánggá; a láng felcsap magasra, elszakad, fellebben, még ott is láng marad; ember nem tudja, mi az?

A Biri leányasszonyhoz nem járt többet ebédelni. Meghasonlott vele. A fraj szemére vetette a csalfaságát: „Parolát adott kend, hogy lakodalmat tartunk, amikor a grófunk elhozza a királykisasszonyt; de már akkor tudta kend jól, hogy nem lesz abból semmi, mert ott volt, amikor a lengyelt kikosarazták. Hamis kendnek teste, lelke!”

Azontúl együtt falatozott a kápsáló barátokkal. Azokbul sohasem fogyott ki a kastély.

A főurak szavuknak álltak. A püspökök, nagyprépostok dézsmáját és egyéb világi javadalmait prédára bocsáták. A panasz egész a pápáig felhatolt; II. Gyula pápa a királyhoz írt levelében szemrehányásokat tett e szavakkal, hogy „Magyarország bárói és nemesei a tized megtagadása, az egyházi tulajdon elrablása s a klérus ellen szórt durva fenyegetések által azon törekszenek, hogy országodban az egyházi rend csorbulást szenvedjen, vagy jobban mondva, végképp elnyomassék”. Annál nagyobb becézésben részesültek a szerzetesek.

A sokféle vándorló barát között különösen megszeretett György egy pálos szerzetbeli frátert; kit a köznép „fehér barát” címen ismert. Frater Antonius volt a neve. Kétkerekű laptikával járt, mely elé egy szamár volt fogva, azzal gyűjté össze a kegyes adományokat: bort, búzát, szalonnát. Egy novícius is járt vele. Egész világi dicsőségük állt egy fehér csuhából, annak a csuklyája volt nehéz időben a fejtakaró; a lábukon egy szíjjal felkötött fatalp.

Ezekkel szeretett György legjobban beszélgetni. Fráter Antonius írástudó és világlátott férfiú volt; sok országot, sok népet ismert, s azokrul örömest beszélt, ahol szívesen hallgatták. A beszéde ugyan nem minden parasztfülnek való volt, mert szerette az allegóriákat, a képes mondatokat, amiket nem kellett szó szerinti értelemben venni. De György azonnal megértette a példabeszédes szójárást, s ezáltal kedvencévé lett a barátnak.

Egy este a kápsálásbul csak egyedül tért meg a fráter Antonius a laptikájával; a novíciusnak csak a csuháját hozta magával vissza. Azt mondá, hogy útközben meglepte a pestis, s meghalt a világnak. – Megszokott állapot volt ez akkor Magyarországon.

György azt kérdezte fráter Antoniustól, hogy nem fél-e a pestisben elhalt fráter csuháját magával hordani a talyigáján.

– Aki Isten nyomdokán jár, az nem fél az Isten angyalaitól – felelé rá a kegyes ember.

És aztán egész éjjel térden állva imádkozott, másnap is böjtöt tartott; ez volt az ő hathatós védelme a veszedelem ellen.

Reggel György ismét a rendes szolgálatát követte, óra szerinti pontossággal. Mikor rákerült a sor, kopogtatott a hercegnő pitvarának az ajtaján. A fraj bocsátotta be, s György ment egyenesen a kandallóhoz, a tüzet felszítani.

Biri leányasszonyt bosszantotta az, hogy a legény rá sem ügyel, utána ment, ingerkedett vele.

– No! Hát megvan még kend a kaminarius mundérjában? Azt gondoltam, már felvette a barátcsuhát. Mindennap meggyónik kend annak a vén bakszakállas barátnak? Ugyan, mit tud kend neki meggyónni? Hiszen kend egy olyan pipogya, nyühöge, kákompilli anyámasszony katonája, akinek elébb kölcsön kell valami bűnt kérni a komájától, ha meg akar gyónni. Se iszik, se káromkodik, se nem legyeskedik. Hej, valami nagy gonosznak kell a kend szívében lakni, hogy olyan jámbornak mutatja magát.

György rá sem nézett; ott guggolt a kandalló előtt, s fújtatta a tüzet.

A leány odakönyökölt a két vállára, s úgy dúdolt a fülébe:

„Nem vagy legény, nem vagy:
Nem mersz csókot kérni;
Lássad, én lyány vagyok:
Mégsem tudok félni!”

A mellékszobából hangzott a sípszó. Ismételve hangzott.

– Ejh, no! De ráért valamelyik princesszre a sípolás! – dörmögé durcásan a fraj, s keresztülrontott a spanyolfalon, mérgében tárva-nyitva hagyva annak a két szárnyát, mely a kandalló előtt össze szokott csukva lenni.

György csak akkor vette észre, hogy a spanyolfal szét van tárva, mikor már a tüzet lobogásra bírta.

Az egész női szobán végigláthatott.

Amit látott, az csupa misztérium volt őelőtte.

A tizenhatodik század pompája az első magyar főúr várában összegyűjtve. Azok a csodaszép faragványú almáriumok, elefántcsont díszítéseikkel, a damaszkozott acélszekrények, arany- és ezüstszobrocskáikkal; a nagy velencei tükrök, miknek rámáit művészalkotású nimfa-alakok környezik; a címeres karszékek a legszeszélyesebb támlányokkal, a nyitott pohárszékek megrakva arany- és ezüstedényekkel, serlegekkel, a rézállványokon nyugvó kandeláberek; a drágaköves mozaikkal kirakott asztalok; a mennyezetes nyoszolya és az imazsámoly. – És azok a drága szőnyegek, melyeken egész mítoszi csoportok vannak szőve, festve vagy hímezve. – És az agyagművészet remekei tarkán váltakozva az ötvösremekekkel; az ezüst reliquiarium, drágaköves ereklyéivel, zománcfestésű szentképével; és az a nagy állóóra, melynek csak fölséges harangkongását hallotta eddig: most pedig látja, hogy mozdulnak meg rajta az angyalalakok, s kalapácsaikkal ütik az ezüstharangon az órát; a tűzmadár pedig azalatt szárnyát terjengeti alattuk. – Aztán egy sötét rámából kiemelkedő kép: Sámson, Delilával. Az a csábító hölgy, fedetlen bájaival, olyan, mintha csak eleven volna. – Egy karszékhez támasztva egy hárfa. – S mindez a kápráz-

tató pompa még rejtélyesebbé téve az ablakok üvegfestményei által szivárványba törött napsugártól.

Györgynek minden érzéke szenvedett ettül a látványtul. Neki fájt ez az érthetetlen pompa! Remegett ebben a tündérvilágban.

Egészen elfeledkezett magáról. Azt képzelte, hogy ő maga is ebbe a fényes világba tartozik. Ura és rendelkező szelleme az ilyen fejedelmi pompának. Mintha álmában látta volna már mindezt, s egy újabb álmában ismét visszatalálna ide.

A hölgyteremnek láthatatlan szellemei is voltak: a zenélő gépek, melyek az óraütésre egymás után megszólaltak. Az egyiknek fuvolahangja volt, a másiké meg olyan, mint mikor vízcseppek hullanak a magasból az állóvízbe. Egy aranyszelencéből egyszerre csak egy parányi madárka ugrott elő; minden tolla zománcragyogású; az is elkezdett énekelni, mint a fülemüle, s aközben a tollait borzongatta a csőrével, a szárnyait összeverte, s a farkát páva módra szétterjesztgeté.

Úgy gyönyörködött benne, mint egy gyermek.

Ő is ilyenekkel venné magát körül.

Nem is vette észre, mikor egy mellékajtó megnyílt. Onnan nem jött be világosság, hanem valami bűbájos illat szállt végig a termen, mintha virágeső hullott volna.

A puha szőnyegen nem hallatszottak a léptek.

György csak akkor rezzent fel elandalodásából, mikor a tünemény már előtte állt.

Igazán tünemény volt.

Egy gyermeteg hajadon, karcsú és sugár, hosszan leeresztett aranysárga hajjal. E tündérpaláston kívül még csak egy patyolatlepel fedezte a termetét, olyan vékony és finom, hogy mindenütt odatapadt az idomaihoz. Most szállt ki a fürdőbül.

Ez volt Zápolya Borbála hercegkisasszony.

Biri leányasszony kíséretében jött elő a szobábul.

Györgynek legelső érzése az ijedség volt.

Neki nem volna itt szabad *látni.*

De hát ő nem tehet róla, hogy a spanyolfal szét van tárva.

Zavarában jelt akart adni jelenlétéről. A kezében tartott tűzkotró vasrudat zajosan fúrta a zsarátnok közé.

E neszre a fraj odatekintett, s elkiáltá magát.

– Hercegnő! Egy férfi van a kandallónál!

A hajadon hátrafordítá a fejét, nagy, sötét pilláit alig emelte fel a szeméről, parányi, gömbölyű, piros ajkait alig nyitotta fel, s aztán hidegen mondá:

– *Nem férfi az: csak egy inas.*

S azzal lassankint lefejté termetéről a hozzátapadt patyolatot, először csak csípőig, azután egészen lebocsátá sarkig, s még odaállt a földig érő tükör elé, s ott egyszerre kettős alakban tündökölve, összecsavarta dúsgazdag aranyhaját, s azt háromszorosan a feje körül tekerte.

– *Hát nem leszek-e szép királyné?*- kérdezé a frajtól.

– Bizony királyné kegyelmed most is – hízelkedék a fehércseléd.

György, mint a megigézett, térdelt a kandalló előtt. A lelke külön volt válva a testétől. A zsarátnak közé dugott vasrúd megtüzesedett már, és sütötte a tenyerét, s az agyának nem volt annyi uralma az idegein, hogy a tüzes vasat eldobassa vele.

Hogyan jutott ki a hercegnő szobájából, maga sem tudta.

Egész nap lázban volt, nem volt se étele, se itala. Mikor egyedül lehetett, zokogott. Alig várta az éjjelt.

Minő álmai lehettek? Minő látomásai? Minő bűvkáprázatai?

Amint a hajnal pirkadt, a legelső kakasszóra felkelt, és lement a szűk cellába, ahol a fehér barát éjszakázott.

Meggyónt neki mindent. Az ébren látottat és az álmában kísértőt. Bevallotta szívének minden legtitkosabb gondolatját.

– Atyám! Én tegnap óta nem az az ember vagyok, aki azelőtt voltam. – Mint akit a vipera megcsípett; idegen méreg lángol minden eremben. – Azt látom, ami nincs, s nem látom, ami előttem áll. – Nem tudok megszabadulni a kísértettől, aki a szívemet megszállta, akiért vágyom, és akit gyűlölök. – Szeretném megölni, a vérét kiszívni, és aztán összetépni. Rémgondolatok üldöztek egész éjszaka. – Azt gondoltam: tűzzel játszom, tűzben dolgozok; tűz lesz a fegyverem. – Felgyújtom ezt a várat, s aztán elragadom őt a fejem fölött égő gerendák közül. – Aztán meg azt gondoltam, hogy elmegyek a Kárpátok közé, ahol a rettenetes hajdemákok tanyáznak; felcsapok hozzájuk: leszek köztük első, kegyetlenebb, vakmerőbb valamennyinél; túlteszek az istentelenségben valamennyi harámbasán, s mikor aztán fejedelme leszek valamennyi haramiának, akkor érte jövök: „No, ha királyné akartál lenni, itt vagyok én, leszek királyod!" – Ezekkel küszködtem éjfélig; nézd, hogy összeharapdáltam a karjaimat kínomban. – Azután megint megszállta a lelkemet egy véghetetlen nagy fájdalom. – Pöröltem az Istennel! – Mért adtál nekem lelket? Mért nem teremtettél kutyának? Mért adtál elmét, ha nem tudok látni az elmémmel?

– Bizonyára ördög szállta meg a testedet.

– Nem egy ördög, hanem száz! Ha az egyik sírva fakaszt, a másik kacagásra csiklandoz. – Hallgass meg engemet, atyám. – Mindig ilyen voltam, gyermekkorom óta: makacs, vakmerő, ellenszegülő. Ha azt mondták: ne nézz a napba, mert megvakulsz! csak azért is belenéztem: meg akartam tudni, mi van hát ott a napban, ha mindjárt megvakulok is utána. – Ah, nem a láng fáj jobban, amitől meggyulladtam, amiben égek; hanem az a jég, amitől megfagyok. – Amikor azt mondta: „Hiszen nem férfi ez, csak cseléd." Ah! Ettől a tekintettől azt hittem, hogy kővé meredek. Nem férfi, csak egy cseléd!

S azzal egyenesen, ahogy állt, végigveté magát a kőpadlaton, hogy a homloka nagyot csattant, s elkezde hevesen zokogni.

A fehér barát felemelte őt a földről, s letörlé homlokáról a vért.

– Atyám! – rebegé György. – Engem az Isten nem azzá teremtett, ami vagyok. – Szólj! Te szent ember! Van-e neked hatalmad, tudományod, belőlem új embert teremteni? Új embert, amilyen én akarok lenni. Ha van rá hatalmad, tégy velem a te bölcsességed szerint, mert ha nincs, én ezt a nyomorult cserépedényt, amibe az Isten emberi lelket küldött, összetörőm darabokra. Nem ölök meg senkit, csak saját magamat!

– Legyen neked a te kívánságod szerint. Állj fel. Nyugodj meg. És aztán jöjj velem, amerre én vezetlek. Én új embert csinálok belőled.

György megcsókolta a barát csuhájának szegélyét.

– Most eredj az akolba, itasd meg a szamarat, és fogd be a kordéba.

György engedelmeskedett a parancsszónak.

Fráter Antonius azalatt elvégezte a reggeli ájtatoskodását.

Akkor kiment az udvarra, s felkereste a védencét.

A szamár a kordé elé volt már fogva, a talyigán levő elemozsina letakarva ponyvával.

A várbeli cselédség mind aludt még.

– Vezesd a szamarat – parancsolá Györgynek fráter Antonius.

György azt sem vette észre, hogy hajadonfőtt jár-kel. A darutollas süveget odafenn felejtette a kastélyban. Sárga csizmája volt, az út pedig sáros. Vezette a kordés szamarat kötőfékénél fogva. A talyiga nyikorgó kerékkel döcögött ki a várból, végig a váralja utcáján. A pitvarból utánakiabáltak a szolgálók: „Gyere ide, te mendikás! Adok egy garast, végy rajta hájat, kend meg a talyigád kerekét, ne nyikorogjon!”

Fráter Antonius egy szót sem szólt a védencéhez sok ideig. A nap jól feljött már a hegyek mögül; az erdő megzendült a húros rigó fütyülésétől. Mentek, mendegéltek. György nem kérdezte, hová?

Egyszer aztán egy hegyszakadékhoz értek, amelynek mélyében tombolva zuhogott a megáradt hegyfolyam. A két meredek partot egy gerendákbul tákolt híd kötötte össze.

A híd innenső végén megállítá a kordét a fehér barát. Túl a hídon meredek kaptató következett.

A barát összetette a kezét, imádkozott, s keresztet vetett magára. György mindezt utánacsinálta.

– Ez itt a válaszút – monda fráter Antonius –, nézz hátra! Ott van az a világ, amit elhagysz. Most gondold meg jól, hogy elhagyjad-e! Ami ott van: az a dobzódó öröm, keverve gyötrő fájdalommal. Ott vannak a csábító kísértetek: az ingerlő álomlátások; a túlsó parton csak a rideg nyugalom, lemondás, szigorúság. Még most visszatérhetsz. Ha a test gyönyörűségeit óhajtod inkább, amott megtalálod. A túlsó parton nincsen semmi öröm. De ha a lelkedet akarod megmenteni, akkor levetkőzöd a régi embert, s követed az én utaimat.

– Követlek – monda György.

– Akkor vetkőzzél le. Ez a cifra gúnya, a szolgaság pompája nem illet meg többé.

György lerakta az ezüstpaszományos öltönyöket a híd karfájára. Darabról darabra, az utolsó kapcáig.

– És most övezd fel az „Úr” szolgáinak köntösét.

A barát előhúzta a kordé saraglyájából az elébbi novíciusnak a csuháját, s odanyújtá azt Györgynek.

Az ifjúnak eszébe jutott, hogy az egy pestisben elhalt lázárnak a gúnyája. Az élteért reszkető test végiglúdbőrzött ez érintésre. De a lélek erősebb volt. Az ifjú felölté a rettegett csuhát.

– Még ez a facipő is hozzá való – monda fráter Antonius.

György pedig fogá a szíjainál összekötött fatalpú bocskort, s felakasztá azt a kordé lőcsére: – ne kopjon. – És aztán mezítláb tette meg az utat, a nyikorgó kordét tolva, ahol meredek volt az út: egész a budavári hegységig.

Lerakott öltönyeit bizonyosan megtalálták a híd karfáján, s aztán találgatták, hogy mi vége lett a magister kaminariusnak.

Egy látástól megbolondult, szerelmes lett, s elölte magát.

IV. FEJEZET – Fráter György

Gyalog tették meg az utat a Kárpátoktul a Dunáig a fráter és a novícius, segítve tolni a szekeret hegynek fölfelé, visszatartani völgy felé, sohasem ülve rajta. Az összekoldult alamizsnával be kellett számolni pontosan a gvárdiánnak. Maguk száraz kenyérrel éltek, s lakomáztak a vadkörtefa alatt a hullott gyümölcsből.

A pálosok kolostora ott állt a nagy kiterjedésű budai hegyvidék rengetegében: egy körülzárt völgyben, melyből a külvilágra nem nyílt semmi kilátás. A tömör épület még most is megvan, de nem szentelt hely többé; majorlak lett belőle, a hajdani oltár helyén tűzhely van, a refektóriumból lett pálinkafőző.

II. Ulászló idejében még az a kolostor egy főapátság székhelye volt, melynek fennhatósága alá tartoztak a felső-magyarországi és lengyelországi alsóbb klastromok és kisebb apátságok. Hírhedett volt a zárda a tagjainak rendkívül szigorú életmódjáról, egyházi fegyelméről. A pálosok asztalára soha hús és halféle étel nem került, még a gabonaneműekből is azt válogatták, amelybe a zsizsik bele nem esik. Maguk sajtot készítettek; de azt soha nem ízlelték, mert abban is lehet élő állat.

Idegen embernek a kolostor küszöbét nem volt szabad átlépni. Egyszer Hunyadi Mátyás király titokban lopózott be hozzájuk, úgy észlelte ki rendkívüli, rideg szertartásaikat.

Fráter Antonius éppen egy pénteki napon érkezett meg a kolostorba, megrakott kordéjával, szamarával s az új neofitával.

A gvárdián átvette az elemozsinát, rámondta, hogy „Deo gratias.” Éppen vecsernyére harangoztak a kis toronyban.

A péntek nagy jejunium napja volt a klastromban; akkor még egy ital vízzel sem volt szabad senkinek a torkát megenyhíteni.

Györgynek az volt a kötelessége, hogy a kápolna küszöbén letérdeljen, és a fehér barátoknak, kik előtte végiglépdeltek, kezet csókoljon.

A szamarat átvette tőle egy idősebb novícius, az vezette az akolba. Ő még arra sem volt érdemesítve.

Tízen voltak a barátok, tizenegyedik a gvárdián, tizenkettedik a perjel, tizenharmadik a főapátúr. Ez jött legutoljára. Énekeltek és imádkoztak.

A vecsernye végezte után ismét ugyanazon rendben hagyták el a kápolnát.

Akkor odajött hozzá fráter Antonius, s azt mondá neki, hogy álljon fel, és kövesse.

Odavezette a főapát elé, ki maga egy falócán ült, mellette a többi barátok álltak.

– „Ecce homo novus” – monda a barát. (Ím, az új ember.)

– Szólj, ki vagy? – kérdé a főapát Györgytül.

– Bűnős ember.

– Hogy jutottál a fehér csuhához?

– Viselője meghalt pestisben, s én felvettem utána ez öltönyt.

A barátok elszörnyedtek e szóra.

– Ki mondta ezt neked? – kérdé szigorú arccal a főapát.

György lesüté a szemeit, s összeszorítá az ajkait.

– Mondj igazat – biztatá fráter Antonius.

– Fráter Antonius mondta.

– Úgy van – erősíté meg a pártfogó barát. – Elődöd, aki e szerzetesruhában velem jött, valóban a pestis által lőn meglepve. A leggonoszabb bélpokol lepte meg: a test kívánsága. És valóban meghalt ő a világnak, amidőn ez öltönyt levetve megszökött, a világ hiábavalóságait keresve, és lelkét kárhozatnak adta. Amit mondék, a Szentírás értelmében volt mondva.

– És az ifjú ember hitte azt, hogy egy dögvészben elhaltnak a köntösét veszi fel magára? – kérdé a főapát.

– Valóban hitte. És nem vonakodott tőle.

– Akkor méltó, hogy fölvétessék a mi szerzetünkbe.

György ott térdepelt a főapát előtt.

Ezzel a főapát, felemelve a bűnbocsánat-osztó fekete pálcát, odasújtott vele Györgynek a fejére.

– „Eris servus servorum." (Szolgák szolgája fogsz lenni.)

Ezzel fel volt avatva novíciusnak.

De még egy próbát kellett kiállnia.

Fáradságos útnak a befejezésén, eltikkadva, kikoplalva érkezett meg a kolostorba, ahol éppen teljes böjtnek a napja volt.

S őneki a legelső kötelessége az volt, hogy novícius társának segítsen a teheneket megfejni. Csak ketten voltak az istállóban. A conscholaris könnyű erkölcsű fiú volt: mikor tele volt párolgó tejjel a sajtár, ő bizony nagyot húzott belőle, s Györgyöt is biztatta: „Hisz nem tudja meg senki, hogy átléptük a tilalmat."

– Elég, ha én magam tudom.

S elutasítá magától a csábítást. Lefeküdt étlen-szomjan.

Hideg, szűk odú volt a hálóhely, amely a neofitának volt rendelve. Egy szöglet-zug a lépcső alatt, egyenesen felállni sem lehetett benne; egy vánkostalan fapad volt a fekvőhely. Ámde György ennél rosszabb álomhoz is hozzá volt már szokva. Az ifjú erőtől duzzadó test, amint fekmentes állapotba került, rögtön átadta magát az álomnak. Gyermek volt még, akinek ha este későn, vacsora után nyafog, azt szokták mondani: „Álompecsenye kell már neked!" s aludni küldik.

De mégsem volt már egészen gyermek: az álomvilágban szeszélyes a korszámlálás. Egyik ember vén korában ifjúnak álmodja magát, a másik ifjú fővel férfikorba csapong át. – Györgynek kínzó látásai voltak. Minduntalan azt a képet látta maga előtt: a királynénak szánt tündért a tükör előtt. S magát álmodta melléje királynak. Tündérkirálynak, lidércfejedelemnek, démonok uralkodójának. Egyszer ő volt annak a zsarnoka, másszor meg az volt az ő rabtartója. De mindig közéjük támadt valami érthetetlen lény, valami angyalféle, a lángpallosával, aki egymástul elválasztotta. Őrjöngött miatta. Fegyver után kapkodott. Csakhogy álmában nincs az ember kezének ereje, nincs a fegyverének éle. Nem egy tűkör, de száz mutogatta előtte ugyanazt a csábító tüneményt, s akármelyik után kapott, az a hideg üveglap volt, egy sem az igazi melegsugárzó tündér maga.

A pokol édes álombul egyszerre felriasztá egy magasbul jövő hang: a kolostor-csengettyű szava szólt.

Felnyitá a szemét. Cellája ajtaján Antonius arca tekint be; mécses volt a kezében.

– Surge puer (Kelj fel, fiú) – dörmögé. – Gyújtsd meg a mécsedet, s jöjj fel a kápolnába.

Györgynek a lelkét még mindig elbűvölve tartá az a tündéri álom. Gépileg gyújtá meg a mécsesét, s követte fráter Antoniust. A kolostor hosszú folyosóján mind megnyíltak a cellák ajtajai, s előléptek belőle az éjféli alakok, fehér csuháikban, méccsel a kezükben, s mindannyian a kápolna szentélye felé tartának.

Ott az előcsarnokban mind összegyűltek, s várták, míg a gvardián megérkezett. Az felnyitá a kápolnaajtót.

– Lépj be! – mondá Antonius Györgynek. – Ma te vagy az első.

Első! Egész lelkének ez volt a vágya. Valaha elsőnek lenni.

Megtudta aztán nemsokára, hogy mit jelent az: a fehér barátok éjféli vigíliáján elsőnek lenni?

A kápolnába lépve, a tizenkét barát s a két novícius kétoldalt az oltár mellett helyet foglalának. Megzendült az ájtatos zsolozsma:

„Miserere mei Domine". György még nem tudott énekelni; nem vehetett részt a kórusban. Neki még most is az a túlvilági csábdal hangzott a fülében, amit a tündérek énekelnek földieket idvezítő égi szerelemről, földieket elkárhoztató pokoli szerelemről. Ha megtudná valaki, hogy ő most miről ábrándozik!

Amint az ének elhallgatott, Antonius odalépett hozzá, s azt mondá neki:

– Vesd le a csuhádat egész a kordáig.

György engedelmeskedett, s lemezteleníté a felsőtestét egész a derékszorító kötélig.

– Borulj le az oltár zsámolyára.

Szót fogadott.

Akkor odainté Antonius a mások novíciust, s kezébe adott egy korbácsot.

– Feri! (Üssed!)

Az első ütésnél felszisszent György. Az jutott eszébe, hogy ez igazságtalanság! Nem ő torkoskodott, a böjtöt megtörve, a tejből, hanem a pajtása, mégis az korbácsolja meg őtet! Hanem aztán a későbbi korbácsütések egészen magához téríték. A csábító álomképek eltűntek előle. Eszébe jutott Antonius példálózása, amit egész úton igyekezett vele megértetni. A testet meg kell öldökölni, hogy a lélek megelevenüljön. Az utolsó korbácsütésekben már valami földöntúli gyönyörűség volt. A rossz álom el volt űzve.

– Surge! (kelj fel) – monda neki a tizenkettedik ütés után Antonius, s aztán maga segíté neki felölteni a csuháját.

György rájött arra a tudatra, hogy itt ezen a szent helyen még álomban sem szabad vétkezni: mert azt is megbüntetik. Azt hitte, hogy az álmában elkövetett gonoszságért kapta azt a flagellációt.

Hanem aztán, amint felkelt az oltár zsámolyáról, látta, hogy rögtön elfoglalja helyét a másik novícius, aki már felszólítást sem vár, csak veti le a válláról a csuháját, s tartja oda a meztelen hátát a korbács elé.

Ennek fráter Antonius szolgáltatta ki a tizenkét korbácsütéseket. Kiállta jajszó nélkül.

– Na, ez is megérdemelte – gondolá magában György –, mert titokban meglopta a tejet, megszegte a jejuniumot.

Csak azután lett nagy a bámulása, amint fráter Antonius maga is odatartá a vállait a korbácsütésnek, végigborulva az oltár lépcsőjén. Őt viszont egy legközelebb álló szerzetestársa részesíté e fenyítésben.

Hát az a tisztes ősz férfiú mit vétett? Mi bűne lehet, amiért így kell vezekelnie?

És aztán következett a többi: egyik a másik után. A tizedik barátot a gvárdián ostorozta meg.

Akkor a gvárdián jött a sorra. Az ostor a perjel kezében volt. A gvárdián is tizenkét ütést kapott.

Györgynek egyre növekedett a bámulata, amidőn azt látta, hogy maga a perjel is leveti kereszttel díszített köntösét, s alázatosan hajtja le fejét az oltár lépcsőjére. A korbács a főapát kezében suhogott, aki erőteljes, nehéz csapásokkal sújtott le az előtte fekvő testvérre.

Mikor a perjel is fölállt, és felölté a csuháját: a főapátúr így szólt az egybegyűltekhez:

– Mindez annak az emlékezetére történik, hogy a mi urunk, Megváltónk ekként ostoroztatott meg Pilátus parancsolatjára a poroszlók által.

És akkor maga a főapátúr szintén leveté övig a szerzetesi jelmezét, s a korbácsot átadva a perjelnek, leborult az oltár lépcsőjére.

A perjel magasra emelte az ostort, s megcsóválva azt a levegőben, teljes erejével sújtott le azzal a főapát vállára. Csak egyet ütött: aztán átadta az ostort a gvárdiánnak. A második csapást annak kellett a főnök testére mérni. És aztán sorba a többi tíznek. És megkívántatott, hogy az ostor fütyüljön a levegőben, és csattanjon, ahová leüt.

Utoljára maradt a két novícius.

Azoknak is meg kellett ütni a korbáccsal a főnököt.

György elszédült ettől a látványtul: a szentképek, a faragott apostolszobrok táncot jártak körülötte. Mikor a novícius-társ kezébe adta a korbácsot, hogy ő is sújtson oda arra az ostorcsapásoktul vérző testre; hogy üsse meg azt a szent embert, az Istennek leghívebb szolgáját, egyszerre elsötétült a szeme előtt a világ: összeroskadt eszméletlenül.

Másnap megkezdte az oktatást fráter Antonius Györggyel. Azzal a csodával határos emlékezőtehetséggel csak úgy „égett a nyaka" (ahogy a magyarok mondják) a tanítvány keze alatt. Amihez rendes embernek hónapok kellenek, az őneki ugyanannyi nap alatt sikerült. Mire az év letelt, a legavultabb kéziratokat le tudta másolni, s latinul úgy beszélt, mint akármelyik barát. A grammatikát és szintaxist, ami mellett más diák négy iskolapadba faragja bele a nevét: ő félesztendő alatt csutkástul megette, s Szent Ágostont tanulmányozá.

De nemcsak a tudományokban tüntette ki rendkívüli elmetehetségeit; hanem a gyakorlati élet feladataiban is. Kolostora egyike volt a legszerényebbeknek. Ez nagyon természetes. A pálosok egész komolyan vették a szerzetesi élet szigorát. Az ő tagjaik nem jártak a főurak mulatságaira asztaltréfákat kiegészíteni, őnáluk nem kerestek menedéket előkelő családok ivadékai, ők nem hajhásztak örökségeket vakbuzgó vénasszonyoknál; nem szolgáltak a főuraknak. Egyedül a vallásnak éltek. Ezért aztán kicsiny is volt a birtokuk, csekély a jövedelmük, kápsálásbul tartották fenn a kolostorukat és szigorú életrend tartásával. – Egy év alatt mindez jobbra fordult. Györgynek volt egy jó ötlete, ami a kolostort egyszerre nagy jövedelemhez juttatá. – Eddig is készítettek a fehér barátok sajtot; de azt csak nagyon olcsón adogatták el a parasztoknak egész frissiben: György új mód-

ját hozta be a sajtkészítésnek. Formába préselte, kehely és billikom alakba, ellátva szent emblémákkal, aztán felfüstölte, ami által a sajt évelő lett, megfestette zöld és piros színre, s aztán ekként bocsátotta áruba. A sajtáruló kordék azáltal megszűntek koldustalyigák lenni. Úr és paraszt kapva kapott az új alakú, rendkívüli ízű, soha el nem romló „ostyepkákon". – A vándorbarátok aztán a szentelt sajtokat becserélték sáfrányért, szilvaízért, fűszerekért, nádmézért; azt megint Budára hozva a főurak és papok konyháin értékesítették: a zugligeti kolostor ládájába halommal gyűlt össze az arany és ezüst. Martinuzzi Györgynek az volt az első próbatétele a pénzcsinálás tudományában, amellyel később annyi csodáit szerezte az államférfiúi sikereknek.

A főapát igaz lelkű ember volt. A rend gyarapodásában nagy része volt Györgynek. Ezt azzal jutalmazá meg, hogy amint a novícius az exament letette a teológiai tudományokból, azonnal felszentelé őt rendes tagnak. A sáfár helye éppen megürült a kolostorban. A volt sáfár meghalt. A testvéreknek választani kellett helyette másikat. A főapát hármat kandidált. Az egyik volt az ősz Antonius; igen derék ember, de aki a számokhoz éppen semmit sem értett: az algebrával örökös ellenségeskedésben élt. Ez csak a hármas szám kitöltése végett lett kandidálva, de soha egy szavazatot sem nyert. A második volt fráter Innocentius: aki a Corvin könyvtárban mint kéziratok lemásolója volt alkalmazva; a harmadiknak lett Martinuzzi György jelölve. Valamennyi szavazat – egy ellenében – Györgyre esett.

És akkor György térdre borulva esedezett a főapát előtt, hogy engedjék meg neki a cserét a confráterrel. Vegye az által a sáfári hivatalt, ő pedig a könyvtári másolóét.

A sáfári hivatal uraság, a leíróé pedig nyomorúság.

Meg lett neki adva, amit kívánt; György lett felküldve Buda várába a Corvin könyvtárban másolatokat körmölni. Igen szép írása volt, értett a talik-betűk rajzolásához is, sőt az iniciálék festését is nagy ügyességgel gyakorolta.

V. FEJEZET – Dobzse László

A csendes zugligeti kolostor körül a százados tölgyfák kétszer is lehullatták már a leveleiket, s kétszer kihajtottak újra. Ezalatt nagy változások történtek odafenn a magasban.

A királynénak fia született. Idejekorán jött a világra, két hónappal a természet törvénye által megszabott idő előtt. Azt a parányi kis életet, amit magával hozott, úgy tudták fenntartani, hogy időrül időre egy-egy sertést vágtak kétfelé, annak az életmeleg belsejébe dugták bele az újszülöttet, míg végre annyira megerősödött, hogy levegőre lehetett hozni. – Hanem a királyné maga belehalt a szülésbe.

Amint aztán az újszülött, akit (a francia király iránti kegyeletből) Lajosnak kereszteltek, a pólyából kiszabadulhatott, siettek őt megkoronázni. Egy síró csecsemőnek a feje fölé odatarták a koronát. Nagy ünnepségek történtek ez alkalommal a budai várban.

A pálosok kolostorába is elhatott a híre mindennek.

A requiemet a királynéért, a Domine Salvum fac Regemet az új királyért a fehér barátok is elénekelték.

Györgynek azon járt az esze, hogy nagy „dies irae”-t énekelnek most a Zápolyák várában. Porba esett minden reménység a magyar trón elnyerése iránt. Van már törvényes örökös. Nincs szükség sem a rákosi országgyűlésre, sem a német császárral kötött titkos szerződésre, hogy az országnak új királyt adjon.

Időközben megtörtént még az a kis hajcihő is, hogy az országgyűlés erős határozatot hozott abban az értelemben, hogy soha idegen származású király Magyarország trónját el ne foglalhassa. Ennek visszatorlásául az osztrák fejedelem haderővel tört be a határszélen, s pusztítani kezdte a dunántúli megyéket. A megrémült király felszólítá Zápolyát (az egyik ellenségét), hogy gyűjtse össze a hadakat, s verje ki az országbul a másik ellenségét (Ferdinándot). A táborok szembe álltak, s bizony fegyver élére volt állítva a kérdés. Hanem aztán véget vetett az egész fegyveres vitának a férfi trónörökös születése; németnek, magyarnak szépen vissza kellett ballagni a maga hazájába. Szétválasztotta őket ez az üdvkiáltás: „Éljen II. Lajos király!”

Ámde arra számított mind a kettő, hogy ez az idétlen szülött nem lesz megélni való ember.

… A sáfárválasztás utáni napon György felballagott Buda várába, átvenni a confrátertől becserélt leírói helyet.

A várnagynak a szava elállt bámulatában, mikor prezentálta magát előtte.

– Micsoda? Te! Vitéz Martinuzzi Utyessenovics György! A török fejek levagdalója! Te jössz ide vissza, mint fehér barát; csuhában, facipőben? Hát így követeled tőlem vissza az itt hagyott kardodat?

– Hadd pihenjen még. A kard nem kér enni. Ha kér, majd érte jövök.

– Hát mért jössz ide mostan?

– Folytatni a munkát, amit a társam félbehagyott: a manuscriptumok kópiáit.

– Micsoda? Te kópiákat írsz, ócska manuscriptumokról, aki még néhány év előtt azt sem tudtad, milyen szűrben jár az öreg „Á”?

A várnagy nem hitt addig, amíg a szemeivel nem látta, hogy György csakugyan belemártja a kalamust a kalamárisba, s folytatja szép fraktur betűkkel a félbehagyott kópiát.

– Csodák történnek a világon! Hát csak írjad, Fráter György, ami a pennád alá kerül. Aztán majd mikor délre harangoznak, verd ki a kalamust az asztal lábához, s a szag után indulva, keresd fel a konyhát, ahol a jusculumodat kiszolgáltatják.

– Deo gratias. A nappali órák nem vesztegetni valók. Én csak munka végezte után pánizálok otthon a kolostorban.

– No, erre én nem állnék kötélnek. Hát csak végezd a körmölést, fráterkám. Ne félj, itt nem háborgat senki, ha csak az egerek nem.

Azzal magára hagyta a frátert.

Igaza volt a várnagynak. A Corvina könyvtár ajtaja akár berozsdásodhatott afelől, hogy valaki nyikorgatná; hanem a könyvtárbújó kollégák, azok szorgalmasan ott működtek körülötte: az egerek. Ahogy az ő tolla percegett a beíratlan lapon, úgy percegtek az ő fogaik a már beírottakon.

Az okirat, melyet Györgynek le kellett másolni, a paulinusok történetéhez tartozó valami *doce* volt.

A pálos barátok szerzete kiválóan magyar eredetű volt. Még 1215-ben alapította a rendet Bertalan püspök. 1319-ben adományozta nekik Szent Ágoston szabályrendét XXII. János pápa, s 1390-ben ruházta fel őket IX. Bonifác pápa a karthauziak szigorú szabályaival. Magyarországról lassankint szétterjedt a rend uralma Lengyel-, Német- és Svédországokra; öt provinciájuk volt, s mindannyinak a feje volt a budai Makkos Mária-i főapátság.

Hunyadi Mátyás király különösen nagy pártfogója volt e rendnek, mely nemcsak szigorú fegyelméről volt nevezetes, hanem arról is, hogy a nemzeti mívelődésnek hathatós előmozdítója volt, egész ellentéte a butaságot terjesztő, csak a semmit nem tevést ápoló szerzeteknek. Éppen Mátyás király maga volt az, ki egy éjjel, a gvárdián által bebocsátatva a kolostorba, szemtanúja volt annak a szigorú flagellációnak, melyet az eredeti feljegyzés szerint előadtunk. Királyi jóakaratát azáltal tanúsítá Corvin Mátyás, hogy a pálosok budai apátságnak adományozta a Borsod megyei gazdag jövedelmű sajóládi apátúrságot, mely az ideig a kalandjaikról hírhedett veres barátok tulajdonához tartozott.

Corvin Mátyás halála után azonban, midőn a legelső apát, Pius kormányozá a sajóládi kolostort, egy éjjel gonosz latrok felgyújtók a zárdát, a barátokat megölték az apátúrral együtt; s e tűzvészben a donációs levél is elhamvadt. Akkor aztán a veres barátok megint visszafoglalták a kolostort, s bitorolták a javadalmait.

A főapát hasztalan folyamodott a királyhoz és Bakácshoz. Sehol sem volt grata persona. Mindenütt azt kérdezték tőle: „Hol az írás?” Az adománylevél eredeti példányának bizonyára ott kellett lenni valahol Mátyás király levéltárában. Azonban Ulászló alatt a levéltárnoki állásnak az volt a neve, hogy „vacat”. Egy harmadik példánynak is kellett valahol létezni a székesfehérvári káptalanban. De az meg éppen el volt zárva a pálosok előtt.

Ezért küldé a főapátúr a Corvina könyvtárba a lemásoló frátert, hogy ha rá tudna akadni az eredeti királyi adománylevélre. Ez azonban igen szépen tudott másolni; de annál

magasabb tudománya nem volt. Talán ha ötven esztendeig folytathatta volna a leíró munkát, végül majd csak rábukkant volna. Így azonban elkezdte kronológiai rendben szent Özsébnél, s egy évben egy lépést haladt.

Mikor Fráter György felváltá fráter Innocentiust, neki is lelkére kötötte a főapát, hogy folytassa a kutatást a királyi levéltárban, Corvin Mátyás adománylevele után.

Fráter György aztán megfordított rendszert kővetett.

A királyi levéltár – ez idő szerint – a lehető legnagyobb rendetlenségnek örvendett. Annak az okiratcsomagait az új király uralkodása alatt az érdekelt zászlósurak és főpapok, a saját érdekeiket kutatva, úgy összevissza hányták, hogy azokon eligazodni nem lehetett. Tárgymutató nem létezett sehol.

És mégis talált valakit Fráter György, aki nyomra vezesse. A kis egérke volt az.

Rájött, hogy az egér elsőbbséget ád az átlátszó pergamennek.

Az egér nagy ínyenc. A pergamennek azt az átlátszóságot a tojásfehérben és színmézben áztatás adja meg. Azért azt sokkal jobban szereti az egér megrágcsálni, mint a másfajta bőrlapot.

S György megjegyzé, hogy az átlátszó pergamen mind Corvin Mátyásnak a névaláírásait viseli.

Így talált nyomára a sajóládi eredeti donációnak.

Mikor rátalált, nem kiabált heurékát, nem futott haza a kolostorba az örvendetes hírrel; hanem nagy csendben maga elé tette a hosszú, terjedelmes adománylevelet, s elkezdte azt lemásolni egy üres pergamentekercsre, mely halomszámra állt a tékában a leíró diákok rendelkezésére. Senki sem vette azt rajta kívül igénybe. Mátyás király halála óta egyszerre századokkal esett vissza a nemzet. A negyvenezer tanulóra épített nagy egyetem falai betetőzetlen rom gyanánt álltak a vár végén, s a királyi várban csodának mutogatták azt a diákot, aki még írással foglalkozik.

Egy reggel mégis látogató került a Corvin könyvtárba.

György ott dolgozott az okirat másolatán (melyben minden betűnek hasonlítani kellett az eredetihez) , a leíró hely egy ablakmélyedés volt, mely az ölnyi szélességű falban egész cellához hasonlított. Észre sem véve, hogy valaki bejött a könyvtárba, nesztelen léptekkel, posztótalpú cipőben, csak akkor riadt fel, mikor a véletlen látogató már előtte állt.

A király volt. Dobzse László.

Mennyire megváltozott azóta, hogy egykor előtte állt.

Akkor sem volt valami daliás, hódolatot parancsoló alak. Simára borotvált arcával olyan volt, mint egy vénasszony. Most pedig tökéletes vénember volt.

Szakálla, bajusza hosszúra eresztve; a királyné halála óta nem borotváltatta az arcát. Arcszíne fakósárgás, szemei ónszínű karikák közé mélyedve, hosszú, kiálló fogai miatt az ajkai nem csukódtak össze, öltözete fekete kantus volt, ami tele volt pehellyel: annak a jeléül, hogy egész öltözötten szokott az ágyban heverni.

Fráter György azonnal ráismert a királyra, s tisztelettudóan felállt előtte, szerzetesi üdvözlés módján két kezét keresztbe téve a mellén, s fejét mélyen lehajtva.

A király azonban nem emlékezett őrá. Egyébre sem igen emlékezett ő már. Nem is láthatta a barát arcát, inkább a lehajtott fején a kiborotvált pilist. Azon a véleményen volt a király, hogy valami asztrológust lát maga előtt. Aki a könyveket búvja, az nem lehet más, mint csillagjós.

Megszólítá a barátot. Latin nyelven beszélt. Ez volt a közvetítő tolmács a király és a magyarok között.

– Mondd meg nekem, bölcs férfiú: látják a megholtak, ami itt a földön történik?

Fráter György készen megfelelt a kérdésre.

– Szent Chrysostomus azt mondja a Homiliáiban, hogy az idvezültek lelkei igenis látnak mindent, ami holtuk után az ő kedveseikkel történik; ellenben az elkárhozottak örök vakságra vannak vettetve.

– Az üdvözültek között van az én királyném?

– A királyné lelki üdveért tartott szentmisék és requiemek után azt kétségtelennek kell mondanom.

A király nagyot sóhajtott. Nehéz tehertől szabadult meg a lelke. A hangja mindjárt biztosabb lett, amint tovább kérdezősködött.

– Tehát a megboldogult királyné lát engemet, mikor egyedül vagyok, s a képe előtt állok? És hallja azt, amit őhozzá beszélek?

– Ez meg van adva az idvezülteknek.

A király suttogásra fogta a szót.

– Hát a két gyermekét látja-e a királyné?

– Bizonyára látja őket, s őrködik fölöttük.

A király szemei felvillantak; sovány arcát valami ravasz mosolygás húzta ráncokba.

– De hát hogy ismerheti a fiát a királyné? Holott elébb meghalt, mint az a világra jött?

(No, most megfogta a csillagjóst!)

– Szent Ágoston szerint az égben levők látják nem csak a jelenlevőt, de a jövendőt is.

– Az mind a csillagokban van megírva? Hát mondd meg nekem, bölcs ember: fog-e emberkort érni az én fiam?

– Bizonyára, az egész ország azért imádkozik.

– Lesz-e neki olyan ősz haja, mint nekem?

– Isten megadja, hogy legyen.

(Így is lett. Húszéves korában már ősz hajú volt II. Lajos.)

Dobzse László egyre jobban kezdte hinni, hogy asztrológussal beszél. Még többet kívánt tőle.

– Kérdezd meg a csillagoktul, bölcs ember, vajon megboldogult Fülöp főherceg várandós özvegyének posthumus szülötte fiú lesz-e vagy leány?

Györgyöt nem vitte rá a lelke, hogy gúnyt űzzön az elmebeteg királlyal. Kitérő feleletet adott.

– A mindenható gondoskodni fog róla, hogy Lajos királynak magához méltó hitvestársa támadjon.

(Ulászlónak titkos szerződése volt Miksa királlyal, hogy a *születendő* gyermekek egymással összeházasíttassanak, mielőtt egyik is, másik is tudta volna, hogy mi lesz az újszülöttek neme: fi vagy leány?)

Ezt tetszetős választnak vette Dobzse László. Fráter Györgynek pedig arra az esetre, ha az özvegy főhercegnő mégis fiút találna szülni, fennmaradt az a védelme, hogy hiszen Lajos király Fülöp herceg nagyobbik leányát is nőül veheti: az ara négyéves volt, a vőlegény kettő.

A királynak még egy nagy gondja volt. Kezét a barát vállára tevé, s úgy súgta a fülébe.

– Mit mondanak a csillagok: lesz-e Maximilian király római császár?

– Lesz, és mégsem lesz az – volt György részéről az orákulum.

A király unszolta, hogy adja világosabb értelmét a szavainak, de György nem adott több választ.

(A pálos barátok összeköttetései kiterjedtek Németországra: ezeknek az előrevetett árnyékából tudhatá György, hogy Miksa király meg lesz ugyan választva császárnak, de a római út és a császárkoronázás elmarad.)

Dobzse László e kérdések tétele után hosszasan és mereven bámult a semmibe, néha órákig el szokott így mélázni, lelkének teljes sötétségében, míg egy új ötlet ismét világot nem lobbantott az agyában.

Ilyen gondolatszikra volt az, mely ezt a kérdést intézteté vele a baráthoz:

– Kit fog az én Zsigmond öcsém maga mellé királynénak választani, ha egyszer a lengyel trónra kerül? Hán? Szólnak erről a csillagok?

– Csak homályos útmutatást adnak. Zsigmond király nem fog királyi vérből származott nőt hitvesévé tenni.

– Ezt mondják az aspektusok? Hát miféle nőt?

– Efelől be van még zárna előttem az ég.

– Kutasd tovább, bölcs ember! Kérdezd meg újra a csillagokat!

– Megteszem, amire véges elmém képes.

– És aztán nekem elmondod?

Megmondhatta volna már akkor Fráter György a királynak, hogy lengyel Zsigmond Zápolya húgát szándékozik királynévá tenni, de jó oka volt rá, hogy ezt a titkot ott hagyja még egy ideig a csillagok között.

A királynak az járt az eszében, hogy lekenyerezze azt a tudós embert.

– Megjutalmaználak, bölcs asztrológus, igen örömest. De lásd: üres a tarsolyom. Egy dénárt sem láttam már Epiphanias óta. Amíg szegény megboldogult királyném élt, mindig volt aranypénz, ezüst tallér a tarsolyomban; most nem tudom, hová lesz a pénz. Nem tudom.

S ennél az emléknél nagy könnycseppek csordultak ki a szemeiből, végig az arc barázdáin a kuszált szakáll közé. Aztán összetevé a kezeit a mellén, s némán mozgó ajkairól látszott, hogy egy pater nostert mond el magában. Fráter György együtt imádkozott vele némán, a végmondatot egyszerre mondák el fennhangon mind a ketten: „sed libera nos a malo. Amen."

Perc múlva ismét mosoly derült a király arcán.

Eszébe jutott, hogy hiszen kincstár ez, ahol ő most van! S ennek a tudós embernek semmi sem lehet oly nagybecsű ajándék, mintha egyikét az asztalon levő Corvin-kódexeknek adományozza neki. Rátette a száraz, csontos kezét egy pompás maroquin-kötésű *Attavantesre.*

– Íme, bölcs férfiú, ezt neked ajándékozom.

(Így szokta Ulászló – alamizsna gyanánt – szerteszét ajándékozgatni Hunyadi Mátyás kincseit boldognak, boldogtalannak.) Fráter Györgynek lelkében egyszerre fölébredt az alkalomfogó szellem. A király kegyosztó kedvében van ma.

– Fölséges úr. Hálásan köszönöm meg ajándékodat. De az én szegény kolostoromban ilyen pompás kódexnek nem lenne méltó elhelyezése. De ha szabad alázatos esedezés-

sel járulnom felséged elé, inkább kérném adományoztatni ezt a pergamenlevelet, melyet éppen most másolgatok; kolostoromnak egykori adománylevelét.

Fráter György olyan kicsinnyé tudta összehúzni magát, amikor ezt kérte, mint ahogy egy macska össze tud görbedni, mikor a madarat el akarja kapni, mint ahogy egy barát össze tud lapulni, mikor valami nagy dolgot készül elragadni.

Dobzse László jószívű király volt. Elgondolta, hogy ennek a szegény barátnak mennyi tintát, cinóbert, miniomot és ultramarint el kell fogyasztani, amíg ezeket a cifra betűket mind lemásolgatja, hadd essen túl rajta: „habeat sibi!" (bírja békével), mondá Fráter Györgynek, elviheted azt az irkafirkát.

– Kegyeskedjék felséged ráírni az engedelmét, hogy a várnagy megengedje a pergamenlevelet magammal vinnem.

– Dobzse! Dobzse! – monda rá Ulászló, s reszkető betűkkel odaírta a pergamen végére a „Mathias Rex" után: „Affirmavit Vladislaus II."

VI. FEJEZET – A mi Urunk

Éppen a flagelláció napja volt, amidőn Fráter György ezt a nagyérdekű okiratot a király kegyelméből megnyerte. Joga volt hozzá – Isten és emberek előtt; az ő szerzetének az eredeti adománylevele volt az. – El kellett azt dugnia a csuhája rejtekében, nehogy a szigorú paenitentia rendjét egy örömhírrel megzavarja.

A kívül egyszerű barátcsuha belül el volt látva számos rejtekkel, melyeknek a franciáktól átvett szokás szerint megannyi elnevezése volt. „Galérie" volt a neve a derékon körülfutó tüszőnek, iratok számára. „Abîme" a hón alatti zseb húsnemű adományok gyűjtésére. „Arménienne" a pogácsáknak. „Précieuse" az olló és borotva megőrzésére. „Nécessaire" a gyógyító cseppes üvegeknek és csodatevő gyökereknek. „Propette" a zsebkendőnek, a könyökön „Devôte" a kereszt, olvasó, agnus Dei számára. „Discète" a csuklyában a kiosztandó szentképecskéknek. Ha pénzt kapott a barát, fogadalma tiltván annak *viselését,* azt a „Libertine"-be csúsztatta, mely a facipő talpára volt alkalmazva. Ekként nem hordták magukkal a barátok a pénzt, hanem rajta taposának.

Fráter György még az arcvonásain sem árulta el az örömöt, mely a testvérek közös öröme volt. Ezen a napon is alávetette magát az éjféli korbács-szertartásnak.

Csak másnap, a rorate után, vette elő a drága ajándékot, a két királytól megerősített adománylevelet, átnyújtva azt a főapátnak.

– Gloria in excelso! – rebegé a főapát, midőn felnyitá az összehajtott pergament, s megölelte, megcsókolá az előtte térdepelő frátert, és fölemelé őt magához, és ismét megcsókolá az arcát. Azzal Te Deum laudamusra hívatta össze a testvéreket, s maga tartott prédikációt e textus fölött: „az elsők lesznek az utolsók, s az utolsók lesznek az elsők", amelynek értelmét mindenki szívébe vette. Nyomban összeült a konvent, a sajóládi apát megválasztása végett. Titkos szavazás útján esett meg a választás. Valamennyi szavazat, egyen kívül, mely Antoniusra esett, Fráter Györgyöt tisztelé meg e nagy kitüntetéssel.

Valóban nagyra fölvitte Isten a dolgát! Néhány év előtt még Zápolya hercegnő kandallófűtője, tudatlan, bárdolatlan katona; és egyszerre apátúr! A király kedveltje! Csudák történnek a földön!

Az alantabb rangú szerzetesek egyenkint odajárultak Györgyhöz, kezet csókoltak neki, és üdvözölték: „Salve sacerdos!"

– „Salve Abbas!" – végzé a főapát.

– Meghajlok a ti akaratotok előtt – monda György. – Én megnyerém szerzetesrendünk számára a királyi adománylevelet, s ti rám ruháztátok az apátság címét. De maga az apátság még nincs a kezünkben. Azt még a templomos rend tartja elfoglalva. Majd ha egyszer magát a kolostort és annak minden világi javadalmát valósággal visszaszereztem lészen, akkor viseljem e fényes címet, addig pedig hadd legyek, aki valék eddig. Fráter György.

S azzal leszállt az emelvényről, melyre a praeconisatio alatt felállíták, és sorba járulva a társaihoz, visszaadta nekik a kézcsókot. Aztán a főapáthoz fordult:

– Engedd meg, hogy visszatérjek a rendeltetésem helyére, a királyi bibliotékába, és folytassam a munkámat.

Mindenkinek megvette a szívét a lemondása által.

Fráter György ezentúl is minden reggel felgyalogolt a várba, s most már a lemásolások célja el lévén érve, egészen a saját hajlamait követve, tanulmányozhatá a Corvin-kódexeket. Kitelt az időből.

A sajóládi kolostor visszaadásának az ügye ezalatt haladt, ahogy akart, hol csiga módon előre, hol rák módra hátrafelé. A templomosokkal senki sem akart kikötni. Nádornak, országbírónak, prímásnak mind másra volt gondja, mint veszekedő barátok közt igazságot tenni.

A király sem jött el többet a Corvin könyvtárba, hogy folyamodhatott volna a kegyelméhez (amivel úgysem sokat nyert lészen). Ulászlót megrémíté a pestis, mely Buda várában kitört. Elfutott előle a gyermekeivel együtt: elébb Nagyszombatba ment, azután Prágába. A gyermek Lajost ott is megkoronázták cseh királynak. A külföldről aztán a királyt alig lehetett hazakönyörögni. De akkor sem bátorkodott Budára térni, hanem egyre változtatta a megpihenő helyét Visegrád, Esztergom, Tata között. S minthogy a pestis mindenütt utána ment, elvégre Sziléziáig futott.

Zápolya Jánossal sem találkozhatott Fráter György; mert az még makacsabbul üldözte Dobzse Lászlót nyomrul nyomra a leánykérésével, s minthogy lovasdandárt hordott magával: a király éppen úgy rettegett tőle, mint a pestistől. És a király minden útjában magával hordozta elhunyt neje arcképét, azzal beszélgetett, ha egyedül maradt. Ha valamire rá akarták venni a tanácsosai, csak azt mondták neki, hogy álmukban a megdicsőült királyné jelent meg előttük, az adta nekik ezt a tanácsot: rögtön beleegyezett. Végre a tanácsos urak úgy szabadíták meg a királyt a makacs leánykérőtől, hogy kineveztették vele Zápolya Jánost Erdély vajdájává. Magasra emelték, ahonnan nem lehetett neki oly könnyen leszállni, mint az ország főkapitányságából.

Eközben az a hír is eljutott Fráter Györgyhöz, hogy az egyik nevezetes jóslata beteljesült. Zápolya Borbála királyné lett. Az új lengyel király, Zsigmond jött el érte, s fényes menyegzőjét ülte meg vele Krakkóban. („Szép királyné leszek!")

Fráter György imádkozni kezdett a szép királyné boldog uralkodásáért; de az imádsága elfúlt a nagy zokogásban. Nem is lett foganatja.

Vannak könnyhullatások, amelyek egyenlő értelműek a bűnnel.

Hanem Tomiczkyt látta a budai várlakban megfordulni. Csak az ablakon át látta, nem beszélt vele. Ekkor hízelegte ki Tomiczky Ulászlótul beleegyezését testvére, Zsigmond király házasságához Zápolya Borbálával.

A királyi udvarban Szathmáry György püspök regnált korlátlanul. Ő szedte le az ország jövedelmeinek tejfelét. A parasztból lett egyházfejedelem minden világi és egyházi hatalmat a kezébe gyűjtött, s kénye-kedve szerint bánt a nádorral, tárnokmesterrel. Fráter György mindezt megtudta régi jóakarója, a várnagy által.

A „dominicana laetare" napján Fráter György a Corvin könyvtár ablakából nézte azokat a jelképes játékokat, amelyeket ezen a böjtutó vasárnapján szokott mívelni a köznép a budai utcákon és piacokon. Egy fertelmes, állatbul és ördögbül összetákolt és tarka szí-

nekkel befestett hétfejű alakot húzgáltak végig kétkerekű laptikán, melyet az ájtatos nép kövekkel és rothadt almákkal hajigált meg. Ez volt a pokolbeli sátánnak és a többi apróbb ördögöknek a képe, akiket a régi pogány magyarok hagyományai emlékéből hétféle néven nevezének: Guta, Mirigy, Döbröc, Manó, Ármány, Fene, Kelevény. Ezt a csodavázat aztán a Szent György térre jutva összetépték és szabdalták; rongyait a sárba taposták, s ekként azt hitték, hogy mármost mindettől a gonosztól megszabadulának – erre az esztendőre.

Ezt a vasárnapot pedig a római katolikusok az „arany rózsa vasárnapjának" nevezik. Ezen a napon szokta a római pápa a megszentelt arany rózsát a keresztény fejedelmek vagy királyi asszonyok legkitűnőbbjének ajándékba küldeni a maga nunciusa által. Ezen szentelt arany rózsa készül aranyból, pézsmából és balzsamból, s jelezi képleg a „Mi Urunkat, Jézust"; aki a *Sáronnak rózsája*.

Ebben az évben a római pápa az arany rózsát a magyar királynak küldé meg.

Jó Dobzse László se tudta elképzelni, hogy jutott ő az arany rózsához? – Új pápa volt, az küldte neki: X. Leó, kit még egy hónappal elébb Medici Lorenzónak híttak; ez még nem ismerte II. Ulászlót; az előde, II. Julius pápa bizonyára nem küldte volna, mert az már ismerte.

Volt nagy processzió az arany rózsa átadásakor a budai várban főpapok és zászlósurak részéről, ahogy illett.

Bakács Tamás, esztergomi prímás fundálta azt ki a maga nagyravágyó eszével. Mivelhogy római pápává nem bírta megválasztatni magát, ámbátor erősen meglakta a szent várost, s sok magyar pénzt elprédált benne, hát azt eszelte ki, hogy a hitetlenek ellen megindítandó keresztes háborúnak a vezérévé emeli fel magát.

Az alkalom kedvező vala rá. A török birodalomban nagy volt a belső zűrzavar. Szelim az atyját letaszítá a trónról, a testvérét megölette, országnagyjait lemészároltatta; azonfölül a perzsa sahhal is háborúba keveredett: itt volt az ideje, hogy egy erős kézzel ledöntsék a félhold uralmát Európában. Az érsek azt hitte, hogy az ő keze olyan erős. Kapisztrán csak egy barát volt, mégis milyen csodákat mívelt a harctéren Hunyadi János mellett.

Csak egy Hunyadi Jánost kellett még találni.

Húsvét vasárnapján ismét a Corvina könyvtár ablakából nézte Fráter György a nagy ünnepséget.

A pápai követ, bíboros talárban, arany feszületet vitetve maga előtt jött fel a Szent György térre, aranyos mennyezet alatt. A király nevében Szathmáry György püspök fogadta a bíboros papot, kivel együtt aztán a várlak templomába vonulva, ott kihirdeté a követ a pápai bullát, mely teljes bűnbocsánatot hirdet mindazoknak a föld népeinek, akik a pogány török elleni háborúban részt vesznek, s anatémával sújtja azokat a nemeseket, akik netalán a jobbágyaikat e szent háborútól visszatartják.

Már erre a király annyit sem mondott, hogy „dobzse". Ő éppen akkor kötött háromévi fegyverszünetet a török szultánnal. Törődtek is azzal, hogy a király mit kötöget.

Húsvét vasárnapja után következett a „fehér hét", melynek minden napját meg szokták ünnepelni, annak az emlékére, hogy az első században a katekumenusok, kik megkeresztelkedének, fehérbe öltöztek, s egy hétig fehér ruhában jártak.

E hétnek minden napján szakadatlanul tartott a keresztes pórcsapatok felvonulása a budai vártérre, kik ott zászlókkal és szúró, vágó fegyverekkel lettek ellátva.

Ezek ugyan nemigen voltak fehérbe öltözve, ellenben ami szurtos szűr, szőrös guba, zsíros ködmen, daróckankó van az országban, az mind megjelent velük együtt.

A hadnagyaiknak a pápai követ a fehér héten alkotott Agnus Deit osztogatott; mely egy zászlóvivő bárány viaszképében a Megváltót ábrázolja, s csodatevő erővel bír, ahogy azt V. Orbán pápa versekbe foglalá, midőn az Agnus Deit a görög császárnak megküldé:

„Balsamus et munda cera, cum chrysmatis unda:
Conficiunt Agnum: quod munus do tibi magnum.
Peccatum frangit, ut Christi Sanguis et angit.
Praegnans servatur, simul et partus Liberatur.
Dona defert dignis: virtutem destruit ignis,
Portatus munde de fluctibus eripit undae. ”

(Balzsamból, tiszta viaszból és szentelt olajból készült a bárány, mely nagy ajándékot teneked adok. A bűnt megtöri, mint Krisztus vére; a szülést könnyíti, a méltóaknak jutalmat hoz, a tűz erejét elveszi. S a vízbe esettet kiszabadítja.)

Fráter György két nap alatt harmincezernyi hadat számlált meg, mely egymást felváltá a várpiacon.

A várnagytól megtudta, hogy ezeket mind egy táborba gyűjtik a Rákos mezején.

A nagy hadsereg tehát már megvolt. Csak egy Hunyadi János hiányzott még hozzá, aki azt diadalra vezesse.

Bakács érsek azt is megtalálta.

Volt a nándorféhérvári őrségnél egy székely származású lovas altiszt: Dózsa György. (Ez is György!) – Ez egy portyázó török csapatnak az agáját párharcban a nyílt csatatéren levágta. (Éppen, mint Martinuzzi György!)

Ezért a hősi tettéért felhívták őt Budavárába. Egyszerre ünnepelt hős lett belőle.

(Pedig ez nem is hozott szekérszámra kincseket és levágott delifejeket magával.)

A király elhalmozta a hőst kegyosztásaival, amiket trombitaszó mellett hirdetett ki a herold a piacon.

Dózsa Györgynek a király nemesi címert adományozott, amire oda volt festve a lovas vitéz a dárdára szúrt török fejjel és hozzá negyven telekből álló nemesi birtokot, kettős zsoldot, aranyláncot és arany sarkantyút!

Fráter Györgynek eszébe jutott, hogy őt egy annál derekabb hőstettért kidobták a királyi várból; neki, a nemesnek azt mondták: „Coki paraszt!”

Hevesen vert a szíve a fehér csuha alatt.

Dominica in albis napján, mely a fehér hétre következik, avatták fel Dózsa Györgyöt a Szent György téren a keresztes hadsereg fővezérévé.

Fráter György ott nézte végig az ablakból az egész ünnepélyes pompát.

Nagy ünnepség készült. Korán reggel ágyúdörgés hirdeté a világnak, hogy hetedhét országra szóló parádé lesz fényes Budavárban. Fráter György már hajnali felmenetelében egész sereg néppel találkozott, mely a fehérvári kapu felé tolakodott; csak úgy bírt a királyi várig elhatolni, hogy elkerült a föld alatti, később úgynevezett jezsuita lépcsőre, s onnan bocsáttatá be magát a hátulsó kapun a kulcsár által. A királyi várnak is minden ablaka meg volt rakva ünnepi úrnéppel. Kivételt csak a Corvin könyvtár képezett. Oda nem bocsátottak be mást, mint az írásfaló barátot. Az ajtó fölé volt felírva arany betűkkel: Procul este

profani; a piac felőli ablakok pedig le voltak zárva vastáblákkal, amelyeknek a közepén csak egy lóhere alakú rés volt hagyva a kitekintésre.

Fráter György mindeneknél elébb, ahogy szoká, az ajtót maga után bezárva, letérdepelt a feszület elé, s elmondá az e napra szóló imádságot, melynek címe „a szent kenet vitele" annak az emlékére, hogy a szent asszonyok a Krisztus testének megkenésére drága balzsamokat vivének a szent sírhoz. Aztán megcsókolta az elefántcsontból faragott remek Jézus-alaknak a lábát, s azzal indult a pulpitusa felé, melyen kiterjesztett könyve feküdt.

Azonban valami gonosz lélek ezúttal megbabonázta a betűket, hogy azok táncolni kezdtek a szeme előtt, s mindenféle rendetlenségeket követtek el, sőt amit elolvasott, azt rögtön elfelejté.

Nem hagyta békében olvasni a nagy harangzúgás a tornyokban, a nagy éneklés, virginálás a piacon.

Felállt a könyv mellől, s odament az ablakhoz. Egy grádicsos zsámolyrul elérte a vastáblán levő nézőlyukat, s azon keresztül letekinte a piacra.

Elkábította a látvány pompája.

A tért négyszögben vette körül a királyi dárdások vértes sorfala, melyen túl nyüzsgött a bámészkodó nép. A tért képező paloták ablakai mind rakva ünnepi ruhába öltözött hölgyekkel.

Maga a tér zöld fűvel és sárga tavaszi virággal volt behintve. A szökőkút márványmedencéje pedig jegenyeágakkal körültűzködve.

A kút előtt volt felállítva a bíborral bevont emelvény, mennyezetéről földig omló szőnyegekkel. Ezzel oldalvást volt egy karzat, az országok címereivel, melyet a tollas sisakú kürtösök és sípfúvók foglaltak el. A kút mögött egész erdeje lobogott a megyei zászlóknak.

Újabb tizenkét ágyúlövés után megindult a Zsigmond templomából a menet: elöl lovas trombitásokkal, akiknek nyomában páncélos alabárdosok jöttek, azok után száz ministránsfiú, veres kantusokban, fehér inggel a kantus felett: ezek keservesen énekeltek; azok után ismét száz fehér ruhába öltözött szűz; majdan következtek a céhek zászlóikkal és a tanácsurak nagy ezüstfejű pálcáikkal, számos zarándokok; a menet közepén a prímás, Bakács Tamás, négy főúr által emelt baldachin alatt, kezében a szentségtartóval; utána a pápai követ, akit kétkerekű aranyos laptikában vontatott két fényes köntösű kanonikus. S őutánuk jövének az egyházi rendek perjelei és a gregarius papok.

Azoknak az elhaladtával tizenkét lovas dobos nyomában jött maga az ünnepély hőse: Dózsa György.

Fehér paripán ült skarlát ruhában, mely gazdagon ki volt varrva skófiummal; fején tollas sisak, válláról hosszan aláomló fehér palást, bal oldalán nagy veres kereszttel. Lovát kapicányon vezette két csatlós.

Olyan büszkén hordta végig tekintetét a zengő sokaságon. Elbízott dölyföt, durva erőszakot fejezett ki minden arcvonása. Semmi öröm, a diadalérzetnek semmi mosolygása nem látszott meg rajta. Homloka, szemöldökei csak fenyegetést tudtak kifejezni.

A prímás és a pápai követ már ott ült, két egymás melletti zsellyeszékben a mennyezet alatt, midőn Dózsa György odakerült.

Már a lováról való leszállása sem volt valami díszes. Úgy szökött le róla, ahogy a csikósok szoktak; holott úgy kellett volna neki leszállni, hogy a lábát a csatlós térdére tegye.

Ezért az oldala mellett járuló pap, kinek egyik kezében egy vasfeszület, a másik kezében egy hatalmas furkósbot volt, fennhangon meg is dorgálta. Ez volt a „Nagybotú Lőrinc”, a ceglédi plébános.

Ennek az intésére ráadta a fejét Dózsa György, hogy mikor az ünnepi emelvény felé járul, a sisakot levegye a fejéről, s azt az ő kezében hagyja: úgy menjen a papi fejedelmek elé.

Dózsa György félreérté a dolgát: azt hitte, neki is fel kell lépkedni a három lépcsőfokon, harmadiknak a már ott ülő két alak közé. Azonban fegyvertársa, Lőrinc pap, visszarántá a palástjánál fogva, s eszére adta, hogy neki le kell térdepelni ott az alsó lépcsőre s elvárni veszteg, hogy mi történik vele.

Erre megzendült a trombitaszó, melybe szépen belevegyült a klerikusok templomi karéneke, melynek végeztével Bakács érsek felállt a zsellyéből, s a díszes tokba rejtett királyi pergament levelet kibontva, felolvasá belőle az összes nép előtt II. Ulászló rendeletét, melyben vitéz hívét, Dózsa Györgyöt kinevezi a hitetlenek leküzdésére felgyülekezett tábornak teljhatalommal ellátott fővezérévé.

Az ágyúk dörgése visszhangzott a budai hegyekről.

… Fráter György onnan a vastáblás ablakból minden szót meghallott.

Teljhatalmú fővezére az egész keresztes tábornak.

Tegnap még egy fakó altiszt, és ma már fővezér!

Valami incselkedő gonosz szellem (tán maga a Belzebub) odasúgdosott a fülébe: „Lásd, ez te lehettél volna! Azon a helyen most neked kellene állnod! Ez a dicsőség teneked volt szánva! – Mit cseréltél rajta?”

A prímás után következett a pápai nuncius. Az is felállt a helyéről, s kezébe fogva a nagy fehér selyemzászlót, középen veres kereszttel, átnyújtá azt Dózsa Györgynek. Lőrinc pap magyarázta a népnek a bíboros pap szavait. A pápa küldi azt egyenesen Dózsa Györgynek, hogy e megszentelt, megáldott zászlóval vezesse a hivők táborát a pogány hitetlenek ellen győzelemre.

Midőn e szent jelvényt átnyújtá a vitéznek a bíboros pap, Dózsa György fölemelkedett a helyéről, a zászlót magasra lobogtatva; holott éppen e ceremónia alatt térden kellett volna maradnia, ahogy körülötte az egész népség letérdelt, még a fegyveres vitézek is fél térdüket meggörbíték.

Lőrinc pap hasztalan rángatta, nyomta lefelé Dózsát, annak nem akart meghajlani a térde. Bakács érsek arca haragpírtól lángolt már.

A finom arcú olasz főpap ajkain mosoly vonult el. Őt nem hozta zavarba a nyers, barbár erőnek túlhabzása. Elővette a tarsolyából a kis ollócskát, s a saját veres övéből kivágott vele egy keresztet. Aztán odainte magához az emelvény mellett álló szüzek közül egyet, s megbízta vele, hogy tűzze fel ezt a kisebbik keresztet a fővezér mellére.

Ezért aztán mégiscsak le kellett újból térdepelni Dózsa Györgynek.

Az a jelenet mindenkinek a szívét meghatotta: amidőn az a szőke hajú, szép szűz a durva hadfinak a mellére feltűzködte a bíboros paptul kivágott vörös keresztet. Az egész nép térdre borult, mellét verte és imádkozott. Végül a szép leány saját fejéről levéve a koszorút, azt Dózsa György homlokára tette.

Fráter Györgynek elvette az eszét ez a látvány.

A sátán ott állt a háta mögött, suttogva: „Ez mind a tied volt! A zászló, a kereszt és a szép leány koszorúja.”

Mikor az egész nép térdre borult s imádkozni kezdett, ő is imádkozni akart: elfutott az ablaktól, odaborult a feszület elé, elkezdte az Úr imáját. De csak odáig tudta mondani: „legyen meg a te akaratod”. Az már nem jött ki az ajkán. A sátán teletölté szívét keserűséggel, úgy, hogy túlömlött rajta.

Fellázadt az Isten ellen, és pörbe szállt vele!

– Te! Te! Mindenható! Mindent tudó Isten! Ki teremtesz és megsemmisítesz! Mért semmisítettél meg engem? Aki látod a jövendőt, mért takartad azt el énelőlem? Nekem adtad az erőt, a tehetséget, s másnak adtad a jutalmat, a dicsőséget. Én hágtam fel arra a magasra, miért szólítál le róla? Nekem volt adva, hogy népek vezére, országok felszabadítója legyek, a te kezed taszított vissza, hogy szolgák szolgája legyek, s viseljem az elfeledtetés daróccsuháját. Nem tudok hozzád könyörögve fordulni többé! Ha hozzád szólok, csak a panasz hangját tudom felkiáltani! – Ne énekeljétek azt a zsoltárimát! – Itt egy elkárhozottnak az ordítása tör azon keresztül.

S amint a nép üdvrivallásának, a trombiták harsogásának, az inclangoriumok csengésének, a harangok zúgásának összezajdult hangja áttört a vastáblákon: az égre lázadó féktelen indulattól ájultan rogyott le a márvány padlatra Fráter György.

Mikor Fráter György nehéz aléltából felocsúdott, már akkor a vas ablaktáblák lóherenyílásain a leáldozó nap vérveres sugárpászmái világították be a sötétes könyvtárt.

Senki sem jött a segítségére. Az ajtó is be volt zárva. De a mai híres napon kinek is jutott volna eszébe, hogy valahol valami könyvtárban lézeng egy fehér barát, aki nem jön elő a nagy petekre; ugyan mi baj érte?

Kiosonhatott észrevétlenül. A várnagy szobájában is áldomást ittak; a kulcsár már régen készen volt. A Corvina könyvtár kulcsát felakasztotta Fráter György a fogasra, s kiment az utcára.

Minden utca és piac terítve volt sárba gázolt fűvel, virágokkal és hímes tojások hajával. Az volt a szokás, hogy a húsvéti piros tojásokat minden ember a fehér vasárnapon fogyasztá el.

A várpalota ajtajától kezdve a bécsi kapuig minden lépten-nyomon ittas csoportokra talált, amiktől alig bírt megszabadulni. Lefülelték, noszogatták, hogy ő is vegye fel a veres keresztet: menjen velük a hitetlenek ellen. – A vérmezőn pedig ökröt sütöttek, s akörül nagy volt a sokadalom. – Elkerült messze a Mátyás király vadaskertje felé, ahol a mostani Zugliget és Normafa van, onnan tért vissza a pálosok Szent Lőrinc-kolostorába. Sötét volt már, csak a szentjánosbogarak világítottak az erdei ösvényen.

A főapát mindjárt meglátta Fráter György arcán a lelki változást.

– Pater peccavi! – lihegé György, arcra vetve magát a főnöke előtt. (Atyám, vétkeztem.)

És aztán elmondta előtte az egész látványt, amit átszenvedett. Egész odáig, ahol a feszület elé leborulva, szájába szakadt az Úr imája.

– Nem tudom ezt a szót kimondani: *„Legyen meg a Te akaratod!”* Miért a „Te” akaratod? Miért nem az „én” akaratom? Holott te oltottad az emberi szívbe a „szabad akaratot”! Én akartam naggyá, kitűnővé, nemzet vezérévé lenni! Annyi jogom volt hozzá – kétannyi, százannyi, mint annak a másnak! – És engem elzártál előle; odaadtad az érdemetlenebb-

nek. Nem tudok imádkozni többé! Ha kimondom „Isten!”, a második szó pörpatvar az Isten ellen.

… Dominica in albis volt: béke napja a kolostorban. A főapát mégis vigíliára harangoztatott, s összegyűjté a kápolnában a testvéreket.

Ott azután az egész gyülekezet előtt elmondá reszkető szóval, hogy a sátán gonosz játékot űz a halandókkal: íme, a szerzet legkedvesebb tagját megszállta pokoli szelletével, hogy perbe szálljon az Istennel, és megtagadja az Úr imáját.

Mindenki elszörnyedt.

A kápolna közepén álló penitentiárius egy szót sem tudott a védelmére felhozni.

Egyhangúlag arra ítélték, hogy a kolostor tömlöcébe bezárassék, s ott legyen tartva nagy böjtölés és vezeklés kőzött, amíg az ördög ki nem száll a szívéből.

Fráter György bezáratott a kolostor tömlöcébe, ahol semmi világosság nem volt: csak egy csekély nyíláson át hatolt bele a külső fény egy alacsony ablakon át, mely vasráccsal volt elzárva.

Ezen az éjszakán pedig a budai várban annyi viaszgyertyákat gyújtának meg, sőt a királyi vár előtt egész viaszoszlopokat, hogy az éjszaka hasonlatos lőn a nappalhoz; és Fráter György mindebből semmit sem lát vala; hanem beszélget a kígyókkal és patkányokkal, akik mély odújában lakótársai valának.

E mély, föld alatti odúban tölté Fráter György éjjeleit és nappalait, amelyek egymástól alig különböznének; azt az alacsony ablakot, mely a boltozat alatt volt, sűrűn benőtte a folyondár iszalag, mely világosságot alig ereszt által. Egy fülemüle rakta meg ottan a fészkét, akinek az a szokása, hogy éjjel éppen olyan szorgalmasan énekel, mint nappal, s amit éjjel-nappal énekel, az mind az Urnak dicsérete. Ez is csak Györgynek a lelkét háborítá.

„Mit énekelsz, te oktalan szárnyas barom, az Urnak dicséretére? Volt teneked valaha ígérve, hogy sas lesz belőled? Lettél valaha arra kárhoztatva, hogy a békák, a varangyok sorsát osszad, s velük együtt kuruttyolj?”

Álmodott-e, vagy ébren volt, azt sem tudta.

A „kereszt feltálalásának” napján megjelent az ajtaja előtt a főapát, felnyitva az ajtaján levő szűk rekeszt, melyen keresztül a kenyeret, vizet be szokták a rabnak nyújtani.

– Fráter György! Megtanultál-e már az Úrhoz imádkozni? – kérdezé a főnök.

– Nem tanultam – felelé a vezeklő. – Folyvást álmokat látok, amelyek közém és a Jehova közé állnak. Azt álmodom, hogy én vagyok Dózsa György. Hívásomra fegyverbe állt az egész nemzet. Előrehaladok a szentelt zászlóval. Nyomomban jönnek az ország nagyjai. A főpapok, zászlósurak, zászlóaljaikkal. Báthory István, Bornemisza előttem hajtogatják zászlóikat. Az egész nemzet urának nevez. Jöttömnek hírére a hitetlenek tábora futva fut a vívott Knin alól. Elég a nevemet kimondani, hogy a csata győzelemre forduljon. – Ez az álmom. – Mikor aztán fölébredek, a varangyok mászkálnak a lábaimon. Hogy jönne ajkaimra itt az imádság.

A főapát azt mondá neki: „Az ég adjon neked megjavulást!”, s elhallgatá előtte, hogy Dózsa György nem a hitetlenek ellen indítá meg a táborát, hanem a magyar nemesség ellen, hogy Pest-Buda környékén elpusztított már négyszáz nemesi udvart, lakóikat lemészárolta; öl, dúl, pusztít három világsark irányában. A negyediken ma verték széjjel egy seregét Bornemisza nemesekbül és polgárokbul alakult hadai a Rákoson.

Hagyta őt álmodni tovább.

Pünkösd vasárnapján újból meglátogatta a vezeklőt börtöne ajtajánál a főapát – amely napot a keresztények azzal ünnepelték meg, hogy térdet nem hajtottak, hanem fennállva könyörögtek –, s ismét megkérdezé:

– Tudsz-e már az Úrhoz imádkozni, Fráter György?

– Kevésbé, mint eddig. Álmaimban ott látom magamat, amint Belgrádnál a Dunán átkelve, szembe jön rám a hitetlenek derék tábora, a nagyvezérrel, a próféta zöld selyemzászlójával. Hadseregeink egymásba omlanak. Vérpatakok folynak, tetemhalmok emelkednek. Végre győz a keresztények tábora. A szent zászló a veres kereszttel az ellenség szekérsáncában lobog. Én ott állok a zászlót emelve, s hallgatom a népek százezreinek hozsánna kiáltását. Egy nyíl röpül a testembe. Éget. Odakapok. Nem nyíl volt.

Csak egy patkány, mely megharapott. – Én nem Dózsa György vagyok, hanem Fráter György! – Fráter György nem tud imádkozni.

És a főapát elhallgatá előtte, hogy Dózsa György éppen e héten vívta meg a csanádi ütközetet, melyen a magyar nemesség táborát tönrekverte, Báthory István temesi bánt sebekkel borítottan megfutamítá. A foglyul esett csanádi püspököt, Csáky Miklóst, főpapi ornátusában karóba húzatta, az elfogott nemeseket kegyetlenül kivégeztette.

– Isten adjon neked jobb szellemet.

Ismét magára hagyta a vezeklőt.

A gonosz szellem, mely Fráter Györgyöt megszállva tartá, olyan megátalkodott makacs volt, hogy annak kiűzésére csak apostoli csodatétel volt képes. Eleven képzelődése folyton víziókkal, hallucinációkkal kápráztatá. Csataképek és várostromok, vérontó ütközetek és diadalünnepek váltogatták egymást látó lelke előtt. A felszabadított rab népek, bolgárok, görögök, rácok, minden új diadal után seregestül jöttek zászlóikkal az ő szent hadát szaporítani; mert ő volt annak a fővezére, nem Dózsa György. Mindezeket az álmait elmondá rendén a látogatására jövő főapátnak, aki nem akarta még e hábort lelkéből elűzni.

Egy napon azt a próbát tették vele, hogy odaküldték hozzá a sötét odújába a volt novíciustársát, egy égő viaszgyertyával, hogy legyen vigasztalására.

A novícius elmondá neki, hogy holnap lészen Krisztus testének és vérének ünnepnapja, mely napon a vezeklők börtöneikből kibocsáttatnak, hogy a nagy processzióban, mely Buda várát körülkerüli, az erőt vesztett ördögöket mímeljék. A trónuson emelt monstrancia után járul Orsolya a szűz társnéival, Szent György a sárkánnyal, óriás Kristóf a gyermekkel, Katalin a karddal és kerékkel, Borbála a kenyérrel és kehellyel, Keresztelő János az Isten bárányával, a sok lámpáshordó és a csengettyűsök. Fráter Györgynek is meg lesz engedve, hogy ez ünnepen láthassa a napot, s a maga ördögét, kitől e napon megszabadul, csúfondárosan képviselhesse.

– Apage! – kiálta rá Fráter György. – Az én szellemem nem hagy el engem. Mindennap Krisztus vérének napja van énnálam, mert az én unikornisom mindennap megökleli őt. Ne rontsd el az én sötétségemet, amelyben én látok.

Azzal elfújta az égő gyertyát.

A novícius rémülten futott ki az odúból e rettenetes beszéd után.

Így múlt el az egész Szent Iván hava, nevezetes ünnepeivel, melyek Keresztelő János, Szent László király, Péter és Pál apostolok emlékének voltak avatva. György odújából

csak őrjöngő kacaj felelt vissza, midőn az ajtórésen bekiáltották hozzá a dicsőült nevét, kit a keresztény világ e napon ünnepelt. „Dózsa György a legfőbb szent a kerek földön!”

Saját magát állítá fel bálványnak Dózsa György alakjában, és azt bámulá, azt imádá.

Elkövetkezett a Szent Jakab hava is. E napon a jó öreg fráter Antonius jött oda Györgyhöz, s egy szent könyvből felolvasta előtte a hatalmas apostol curriculum vitaejét, kit a Krisztus a „mennydörgés fiának” nevezett, ki az ördögökkel cimboráló Hermagenes mágust a saját démonai által elragadtatá és megtéríté, kinek végül Heródes leütteté a fejét, s aztán a tanítványai a holttestét egy üres bárkába helyezve, a tengerre bocsáták, s íme, a bárka kormányos nélkül eljutott a spanyol partokra, Compostellába, ahol a szent apostolt ma is ereklyéül őrzik.

Fráter György dühösen ugrott a börtöne ajtajához, s elkezdte azt ököllel döngetni.

– Elhallgatsz, vén bolond, álomlátásaiddal. Meséld el azokat a vakoknak, akik soha tengert nem láttak! Én tudom, mi az a tenger; mert rajta állok, s gályákrul ostromlom Konstantinápoly kapuit.

Már ekkor Bizáncig hatolt el rémálmodozásiban.

Apostolok oszlásának napján ismét odajött a börtön ajtajára a főapátúr, s nevén szólítá.

– Fráter György!

– Mit háborgatsz? Mit ébresztgetsz! Most vívtam meg a döntő ostromot a Romanus kapunál! Ott áll Dózsa György a Zsófia templom előtt, kezében a keresztes lobogóval. Szelim szultánt halva hozzák elém. A Szeráj palotája megnyílik előttem. A boldogság kapuja, amelyen férfinak nem volt szabad belépni. A kincstár, az arany trónus, karbunkulusoktul ragyogó. Abba vezetik fel a főpapok Dózsa Györgyöt és megkoronázzák a Komnénusok koronájával, és Kyrie eleisont énekelnek hozzá.

… Igenis, akkor ültették Dózsa Györgyöt a tüzes vastrónusba, s megkoronázták a tüzes vaskoronával Temesvárott, miután keresztény vérben, hazafivérben dúló seregét az erdélyi vajda derék ütközetben tönkrezúzta!

De erről nem szólt a főapát Györgynek.

Szelíden beszélt hozzá, ahogy őrjöngő hagymázossal szükség beszélni.

– Igen jól van, fiam; tehát miután mindent elértél, amit a te lelked kívánt, jöjj elő a te vezeklésed odújából, s folytasd a te mindennapi dolgaidat.

Azzal felnyitá előtte a börtönajtót, s leszállva hozzá a nyirkos falépcsőkön, kézen fogva felvezeté őt a világosságra.

Fráter György a börtönajtóban megállt, és visszafordítá arcát, nagyot sóhajtva.

– Amíg e sötét odúban voltam, Dózsa György vezér voltam; mostan pedig vagyok – Fráter György.

– Járjál békével – monda a főapát. – Eredj fel a várba, a Corvin könyvtárba; ülj le az asztalodhoz, s folytasd a kópiákat.

Fráter György elindult. Mikor a kolostor ajtajánál a felfeszített Krisztus szobra előtt elment, az arcát sem fordítá felé, se a keresztjelet nem vetette magára. – Nem tudott imádkozni.

Lassan elbandukolt az erdőkön keresztül, majd a népes utcákon végig, melyeken csupa idegen katonákat látott csapatokban járni, s ahogy szoká, a vár hátulsó ajtaján beosont a királyi lakba. Tudta már, melyik szegen áll a könyvtár kulcsa, kéredzkedés nélkül eljutha-

tott a régi fülkéig, ahol a könyve és kalamárisa kitárva állt. Egy pók hálót szőtt a könyv és a tintatartó fölé.

Györgynek eszébe jutott a török monda, mely szerint a pók, mely hálóját Mahomed rejteke elé szőtte egy éjszaka, menté meg a prófétát üldöző ellenségeitől. Ez az emlék gondolkozóvá tette. Hátha neki is tiltva van e pók hálóját letépni?

A könyvtár ablaktáblái a piac felől most is zárva voltak. Künn a piacon pedig nagy népmoraj zsibongott, melybe később hangos dobverés és trombitarecsegés vegyült.

Fráter Györgynek a lelkében ismét fölelevenült a legutolsó nap látványa. Dózsa György felmagasztaltatása. – Ma ez ismétlődik. – Tán a harcdöntő diadal hírét trombitálják ma ki a világnak.

„Eredj oda." Suttogá neki egy láthatatlan szellem. De az már egy másik szellem volt.

Odalopódzott az ablakhoz, s kikémlelt a vastábla lyukán.

A piac tele volt néppel. Idegen fegyverzetű katonaság képezett négyszöget sorfalakban.

A nagy szökőkút előtt volt felállítva egy magas bitófa. És annak a horgára kifüggesztve egy emberi fő, egy felnégyelt törzs csonkjával, melyről a jobb kar alácsüngött; a fő vaskoronába szorítva; fekete mind.

A bakó az utolsó kalapácsütést végezte egy fekete táblán, melyre veres betűkkel volt felírva e név: „Dózsa György".

S alant a vérveres posztóval bevont emelvényen állva, a királyi herold kiáltá a népnek:

– Íme, itt függ amaz istentelen szörnyeteg, Dózsa György, ki az országot lángba borítá, sok ezer kereszténveket legyilkoltatott, városokat, falvakat hamuvá égetett, püspököket és zászlósurakat kínok között kivégeztetett, míg végre az erdélyi vajda, Zápolya János által Temesvár alatt derék ütközetben tönkreveretett, és társaival együtt elfogatott, tüzes vastrónba ültetve, tüzes koronával megkoronáztatott, éhes cinkosai által összemarcangoltatott, s négyfelé vágatott. Lássátok, népek, és rettegjetek!

Fráter György arcra veté magát, s térdein csúszva vonaglott a Krisztus-alak elé, s átkarolva a feszületet, forró csókjaival halmozá el az Üdvözítő átszegezett lábainak sebeit.

– Mi Atyánk Isten! Legyen meg a te akaratod! Legyen meg a te akaratod! Legyen meg a te akaratod!

VII. FEJEZET – Pára és lélek

A pusztában eltévedtnek az édesvíz forrása az, ami a lelkében eltévedtnek az imádkozás. – Fráter György nem győzött eleget inni e forrásból – oly szörnyű szomjazás után.

A várnagy észrevette régi vendége jelenlétét a könyvtárban, s bement hozzá a főajtón keresztül. Megijedt, mikor meglátta. György sápadt és szikár volt: a börtön lejárta.

– Hej, édes fráterem, de régen nem láttalak! Talán beteg voltál?

– Súlyos beteg voltam. De már meggyógyulék.

– Látszik az orcádon. A két halántékod majd beszakad, s alig tudsz bőrt húzni a fogaidra. Szólj, mit főzessek a feleségemmel a számodra, valami lábadozónak valót? Lesz tárkonyos bárány.

– Köszönöm. Ma böjt van.

– Dehogy van. Ma ünnep van.

– Nekem böjt van.

– Pedig az egész város jubilál ma: annak az örömére, hogy ezt az ördögökkel-egyidős Dózsa Györgyöt négyfelé vágták. Hallottál-e erről a gyehennaemberről nagy betegségedben?

Semmit sem hallottam.

– No, hát majd én idehozom neked a királyi íródeáknak a diáriumát, amelyben fel vannak írva napról napra a szörnyű gonosztettek, amiket ez a pokolpozdorjája elkövetett nyomorult hazánkon. Abból mindent megtudsz.

S odahozta Fráter Györgynek a rémséges krónikát.

Fráter György, mikor először végigolvasta a rémmeséknek azt a sorozatát, egyszerre elfelejtette az egészet. – Mi történt vele? – Az a bámulatos emlékezőtehetség veszett volna el nála talán a hosszú börtönlakás alatt? Az álmait szokta az ember elfeledni, mikor fölébred. – Mikor aztán másodszor is elolvasta Dózsa György történetét, akkor elővette a sírás. Úgy zokogott, mintha mindezeket a rémdolgokat ő maga követte volna el. Amint pedig harmadszor elolvasta a krónikát, fölemelkedett a lelke, és hinni kezdé, hogy ő valóban az Urnák kiválasztott embere, és mindaz, ami vele történt, Isten különös rendeletére történt: vitézségének kudarccal jutalmaztatása, szolgai megaláztatása, börtönben senyvedése. A nagyravágyó léleknek, mit Isten keblébe lehelt, Isten meg is határozta az útját. – Most már György világosan látta ezt a meredek utat – az aljától a lonkájáig.

Este volt, midőn visszatért a Szent Lőrinc zárdába.

A barátok mind kinn voltak a pagonyban: komlóvirágszedéssel voltak elfoglalva. Sert készültek főzni, lakomához való sert.

A főapát messziről meglátta Györgyöt az erdei ösvényen közeledni. Már a lépései elárulták a közeledőnek, hogy más ember tér vissza, mint aki eltávozott. A reggeli György lehorgasztá csuklyába dugott fejét, az esteli szabadon emeli fel arcát az ég felé.

A megérkező „Laudetur Jesus Christus” szóval, térdhajlítással és kézcsókkal üdvözlé a főapátot.

– In aeternum amen.

– Atyám! Én megöltem a régi embert, s feltámasztám az újat; ahogy az idvezítő parancsolá.

– Meg volt nekünk jövendölve. Keresztülmentél a tisztítótűzön, s fényeskedve jöttél ki belőle. Gloria Deo! Íme, testvéreid lakomával készülnek boldog megtérésedet felszentelni.

– Miért ez örömünnep, atyám? Azért, hogy nem én követtem el mindama szörnytetteket, amiket bizonyára szintúgy elkövettem volna, mint Dózsa György; ha az Úr másfelé nem téríti utamat?

– A mai ünnepi lakoma annak örömére készítődik, hogy az Úr nemcsak a te sorsodat fordítá el; hanem rendünknek is meghozta a diadalt a veszteségből. Íme, az történt, hogy a templomosok, akik a sajóládi apátságot bitorolva elfoglalák, a zendülés alatt összecimboráztak Barabás pappal, Dózsa egyik alvezérével; de a nemesurak bandériumai széjjelverték őket, s a templomosokat levágva, a sajóládi kolostort is visszafoglalák tőlök. Ma jött meg a nádor izenete, hogy az apátság, a király rendelete szerint, rendünknek visszaadatott, s várja a megválasztott apátot. E megválasztott apát te vagy. A mai nap a te beiktatásodnak az ünnepe.

A börtönbül egyszerre fel a curulis székbe!

– Meghajtom fejemet – szólt Fráter György. – Testvéreimnek és teneked, atyám, legyen hát ez a mai nap a vigalomnak napja. Énekeljétek az öröm zsolozsmáit. – Tartsatok libatiókat, s gyújtsatok örömtüzeket. Tegyetek koszorúkat a szentek fejeire. Nekem azonban, mennél nagyobb dicsőség ért e napon, annál inkább vezeklésnek és vigíliának napja ez. Engem bocsássatok abba a sötét odúba vissza, amelyben hosszú időket tölték, hadd legyek még ottan holnapra virradóig.

– Mért akarsz a carcerbe visszamenni?

– Hadd lássam most, midőn látó szemeim vannak, a Jehova Istennek dicsőségét, akit nem láttam, midőn vak valék, és hadd tanuljak azoktul, akik többet tudnak, mint én. Íme, a pincebolt lakója, a varangy, előjön az ő föld alatti lyukából, midőn az Úr zivatarát megérzi, és vartyogni kezd; pedig nem hallja a mennydörgést. A sötét szögletben gunnyasztó pók, mikor megérzi, hogy derült idő jön, hálót sző mesterségesen, pedig nem látja a napot. Hadd tanuljak a varangytul és a póktul bölcsességet. A bozótban, mely börtönöm ablakát elsötétíté, egy fülemüle rakott fészket a tavasszal. Az énekelt ott éjszakánkint. Magamban szidalmaztam: minek dicséri az Urat, holott én perben állok vele. Aztán elhallgatott. Most másodszor újra megszólalt. Pedig ő nem tudja, hogy az égen csodák következnek, hogy Szent Lőrinc tüzes könnyei fognak nemsokára hullani csillagok alakjában. Mégis énekre kel. Íme, a párahordó teremtések tudják azt, amit én, a lelkes állat, magamtul meg nem értek. Engedj engem ez éjszakára visszatérni abba az odúba: hadd tanuljon a párától a lélek.

… És Fráter *György* a jubileum éjszakáját ott tölté önkényt a föld alatti börtöncellában, és végigjárt lelkében mindazokon a fényes ábrándokon, amiket e helyen álmodva teremtett magának és aztán azokon az ádáz történeteken, amiket a rémkrónikából megtudott. A fülemüle az ablak előtti bokorban meg-megszólalt, késői másodéneket csattogtatva, s tanította a „lelket” ég felé szállni a pára. S hogy a lélek föld alatti odúja ne legyen oly sötét,

a nyitott ablakon át egy szentjánosbogár bemászott hozzá, s pisla világot gyújtott börtönében. Még ez a féreg is tudta, hogy ez a mai éjszaka jubileumnak és illuminációnak az éjszakája.

VIII. FEJEZET – A márvány-ara

A sajóládi apátságot két nagy birtokú testvér földesúr, Ónodi Czudar Péter és György alapította a Sajó mentén. Ok építtették az erős bástyafalakkal környezett kolostort, s attul nem messze a „Hétfájdalmú istenanya" tiszteletére szentelt kápolnát, melynek háromszegletű az alakja: a hipotenusán az ajtó, a két kathetuszon az ablakok, azok is mind háromszögbe menők; a tornya is háromszegletű, a csengettyűje is az volt.

Mikor Fráter György átvette az apátságot, nagy rendetlenségben talált minden gazdaságot. A bitorló templomosok csak a nép zsarolásához értettek: a jobbágyság elszegényedett a kezük alatt.

Két év alatt csodákat mívelt az új apát. A nép és a tájék átváltozott a keze alatt. Az eddig zabtermő földeken lenvetések virítottak. Olyan volt az, mikor virágzott, mintha a kék ég tükröződnék vissza. Azt a lent maga szőtte meg az osztovátához betanított jobbágyság, s a finom fehér gyolcsot messze földre hordták. Olajsatu préselte ki a lenmagot, s az is szép hasznot csorgatott; a Sajó, mely eddig csak pusztítani tudott, medrébe lett szorítva, s tizenegy kerekű malom lett ráépítve, mely három vármegye számára őrölte a lisztet. – Pár év múlva olyan híre lett a sajóládi apátságnak, hogy a földesurak odaküldték a tiszttartóikat patvariára.

Látomás szerint, hallomás szerint Fráter György nem látszott törődni az ország dolgával; de amit kicsinyben megkísérlett, az volt az alapeszméje jövendő nagyságának. Gazdaggá tenni a birtok urát, legyen az egy apátság, vagy egy királyság; de úgy, hogy a jobbágy is gazdag legyen mellette. A saját kis uradalmában sikerült ez neki.

Fráter György ez időben egész fiatal volt, a harmincas évek elején. Szokatlan volt ilyen fiatal apátúrt látni, aki erőteljes fiatalsága mellett aszkétai életmódot folytat, de nem azt a testgyötrő Simeon Stilites-féle önkínzást, imádságszaporítást, hanem a férfihoz illő munkálkodást; mindennap korán reggel bejárja gyalog az egész uradalmát. Sohasem ül se lóra, sem szamárra; tűr éhséget, szomjúságot naphosszant, és távol tart magától minden asszonynéppel való hivalkodást. Az erkölcsöket is megjavította, amióta az apátságot elfoglalá. Nincs már lator, félkézkalmár, angyalcsináló, cafrangos az egész vidéken. A hamispénzverők is elvonultak más zugába az országnak.

Egy este a vendégjelentő kürtszóra lebocsátkozék a kolostor csapóhídja, s egy fedett hintó gördült be rajta. Semmi kíséret nem jött vele, még csak egy hajdú sem kapaszkodott a hátuljába. Így szoktak a környékbeli földesurak hébe-hóba a sajóládi apáthoz ellátogatni.

Azért Fráter György maga jött le a monostorából az érkező elfogadására, tisztelve azt a regulát, melynél fogva „Sacerdos debet esse homo hospitalis" (A pap tartozik vendégszerető ember lenni).

Visszadöbbent, midőn vendégét a kocsit fedő bőrleffentyűk közül leszállni látta.

– Nagyságos uram!

(Azon időben „nagyságos” címmel csak a vajdákat illették.)

Zápolya János volt a vendég.

Egyszerre ráismertek egymásra, pedig nyolc éve múlt, hogy legutoljára látták egymást.

– Szentatyám – viszonzá a megszólításra Zápolya.

– Valóban te vagy előttem? Erdély vajdája, a haza megszabadítója: Dózsa György legyőzője?

– Most pedig üldözött saját hazámban. Futva jövök Budárul.

– Ezért minden kíséret nélkül.

– Hatszáz lovas vitéz kísért fel a Rákosra. Azokat hátra kellett hagynom, nehogy rám ismerjenek róluk, és lemészároljanak.

Fráter György felvezette a kolostorba nagyságos vendégét, s gondoskodott annak rangjához méltó ellátásáról.

– Hol maradt Tomiczky? – kérdezé a vajdától, midőn magukra maradtak.

– Tomiczky áruló lett.

– Ezt az első nap megmondtam nagyságodnak, amikor még kályhafűtő voltam.

– Hiba volt, hogy nem ügyeltem a mondásodra. Ulászló és Szathmáry püspök a lengyelt betolták a przemyli püspökségbe, s most az minden eddigi tudományát ellenem fordítja.

– Hát a királyné nem tudta ezt megakadályozni?

– A királyné? Borbála húgom? Majd beszélünk erről – poharazás után. Ne rontsuk el vele a vacsorát.

– Azt már hallottam, hogy Anna hercegnőt eljegyezték Ferdinánd főhercegnek, s ha az el nem venné, nőül veszi maga Miksa császár.

– A császár hatvanhárom esztendős, a hercegnő pedig tizenkettő.

– Az eljegyzés meg is történt Bécsben, a Szent István templomában, ahová a magyar király és a lengyel király is felmentek; a magyar főurak is ott voltak; öcséd, György is. A nagy lóversenyen ő nyerte az első pályadíjat.

– Én pedig nem voltam ott; de azért elvesztettem az első pályadíjat. No, de ez a kisebbik baj. Nagyobb annál, hogy ezalatt elvesztettem a hadjáratot Zsarnó alatt, Bali bég ellen. Vert hadvezérnek ajtó mögött a helye.

– Talán mégsem. Perényi nádor, úgy tudom, hogy tiltakozott a bécsi kötés ellen, melyben Magyarország a császár utódainak elszereztetett. Pozsony utcáin a köszvényes főúr zsellyeszékben hordoztatá magát körül, s úgy hirdeté ki a nemzet protestációját.

– Megfordult már! A siklósi vár meg a római birodalmi hercegi cím megpuhítá a kemény hazafit. Ő is aláírta a szerződést. Most már mindazt nem lehet visszaigazítani, mert Ulászló király meghalt.

– Meghalt a király? Hozzánk még nem érkezett el a híre.

– Szegény Dobzse László! Annyira fölösleges ember volt a világon, hogy mikor bevégezte az életét, majd alig akadt ember, akinek eszébe jusson, hogy a holt királyt még el is kellene temetni. Azt meg éppen senki sem tartotta kötelességének, hogy még az országot is értesíteni kellene a király haláláról. – Hát törődött valaki az életével? Veszi valaki észre, hogy nem ül már a trónon? Itt maradt utána a trónörökös: a megkoronázott király. Akit úgy hínak az urak egymás között, hogy „kis öreg”. Egy megvénült gyermek. A Rákoson összegyűlt nemesi rendek azt követelték, hogy az ország rendeljen mellé magyar

kormányzót. Engemet kívántak. De a fiatal királyt az én ellenségeim tartják hatalmukban. Tomory budai várparancsnok az országgyűlést ágyúkkal szóratta szét. Én otthagytam az udvart és az országgyűlést. Ellenségeim halálra keresnek. A magyar főurak és főpapok a brandenburgi őrgrófot, Györgyöt kívánják az ország kormányzójául.

– Aki Corvin özvegyét nőül vette.

– Már el is temette, a Hunyadiak nagy birtokaival együtt.

– S ez lesz most Magyarország és a magyar király kormányzója! De hát különben daliás férfi?

– Én csak a *félkotyót* tanultam megismerni benne, aki magából és másokbul példát csinál. Vagy hát nem példa az, mikor a király trónfoglalásának ünnepélyére olyan hajcihőt csinálnak, ami megjárja a prágai vásáron, de nem az ős budai királyi várlak udvarán. Övig levetkőzött férfiak, úri hölgyek, nemes hajadonok szeme láttára birokra kelnek, egymást földhöz ütögetik; aztán előrobog, két rossz gebén ülve a királyi kormányzó, a herceg, vadembernek öltözve. Nem jól mondtam: öltözve; nekivetkőzve. Az ellentársa, egy gróf Krabat, éppen semmi öltözetben, hanem ahelyett teleraggatva az egész teste fekete szőrrel, fején sisak helyett kétszarvú sapak, hogy valóságos ördögforma volt. Azok mindenféle ferde ugrásokkal taszigálják egymást, míg végre a vadember az ördögöt a nyergéből lelöki. S ezen a pór sokaság üvölt, tombol. Azután ugyanaz a brandenburgi herceg előjön tizennyolc álarcostul kísérve, fején tollas sipka, vállán kurta köpeny, lábán arasznyi hegyes orrú veres cipő. Azok közrefognak egy öreg, púpos hátú manót, akinek fehér lófark a szakálla, két bot a kezében, facipők a lábain, s azzal együtt csinálnak olyan bakugrásokat, hogy az embernek a gyomra felkeveredik bele. S ezt hozzák szokásba a mi méltóságos fáklyatáncunk, palotásunk helyébe Buda várában!

– Hiszen Hunyadi Mátyásnak is voltak bolondjai, Anjou Lajosnak is, sőt Salamon királynak is.

– De azokat nem tették meg országkormányzóknak. Rossz idők járnak, kegyes atyám. Az még hagyján, hogy Budán bolond táncot járnak; de hogy Boszniában egyik várat a másik után engedik elveszni, török kézre jutni, ez már veszedelem. Ha Jajca vár is megdől, a Száva nem lesz határ a töröknek.

– Hát te nem állhatsz a sarkadra, vajda?

– A sarkamra ugyan állhatok, mert leszállítottak a lórul. Ha megkaphatnak, bezárnak a csonkatoronyba.

– Hát sógorod, Zsigmond király?

– Csak volt az.

– Mit? Király?

– Nem. Sógor.

– Mit beszélsz? Uram!

– Hát nem hallottad még? Jó nép lakhatik itt a te környékedben, akin nem szivárog keresztül a rossz hír. Húgomat, Borbálát a lengyel király – hazaküldte Szepesbe. Anyám belehalt e gyalázatba.

– Lehetetlent akarsz velem elhitetni, vajda! Borbála hercegnőt, azt a bethuliai szépséget, a jó erkölcsök példáját, a király el tudta taszítani magától! Ez szörnyű gyász!

– S ami legszomorúbb e gyászban, az, hogy a királynak igaza volt.

– Ne mondj hirtelenkedve ítéletet!

– Meggondolva mondtam.

– Nem. Nem! Ez így nem végződhetik! Megengeded, vajda, hogy felmenjek Krakkóba, s megkísértsem kiengesztelni a királyt neje iránt.

– Későn érkeznél. A király már új menyasszonyt jegyzett el magának, a szépséges Sforza Bonát.

– Kezemben az egyház hatalma, mely felbontja az ilyen törvénytelen kötést.

– Mégis későn jönnél, jó Fráter György. Húgom, Borbála királyné halálán van.

– Akkor megmérgezték.

– Az is meglehet. Talán valaki más. Talán a király. Talán saját maga. – Nekem nem mondja meg. – Lassan ölő méreg pusztítja, amelynek írja nincsen. – Idejöttömnek célja az volt, hogy odahíjalak haldokló húgomhoz, a halotti szentségek feladása végett. Fráter György megrettent.

– Mit kívánsz? Vajda! Én menjek a te haldokló húgodhoz?

– Akinek látása miatt egykor házunktól elszöktél. Akire ő azt mondta: „Hisz ez nem ember, csak szolga!" És most azt fogja mondani: „Több, mint ember; ez Isten szolgája". Tedd meg énértem.

– De hát nem végezheti ezt más pap ott a közelben? Ott a szepesi püspök, a jászói prépost, nálamnál rangban előkelőbbek.

– Tudod, hogy én minden pappal ezen a vidéken villongásban élek. Dézsmáikat elkoboztam. Nincs a Szepességen se praelatus, se gregárius pap, aki egy Zápolyának absolutiót adjon. De ha volna is, hűséget, barátságot én a szigorú kötelességen fölül egytül sem várhatok. Ez az, amit tőled és csak tetőled remélek.

– Hűséget a kötelességen fölül?

– Igen. A gyónás titka szent. Azt pap el nem árulhatja. Egy sem fogja tenni azok közül, akiket ismerek. – Nekem pedig meg kell tudnom, ha az ég fejemre szakad is, hogy ki okozta testvérem halálát. Mert bármennyire óhajtsam is Magyarország koronáját, bármennyire utalva legyek is annak elérhetésében Zsigmond király pártfogására, de ha ő volt az, aki húgomat a halálos szerrel megölte: Isten úgy tartson; itt hagyom hazámat, s elmegyek Bogdánhoz, a moldvai vajdához, vagy Mengli Ghiraihoz, a tatárok kánjához, annak a szolgálatába állok, s tűzzel-vassal látogatom meg húgom meggyilkolóját. Ha ellenben szerencsétlen Borbálám önmaga volt az, ki ily kegyetlen ítéletet tartott maga fölött, akkor elnyelem keserűségemet, s leszek, aki lenni kívánok. – Senki énnekem ebben világot nem gyújthat, egyedül te, Fráter György. Te átveszed a haldokló gyónástitkát. Papi esküdhöz híven nem árulsz el belőle egy jottát sem; egy gondolatot sem. Csupán annyit teszesz meg, hogy amidőn a halotti szentségek feladása után tőlem elválsz: vagy a fejemre teszed a kezedet áldást adva, vagy nem teszed. Ebből én megértem azt, hogy mi az én sorsom; és te megtartottad az esküdet.

– Elmegyek hozzá.

Martinuzzinak az a ritka adománya volt, hogy egy pillanat alatt a legszélesebb látóhatárt tudta áttekinteni.

Zápolya Jánost üldözték. Az udvari pártnak sikerült őt kegyvesztetté tenni. Azt az érdemét, hogy a pórlázadást ő verte le, hogy magát a trónt ő mentette meg, mert Dózsa György már a király nélküli uraságot hirdette ki, mind elfelejtették. A főurak, főpapok csak a hihető trónörökös vetélytársát látták benne. Már Budán el akarták fogni; de onnan

hatszáz nemes lovagjával a cseh testőrök közül kivágta magát. És most a testvéri szeretet rábírja, hogy egyedül, fegyveres kíséret nélkül, haldokló húgához siessen, s annak a halálos ágyától ismét egyedül a sajóládi apátságba vándoroljon. Ez nem maradhatott a budai tanácsurak előtt titokban, kik Zápolyát mindenütt kémekkel vették körül. A vajdát, amíg a Szepességbe visszatér, bizony elteszik láb alól.

– Uram, vajda – szólt Zápolyához. – Én, papi hitemhez híven, az egyházi segélyt senkitől meg nem tagadhatom. De énnekem, a szigorú rendhez kötött szerzetesnek, hintóba ülnöm nem szabad. Engem csak gyalog, mezítláb, facipőben lát a nép megjelenni.

– Hát akkor együtt megyünk veled a váramig gyalog.

– Engemet pedig az egész úton egy ministráló szerzetesnek kell istápolni, aki előttem járul, egyik kezében a feszületet, másikban a csengettyűt tartva, hogy amidőn az útban embereket talál, a csengettyűvel figyelmeztesse őket, miszerint papot vezetnek haldoklóhoz.

– Leszek én az a kísérő szerzetes – ajánlkozék Zápolya.

– Akkor induljunk azonnal. A halál türelmetlen látogató; nem tűri, hogy várakoztassák.

Zápolya átöltözött pálos barátnak, fehér csuhába facipővel, hogy Fráter Györgynek ministrálhasson. A hatalmas erdélyi vajda! És ez volt a szerencséje. Fráter György úgy ismerte már a hegyi ösvényeket, hogy a Mátrán, a Bükkségen, a dargói veszedelmes szoroson keresztül bizton elvezette a vajdát. Ahol helységeken keresztül zarándokoltak, a csengettyűszóra minden nép térdre esett előttük, s útonálló fegyveres csapatok békén hagyták őket továbbvonulni.

Kassán találkoztak össze Zápolyának előrebocsátott hintajával. A kocsis és a csatlós rémdolgokat tudtak beszélni. Minden erdőben megrohanták a hintót fegyveres martalócok, akik mind a vajda után tudakozódtak. Nem zsákmányoltak semmit; nekik csak a vajda személye kellett. Ekkor tudta meg Zápolya, hogy micsoda halálveszélyből szabadította őt ki Fráter György.

Kassa már a Zápolya pártján volt. Itt nem kellett Bakács és Szathmáry György odium theologorumától tartani. Itt már fel lehetett ülni a hintóba – még az apátúrnak is. A kassaiak megszokták már, hogy fehérruhás barátokat lássanak kocsin ülve. Közel volt a jászói apátság, premontrei barátjaival, akik igen víg kedvű világi emberek voltak.

E helyütt Fráter György, a vajda szerencsés megszabadulása hálaünnepére misét akart szolgáltatni, de Zápolya lebeszélte róla.

Zápolyának kín volt a templomba járás. A nép úton-útfélen beszélte, hogy a vajdát a Dózsa Györgyön elkövetett embertelen kegyetlenkedés miatt az az Isten büntetése érte, hogy amidőn a pap a szentmise alatt a szentséget felmutatja, őt egyszerre *farkas-sötétje* lepi meg; megvakul, nem lát semmit. Ezért Zápolyának nem lehet templomba járni többé. – Sietteté Fráter Györgyöt a továbbutazásra.

Késő alkonyat volt, amidőn a hintóval megérkezének a Zápolyák várába, s Fráter Györgyöt azonnal felvezették a halállal vívódó királyné szobájába.

Este volt, mikor bement hozzá, virradat volt, mikor kijött tőle. Másnak szép piros hajnal; a királynénak örök reggel a túlvilágon.

Ott halt meg a szemei előtt.

Egész éjjel gyónt a királyné.

Minő éjszaka volt az Fráter Györgyre nézve!

Előtte az a nőalak, akit testben-lélekben a világ remekének képzelt. Most még szebb volt, mint mikor legelőször látta. Elítélve, hogy porrá legyen.

Egy teljes virág, melyről minden vallomás után egy szirom hull le.

S midőn minden bűnét bevallotta, akkor ismét olyan megdicsőült az arca, mint ahogy a teremtő kezéből előkerült.

Semmit sem szabad elhallgatnia, ha bűnbocsánatot akar nyerni.

És a titkok, amiket felfedez, jobban kínozzák azt, aki azokat meghallja, mint aki elmondja.

A gyóntató pap előtt egy egész ismeretlen világ nyílott meg, teletömve a gyönyör pokolbálványaival. Minő bűvös elkárhozás! Minő kimagyarázhatatlan tévedései a női szívnek! Hogy ezek ellen még a korona sem védelmez meg! Sem a szentelt chrysma, sem az ősi címereket tartó kherubimok!

A vétkeit szakadozott, halk szavakban meggyónó királyné ott vált lassanként márványszoborrá előtte. S a szerzetes is éppen úgy érezte a saját keblét márvánnyá hidegülni. Forró álmainak eszményképével együtt ő is meghalt a világnak.

Zápolya János álmatlanul várt a szerzetes visszatérésére.

– Kiszenvedett! – mondá Fráter György, midőn belépett hozzá. Zápolya szemei keresték a kifejezést a barát arcán. Kemény volt az, mint az érc. De elérté a kérdő tekintetet.

– Áldását küldte általam számodra a haldokló.

S kezét Zápolya fejére tette.

Tehát megáldotta.

– Nem hagyott valamely kívánságot maga után?

– Hagyott. Azt kívánta, hogy holttestét szállítsam el Krakkóba, királyi férjéhez, ott temessék el a Jagellók királyi sírboltjában.

– Megígérted neki?

– Meg is teszem. Zsigmond királyt fel nem mentené a pápa az új házasság tilalma alól, ha én oda nem vinném első felesége holttestét, hogy mindenki láthassa.

Tehát meg akarta nyerni a lengyel király jóindulatát. Ebből világosan érthetett Zápolya.

A vár tornyában megszólalt a lélekharang.

– Menjünk a megholt lelkeért imádkozni.

Zápolya elment a szerzetessel a kápolnába, ahol Fráter György egy rövid misét mondott.

Mikor a barát felemelte magasra a szentséget, Zápolya az arcára tapasztá a tenyerét, két szemét eltakarva.

Igaz volna-e, hogy kegyetlenkedéseért azzal bűnhődik, hogy a szentséget nem látják meg a szemei, ahogy a legenda mondja? – Aztán csendesen leveszi a kezét a szeméről, s megkönnyebbülten felsóhajt. – Látják a szemei a szentséget. Tehát igaz a monda? A megtért haldoklónak az áldása eltörlé a halálra kínzottnak az átkát.

Zápolya sietett vissza Erdélybe.

Fráter György Borbála holttestét elszállítá Krakkóba, Zsigmond királyhoz. Kedves ajándék volt! – E pillanattól fogva nagy kegyelemben állott a pálos barát a lengyel király előtt.

IX. FEJEZET – Több fény, több homály

Zápolya János a hosszú út alatt, melyet együtt tettek meg Fráter Györggyel, körülményesen beavatta a szerzetest az országos események titkos részleteibe.

Abban az időben a nyilvánosságnak nem volt semmi híradó eszköze: ami a magasban történt, azt csak kevesen tudták.

Annyit lehetett tudni, hogy az öreg király, köszvénytől összehúzott tagjaival, ahelyett hogy azokat a jótékony budai sárosfürdőben áztatta volna, felment mind udvarostul Pozsonyba. Aztán, hogy az öccse, Zsigmond lejött Krakkóból ezerötszáz lovas kíséretében szintén Pozsonyba, ott egy darab ideig vendégeskedtek, parádéztak, templomoztak; onnan aztán magyarok, lengyelek felcihelődtek Bécsbe, ahová őket Miksa császár felhívatta. Miksa Trautmansdorfig eléjök jött, s a két királyt e szavakkal üdvözlé: „Isten készítette nekünk e napot: örvendjünk, vigadozzunk elragadtatásunkban!”

Az összejövetelnek pedig az volt a célja, hogy Ulászló leányát, Annát, aki már akkor tizenhárom esztendős volt, eljegyezzék ünnepélyesen Ferdinánddal, Ausztria főhercegével, Miksa unokájával. A vőlegény is annyi idős lehetett, mint a menyasszony. Az eljegyzés egész ünnepélyességgel lett megtartva a bécsi Szent István-templomban. Ulászlónak úgy összezsugorodtak az ujjai a köszvénytől, hogy a tollat sem bírta fogni, mikor e nagy horderejű okmányt alá kellett írni; úgy vezette a kezét a pergamenen Zsigmond, lengyel király.

A szerződésnek titkos pontja arrul szólt, hogy ha a gyermek Lajos király utódok nélkül talál meghalni, a magyar koronát Anna királyleány férje, Ferdinánd örökölje.

A pozsonyi rendek nevében a nádor, Perényi Imre, tiltakozott ez alku ellen; de aztán később ő is csak aláírta a szerződést. Zápolya János ezáltal elesett attul a reménytül, hogy a király leányát ő vehesse feleségül. Ez az út a trónhoz el lett zárva előle. – Más utat kellett keresnie. – A nemességben most is hatalmas pártja volt; hanem az udvari méltóságok jobbadán elpártoltak tőle. A legbefolyásosabbak eleve ellenségei voltak.

Legerősebb támasza, Zsigmond lengyel király, egyszerre csak cserbenhagyta. Pedig sógora volt: Borbála férje. Zsigmond is Miksa tervét segítette elő.

Bármilyen csodálatos volt is e megváltozás, könnyű volt kitalálni a magyarázatát.

Azt tartja a magyar közmondás, hogy „Megemlegeted a napot, melyen bántottad a papot!”.

Zápolya már a magyarországi főpapok között is sok ellenséget szerzett magának, s ezáltal azokat mind Miksa császár pártjára terelte; de a legnagyobb hibát követte el akkor, amidőn a lengyel papi dolgokba is beleártotta magát.

A przemyli püspökség megürült, s abba Tomiczky vágyódott. Zápolya ennek útjába akart állni. Lehet, hogy egyenes lélekbül tette; nem tartotta a ledér világfit egyházfejedelmi polcra valónak; mást ajánlott Zsigmond királynak: Hammel Mihályt, Ulászló gyóntató udvari papját, aki az ő titkos híve volt. S a húga, Borbála királyné által igyekezett Zsigmondra hatni, hogy ezt az utóbbit nevezze ki püspökké. Ez Tomiczkynak tudomására jutott; s ettül fogva az egykori benső megbízottbul legkeserűbb ellensége vált Zápolyának. – Ő elnyerte a püspökséget, s Borbála veszté el a trónt. A trónt és a násznyoszolyát. Helyét egy olasz szépség foglalta el: Sforza Bona. Zsigmond király udvarában már akkor az olasz kalandorok játszották az első hegedűt.

Midőn Fráter György a királyné ólomkoporsóba zárt holttestével Krakkóba megérkezett, az első tekintetre átlátta az egész dráma szövevényét, mely itt lejátszódott. A tragédiának vége volt: kezdődhetett a komédia.

A király nem bírta elrejteni örömét, midőn a barát hírül adá neki, hogy elhozta holt nejét, Zápolya meghagyásábul, Krakkóba. Ez volt a haldokló végkívánsága.

Júnóra! Legfőbb ideje volt, hogy a Jagellók sírboltjába kívánkozzék!

Még aznap este ünnepélyt rendezett a király, amelyre Fráter György is meghívatott, s nagy kitüntetésben részesült. Felesen voltak jelen lengyel és olasz főurak és asszonyságok.

A menyasszony a király által kézen vezetve érkezett meg a terembe.

Sforza Bona magas termetű, sötétveres hajú szépség volt; halavány, élvsóvár arccal, nagy, fekete szemekkel.

Fráter György észrevevé, hogy amint az olasz hölgy helyet foglalt, a lengyel mágnásnők egymás után fölkeltek a székeikről, s elhagyták a termet.

Az akkori divat szerint a hölgyek hosszú, halcsontos derekú ruhát viseltek, mely olyan volt, mint a páncél. Sforza Bona ruhadereka elárulta, hogy miért hagyják el az asszonyok azt a termet, amelybe ő belép. A hímzések és csipkék nem voltak képesek elrejteni a titkot.

Zsigmond király már akkor lehetett ötvenéves. Legveszedelmesebb kor a szerelemben. Az ötvenéves férfi szerelme sárkány.

A király megismerteté menyasszonyával Fráter Györgyöt. (A drága kincs meghozóját.)

Az olasz hölgy legyezője mögül súgva szólt a baráthoz:

– Látogasson meg az ünnepély után.

Fráter György még csak a szemébe nézett a hölgynek, s már kitalálta annak a legtitkosabb gondolatját.

Éjféltájon volt vége az ünnepélynek, amidőn a hölgyek mind eltávozának, az urak ott maradtak még bratinázni és kockázni. Tánc nem volt, arra mégis a halott-megérkezés napja nem lett volna alkalmatos.

Fráter György, ki a maga egyszerű fehér csuháját viselte, a fényes úri tömkelegben összetalálkozott Tomiczkyval, ki aranyos selyem püspöki szutánjában páváskodott. Tomiczky ráismert a hajdani magister kaminariusra.

– Ah! Mi lett a fajankóbul?

– Az, ami volt: fajankó – felelt Fráter György gunyoros alázattal.

– Hát már itthagyjuk az ünnepélyt, kegyes anachoreta. S hová innen?

– Egy szép hölgy látogatására.

Azt tudta Fráter György, hogy a titkot legjobban megőrzi a diplomata, ha igazat mond.

Sforza Bona rosszullét ürügye alatt korábban elhagyta az ünnepélyt. Meglehet, hogy valósággal rosszul lett.

Midőn Fráter György a Wawel-palota főlépcsőjéhez érkezett, két álcázott alak ugrott eléje, akiknek egy harmadik álarcos e szókat mondá:

– Il Fra Bianco!

Azok a szerzetest egy zárt gyaloghintóba betolták, s aztán gyorsan loholtak vele odább. A hintó függönyei le voltak eresztve; nem láthatta, hová viszik. De abból, hogy egyszer hegynek alá, másszor hegynek fel cepelik a zsellyehordók, azt eszelte ki, hogy ismét csak a Wawel-várba térnek vele vissza.

Hogy sejtelmében nem csalódott, afelül egészen bizonyossá lett, amidőn a zsellyeszéket felnyiták előtte, s egy függőlámpa által megvilágított terembe vezették, s ott magára hagyták. A terem falain felismeré azokat a festményeket, melyek Hedvig és Jagelló találkozását ábrázolják. Híres képek voltak, hű másolataikat látta a Corvin könyvtár gyűjteményében. – Eszerint Sforza Bona itt lakik már a királyi várban. A menyasszony a vőlegénnyel egy födél alatt.

Nem soká kellett várnia. Egy oldalajtó megnyílt, s belépett rajta az olasz hölgy.

A pompás gránátszín brokát öltöny helyett, melyet az ünnepélyen viselt, egyetlen, egész termetén végigomló fehér gyapjúszövet *ümeg* volt rajta. Kezében egy égő viaszgyertyát hozott, s azt egy magas álló bronztartóba beleilleszté.

– Miserere mei… – suttogá, a szerzeteshez közelítve.

– Misericordia apud Deum…

– Te ismerted Borbála királynét? – kérdezé a hölgy.

– Ismertem.

– Neked gyónt meg halála óráján?

– Nekem.

– Megadtad neki az absolutiót?

– Megadtam.

– A teljes absolutiót?

– A hitformula szerintit.

– És így Borbála királyné a halotti szentségek, az utolsó kenet fölvétele után halt meg?

– Istennek adta át lelkét.

A hölgy arcán oly élénken volt kifejezve a vágy, az epedés, megkérdezni a szerzetestől: „Mit beszélt ez utolsó gyónás alatt neked a haldokló királyné?”

Fráter György elérté a néma arckifejezést. Ő is egy néma kifejezéssel felelt meg rá; arcát magasan, büszkén fölemelve. A meggyónt titkot az Isten szolgája csak az ő Urának mondja el.

Erre a hölgy kétszer hallatott valami kimondhatatlan fájdalom csikarta keserves sóhajtást, s öklével a mellére dobbantott, s aztán csendesen térdre bocsátkozék a barát előtt, könyörgő hangon szólva.

– Vedd füledbe az én gyónásomat most…

Fráter György visszarettent e gondolattól. Gyors elméje, mint a villám világította meg egy perc alatt a sötét világot.

– Miért akarsz nekem meggyónni? Én nem vagyok a te gyóntatód.

A hölgy egy álomlátó elmeredő arcával suttogá:

– Mert te már ismered az én bűnömet.

És a papnak nem volt szabad azt mondani: „Nem! Én nem vettem át a haldoklótul a te bűneidnek titkát. Ő csak a saját bűneit gyónta meg nekem. A te nevedet meg sem említette."

Sforza Bona megragadá a szerzetes köntösét, s görcsösen átölelte a térdeit; úgy kényszeríté, hogy hallgassa meg a nehéz titkokat, amik lelkét terhelik.

Fráter Györgynek végig kellett azokat hallgatni.

Elébb a nő reszketett, fogai összevacogtak, mikor gyónni kezdett. De aztán a reszketés áthatott a gyóntatóra magára; szédült, amint az örvény egyre mélyebb és mélyebb lett előtte, visszás érzések háborították fel nyugodt szívét. Azt a kínt érezte, amit egy kőszobornak kellene érezni, ha öntudattal volna felruházva.

Lehetséges-e az? Hogy két nő ily egymásnak ellenmondó vallomást tegyen, mindkettő a hét főbűnnel terhelve meg magát, amiket egyik a kettő közül el nem követett! Mentül több sugár esik ebbe az örvénybe, annál nagyobb a homály annak a fenekén. – Őrültség-e ez? Lélektévedés? Valamelyik csak képzelte mindazt a bűnt, amit elmondott? Csak a csábult fantáziája teremté azt elő? Házasságtörés, kicsapongás, förtelem, alacsony, állati indulatok! Mind csak az ördög incselkedése lett volna? Hallucináció? Vagy nyugodtan kiszámított akarat? A mártír meg akarta menteni a halálra kínzóját! Az öngyilkosság eltakarta a gyilkosságot! – Óh, milyen nagy az asszonyszív szenvedélye! Amilyen mély, olyan magas! Le a poklokig, s fel a csillagokig ér.

A gyónó királyi menyasszony ott vonaglott a lábainál, hosszú veres hajzatával az arcát eltakarva, és bűnbocsánatért esdekelve.

A lámpa kialudt már; a viaszgyertyának az utolsó kanóca lobogott a tartóban, a színes ablakokon az első hajnalfény derengett át, azt a két fehér alakot megvilágítva, akik, mint két éjjeli kísértet, mint két sírját elhagyott lélek, egymással küzdeni látszanak. – Sír mind a kettő.

Pedig ennek az elkárhozott léleknek is van egy mentőfonala, amelybe megfogózik. Az, hogy egy új életnek a bizományosa. Ennek az ártatlan églakónak az üdvösségeért szövetkezett a pokollal.

Védelmezte magát a kétségbeesés minden eszközével.

Miért kellett ezt Györgynek megtudni?

Olyan jól el volt már temetve emlékében annak a szép tündérnek az alakja. Egy bálványkép, aki amilyen szép, olyan bűnös. A halál mindent kibékít. Miért kellett ezt az alakot abból a biztos ólomkoporsóból újra feltámasztani, hogy világítson előtte egész életén keresztül, mint elhihetetlen példája a hitvesi és testvéri szeretetnek?

Az a nő, aki ott a koporsóban alszik, elvállalta a mások bűneit, s meghalt, öngyilkosnak vallva magát, amidőn meggyilkoltatott! Azért, hogy fel ne támadjon a harag a magyar és a lengyel között! Hogy Zápolya János és Jagelló Zsigmond egymást meg ne gyűlöljék.

Fráter György leküzdé szíve nehéz érzelmeit; visszafojtá a könnyeket. Aztán a bűnbánó hölgy fejére tette a kezét.

– Nem teérted, hanem azért az ártatlan lélekért, akit rád bízott az ég, bocsássa meg neked a te bűneidet az Isten.

Sforza Bona a lábait csókolá a szerzetesnek. Azután megdicsőült arcát felemelve, hogy a feljövő nap sugarai rávilágítottak, kebléhez szorítá a szerzetes kezét.

– Hála neked, szentatyám. Végy oltalmadba ezután is engem és az enyéimet. Bizony szentül fogadom neked, hogy hű szolgálód leszek mind a sírig, s ami kívánságot kimondasz előttem, az nekem égből jött parancsolat lesz.

– Ámen. – És most halld meg a legelső. kívánságomat. Ő kívánta azt, a megholt királyné, hogy holtteste az Ulászló Ármin király templomában temettessék el, királyi pompával, a Jagellók kápolnájában, az arany kupola alatt.

– Esküszöm, hogy a kívánságod teljesülni fog.

– És azt senki meg ne akadályozza.

– Nec portae inferi!

X. FEJEZET – Törvényszék egy halott fölött

Még ez időben a jezsuita rend nem volt a világon. Loyola Ignác még akkor Don Inigo Lopez de Recalde nevet viselt, s mint vitéz lovag élte világát Ferdinánd király udvaránál, harcolt mórok és franciák ellen, szerette a cifra ruhát, a szép lovakat meg a szép asszonyokat. Szívhölgye (ahogy maga elbeszélte egy barátjának) nagyon magas rangú hölgy volt: több egy hercegnőnél.

A hatalmas rend támadása előtt valahány ház, annyi szokás volt a papi rend közt. Némelyik rend nagyon szigorú fegyelmet tartott, a másik egészen világias volt; főnemesekbül lettek püspökök, s a püspökök vezettek harci dandárokat. A kánonokat sem igen ismerték. A tanácskozásokban is vegyesen vettek részt egyháziak és világiak.

Mikor Sforza Bona fogadást tett Fráter György előtt, hogy Borbála királynét a Jagellók kápolnájában fogja eltemettetni, nagy feladatot vállalt magára.

A halottak fölött egy tribunál ítélt, melynek az elnöke maga a király volt. Ez a tribunál minden olyan esetnél összeült ítéletet hozni, midőn egy nevezetes halott követelt magának nyugvóhelyet a waweli nagy székesegyházban. Ezt a nagy tiszteletet csak úgy lehetett elérni, ha valamennyi bíró – egy ellenében – rászavazott. Egynek kellett lenni, aki ellenezze. Ez volt az „advocatus diaboli".

De a jelen esetben tizenegy volt ellene, és csak egy mellette. Maga a király.

Borbála királyné mint öngyilkos jelent meg a tribunál előtt. S az öngyilkosokra irgalmat nem ismerő törvények voltak hozva.

A Wawel-hegyi fényes bazilikának tizenhat kápolnája van; azoknak egyikében tartották a halottak fölötti tribunált. A bírák egy gömbölyű asztal körül ültek; az elöl ülő király széke egy lépcsővel kimagaslott. Az asztalon hétkarú tartóban viaszgyertyák égtek, melyek a fekete posztóval bevont kápolna sötétjét nem bírták elűzni. A gömbölyű terem ajtaja nyitva volt, azon át tört be a halavány külfény, melyet a tornác a felső ablakon át kapott. Itt a külső tornácban, az ajtó előtt keresztbe téve, volt az ólomkoporsó, melyben a meghalt királyné feküdt. A koporsó födelén volt egy gömbölyű, csiszolt kristálylap, melyen át a halott arcát meg lehetett látni.

A vádlottnak az ajtón kívül kellett várni, amíg meghozzák fölötte az ítéletet. Künn, az elzárt szűk udvaron álltak egymás mellett az aranyos halottvivő hintó, tetején koronával – és a bakó lángvörösre festett szekere.

A kápolna hátterében volt két fülke, a fekete posztószőnyeg miatt észrevehetetlen, azokban ült a vádló és a védő: Tomiczky és Fráter György.

Midőn a király is megérkezett, a templom belsejéből nyíló ajtónál a tribunál szindikusa, a krakkói püspök, felszólítást intézett hozzájuk.

– Intrate, qui vocati estis.

Erre mind a ketten beléptek.

Felszentelt papi személy volt mind a kettő, akiknek nem kellett esküt letenni. Csupán a feszület megcsókolására voltak bocsátva.

– Beszélj! – mondá a püspök Fráter Györgynek.

A szerzetes röviden, kevés szóval elmondá, hogy ő Borbála királyné nevében esedezik, ki bűneit kereszténylleg megbánva, a halotti szentségeket fölvéve, örök nyugalmára szállni kívánkozik, rangjához illő módon, a Jagellók sírboltjában eltemetve.

Utána beszélt Tomiczky.

Az ő szokott hányaveti, világias modorában, mintha csak asztaltársaság előtt adna elő emberszóló mendemondákat, darálta el a meghalt királyné elleni vádbeszédet. Igen rossz konyhalatinsággal beszélt, útféli mondatokkal borsozva a beszédét, úgyhogy a király félrefordítá a fejét.

Tomiczky pedig azt hitte, hogy a királynak (s különösen a leendő királynénak) nagyon kedves szolgálatot tesz, amidőn a megholt királynét olyan nagyon elrágalmazza.

Utoljára a krakkói püspök meg is sokallta már, és közbeszólt:

– Quod multum, stultum. (Ami sok, az bolond.)

Erre aztán Tomiczky diadalmasan ragyogó arccal fordult Fráter György felé, ki halálsápadtan, mozdulatlanul, mint egy sírszobor, állt a király karszéke mellett bal felől.

– Ámde a legfőbb bűne a halottnak, mely őt a királyi sírboltban nyugvásra méltatlanná teszi, az elkövetett öngyilkosság! – mondá Tomiczky.

– Való-e ez? – kérdezé a pater szindikus, Fráter Györgyhöz fordulva.

– Való.

A király egy nagyot sóhajtott. Vajon egy nagy tehertől szabadult-e meg a lelke, vagy egy még nagyobb teher súlyosult reá?

Erre Tomiczky teljes diadalérzettel vonta elő a szutánja kebléből az összegöngyölt pergament.

– Akkor én követelem az egyházi kánonok értelmében a vádlotton a kiszabott büntetést végrehajtani.

S azzal felolvasá egyenkint a kánonokat, melyek „de sepultura” (temetkezés) és „de suicidio” (öngyilkosság) s kiváltképpen „de sepultura asinina” (szamaras temetség) intézkednek.

„Canon 9 – 12,” – „Canon 23. qu. 5” – „Canon 11 – 12. X.”

Megannyi szent és megmásíthatatlan parancsolat.

S ezeknek értelmében követelte Borbála királyné holttestén a megtorló büntetést végrehajtani. Koporsója egyházi beszentelés nélkül éjjel, népelnyugvás idején, a hóhér szekerén, szamár által vontatva, vitessék ki a városon kívül, s a pecérek által a bitó alatt legyen elsírolva.

A király rémtekintettel nézett Fráter György arcába: „Tudsz-e itt segíteni, ember?”

Tomiczky büszke elégültséggel tette le a kánonok másolatát tartalmazó tekercset a szindikus elé, s aztán gúnyos lenézéssel sandított félvállról Fráter Györgyre: „Nos! Magister kaminarius, hát van erre valami diákságod? Fajankó!”

Ekkor aztán megszólalt Fráter György. Igen szép, választékos latinsággal beszélt. Elismerte a kánonok intézkedéseinek helyességét. Valóban szükséges a szigor a kereszté-

nyek között. – Ámde az egyházi atyák kivételeket tesznek az általános szabályok alól. – Szent *Eusebius* megengedettnek tartja az öngyilkosságot azon esetben, ha egy tiszta erényű hölgy, *azért hogy szüzességét megóvja*, önkezével szerzi meg a halált, – Szent *Chrysostomus* mentséget nyújt az öngyilkosnak abban az esetben, *ha az tettét őrültségi rohamban követte el*, amidőn nem tudta, mit cselekszik, s bűne az incselkedő sátánra hárul. Ez esetben, ha nem is a teljes egyházi pompát javasolja, de elengedi a meggyalázó temetést, sőt megengedi a csendes misét az elhunytért, sőt annak templomi sírboltban eltakarítását. – Végül pedig Szent *Hieronymus* egyenesen erénynek hirdeti az olyan öngyilkosságot, melyet valaki *hazájának*, vagy a *keresztyén egyháznak javára és üdvére* követett el. Ily esetben az önmagát megáldozó tette martyriumnak veendő, s annak a teljes egyházi pompa és beszentelés megadandó.

Fráter György egyenkint szedte elő csuhája oldalzsebéből az apró, vaskos könyveket, s ráfordítva az idézett lapokra, odarakta azokat a bírák elé.

A szerzetes tudákossága fölöttébb meglepte a tribunál tagjait; Tomiczky sárga lett a düh és irigykedés miatt; ilyen replikát nem várt a lenézett baráttól. Az idézett patresek pedig egészen ismeretlenek voltak előtte. Korlátolt eszű emberek szokása szerint a gorombaságban kereste a felyülkerekedés módját.

– Flocci! Nihili! – kiálta mérgesen. – Mit imponál nekünk Hieronymus? Hieronymus egy hitetlen eretnek volt, aki a konstanzi zsinaton megégettetett, istentagadás miatt, s hamvai a Rajnába szórattak. Az ő doktrínái nem alterálják a kánonokat!

Most azután Fráter *György* idején valónak találta az ellenfelét tökéletesen a sarka alá gázolni.

– Íme, nézzétek, szentatyák, ezt az ignoráns stupidus embert, aki összetéveszti Hieronymus Faulfischt, Husz János cimboráját, aki szarvakat emelt a pápai hatalom ellen, Szent Hieronymusszal, *az antiochiai patriarchával*, a Szentírás magyarázójával, a szüzek kolostorának és az asszonyi egyházi rendeknek megalapítójával, a psalteriumok és homiliák tudós szerzőjével, akinek csontjait ereklyeként őrzik Rómában, a Vatikánban. És ilyen ember ül a szent sanhedrinban, bölcsességükről hírhedett lengyel praelatusok között, akinek leckéket kellene venni a krakkói szeminárium legutolsó novíciusától! És ilyen ember tart ítéletet az asszonyok legtökéletesebbje fölött, Jagelló Zsigmond király felesége, Jadviga fölött.

(Borbálának, amidőn lengyel királynévá lett, a nemzet kegyeletétől őrzött Hedvig nevet kelle fölvenni = Jadviga.)

Erre a kegyetlen megtaposásra Tomiczky elnémult, szeme-szája elmeredt; egy szónak nem volt ura többé.

A szindikus még meg akarta menteni, amit lehetett, a lengyel püspöki kar tekintélyéből az idegenhoni szerzetessel szemben, s azt a kérdést intézte Fráter Györgyhöz:

– És mármost a három egyházi atya közül melyiknek az enunciációját idézed a klientélád védelmére? Vajon Szent Eusebiusét-e, ki a szűzi erény megóvásánál engedi meg az önkéz adta halált, vagy Szent Chrysostomusét, ki a Biblia szavait idézve: „Ne ítéljetek, hogy ne ítéltessetek”, megbocsát az öngyilkosnak, ha az gonosz szellemtül volt megszállva, avagy pedig Szent Hieronymusét, aki azt mondja, hogy az öngyilkosság erény, ha az a hazának és a kereszténységnek javára szolgált?

– Bizonyára Szent Hieronymusét.

– S állíthatod, hogy Jadviga Borbála királyné öngyilkossága által hazájára nézve üdvös cselekedetet vitt véghez?

– Valóban azt tette, mégpedig mind a két hazájára, Magyarországra és Lengyelországra nézve egyetemleg.

– Megerősíted ez állításodat papi hiteddel? – kérdé a püspök.

– Lelkem rajta – mondá Fráter György, kezeit mellén keresztbe téve.

És lelkében igazat mondott. A szó szerinti értelemben nem. A haldokló nem mondta azt neki. De ő túltette magát a holt betűkön, s a kitalált igazság értelmében beszélt. Borbála bizonnyal megáldozta magát azért, hogy mind a két hazájárul nagy veszedelmeket elfordítson.

Lengyelország forrongott Zsigmond király késő őszi szerelme miatt. A szerelem tárgya miatt is. Sforza Bona nem volt törvényes szülött. Ő Gonzaga hercegnek balkézi leánya volt. S a lengyel nemesség büszke a családfák tisztaságára. A szerelmes király botlását csak a házasság takarhatta el – az is keservesen –, s ez nem mehetett végbe, míg Borbála meg nem hal. – Hát Zápolya haragja? – Bizonyára az a fehér arc ott a koporsófedél kristálylapja alatt, az választotta el a két nemzetet, hogy fegyverrel ne rontson egymásra. S lengyelnek, magyarnak ez idő szerint szorosan össze kellett tartani.

Talán a bírák is megértették ezt a talányt.

Az ítélet, tizenegy szóval egy ellen, azt mondá ki, hogy Borbála királyné érdemes a Jagellók sírboltjában egy fülkére; csupán azt köték ki, hogy sírkövére egyedül a „Jadviga” név legyen fölvésve. Tomiczky még protestált, de a király szavába vágott:

– Hallgass! A királyné föl van oldozva a vádak terhe alól, és én meghagyom és megparancsolom az egyháznagyoknak és a világi főméltóságoknak, hogy a megdicsőültet királyi feleséghez illő pompával takarítsák el; ravatala a királyi vár címertermében állíttassék fel, körülvéve Lengyelország, Litvánia, Brandenburg és a Pokuczföld címereivel; hét napig a nép tiszteletének ki legyen téve a koporsó, s azalatt a harangok felváltva szóljanak a város templomaiban. A beszentelésre valamennyi püspökök és prelátusok felgyülekezzenek; a temetés órájában a nemes testőrség sorfalat képezzen a Wawel-templomig a posztóval bevont utcán. A Jagellók kápolnája a koporsó előtt megnyittassék, melyet az ország főfő zászlósai vigyenek a sírboltig vállaikon; a vár minden ágyúi salvékat dörögjenek, a megboldogult királyné emlékének megörökítésére emlékpénz veressék, s az a nép között szétszórassék; e hét nap alatt az egész országban minden lakomázás, táncolás, játék és virginálás betiltassék. Végül a megholt lelki üdvéért száz engesztelő mise mondassék. – Ez királyi óhajtásom és parancsolatom.

Tomiczky csak most kezdte észrevenni, hogy a király kedélyében minő változás történt. Fölületes észjárásával nem bírt annak az okára rátalálni.

A király még azután azzal is kitüntette kegyes jóindulatát, hogy Fráter Györgyöt bízta meg a királyné requieme alkalmával tartandó egyházi gyászbeszéddel. Fráter György lengyelül is olyan ékesen tudott beszélni, mint latinul és magyarul.

Az ítélet kimondása után maguk a főtisztelendő bírák vevék vállaikra a koporsót, s a kápolnából az udvaron álló díszes hintóba emelték; úgy szállíták azt a királyi várig. A király fedetlen fővel, a főpapok a kis capuciummal a fejükön kísérték odáig a koporsót gyalog.

A gyászünnepség azon rendben történt meg, ahogy azt a király elrendelé. Nagy volt a sokadalom mind a köznép, mind a slachcicok részéről; a főurak teljes gyászpompában jelentek meg a temetésre, s minden szerzetesrendnek ott volt a küldöttsége a requiemen.

Fráter György halotti beszéde mindenkit meghatott. Szép nyelv és igazán érzett mondások tették kitűnővé.

A gyászszertartásra azután következett a nagyszerű halotti tor, mely késő éjszakáig foglalkoztatá az ünneplő gyülekezetet. Ez mind Lengyelországban, mind Magyarországon így volt szokás.

A király félrevonult a torozó társaságbul, amint megbántás nélkül tehette.

A várpalotából a templomba sietett. Ott a sekrestyéstül egy lámpát kért, s egyedül, senkitől nem kísérve, leszállt a Jagellók sírboltjába.

A sírboltban égett az örök lámpa.

A halvány fénynél egy fehér csuhás szerzetest látott a király, a királyné koporsója előtt térdepelni és imádkozni. El volt rendelve, hogy egy barát éjjel-nappal imádkozzék e helyen.

A király fellépdelt a márványlépcsőkön, melyek a koporsóhoz vezettek, s lámpájával odavilágítva a kristálylapon keresztül meglátszó halott arcába, sokáig elmerengett rajta; közbe egy nehéz sóhaj tört ki kebléből, mely közel volt a zokogás hangjához.

S ennek a hangnak visszhangja támadt: sóhaj és zokogás.

A király figyelmessé lett az imádkozó barátra. Odavilágított az arcába a kézilámpával. Megdöbbent, amidőn ráismert.

– Fráter György! Te vagy itt?

Arra az is fölveté a fejét:

– Zsigmond király! Te vagy itt?

XI. FEJEZET – Fokrul fokra

A király leszállt a koporsóhoz vezető lépcsőkön a baráthoz.

– Istenhez folyamodtam nagy szorongattatásomban; és ő, íme, meghallgatott engem. A megboldogult lélekhez fohászkodtam; és ő meghallotta fohászomat. Te vagy az, aki segítségemre küldve lettél.

A két férfi azután hosszasan merengve nézett egymás szemébe. E néma szembeszéd alatt azt tudakolá a barát a királytól: „Mit siratsz te a halott királynédon, akinek a halálhíre rád nézve csak örömhír?" A király pedig azt kérdé a baráttól: „Miért jössz te éjnek éjszakáján ide, az én királyném fölött virrasztani? Mi volt ő teneked?"

Megtalálták-e a választ egymás tekintetében?

Fráter György megtalálta, s ki akart térni előle.

– Fölséges úr! Én csak az igazságot védelmeztem, s kötelességemet teljesítettem.

– Az én lelkemet nagy nyugtalanságtól szabadítád meg vele. – Én téged kinevezlek a leendő királyné gyóntatóatyjává.

S azzal saját melléről leöltve a nehéz aranyláncot, azt a szerzetes vállára kapcsolá.

– Van szüksége az én fehér csuhámnak erre az aranyláncra?

– Ennek az aranyláncnak van szüksége erre a fehér kámzsára.

– Hogyhogy lehetnék én azonban a leendő királyné gyóntatója? Holott nekem vissza kell térnem az én hazámba, ahol zárdafőnök vagyok.

– Mától fogva több vagy, mint sajóládi apátúr. A mai szent napon szerzetes testvéreid, a czenstochovói pálosok konventet tartának; mindnyájan meg voltak hatva a királyné fölött tartott halotti beszéded ékes és tudományos voltától, s az apátúrság vacantiában lévén náluk, téged választának meg czenstochovói apátúrrá, valamennyi szavazattal.

A czenstochovói apátúrság volt a pálos rend leggazdagabban javadalmazott zárdája. Ezt még a Magyarországon székelő főapátúr is promotiónak tartá.

– Saját érdekeimért elhagyjam-e a hazámat?

– Hazád érdekeért kell azt tenned. Te tudod azt jól, hogy Lengyelország nyugalma – Magyarországnak oltalma. Azért jöttél ide a királyné ügyét védelmezni. – Folytasd a munkádat. – Láttad ma azt a pompát, amit a lengyel főrendek és főpapok összehalmoztak a sírba szálló királyné tiszteletére; hallottad az utcákon a nép zsolozsmáinak égre törő hangjait: ez mind egy protestáció volt az új királyné ellen. Ugyanezek a mágnások, nemesek és parasztok átokkal és szitokkal fognak a királyi vártól a Wawel-templomig a díszhintó után rohanni, mely Sforza Bonát a menyegzői ünnepélyre viendi, s akik Jadviga királyné koporsóját virágokkal áraszták el, azok szalmakoszorúkat és az utcák szemetjét fogják az utána következő királynéra szórni. És az összes lengyel főpapok között nem lesz egy sem, aki az esküvőnél pontifikáljon, és ráadja az áldást. – Én ismerem az én népemet. – Te az ég által lettél küldve a mi megszabadításunkra. A czenstochovói kolostorban te, a főapátúr

egész csendben, minden világi pompa nélkül, elvégzed a szertartást. Mint nem e nemzet szülötte, nem törődöl a lengyel nemesség indulatoskodásával. És megmented a trón iránti tiszteletet.

Fráter György végigtekintett az egész helyzeten.

A király kénytelen bűnös szerelmét törvényesíteni. Sürget az idő és a természet. Nincs haladék a népharag lecsillapultát bevárni. S a lengyelnél a nép érzülete alkotó és romboló erő. A *szeretett* királyért százezernyi hadsereg tömörül össze, s megy vele minden poklokon keresztül, legázol tatárt, muszkát, oláhot-de a *megvetett* királynak nincsen tábora; egy szégyenfolt cseppenjen a bíborpalástjára, s a kész százezernyi tábor szétrepül, mint egy ködkép.

– Elfogadom a testvérek választását.

Így lett Fráter György a leggazdagabb, a legtekintélyesebb pálos zárda apáturává.

Nyolcadnapra Jadviga királyné temetése után végbement a királyi pár esküvője a czenstochovói monostor Szent György-templomában. Fráter György volt a szertartást végző pap.

Egy hónapra ezután ismét ünnepélyes szertartást látott a pálosok kolostora: keresztelőt. Ismét Fráter *György* volt az egyházi szertartást végző pap, aki Zsigmond király és Sforza Bona királyné újszülött leányát a keresztségben „Izabella" névvel adományozá.

… Ez az Izabella volt a gondviselés által elküldve, hogy egykor Zápolya János felesége, s aztán Magyarország uralkodó királynéja legyen.

Jegyzet. 1715-ben jelent meg Párizsban *Bechet Augustintól*, az useri templom kanonokjától írva egy nevezetes monográfia e cím alatt: „Histoire du ministère, du cardinal Martinusius, archevêque de Strigonie, Primat et Regent du Royaume de Hongrie etc, Dedié A. S. A. S. Monsigneur le Prince Ragotski. Avec Approbation et Privilège du Roy". Martinuzzi bíbornok, esztergomi érsek, prímás és Magyarország kormányzójának története. Felajánlva őfensége Rákóczi fejedelemnek. A király helybenhagyásával és szabadalmával. A szabadalom 1715. márciusban kelt, tehát még XIV. Lajos által lett helyben hagyva, ki azon év őszén halt meg. A mű kiadója Jean Geoffroy Nyon.

Ez a munka a leghitelesebb adatokból van összeállítva, s rendkívül érdekes részleteket tartalmaz Martinuzzi életéből, melyek több helyen értelmes helyreigazítással szolgálnak. Különös, hogy nagy történetírónknak, Horváth Mihálynak erről a nevezetes monográfiáról nem volt tudomása Fráter György monográfiájának megírásakor. Ebben az mondatik, hogy a budai pálos kolostor főnöke Fráter Györgyöt Lengyelországban a krakkói kerületben levő czenstochovói zárda főnökévé, priorává *nevezte ki.* Ellenben Bechet így adja elő ez eseményt:

„Ses grands talents le firent considérer avec distinction dans son Ordre; Sa réputation y devint si grande, que l'Abbé du fameux Monastère de Censtoconiano en Pologne étant décédé, quoique dans un autre Royaume, et une Province éloignée, les Religieux s'étant assemblés en Chapître général pour s élire un autre Supérieur, ils jettérent les yeux sur George, et d'une voix le *choisirent* pour leur *Abbé."*

(Nagy tehetségei megkülönböztető tekintélyt szereztek neki az egész Rendnél; jó híre oly nagy lett, hogy miután a hírhedett czenstochovói kolostornak Lengyelországban meghalálozott az apátfőnöke, bárha más országba való volt is, s oly távol eső tar-

tományba, mégis az általános káptalani gyűlésen az új főnökválasztásra egybegyűlt szerzetesek Györgyre vetették a szemeiket, s egyhangúlag őt választák meg apátjukká.)

Tehát a lengyel szerzetesek *választották* meg, éspedig *apátúrrá*, nem pedig a budai zárda *nevezte ki perjellé* Czenstochovóba. Ez a hírhedett s királyilag dotált kolostor nem is lehetett filiája a budakeszi szerény zárdának, melynek épülete ma is fennáll, mint egy sváb tehenész gazdasági tanyája.

S amit Bechet ír továbbit Martinuzziról, az ismét ez adat hitelességét erősíti meg.

„Cette élection honorable flattoit son penchant, cependant il en apprit la nouvelle sans aucune émotion, et toujours il montra sang froid en pareilles occasions. Il semble, que les dignités et les honneurs venoient au devant de lui, jamais il ne fit paroitre d'empressement pour les acquérir et les remplit toujours avec une grande dignité. – Dès qu'il eut prit possession de son Abbaie, il en règla les affaires temporelles avec une prudence, et les spirituelles avec un zèle admirable. Comme il avoit un discernement singulier à connoitre le caractère des esprits, il distribua les emplois selon la portée d'un chacun. Jamails il n'exigea des devoirs, dont il ne donna l'exemple; toujours le premier et le dernier aux exercices de la régularité."

(Ez a megtisztelő *választás* hízelgett az ő hajlamainak, azonban ennek a hírét minden felindulás nélkül fogadta. Mindenkor hidegvért mutatott hasonló alkalmaknál. Úgy tetszik, hogy a kitüntetések helyébe jöttek, sohasem mutatta, hogy azoknak elnyerésében serénykedik, s azokat mindig nagy méltósággal töltötte be. – Amint birtokába vette az apátságot, annak a világi ügyét nagy eszességgel hozta rendbe, s a lelki ügyeit bámulatos buzgósággal. Minthogy különös tehetséggel bírt a szellemi karakterek megkülönböztetésében, a hivatalos teendőket kinek-kinek a hivatásához alkalmazva osztotta ki. Sohasem követelt oly kőtelességeket, amikre maga ne adott volna példát. S a vallásos gyakorlatoknál mindig ő volt az első és az utolsó.)

XII. FEJEZET – Vissza!

És mikor mindezen feladatait befejezte Fráter György, akkor azt mondá a lengyel királynak:

– És mármost megyek az én hazámba vissza, mert ott több szükség van rám, mint Lengyelországban.

S azzal otthagyta a gazdag, világhírű czenstochovói apátságot, a fényes krakkói királyi udvart, s visszament Sajóládra, a szegény, földhözragadt parasztjai közé.

XIII. FEJEZET – „Ultimus surculus masculus” (Az utolsó férfisarj)

Martinuzzi, amint ismét visszatért sajóládi apátságába, legfőbb törekvését arra fordítá, hogy iskolát építtetett, s abban a szerzeteseivel ifjakat és véneket írni, olvasni taníttatott. Magáról tudta, hogy milyen nagy szenvedés az a lelki vakság. Egyebet nemigen tanítottak. A nyomtatott könyv még ritkaság volt; ami volt, az diákul volt.

Egy délután, midőn a mezei munkából térne haza Fráter György (versenyt szokott kaszálni a jobbágyaival; lássák, hogy a munka nem istenátok), vállán volt a kasza, az utca végén a piac felől nagy hujjahó támadt, az iskolás gyerekek sivalkodtak:

– Törökök jönnek! Medvét mutogatnak!

Nem volt pedig semmi török, semmi medve, hanem két idegen utazó: egy asszony meg egy férfi lóháton. Igaz, hogy a férfinak a gubája, fejébe nyomott süvege, bozonttal benőtt pofája adott némi okot az efféle összetévesztésre; a nőalaknak is keleties köpenyege volt, s a feje turbánforma bugyolával körültekerve, melynek patyolatvége még az állát és száját is eltakarta, úgyhogy csak a szeme meg az orra volt látható; és aztán férfi módra ült a nyeregben, ami ismét szokatlan volt ezen a vidéken. Aztán olyan nyelven beszélt a néphez, amin mindenki nevetett. „Szarkanyelven beszél!”

Fráter György ráismert ez idiómára. Valami keveréke volt az a dalmatának meg az olasznak. Emlékében volt még. Odament a lovagló nőhöz, s megszólítá üdvözölve.

– Dicsértessék a Jézus. Mit keres kelmed itt, asszonyom?

A nő lóhátrul beszélt hozzá:

– Mindörökké, ámen! Hallod-e, te barát, mondd meg nekem, hol van itt a lakása a főtisztelendő és nagyságos Martinuzzi Utyessenovics *György* apátúrnak?

– Én vagyok az az apátúr, jó asszony.

– Hallod-e, te barát, ne tarts ám te engemet bolonddá! Tudom én, hogy milyen egy apátúr! Annak veres öv van a derekán, aranylánc a nyakában, azon arany kereszt fityeg, akkora karbunkulusok rajta, mint egy babszem, ezüst nyelű görbe bot a kezében; nem kasza, mint a tiedben.

– Mégiscsak én vagyok György apát, jó asszony.

– Hallod-e, te barát! Ne gondold ám, hogy én valami jöttment vagyok; mert én nemesasszony vagyok. Láttam. én már papot eleget. Egy bátyám püspök volt Scardonában; palotában lakott; az engem mindig az asztalához ültetett, valahányszor hozzá mentem.

– Anyám! Édesanyám! – kiálta fel Fráter György, s eldobva a kaszát a kezéből, odarohant a nőhöz, s a körülálló nép láttára, megcsókolta a kezét.

– Ne mondd már! Te barát! Te volnál az én kis Gyuricám? Ez a nagy mahumed ember?

– Én vagyok az a te Gyuricád, akit kivert a palotájából a scardonai püspök, azért, mert megszégyenítettem, hogy téged *nem* ültetett az asztalához.

– No, erről ismerek rád! Most is olyan goromba fickó vagy, mindenkinek szemébe mondod az igazat. Énnyi nép előtt! Minek hazudtolsz meg?

– Hiszen nem értik ezek, mit beszélünk.

– Mert buták! No, hát te itt vagy; de hol van az apátúr?

– Mondom, hogy én vagyok az.

– Hát erre tifelétek csak ilyenek az apáturak? No, de jó ez a palócoknak. No, hát hol a lakásod, vezess oda. Tudsz-e helyet adni nekem meg a lovászomnak, lovastul?

– Külön házat adok lakásodul.

S azzal kötőféken fogva a mokány paripát, melyen az asszony ült, maga vezeté őt Fráter György a kolostor bástyafalán belül épült házig, mely vendégek számára volt berendezve minden világi kényelemmel. Magának a kolostornak a küszöbét idegennek nem volt szabad átlépni, nőnek legkevésbé, még egy anyának sem.

… Húsz év óta nem látták egymást.

Az asszony bizony nagyon megvénült; arcán nagyon meglátszott a sok viszontagság. – Ostoba piktor az idő! Mentül tovább dolgozik az arcképünkön, annál jobban elrontja azt.

A vendégház ajtajánál a csengetésre előjött a kulcsár felesége. Az is hajlott korú nő volt, és ment minden szépségtől. Fráter György megparancsolá az asszonynak, hogy a vendégnőt lássa el mindennel, amire szüksége van. Ő maga nem követte a házba az anyját; ezt tiltotta a zárdai regula.

Hanem a vacsoránál összejöttek. Ugyanazon épületben volt a refektórium. A hosszú, nagy terem közepén egy vasráccsal volt kétfelé zárva, mely az étkezőasztalt is felosztá. A rács egyik oldalán étkeztek a barátok, a másikon az idegen vendégek. Beszélhettek egymással; de nem találkozhattak.

Utyessenovicsné asszonyom előre kiment a konyhába, megnézni, mit főznek; s megkóstolá az ételeket. Kezdett jó véleménye lenni az apátság felől.

Mikor aztán a kókvia csengettyűje jelt adott a vacsorához, ő már ott ült a tárkonyos bárány mellett a rácson innen, mikor a barátok a rácson túl egyenkint belépkedtek az étkezőbe, s ki-ki elfoglalta a maga székét.

Nagy megelégedésére szolgált azután, midőn látta, hogy amint legutolsónak belép az ő fia, egyszerre valamennyi barát mind feláll a helyéről, sorba odajárul hozzá, és kezet csókol neki.

Fráter György pedig, ahelyett, hogy az első ülést elfoglalná, odamegy a rácshoz, szerzetestársaihoz latinul szólva: „Íme, az én anyám” (egyike a Krisztus emlékezetes végmondásainak), s a rácson át kezet csókol az anyjának. És azután odaül a legalsó helyre, hogy az anyjával beszélhessen, maga helyett a gvárdiánt ültetve az első helyre.

– Beszélhetsz, anyám. A testvérek nem értenek olaszul.

– Majd ha végigettük a vacsorát.

A derék asszonyság értesülést szerzett a konyhában, hogy az ő megérkeztének örömére nagy vendégség készül. „Csak léféle hétféle lesz!” ahogy a palóc dicséret jellemzi a jó lakomát.

S az ilyen jó vacsorát bizony kár volna elrontani a rossz hírekkel.

Csak azután, hogy az utolsó fogást is eltakarították az asztalrul, a birsalma liktáriumot, akkor kezdett el a jó asszonyság hozzáfogni a keserves nagy zokogáshoz.

– Tudod-e azt, szívtől szakadt magzatom, Gyuricám, mi hozott most engem ide? A te szegény apád küldött engem ide. Halálán van szegény. Téged akarna még egyszer látni. Halálán van biz az. Megsimította a guta. Se kezét, se lábát nem bírja; csak még éppen hogy beszélni tud. Mindig engem csúfolt, hogy olyan sokat darálok; azt mondta, ha én egyszer meghalok, a nyelvemet külön kell agyonverni, mert az még akkor is kerepelni fog. S itt van ni, megbüntette az Isten, ő lett a példa, hogy ő maga meghalt, csak a nyelve maradt élve. Óh, szegény uram, de keservesen sírok miattad.

Fráter György nem szólt közbe. Engedte a nekieredt garatot lejárni.

– Hát bizony csak arra a hírre esett össze az én jó uram, hogy a legkedvesebb fiát, azt a Mártont, aki éppen olyan fekete vaklinc volt, mint az apja, aki téged, mikor kicsi voltál, annyiszor megbúbolt, aki engemet mindig „sztará opicának” *gúnyolt*, aki a hadnagy volt a muskétásoknál Belgrádban…

– Nos? Mi lett vele?

– Agyonlőtték a pogányok, a szarácsiak; meghalt. Isten legyen irgalmas szegény lelkének.

A mostohaanya ájtatosan keresztet vetett magára.

– Szegény bátyám! S nekem azt még nem hozták hírül.

– Arra vártunk, hogy majd ünnepre eljön a kápsáló barát, annak adjuk át az izenetet.

– Holnap requiemet tartunk az üdvéért.

– Ez volt ám az utolsó világra való fia az öregnek. A belgrádiak egy kivájt fűzfaderékba fektették a holttestét, azt teleöntötték szurokkal, úgy küldték haza az apjához Kamizác várába. Az öreg rögtön ledobbant a lábáról, két napig se étele, se itala nem volt, csak mindig a fia nevét nyögte: „Mártonkám! Jó vitéz Mártonkám!” S azóta sem engedi eltemettetni. Ott tartja a hálószobájában azt a szurokkal beöntött fűzfaderekat, s egész nap hozzá beszél. „Nincs már több fiam. Nincs több Utyessenovics sarjadék!” Egyszer aztán én megszólítottam. „Édes atyus! Dehogy nincs több fiad! Hát a mi Györgyünk?” – „Az a barát?” mordult rám az öreg. – Nem tudtunk ám mi még akkor felőled egyebet, mint hogy baráttá lettél, olyanná, aki koldulni jár leptikával.

– Hiszen én küldtem hozzátok izenetet, mikor apátúrrá lettem, rövid idő múlva.

– El is hozta a leveledet az ünnepi látogató barát, de az öreg fel sem bontotta; nem tud ám már olvasni a szeme miatt, más ember meg nincsen körülötte, aki az íráshoz vagdalna; magam sem töröm a tollat.

– De én egyebet is küldtem nektek a levéllel együtt.

– Igen, egy ostyepkát. Hiszen az is szép volt tőled. Egy ünnepi ostyepka; az apád neve meg a címere volt rá kiformálva.

– No, hát mit csináltatok azzal a sajttal?

– Megbecsültük szépen; eltettük az almáriomba.

– S nem vágtátok fel?

– Az öreg nem engedte. Hogy ő a címerét nem hagyja szétdarabolni.

– Abban a sajtban száz arany volt elrejtve.

Az anyóka összecsapta a kezeit, s sírtában nevetett.

– Száz arany a mi házunknál! Szentatyám! Ahol egy aranypénz meg nem tudott melegedni; ahogy jött, mindjárt elgurult. Ha én azt az öregnek most a fülébe kiálthatnám, egyszeribe talpra ugrana, s összeütné a bokáját! Száz arany az ostyepkában! – De hát a barát mért nem mondta?

– Neki sem volt tudtára adva. Azért zártam a sajtba, hogy útközben a bojnyikok el ne tőkitsék, de a levélben meg volt írva.

– Azt pedig olvasatlan hagyta az öreg. No, de mármost ő kívánja a látásodat. Azt mondta, megbocsát.

– Más szót mondok: én viszem meg az ő számára a mennyei hatalom bűnbocsánatát.

– Jaj! Nem akar ám úgy látni, mint papot. Azt akarja, hogy rád szálljon az egész örökség, úgy, ahogy van. Három fia volt, mind a három, egyik a másik után, a pogányokkal harcolt, úgy esett el. Azt akarja az öreg, hogy állj helyükbe; te vagy az utolsó. Vedd fel a kardot. Neked adja a legjobbik kardját, akit már régen csak mankónak használ, mégsem teszi le a kezéből soha, s éjszaka maga mellé fekteti hálótársnak. Te viseld már ezután, te vágd vele a pogányt, mint a tököt. Azután neked adja a jó hátaslovát, egész nyeregszámostul, aki gyöngyházzal van kirakva. Terád hagyja a tornyos várát, a kolnáját, az istállóját. Tied lesz a hét falu, a nagy erdő meg a dűlőben levő földek. Azután meg a négykerekű patakmalom, meg a fűrészmalom, meg a nagy szilvaaszaló, meg a présház és a pince, no, aztán a magtár!

György engedte az anyját beszélni; nem szólt közbe. Pedig tudta jól, hogy azoknak a szépen hangzó neveknek nincs már igaz értékük a valóságban; a kard rozsdás, a paripa inpókos, az akol üres, a szántóföld parlag, a jobbágy koldus, a malom nem jár, a pince kong, a magtárból az egerek is rég elszöktek.

– Ezt mind átadja neked az én uram, amint hazajössz az ősi várba. Azt tehetsz vele, ami neked tetszik. Te tartod fenn az Utyessenovics nevet.

György még erre sem szólt semmit, pedig az öregasszony számított az ellentmondásra.

– No, ugye hogy fenntartod? – folytatá. – És aztán a nagy Utyessenovics családnak nem fog magva szakadni soha.

Erre sem szólt semmit a pap.

Ekkor aztán az öregasszony maga kezdett hozzá a cáfolgatáshoz.

– Én mondtam az öregnek, hogy hova gondol. Fiunk, György már felszentelt pap, annak nem lehet megházasodni, az nem hagyhat maga után ivadékot, hanem az öreg letorkolt. „Mit tudsz te ahhoz? Hát az orosz kanonokoknak nincs-e feleségük? Pedig azok is pápisták. Hát az utolsó Thurzónak, pedig már püspök volt, nem megengedte-e a pápa, hogy a híres-nevezetes famíliának fenntartása végett feleséget vegyen? S aztán lett hét leánya! Hát az Utyessenovics család kedvéért nem teheti-e meg, akik még híresebbek a Thurzóknál? – Aztán elkezdett az öreg csúnyákat mondani, amiket én szájamra nem vehetek. Azt mondta, mit neki valamennyi szerzet? Naplopó, dologkerülő, éhenkórász valamennyi barát. Ő nem egyezett bele, hogy az ő fia barát legyen. Csapja földhöz azt a csuhát, hagyja benőni a pilist a fején hajjal, s aztán danolja el azt a nótát, hogy:

„Nem leszek én többé barát,

Levetem a barátcsuhát,
Eldobom a könyvecskémet,
Ölelem a menyecskémet. ”

Az öreg asszonyság el is danolta azt a tréfás ritmust a fia előtt.

Fráter György pedig mindezt hallgatta nagy lelki nyugalommal. Tisztában volt már vele, hogy miért akar ővele az apja beszélni, de aziránt is, hogy mi az ő leghelyesebb tennivalója.

– Jól van, édesanyám – mondá a nemes hölgynek. – Majd ellátogatok az apámhoz.

– De hamar ám, mert az nem halogatja, mint a zsidó, a halálát.

– Holnap mindjárt útra kelünk; csak elébb megtartjuk az elhunyt bátyámért a requiemet.

A requiem másnap a legteljesebb pompával ment végbe. A barátok és novíciusok kórusban énekeltek; a pontifikáló apátúr felvette ez alkalomra azt a pompás fehér selyempalástját, melyre az ezüstsasokat maga a lengyel királyné hímezte.

A gyászszertartás után pedig befogatott a könnyű kocsiba, s körülhordá az öreg asszonyságot az egész gazdaságon, az apátsághoz tartozó falvakon, megmutogatá neki a gulyákat, nyájakat, a jól mívelt földeket; jólét és tisztaság beszélt magamagáért. Ez nem kolduló barátok gazdasága többé. Délben ismét bőséges lakoma következett, azután az úti fáradalmak kipihenése, másnap kora hajnalban útra kelés.

Fráter György a maga személyére a legnagyobb egyszerűséget követte, kocsin sohasem járt, lóra sem ült, hamarább járt gyalog, beutazta az egész felvidéket, és soha más öltönyt nem viselt, mint azt az egyetlen fehér csuhát a testén. Ámde mikor a betöltött állásának tekintélyét kellett kimutatni, akkor aztán tudott pompát kifejteni. És most alkalom volt rá; midőn atyja várában látogatást tesz. Lássa meg Kamizác vára, hogy mi egy sajóládi apátúr!

Az útra befogatta azt a díszes, veres bőrrel bevont hintót, melyet a hozzá való négy lengyel lóval együtt Zsigmond királytól kapott az installációja alkalmával, abban csak két ember számára volt ülés, egymással szemben; a főpap *mellett* nem ülhet senki.

Mikor Anna asszony meglátta apátúr fiát, az aranylánccal a nyakában, s az azon függő drágaköves kereszttel, elszörnyedését anyai figyelmeztetésben fejezé ki.

– Jaj, édes fiam, ha ezt az aranyláncot meglátják a nyakadban, megölnek érte az erdőben a bojnyikok.

Lesz róluk gondoskodva. A sajóládi apátúrnak kísérete is van.

Tizenkét darabant, hatan lóháton kopjával, hatan pedig gyalog, karddal, muskétával, képezték a kíséretet. (Az apátúr törvény által volt kötelezve fegyveres bandériumot tartani készen, s azzal háború esetén a nemesi sereghez csatlakozni.)

Akkor meg ettől a sokaságtul ijedt meg az anyja.

– Minden szentekre! Ki ád annyi embernek enni Kamizácban?

– Annak is lesz módja.

Két társzekér, hat-hat jármos ökörrel, szállította a mindennemű konyhára való eleséget a hintó után; még hordóval sert, bort is és egy átalag tokajit. A régi jó időkben bizony így készültek fel holmi hosszabb útra. S Kamizác vára nem macskaugrás Sajóládhoz. Tíz nap telt bele, amíg hintóval, szekérrel odáig elvergődtek; szerencsésen, tengelytörés nélkül.

A felvonuló apátúrnak lassankint egész búcsújáró kísérete támadt az ájtatos falusiakból. Olyan régen láttak már utazó főpapot ezen a törökjárta vidéken. Fráter Györgynek sok helyen meg kellett állani és áldást osztani, keresztelni. Mikor Kamizác alá értek, már egész népjárás vonult a hintó előtt, templomi zászlókkal, koszorúzott feszületekkel, zsolozsmákat énekelve.

S ez mind Fráter György észjárásába illett.

Nem az elzüllött tékozló fiú tér haza az ő atyjának tanyájára; hanem az áldást osztó főpap, aki megszenteli a házat.

Az öreg nemes várának erkélyén ülve nézte fiának ünnepi processzióval bevonulását. Csatlósaival odavitette magát karszékestül.

Látta őt berobogni a felvonóhídon, a négylovas veres hintóban. Sírt az öreg; egyrészt az örömtül, másrészt a fájdalomtul. Az örömtül azért, hogy Isten ilyen magasra felvitte a fiának a dolgát, s fájdalomtul meg azért, mert érezte, hogy errül a magasrul nehéz lesz már oda leszállítani, ahová ő szeretné.

Leviteté magát eléje az udvarra, hogy ott fogadja el. Meg volt törve az öregnek a büszkesége. Egész teste rom volt már, a lábai megbénultak, az egyik keze érzéketlen holttetem volt, a másik meg reszketett, a fejét egyre ingatta, mintha folyvást tagadna valamit. György a hintóból leszállva, odasietett az atyjához, átölelte, megcsókolta kétfelől az orcáját, s áldást mondott a fejére.

– Fiam! Egyetlenegy fiam! – zokogá az öreg. A búcsús asszonyok rebegték egymásnak:

– Nézd, a vén Gergely sír! – Sohasem látta azt senki.

Azután nem engedé György, hogy a csatlósok vigyék fel az atyját a hordozószéken a várba, hanem maga vette őt fel a karjára, mintha csak egy ölbe való gyermek volna; így vitte fel a grádicsokon. És legelőször a kápolnát nyittatá ki maga előtt, ott ülteté le az öreget a gyóntatószékbe, és maga melléje ült.

Jól találta. Bizony ez volt az öregnek a legnagyobb terhe, hogy hosszú idő óta nem tudta a bűneit meggyónni. Nem jött feléje pap. A püspök ellensége volt, a barátok meg elkerülték, mert vastag tréfákat szokott velük űzni. Most aztán megkönnyebbült a lelke, hogy megkaphatta az absolutiót. Még az Úr testét is átadta neki – az apátúr (ahogy halál előtt álló hivőknek szokás). És aztán misét mondott az egybegyűlt nép előtt.

Ez mind nagy hatással volt a gutaütött öreg kedélyére.

És még ezután sem viteté György az atyját a rendes lakószobájába vissza. Annak a *búszos* odúnak a látása elkomorította volna az öreg lelkét. A rozsdás fegyverek, a rablott harci zsákmányok, a vadászdiadalok irhái, a medvebőrös fekhely, aztán meg az a fűzfaderék a belezárt halottal, a csatában elesett hős fiával. Az nem volt jó hely a találkozóra. – Anyjával kieszelte az úton, hogy mit kövessenek. Anna asszony lát a konyha után, süt, főz – az öreg kedvenc ételeiből, amiket olyan régen nem ízlelt már: töltött bárányt, haricskapuliszkát. – Az öregnek a gyomra egészen ép volt még, valamint a tüdeje is, csak a végtagjai mondták fel a szolgálatot. Nagy étvággyal látott az eléje rakott ételekhez; maga nem bírt hozzájuk nyúlni, a felesége rakta falatonkint a szájába.

– Jó asszony vagy! Jó étel volt! Hol vetted?

Hát még mikor azt az átalagot felnyitották, s abbul töltött a fia az apjának egy tele pohárral. Igazi tokaji aszúbort. Ő tartotta az egyik kezével a poharat, a másikkal az öregnek a fejét, amíg felhajtotta. Hajh, de jó volt.

– Ilyet csak a mennyországban isznak; ott is csak az apostolok!

– Itt pedig az apáturak – mondá Anna asszony.

Ettül a pohár bortul egészen más színben kezdte látni az öreg nemes az egész világot.

Az összebeszélés szerint Anna asszony elővevé a pohárszékből azt a bizonyos serleg alakú sajtot. (Eláll az tíz esztendeig is, s akkor is olyan kemény, mint az első héten.)

– No, de a mai szent nap örömére már ezt is felszeljük.

Hát amint kettévágta az ostyepkát, csak hullott ám ki belőle az abroszra az áldás, a sok Szűz Máriás arany.

Az öregnek az arca nevetésre torzult.

– Látod, atyus! Ezt küldte nekünk a mi fiunk, s mi nem tudtunk róla! – monda az asszony, s az aranyat felmarkolva, odatölté az öreg markába. De abból a reszkető kézből mind kihullott az. Ekkor aztán az apa azt tette, hogy a reszkető kezével fölemelé azt a béna karját, s annak a tenyerébe tölteté az aranyakat; ott táncoltak a sárga körmöciek azon a holt kézen; úgy gyönyörködött bennük!

– Aranyak! Igazi aranyak. Arany csikócskák – motyogta az öreg.

Aztán egyszerre csak elkomorodott, leszórta a holt tenyeréből az asztalra az aranyakat, s a feleségére mordult.

– No, hát seperd össze, tedd el. Jó lesz neked majd móringra, ha én meghalok. De keresztül ne lyukgasd őket a leányod számára nyakláncnak.

Aztán Györgyhöz fordult.

– Van ám az anyádnak egy leánya is. Aztán lett, hogy te itthagytad a várat. Férjhez is ment már valami duhajhoz. A pofáját sem tolta ide a bojnyik; nem ismerem. – Kutyaházi! No, elmehetsz már a konyhába, anyjuk!

Az asszony sohasem ebédelt együtt a férjével az asztalnál, hanem a konyhában.

– Nem akarsz, atyuskám, ledűlni a szobádban az ágyadra szunyókálni? – gondoskodék Anna asszony.

– Nem megyek a szobámba, az elveszett fiamhoz, itt maradok a megkerült fiammal.

– Tudom, édes – dörmögé az asszony, jelezve kézmozdulattal az öreg háta mögött a maga véleményét: „bratinázni az aszúboros átalag mellett". – Hát az is igaz volt. Úgyis ma-holnap az élet. Kár itt hagyni ennyi jó bort!

– Takarodj dolgodra; hagyj a fiammal beszélni!

Mikor aztán egyedül maradtak, az öreg egészen elérzékenyült a második-harmadik pohár bornál.

– Látod, édes fiam. A Márton bátyádat is megölték a pogányok. Úgy hozták haza halottan. Nem hagytam eltemetni. Ott alszom egy szobában vele. Azt akarom, hogy együtt temessenek el mind a kettőnket.

– Hagyd el ezt a szomorú gondolatot, apám; a napokat az Isten adja.

– Nekem már „lőttek"! Én nem érek több reggelt. Csak a te jöveteled volt megígérve; aztán azt éneklik: „Gergely! Nyergelj!" A múlt éjszaka mind a három fiam megjelent előttem: fehérben voltak mind a hárman, egy fehér lovat hoztak magukkal. Az a fehér ló énreám vár. – Add ide a kezedet.

Az öreg megfogta azzal a reszkető kezével Györgynek a kezét, s aztán el sem ereszté.

– Látod, hová esett le a nagy Utyessenovics família! Az én apámnak még hét fia volt. Hatan elestek a kenyérmezei ütközetben, akik Báthory István vajda hadnagyai voltak. Én, a legidősebb, a Szávánál harcoltam Züfikár bég ellen. Magam maradtam Kamizác urának, amihez huszonkét falu tartozott, szép tornyos templomokkal. Én voltam a patrónus: az ispán. Harmincezer léleknek parancsoltam. Az első feleségem grófleány volt. Három derék fiam volt. A negyedik te vagy – a velencei asszonytul. A másik három már elment. Kettő kivitte a nevét a temetőbe: ott viselik a nagy kőkoloncokon. Ki áll vérbosszút mind a háromért már? Ki engeszteli ki azoknak a lelkét a várbástyába befalazott tőrök koponyákkal? Ki viszi át tovább az örök időknek a hős Utyessenovicsok nevét? – Terád száll az mind nap nap után, fiam. Te vagy az utolsó fiam. Milyen dalia! Mekkora levente! Úgy kaptál fel a karodra, mint Kinizsi a malomkövet. Ez a kéz, ez a kar; ha ez kardot forgatna!

– Még forgathat, apám.

– A haza védelmére?

– A haza védelmére.

– Törökök vesztére?

– A haza ellenségei vesztére.

A válasz kikerülte a kérdést.

Az öreg nagyot fohászkodott.

– Neked adom a jó ősi kardomat, akit az apámtól kaptam.

– Meg fogom becsülni.

Az öreg egyre rázta a fejét.

– Neked adom a pecsétnyomó gyűrűmet, a nemesi címerrel; húzd le az ujjamról, s tedd a magadéra.

György megfogadta az atyja parancsát.

Aztán csak rátért az öreg a fődologra.

– Aztán még a jegygyűrűmet is neked adom, akit a boldogult első feleségemtől kaptam.

– Azt csak tartsd meg, öreg, s vidd magaddal oda, ahol a kedveseiddel találkozni fogsz.

– Te nem akarsz megházasodni?

– Én már az égnek vagyok eljegyezve.

Az öreg haragba jött.

– Tudom: barát vagy! Ne cifrázd a beszédet. Mikor barátnak álltál, még három Utyessenovics volt kívüled; a negyedikért nem volt kár. De most már terád szállt az egész örökség. Te vagy Kamizác várának az ura, a vármegye örökös ispánja, a végvidék főkapitánya. Tied a kard, a buzogány, az igazságtevő pallos. Ez nagyobb kötelesség, mint a te szenteltvíz-szóródnak a forgatása, az olvasód pergetése. Az Isten hagyta meg a Tízparancsolatban: „Tiszteljed a te atyádat és anyádat!” Apád vagyok én, anyád a haza. Gyáva vagy-e?

– Egybefoglalom mind a háromnak a szerelmét, apámét, hazámét és a mennyországét; s hogy van-e bátorság a szívemben, arra majd megfelelnek a nehéz idők.

– Ez nem beszéd. Megállj, fiam. Nem bocsátalak el. Fél kezem már a koporsófödél alatt van, csak fél kézzel ragadhatlak meg, mégsem bocsátalak el. Aki pap, az nem él. Az élet szeretet nélkül nem élet. Bizony mondom neked, hogy ami örömöket én az

asszonyomnál föltaláltam, ami gyönyörűségem énnekem kicsiny gyermekeim csevegésében volt, aztán a felserdülők legénykedésében, azokat én még a mennyországban sem fogom elfelejteni, s az utolsó paraszt az ő lakodalma napját nem cseréli el az érsek installációjával. Isten alkotása az asszonyi állat! Ha megismernéd, elismernéd. Vesd le ezt a fehér csuhát. Ott van az én vőlegényi köntösöm, vedd azt fel: egészen rád illik. – Hiszen hányszor megtörtént már az az eset, hogy az utolsó férfisarjadéknak megengedte a római szentszék, hogy kilépjen a papi rendből és megházasodjék. S te vagy már az ultimus surculus masculus.

– De én már felismertem az asszonyt, s azért nem akarom megismerni.

Ezzel a szóval aztán egészen elszomorította az öreget.

– Hát ide jutottál? Mi lesz akkor ebből a várból, ha te itten hagyod. Ez a bolond asszony bizonyosan férjhez megy, amint engem a föld alá tesznek, s aztán elfoglalja Kamizác várát valami nyühöge ficsúr, egy bitang morlák, s az Utyessenovics nevet kitörlik az ország krónikájából, s az Utyessenovics címert kapcának tépik szét.

Az öregnek az arca sötétveresre gyulladt ki, a szemei égtek, és nem jött könny az oltásukra; ajka tajtékzott a dühtől, nyomorék keze mint a vaskapocs szorítá fiának a kezét, az egész életerő ebben az öt ujjában tömörült össze.

Ekkor György odahajolt föléje, s fejét keblére ölelve, mondá neki:

– Bizony mondom neked, atyám, hogy nem fog az Utyessenovics név az ország krónikájából soha kitörültetni; bizony fogadom neked Isten előtt, hogy az Utyessenovics nevet olyan dicsővé fogom tenni, hogy azt soha el nem felejti semmi nemzedék, de amíg magyar és horvát él e haza földén, örökké emlegetni fogják.

Ez a szó úgy ellágyítá az öreget, hogy egy pohár bort kívánt rá inni, ettül azután egészen pihentes hangulatba ernyedt.

– Látod, látod? Milyen jó, hogy idejöttél. Láttalak: öledben hordoztál, meggyóntattál, absolváltál, megtraktáltál – jól ettem, nagyot ittam utoljára életemben. Bizony utoljára, édes fiam. Megnyugodtam már. Lesz szép temetésem. A bátyádat is azért nem temettetém el, mert nem volt hozzá való módom. Most egy füst alatt megejtődik mind a kettő. Ugye, megtartod az ősi szokásokat? Ahogy egy várgrófot illik eltemetni? Emeltetsz mind a kettőnknek ravatalt, csináltatsz koporsót, behúzatod egy vég bakacsin-selyemmel? Hét napig ki leszünk téve? Meghívod a temetésre Horvátország és Szlavónia nemes családjait? A siratóasszonyok éjjel-nappal üvölteni fognak? Egy magyar hegedűs meg egy rác guszlár felváltva fogja énekelni az Utyessenovicsok vitézi tetteit a halottas tornál? Lesz ürmösbor elég? És a többi pompa?

– Minden meglesz, atyám.

– És aztán ott lesz a „tokos ló”, az én harci paripám, akit kantáron vezetnek, meg a páncélos vitéz lóháton, a földig érő zászló ősi címeremmel? S mikor a sírba leeresztenek, háromszor belelövetsz a sírunkba a te muskétásaiddal?

– Úgy lesz, atyám.

– És aztán, ugye megígéred, hogyha a temetés utáni torban a vendégek birokra kelnek, mikor már jól ittak, botra, csákányra kapnak, összeverekednek: nen választod őket széjjel a darabantjaiddal, hagyod kedvük szerint dulakodni? Ez is hozzátartozik egy főnemes halotti torához. Mentül több bevert fej.

György némán bólinta fejével.

– No, hát adj még egy pohárral abbul a fölséges borbul.

Ez már az ötödik volt.

Erre az utolsó pohárra az öregnek az arca elkezdett dicsőült mosolyra torzulni, szemei valami túlvilágba látó fényben ragyogtak, ajkai gyönyörre nyíltak fel, a ráncok elsimultak az orcáin; egy nagyot sóhajtott, s azzal hátraszegte a fejét, s felnézett az égbe… Már akkor ott ült azon a fehér paripán, amit a fiai hoztak eléje, s vágtatott velük együtt oda – ahol azok már otthon vannak…

Hát ennél szebb halált egy igazi várnemes nem is kívánhat magának.

XIV. FEJEZET – Kísértetek és kísértések

Minden ősi szokás meg lett tartva híven az utolsó kamizáci gróf és hős fia kettős végtisztességtételénél. A torony ormára felhúzott fekete zászló, közepén a nemesi címerrel, hirdeté messziről a nagy családi gyászt, gyors futók hordták szét a megyékben a fekete pecsétes leveleket, a harangok napestig kongtak szakadatlan. Anna asszony gondja volt a vendéglátás.

Fel is gyűlt a közeli, távoli rokonság, az ispánok, dullók, perestoldók és hadnagyok; kápsáló barátokban, pátrizáló diákokban sem volt fogyatkozás, elférték mindannyian a nagy várban, mely egykor védőcsapatok befogadására volt építve. Kilenc *bébillér ölte,* aprította a mangalicát a vendégek számára. (Sertésben nem volt hiány, azt nem kívánták meg a törökök.) Italnak ser szolgált – ősi hagyomány szerint –, melyet az asszonyok készítettek.

A két nemes halott ravatala a nagy földszinti tornácban volt felállítva; Márton ugyanabban a fűzfaderékből készült koporsóban pihent, amelyben Belgrádbul elhozták. Minden nézőbe jött vendég hozott magával egy vasszöget, s azt kalapáccsal beleverte a fűzfaderékba. Mivelhogy az elhunyt vitéz, a csatában életvén meg, a halotti szentségben nem részesülhetett, tehát, hogy éjfélenkint vissza ne térhessen az élőket rémíteni, a sok szegek ebben megakadályozzák. – Gergely koporsója ellenben nyitva volt, s annak minden látogató súgott valamit a *feje lágyára:* izenetet egy kedves halotthoz, amit az bizonyosan át fog adni a túlvilágon. Hét siratóasszony felváltva jajgatott a koporsók előtt, szétszórt haját tépve, könnyeket ontva s az elhunytakat hívogatva vissza az életre. Egy nagy kulacs, tele mézes pálinkával, járt sorba a nézők között.

A tornácból nyíló nagy, boltozatos pitvarban sistergett négy üstben a vendégek számára készülő pecsenye, tüttüs, májos, amiből ki-ki fatányérra szedett ki magának a hosszú kétágú villával, s letelepedett vele a tölgyfa asztalhoz. Az asztal végén ültek a guszlárok, akik hosszú nyakú hegedűn muzsikáltak, görbe nyirettyűvel s hőskölteményeket danoltak: különösen az elhunyt két Utyessenovicsról. Mikor azok belefáradtak, akkor a magyar *hegedős* foglalta el a vendégasztal előtt levő helyet, összeadván a tehetségét a *lantos* diákkal. A hegedős csak muzsikált és bohóskodott, a lantos pedig egy öthúros gitárt pengetve énekelt zsoltárszerű áriákra hevenyészett elegyes rigmusokat. A hegedős öreg legény volt már, a lantos pedig még egész gyerekember. Amazt *Kármán Demeter*-nek hítták, akiről azt írja Tinódi Sebestyén: „Sok hegedős vagyon itt Magyarországban, Kármán Demeternél jobb nincs a rác módba. Sokat *csélcsap* Bégnek a Lippa várába. Azt állítja, azért esnék nagy gazdaságba. Az ő hegedőjét főhajtván rángatja." – A fiatal lantos pedig maga volt *Tinódi Sebestyén.* Akkor még csak kezdte. Ő magát „Lantos"-nak nevezte; de biz a népajk más címmel ruházta fel az akkori vándorpoétákat; gúnyolódó, vastag tréfáikért úgy hít-

ták őket, hogy *„csúf”*-ok. A „csélcsap” szó is annyit jelent, mint dévánkodás. De ezért az elnevezésért ők nagyon haragvának.

Fráter Györgynek az volt a hivatala, hogy minden vendég elé kimenjen, aki a várkapun kocsival érkezik, és azt a halottasházig vezesse, ott a hálálkodását átvegye és viszonozza, a ravataltul ismét az étkezőbe kísérje, s miután anélkül senki sem utazik, hogy a kulacs az oldalára ne legyen kötve, minden vendégével egy sor áldomást igyék a megboldogultak emlékére. Azalatt a guszlár és a lantos elkészült az új vendég versbe szedett magasztalásával, amiért is kapott ki-ki egy oszporát.

Fráter György nem volt rendes borivó; a szerémségi ürmösborok pedig nagyon erősek.

A vár mögött volt egy nagy vadaskert, mely leterjedt egész a Karka folyamig. Alkonyatkor, midőn már nagyon vígan voltak a gyászoló vendégek, megszökött közülök, s a hátulsó föld alatti rejtekfolyosón lement a vízpartra. Kétoldalt magas nyárfák szegték be a parti utat: ősz volt, sárgultak a falevelek, s hullottak magukban, az út maga is terítve volt sárga levelekkel. A nap lement már, csak a veres alkonyég világított a fasor végén.

Talán a bor lángja gyújtá fel lelkében a holt emlékeket. Hisz a mostani zomotorról visszatérni a királynői temetésre, olyan egyenes a járás. – A fényes temetésre és a meghalásra. A meghalásról a gyónásra! – És aztán az első meglátásra.

Nem tudta elfelejteni. Akármire kényszeríté a gondolkozását, csak megint visszatért hozzá.

Hogy a halottak olyan sokáig élnek!

Úgy járt ott abban az őszi világban, mint ahogy álmában jár az ember, amikor nem lépdel, hanem repül.

Mikor a fasor végére ért, megfordult, s bandukolt visszafelé.

A vár bástyáin a magyar tárogatósok fújták az esteli takarodót, andalító, mélabús hangokkal.

Úgy rémlett neki, mintha a háta mögött siető lépteket hallana; valaki utol akarja érni. Nem tekintett hátra. Már a közeledőnek az árnyéka is eléje került, arra sem ügyelt.

Ekkor egy csengő női hang csattant meg, a nevét kiáltva:

– György!

Erre hirtelen visszafordult. Összerezzent.

Az az álomkép állt előtte, aki gondolatjait rabbá tette, aki lelkébe bele tudta olvasztani a maga lelkét; a meghalt, az eltemetett s mégis mindig élő csábkép. Most itt áll megelevenülve. Feltámadt, égből esett le, földből kelt elő? Itt van! Az alkonyfény teljessé teszi a csalódást.

Az előtte termett hölgyalak karcsú, telt idomú, arca aranyzománcú kármin, ajkai nevető pirosak, szemei szerelemragyogók, szemöldökei öldöklők. A tünemény elébb letérdel eléje, és megcsókolja a kezét; aztán egész elragadtatással a keblére borul, elhalmozza arcát, szemeit, ajkait csókjaival, közben lihegve: „György! Györgyöm! Édes Györgyöm!”

Fráter György érzi ajkain a forró, édes, kábító csókokat, érzi az ideges karok ölelését, érzi a szívdobogó pihegést keblén; az egész tündérvarázslatot, amit egy női testnek az odatapadása előidéz. Szemei bámulva kérdezik: „Ki vagy te? Hogy jössz ide? Nem szenteltem be a koporsódat? Nem énekeltem requiemet érted? Hogy jöhetsz vissza a dicsőültek paradicsomából?”

S a csábító alak elérti a kérdést, s még meg is felel rá.

– Én vagyok *Borbála!* A te *Borbálád!*

A „te” Borbálád!

Hisz ez a pokol játéka.

Kiderül aztán a talány egész egyszerűen. A tüneményes alak mögött megérkezik egy elmaradt kísérő, egy férfi, rücskös, borvirágos pofa, tagbaszakadt, bicebóca manó-alak, az is odatérdepel le *György* elé, s kezet csókol neki alázatosan, s vigyori hízelgéssel mondja neki:

– Ez a te húgocskád! Az anyád leánya, Boriska, az én feleségem.

Azzal félretolva a hölgyalakot, maga borul Györgynek a keblére, s ő csókolgatja össze maszatos szájával arcát, szemét, száját a – kedves sógorkának.

Ezzel aztán el lett űzve a varázslat.

Hát ezek testvércsókok voltak. Két olyan testvéré, aki sohasem látta egymást.

Hát természetes, hogy a nővére is eljött az apa és fivér temetésére.

Az sem csodálni való, hogy e gyászalkalomnál elébb tört ki az öröme az élő bátya látásán, mint a siralma a megholt apa és báty fölött.

Észrevette azonban, és helyreigazította a tökéletlenséget a vele jött férj. Ő kezdett el a felesége helyett sírni, jajgatni.

– Jaj, ne ítéld meg azt a buta asszonyt, szentatyám, sógorom, hogy elfelejtette, amire otthon betanítottam, hogy amint téged meglát, rögtön síráson kezdje. Óh, drága jó egyetlen atyám! Oh, szeretett, vitéz sógorom! Hogy nem válthattalak meg benneteket a véremmel. Hogy nem láthattalak még egyszer az életben!

Györgynek eszébe jutott, hogy mi véleményt fejezett ki előtte az öregúr a veje felől.

Az ember ordított, mint egy praefica, akinek az a hivatala.

– Jól van, jól – csitítá őt az asszony. – Csak te eredj fel a várba, és ott nyivákolj tovább; megvigasztalódol a *tütü* mellett. Hagyj engem itt a főtisztelendő apátúr bátyámurammal beszélni.

A ragyabunkó szót fogad, s újból kezet csókolva az apátúrnak, nyakába ölté az úti iszákot, s felbaktatott a várba, ott hagyta a feleségét.

– Védelmezd meg ezt a szegény elhagyatott árvát, szentatyám, kedves sógor uram!

Borbála hagyta a sánta urát előre sietni, s maga igen lassú léptekkel haladt utána, kezében tartva a bátyja kezét. Ők is a vadaskert palánkja melletti utat követték; a rövidebb alagútban sötét volt már.

Borbála az egész úton tartotta a bátyját panasszal. Egyrészt testvéri bizalmaskodás, másrészt papnak tett gyónás volt az; mind a kettő titok, amiből ha kiszivárog valami, az majd nem a György hibájából esik meg; ő mind a két alakban megőrzi a szentséget.

A bizalmas beszélgetés mellett azonban nagy időhaladékkal értek fel a várba, ahová Szeszvetics uram (a férj) jó eleve megérkezett. Anna asszony már a várkapuban várt rájuk türelmetlenül.

A két hölgynek, amint egymáshoz jutottak, az volt a dolga, hogy hangos sírásra fakadva egymásba ölelkezzenek, s a nézőközönséget fájdalmuknak kifejezésével teljesen kielégítsék. Eközben odaérkezett Boriskának a férje is, aki pártul fogván a feleségét, elvezeté a halottas tornácba; Anna asszony ellenben kinn maradt az ámbituson, s a fiát visszatartá.

– No, tudom, telepletykázta a füledet ez a beste lélek énellenem. Egy órával később értetek fel a várba, mint az ura. Tudom, hogy bekötötte szépen a koszorúmat előtted! Elmondta, milyen rossz, kegyetlen anyja voltam. Hogy idejekorán férjhez adtam. Még alig nőtt ki a gyermekcipőkből. Az urára is panaszkodott, tudom, hogy részeges, *makutyi*, himpellér, hogy én választottam ki a számára. Erővel tuszkoltam el a háztól. De azt nem mondta el, ugye, hogy kénytelen voltam őt férjhez adni, mert olyan macskatermészete volt, hogy valami szégyent ne hozzon a házhoz; nem bírtam őrizni; őrültem rajta, hogy akadt egy ember, akivel tisztességesen beköthettem a fejét. Hiszen derék nemesember! Jó famíliából való. Aztán mikor kicsípte magát, egészen helyre legény volt; azóta verte meg a ripacs. Ha részeges lett belőle, annak is az asszony az oka; mert búvában iszik a jámbor, annyi bánatot szerez neki ez a gonosz teremtés.

S aztán következtek az adatok és bizonyítékok kifogyhatatlan mennyiségben, mindaddig, amíg Borbála ismét elő nem került a halottasházból; akkor aztán az anya és leánya ismét összeölelkezék, s újrakezdte a sírást, s azontúl feltett szándékuk volt Györgyöt egyedül nem hagyni a másik nővel, amit azonban megzavart a kulcsárné, aki azzal a kérdéssel rohant az úrnőjéhez, hogy melyik ártányt kell holnapra leszúrni? Amiért aztán Anna asszony erősen lehordta.

– Hát nem tudod, hogy holnap megérkezik főtisztelendő nagybátyám, a scardonai püspök, a zárai kapitánnyal? Azokat nem lehet sertéshússal traktálni.

– De hát mit vágjunk egyebet?

György elérté a példálózást.

– Jól van, anyám. Vágass le egyet a tulkokbul, amik a társzekerekkel jöttek; úgyis nektek hagyom azokat, vissza nem viszem.

– Oh, drága, kedves jó fiam! – sivalkodék Anna asszony, György nyakába borulva.

De Borbála asszonynak is gyors eszejárása volt.

– *Abból a* hat tulokból vágass le, Anna, amelyik az én *részem!* (Fenntartotta az osztályos jussát!)

Amiért egy baziliszkus-tekintet volt a jutalma Anna asszony részéről.

S aztán így folyt szép egyetértéssel. Amelyik a két nő közül egyedül kaphatta Györgyöt, az telesuttogta a fülét vádakkal, panaszokkal, követelésekkel. – Időközben pedig ha egymással maradtak négyszemközt, nagy nyelvelésnek mentek végére: *osztoztak* az edényeken, a bútorokon, a köntösdarabokon; ha pedig idegenek elé kerültek, akkor sírtak és egymást csókolták.

Azt a kölcsönös leszólásokból megtanulta György, hogy a szép Borbálánál nagyon ki van fejlődve a heves temperamentum. – De hát Anna asszonynál vajon visszafejlődött-e már?

Végre megérkezének a várva várt vendégek, Martinuzzi Vitellius, a scardonai püspök és a zárai kapitány, Peszeky Samu uram. A püspök hordozó-szekéren jött, mely két bivaly hátára volt kötve. Egyéb szerszám meg nem bírta volna. Azon húsz esztendő óta, hogy Györgyöt kikergette a palotájából, még jobban meg lett áldva a termete a kegyes férfiúnak. A szemei alig látszottak ki az arcából, s a szája összecsücsörödött miattuk, ahogy csecsemőknél látni; a tokájától nem tudta a fejét fordítani; a kezei is olyan kövérek voltak, hogy az ujjait nem bírta egymásba dugni imádkozás közben. Két ember támogatta kétfelül, mikor járásnak indult. Azért is nagy tekintélye volt a nép előtt.

Sokkal mostohábban bánt a természet a kapitánnyal. Az meg olyan ösztövér volt, hogy a két pofája majd beszakadt, s a szemei kidülledtek a sóvárságtul. Ez lóháton érkezett.

Fölöttébb kedélyes volt a viszontlátás a nagybátya és az unokaöcs között. Jól emlékezett a püspök a hajdani lurkóra. Magának vindikálta az első érdemet, hogy az öccse ilyen nagyra vitte.

– Látod, ha én akkor a gorombaságodért meg nem kásztigállak: nem volnál most apátúr! Reménylem, hogy most már jobb véleményed van a papok felől!

Fráter György ugyan őrizte a nyelvét, hogy valamit feleljen rá. Anna asszony ma különösen meg volt elégedve; annálfogva folyvást sírt. Az új gyászruhája is elkészült, s egészen jól illett a termetére. A tornyos főkötő is, fátyollal körös-körül lekötve, emelte a hatást. Ha György magától észre nem vette volna, valószínű, hogy Borbála rávezette volna a figyelmét, hogy Anna asszonynak az arcszíne művészi élénkítést nyert ez ünnepélyes napok alatt. Szokás az ezen a vidéken. Az öregasszonyok is használják a pirosítót.

A temetési szertartásnak délután kellett végbemenni, annak bevett rendje szerint; az ebéd a kitűnőségek számára az emeleti címerteremben lett felterítve. Az asztalfőt foglalta el a püspök, mellette az apátúr és a zárai kapitány. Ide nem hítták fel a lantost, hegedűst meg a guszlárt, amiért azok eléggé orrolának: a püspök tiltakozott a virginálás ellen a szent ceremónia előtt.

Ebéd előtt a két előkelő vendég faggatni kezdte Fráter Györgyöt a jövendő elhatározása iránt.

A püspök diákul beszélt hozzá, amit a kapitány nem értett, a kapitány pedig magyarul, amit meg a püspök nem értett. A többi vendég urak egyiket sem értették. Annálfogva igen kedélyes volt a beszélgetés.

– Hát bizony most te vagy az ultimus surculus masculus az Utyessenovics famíliából, Fráter György. Neked kell a família fenntartásáról gondoskodnod – mondá a püspök.

– Bizony szép méltóságra emelkedtél a magad eszétől, főtisztelendő atyámfia – mondá a kapitány. – Terád még nagy méltóság vár ezen a magasztos, dicső pályán.

Fráter György pedig tudta jól, hogy hová *vergálnak* ezek az urak.

– Én azt mondom neked, Fráter György – szólt diákul Martinuzzi Vitellius –, hogy nagy bolondság lesz tőled, ha most le nem teszed azt a barátcsuhát, s bele nem ülsz az örökségedbe; mert ha te leveszed a kezedet Kamizác váráról, biz oly prédára jut ez az egész szép dominium, ahogy elharácsoltatott a János herceg fejedelmi birtoka az özvegy által.

Ellenben Peszeky Samu uram azt mondá magyarul:

– Ne aggódjál, édes öcsém, apátúr, amiatt, hogy mi lesz az őseid örökéből. Az árváknak és özvegyeknek atyja majd gondoskodni fog azokról.

György csendesen várta, hogy mi lesz ebből.

– Látod, Fráter György, ezt az átellenedben ülő urat – mondá a püspök. – Bizony nem mondhatnám, hogy akár vitézsége, akár bölcsessége által jutott volna ahhoz a méltósághoz, amibe beleszottyant; hanem inkább azért, mert izgága ember volt: olyan helyre küldték, ahol senki sem bánja meg a tanácsát. – Látod, milyen cingár, milyen göthös? A boszorkányok járják. A szájában hordja már a harangozópénzt. Ezt elviszi nemsokára az ördög. Szent, hogy utána tégedet fog a király megtenni zárai kapitánynak! Nagy uraság az,

hallod-e? Ki ne szalaszd a kezedből! Mindjárt más világ lesz ezen a vidéken, ha te fogsz parancsolni.

Azután meg a kapitány beszélt.

– Nézd el csak, főtisztelendő apátúr öcsém, micsoda pöfeteg ez a te nagybátyád: a nyelvét is alig tudja már mozgatni a szájában, úgy elhízott. Maholnap megfullad a zsírjában. Minden bizonnyal te fogsz a helyébe kerülni scardonai püspöknek.

S a két főúr, ily szépen alkudozván egymásnak a halálára, kölcsönösen ismeretlen nyelven, nem mulasztá el aközben egymásnak az egészségére poharat koccintani.

„Szállok kendnek!" – „Conducat sanitati!"

Fráter György végét akarta szakítani ennek a kelletlen beszédnek, s olyan nyelven, melyet mind a két úr megértett (horvátul), felelt nekik egyszerre.

– Én, hitemhez híven, visszatérek a zárdába, amint atyámnak és bátyámnak a végtisztességet megadtam.

Vitellius odacsapott a kövér tenyerével az asztalra.

– Ilyenek a bolondok! Hát nem gondolod meg, hogy ha te itt hagyod Kamizác várát, a te anyád meg a te hugád úgy össze fog veszni a bitangba hagyott örökség fölött, hogy az ördög lesz a bíró közöttük.

– Afelől is tenni fogok. A hugámat itt hagyom az örökségben, átruházva azt őrá és az ő férjére; miután nekem, mint szerzetesnek, semmi világi vagyont tulajdonomnak nevezni nem szabad. Szegény özvegy anyámat pedig elviszem magammal az apátságomba, ahol őneki hátralevő napjaira nyugodalmas élete leend, s elég dolga akad a háztartásomra való felügyeléssel.

Vitellius nagyot csettentett a nyelvével.

– Fráter György! Ez nem jó gusztus. A vén anyókát vinni magaddal. Ugyebár, kapitány úr? Van sok szőlőd talán, ahonnan a seregélyeket el kell riogatni a kerepelővel? Ha már csakugyan vissza akarsz menni apátúrnak a kolostorodba: azt mondom, vidd el magaddal inkább Borbálát. Az jobban beválik pap gazdaasszonyának. Csinos, takaros menyecske és nem *fajos.* Háromesztendős asszony már, és még se kicsiny, se nagy.

Fráter György arca elárulta a belső felháborodást e szavak fölött:

– Borbála az én nővérem! – vágott a szavába Vitelliusnak.

Vitellius nagyot nevetett erre.

– Jól van, jól. Hát hiszen nekünk is van hugánk. Azt jól rendelte a bölcs gondviselés, hogy akinek nincsen felesége, annak legyen hugája. Mert jólesik a mi füleinknek egy asszonyi hangot hallani a háznál. Ismered jól a magyar példabeszédet: „Malo Cocam, quam Uri". Tudod az értelmét. – No, no! Csak fel ne pattanj! – Félig-meddig megnyugtathatlak, ami azt a testvéri rokonságot illeti. Úgy apai részről absolutiót adhatsz magadnak a vérbeli rokonság közelsége miatt. Többet tudna neked erről mondani a kapitány úr!

György felháborodva kelt fel az asztaltól, s azon ürügy alatt, hogy a feje szédül az erős boroktul, elhagyta a torozó társaságot. Kiment a halottas tornácba, ahol a két ravatal volt egymás mellé felállítva.

A halottak egyedül voltak. Se barát, se diák, se siratóasszony nem törődött velük. Az mind – a végtisztességtétellel volt elfoglalva a torozó asztaloknál. Onnan áthangzott a zűrzavaros zsivaj.

György odafektette a forró homlokát az atyja koporsójának a jéghideg szélére. Attul kért enyhülést.

Oda süllyedjen-e, ahová a mindennapi emberek, akik esznek-isznak, vigadnak, vétkeznek – aztán leimádkozzák, amit vétkeztek, s megint újrakezdik?

Utolsó napja volt a zomotornak.

Egész sokadalom volt, aki összesereglett a temetésre.

Tele volt velük minden terem, tornác, pitvar, folyosó, istálló és udvar. Csak a halottasházba nem jutott ember. Az egészen üres volt.

A ravatal lábánál égett egy hosszú vederben a meggyújtott szurok, melynek lomha füstjét kiszítta az oszlopközökön át a külső szellős levegő; a veres láng rávilágított a koporsókra. Az egyikben az öreg családfő feküdt, sárga arccal, mellén összetett kezekkel. Süvege a fejéhez téve; a másikban az utolsó hős legényfiú, a ráöntött szurok, mint egy fekete álarc, tünteté ki nemes vonásait. Mellettük térdelt az utolsó fiú és testvér, fehér csuhában, mint egy sírőrző kísértet.

Mit sugdoshattak egymásnak?

A mellékteremben rákezdték már a danolást, virginálást; nem törődtek a püspök tilalmával, lant, hegedű, guszla, csimpolya zengett-bongott, férfi, asszony énekelt; ököllel verték hozzá a dobot. A barát egyedül énekelte halkan a ravatal előtt:

– Requiem aeternam dona ei Domine…

Egyszer aztán úgy tetszék neki, mintha a ravatal túlsó oldalán megszólalna rá az antiphona.

– Et lux perpetua luceat ei…

Ki van ott? Felállt, odanézett. Akkor az is felállt a térdéről.

Nővére volt az: Borbála.

Hát azt is ide vonta valami láthatatlan erő a vigadó gyászlakoma asztalától?

De mi az a láthatatlan erő?

Ki az, aki túl lakik a csillagokon és benn lakik a szívekben, s itt és ott megláthatatlan?

Amint Borbála meglátta Györgyöt, odaomlott arccal a földre, a testvér lábaihoz, s átölelte annak a térdeit. – És elkezdett szívszakadva zokogni.

– Vígy el engem innen magaddal! Légy nekem uram és királyom! Leszek neked szolgálód, kutyád, énekes madarad. Csak itt ne hagyj, az átkoknak és szörnyeknek a világában!

György fölemelte a nőt a földről; letörölte fehér ruhája ujjával piros arcáról a könny szántotta szennybarázdát, s aztán megvigasztalá szelíden.

– Légy nyugodt. Gondoskodom felőled. Nem hágy el az Isten!

– Ha te elhagysz, az Isten is elhagy!

A vártoronyban „készülőre” harangoztak.

A harangszóra megkezdődött a kászolódás a lakomázótermekben. A tivornyazaj félbeszakadt, felváltotta a csendes, ájtatos mormogás; az emberek imádkozásnak eredtek; künn az udvaron a gyermekek énekkara rákezdett egy népies psalmodiát, melybe közbedörgött a várfalakon a tarackok dördülése. Hármat lőttek.

Erre azután mindenünnen előrajzott a tisztességtevő sokaság, ünnepélyes komolyság ráncaiba szedett arcokkal. A lépcsőkön alászállott az úri rend, elöl a püspökkel; a férfiak után az asszonyok. Az apátúr muskétásai és kopjásai sorfalat képeztek a tornáctól a várud-

varig. Fráter György a ravatal jobb oldalára állt, az asszonyok a bal oldalra, ahogy a rend kívánta.

A püspök beszentelé a halottakat, s arra azokat betakarták a bakacsinselyem szemfedővel, s egyenkint hat régi fegyvertárs vállaira emelé a koporsókat, és kivitte az udvarra. Ott külön Szent Mihály lovára helyezék mindegyiket. S arra az egész sokaság letelepedék az udvaron, ki hol helyet kapott, a ceremónia további folyamatát bevárandó.

Ezután következett még a búcsúztató. Ez is az ősi szokások rendjébe tartozott: az elhunytakat az itt maradóktól sorban elbúcsúztatni, mielőtt örök nyugodalmuk helyére bocsáttatnának. Ezt is a scardonai püspök végezte.

Martinuzzi Vitelliusnak különös módja volt a prédikálásban. Szerette az őszinte kifejezéseket. Hogy a halottakat nem kímélte a beszédében, hogy azoknak minden hibáikat, bűneiket és fogyatkozásaikat felsorolta, az még hagyján, azok nem haragusznak már meg ezért; de nagyobb volt az annál, hogy az élőket is mind rendre vevé, s ugyan megmosdatá a fejét valamennyinek, szappan nélkül.

A hallgatóságban ez nagy elevenséget pezsdített fel. A megcibált felek szörnyűködtek, a többiek pedig vihogtak. Hovatovább haladt a halotti búcsúztató, annál hangosabb lett a zsibongás; már-már alig lehetett Martinuzzi Vitellius szavait hallani, ámbátor még most jött csak a java.

Egyszerre csak feltámadt az ellenhatás.

Egy hang felkiáltott a gyászoló tömeg közül.

– Hadd el már, te hájduda, a gyatra dohogásodat! Hadd szóljanak a hegedűsök!

Erre fölzendült egyszerre a hegedű és a koboz, a prédikációt félbeszakítva, s a Lantos Sebestyén elkezdé a maga rigmusát énekelni, lágy, mélabús hangján, a vitéz Utyessenovicsok viselt dolgairól.

A püspököt majd megütötte a guta dühében.

A vastag imádságoskönyvet, amit a kezében tartott, odavágta a hegedűsnek a fejéhez, amire az bosszúból rákezdte azt a gúnydalt húzni, aminek a dallamára egy fertelmes papgúnyoló nótát szoktak énekelni. A közönség egy része nevetett a püspök és a joculator között kifejlett derendócián, amitől a profánus énekesek még jobban vérszemre kaptak. A népség ujjongott rajta.

Fráter György azonban előrontott a koporsók mögül, s utat tört magának a sokaság között az énekesekig. S ott megragadva hatalmas öklével Tinódi Sebestyénnek a vállát, reárivallt.

– Ti „csúfok!" Eltakarodjatok innen a fertelmes kornyikálástokkal! Te pedig elhallgass a te fűzfaverseiddel! Eltakarodjatok: amíg korbáccsal nem veretlek ki a határból!

Tinódi a sértett poéta büszkeségével emelte föl a fejét az apátúr előtt.

Azt, hogy „csúf"-nak nevezte, azt, hogy korbáccsal fenyegette, még tán elnyögte volna; de hogy az ő cancionáléit fűzfaverseknek nevezte: azt egy költő nem bocsátja meg soha!

– Megállj, barát! – kiáltá vissza eltávoztában. – Ezt megkeserülöd! Lesz még rólad is egy versem; de az nem fűzfavers, hanem nyírfavers lesz.

Mint tudjuk, Tinódi irgalmatlanul beváltá ezt a fenyegetőzését. Ez napságtul fogva engesztelhetetlen ellensége lett Fráter Györgynek, s később kiadta rajta a mérgét két hosszú

krónikás költeményében. Akik őutána ismerték meg Fráter Györgyöt: egy pokolbeli szörnyet láttak maguk előtt.

Nem felejti kígyó farka levágását: nem felejti költő verse ócsárlását!

Az énekesek eltávozása után így-amúgy befejezheté a püspök a mondókáját.

A temetkezési szertartás azután lefolyhatott a maga rendén.

Elővezették a tokos lovat, a páncélos lovagot, meggyújtották a fáklyákat, vállon vitték a koporsókat a temetőig, háromszor belelőttek a sírjaikba muskétákkal, s a sírjaik fejéhez zászlós kopjákat tűzének, s nagy halmot takartak föléjük, ki-ki a sisakjában hordva hozzá a földet. A harangok szóltak, a tarackok durrogtak egész az utolsó Kyrie eleisonig.

Azután ismét visszatért az egész tiszteletre méltó gyászoló közönség a várba, s folytatta a tort, aholott elhagyá vala.

Este már csak maga volt Fráter György józan az egész várban.

A tisztelt hazafiak odalenn a tornácban már elkezdtek dulakodni. Nagy volt a harci lárma.

Fenn az emeleten is heves vitatkozás folyt már. Különösen a zárai kapitány meg Szeszvetics uram, a Borbála férje voltak erősen összeakadva. Bevert fejek lesznek itt még hajnalig!

Az asszonyok a szobáikba húzódtak a temetés után.

Fráter György otthagyta a torozókat, s felkereste Anna asszonyt. – Kedves anyám, én még hajnal előtt útra fogok kelni. Egész szeretettel hívlak meg magamhoz; szép gazdaságom van, légy te annak az intézője; éld végig nálam csendes nyugalomban, a magad kedvére a te özvegységedet.

Az özvegy asszonyság azonban nagyon összefintorítá erre orrát, száját.

– Tudod, édes fiam, én már ideszoktam; itt akarok megmaradni: ezen a vidéken, ebben a házban.

– De hát hogy maradsz itt magadban egyedül, ebben a puszta várban?

– Hát hiszen, tudod mit, édes fiam? Nem vagyok még olyan igen vén. Még akadhat szerencsém.

… Fráter György még abban az órában elutazott, senkitől búcsút nem véve.

XV. FEJEZET – „Hanyatló szép hazám”

Fráter György szívéből az utolsó gyöngéd érzelem is ki volt irtva. A nő, mint eszménykép, mint királyné, mint anya, mint testvér: – fényvesztett meteor valamennyi; a csillag, ha lehull a földre, fekete kődarab. Azokkal a titkokkal, amik lelkét megterhelék, lehet még szeretni az asszonyi *állatot*, de nem az asszonyt.

Mindent lerázott magáról, ami embert emberhez köt, csak az egész nagy élő óriást látta maga előtt, a nemzetet; azt jegyezte el magának, azt akarta meghódítani, s vele együtt egy új ivadékot nemzeni, amely jobb legyen a mostaninál.

Ez a fennkölt nagyravágyás úgy felemelte a mindennapi világ színe fölé, hogy az egész országot végiglátta a magasból.

Szomorú képet látott. A bomlásnak, a feloszlásnak a jelenségei mindenütt. A trónon egy gyermekkirály, idétlen szülött, idő előtt vénült; jót, rosszat tenni egyaránt tehetetlen. A kiskorú király mellett a kormányzatot vezető urak között egyenetlenség, versenygés, kapzsi birtokvágy, s míg a főúr és főpap asztala görnyed a dobzódó lakomák terhétől, az országgyűlésnek kell külön törvényt hozni, hogy a király konyháját „is” lássák el a szükségessel. Törvény van elég, de azt senki végre nem hajtja, mindenki keresztülgázol rajta, bíró az erőszak; ha a nádor összehíja az országgyűlést Budára, ott a köznemesek összeveszenek a zászlósurakkal, különválnak, elmennek vidékre, Tolnára, Bácsba országgyűlést tartani, s hoznak lelkes határozatokat; de azokat senki sem szentesíti, senki sem fogadja meg.

Pedig arrul van szó, hogy az ország végveszély elé csuszamlik alá; a török a végvárakat vívja. Csak hétszáz harcost volna szükség Jajca vár védelmére küldeni. Az sincs. Se pénz, se katona.

A történetíró összegyűjt négy sorban annyi vádat, mely egy szédítő örvényt tár elénk: „pártos urak, áruló udvariak, istentelen főpapok, közerkölcstelenség, s a nemzet salakjait a felszínre toló lázas pezsgés, s maga a jámboroknak lelketlensége, akadályozza a törvények végrehajtását.”

A köznemességnél még van hazaszeretet, de nincs, aki vezesse, aki élére álljon.

A föld népe, a jobbágy, a Dózsa-lázadás óta, le van igázva, a röghöz kötve; annak nem édesanyja többé a haza. Annak a népnek, mely Hunyadi János és Kapisztrán barát vezetése alatt tönkrezúzta a szultán janicsárhadait Nándorfehérvárnál, most tiltva van a fegyvertartás, ha egy puskát találnak a parasztnál, jobb kezét levágják.

Magát az ország címerét is darabolják már. Egyik hatalmas ember a hármas halmot tartja magáénak, másik a négy folyót a mezőkkel; csak a kereszt nem kell senkinek. A

kereszt, a „crux” nem szentség, hanem bélyeg már; a keresztes háborúval együtt a kereszténység ügye is ki lett tépve a szívekből. A papot akkor emlegetik, amikor szidják.

Terjed az új vallás. S leginkább a tősgyökeres magyarok közt terjed. Inkább hallgatják a hegedűsöket, a lantos verselőket, akik gúnydalokat énekelnek a papokra, mint az egyház szolgáit, akik ismeretlen nyelven tartják a szertartásokat. Nem a harangszó, hanem a hegedűszó gyűjti fel a híveket.

Még ekkor nem volt a szepesi „öt városos hitvallás”, nem volt törvény szabta különbség téve kálvinisták, lutheránusok, anabaptisták, sacramentariusok között; nem voltak főurak a vallásújítás élén, kik városokat, vármegyéket térítsenek át a reformációra; de a csíráit e nagyra növendő pálmafáknak már látta Fráter György elősarjadni. És amellett hideg ítélő ésszel meg tudta becsülni, hogy ezek az új eszmék, melyek neki, a római hitű papnak legerősebb ellenségei, a magyar államférfinak leghatalmasabb támaszai lesznek.

És az volt Fráter György egész nagy életpályájának irányeszméje: két ellentétes erő segítségével, mind a kettővel szemben előrehaladni.

Nem szeretett senkit, magát legkevésbé; de ezt a mindenkitől kizsarolt hazát, ezt igazán szerette.

Talán nem is helyes dolog regényt írni az ilyen alakról? Nem volna szabad egy költött vonást hozzáadni a jellemrajzához. Nincs is arra szükség.

Amit eddig a költői képzelet e regénynek nevezett életíráshoz toldott, az nem volt egyéb, mint kitöltése azon nagy hézagoknak, amiket a történetírók üresen hagytak. Hogyan lett a főispáni sarjadékból Corvin János herceg katonája? Hogy lett a vajdahunyadi közkatonából a Zápolya család kályhafűtője? Hogy került ez a Szepességből a budakeszi kolostorba barátnak? Hogy lett az írástudatlan fickóbul tekintélytartó tudós? Apátúr? Lengyel főpap? Hogy lett a lengyel királynak bizalmas barátja? Hogyan hagyta el apai örökét, mely családja kivesztével egyenesen reá szállt? Erről a történetírók mind nem adnak számot. Röviden azt írják: „Tíz, tizenöt esztendőről nem tudunk semmit”.

Ami ezután következik, amidőn Fráter György mint egy hatalmas vezetője Magyarország sorsának tűnik fel, bámulatos eredményeivel, az már mind feljegyzett, naplóba szedett tény. S e nagy tények indokolásához nem kell egyéb, mint egy teljesen kiégett szív.

Ezentúl Martinuzzi Györgyben csak egy hússá és vérré vált eszmével van dolgunk. Fráter György egyénisége most már csak egy absztrakt eszme, melyre a külvilágnak és a szív belvilágának egyiránt nincs semmi befolyása. Tetteit egy messze levő cél vezeti, mely előtt minden akadálynak le kell hullani. Különbséget nem vet előtte se ellenség, se szövetséges társ. Az egyiknek úgy, mint a másiknak el kell előtte múlni, míg magában marad egyedül, egy ország sorsának vezetőjéül.

Egyetlen alak emelkedik ki mellette, akit mindig maga fölé tolt, s aki e kitüntetést megérdemelte, egykori ura és pártfogója, leendő ura és pártfogoltja: Zápolya János. A főnemes, ki már suhanc korában követelte a koronát, s azóta soha le nem mondott arról. Igaz magyar jellem, fajának minden erényével és hibájával felruházva. A pórlázadás győzelmes letiprója, az erdélyi vajda, ki egymaga veszi komolyan a haza védelmét, s erős hadsereget tart vezénylete alatt; tartománya határát mindennemű ellenségtől meg tudja védeni, s ilyen több is van: török, oláh, muszka.

S ezzel szemben a magyar főurak, főpapok, akik már előtte számítanak az ország szétomlására, s a magyar címert elalkudták, elköltötték, a maguk hatalmának öregbítésére.

XVI. FEJEZET – Szent Pál feje

Fráter György minden évben kétszer fellátogatott Budára: Szent György és Szent Mihály napján, amidőn az apátságára kivetett hadiadót s a főapátnak köteles hűbért felhozta. Ilyenkor a kocsijával, lovaival rendesen Szente uramhoz szálla meg, akinek mint várnagynak elég istálló, kocsiszín állt rendelkezésére; de ő is hozott neki rendesen egy átalag máslást. A várbul aztán gyalog sétált le az apátsághoz: ott egy misét tartott, s aztán ismét visszatért a várnagyhoz.

Az országban úgynevezett békesség volt ez idő szerint. Az új török szultánnal, Szolimánnal három évre fegyverszünetet kötött a király. Azt ugyan a török basák nemigen tarták tiszteletben, s a fegyverszünet alatt megostromolták Knin várát, s az annak felmentésére sietett horvát bán, *Beriszló* püspök seregét csúfosan megverték; magát a püspököt is levágták, s a várat elfoglalták; – de hát az ilyen aprólékosságok miatt senkinek sem nőttek ősz hajszálak a fején az országban.

No, a királynak, annak nőttek. *Már tizenhat éves korában elkezdett a haja őszülni.* Erre aztán a gyámok, a kormányzótanács azt mondták ki, hogy a király *nagykorú* már, mert a haja is őszül; itt az ideje, hogy maga uralkodjék és megházasodjék. A menyasszonya, *Ausztriai Mária* még gyermek korában el volt vele jegyezve; azt elhozták Bécsből, s előbb Székesfehérvárott Karácson havában királynévá koronázták, azután pedig Vízkereszt után nyolcadnapra megtarták a menyegzőt.

Mivelhogy pedig II. Lajost Csehországban is királynak hítták, annálfogva Prágába is elvitték a királynét, és ott is megkoronázták nagy ünnepségek mellett.

A cseh rendek nem szavaztak meg ez alkalommal hűbért a királynénak (a magyarok kétszeres hűbért szavaztak meg; igaz, hogy egyszer sem fizették meg), hanem ahelyett megajándékozták a királyt *Szent Pál koponyájával*, mely nagybecsű ereklye az ideig Prágában őriztetett; a huszita tanok elterjedése miatt azonban nagyon megcsökkent az ereklyék iránt való tisztelet a csehek kőzött. S mi után megtudták, hogy a nagy apostol egyéb csontmaradványai a budai pálosok kolostorában őriztetnek, annálfogva a kiegészítő koponyát is odaajándékozták, amiért a király elengedte nekik a felesége hűbérét.

Szent Pál feje megérkezésére azután nagy ünnepély rendeztetett a budai pálosok kolostorában, mely e dicsőséges ereklye teljes birtoka után valamennyi rendbeli kolostor központjává emelkedett. S ez ünnepélyre Fráter György is lejött Borsodból. A ceremóniák végezte után estenden visszatért a várba Szente uramhoz egy *„Szent János poharára”* (Sancti Johannis haustus).

– No, ugyan jól tevé őfelsége – monda, poharazás közben feloldódván a nyelve, Szente uram –, hogy valahára egy szent fejet is hozott közénk; mert akiket eddigelé idehozott, azoknak a fejeit mind el lehetne adni darabonkint két oszporáért az ördögnek, s még akkor is az ördög volna rászedve.

– Emberekről, kereszténye kről nem illik így beszélni, várnagy uram.

– Hát emberek ezek? Keresztények ezek? Farkasok, keselyűk, vámpírok! Ok dúskálkodnak, lakmároznak, a királynak pedig hideg a konyhája, üres a táskája.

– Hát hová lesz a király pénze? Az ország pénze?

– Hát először is a király pénze, mikor érkezik, akkor teknősbéka hátára van téve, mikor távozik, akkor pedig a nyúl farkához van kötve. Hogy hová lesz a király pénze meg az ország pénze? Kérdezze meg főtisztelendőséged azoktól az új palotáktól, amiket a Szent György téren lát, azoknak a kapui majd megfelelnek rá. Ott van mindjárt a kincstartó, *Szerencsés Imre* új palotája. Annak a kapuján egyik reggel társzekérrel viszik be a sok vadat, drága pecsenyét, zsákokat, fűszerszámot, másik reggel meg hordozó-szekéren szállítják ki rajta az elázott vendégeket, akik nem bírnak a maguk lábán hazamenni. Ez a Fortunátus, ez a kikeresztelkedett zsidó a mi országunknak a romlása. És ez még nem a nagyobbik gonosz. Ennek az a szójárása, hogy „Lopni és lopni hagyni!" De nagyobb gonoszak ennél a *Fuggerek*, akiknek a palotája szemközt van az övével. No, nem látni annak a kapuját soha kinyitva. Azok nem látnak vendéget. Amit rabolnak, mind külföldre küldik. Ők bérlik a bányákat, ők veretik a pénzt. *Az ezüstöt mind kiküldik Németországba, nekünk pedig olyan pénzt veretnek, aki csak addig ezüst, amíg új;* ha megkopik, maga elpirul szégyenletében rezes volta miatt.

Bizonyítékul odadobott az asztalra Szente uram egynehány ilyen szemérmetes dénárt.

– Még Dobzse László alatt sem volt ilyen világ – folytatá a nemes zúgolódást a várnagy. – A szegény jó király minden pénzét odaadja, amíg van. *Ha megszorul, küldi zálogba az ezüsttálait,* billikomait. Én tudom jól; mert én hordtam át az ezüst marháit a Fuggerekhez, akik zálogra adnak a királynak a saját pénzéből iszonyú uzsorára. Soha a király, amíg meg nem házasodott, *nem kapott ebédre többet egy tál ételnél; ha hagyott belőle, az jó volt estebédre;* ha nem hagyott, akkor csillagot nézhetett vacsorára.

– Hát a főurak, főpapok el tudják ezt tűrni?

– Van is azoknak gondjuk a királyra! Az mind olyan szent, akinek maga felé hajlik a keze. Tavaly esztendőben, hogy a Bakács érsek meghalt, Szathmáry Györgyöt ültették be a helyébe. Az *istennyila belecsapott a Bakács palotájába, s a kifaragott címert összetörte rajta.* Most az új prímás címerét teszik fel rá. Csak úgy ragyog az aranytól. Hanem a nándorfehérvári bástyák tatarozására nincs pénze a pizetáriusnak.

– Hát az új nádor, *Báthory* miben mesterkedik?

– *A „sánta" Báthory!* No, az is, a vén bolond, azt gondolta, hogy azzal, hogy új hivatalt kapott, maga is megújult; most házasodott meg. Azt hiszi, hogy a köszvényes lábával fel tud kapaszkodni a nyoszolyára. De mikor azt mondják, hogy „Nosza, lóra ülni, Belgrádba sietni!", akkor azt nyögi, hogy *„Jaj a térdem, jaj a derekam!"*. Két hétig tartott a hét vármegyére szóló dínomdánom Pozsony városában. Nádorispán uram mindennap háromszor kijózanodott. És azalatt a *király konyhamestere, Bosnyák Mátyás uram budai urak szakácsaihoz szaladgált egy darab sültet koldulni a felséges urunk számára.* – No, de hát a királynak jó szíve van. Nagyon is jószívű. Nem azon agg a lelke, hogy ő maga éhezik, hanem hogy a végvárak őrségei koplalnak.

– Hát nem küld nekik pénzt a kormány?

– Talán küld; de az mind a cigány-utcára szalad. A vajda duzzog, hogy nem őt tették meg nádornak; még öröme telik a nagy zűrzavarban. Ő hazament Erdélybe; lássák az urak,

hogyan élnek meg nála nélkül. Most már László király leánya is férjhez ment, azután sem esenghet. Akinek legtöbb esze volna a többi között, *Kelepeczi* uram, aki most már *Verbőczinek* hívatja magát a predikátumárul, egész nap ott ül a könyvei között, s készíti a nagy törvénykönyvet; azzal pedig nem verjük meg a törököt, de attul tartok, hogy még a magyart sem.

– Szomorú dolgok biz ezek, édes atyámfia.

– Csak még szomorúbbak ne következzenek. A minap itt járt a Szolimán szultán követe, *Behrám bég:* hozta magával az athnámét, akiben a „nagyúr" újabb fegyverszünetet ajánl fel a királynak, *ha Magyarország tízezer forintot fizet évenkint a szultánnak.* Hiszen tízezer forint nem pénz Magyarországnak, ha a békességet meg lehet rajta vásárolni – de az a megaláztatás, hogy a magyar király adófizetője legyen a török padisának! Mégiscsak rettentő gondolat! Mit tett volna ebben az állapotban főtisztelendőséged?

– Hát én küldtem volna *húszezer* forintot – ajándékba – a szultán *nagyvezérének*, hogy vetesse vissza a császárjával ezt a megalázó követelést.

– Hej, de kár, hogy főtisztelendőséged nem ül az ország tanácsában. Csakugyan ez lett volna a legokosabb *bébánás a* törökkel. Hanem hát a tanácsurak *aztevők* voltak, hogy a szultán követjét, a Behrám béget, a kísérő *besliákkal* és *akancsákkat* egyetemben megfogdostaták, s bilincsbe veretve bezárták a csonka toronyba; ahol azoknak három napig *étte-itta* nem volt, mert a keresztény főzetéhez ők hozzá nem falnak, hanem csak egynehány tikmonyból élődének, s mikor már a szomjúság csaknem halálra epeszté őket; akkor kibocsátották, s gályára szállítva, a Dunán hazaereszték valamennyit.

– Hát az nem volna igaz, hogy a török követet a tatai tóba fojtották, ahogy a kósza hír beszéli?

– Bizony mondom, hogy sohasem látta a színe világát sem Tatának, sem a tavának.

– Más *hírszellő* meg azt hordja, hogy Behrám bégnek levágatták a füleit, úgy bocsáták vissza.

– Csácsog a buta nép ilyenkor mindent elegybelegy, az mind csupa szófia beszéd. Én magam kísértem le a csauszt a gályához, hogy az útban bántódása ne legyen, s bizony mondhatom, hogy megvoltak a fülei épségben, akár legyezhette magát velük; a két cimpájában, török szokás szerint, egy-egy gyöngy függő vala, akkora, mint egy mogyoró, még azt sem bántotta senki; pedig már ha a fülétől megfosztották volna, a fülönfüggőjét csak ott nem hagyták volna.

– Ez már szentigaz.

– Hanem azért elég háborúságot okozott a követ tömlöcbe vettetése is a török szultánnal, s az most szörnyen köpi a markát, hogy jön nagy seregestül, hogy megegyen bennünket kés, villa nélkül. Mi pedig azt mondjuk, hogy csak hozza hát ide a tar fejét: *agyonkopácsoljuk a gyáva törököt a pecsétnyomógyűrűinkkel.* Hiszen ha mi, magyarok elsőtül az utolsóig felkelnénk, keresztüldobnánk a nyomorult pogányt a Boszporuszon. Csak az az egy baj, hogy minden ember utolsó akar lenni, akik pedig elsők volnának a törvény szerint, azok egymást noszogatják. Pál azt mondja: „Ha Péter megy, én is megyek"; Péter pedig: „Ha Pál ott lesz, én is ott leszek".

– Hát arra volna mód, hogy mind a kettő meginduljon, ha az, aki első, állna ki elsőnek.

– Mármint Lajos király? Nem mondom, hogy a bátorság nem volna meg benne, ha egyszer haragba jönne. De hát most éppen nincsenek rendén a harag napjai. Sőt inkább

az örömnek a mézeshetei vannak. A király elvan a menyecskéjével, meg a sok dévánkodó udvari cókmókkal. Egész nap csélcsapnak, lantolnak, táncolnak; teli van idegen léhűtővel a palota, akik egymást azzal szólítják meg, hogy „vas nyárs”. (Was neuses?) A király is örül, hogy valahára bőven lakmározhat a felesége hozományából. Ha valaki rossz hírt hoz, eléje sem eresztik. A múlt hóban harmadszor jártak itt a királynaszádosok, a két év óta elmaradt zsoldjukat sürgetni, s hogy senki sem hallgatott rájuk, kapták, odakötötték a zászlóikat a szökőkúthoz, s ott hagyták, csináljon velük az ország, amit akar; ők nem szolgálnak többet. A minap megint itt jártak a scardonai követek a várkulcsokkal.

Ez a szó kétszeresen felkölté Fráter György figyelmét.

– Scardonai követek?

– Mivelhogy a török szultán nagyon megharaguvék a követe bezárásáért, s rögtön hozzáfogott a végvárakat töretni. Nagy hamar Scardonára került a sor; akinek erős sziklavára vagyon.

– Ismerem; ott kezdtem a pályafutásomat.

– A vitéz scardonaiak elébb levélben izengetének a királynak, a nádorispánnak, a horvátországi bánnak, a prímásnak, hogy küldjenek nekik vagy védelmező harcosnépet, vagy pedig pénzt, hogy zsoldoshadat fogadhassanak, puskaport vehessenek. A leveleiket pedig mindenütt a tükör háta mögé rakták, s nem válaszoltak rájuk. Ekkor aztán a scardonaiak kiválasztának három polgárt, s azok által felküldék a királynak a vár kulcsait, hogy *ha nem tudja a várát megvédelmezni, imhol: tegye el a kulcsait legalább.* A nyitott ajtón át aztán szépen el-besétált a pogány ellenség a várba, s a szép nagy templom tornyárul leütteté a keresztet, s a félholdat tűzette ki helyébe.

– Hát a püspökkel mi történt? Az én nagybátyámmal.

– Mivelhogy a kapituláció szerint hit alatt megfogadták a törökök, hogy senkit a lakosságbul meg nem fognak ölni, hát a jó püspöknek is még csak a haja szálát sem görbítették meg; csupán azt tették vele, hogy rázárták az ajtót, s a szobájából ki nem engedték jönni. Attul fogva a püspöknek étte-itta nincsen egyéb, mint naponkint egy tikmony. Azt mondja a pogány, hogy ha Behrám bég három napig kiállta az éhkoppot, lássák, hát a püspök hány napig állja ki?

– Tehát Scardona már elveszett?

– Biz annak a fölmentésére későn kerekedék fel Tomory Pál uram, a kalocsai érsek.

Fráter György csodálkozva kérdé a várnagytól:

– Tomory Pál? Kalocsai érsek? Hisz az még tavaly zászlósúr volt; javakorabeli levente, aki jegyben járt a Mátyusföld legszebb hajadonával.

– A bizony; de már a *második jegyese volt, aki menyasszony fővel meghalt,* hirtelen gugavészben. S emiatt a főúr úgy elbúsulta magát, hogy lemondott a világról, s beállt szerzetesnek a *ferencesek* rendjébe, ott volt fél esztendeig. Akkor meghalt az Urban a sokféle emlékezetű Bakács Tamás, esztergomi prímás; annak a helyébe került a kalocsai érsek, ennek az üres helyére pedig a király beülteté a kedves lovagjátéki barátját, Tomory Pált, mivelhogy már egyházi személy vala. *Tomory vonakodott, hogy ő nem ért a liturgiához; de azt mondák neki, hogy a kalocsai érseknek nem az a dolga, hogy sokat pontifikáljon, hanem, hogy annál többet verekedjék a hadai élén a pogány törökkel.* Ez az igazi magyar főpapnak a sora!

Fráter Györgynek volt mit elgondolnia errül az esetrül. Milyen hamar lesz egy dali lovagból kalocsai érsek! Két menyasszony meghalása, egyévi kolostori élet, s megvan a ranghoz való *hágcsó.*

Szente uram kitalálta a vendége elfanyalodott arcából, hogy annak min jár az esze most.

– Hát hiszen az a legszebb ebben a mi dicső hitvallásunkban, hogy a vitéz daliából is lehet egyszerre, ha a mennyei világosság éri, egyházfejedelem. Nemde nem harcos levente volt-e maga Pál apostol is, akinek az ünnepét most szentelők meg, Saulus névvel ifjú korában. Ilyen ugrást látunk és dicsérünk a mi Tomorynknál.

– Én szebbnek találom a mi katolikus vallásunkban azt, hogy a varga fiából is lehet egyházfejedelem; ahogy Szalkán érsek és kancellár példája bizonyítja.

– Azért úgy is híják azt a nemesurak a háta mögött, hogy „cseszkó". Hanem hát ez is nagyon szép ebben a mi vallásunkban. Azért nagyon kívánatos volt, hogy Verbőczy uram megírja azt a törvényt, hogy „lutherani comburantur". – No, hát azt a Szent János poharát a hitetlen törökök meg a lutheránusok elpusztítására.

– Én csak emberek éltetésére emelek poharat, de nem emberek halálára. – Éljen soká a mi királyunk!

XVII. FEJEZET – „Lutherani comburantur”

Nem sok idő múlva ismét fel kellett jönnie Budára Fráter Györgynek. A hercegprímás Szathmáry György körlevele idézte fel oda. Valamennyi püspök és apátúr mind hivatalos volt, úgyszintén a bánok, vajdák és várkapitányok.

Nem abból a végből történt pedig ez a nagy congregatio, hogy az ország végvárai miképpen védelmeztessenek meg a nagy hatalommal közeledő török szultán ellen, ahogy a bánok (várkapitányok) meghívásából következtetni lehetett volna, mint inkább a hit ellenségeinek a legyőzése végett.

Mikor ugyanis Verbőczy törvénybe iktatá azt a cikket, mely a lutheránusokat s azoknak pártolóit fejvesztésre kárhoztatja, azt hitték, hogy a puszta ijesztés elég lesz e fenyegető veszedelem megszüntetésére. Ellenkezőleg; az új tan egyre terjedt, s annak hirdetői annyira vitték a bátorságukat, hogy ott benn a királyi várban, szemközt a Zsigmond templomával, a piacon árulták Luther és Wikléf új vallásának katekizmusait. Nyílt sátor alatt, tőszomszédjában a szentelt viaszgyertyák, Agnus Dei-k és szimbolikus mézeskalácsok sátorának, kínálgatá a könyvkufár a füzetkéket, elegyesen a papokat csúfoló versecskékkel. – *Rüm György* volt a neve a könyvkereskedőnek, aki ezt a törvénybe ütköző vakmerőséget elkövette.

Példát kellett szolgáltatni, melyből megtanulhassa minden jótét lélek, hogy a törvény nem csupán írott malaszt.

Ezért hívatott össze Budára a nagy országos ítélőszék; törvényt tartani a nagy bűnös felett.

Olyan nagy számban gyűltek össze, hogy befogadásukra nem volt elég nagy terem a várban; odalenn a Vérmezőn kellett egy faépületet összetákolni, holott a törvényszéket megtarthassák, melyben felesen vettek részt az egyházi és világi főrendek. Az elnök maga volt Szathmáry György és mellette Verbőczy István, királyi személynök, a törvénycikk megalkotója; a vádló volt a fiskus, Ártándy, az országban legkiválóbb szószóló, aki a vádat a maga egész rettenetességében előadta.

E váddal szemben a nyomorult bűnösnek, aki láncokkal megterhelten állíttatott ki a vádpadra, semmi egyéb védelme nem vala, mint hogy ő tökkelütött fejű német lévén, nem tudhatá, hogy micsoda veszedelmes tudományok foglaltattak légyen azokban a könyvekben, amelyeket ő a sátorában árul; lévén azok magyar nyelven írva.

Ez a védelem azonban semmibe sem vétetett.

Az elkobzott könyvek kézrül kézre adattak a bíráknak, s azokkal a veressel aláhúzott sorokból, a behajtott fülű lapokon menten megtalálhaták a flagrans delictumot, mely a törvény pallosát maga ellen felhívja.

A replikák után a prímás és a personalis felváltva rangfokozat szerint szólíták fel az egyházi és a világi bírákat a maguk ítéletének kimondására. Mindnyájan halálra szavaztak.

A vérveres posztóval bevont asztal végén ült a két legutolsó bírósági tag: Fráter György és Török Bálint, a belgrádi bán.

Ez az utóbbi még nagyon fiatal volt, a huszonnégy évet sem ütötte meg. A belgrádi bán hivatalát az atyjától, Imrétől öröklé, ami igen természetes dolog. Mivelhogy az ő apja, Imre, a saját pénzéből építteté fel Belgrád új bástyáit, tehát azokat a fiának kellett örökölni. A király kormánya ugyan Báthory Endrét nevezte ki új belgrádi bánnak; de arra Török Bálint azt mondta, hogy elébb fizessék meg neki a bástyáknak az árát, ami az ő apja pénze, addig be nem ereszti az új bánt a kapun. Az ország pénzén pedig rajta ült egyfelől Szathmáry György, másfelől Szerencsés Imre; hát inkább meghagyták az apja fiát a nagy fontosságú Belgrád bánjának.

Szathmáry György felszólítá Fráter Györgyöt is az ítéletadásra. A fehér barát ritka ékesszólással adá elő a maga véleményét. Kárhoztatását kemény szavakban fejezé ki az új hit tanai fölött; lelkesülten, emelkedett szellemmel szólt a római egyház felséges missziófárul s annak országalkotó fontosságáról. Azért ő is máglyán megégetendőknek ítélte az eretnek tanokat hirdető könyveket, Luther és Wikléf katekizmusait. Úgy szinte a pamfleteket is, melyek a papokat gúnyolják, ámbár hozzátevé, hogy azoknak a megsemmisítésére legsikeresebb módszer volna, ha a papok őrizkednének azoknak a hibáknak az elkövetésétől, amelyeket ezen gonosz röpiratok ostoroznak. – Nem mondhat azonban halálítéletet a könyvek eladójára. Károsnak hiszi, ha egy hitvallás követőiből mártírokat csinálnak. A megégetett vértanú hamvait széthordja a szél, mint a ragályt, s azoknak minden porszeméből egy új prozelita támad; ahogy látjuk azt Csehországban a huszitáknál.

– Elég volt! Hallgass el! – kiálta a szavába Szathmáry György. – Jobb lett volna neked ott maradnod, János gróf kandallója mellett tüzet raknod, mint ide jőve tüzet oltogatnod. Eredj vissza menten a kolostorodba, s amíg engemet élve tudsz, az apátság határát el ne hagyd. Most pedig ülj le, és húzd le a fejed!

Fráter György leült, s akkor Verbőczy felhívására felállt a fiatal Török Bálint.

Nyalka legény volt, vidám, szabadszájú levente. Csak úgy komázott a nagytekintélyű főurakkal. Teljesen ellenkező véleményen volt az előtte nyilatkozott szomszédjával. Ő a könyvek elárusítóját, minthogy a világos törvény ellen vétett, máglyára vettetni kívánja; ellenben azokat a könyveket sajnálná elégettetni, mert azokban ő semmi rosszat nem talál, sőt igen mulatságos dolgokat lehet azokban olvasni. Úgyhogy ő egynehányt azok közül el fog vinni Belgrád várába kedvszottyantás végett.

– No, hát nem fog kend visszatérni Belgrád várába! – kiálta Szathmáry György haragosan a szeleburdi ifjúra, akit az urak is lehúztak-vontak a székére, hogy hallgasson már el.

A két egymás mellett ülő szomszéd, aki ily módon ellenkezett meg az egész törvényszékkel, egymás szemébe nézett, s mind a kettőnek egyszerre támadt az a gondolatja: „Íme, ez az én emberem, aki hozzám való, akár jó barátnak, akár ellenségnek; vállvetve, hátat hátnak döntve, szembe fordulva, egymáson keresztülesve. Ez az én emberem!”

…Másnap a Vérmezőn felállíták a máglyát, s az összesereglett nép előtt megégették Rüm György könyvárus uramat, a tiltott könyveivel együtt.

S amit Martinuzzi megjósolt, az beteljesült: a vértanú hamvait széthordta a szél, s minden porszeméből egy új követő támadt.

XVIII. FEJEZET – A király haragja

A jó Lajos király vajmi keveset tudott az országa veszedelméről.

Volt neki három-négy nevelője is. Érsek, őrgróf, zászlósúr. Azok közül Szathmáry György, az érsek, a bigott vallásos rajongást igyekezett a fiatal király lelkében megerősíteni; a Brandenburgi pedig, Luther titkos követője, éppen ennek az ellenkezőjét tanította a királynak; a harmadik pedig, Bornemissza János tette a legokosabbat, mert az nem tanította a királyt semmire.

Mikor Szathmáry György időzött Budán, akkor volt nagy búcsújárás, vezeklés napestig; ha pedig a Brandenburgi került oda, akkor napirenden volt a tivornyázás, komédiajáték, tánc, lovagtornázás; ha bécsi, velencei, római, vagy krakkói követ jött Budára, annak a kedvéért megindult a parádé, dínomdánom, szórták a pénzt, ontották a bort; ha odább ment a követ, egyszerre üres lett a királyi vár, üres a pénztár, a királynak nem volt mit enni.

A király házasságával valami megállapodott rend állt az eddigi tétova helyébe. Gondoskodva lett a királynak a mindennapi mulatságáról. Ifjú nejének kíséretében egész falkája jött le Bécsből a mulattatóknak; énekesek, bohócok, szemfényvesztők, kalandor lovagok népesíték meg a királyi lakot. Ezek nem engedték a királyt unatkozni. Ezek az idegenek nem háborgaták az ifjú király mézes hónapjait Magyarország szomorú állapotaival; maguk sem tudtak tán róla, s ha egy-egy fiatal főúr vetődött is néha az udvarához, annak nagyobb gondja volt arra, hogy a királyné udvarhölgyei mellett csélcsapjon, mint hogy a királyt rossz hírek besúgásával nyugtalanítsa.

Az ifjú Török Bálint bán is odakerült az udvari mulatságokba.

Neki ugyan éppen azon időben Nándorfehérváron kellett volna lenni, melyhez Szolimán hadserege közelített; de védhette magát azzal, hogy éppen azért jött vala fel, gyámjával, Sulyokkal együtt Budára, hogy a fenyegetett várnak pénzben, fegyverben és lőporban segélyt szerezzen. Volt is elég futkosása a főméltóságokhoz. Ha a nádort ki tudta húzni a felesége szobájából, az a prímáshoz küldte, a prímás az alkincstartóhoz utasította, Szerencsés Imre pedig Bornemiszához, az végre elvitte a királyhoz, a királlyal pedig nem lehetett komoly dologrul beszélni, mert az untalan körül volt véve udvari mulattatóktul.

Egyszer aztán Török Bálint fogadást ajánlott a Brandenburginak, hogy ő előállít egy olyan magyar utcai énekest, aki legyőzi a bécsi citerást, s a királynak még annál is nagyobb mulatságot fog szerezni.

Tartották a fogadást; s másnap a királyi vigadóterembe elhozá magával Török Bálint az útféli lantost, Tinódi Sebestyén diákot.

A lantos rákezdte a mélabús dallamú melódiára szerzett költeményt.

„Sírva veziköl most szegin Magyarország,
Mert tőle távozék hangosság, vigasság,
Belőle kikele sok fénős gazdagság
És fogságba esék egynehány uraság.
Tudjátok, magyarok, hírösök valátok,
Míg nagy szeretettel egymást hallgattátok,
De mihelt köztetök ti meghasonlátok,
Ottan országtokban ím mint pusztulátok. ”

A históriás ének szólt Szabács vára elvesztéséről, a legújabban történt dicsőséges siralomról.

Török szultán bosszújában Szabács várát ostrom alá veteté Ahmed basával. Szabács várának az őrsége állt ötszáz lövészből és húsz lovasból. Az al-bánok, Logody Simon és Torma Endre, amint a török táborsokaságot a vár körül meglátták, maroknyi kis csapatjukat az Isten ege alatt az ország zászlójára megesküdtették, hogy a várat utolsó csepp vérük hullásáig védelmezni fogják. S amit esküvel fogadtak, azt meg is állták. Tizenöt napig viaskodtak hősi elszántsággal a temérdek ostromló sereg ellen. Hétszáz török holttestével tölték meg a vár árkait. De e holttesteken át rájuk özönlött a többi ostromhad, s elfoglalta a sáncokat. A dicső kis csapat ekkor sem adta meg magát; hanem bevonult a fellegvárba, s annak a kapuit védte kétségbeesetten, míg az utolsó töltés lőporuk is elfogyott. Ekkor már nem voltak többen hatvannál. – Ennek a kis csapatnak még kezében lett volna megmenekülni az alagúton át a folyampartig, ahol a gályáik voltak, melyeken bízvást átevezhettek volna a Száva túlsó partjára; az ellenségnek nem voltak hajói. De ők hívek maradtak esküjökhöz, s a vár piacán bevárták a kapukon betóduló ellenséget, s ott hullottak el egytől egyig harcolva, mint igaz vértanúi a magyar hazaszeretet szent vallásának.

A lantos búskomor dalának végső strófája elhangzott.

„Tanácsot sokáig, kérlek, ne tartsatok,
Ha ez két víz között ti lakni akartok.
Mert ha csak hallgattok, szömben ti nem vívtok,
Félek, hogy sokáig itt nem uralkodtok. ”

A király elsápadt.

– Mi volt ez? Költemény? – kérdezé Török Bálinttól.

– Nem, fölséges uram, ez igaz történet.

Erre a király felugrott a lakomázó asztal mellől. Nem volt már sápadt az arca, de lángolt a haragtól!

– Hol a várnagy? – kiálta. – Jöjjön elém!

A várnagy ott volt a mellékszobában, s a parancsra bejött.

– Lövesd ki az ágyúkat a bástyán! Veresd félre a harangokat! Fúvasd meg a vészkürtöket! Álljon fegyverbe rögtön az egész őrség!

– Felséges uram! Ki vezesse az őrséget? A kapitányok mind odaát vannak Pesten.

– Nyergeltesd fel a paripámat! Majd vezeti maga a király!

A király felséges haragkitörése nagy felindulást keltett az úri társaságban: jó Török Bálint (aki kamasz korában meglehetősen könnyűvérű uraság volt) követelte a Brandenburgitól a fogadási tétel kifizetését, melyet megnyertnek hitt; a Brandenburgi ellenben azt

állítá, hogy a fogadás arra szólt, hogy melyik énekes tudja a királyt jobban mulattatni, de nem arra, hogy melyik tudja haragba hozni. A többi udvaroncok, akik nem értették a szküthiai verseket, mind azt mondták: „vasz-isz-ten-tasz?" míg Szerémi, a király káplánja meg nem *németezte* nekik a Tinódi versét, s a királynak emiatt kiadott gyors parancsolatját. Ez még jobban megrökönyíté az ifjú urakat. Sohasem látták még ilyen lángra gyulladva a királyt. Nem tudták, mitévők legyenek.

Csak az ifjú királyné találta fel magát. Odasúgott valamit a várnagy fülébe, amire Szente uram azt felelte, hogy „úgysem lehetne ágyúztatnunk, felséges asszonyom, mert az ágyúk nincsenek megtöltve; a puskaporos magazinnak a kulcsa meg a főpattantyúsmesternél van, az pedig ilyenkor a szeretőjénél hivalkodik, s nem tudni, melyiknél."

Erre aztán a királyné elkezdte csitítani a haragba jött királyt, elmondta előtte okosan, hogy az éjszakai lárma, ágyúlövés semmi jó dologra sem fogna vezetni: az álmukból felriadt katonák, polgárok és urasági hajdúk azt hinnék, ellenség tört a várba, s a sötétben egymást kaszabolnák össze, s utoljára is az lenne belőle, hogy a zsidóknak esnének neki, s azokat kirabolnák. Ellenben ha a király elteszi a haragját reggelre, addig össze lehet hívatni az országtanács tagjait, s azokkal együtt meg lehet hányni-vetni pihent ésszel a szükséges tennivalókat; hiszen *nincs még hátunkon a török.*

Az erélyes Mária szavai lecsillapíták a változékony kedélyű Lajost, visszavonta a várnagynak adott parancsát, s aztán meghallgatá még egy kántillénáját Sebestyén diáknak „a részeg halakról", mely a királyt ismét derült kedvbe hozá. És így Török Bálint mégis megnyeré a fogadása díját; mert ilyen nevetséget a német citerások nem bírtak serkenteni.

Szépen leírta ezt az udvari mulatozást a király káplánja, Szerémi György, igen erős kifejezésekkel, illetve az abban részt vett magyar ifjú urakat is, név szerint Móré Lászlót és Rétházy Lukácsot.

Azt a célt azonban elérte Török Bálint, hogy a király a másnap összehívott országtanácsban személyesen elnökölt, s Báthory István nádor által előterjeszteté a hadak állapotját, melynek megértése után sürgető leveleket íratott a pápához, a német császárhoz, Zsigmond királyhoz, hogy siessenek Magyarország megvédelmezésére – azután királyi leiratokat a vármegyékhez és főpapokhoz, hogy zászlóaljaikat rögtön fegyverbe öltöztessék, s mindannyit Tolnára küldjék, ahová a király maga is vezetni fogja a dandárját. Török Bálint is kapott egynehány száz lövészt, pénzt is a várőrség zsoldjára és puskaport eleget, s elindult három hajóval, melyeknek parancsnokául Báthory Endre lett kinevezve, a Dunán lefelé.

Még ekkor szépen bejuthatának Nándorfehérvárba, mert Szolimánnak nem voltak hajói; csak a szárazról ostromolta a várat a szerb part felől. Útközben esett pedig a csajkások kerülete, ahol a királynaszádosok laktak, utódai azoknak a hősöknek, akik Hunyadi János alatt a szultán hajóhadát derék ütközetben összetörték. Ha ez a két ezred hajóra kap, soha át nem jön a Dunán a török armádia.

El is hozták a számukra a Budán hagyott zászlóikat. A csajkások azonban azt kérdezték, hogy hát az elmaradt zsoldjukat elhozták-e. Azt bizony elfelejtették. No, akkor ők meg elfelejtették az evezést. Hédervárynál volt pénz; de az a belgrádi őrség számára volt adva. – Futtattak fel a királyhoz Tolnára, hogy küldjön pénzt, annak sem volt. A király futtatott Esztergomba a prímáshoz pénzért, az meg Szerencsés Imrére hivatkozott, hogy az kezeli a hajósok pénztárát. Így aztán elkallódott az idő, hogy sem a bán, Török Bálint,

sem az al-bánok, Héderváry és Sulyok nem juthattak el Belgrádba; lőpor, lövészek és pénz mind kinnrekedtek. Annyit tehetett meg Héderváry, hogy egy ügyes búvár által becsempésztette a várba a pecsétes levelet, melyben maga helyett Móré Mihályt nevezé ki Belgrád főparancsnokául.

Móré Mihály hírhedett lator volt, akit mindenki gyűlölt. Ellenben a két alkapitányt, Oláh Balázst és Both Jánost, nagyra becsülték a katonáik és a parasztok.

Az egész várban nem volt több hétszáz magyar vitéznél.

S ez a maroknyi had egy hónapig állt ellen Szolimán tömérdek seregének.

Ezalatt a nádor vezérsége alá gyűlt sereg tétlenül nézte az ostromot. A boszniai basa elég volt Báthory Istvánnak, hogy a Dráván seregestül visszaűzze. Ekkor a törökök Zimonyt vették ostrom alá. Ezt a várat Skublics Markó védelmezte, háromszázötven derék szerb harcossal, három kis tarackágyúval; kilenc napig védték a sáncaikat csodavitézséggel, az általános rohamnál mind az utolsó főig elhullottak. Magát Skublicsot sebekkel tetézve fogták el, úgy vitték a szultán elé, aki dühében, hogy annyi katonájának okozta halálát, a harci elefántjával tapostatta a hőst össze.

Ezzel aztán minden oldalról körül lett zárva Nándorfehérvár. Ahmed basa a szerb partról, Piri basa a szigetről kétszáz ágyúval lövette a sáncokat. De hiába törték a bástyákon a rést; a hézagot betölté a védők vitézsége. A törökök már tetemhalmokat emeltek az elesettek hulláiból. Ötezer harcosuk adózott az életével.

Ekkor Szolimán egy tűzaknát ásatott a várost védő legmagasabb bástyatorony alá, s azt a levegőbe röpítteté. A torony helyén támadt résen át azután omlott be az ostromló had a városba. Az a kis, vitéz csapat még azt a veszedelmet is homlokegyenest megállta. A törött rést hatszáz töröknek a hullája tömte be, hajnaltól késő estig jött új meg új pihent ezred a rohamra; mind vissza lett verve. A szultán serege kudarccal vonult vissza.

És ezt a hőskölteményt nézte, hallgatta a nádor pétervárади táborából, s nem sietett beleavatkozni. Lippánál meg ott állt Zápolya János az erdélyi sereggel, és nem mozdult. Nagyobb ellensége volt az egyik magyar vezér a másiknak, mint ketten együtt a töröknek.

Egyszer aztán Belgrád vízivárát betörte az ostromló had. Ezzel a város maga tarthatatlanná lett. A magyar őrség már ekkor lefogyott négyszáz főre; ezek a szerb lakosság harcos részével bevonultak a fellegvárba. Még ennek a falait is húsz napig tudták védelmezni a tenger sokaság ellen. Elfogyott már a lőporuk, nem lőhettek sem ágyúval, sem puskával, csak kard, lándzsa volt még a kezükben. Mégsem adták meg magukat.

A törökök betörték már a várkaput; egész a piacig hatoltak. A magyarok kétségbeesetten veték rájuk magukat, s karddal, buzogánnyal újra kiverték a diadalmas ellenséget, s újra eltorlaszolták a kaput.

S a két magyar sereg elnézte nadrághasítékba dugott kézzel ezt a mesemondáshoz hasonló dicsőséges halálküzdelmet!

E piaci csata végeztével már csak hetvenkettő volt életben a várvédő magyarok közül. Szerb még volt több százra menő.

A király Tolnáról izengetett a vezéreinek, a prímásnak, a kalocsai érseknek, a soproniaknak, s várta a hírt; feleletet nem kapott sehonnan.

Egy nappal ez utolsó harc előtt megszökött a várból Móré Mihály, a Héderváry által kinevezett várparancsnok. Rabló volt, lator volt teljes világi életében, megtetézte a bűnei

garmadáját a pribékséggel, hazaárulással. Átszökött a törökhöz, s felfedezte az ostromlók előtt a várvédők elhagyatott voltát, hogy nincs már sem puskaporuk, sem eleségük.

A visszavert ostrom után odasettenkedék Móré Mihály az elrekesztett várkapuhoz, s odahívatta Oláh Balázst, az al-bánt. Az is meg volt sebesülve, valaminthogy az utolsó küzdelemben az életben maradt hetvenkét magyar közül egy sem maradt sebzetlenül.

Szent Jehova Isten atyám! Micsoda *hetvenkét magyarvolt* ez! Ezeket kellett volna megtartani írmagnak az egész nemzet újjáalkotására! Ötvenkilenc napig verték a százezernyi ellenséget, vérüket pazarolták, s még mindig volt elég vérük a hazáért feláldozni való! Micsoda nagy ellentmondások ezek!

Móré Mihály, az áruló pribék, elmondá vezértársának, minő nagy kitüntetésben részesült ő a törököknél, amiért átszökött hozzájuk; mutogatá a hímzett kaftányt, amit a szultántól kapott; biztatta, hogy hagyjon fel a további ellenállással, s adja meg magát hetvenkétvitézével együtt.

De Oláh Balázs azt felelte vissza, hogy inkább e falak romjai közé temetkezik, hős vitézeivel együtt, mint hogy zászlóját meghajtsa a félhold előtt.

Ekkor aztán a rácokhoz fordult Móré Mihály, azokat ösztökélte, ott aztán engedelmesebb szívre talált. Azok elfogadták a Móré Mihály által küldött kegyelemígéretet, melyben a szultán az egész várőrségnek szabad elvonulást biztosít a várból.

Másnap megjött a kegylevél a szultán aláírásával, s azzal együtt a díszkaftányok és *vont aranyos fosztányok* (ujjatlan köntös) a két albán és a hadnagyaik részére, mire azok kinyiták a várkaput, s kivonulván, odavezettetének a hatalmas török szultán elé. A törökök pedig elfoglalták a fellegvárat.

Oláh Balázs és hetvenkét vitéze nagy kitüntetésben részesült a török szultán előtt. Mindnyájan gazdagon megajándékoztatának, s miután elébb megkísérté a szultán a Mohamed hitére való áttérítésüket, amit ők állhatatosan megtagadának, a török tábor sátrainak árkán túl kísértetének.

Ott azután megrohanták őket a török *besliák,* s egytől egyig levágták őket. A sebesült Oláh Balázs ép kezével feltartá magasra a szultán menlevelét, mely arany tintával volt írva; de biz őt összeapríták a besliák a kegylevéllel és a díszkaftánnyal együtt irgalom nélkül. Ilyen volt a török hűség!

Történt pedig ez Kisasszony havának huszonkilencedik napján, amely napon Keresztelő Szent Jánosnak feje vétetett, amely napon csontjai egybeszedettek s Julianus császár által megégettettek, amely napon feje megtaláltatott, amely napon mutatóujja megtaláltatott, mellyel mutatta: „Ecce Agnus Dei!" – Ezen a napon veszett el Magyarországnak és a kereszténységnek leghatalmasabb bástyája, Nándorfehérvár.

No, legalább volt miről énekelni a hegedősöknek jó darab ideig, Oláh Balázs vitéz haláláról, Móré Mihály cudar árulásáról; ezek a lantosok voltak ez időben a magyarok lábon járó hírlapjaik.

A királyt beteggé tette Belgrád elbukása. Vissza sem tudott térni Budára a tolnai táborhól; ott maradt Mohácson.

A kormányon levő főurakat is megriasztá egy kissé az az eset. Innen is, onnan is elősunnyogtak, s a királyhoz siettek. Igyekezett mindenki eléje jutni, hogy magát kimentse. Minthogy a hiba közös volt mindnyájukkal, annálfogva senki sem akart abban részes lenni. Egyik a másikra kente a mulasztás vádját. A nádor az erdélyi vajda veszteglésével mentette

ki magát, a vajda a nádor határozatlan előre-hátra kóborlásával, mind a ketten az élelmezés, fegyverkezés hiányával: nem volt sem kenyerük, sem lőporuk. Ennek a hiánya megint a prímást terhelte, aki pisetarius regni; az meg a zsidóra hárított mindent, Szerencsés Imrére; az nem küldte el a pénzt; a kincstárnok ellenben bebizonyítá, hogy ő adott elég pénzt Hédervárynak, de az, nemhogy a naszádosok zsoldját fizette volna ki, akik segíthettek volna Belgrád felmentésében, de a pénzt megtartotta magának régebbi követelések fejében; úgyhogy utoljára Héderváry, a belgrádi al-bán, aki kinn rekedt, meg a gyámfia, Török Bálint kerültek bele a csávába.

A király nagyon el volt keseredve; a lelki bajához hozzájárult még a láza is. Kegyetlenül lehordta az urakat, valamennyit. Különösen kijutott belőle a volt nevelőinek és tanácsosainak, Szathmáry prímásnak és Szalkán kancellárnak, amiért hogy őelőtte az ország állapotját eltitkolták, vele soha semmi komoly dologrul nem beszéltek, hanem engedték hivalkodni, s amellett védtelen hagyták az országot.

Unisono azzal mentették magukat az urak, hogy Héderváry a hibás.

A királyt ez még jobban bosszantá. Azt veté oda a prímásnak, hogy hiszen az ő kormányzása mellett nevezték ki azt az embert belgrádi al-bánnak.

Szathmáry György erre egész hatalmaskodással vágta vissza, hogy ez nem áll, mert Hédervárыt még „Dobzse László” nevezte ki al-bánnak.

Ez a gúnynév: „Dobzse László”, ami csupa megszokásból szaladhatott ki a főpap száján, teljesen kihozta a sodrából a királyt; oly féktelen haragra gerjedt, hogy elfelejtkezett mind a saját méltóságáról, mind a vele szemközt állóéról, s ez önkívületi állapotban *arcul vágta* a főpapot!

Szörnyű eset volt ez!…

…Arcul ütni a hercegprímást!…Magyarország egyházának fejét! …A bíboros főpapot! …

A prímás az első pillanatban a kardjához kapott, a szemei szikráztak. Azután csendesen lehajtá a fejét, két kezét keresztbe tette a mellén.

– A király adta…Isten rendelte így..

Azzal elhagyta a király szobáját. (Így jegyzé fel ezt Szerémi György, a király káplánja.)

Egy arculütés a hercegprímás felkent fején! Még ha királyi kéztől jött is az ütés!

Ha más országban történik ez, Német-vagy Frankhonban, arra a királyra az egyház anathemája sújt vissza, annak mezítláb, szőrkötéllel a nyakán kell bűnbocsánatért zarándokolni, és addig bezáratnak a templomok, nem szólalnak meg a harangok, temetetlen maradnak a halottak, kereszteletlen az újszülöttek; bezáratnak az ég kapui, megtagadtatik a malaszt, a vigasztalás az egész néptől.

A magyar hercegprímás pedig azt tette a királyi arccsapás után, hogy hazament a székhelyére; meggyónt, felvette a halotti szentségeket; hatvanezer arany volt a pénztárában, azt elküldte a királynak, hogy szereltesse fel belőle a várait – azután lefeküdt az ágyába, kezébe adatta a feszületet, és meghalt.

Mi ölte meg? A lelki bánat-e? Vagy gyorsan oltó méreg? Annak titkát boldog Isten bírja!

XIX. FEJEZET – Sok beszéd, semmi tett

Oh, te édes szép magyar nyelvem! Te hangzatos, erőteljes dallama az érzéseknek! – De sok kárt tettél te már ennek a mi nemzetünknek azzal, hogy olyan szép vagy! – Szeretünk hangoztatni; gyönyörködünk benned, *beszélünk* hosszan és szépen – s aztán azt hisszük, hogy *tettünk valamit.* Sehol annyi kész szónok nem támad, mint a magyarok között.

Lám, a töröknek nincsenek nagy szónokai: ott egy ember szól, a többi hallgat, és tesz.

Szolimán szultán Nándorfehérvár bevétele után megszakítá a Magyarország elleni harcot, s nagy hadserege zömével megfordula, ellenkező irányban; ment Rhodust ostromolni.

Nagyon jól ismerhette a magyarokat. Ha Belgrád eleste után rögtön betör Magyarországra, midőn két hadserege volt a magyarnak, a nádor és a vajda vezénylete alatt, midőn Belgrád dicső védelme és eleste minden nemest és pórt elkeserített, midőn a király maga is táborba szállt, elhagyva magától szibarita környezetét, bizonnyal az egész magyar nemzetet találta volna magával szemben, s a lelkesedés megduplázza a haderőt.

Magukra hagyta hát a magyarokat; tudta talán, ha a veszély elpihen, csinálnak azok maguk között hadakozást. Megmutatták már Dózsa idejében, milyen dühvel tudja a magyar a magyart rontani; akkor még csak nemesek és pórok közt támadt az *ortály,* de most a viszály magva az alsó nemesség s a főurak és főpapok közt volt elvetve; hadd menjen kalászba, majd learatják azt egyesült erővel.

Amint a vihar elvonult a határról, idebenn is kialudt a honfilelkesedés, visszabújt az áldozatkészség, felébredt helyette a pártviszály, sikkasztóknak, csempészeknek, népsanyargatóknak állt a világ.

A király is visszatért Budára, s ott ismét folytak a léha, ledér mulatságok, az esztelen pazarlás. A királyné könnyelmű volt, és ideges és amellett uralkodni vágyó. A király csak a felesége szemeivel látott, annak a füleivel hallott, s nem volt olyan kívánsága, amit ne teljesített volna. A kincstárnak a feneke kongott már; a harmincadbérlőnek negyvenezer forintot kellett volna befizetni. Volt azonban ennek az uraságnak egy szép papagáj madara, melynek az a virtusa volt, hogy a legyeket ügyesen el tudta kapkodni. A királynénak nagyon megtetszett a madár, s a király cserébe a légykapó madárért elengedte a bérlőnek a negyvenezer forintot.

Az éjszakákat végigtivornyázták, reggel feküdtek le; emiatt a király csak délben kelt fel, s nagy álmosan fogadta az ország nagyjai előterjesztéseit, s aztán iparkodott tőlük menekülni, hogy lófuttatásokat rendezzen a Rákoson.

Egyszer aztán azt vette észre, hogy a Rákos mezején sátorokat kezdenek leverni. Sok sátort, egész táborszámra.

Kérdezé, hogy micsoda mulatság készül itt.

Mondták neki, hogy országgyűlés lesz, amit saját keze aláírásával kegyeskedett összehívni.

Kíváncsi volt rá, hogy milyen lehet egy ilyen országgyűlés.

Eddig is volt ugyan az ő trónralépte óta több országgyűlés, de azokat a nádor hívta össze, a királyi személynök vezette.

Kérdezte a vele volt hopmesterétől, Korlátkövy Péter uramtól, hogy miféle alkalomra készül összegyűlni ez a sokaság; az pedig megnyugtatá, hogy semmi baj sincs, csak hogy éppen a török most meg Szörény várát kezdi vívni, ezért a rendek valami intézkedést kívánnak tétetni, azonban ezúttal is csak megyék küldöttségei fognak egybeseregleni. – Nem arra mutattak pedig a nagyszámú sátorok.

A lóverseny után a király visszatért a budai várba, s ki lévén fáradva, visszavonult a királyné lakosztályába.

Ezek voltak azok az emlékezetes szobák, melyeket még Corvin Mátyás díszíttetett fel olasz művészek által remek mitológiai képekkel, s melyeknek enkausztikai festményű ablaktábláira már eddig három boldogtalan emlékű királyné karcolta fel gyémántgyűrűivel a nevét. (Következett még a negyedik is!) Valami rossz igézetnek kellett ezekben a termekben kísérteni.

A királyné igen derült kedélyben volt ez estén. Udvarhölgyeivel egy nagy, cifra bábut készíttetett Zsigmond lengyel király kisfiának névnapi ajándékul. A fababát elnevezték Lencinek, dévaj célzásbul a királyné egyik apródjára, Héderváry Lőrincre, akit a király udvarához fogadott, amidőn az apját, a volt belgrádi al-bánt, a vár elhanyagolása miatt birtokaitól megfosztotta. Az apródnak kellett mintául állni a babához, amíg azt az udvarhölgyek felöltöztették, s viaszkból a Lenciéhez lehetőleg hasonló arcot formáltak neki. Ez nagyon sok nevetségre adott alkalmat. A magyarnak pedig az a természete, hogy nem szereti, ha az ő rovására nevetnek. Inkább üssék verjék!

A király akkor vette észre, hogy ez a most készülő országgyűlés mégsem olyan lesz, mint az eddigiek voltak. Mikor a nemesurak át kezdtek vonulni Budára, a menetnek az eleje már a Szent János templom előtt volt, mikor a vége még a hajóhídon vonult át. Azonfelül pedig mindnyájan lóháton jöttek, karddal az oldalukon.

Szalkán érsek, ki Szathmáry György halála után az esztergomi prímásságot is elnyerte, s azonkívül a kancellári hivatalt is megtartotta, lelkendezve futott a királyhoz, hogy parancsoljon rá a nemesekre: szálljanak le a lórul, s tegyék le a kardot, ha tanácskozni akarnak. A király kiadta a parancsot Verbőczynek, akinek az elnöklete alatt a nemesek a Szent János templomban az előtanácskozmányt tartották; de a nemesség csak ezt a két szót felelte rá: „Ma nem! „

Miután az előtanácskozmányban megállapították az ügyek sorát, ismét visszavonultak Pestre. A jó hangulatot előre lehetett sejteni abból a zajos kiabálásból, amelyet az elrobogó lovasok a kancellár, a nádor, Szerencsés Imre, a Fuggerek és az országbíró palotái előtt hangoztattak. A királyi várlak ablakaiból kikandikáló udvaroncoknak is jutott abból egynémely szó.

Azon nap reggelén eltűnt a királyné lakosztályából a Zsigmond király fiának szánt cifra bábu, a nyalka huszár „Lenci”. Sehol sem találták, mindent tűvé tettek érte. – S a játékbábbal együtt eltűnt a várpalotából annak az eredeti mintaképe is: az apród Héderváry Lőrinc.

A szökevény apród lopta el a cifra babát. A Rákosra osont vele. A felgyülekezett nemesurak között voltak megyebeli jó ismerősei: rátalálhatott a sátorukra, mert minden megyének a címere ki volt tűzve a sátorcsoport közepén magas pózna végére. – Az atyafiaknak aztán beszélt csodadolgokat, amik az udvarnál történnek. Felmutatta az aranyos bábkatonát, amit a köpenyébe elrejtve elhozott.

– Nézzétek, atyámfiai: *ilyen katonákat szereznek a mi királyi udvarunkban. Ilyenekre vesztegetik az ország pénzét. Ezekkel akarják megvédelmezni a hazát!*

A nevetséges a leggyilkolóbb méreg: ez az, ami a vasedényt is keresztülrágja. Az egybegyűlt nemességet az ország siralmas állapotja még csak elbúsult töprengésbe hozta; – hanem az a cifra baba egészen feldühíté. Kikapták a bábut az apród kezéből, feltűzték egy lándzsa hegyére, s úgy hordozták körül a sátorok utcáin tajtékzó kacagással kiabálva: „Itt van a királyné katonája! Ez veri meg a törököt!" Utoljára ünnepélyesen *felakasztatták egy rögtönzött bitóra* – cigányhóhérral – a *cifra bábut,* mint valami tetten kapott gonosztevőt. – Igaz, hogy csak fabábu volt: de kezdetnek ez is elég; vagy ahogy a magyarok mondják: „domitoriumnak", ami étvágyat csinál a lakomához.

A Héderváry gyerek pedig egyszerre nagy emberré lett a nemesség előtt; azt minduntalan a vállaikra emelték, s szónoklatokat kellett neki tartani, amíg csak be nem rekedt. Még Verbőczynek is bemutatták, akinek a sátora ott volt a nemesség sátorai között, s szavát vették a personálisnak, hogy az országgyűlés kívánalmai közé fel fogja venni *a száműzött Héderváry Ferenc elkobzott birtokainak visszaadását.* Az apa bűnét expiálta a fiú dicső tette.

A nemesség közt természetesen voltak a királynak őszinte hívei. Ott volt Ártándy Pál, a legnépszerűbb ékesszóló, akit oly áhítattal szokott hallgatni máskor a gyülekezet, mint a papot a katedrában. Ez megkísérté egyet fordítani a dolgon. Híres *„peres-patvaros ember"* volt, ahogy a kor történetírója nevezi a prókátort. Védelmébe vette a királynét és annak a cifra bábuját, s összeteremtettézte a tolvaj apródot, aki a királyné bábuját elsikkasztotta. De ugyan megjárta vele; a gyerekember, az apród került a kert felől; fel volt már vágva a nyelve! De úgy a nyakába keríté Ártándy uramnak a vizes pokrócot, hogy a híres népszónok utoljára csákója vesztével eblábolt el a dühbe jött nemesség közül, elégséges ütleget kapva a hátára, s ki lett kiáltva hazaárulónak. Tegnap még „kis isten" volt a neve, ma pedig lett „nagy kutya"!

Ártándy futott rögtön fel Budára: hírül vinni a szép eseményeket.

A főurakat ott találta együtt a királynál. Elmondta előttük őszintén, hogy minő állapot van a nemesség között. Nagy az ő haragjuk; hármat gyűlölnek nagyon: *a zsidót, a németet* meg *a papot.* Negyediknek jönne *a török,* de arra ráérnek; előbb azzal a hárommal akarnak végezni. – A zsidó alatt értették Fortunatus kincstárnokot, a német alatt Hardecket, a császár követét, a pap alatt Szalkán prímást.

Az országtanács azt határozta, hogy másnap az országgyűlés megnyitására menjen le a prímás, Burgio pápai nuncius kíséretében, s igyekezzék a nemességet ájtatos hangulatra vezetni.

El is mentek; de a prímásnak ugyan rosszul ütött ki a dolga. Alig kezdett el beszélni, minden oldalról belekiabáltak a beszédébe; szidták, csúfolták minden gúnynévvel; szemére lobbantották, hogy *egész háremet tart zsoldos leányokból, hogy ellensége a nemességnek, mert csizmadia volt az apja; zsidó a legjobb barátja! Csak azért vette fel a papi*

reverendát, mert gyáva a lelke, fél a fegyvertől. Utoljára is le kellett neki ülni, és elhallgatni. Utána Burgio beszélt, diákul a nemességhez. Néhányan értették is a beszédét, s mindnyájan szépen végighallgatták, s mikor vége volt, vivátot kiáltottak neki.

A pápai követ latin beszédének az volt a tartalma, hogy szavazzák meg a rendek a török elleni hadkészületre való rendkívüli adót, adjanak katonát, ne kívánják az idegenek elbocsátását, s a főpapok és főurak iránt legyenek tisztelettel.

E nagy viváttal fogadott latin szónoklat hatása alatt aztán egyhangú felkiáltással elfogadák a rendek a vezérszónokuk által előadott határozatot, mely szerint sem adót, sem katonát nem adnak a királynak, amíg a németeket el nem bocsátja az udvarából, amíg Szerencsést tömlöcbe nem vetteti, s a nádort meg a prímást el nem kergeti a hivatalaikból.

Ebből aztán nagy ide-oda izengetés lett. Először hatvan, azután százhúsz tagú deputáció vitte fel Budára a nemesség feliratát a királyhoz, ezalatt kegyetlenül sütötte az ég alatt álló gyülekezet fejét a forró nap; estére pedig rémséges nagy zivatar támadt, mely a nemesek sátrait mind felforgatta, s a szónoki félszert is összetörte, ellenben az istennyila a prímási palotába is újból lecsapott, amit a nemesség jó előjelnek számított be: „Íme, az égi hatalom is a mi részünkön van."

De ha még csak a mennykő csapott volna bele a Szalkán érsek palotájába! De a királyi várban még nagyobb zivatar eredt meg. Az új bán, Frangepán Kristóf összeveszett Szalkánnal. Frangepánnak övig érő szakálla volt, melyet velencei fogságában eresztett meg, s annak az emlékére tartott meg. Szalkán a bánnak a szakállába kapott, amiért Frangepán Kristóf kegyetlenül arcul üté ököllel; a főurak és főpapok alig tudták a két dulakodó főméltóságot egymástól elválasztani.

– A király jelenlétében!

A főpapok követelték a bán példás megbüntetését a szent személyen elkövetett brutális erőszakért. A király igazságot tett azonnal.

– Ha én magamra háromnapi szobaáristomot szabtam, amiért hasonló bűnbe estem, kapjon a bán négyet.

Őrült idők!

Az ország vezetői nem tudták már, hogy kitől féljenek jobban: a töröktől-e, vagy a magyar nemességtől? Amaz az ország kapuját döngette már, emez Buda váráét.

Ekkor a király lelkében fellobbant az a hirtelen támadó bátorság, mely a gyermekes kedélyeknek tulajdona. Az ellágyult lomhaságból, a vértelen közönybül egyszer-egyszer, mikor rájött a jó órája, átcsapott a legmerészebb hevületbe. Gyönge, méla elméknek a szokása ez. Olyankor a fehér arca közepén egyszerre lángvörös rózsák gyulladtak ki.

Azt mondá Lajos király a tanácstalan tanácsosoknak:

– Ha ti mind féltek a magyar nemességtől, maradjatok távol: majd én lemegyek közéjük – egyedül.

Azok megrettentek, az Istenre kérték a királyt, hogy tegyen le e vakmerő raptusról; de Lajos szilárd maradt.

– Én jobban ismerem a magyar nemességet, mint ti: az tiszteli a királyt, és tiszteli a bátor embert.

A király példája a főurakat is felbuzdítá, hát ők is vele mennek a nemesek közé mindnyájan, Báthory nádor, Sárkány Ambrus országbíró, Tahy János horvátországi bán, Thurzó Elek kincstárnok és a főpapok, kísérni fogják a királyt a Rákosra. S ezt az elhatározást

rögtön tudatták a nemesség küldötteivel. – Ezek azonban minden hímezés-hámozás nélkül kereken kimondák, hogy nekik nem kell a főurakból senki, mert azok rossz tanácsosai a királynak: ők a királyt egymagában kívánják látni.

Ez ismét kihozta a sodrából az udvari főméltóságokat. Hogy a király egyes-egyedül lovagoljon át Budáról Rákosra, keresztül a hídon, végig a zsidófertályon, a Rákos patak mentében, minden, királyt megillető fényes kíséret nélkül! Ez őrült kívánság.

– Eredj! – mondá a királyné a férjének. S ez a szó határozott. S hogy a királyra nézve megalázóvá ne legyen az egyedül végiglovaglás a két város utcáin: a királyné azzal az ötlettel segített, hogy menjen a király hajóval át a Dunán. Ezt helyeselték.

Másnap egy, az ország zsászlóját árbocfáján viselő hajó átvitte a királyt a Rákosra. Ágyúlövés hirdette az elindulását is, a megérkezését is. A pesti parton a nemesség válogatott bandériuma várt a királyra, akit nagy vivátozás mellett vállaikon hoztak ki a hajóból, s a pompásan felszerelt fehér paripára ültették: úgy kísérték a gyűlés helyéig, ahol számára mennyezetes trón volt felállítva: abba, ismét vállaikon emelve, leültették.

A mostani árnyékos Városliget helyén még akkor puszta fenyér volt, foltonkint nádasokkal, csincsésekkel tarkázva. Az volt az országgyűlés színhelye: homokbuckán az elnöki sátor. Egy terebélyes, vén vadkörtefa árnyékolta be a király trónusát.

A nemesség nevében a királyt Ártándy üdvözölte, aki már kiheverte a minapi elpáholtatását, s ismét „népszája" lett.

A hódolatteljes üdvözlés után elkezdé Ártándy a gravamenek felsorolását: ki az oka annak, hogy Belgrád elveszett? Hogy a hadak nem fizettetnek? Hogy a kincstár üres? Hogy rossz, hamis pénzzel tele az ország? Hogy a végvárak nincsenek ellátva? Ki az oka mindennek?

A király azt mondta rá:

– *Én nem!*

S ezzel a két szóval ítéletet mondott az országot vezető kormányférfiakra.

Mikor egy koronás fő azt mondja: „Én nem!", akkor minden kormányférfi a vádlottak padján fekszik már! S azt a padot a régi időkben „deres"-nek hítták.

Erre a két szavára a királynak azután Verbőczy felelt meg.

Hosszú és lelkesült beszédet tartott. Leírta a végveszélyben forgó nemzet sorsát, az ország pusztulását, kíméletlenül tárta fel az országnagyok kapzsiságát, tékozlását, s kérte a királyt, vegye ő maga a kormányt a kezébe, legyen úr és király a nemzete fölött. A nemzet kész minden áldozatra, minden teher elviselésére, hogy hazáját és királyát megmentse; kész vagyonát és vérét odaadni, adót vállalni, és fegyverbe öltözni. De hogy az áldozat kárba ne vesszen, mint eddig, a király távolítsa el mindazokat a kormánytanácsból, akik az ország veszedelmét okozták; a nádor helyett, aki tehetetlen, vén, iszákos borszivacs, bízza az ország hadainak vezetését olyan hadvezérre, aki tehetségét már fényes tettekkel bebizonyítá, s aki egyedül híres afelől, hogy az ország jövedelméből magának nem markolt soha. Az igazságtalan, részrehajló országbíró helyébe tegyen igazságtudó férfit. A prímástól vegye el a kancellári pecsétnyomót. S Tahy János helyébe ültesse a báni székbe Frangepán Kristófot. Aztán nevezzen ki egy „kisebb választmányt" a nemességből, mely az ország bevételeit és kiadásait megvizsgálja és ellenőrizze. Ugyanezen választmány dolga legyen a király és királyné pénztárára is felügyelni, hogy az oktalan pazarlások és sikkasztások

miatt ki ne ürüljön, ahogy szokott. Az eddigi lelketlen sáfárokat pedig állítsa törvényszék elé: mind Thurzót, a főkincstárnokot, mind Szerencsést, a vicéjét.

Ez utóbbi névnél az egész nemesség nagy lármával riadt fel.

– Máglyára vele! A keresztelt zsidóval!

Verbőczy csitítva inte, hogy hallgassanak el, még több mondanivalója is van, s folytatá aztán a nemesség kívánatait, hogy a király a német udvaroncokat távolítsa el a királyné udvarából; a külföldi követek közül csak a pápainak és a lengyelnek adjon helyet; hogy jobb pénzt veressen. Azután pedig, hogy gyakoroljon kegyelmet, irgalmazzon meg a száműzött Török Bálintnak és Hédervárynak, s adja vissza az elkobzott birtokaikat. Végezetül pedig legyen igazságos a király, és adja át a meghalt Ujlaky herceg birtokait Zápolya János vajdának, akit azok a két család közötti szerződés alapján megilletnek.

Mindezen kívánságokat a nemesség zajos helyeslése kísérte.

S nehogy őfelsége emlékezetéből valami kihulljon, mindezen szóval előadott kívánságokat írásban is átnyújtá Verbőczy a királynak, aki e hosszadalmas előadásra bölcsen azt felelte, hogy mindezeket meg fogja vizsgálni. S azzal királyi kegyelméről biztosítva a rendeket, azon módon, ahogy idejött, ismét visszatért Budára. Ezúttal azonban a nemesség választottai dereglyéken kísérték a hajóját a budai partig.

Mikor aztán a király a várlakba visszatérve bemutatta a főuraknak és a királynénak a Verbőczy által latinul fogalmazott kívánalmakat: akkor tört ki azután csak a zimankós viheder. Egyik kacagott, a másik szitkozódott, a főpapok az egek haragját invokálták.

– Ez őrültség! – mondá Burgio nuncius. – Kiutasítania külhatalmak követeit!

– Letenni nádorispánt, országbírót, horvát bánt – pattogott a prímás.

– S elvenni a prímástól az ország pecsétjét! – szörnyűködék a nádor.

A királyné reszketett a haragtól, mikor a német udvaroncainak elbocsátását elolvasták előtte. Az udvari káplán olvasta fel az iratot. Mikor pedig arra került a sor, hogy a király és a királyné pénztára fölött egy választmány ellenőrködjék, akkor haragra kelve kapta ki a káplán kezéből az iratot a királyné, s tollat fogva, saját kezével törlé ki azt a passzust az írásból, odaírva mellé a margóra: „Unus rex: Unus princeps!” (Egy a király, egy a fejedelem!)

Mikor aztán a végére került a sor, ott már általános hahotát költött a felolvasott felirat.

– Most bújik ki a szeg a zsákbul!

– Most látunk már át a szitán!

– Ők keresik, hogy ki az oka a sok szerencsétlenségnek, s mikor megtalálták: kegyelmet kérnek számára. Török Bálint, Héderváry vesztette el Belgrádot. De mind a kettő „nostras”, hát azoknak kegyelem kell. Bűnbakot keresnek, s az én legyek, a nádorispán. Hanem a vajda, Zápolya János, aki nem jött a seregével a megsegítésemre: az kapjon jutalmat. Vegye el a király a híveitől az Ujlaky birtokokat, akik közt már kiosztotta, s adja oda Zápolyának, hogy annak még több tehetsége legyen ellene cselt szőni. Hohó, atyafiak! Ez nagyon vékony takácsmunka!

– Zápolya kreatúrája az egész rákosi gyűlés! – mondá Szalkán.

– Itt van Budán a fondorkodó vajda, de nem mutatja magát – bizonyítá Thurzó. – Még pénzt kérni sem jött elő, pedig egész vértes zászlóaljjal szállt meg a Szentgellért alatt, az öccsével együtt.

– Még hódolatát bemutatni sem jött hozzánk – szólt neheztelve a királyné. – Az öccsét küldte maga helyett. Betegséget színlel.

– Ravaszkodás tőle! Azért bújik el, hogy ne keressék benne a zűrzavar keverőjét.

– A királynak vissza kell utasítani e vakmerő kívánalmakat. – Ezt a szót már többen ismételték.

Csak a pápai követ tartotta meg józan igazságérzetét.

– Disztingváljunk. Ami igazságos és teljesíthető a rendek kívánalmaiból, azt meg kell nekik adni.

Elővették: sorba járták. Ezt nem lehet! Ez lehetetlen! Ez meg éppenséggel lehetetlen!

Valakit tömlöcbe kell csukatni a bevádolt főméltóságok közül.

De ki legyen ez az áldozat?

Fortunatus Imre ez egész patália alatt egy szegletében a teremnek sakkozott a velencei követtel, mint akit éppen nem érdekel az egész dolog.

– Hallod-e? A te nevedet emlegetik! – szólal meg egyszer az ellenese; az olasz nem értett magyarul.

– Hallom. Arról beszélnek, hogy valakit a nemesség lecsillapítása végett be kell csukatni a csonka toronyba. Én vagyok a legolcsóbb gonosztevő; engem csukatnak be.

Sárkány országbíró odalépett hozzá, s a vállára ütött.

– Jer velem valahová.

– Tudom. A csonka toronyba. Végzem a partit. Sakk, matt! Csak azt kérem, hogy a szakácsomat is csukják be velem; mert Frangepánnal egy vályúból nem eszem.

– Aztán ne tarts semmitől. Én leszek az ítélőbírád – ha arra kerül a sor.

– Meg ha téged is addig agyon nem vernek.

Az alkincstárnok vidám cimbora volt; amennyire gyűlölte a nemesség és a nép, annyira szerették az udvaroncok. Szerencsés Imrét a királyi várlakból egész csapat fiatal széltoló kísérte a csonka toronyig, mely előkelő foglyoknak börtönül szolgált. Ezt a bebörtönözést másnap tudatta a király Verbőczyvel: megtoldva az igazságszolgáltatást még azzal a kegyelmi ténnyel is, hogy a börtönbe került Szerencsés Imre helyett Frangepán Kristófot kibocsáttatá a csonka toronybul; de azzal a kötelezettséggel, hogy rögtön üljön lóra, s vezesse a királyi zászlóaljakat Boszniába, Jajca fölmentésére. A derék dalmata főúr végre is hajtá dicsőségesen a rábízott feladatot, elverte a török ostromló sereget Jajca alól. A fő dolog azonban az volt, hogy Zápolya leghatalmasabb párthíve el legyen jó messzire távolítva a királyi udvartól.

A többi kívánságaira a nemességnek azonban azt izente a király, hogy azokat elébb a nemesuraknak a főurakkal együtt kell jól meghányni-vetni.

A nemesurak visszaizenték: „No, hát jöjjenek azok a főurak a közös tanácskozásra”.

A főurak erre megint átizentek; hogy ők csak a király kíséretében hajlandók átmenni a Rákosra.

No, hát jöjjön velük a király is, izent vissza a nemesség.

Erre megint a király izent át, hogy mindjárt megy, mihelyt a nemesurak megszavazzák a hadiköltségeket.

Akkor a nemesurak kezdtek rájönni, hogy ővelük azok odafenn a magas Budavárban tréfát űznek.

No, hát ők is csináltak egy tréfát.

Megszavazták a hadiköltségeket, de olyan módon, hogy az a főpapoknak fizetett dézsmáiból teljen ki.

Ez a tréfa meg odafenn nem találtatott nevetnivalónak.

Az érsekek, a nuncius, Campeggio kardinális mind tiltakoztak a papi jövedelmek lefoglalása ellen.

S a sok ide-oda izengetés alatt eltelt a két hét, ami az országgyűlés tartamára szokott rendelve lenni. A régi jó országgyűléseken a követ urak nem kaptak se diurnumot, se szálláspénzt; hanem a tarisznyából éltek, sátor alatt háltak; mikor aztán kifogyott a tarisznyából az eleség, s nagy ideje volt, hogy az ember tisztát váltson, akkor vége volt az országgyűlésnek; hazamentek.

Most is az következett be. A nemesurak megharagudtak, hogy a király nem is hederít a kívánságaikra; az egy Szerencsés Imre, hogy becsukatott, az csak annyi, mint „*pokolban egy varga* „. Kapták magukat, összecihelődtek; lóhátrul kimondták a határozatot, hogy majd egy hónap múlva „cum gentibus" jönnek össze egész seregestül Hatvan alá, s megtartják az „ős-országgyűlést."

Azzal szétoszlottak; százötven választott magyar nemest itt hagytak, hogy vigye meg a hírét a budaiaknak, miszerint az országgyűlés feloszlott; de majd egy hónap múlva teljes sokasággal egybe fog seregleni Hatvanban. Szívesen látják a királyt egész udvarával együtt.

Ebből aztán rémséges zűrzavar támadt a királyi udvarnál. A király levelet bocsátott a szétfutott nemesek után, hogy meg ne próbálják a hatvani országgyűlésen seregestül megjelenni.

A királyné udvaroncai pedig a nemesség szétoszoltával azt tartották az első dolguknak, hogy a börtönbe küldött Szerencsés Imrét nagy hűhóval előhozták, visszavitték a palotájába, s ott azután a szerencsés kiszabadulás örömére nagy dáridót csaptak; a kicsapongó tivornya zaja kihangzott a fényes termekből az utcára.

A ficánkolásnak sírás lett a vége. Még ott volt Budán az a százötven nemes, akiket az országgyűlés felküldött deputációba. Azokat elfogta a düh ez arcátlan ingerkedésre. Amint beesteledett, összeszedték maguk mellé a főurak hajdúit, s megrohanták fegyveres kézzel Szerencsés Imre palotáját; betörték a kapukat, leverték a fegyveres cselédséget; a tivornyázó vendégek a házigazdával együtt a hátulsó ablakon át menekültek meg az ostromlók dühe elől, s kötélen ereszkedtek le a bástyafalakról, úgy futottak át Pestre. A nemes deputátusok pedig, miután mindent összetörtek a fényűző alkincstárnok palotájában, felfeszíték a kincstára vasajtaját, s az ott talált hatvanezer aranyat elvitték magukkal. Nincs rá adat, hogy valaha beszámoltak volna vele.

Szerencsés Imre palotája ott volt a Szent György téren, közel a királyi várpalotához. A király az erkélyéről nézte az egész patáliát, amint az udvaroncai az ablakon ugráltak ki; vállat vont rá; jólesik nekik.

A nemesurak után azonban következett a csőcselék. Arra a hírre, hogy kirabolták a nemesurak a „zsidó" palotáját, felkavarodott a két város minden siserahada; s nekiindult a zsidóváros megostromlásának.

S a szörnyeteg étvágya kielégíthetetlen. A zsidó után következik a főúr meg a főpap. A budai várlak ablakaiból utcákat széltében ellepő néptömegeket láttak minden oldalról

előhömpölygeni. A főurak, midőn hajdúikat keresték a saját védelmükre, rémülten látták azoknak a libériáit a lázadó csapat élén; az ő saját hajdúik voltak a vezetők.

Mindenki a királyi várba futott, melynek védelmére talpra állt Szente uram száz főre becsülhető királyi várőrségével.

A királyné és a megrémült udvarhölgyek most már egészen komolynak találták a fordulatot. A fellázadt népsöpredék nem ismer semmi tekintélyt; annak nincs félelme se az aranyos, se a bíboros palást előtt. A nádort pedig a saját hajdúi szidták szemtül szembe.

– Ez Zápolyának a műve! – dühöngött Báthory. – Rég el kellett volna azt az embert fogatni, és egy fejjel megkurtíttatni!

A legnagyobb szorongattatás pillanataiban trombitaharsogás hangzott a fehérvári kapu felől, s a meredek úton fölfelé vágtatva jött egy csapat vértes lovas zárt hadsorban.

– Ezek Zápolya katonái!

„Miért jöttek most?" ez a kérdés.

Talán közös lázadást csinálni a király ellen támadt néppel? Azt most megtehetik. Kezében van a vajdának a király, királyné, az egész országtanács, s ez mind ellensége.

A vértes lovagok azonban nem a király vesztére húzták ki a kardot; hanem a megmentésére. Közé vágtak a lázadó tömegnek, s egy lélegzet alatt tisztára volt seperve a várlak előtti tér. Zápolya György hadnagya, Bodó Ferenc vezette a lovasokat. A lázadókat szerteszéjjel űzték a vajda katonái.

Maga a vajda pedig hordszéken hozatta magát a királyi lak kapujáig.

Ott kiszállt, s kardját mankónak használva, ment fel a király elé. Arcán látszott az átszenvedett forróláz nyoma; nagy, magas homlokán egy sor piros gyöngy vonult egyik halántéktul a másikig; a felrakott nadályok vérszipolyzásának nyoma. Olyan volt az, mint egy diadéma.

– Halálos betegségem ágyából szálltam le – mondá a vajda a királynak –, hogy felségedet megmentsem a gonosz lázadóktól.

A király megölelte a vajdát, s a királyné megcsókolta a homlokát (azt a diadémás homlokát), szabadító angyalának nevezte.

És ezzel Báthory nádorispán meg volt bukva.

Zápolya és testvére lettek a nap hősei.

S miután Zápolya még az elbújt Szerencsés Imrét is fölkeresteté, s biztosítá felőle, hogy a nemességgel szemben pártját fogni kész, s a kincstárnoki állásra őt tartja a leghivatottabbnak, ezáltal az egész udvar kegyét elhódítá.

Méghozzá, hogy a német udvaroncokat is biztosítá, hogy nem engedi őket eltávolíttatni, ezzel éppen minden szívet megnyert magának.

És aztán volt a kíséretében ezer páncélos lovag, akiket a testvére vezénylete alatt felajánlott a királynak, személyes védelmére.

Zápolya egyszerre az udvar kegyencévé emelkedett.

Minden jól volt már. Semmitől sem lehetett tartani többé.

És ezalatt a török elfoglalta Szörény várát!

XX. FEJEZET – Az ős-országgyűlés

Zápolyának jó időben jött segélye nagy fordulatot idézett elő az udvarnál. A király azonnal visszavonta a hatvani országgyűlést betiltó rendeletét; sőt azt a választ adá a százötven nemes küldöttnek, hogy saját magas személyében fogja megnyitni az ős-országgyűlést, aminőt száz év óta nem látott az ország. Ezzel a nemesség szíve meg lett véve Zápolya számára. A királyné maga is rajongott a daliás vajdáért.

Színjátéknak remek volt ez. A tragédia hőse egyúttal szerzője is annak. Van ebben egy hatalmas hős, akinek a jóslat koronát ígért, s aki e jóslat beteljesülését a saját kezére bízza. Akármerre tekint szerte az országban, saját magánál nem talál trónra méltóbb alakot. Se szív, se fő, mely arra való, sehol. Egy országgyűlésen már meghozatta azt a törvényt, melyben kimondja a nemzet, hogy ha a trón megürül, többé mást, mint magyart abba be nem ültet. – Most még egy ős-országgyűlésnek kell létrejönni, mely a trón mellől mindazokat a főurakat elsöpörje, akik Ferdinándot akarják a magyar korona örökösévé tenni. II. Lajosról már mindenki úgy beszél, mint veszendő emberről. Húszéves már: elérte *az emberi kor végső határát;* haja ősz, arca ráncos, összetöpörödött; nullának híják; árnyéka csak már a királynak. A királyné pedig fiatal, ideges, temperamentumos, álmatag vágyaktól sóvárgó. Milyen világos megoldása volna a gordi csomónak, ha Ausztriai Mária ülne a trónon *együtt a* nemzet választotta magyar királlyal!

A szcénázás ügyesen volt bogozva. Egy lármás országgyűlés, melyben a hős nem szerepel, súlyos betegségben fekszik; aztán egy zivataros néplázadás, melynek tetőpontra emelkedésénél egyszerre megjelenik a hős, s a rettegő királynét megszabadítja. A lázadókat kardlappal verik szét. Senki sem sérül meg. A nemes lázadók megkapják az alkincstárnok hatvanezer aranyát, s meg vannak vele elégedve. Ellenben a máglyára ítélt Szerencsés Imre az új országgyűlés által hivatalába visszahelyeztetik, s kárpótlásul megkapja a réz- és arany-ezüstbányák bérletét, amiből eddig a Fugger-ház dúskálhatott. És így a német fizeti a bírságot, s annak mindenki örül. A németek pártja pedig földig van verve. – Most aztán csak egy kis türelem kell, amíg a fonnyadt, féreg fúrta gyümölcs lehull a fáról.

És ha nem akar magától lehullani?

A király egész udvarával s a külföldi követekkel együtt indult el a hatvani országgyűlésre; a két Zápolya vértes lovassága volt az udvar díszkísérete és oltalma.

Útközben meg kellett hálni Besnyőn, ahol a király és udvara a kolostorban lett elszállásolva.

Éjszaka a nemesség szószólói a Budáról jött főurakkal s a felsereglett egyházi méltóságokkal értekezletet tartának a templomban, melyen Szalkán érsekprímás elnökölt. Ez is Zápolya híve volt már. Derék államférfi volt, mindig arra fordult, amerre a szél fútt.

Az értekezlet minden tagja megszólalt. Sorban valamennyien arról okoskodtak, minő adókat kellene az országnak kivetni, minő hadseregeket összehozni, hogy a fenyegető ellenséggel, a törökkel, győzelmesen megmérkőzhessék a magyar nemzet.

Egy fehér csuhás barát maradt utoljára, valahol a hátulsó padban, akire nem is nagyon ügyelt senki. Mikor felállt beszélni, néhányan ráismertek, s súgdosták a szomszédaiknak: ez az a Fráter György, akinek mindig valami „extra" jön ki az agyából.

Most is azt tevé; a teljes megszólítás után, melyben megadta a rendeknek a „tisztelendő, méltóságos, tekintetes és vitéz" titulusokat, tartott egy olyan beszédet, melyben egyenkint visszavette tőlük mind a *tiszteletet*, mind a *méltóságot*, mind a *tekintetet*, mind a *vitézséget.*

– Ti fogtok nagyszerű törvényeket hozni; de azokat nem fogja megtartani senki. – Ti megszavazzátok a rengeteg adókat; de azokat nem fogja megfizetni senki. – Ti el fogjátok rendelni a táborhelyeket; de azokon tábor nem fog összegyűlni. – Ti végig fogjátok hordoztatnia véres kardot az országban, kikiáltatjátok, hogy „Veszélyben az ország!", de attól az alvók fel nem ébrednek. – Azt kérdem tőletek, hogy ha nem *tudunk* háborút csinálni, miért *akarunk* háborút csinálni? Elmélkedjünk róla; hát múlhatlanul kell minekünk a törökkel élethalálharcba keverednünk? – Íme, a hatalmas Franciaország méltónak tartá szövetséget kötni a török császárral. Hasonlót tett Velence és Lengyelország. – Ami nem volt szégyen franciának, olasznak, lengyelnek, mért volna szégyen a magyarnak? Szolimán szultán maga ajánlotta fel a békét nekünk, követét küldé hozzánk. Mi a békét visszautasítottuk; a követet börtönbe vetteténk. – A hatalmas szultán már éreztette velünk a haragját. Szabács, Zimony, Belgrád, Szörény vára füstölgő romjai intenek bennünket. – Még nem lépett át a határunkon a török; még mienk Magyarország, sőt Bosznia is a mienk. – Hát nem nagyobb hazafiság volna-e tőlünk, ha elismernők, hogy igazságtalan dolgot követtünk el a török követtel, s mi ajánlanók fel a békekötést Szolimánnak, mint hogy megszakadásig rakjuk a terheket az országra, s a fegyver élére bízzuk az eldöntést? – Hát nem nagyobb megalázkodás-e az a magyar nemzettől, hogy a határon levő várainkat átengedtük megvédelmezésre az osztrák fejedelemnek, mint ha egy-egy jó szóval eltávolítanánk azoktul a török hadsereget?

Tovább nem beszélhetett; lezúgták, elhallgattatták.

De Fráter György e zúgáson keresztül dörgő hangon kiáltá oda: – Én így fogok szólni holnap a rendek előtt, s meglássuk, kinek ad a nemesség igazat?

Az elöljáró tanácskozmány után magához hívatá Zápolya Fráter Györgyöt.

– Hívem vagy-e még, ahogy eddig valál? – kérdé a vajda a baráttól.

– Bizonyára, amíg a hazámat szeretni fogom, addig téged is szeretni foglak.

– Tehát te meg vagy győződve afelől, hogy ha Magyarország békét köt Törökországgal, akkor ez a mi hazánk megmenekül a veszedelemtől, bőség és boldogság helyreáll ismét, nyugodt esztendőket élünk?

– Ez hitem és reménységem.

– Most egy másik kérdésemre felelj. Olyan nagyon kívánatosnak tartod-e te Magyarországra nézve, hogy ez a nyomorék, aki most Szent István és Géza koronáját ingatja a fején, megörököljön az ország királyi székén, s tán még magához hasonló ivadékot adjon e nemzetnek, s osztrák Máriának nyoszolyája idétlen bábokkal népesítse meg Buda várát?

Ez a kérdés megrettenté a barátot. Mintha egy vulkán tölcsérébe tekintett volna alá, melynek lávái kitörésre készülnek. Ez a végzetes kráter volt Zápolya lelke. Ez az ember inkább látja összetörni a hazáját, csakhogy annak a romjain az uratlanná lett koronát feltehesse a saját fejére. – Megnémult; nem tudott felelni.

– Nos tehát! Bölcs férfiú! Olvastad Arisztotelész „Organon"-ját? Olvastad Lullus Rajmond „Ars magná"-ját? Tudod, hogy mi a *logika?*

Fráter György meghajtá a fejét.

– Vissza fogok menni a kolostoromba, s várok, amíg te jössz oda hozzám…

A logika Zápolyának ad igazat; a *hazaszeretet* Fráter Györgynek. Fráter György eltávolítása után szépen lehetett folytatni a színjátékot. Az egész rendezés a szerző lángeszére vall. A barát könnyen összekuszálhatta volna, aki nem találta meg benne a szerepét.

A kora hajnalban útra kelt királyt az eléje jött nemesi küldöttség fogadta, Ártándyval az élén. Ez is hol itt volt, hol ott volt. Tizennégyezer nemes, lóháton ülve, várt a királyra a hatvani síkon. Nem azért ültek lóra, hogy harcoljanak, hanem hogy tanácskozzanak, törvényt hozzanak.

Tizennégyezer ember, lovon ülve, hármas sorban, félkörben felállítva, oly roppant tömeget képez, hogy nincs az az emberi hang, mely hallhatóvá tegye magát e sokaság közepett.

S a lovassági félkört, ős szokás szerint, egy másik félkör határolja meg, szekerekből összeállítva, melyeknek a rúdja kifelé áll. A szekereket gyékény-vagy ponyvasátor takarja, melynek saraglyanyílásán a nemesurakkal együtt jött asszonynép kandikál elő. Ez a karzat. Közbe markotányos sátorok, lacikonyhák, melyekben cigánypecsenyét sütnek, s karcost, méhsert töltögetnek a megéhezett és szomjazott nemesek kívánságára.

A király és a vele jött főurak számára díszes sátor van felállítva, s korláttal körülzárva, hogy a szájtátó pórnép oda ne lábatlankodjék. Zápolya vértesei vannak fölállítva a korlát mögött.

Szemben a király sátorával gyülekezett össze az a kiválasztott része a nemességnek, melynek be lett már tanítva a maga tennivalója. Verbőczy fogadta az emelvénynél a királyt, aki szorongva tekintett végig a felállított fegyveres tömegen.

– Tanácskozásra nagyon sok, ellenségverésre nagyon kevés – monda a király személynökének.

– Ez csak a negyedrésze az összes nemességnek – biztatá a királyt Verbőczy. – Felséged szavára a többi is mind táborba szálland.

És ekkor felállt a nagy törvénytudós a szónoki emelvényre, s két álló óráig le sem szállt róla. Sok volt a panasz, nagy volt a veszedelem; tömérdek a vád, amit el kellett mondani. Minden bajnak okozói az ország tanácsadói. Megmenteni csak úgy lehet az országot, ha a király a hűtelen és tehetetlen főhivatalnokokat eltávolítja, s helyettük a híveket és tehetőseket hívja oda. De még az sem elég: az ország zászlósai mellé szükséges egy országtanács, melynek nyolc tagját a nemességből kell kiválasztani; azok ügyeljenek pénzre, hadra, igazságszolgáltatásra és a vallásra. (Íme, a miniszteri rendszer.)

A közel álló nemesség, aki egészen vagy fülheggyel hallotta a lelkes beszédet, amidőn annak a végeztével reá appellált a szónok, rárivallt, hogy „Mindnyájan azt kívánjuk!", s ez a kiáltás továbbterjedt a félkör két végéig. Ami a centrumnak jó, az bizonyára a két szárnyra nézve is csak jó lehet.

Verbőczy leszálltával Szalkán érsekprímás lépegetett fel az emelvényre. Amint ennek a bíbornoki köntösét meglátták a félkör két végén álló nemesek, akik nem voltak informálva, rákezdték a kiabálást:

– Nem kell a varga fia! Le a cseszkóval! Nincs itt csizmadiaműhely! Le a nemesség ellenségével! Szállj le onnan *csizmadia, csiszlik fia, üssön meg az istennyila!*

A két Zápolya nagy sietve belovagolta kétfelé az arcvonalt, felvilágosítva a tekintetes rendeket, hogy a prímás a „mi hívünk" már: nem kell lehurrogatni. Erre aztán szóhoz hagyták jutni Szalkánt.

Szalkán nagy bölcsen rövidre fogta a beszédet; csak annyit mondott, hogy ő magától is leköszönt már a korlátnokságról, s ezennel leteszi őfelsége kezébe az ország pecsétnyomóját.

Mikor leszállt, még egy gyönge vivátot is kapott az első sorokból.

Következett utána harmadik szónoknak a nádorispán.

Báthory Istvánnak nagy dolog volt a falépcsőkön felmászni köszvénytül megmeredt térdeivel. A közel levő nemesek gúnyolódva biztatták: „No, öreg! Hát nem olyan könnyű oda felmászni, mint a mazovi hercegnő nyoszolyájára?"

A nádorispán beszédében keverve volt az alázatosság a dölyffel, majd a bukását érző államférfi, majd a dölyfös dinaszta került benne fölül. A zokogásig elérzékenyült, majd meg a harag hangján követelte, hogy állítsák törvényszék elé, s ha bűnös, vágják le a fejét. Kacagtak rajta. Csupa szánalom volt, mikor megint lebotorkált a falépcsőkön potrohos termetével.

„S ez legyen fővezére a magyar hadseregnek!"

Negyedik szónoknak következett az országbíró, Sárkány Ambrus: barna, ragyás képű, köpcös, vállas alak. Ez szökve ugrott fel a szónoki emelvényre, s bízott a jó torkához: olyan hangja volt, mint a recsegő tárogatónak. Elkezdte a nemességet leckéztetni. Ököllel ütötte a mellét és a pulpitus deszkáját, ugrott, dobbantott, a süvegéhez kapkodott. Azt állítá „úgysegéljen"-nel, hogy nincs őhozzá fogható hazafi hűségben, áldozatkészségben három sem az egész országban.

Erre aztán megindult ellene a zivatar a középsátorban.

– *Hazudsz! Áruló vagy!*

– *Gebedj meg a hamis szavaktul!*

– *Kocsmáros vagy! Rossz bort méretsz a csapszékeidben.*

– *Lócsiszár vagy! Marhakupec vagy! Lóbőr-kereskedő!*

– *Vágjuk* össze az *áruló kutyát!*

S már kezdtek kirepülni a kardok a hüvelyeikből; de a két Zápolya közbeveté magát, s azoknak az oltalma alatt az országbíró valahogy le tudott menekülni a szószékről, s elrejtőzhetett a királyi sátor kárpitja közé.

Még azután a kincstárnok, Thurzó Elek lett volna hátra, akinek szószékrül igazolni kellett volna a sáfárkodását; de ez már okult az előtte szólottak gyászos példáján, s akárhogy kiabálták a nevét: „Halljuk Thurzót! Hol van Thurzó! Lássuk a képes felét! Mutassa a szép pofáját!" hallatlanná és látatlanná tette magát; a képét sem mutatta meg.

Ez a rémséges nagy kiabálás idegessé tette a királyt. Felállt a trónjáról, s kijelenté Verbőczynek, hogy ő visszavonul az országgyűlésből, és a szállására megy Hatvanba. Maradjon ott helyette Verbőczy; azért ő a király perszonálisa.

A királlyal együtt eltávozának az ősgyűlésből a prímás, a nádor, az országbíró és a kincstárnok, meg a többi főméltóság, aki valamiben *ludasnak* érezte magát.

A tizennégyezer nemes azonban helyben maradt, s a király eltávoztával folytatta a tanácskozást, azzal a különbséggel, hogy most már a markotányosnék is közé keveredhettek a tekintetes rendeknek, s szolgálhattak a nyeregben ülőknek borral, serrel és cserepcsikra tűzött zsiványpecsenyével, ami nagyban könnyítette a tanácskozást; mivelhogy semmi sem hat olyan engesztelőleg a felizgatott kedélyekre, mint egy jó kupa bor meg egy darab bőrös pecsenye.

Hol is hagytuk el a tanácskozást? (Ötpercnyi szünet után.) Igen! A hazaáruló főméltóságok elkergetésén.

A visszatérő kíséret hadnagyai jelenték, hogy Sárkány Ambrus országbíró rögtön szekérre kapott, és megszökött.

„No, ha megszökött, akkor ezzel »re vera« elismerte, hogy áruló." A birtokait rögtön konfiskálta az országgyűlés, s fel is osztotta brevi manu az érdemes nemesek között. Egy dominiuma Bodó Ferencnek jutott: Zápolya hadnagyának, aki a budai lázadó csőcseléket szétverte.

Aztán következett a sor a „nádorspán" elcsapására (ahogy az egykorú krónikás a palatinus címét összehúzta). Ez is egyhangúlag lett elhatározva. Azonnal vitte a küldöttség a királyhoz Hatvanba az országgyűlés határozatát. A király azt üzente vissza, hogy ehhez nincs joga az országgyűlésnek; ez a korona praerogativája.

Erre kitört a zivatar. A nemesség hadrendje felbomlott, minden oldalról odarúgtattak a királyi sátor és szószék felé. Tizennégyezer torok kiabált összevissza. Egy-egy szónok, aki a szószékre felkaptatott, ordított torkaszakadtából, de azt a sokaság nem értette meg: csak azt látták, hogy a szája jár, s a karjai kalimpáznak a levegőben; a kocsikon levő asszonynép visítása is belevegyült a zűrzavaros lármába, amiből utoljára csak annyi kerekedett ki, hogy no, hát ha nincs joga a nemességnek a nádort letenni, de van joga darabokra felkoncolni; akkor aztán rakja össze őfelsége, ha van hozzá praerogativája!

Azzal nagy tömegekben megindult a nemesség Hatvan felé kivont karddal.

A tumultus hírére az udvaroncok azt a tanácsot adták a királynak, hogy meneküljön vissza Budára, ami végzetes veszedelem lett volna. Szerencsére ott volt Zápolya János, aki a zűrzavar kezdetén a vértes lovasságával előresietett az országgyűlés színhelyéről, s elfoglalta a király kastélyához vezető utcák bejáratait, s biztosítá a királyt, hogy felséges személyét semmi veszély nem fenyegetheti. – Hanem Báthory Istvánnak tanácsos volt hintóra kapni, s elvágtatni, amíg a nemesség meg nem érkezik. A lovascsapatok aztán egész éjjel nyargalásztak alá s fel az utcákon, s keresték házrul házra az árulókat. Ha egyet-egyet felismertek a hozzátartozandók közül, azt kegyetlenül elpáholták.

Másnap aztán folytatták ugyanezen rendben az országgyűlést. A mise idejét be kellett várni, melyet a szabad ég alatti sátorban Várdai Várday Pál egri püspök tartott meg egész ceremóniával; addig a lacikonyháknak nem volt szabad megnyitni a sátorponyváikat. Aki ezalatt zajongott, azt elzsákolták, azon jogcímen, hogy Thurzó híve, aki titkos lutheránus, s nem hallgatja a szentmisét.

Következett volna, hogy a király izenetét kihirdessék, melyben az volt, hogy a nádor állíttassék rendes törvényszék elé, s ha bűnös, bírái által ítéltessék el. Valami háromszáz nemes, aki a középen volt, s hallotta a felolvasott üzenetet, azt mondta rá, hogy nagyon

helyes, de a többi tizenháromezer lekiabálta őket, s nem hagyott senkit szóhoz jutni. A kipécézett főurak neveit hangoztatta mindenki, csúf címekkel megrakva.

Végre a királytól jött küldöttségnek sikerült szóhoz jutni. Várday Pál, Kanizsay László, Drághfy János egyszerre jelentek meg a szószéken, s kihirdették, hogy a király beleegyezett a főtanácsurak letételébe.

Arra a nemesség, minden tanakodás nélkül, kikiáltotta azt a három urat az elcsapottak helyébe kancellárnak, kincstárnoknak, országbírónak!

Hát nádor ki legyen?

– Zápolya János! Zápolya János! – kiabálta a nemesség.

A vajda ott állt az üres trón mellett, könyökét annak támlányára nyugtatva. A trón mellett állt egy másik, alacsonyabb bíboros szék; az volt a nádor széke. A délceg vitéz gúnyos mosollyal fogadta a megtisztelő lármát, mely nevét hangoztatá. Igen! Három év előtt még az lett volna a nagyravágyása, hogy ebbe a székbe üljön. De most az neki nagyon alacsony volt. Félretaszítá maga elől a nádori széket, s a királyi ballusztrád szélére lépett. A nemesség, látva, hogy a vajda szólni akar, elcsendesült az egész karéjban, úgyhogy Zápolya érchangú mondását messze meg lehetett hallani.

– Nincs közöttünk méltóbb a nádori méltóságra, mint az, aki esze és ereje által a nemesség sorából a király személyének képviseletéig emelkedett, Verbőczy István…

E név kimondására egyszerre az egész tizennégyezernyi had felrivallt: „Vivát Verbőczy palatinus!” Az égrengető kiáltás elhatott a királyig Hatvanba.

Verbőczy megrettent. Ezt ő nem így tervezte. Ő Zápolya Jánosnak szánta a nádorispánságot. Ő egyenes lelkű, helyes eszű ember volt. Az egész mozgalomban, melyet megindított és vezetett eddig, nem volt más szándéka, mint hogy az országnak erős kormányt adjon, mely azt végveszedelméből ki tudja ragadni; de saját emelkedésére nem gondolt emellett. Neki elég volt az a dicsőség, amit eddig szerzett: hogy első – tán egyetlen – törvénytudósa lett az országnak, hogy a törvényeket összegyűjté, az igazságszolgáltatást rendbe hozta. De az ilyen hivatalhoz nem érzett magában semmi erőt. Ez olyan teher volt, mely őt leroskasztá.

De már hasztalan volt minden szabadkozás. A nép szava: Isten szava! – Hát még ha a nép csupa nemesemberbül áll!

Midőn végre a király ismét megérkezett a trónsátor alá, s a nemesség szónoka, Ártándy szájából megérté, hogy Verbőczy lett kikiáltva új nádorispánnak, nem tehetett egyebet, mint hogy a választást helyben hagyja.

Verbőczy zokogva borult a király lábaihoz, úgy könyörgött.

– Ne tedd a vállamra azt a nehéz terhet, fölséges királyom. Ne add a kezembe ezt a súlyos kardot, amellyel nem bírok. Én egyszerű litteratus vagyok, könyvek kőzött őszültem meg, hogy viseljem én az ország főkapitányságát? Hogy üljem meg a csataménT, mint a hadak fővezére? Szegény sorsú vagyok, hogy feleljek meg a fényes méltóságnak, melyhez se lelkem, se vagyonom? – Szabadíts meg tőle.

Háromszor ismételte e rimánkodását; mindannyiszor a nemesség éljenrivallása nyomta el a szavát.

A király szomorú mosollyal mutatott a tomboló tömegre.

– Te ébresztetted fel ezt az óriást; te hoztad össze az ős-országgyűlést. Ha te nem bírsz vele, a nagy népvezér, hát én, szegény kicsi király, hogy tegyek ellene? – Csak viseld te a magad terhét – én is viselem a magamét.

Azzal inte a király a mögötte álló kancellár-püspöknek, hogy olvassa fel az esküformát az új nádor előtt.

Az egész tábor levette a süveget fejéről; a legmélyebb csend lett, amíg Verbőczy elmondá az eskü szavait az egri püspök után. Akkor aztán újra kezdődött az üdvrivallás.

Ez örömzaj közepett aztán felolvasá Verbőczy az országgyűlés megállapodásait, melyeket a besnyői értekezlet elfogadott. A király szentesíté őket. Az óriás tömeg helyeslést kiálta minden cikkre. Valami háromszázan tudták talán, hogy mi volt az, amit megéljeneztek, de tizenháromezernek bizony álma sem volt arról, hogy minő sorát a nehéz törvényeknek fogadta el a hatvani ősgyűlés.

S mindez nem tartott három napnál tovább.

Talán érdekes lesz egy részét e határozatoknak elsorolni; hadd lássa a mai kor ivadéka, hogy mire volt képes hajdanában a honfilelkesedés.

A legelső határozat az volt, hogy az 1521-iki budai országgyűlés határozatai a hadjárat és honvédelem költségeire szükséges adókra nézve újból megerősíttettek.

Voltak pedig ezek az adók a következők.

„Minden nem nemes lakosa az országnak, akár polgár, akár jobbágy, kereskedő vagy kézműves, fizet minden kémény után *füstpénzül egy* aranyat."

„Minden hordó bortul egy forintot, hordó sertül tíz denárt."

„Minden igásmarhától öt denárt, juh, kecske, sertés és méhkaptár után két denárt."

„Minden kézműves, a füstpénzen kívül, a műhelyétől egy forintot."

„Boltos kereskedők az áruk értékének egyhuszadát."

„Házalók minden lovuk után ötven denárt."

„Molnárok minden kerék után, halászok minden háló után egy forintot."

„A papok ezüstneműiknek egytizedét, a templomok kincseiknek egynegyedét."

„A zsidók apraja, nagyja, fia, leánya, fejenkint egy forintot." (Ennél tökéletesebb adóztatási rendszer sohasem „volt" nem is „lesz" Magyarországon!)

De még önmagára is adót vetett ki a nemesség.

„A nagybirtokú nemesek és főpapok fizessék adóban összes jövedelmeiknek *fele részét az* ország pénztárába; a kisebb birtokú nemesek pedig adózzanak éppen úgy, ahogy a jobbágyok, de még azon felyül fizessenek egy kurta forintot."

„A füstpénzből a király és a királyné kapjanak huszonöt denárt." S hogy ez a begyűlendő tömérdek kincs, szokás szerint, „caperape" módon szét ne ragadoztassék, annak a megőrzésére állíttassék fel egy erős vár az ország közepén, melynek kapuit két főúr és két nemes őrizze.

És ez mind általános felkiáltással lett elfogadva. Nem volt részletes tárgyalás, nem módosítványok, nem név szerinti szavazás, semmi közbekiáltások. Egy szellem, egy lelkesült eszme hatotta át az egész országgyűlést: „Hisz úgysem fizetjük meg!"

Azután meg lett alkotva az új államtanács, a nyolc nemesi miniszterrel.

Elhatároztatott, hogy a király és királyné udvari tisztét magyarok viseljék.

Katonák zsoldja meg lett állapítva; a huszároké havi négy forintban, a puskásoké hatban.

A réz- és ezüstbányák bérlete ki lett véve a Fuggerek kezéből, s átbocsátva Szerencsés Imre kezelése alá, aki csodaeredményeket ígért.

És a nagy Ujlaky hercegi birtok át lett ruházva Zápolya Jánosra, aki ezáltal egyszerre az ország leggazdagabb főurává lett fölemelve. (Ez volt tulajdonképpen a *legvalárdabb* föladat; a sokat vitatott Ujlaky-örökséget a vajda kezére juttatni. Ezért kellett nádort, országbírót, kincstárnokot megbuktatni.)

S hogy az országgyűlés határozatai ne szűkölködjenek tréfás részletek nélkül sem, az is határozatba ment, hogy azt a tömérdek hamis dénárt, értéktelen ezüstpénzt, amit Szerencsés Imre veretett (miután már megvan, és el nem emészthető), igyekezzék a király külföldi fizetéseknél elhasználni, takarítsa ki Cseh- és Németországba, s aztán ne eressze be többet a határon.

Ez mind és még a jövő évi országgyűlésnek a kihirdetése nehány óra alatt el lett határozva a hatvani síkon, s ezzel az országgyűlés rengeteg vivátot kiáltva a királyra, szép csendben eloszlott.

A király kíséretében járt német írástudó, Spervogel, mint szemtanúja a hatvani országgyűlésnek, feljegyezte róla azt a dicséretre méltó adatot, miszerint a nemesurak az országgyűlés közelében fekvő rozs- és árpavetéseket a lovaikkal le nem tapostatták, sem az asszonyok ludaiban és tyúkjaiban kárt nem tevének, ellenben a húsnak és pecsenyének, lúdnak és kappannak, gyümölcsnek és zabnak azt az árát adták, amit az eladó kofaasszonyok követeltek érte; ami őseinknek jó hírnevére a legszebb magasztalás.

Hogy mindezeknek a nagyszabású határozatoknak mi lett az eredménye, az már kevésbé dicsekedésre méltó.

Nem elég az üdvösségre az, hogy legyen egy okos ember, aki parancsol, ahhoz még egy bolond is kell, aki engedelmeskedik. Fizetés dolgában pedig régenten is kevés volt a bolond ember.

Legkisebb számítás szerint ötmillió aranynak kellett volna begyűlni az ország pénztárába. (Ami a mai pénzviszonyokhoz arányítva, egyenértékű volna ötvenmillió arannyal.) Aztán összevissza nem gyűlt össze több negyvenötezer forintnál. (Ezért ugyan kár lett volna várat építtetni az ország közepén, a pénz megőrzésére.) A nemesurak meg a papok éppen nem fizettek; a paraszt elhajtotta a marháit erdőre, berekre, mikor az adókivető jött, kivetni rá a dénárokat, s a kéményét lebontatta, hogy füstpénzt ne fizessen. A bort inkább kiitták a hordóbul, csak hogy adót ne fizessenek tőle, nem lehetett mást megfogni, mint a városi polgárt meg a zsidót. Azok meg kialkudtak az adóbehajtókkal – felében, harmadában.

Az adóbehajtó sadduceus pedig akkor sem tartozott az emberi társaság első színmézéhez vagy a tokaji bornak az esszenciájához. Azok ami pénzt hétköznap beszedtek, vasárnap mind eldorbézolták, s ha a már fenn említett Spervogelnek hitelt lehet adni, az adóban lefoglalt borokat a kutyáikkal itatták meg.

Szerencsés Imre, természetesen, amint a rézbányák bérletét a Fuggerek kezéből kicsikarta, azon volt, hogy a saját hatvanezer aranyát helyrepótolja belőlük, amit a nemesurak adnektáltak: őtőle is építetlen maradhatott az a torony, amiben az ország kincsét kellett volna megőrizni a négy magyar nemesnek. – Milyen optimizmus! – Négy úr egy csomóban, aki az ország pénzét megőrzi!

Minden úgy következett be, ahogy azt Fráter György előre megmondá Zápolyának.

A hatvani ős-országgyűlés után Lajos király hazatért a fővárosba. A királyné eléje jött. Nagy volt az öröme, mikor meghallotta, hogy a nemesség a füstpénz egy részét a királyné kincstára számára szavazta meg, s látta, hogy a király épkézláb tért vissza az országgyűlésből, s hogy a magával vitt vén, totyakos főurak helyett fiatal, daliás főméltóságokat hozott vissza. Meg is ülték ennek a lakodalmát Pesten, a pompás királyi kertben. (Ott volt az a mostani Operaház helyén.)

Éjszakára kivilágították a várost és Buda várát.

Talán ugyanezen a napon írta VII. Kelemen pápa Ferenc francia királyhoz azokat a baljóslatú sorokat, melyekben ez mondatik: *„Ki van már tűzve az óra, amelyben a szegény nyomorult Magyarország eltemettetik.”*

XXI. FEJEZET – A kalandosok

Minden úgy ment, ahogy Zápolya János tervezte. Az ország főméltóságaiba az ő hívei lettek megválasztva; a megyei kapitányok, kik az ő pártjából szemeltettek ki, elvették a hatalmat a főispánok kezéből; a nyolc nemes kezében volt a kormány, ő maga elnyerte a nagy kincsű Ujlaky-örökséget; úgyhogy valósággal ő volt már a király az országban, csak a korona hiányzott a fejéről.

Hanem egy nagy hiba történt a számításban. Elmaradt az országgyűlés befejezése alkalmával a mindenkor szükséges és elmulaszthatatlan szankció.

Mi az a „szankció?"

No, hát a király jóváhagyó aláírása.

Dehogyis az!

Az *ökörsütés* a szankció. Ez maradt el.

Hát látott már valaki nádorválasztást ökörsütés nélkül?

Báthory István uram nádorispánná megválasztása alkalmából hét napig tartott a dáridó: a nemesurak még mézesbábot is kaptak, amit hazavigyenek a tarsolyban a gyerekeiknek! A hatvani választásnál pedig azt sem kérdezték az embertől, hogy „Mit iszik kend, koma?"

Zápolya bizonyosan azt tartotta, hogy nem az ő dolga a traktálás, hanem a nádorispáné: Verbőczy pedig szegény ember volt, neki nem volt módja tizennégyezer nemesurat ősi szokás szerint megvendégelni. Szép szóval, ékes beszéddel jóltartotta ő a nemességet, de bizony kézzelfogható táplálékkal nem szolgált a híveinek.

Vége is lett a becsületének.

„Ilyen *kamuti* nádorispánt még nem látott az ország!"

De legnagyobb hiba volt az, hogy a nemesség fő főkolomposát, Ártándy uramat is kinn a hűs levegőn felejtették. Minden híve Zápolyának kapott valami donációt; csak ő maradt pucéron. Még az a hadnagy is, aki a budai csőcseléket szétkardlapozta, megkapta a maga részét az országbíró elkobzott jószágaiból. A Héderváry gyereknek, azért az érdemeért, hogy a királyné cifra bábuját ellopta, visszaadták hazaáruló apja lefoglalt birtokait; Ártándynak csak az akkor kapott ütlegek emléke maradt meg. És a hatalmas Zápolya, aki híres arról, hogy olyan tiszta kezű, hogy soha őrá azt a csúnya vádat nem emelte senki, a sikkasztás, lopás vádját; könnyű neki! Ahol más *csipeget, markolgat*, ott ő *nyalábol!* Hanem arról elfelejtkezik, hogy a nagy vagyonbul másnak is juttasson, aki belesegítette. Ő csak a katonáira gondol, azokat fizeti rendesen; pedig aki nem katona, az is elvenné ám a zsoldot.

„A nemesek nehezteltek rá, hogy *járkálói* nem keresik fel hajlékaikban Isten jó nappal, *s egy marék új pénzzel"*, mondja a krónikás. A ki nem elégített hívekből támad a legkeservesebb ellenség. Zápolya János úgy járt-kelt már a fényes királyi várban, mint aki

otthon van. Adta a rendeleteket, királyt és nádort mellőzve, s még a királyné szemébe is nézegetett. – És ezt az udvaroncok különösen siettek a király fülébe besúgni.

Komoly előkészületek történtek a közelgő háborúra. A király és Zápolya János számára újdonat páncélok lettek megrendelve Bertholdnál, a híres páncélkovácsnál. Egyszerre készült el mind a kettő; egész családi ünnep volt, mikor a két fényes fegyverzetet felpróbálták a viselőikre. A királyné és udvarhölgyei mind jelen voltak a fegyverbe öltözésnél.

A király páncélja fényes fehér acélból volt, mesterségesen cifrára vésve, s a mellvért ezüsttel kiverve; a sisakja egészen vert ezüstből.

A vajda páncélja pedig violásbarnára zománcolt acélból, arany kacskaringókkal gazdagon felékesítve.

A király a kardját nem övezte magára; azt a fegyverhordója viszi utána, s csak akkor adja kezébe, amikor használatra kerül a sor. Jó hosszú pallos az, a Szűz Mária képe arannyal beedzve rajta, a másik oldalon: „In hoc signo vinces".

De a vajda általvető hímzett övön hordja magával a kardját, s ez az a híres Castriota kard; görbe, és a vége felé szélesebb; arab ákombákom a két lapján, nap, félhold és csillag.

Mind a két fegyverzet egymás mellett látható a bécsi múzeumban mai napság. – Szegény Lajos király! De kicsiny, de vézna volt a termeted ahhoz a nagy, hős lélekhez, akit magában rejtett, hogy ez a gyerekpáncél elég volt hüvelyének!

Mikor a tükör előtt felcsatolták a karvasait, elcsüggedve nézte a tükörbül vékony karjait, amiken igyekezett az izmokat megfeszíteni, s szomorú volt a lelke, mikor összehasonlította magát a vajdával, ezzel az életerőtül duzzadó daliával. Még azt is láthatta a tükörbül, hogy a királyné azt a daliás alakot gyönyörködve nézi, míg akkor, amidőn a király felé téved a tekintete, az arca egyszerre elkomorodik.

Az udvaroncok mégis siettek a királyt hízelkedve üdvözölni; milyen pompásan illik rá az a fényes páncél.

Annak pedig megsúgta a lelke, hogy ez lesz az ő halotti köntöse. Aztán jött a kardok kipróbálása.

Egy ormótlan nagy török fejet állítottak fel, dereka is volt a bábnak, a fején szaracén sisak kovácsolt acélból.

A király két kezére fogta a pallosát. Vékony karjaiban a sok testgyakorlástul volt még elég erő azt felemelni és lesújtani vele.

Meg is adta az árát a súlyos csapásnak a nyomorult török fej. Sisakja behorpadt, meg is repedt tőle. Az udvaroncok tapsoltak e derék fejedelmi csapásnak.

Akkor azután Zápolya tette meg a kardpróbát. Ó csak úgy fél kézzel húzta ki azt a nehéz szablyát; nem is látszott rajta, hogy nagyon összeszedte volna az erejét. A kard egyet süvöltött a légben, s pillanat után kétfelé hullott a sisak fejestül, de még a dereka is a bábalaknak.

Nem tapsolt senki, nem brávóztak, de az általános elbámulás jelezte a hatást, amit a hősi erőmutatvány előidézett az udvari társaságban.

És a királyné nagyot sikoltott. Mi volt az?

A király a pallosára támaszkodott. Meg volt rendülve. Talán a török fejet szelő kardcsapástól? Vagy talán a királyné sikoltásától. Úgy fogta két marokkal azt a pallost, hogy

azt lehetett tőle várni, most mindjárt szembe álla vajdával: „No, hát most próbáljuk ki egymáson a kardjainkat!”

Az udvaroncai siettek lekapcsolni a királyról a páncélzatát. Lehet a királynak kard nélkül is csapásokat osztogatni.

Másnap a vajdának kiadta a király a parancsot, hogy siessen azonnal Erdélybe. Szolimán ott készül betörni, Erdélyt megszállni. Ott próbálja ki a kardját a törők fejeken.

„Hát fusson a kerék!” – monda Zápolya, s engedelmeskedett a parancsnak.

Ezzel az egyetlen kipróbált hadvezérét veszté el a király a legválságosabb időben.

A megbukotatott főurak pártja nem adta fel a játékot.

A hatvani országgyűlés Zápolyát tette az ország valóságos urává. Azt mondták rá, hogy ez erőszak volt. Tizennégyezer ember, lóháton, karddal az oldalán nem határoz, hanem erőszakoskodik.

Tizennégyezer lovassal szemben nincs törvényes védelem, nincs meggyőző okoskodás. Példa volt rá Báthory nádor, Sárkány országbíró esete, akiket letorkolltak. De volt egy a főurak közt, aki a nagy lárma közepett bölcsen hallgatott, és nem jött elő a királyi sátorból. Ez volt Thurzó Elek, a főkincstárnok. Hiába kiabálták a nevét meg az ismertető címeit: „Gyere elő, te tizenhat feleségű lator! Te Mén-Marót! Te asszonyok közt főkapitány!” Hallatlanná tette a meghívást.

A többi megbuktatott főúr mind arra biztatta a királyt, hogy kérje fel a sógorát, Ferdinánd fejedelmet, küldjön tízezernyi osztrák zsoldost Budára a jövő országgyűlés ráncbaszedésére. Thurzó mást tanácsolt. Ne tízezer harcost küldjenek Budára, hanem csak tízezer aranyat. Ez többet fog használni. Zápolya kímélte a pénzét; ezzel elrontotta a dolgát. Ugyanazt a lóhátas országgyűlést ellenkező irányba is lehet fordítani. A lónak a feje arra fordul, amerre az abrakos vályút teszik.

A Fuggerek adtak pénzt e célra. Ötvenezer aranyat. (Ez volt az első korteskedés!) A Fugger család a Thurzókkal sógorságban állott. „A nemességet megfordítani.” Ez volt a jelszó.

Legelőször is megnyerték a nagy népszónokot, Ártándy Pált, aki minden mozgalomnál elöljárt; de a jutalomosztásnál mindig elmellőzték. Most a jutalmon kezdték. Ártándy aztán megalakította nagy titokban az udvari pártot, fiatal, vállalkozó nemesurakból. A pártnak szépen hangzó nevet is adott: „kalandosok” társasága. S hogy feltűnő ne legyen a pártalakulás, nem Budán volt az összejövetelük, hanem a szép alföldi városban, Kecskeméten. Kétszázan voltak a kalandosok, jól felfegyverkezve és begyakorolva, titkos jelszavukról ismertek egymásra: „pro rege et regina” ez volt a jelmondatuk. A kecskemétiek ugyan nem tartoztak a nemesi osztályoz, de jó lovasok voltak; nem jobbágykodtak, redemptusok voltak. Szavazatuk ugyan nem lett volna az országgyűlésen, de ha Tarczay Miklós és kalandos társai vezették őket, ki kérhette elő az armálist tőlük? Olyan egyezer kecskeméti igaz magyarnak lóháton bevonulása egy szép áprilisi napon az egész országgyűlés arculatát megváltoztatá.

Az új nádor, Verbőczy, tudós férfiú volt; csak azt nem tudta, ami körülötte történik.

A kalandosok gondoskodtak róla, hogy a válságos időkben éppen eltávolítsák a nádort Budáról. Thurzó (a titkos lutheránus) hevenyében zajos mozgalmat támasztott a felsőmagyarországi újhit-követők közt. Azok voltak a bányászok.

A lutheránuslázadás hírére Verbőczy hirtelen ott termett Besztercebányán, társul véve maga mellé a már Luther-kergető híréről ismeretes Ráskay Gáspárt, s ketten egyesült igyekezettel hozzáláttak a haeresis kiirtásához. Az eretnekségen kívül még az a bűnük is volt a bányászoknak, hogy magasabb munkabért követeltek, ami még nagyobb bűn az államférfiak kiskátéjában.

S míg az ország nádora tartotta a nagy inkvizíciót, misszionáriusi buzgalommal, azalatt a kalandosok a vármegyéken gyöngyen átgyúrták a nemességet; a maguk híveit ellátták útiköltséggel, vezérekkel, a Zápolya híveit lebeszélték, elijesztgették, nem nemeseket is, akiknek posztóruhájuk volt, lóra ültettek; a tiszántúli nemességet felbőszítették Verbőczy ellen a hitüldözés miatt, ezek már nagy részben kálomisták voltak; s ezen a módon egy évvel a lázongó rákosi országgyűlés után, s csak tíz hónappal a hatalmaskodó hatvani ős „korulthái" után, összehoztak egy olyan szép engedelmes országgyűlést, hogy abban még csak írmagja sem volt a Zápolya-pártnak.

Midőn Verbőczy a nagy inkvizícióból hazaérkezett Budára, csak elbámult rajta, hogy a királyi várlakban mind ott találta a megbuktatott főurakat; Báthory, Sárkány, Thurzó, Tahy diadalmas orcával jött eléje, s még csak a keze intésével sem köszönté, Szalkán érsek pedig, amint meglátta az egyik ajtón belépni, maga a másik ajtón kihúzódott. Lármás, fiatal leventék, akiknek az arcát sohasem látta, félretaszigálták az útból, az udvarhölgyek összesuttogtak s vihogtak, a királyné pedig nagyon hidegen szólt hozzá, s az egészségi állapotja felől tudakozódott tőle.

Verbőczy vette észre, hogy neki itt letelt az esztendeje. Megfoghatatlan volt előtte ez a nagy fordulat; de minden jel tanúskodott róla, hogy az valóság. – Felkereste azonnal a királyt. Elmondá, hogy az udvar arculatából azt olvassa ki, miszerint ő itt fölöslegessé vált, s kérte a királyt, hogy fogadja el a lemondását a nádori méltóságról, melyet úgyis szíve ellenére erőltettek rá.

A király válasza fagyos volt a nádorispánhoz.

– Menjen haza, s várja el a rendek határozatát.

Verbőczy hazament budai palotájába, s mint afféle tudós ember, könyvei között kereste a megnyugtatást.

Reggel azonban a szolgái kizavarták azzal a rémhírrel, hogy az országgyűlésen a nemesség Verbőczy fejét kéri.

Csak annyi ideje volt, hogy a várbeli alagúton át elosonhatott, s a Dunához érve egy naszádon elmenekülhetett.

Egy órával később már ott voltak a palotája előtt Báthory hívei, akik darabokra akarták koncolni. Éppen mint Hatvanban Báthory Istvánt a Verbőczy hívei.

Nagy volt a haragjuk, hogy nem kaphatták meg. Bosszújukban fel akarták dúlni Verbőczy palotáját, de a király leizent hozzájuk a várpalotájából, hogy ezzel a szándékkal hagyjanak fel: *Verbőczy házában nem találnak mást, mint írásokat és boroshordókat, ha az elsőbbeket pusztítják el, a közönségben tesznek kárt, ha pedig az utóbbiakat, akkor magukat verik földhöz.* Ebben megnyugodtak.

Az új országgyűlésen aztán megsemmisítették a hatvani országgyűlés határozatait; Verbőczyt ipával együtt, mint hazaárulókat, száműzték, Báthory Istvánt visszatették a nádori székbe, Sárkány Ambrust az országbírói méltóságba, Thurzó ismét főkincstárnok lett, Tahy újból horvát bán, a helyébe választott Frangepán Kristófot szintén elcsapták. Az ki is

vándorolt, külföldi szolgálatba állt, s ezzel még egy másik kipróbált hadvezére a magyar hadseregnek lett elvadítva az országból.

Mit szólt mindezekhez Zápolya János vajda?

De mit szólt Szolimán szultán?

A szultán éppen aznap indult meg Sztambulból százezer harcossal és háromszáz ágyúval a Magyarország elleni hadjáratra.

„És a király, bárha a veszély nagyobb volt, mint valaha, mindezekre nem indult meg, mintha kőbül volna.”

XXII. FEJEZET – Mohácsnál

Magyarország nemessége egy emberöltő óta nem látott komoly háborút. Hunyadi Mátyás diadalmas hadjáratai óta harmincöt esztendő múlt el. Aki azóta férfi lett, nem próbálta ki a kardját soha ellenség páncélján. A Dózsa-lázadást Zápolya erdélyi rendes hadai verték le. Ott is magyar magyar ellen harcolt; vértes lovagok kaszás pórtömegek ellen. Puskával, ágyúval lőni a nemes nem tanult. Ezt a tudományt bízták a zsoldosokra. Azok védték a végvárakat, s ott el is fogyának az ostromokban. A nemes csak lóháton akart harcolni; gyalog vitézkedni paraszt dolog. Rendes hadsereg nem volt, és így hadvezér sem volt; mit vezetett volna? Egy tábor felütéséhez, egy csatarend felállításához sem értett senki. Külön-külön minden vitéz egy emberszámot tett, de zászló alatt ezer vitéz nem tett egy ezredet.

És az ellenség, aki bosszúálló hadjáratra megindítá tenger sokaságú seregeit, nagy ütközetekben kipróbált dandárokbul állott, vértes lovas szpáhijai, puskás janicsárezredei diadalmas hadműveletekben tanulták a vérontás tudományát; négyszáz ágyújokkal a csatatéren tették le a remeket, s hadvezéreik nevét az elsők közé sorozza a történetíró.

A magyaroknak csak két hadvezére volt, Zápolya János és Frangepán Kfristóf. Mind a kettőt messzire távolítá az udvari cselszövény. Nem beszélt már senki Buda várában a haza veszedelméről; csak arról a nagy diadalról, melyet a kalandosok kivívtak, midőn Zápolya pártját megbuktatták.

A király lóversenyeket rendezett a Rákoson, a királyné táncvigalmakat a várban, amiken reggelig mulattak.

„Együnk, igyunk! Hisz úgyis meghalunk!” Ez volt a jelszó. Ekkor két nemes ifjú vetődött Budára, akik Szolimán táborából kerültek elő, mint megszökött hadifoglyok. Ezek hozták hírül, hogy Szolimán tömérdek hadserege már a Duna és a Száva előtt áll; maholnap idebenn lesz.

Erre aztán felriadtak. Kezdődött a kétségbeesett kapkodás. Követeket futtattak Ferdinánd fejedelemhez, Zsigmond királyhoz, a pápához, hogy küldjenek segítséget. Egyedül a pápa hallá meg a könyörgésüket; ő küldött pénzt, s az nem ment cigányútra, egyenesen a pápai követ kezébe került, s az nem küldte azt a magyar kincstárba, hanem maga fogadott rajta morva zsoldosokat, s vásároltatott Bécsben lőport, puskát.

Zápolya Jánosnak volt derék serege Erdélyben. De a vajdától jobban féltek Budán, mint Szolimántul, s ahelyett, hogy ezt a rendezett hadsereget Buda alá rendelték volna, azt a parancsot adta a király Zápolyának, hogy egész haderejével törjön Szolimán hátába Havasalföldön keresztül; Szolimán kétszázezernyi hadseregének a feltartóztatására pedig leküldték Tomory Pál érseket és Báthory István nádort. – Tomorynak volt ezerötszáz lovaskatonája és háromszáz puskása, Báthorynak pedig egy csoport kaszás parasztja és egy nagy köszvénye; se felülni a lovára, se leszállni róla nem tudott magától.

Ekkor aztán a „véres kardot” meghordozták a kikiáltók a vármegyében faluról falura, kihirdetve, hogy „veszélyben a haza, a király katonát kér”. S hangzott aztán hegyen-síkon a lelkesült dal: „Lajos király azt izente, Hogy nincs elég regementje. Ha *még egyszer* azt izeni, *Mindnyájan el fogunk menni.*” – Régi nóta ez nagyon!

Pedig már *negyedszer izente* Lajos király, hogy állítsák ki a nemesek, főurak és főpapok a zászlóaljaikat; de az lett a válasz, hogy majd ha a király is menni fog a háborúba, akkor mi is megyünk.”

A leggyermekesebb észjárás szerint az lett volna a feladata a magyar nemességnek és főuraságnak, hogy az ország minden részéből Buda alá gyülekezzenek. Itt volt az ország központja; erős, védelmezhető vár, hegyektől, folyamtól védett jó táborhely. Ide kellett volna Zápolya seregét is meghívni. A határ védelmezése már el volt mulasztva, egyik végvár a másik után veszett el; de senki sem mozdult, azt mondták; „Menjen elébb a király!”

S a királynak volt mindössze háromezer fegyverese.

Ezalatt Szolimán bevette ostrommal az utolsó erős végvárat, Pétervárados, a vitéz őrsereget, akiket elfogott, kegyetlenül lefejezteté.

Csak erre a rémületre fordult meg az udvar hangulatja. Most már azt izenték Zápolya Jánosnak, hogy jöjjön az egész seregével Erdélyből Magyarországba. A vajda rögtön megindítá szép, rendezett táborát, s közeledett éppoly gyors napi járatokban, mint Szolimán.

Akik Zápolyát késedelmezéssel vádolják, vessenek egy tekintetet a térképre, s aztán ítéljék meg, hogy nem nagyobb utat tett-e meg Zápolya Erdélytül Szegedig, mint Szolimán Eszéktől Mohácsig, ugyanegy időhaladék alatt. A vajdának az lett parancsolva, hogy Tolnára siessen.

A király zsoldoshadát pedig fizetni kellett. A kincstár mindig apadóban volt. Hirtelen elrendelték, hogy a templomi ezüstedényeknek, az arany szentségtartóknak felét össze kell szedni, s azokból pénzt veretni. Huszonöt pénzverő sajtolta nyakra-főre a forintokat, dénárokat. (Lehetett pedig akkor venni egy ökröt 12 forinton, egy hízott sertést egy forinton, egy zsák búzát egy negyedrész forinton.)

A főpapok nem akarták ideadni a templomi ezüstedényeket, s a kincstárnokok azokbul is, amiket erővel elvittek, a szebb billikomokat eltették maguknak.

Egyre verték a gépek a pénzt, de zsoldra, puskaporra mégsem volt pénz.

Addig pedig nem volt katona.

Tomory Pál azt izente, hogy tizenkétezer emberrel még meg lehetne gátolni a törökök átkelését a Dunán. De hát ekkora hadsereget hol vegyenek?

A véres kard azt hirdette, hogy minden nemes siessen Tolnára, a fő táborhelyre. Paraszt, polgár, minden ötödik ember, gyalog és puskával megjelenjen. A kitűzött határnapon egyetlen ember sem volt ott.

„Menjen előbb a király!”

Ekkor aztán Lajos király azt mondá: „No, hát elöl megyek!” Azzal elbúcsúzott a feleségétől, felült a lovára, s leszállt a táborba Drághfy János kíséretében, aki a király zászlóját vitte, ősi szokás szerint a sarkantyúi leszedetvén a saruiról, mivelhogy a zászlótartónak nem szabad elfutni a csatából.

Négyezer embere volt a királynak, mikor elindult Budáról Paks felé, szembeszállni Szolimán kétszázezerével.

Hanem a királynak példája egyszerre lángot gyújtott.

Arra a hírre, hogy Lajos király nyeregbe ült, egyszerre lóra pattant a nemesség, s megszűnt az átkozott lanyhaság. Csatáról, diadalról beszélt már mindenki, s indult a király után.

Csakhogy már későn volt.

Egy hónappal elébb még megmentette volna Magyarországot a nemes lelkesedés; most már csak vesztébe vitte.

A közeli megyékből még jókor érkezhettek a nemesi zászlóaljak, a felső-magyarországiak is, szintén a horvátok; Morvából, Lengyelországból megjöhettek a segédcsapatok. Jött Zápolya testvére, György, a lovas- és gyalogezredével; Hannibál a morva zsoldosokkal, Gnojenszky Lénárd lengyel s mazur harcosokkal, kik mind a pápa pénzén lettek felfogadva, a püspökök bandériumaikkal, Tomory Pál hatezerre felnőtt dandárával és Szerecsen János kétezer íjásszal. (Szolimán tüzérei ellen íjászok!) Összeverődött lassankint huszonhétezer harcos a király zászlója alatt.

És mindenki tudta jól, hogy az ellenség hadereje nyolcszorta nagyobb.

A király Báthory nádort küldte Szolimán ellen Eszék alá, hogy a törökök átkelését a folyamon megakadályozza. A nádor utalva volt a főurak és főpapok dandáraira. Ezek azonban vonakodtak a nádor parancsára táborba szállni; nemesi privilégiumaik szerint ők csak a király személyes vezetése alatt tartoznak harcolni, erre allegáltak.

Lajos királyt erre a hírre elhagyta eddig mutatott kőhideg érzéketlensége. Haraggal fakadt ki e szavakra:

„Látom, hogy mindenki az én fejem mögött keresi a saját feje menedékét. Én a magam fejét azért hoztam ide, hogy az ország javáért s a tietekért minden veszélynek kitegyem. Senki se mentse a lelketlenségét azzal, hogy az én drága fejemet őrzi. Én holnap indulok oda, ahová mások nálam nélkül nem akarnak menni. Legyen vezérem az Isten!”

Brodarics püspök e szókra sírva borult a király lábaihoz; úgy könyörgött előtte, hogy tegyen le ez elhatározásáról; még el lehet fordítani az országról a végveszedelmet. Küldjön a király követséget Szolimánhoz, ígérjen neki pénzfizetést, elégtételadást a követein elkövetett megbántatásért, kössön békét; s ha kell, szövetséget vele.

Késő volt már! A hatvani országgyűlésen, midőn Fráter György kimondá a békekötés eszméjét Zápolya előtt, alkalmas idő lett volna arra. Most már fegyverrel a kézben csak győzni, vagy meghalni lehetett.

A király Boldogasszony napján hazaküldé Budára az egri püspököt, Várday Pált a nejéhez azzal az izenettel, hogy elindult a döntő ütközetbe, gyűrűjét és a mellén viselt medaillont, a királyné arcképével, balsorsát előre sejtve, a levelébe zárta.

S azzal indulót fúvatott, s az egész táborral megindult Tolnából lefelé.

Még ekkor vezére sem volt a magyar hadseregnek.

Haditanácsot tartottak vezérválasztásra.

Báthory István senkinek sem kellett fővezérül. Magával is jótehetetlen volt szegény.

Ki van hát még vezérnek való?

A kalocsai érsek? – Vagy pedig Zápolya György?

Mind a kettő tiltakozott e nehéz tiszt elvállalása ellen.

Tomory Pál könyörögve mondá a királynak, hogy inkább üttesse le a fejét, mint hogy az egész magyar hadsereg vezényletét reá bízza. Nem pap kell oda, hanem generális. Inkább Zápolya Györgyöt ajánlotta.

A derék ezredeskapitány még inkább szabadkozott. Ó soha egy ezrednél többet hadban nem vezényelt: képzelete sincs felőle, hogy mit kell tenni egy hadvezérnek, mikor csatatervről van szó. Elvállalja a vezetést; de csak addig, amíg bátyja, a vajda megérkezik az erdélyi sereggel, akkor ruházza a király arra a fővezérséget.

A király erre is hajlandó volt. De annál jobban iszonyodtak ettül a gondolattul a „kalandosok". A király egész környezete abban a hitben élt, hogy ha Zápolya a seregével megérkezik, s a királyéval egyesülten kivívja a diadalt: ezáltal úrrá teszi magát az egész ország fölött.

S bár siettették volna hát a fegyverek összemérkőzését. Még Szolimán túl volt a Dráván: hét nap kellett neki, amíg hidat veretett, s nagy tömeg hadával, kerekes ágyúival, tevéivel átköltözött a hídon. Ez átjövetelnél kemény harcot lehetett volna vívni ellenében.

De ezt a hét napot elfecsérelték a dandárvezetők az egymás közötti civakodással. Mindenki más haditervet ajánlott, s efölött úgy összevesztek, hogy a Tomory dandárvezérei azzal fenyegették a király környezőit, hogy rajtuk rontanak, s felkoncolják őket. A magyar sereg abban az állapotban volt, hogy egymással ütközzék meg. – Aztán duzzogva vonta magát egyik erre, másik arra, nagy hézagot hagyva egymás között.

„Kergesse el a király maga mellől a léha papokat! Mit nekünk a török, ha még tízannyi is! Tizediknek sincs se kardja, se tegze."

Egy felhő takarta éjszakán érkezett sebes vágtatva a Dráva mellől Podmaniczky Mihály a király szállására (sátora még nem jött meg Budáról), meghozva a rémhírt, hogy Szolimán megkezdte az átkelést a Dráván.

Erre következett az a végzetes tanácskozás, mely Magyarország sorsa fölött határozott. A vezérek egyik táborból a másikba nyargaltak, hadcsapataik izenetét hordva innen oda. Mert az a kis magyar hadsereg is háromfelé volt szakadva. Az egyik Tomory és Perényi temesi gróf vezénylete alatt a rögtöni megütközést sürgette; a másik, Szalkán prímással az élén, be akarta várni Zápolya János és Frangepán Kristóf hadainak megérkezését; a harmadik, ahol a király és a kalandosok voltak, visszavonulást ajánlott.

Tomory érseket magát is elragadta ezredeinek türelmetlen vitézkedési kedve. Az éjjeli tanácsban azt javasolta a királynak, hogy rögtön meg kell ütközni Szolimánnal.

– Mennyiből áll a mi haderőnk? – kérdezé a király.

– Lehet huszonhétezer ember, s abból húszezer derék lovas vitéz, a gyalogság nálunk nem vet számot.

– S mennyi a szultán hadserege?

– Háromszázezerre mondják; de annak nagy része polyvahad. Harcoló serege nem lesz több hetvenezernél.

– Az is háromszorta több a mienknél. S még nagyobb a különbség a pattantyúságunkban. Nekünk mindössze csak hatvan ágyúnk van, a töröknek háromszáz.

– Nem sok időt vesztegetünk mi az ágyúzással. A magyar hadi taktika a gyors támadás rohamában fekszik, s ennek a sikerére a fejemet teszem. Keresztültörjük a török hadat, s akkor az baromsokasága által jut veszedelmébe. A török ágyúk miatt pedig ne aggódjunk; ahogy szökevények által értesültem, a törökök ágyúit mind német és olasz pattantyúsok

látják el, akiket fogolyképpen kényszerítenek a törökök hadiszolgálatra. Ezek megizenték nekünk, hogy amint meglátják a mi csapatainkat, egyszerre a törökök ellen fordítják az ágyúikat.

S ezt a vezérek elhitték Tomorynak. A vele jött hadnagyok is éktelen lármával követelték a királytól, hogy őket vigye ütközetbe: esküdtek, hogy írmagot sem hagynak a törökből, amilyen veszett jókedvükben vannak!

A haditanács elhatározta az ütközetbe menést.

Nem várnak se Zápolya Jánosra, se Frangepán dalmatáira, se a brandenburgi őrgróf morváira, akik mind sietve közelednek már. A diadal babérait ők egyedül akarják letépni.

A tűz elterjedt valamennyi vitéz szívére. Mind hősnek érezte magát.

Csak a fiatal, gavalléros nagyváradi püspök, Perényi Ferenc, tartá meg tréfás kedélyét, azt mondva ez elhatározás után a királynak:

„Mármost küldje el felséged Brodaricsot, ha megél, Rómába, kérje fel a pápát, hogy azt a napot, amelyen megütközünk, Pál barát és a húszezer magyar vértanú ünnepéül jegyeztesse fel a miséskönyvbe. „

Az a nap volt Szent János fővételének napja…

Fatális nap Magyarország történetében!

Három év előtt ugyanezen napon esett el Belgrád.

Ez még csak intés volt az Isten kezétől. Még volt idő az intést átérteni; magába térni, felkészülni. Soha senki sem hallgatott rá. Most aztán következett a második lesújtás, ugyanazon napon. Ugyanattól a kéztől.

A magyarok Istene megharagudott ránk.

„Ez a nemzet éltet nem érdemel! – Egy új magyar nemzetet kell a helyébe teremteni!”

Senki sem akarta már bevenni az okos szót.

Voltak idegenek a magyar táborban, akik már forogtak nagy hadjáratokban, Gnojenszky Lénárd, a lengyel dandár vezére, azután Schlick István, a morva hadcsapatok ezredese. Gnojenszky azt javasolta, hogy a táborral együtt járó kocsikból szekérsáncot kell alakítani, amely mögött a gyaloglövészek az ellenség oldaltámadását visszaverhetik. Schlick azt a tanácsot adta, hogy a Mohácstól jobbra elnyúló magas dombokat foglalja el a magyar deréksereg, ahonnan ágyútelepeivel az ellenség támadását könnyen visszaverheti. Nem fogadták meg a tanácsaikat: a csatatért uraló dombokat őrizetlen hagyták. S azok mögött gyülekezett Szolimán tábora.

Az ütközetet sürgette mindenki. Mégpedig ott a síkon. Mi történjék a királlyal?

Brodarics azt kívánta, hogy a királyt egy ezred válogatott lovassal állítsák a tábor szélére, ahonnan balsiker esetén elmenekülhet. A vezérek nem engedték ezt. A királynak ott kell lenni a sereg közepén, hogy mindenki láthassa, s lelkesüljön a láttára.

A kalandosok közül a kis Héderváry Lőrinc ajánlkozott rá, hogy ő fölveszi a király páncélját, sisakját, s a király helyett fog szerepelni. Ezt sem fogadták el. Ki talál sülni a kegyes csalás, s ez nagy elkeseredést fog támasztani. Végre azt határozták el, hogy ezer vértes vitézt állítanak a király mellé, akinek a személyét a legderekabb vitézek, Ráskay Gáspár, Török Bálint, Kállay János fogják megvédelmezni.

S ezzel azután megállapították a csatarendet; a számra csekély magyar sereget hosszú vonalban elnyújtva, hogy az ellenség túl ne szárnyalhassa. A sereg két osztályra volt szakítva, középen egy puskalövésnyi széles hézagot engedve. A homlokzaton voltak felál-

lítva az ágyúk egy tömegben. A két szárnyon levő lovasságnak semmi szüksége sem volt ágyúkra.

A királyt az utószakaszban helyezték el, ott voltak az esztergomi prímáson kívül a zágrábi, nagyváradi, pécsi, szerémi, zárai, boszniai püspökök is. Mintha valami requiemre készülnének. A királyi udvar mögött állt még Drághfy, az ország zászlójával, Ráskay vértes lovasai közepett.

Gyönyörű, derült hajnallal kezdődött a nap, mely a magyar ezredeket hadirendbe fölállítva látta.

Báthory István nádor a királyt körülhordozá a csapatok arcvonalai előtt, s beszédet tartott a nemesekhez:

– Íme, a király itt van közöttünk. Minden veszélyt megoszt velünk, még a halálra is kész a hazáért, a keresztény vallásért és a ti feleségeitek, gyermekeitek megvédelmezéséért. Ti is küzdeni fogtok a királyért, úgy, ahogy férfiak, ahogy magyarok küzdeni szoktak. Az ellenség, aki reánk jön, ugyanaz, akit apáink annyiszor összetiportak, magunk is sokszor megvertünk. Ismerjük, nem rettegünk a nagy számától. Az a magyar jelszó, hogy az ellenséget nem mérjük singgel, ha óriás; nem számláljuk, ha sokaság; hanem előbb levágjuk, azután mérjük meg, azután számoljuk meg.

Lelkesedést költött mind a beszéd, mind a király megjelenése. A többi vezérek is ott nyargalásztak a hadsorok előtt, s lelkesíték a csapatokat.

Azonban az ellenség nem akart mutatkozni sehol.

Miért nem mentek hát ők eléje? Miért nem foglalták el a halmokat, melyek köztük és Szolimán között elnyúltak? Megfoghatatlan ez! Ha oly türelmetlenül kívánták a megütközést, mért nem kezdték meg ők a támadást? Ha abban bíztak, hogy a magyar taktika a gyors rohamra van számítva, minek vesztegeltek egy álló helyben hajnaltól délig? Miért nem küldték előre legalább kémszemlére a rendetlen mezei lovasságukat, Szerecsen íjászait?

Várták, hogy Szolimán támadjon.

A török vezéreknek aztán volt haditervük.

Amint délben Szolimán hadvezérei élén fellovagolt a Szentpéter-magaslatra, ott látta lenn a síkon a harcrendbe állított magyar tábort. Megszámlálhatta az ezredeiket, végigtekinthette az egész csatatervüket.

Itt leszállt lováról, s imádkozott Allahhoz: „Allah, segíts! Nálad az erő és hatalom; tőled jön oltalom és segítség! Allah, vezesd diadalra Mohamed hű népét!” Arcán könny csorgott végig az áhítattól. Vezérei és harcosai szintén leszálltak a nyeregből s arccal a földre veték magukat a diadalért imádkozva.

Azzal ismét lovaikra szöktek a harcosok, s megindíták a dandáraikat.

Az előhadat vezette Ibrahim nagyvezér a ruméliai ezredekkel, a másodhadat Behram basa az anatóliaiakkal. Ezek mögött jött a szultán, testőreitől s a puskás janicsároktól környezve. A janicsárok hada előtt volt felállítva az ágyúk tömege. Négyszáz ágyú egy vonalban, láncokkal egymáshoz kapcsolva.

A török hadsereg még mindig nem támadott. Kiszámított tervből tette. Egy nagy lovas hadtest, Bali bég vezénylete alatt a várakozás óráiban megkerülte a magyar hadsereg állását a jobbszárnyon. A magyar sereg abban a veszélyben forgott, hogy körülkerítik, s elfogják ütközet nélkül.

Az égen vészterhes felhők emelkedtek a keleti láthatáron, a gomolygó hófehér fellegekben cikázó villámok dörgése kezdett a távolban hallatszani. Az égiek is beleszólnak a földiek harcába.

Délután három órakor a mohácsi völgyből előbukkanó szpáhik sisakjai jelenték, hogy oldalt jobb felül jön erős támadás.

Jó lett volna most, ha a lengyel tanácsolta szekérsánc fel lett volna állítva. Abból vissza lehetett volna verni az oldaltámadást. Tomory Pál rögtön észrevette a veszélyt, s vágtatott a király osztályához.

Tartalékseregről nem volt gondoskodva. Egyedül a király védelmére rendelt vértesek, Ráskay alatt, voltak a hadrend megbontása nélkül Bali bég ellen küldhetők. A király parancsot adott Ráskaynak, hogy siessen az ezredével a támadást visszaverni.

Ezer emberrel negyvenezret!

– Most már csak a döntő roham segít! – kiálta Tomory, s azzal a maga táborába lovagolva, megfúvatta a tárogatókat a hadközépen, erre megszólaltak Perényi Péter hadi kürtjei is a balszárnyon, s azzal felzendült a hármas kiáltás az egész hadrendben.

„Jézus! Jézus! Jézus!"

Ekkor tették föl a király fejére az ezüstsisakot.

A szemtanú krónikás feljegyzé, hogy a király arca halálsápadtra vált, midőn a sisakot a fejére csatolták.

Az égzengést túldörögte a vágtató paripák robaja, az ádáz csatakiáltás.

Őrültség volt, amit a magyar e napon tett; de a hősi szívnek dicsőséges próbája. Tízszerte erősebb ellenségnek, halállal dacoló, sorssal nem alkuvó szemben támadása.

Csak egyszer lőtték ki a magyarok ágyúikat: azontúl a kardjukra bízták a harci munkát.

A trombiták riadójára a magyar hadsereg balszárnya Perényi Péter vezénylete alatt, a dereka Tomory Pállal az élén vágtató rohamban zúdult Ibrahim nagyvezér ruméliai hadseregére, s az elszánt rohamban keresztültörte annak arcvonalát, s dühös kardviadallal megfutamítá a török sereget, hanyatt-homlok Behram basa anatóliai seregére vetve azt.

A kezdet szerencsés volt, s Tomory hadvezéri tehetségének becsületére válik. Ő egyenlő erővel támadta meg a törők tábornak egyes hadosztályát, s azt letörte.

A törökök még nem használták roppant tömegű tüzérségüket. Az ő ágyúik a lovas hadrend mögött voltak felállítva. A ruméliai hadsereg megbontása a török hadderekat is veszélybe hozta.

Ekkor Báthory Endre odavágtat a királyhoz.

– Mienk a győzelem! Velünk az Isten!

A villámok már ott nyilaztak az elborult égen.

Ekkor a király is megfúvatja a trombitákat, s a második hadosztállyal megrohanja a szultán anatóliai hadseregét.

A krónikaírónak káprázott a szeme, amikor e válságos percek történetét maga előtt látta. Azt mondja, hogy az anatóliai hadsereg a király hadosztályának rohama előtt hirtelen kétfelé kanyarodott, eltakarodva a négyszáz ágyú elől. Ez lehetetlenség. Hadászatilag éppen úgy lehetetlenség, mint lélektanilag. Hadi szempontbul esztelenség az ágyútelepeket fedezet nélkül hagyni; lélektanilag is lehetetlen, mert a támadó ellenség rohama előtti félrevonulás okvetlenül futássá fajul el, s akkor a támadó fél ezt a futó ellenséget fogja aprítani, aki a hátát mutatja előtte.

De megcáfolja ezt az egész harc lefolyása.

A király az első sorban vágtatott, testőreitől és a kalandosok csapatától környezve. Fel van róla jegyezve, hogy *vitézül harcolt, s harc közben sebet kapott.* Tehát ellenséges csapatnak kellett előtte lenni, oly tömegben, hogy őrá is jusson egy ellenfél, akivel férfi férfi ellen összecsapjon. Itt kapta a sebet. De ellenfele meghalt.

Czettricz Ulrik, udvari tiszt, látva, hogy a király sebet kapott, megragadta lovának a zabláját, s erővel tartá őt vissza a továbbrohanástól. De a kalandosok vértescsapatja tovább tört előre, maga előtt hajtva az ágyúk felé a megfordított ellenséget.

E válságos pillanatban adá a parancsot Behram basa a tüzéreknek, hogy süssék ki egyszerre az ágyúikat, nem törődve vele, hogy kit ér a golyó: törököt-e, vagy magyart?

A négyszáz ágyú bömbölése: a pokolbeli tűzláng lobbanása eldönté a harc sorsát. Vonagló testhalmok, ló, ember, összekeverve, jelölték a csatatért. A hátul jövő csapatok megriadtak.

De a kalandosok csapatja még az ágyúk során is keresztültört: leaprítva a pattantyúsokat, s egyenesen a szultán felé rohant.

Még a szultán testőrlovasságával is viadalba eredtek. Csoda harc volt az! A nemes vitézségnek felséges költeménye.

Még harminchárman voltak, amikor a szultán testőrcsapatján keresztültörtek. Maga Szolimán is kénytelen volt kardot rántani feje védelmére.

Ekkor a gyalog janicsárok veték magukat a hős ifjak elé, s széles pallosaikkal elvagdalták a paripák lábainak inait: a lovagok földre buktak, s ott elnyomatva, összeapríttattak.

Egy másik csapat a török hadrenden áttörve, egész a tevék táboráig hatolt előre, azt pedig Bali bég ezredei fogták hátba, és lemészárolták.

Bali bég oldaltámadása fejezte be a katasztrófát.

A török ágyúk, s a janicsárok puskái még egyszer dördültek el a felbomlott magyar hadseregre. Ekkor az „Úr" közbeszólott. Az égi tűzsugár oda csapott le a harcolók közé, túlharsogva az ágyúdörgést, s a szakadó zápor kioltá a tüzérek kanócait. Az égből aláomló felhőszakadás eltakart törököt, magyart egyaránt, a dühöngő vihar kicsavarta a kezekből a zászlókat. Futott, aki még futhatott, a villámlobbanásnál keresve az utat, s út helyett záporpatakokat talált mindenütt. A tomboló zivatarban a győztes török had felhagyott az üldözéssel.

Kit is üldözött volna még?

Húszezer magyar holtteste fedte a mohácsi síkot. Elhullottak a fővezérek, Tomory Pál, Zápolya György, Szalkán László, a prímás, s vele együtt öt főpap, köztük a tréfálkozó jós, Perényi Ferenc és ötszáz főnemes. – A magyar nemzet színe, virága le volt aratva.

A menekülők közt volt a király is.

Udvarnoka, Czettricz Ulrik vezette a futását.

A budai útra törekedtek kijutni.

Útjokban volt a Csele patak. – Egy hitvány csermely rendes időben; most a felhőszakadástól megdagadt rohanó ár.

Czettricz Ulrik nekivágtatott az árnak (a hidat elszakította már a víz), s ő maga szerencsésen kikaptatott a túlsó partra.

A királynak a paripája azonban elhibázta az ugrást, s a meredek partról hanyatt vágódott vissza, maga alá temetve a királyt, aki nehéz fegyverzetében nem tudott a lova alól kiszabadulni, ott veszett a rohanó árban.

XXIII. FEJEZET – Két király egy országban

A vészhír gyorsan repül!

A mohácsi vesztett ütközet híre már másnap éjfélben eljutott Budára. A hírnök csak annyit mondhatott, hogy a magyar hadsereg le van gázolva; a török seregnek semmi haderő nem áll útjában. Hogy a király elesett-e, vagy elfogatott, azt még nem tudta senki.

A királyné kora hajnalban elhagyta Buda várát, s a körülötte levő főurakkal együtt Pozsonyba menekült.

A csatából elfutott harcosok széthordták az országban a nagy romlás jajveszékelését.

Elfutott a nádor is, váltott paripákon, s nemcsak a saját jól táplált termetét mentette meg, hanem még az útban talált pécsi káptalant is kifosztotta, melynek tagjai a székesegyház kincseit vitték magukkal.

Midőn Zápolya meghallá a magyar hadsereg pusztulását, keserves sírásra fakadt.

Hát könnyekkel gyászol a magyar? Sírás-e a dolga a trónkövetelőnek?

Egész életének a törekvése, lelkének minden vágya az volt, hogy ide jutni lássa az országot. Személyes elleségeit megsemmisítve, a trónt üresen hagyva, az egész országot az ő védelmére bízva.

Mért nem ragadta akkor a kezébe az ország zászlaját? Neki akkor egy jól rendezett hadserege volt, s mögötte volt még egész Felső-Magyarország gyülekező hada; a török hadsereg a diadal után szétbomlott pusztító dandárokká, azokat Zápolya egyenkint felmorzsolhatta volna, ahogy tette a horvát vidéken a derék Frangepán Kristóf, az ő legjobb fegyvertársa. S akkor az egész nemzet hálája tette volna fejére a koronát. Ha Zápolya könnyhullatás helyett vérontást követ el, a honszeretet, a nemes harag, az elkeseredés vezette volna a hadseregét.

De egy síró hadvezérnek a hadserege szalad.

Amint Zápolyát kétségbeesni látta a serege, szétmállott, anélkül, hogy valaki űzte volna. Visszavonult, s alig maradt egy dandár körülötte.

Szolimán hadai dúlhatták az országot megtorlatlanul.

A „Basaharc” alatti kétségbeesett védelem, Dobozy és neje hős balladája, a szabadkai szekérsánc ostroma nagyszerű emlékeit örökíték meg a magyar vitézség fellángolásának; csak Zápolya fegyvere pihent.

A szultán elfoglalta Buda várát, ott ülte meg diadalünnepét, s éjente kivilágítást rendezett felgyújtott palotákbul, míg romhalommá tette az egész várost. Akkor aztán hajókra cepeltette Hunyadi Mátyás világhírű könyvtárát, remek bronzszobrait, s leküldte zsákmányul Sztambulba.

Hogy mit lehetett e zűrzavaros rablóhadjáratban tenni egy bátor hadvezérnek, azt megmutatta Frangepán Kristóf, aki egy dandárral keresztülvágott a dúló török csapatokon Horvátországbul egész Székesfehérvárig, úgyhogy a megrémült budai törökök jöttének rémhírére olyan hanyatt-homlok rohantak a hajóhídra, hogy az leszakadt alattuk, s ezrével vesztek a Dunába.

A török szultán aztán bosszúját kitöltve követe megsértéseért, visszatért seregével együtt Sztambulba, mint a zivatar, mely vérzáporral öntözte végig az országot. Kétszázezer halott és rabul elvitt fogoly bánta meg a nagyúr haragját.

A romok között aztán megjelent Zápolya. Kereste közöttük a királyi széket.

Akadálytalanul bejöhetett Buda várába; nyitva volt minden kapu, még a királyi váré is.

Jó híve, Verbőczy keserű tréfával mondá, midőn a királyi várba beléptek: *„No, ide most ugyan akadály nélkül bejöhettünk „*.

Bejönni lehetett, de megmaradni nem, az üszök fedte romok között temetetlen heverő hullák bűze miatt.

A királyi trón üresen állt, de már annak a hátára fel volt ragasztva Ferdinánd manifesztuma, melyben a királyok között kikoholt szerződés alapján jogát követeli a magyar koronához.

Abban állt a joga, hogy feleségül vette Ulászló leányát, Annát.

Ifjúkorában Zápolya is gondolt erre a jogra.

Ennek ellenében azt a tervet veté, hogy ő meg Máriát veszi nőül, Lajos király özvegyét.

Hiszen már hat hete, hogy özvegy! Lehet az új nászra gondolni.

A nádor a királynéhoz menekült; vele volt több főúr, Batthyány, Nádasdy; Zápolya mellett még többen: Perényi Péter, a mohácsi csata hőse, Török Bálint, Podmaniczky püspök, még Ártándy is. A nádor Komáromba hirdetett országgyűlést Ferdinánd nevében. Verbőczy Székesfehérvárra a vajda nevében. A nemesség válogathatott, hogy a két nádor hívása közül melyikre hallgasson.

Zápolya ezalatt a visegrádi várban megtalálta a koronát.

Ennek a szent jelvénynek a birtoka egy új jogot adott a kezébe.

De ő annál erősebbnek hitte Mária királyné jegygyűrűjét.

Emlékében tartá, hogy néhanapján az ifjú királyné szemei milyen kedvteléssel keresték az ő daliás alakját. Eszébe jutott az a páncélfelpróbálás, a kardmegkísérlés. A hol fellobbanó, hol elcsüggedő tekintet a királyné arcán. El merte hozzá küldeni először a diákját, azután újból a kincstárnokát, a királyné kezét megkérni, nagy magabíztában.

Csakhogy azóta fordult a sors. A délceg termetű hős, mikor igazi török fejeket kellett volna hasogatni, hüvelyében hagyta azt a jeles kardját; az a kicsiny, vézna alakú király pedig odacsapott a maga kardjával az ellenség közé, vérét is hullatta, életét föláldozá az ő hazájáért. Most már a királyné szemei akkor villannak fel, ha hős férjére gondol, s lezáródnak, ha Zápolya nevét említik előtte.

A királyné azt válaszolta a kérésre, hogy még azt sem tudja, méltán viseli-e az özvegyi fátyolt. Hiszen Lajos király holttestét még senki sem látta.

Ah, hát még mindig útban van ez a kicsiny király!

Elindultak a holttestét keresni.

A mohácsi sík most egy nagy temető volt.

Akik a szörnyű ütközet után temetetlen ott maradtak, azoknak hulláit egy nagylelkű asszony, Kanizsay Dóra, saját költségén mind elsíroltatá. Azok között megtalálták a híd közelében a partba elásva II. Lajos királynak holttestét. Hogy a páncélja, sisakja e sírtól távol, az iszaptól eltemetve találtatott meg, azt engedi sejteni, hogy a király a vízbe zuhanva, annyi lélekjelenléttel bírt, hogy páncélját le tudta dobni, s aztán kapott sebében vérzett el – mert az megfoghatatlan, *hogy a sírások az ezüstsisakot, drága vértezetet ott hagyták volna az iszapban, ha rajta találják.*

S ez is vigasztalás! Hogy a magyarok királya nem szánalmas kimúlással, hanem dicsőséges halállal végezte történetét.

Megvolt hát a királyi holttest; keresztül lehetett lépni rajta. Szent Tódor napja volt (Mindszent havában), midőn II. Lajos király holttetemét Székesfehérvárott, atyja, II. Ulászló mellé eltemették. Dávid János udvari káplán tartá a halotti beszédet, János vajda és a hozzá szító nemesek jelenlétében.

Beszélt sokat Szent Tódor életéről, ki mártírhalált szenvedett, s holta után tűzbe vettetett, de teste meg nem égett; azt is elmondá, hogy ez a nap szenteltetett *„Krisztus képe szenvedésének”* ünnepéül, amely fából faragott kép *Beritusban* a zsidók által dárdával keresztülüttetett, s e sebből végtelen sok vér patakzott. Azt a képet faragta Nikodémus, aki hagyta Gamálielnek, ő pedig adta Zakeusnak. – Magáról a megholt királyról, hogy a hazájáért és vallásáért mit szenvedett, milyen halált lelt, mentül kevesebbet beszélt az udvari káplán.

Másnap megtartották, ugyanazon sírbolt felett a székesegyházban, az országgyűlést, melyben a főnemes urak Zápolya Jánost királlyá kikiáltották. A köznemesség kinn a mezőn táborozott. Verbőczy István, Zápolya hű pártfogója kilovagolt a nemesi táborba, a lándzsára tűzött 1505-iki országgyűlés pecsétes határozatát vitetvén maga előtt, mely kimondja, hogy jövendőben Magyarország csak magyar nemzetbeli királyt emel a trónra. Verbőczy lelkesítő szavaira a köznemesség is kikiáltá Zápolya Jánost királynak.

Ugyanazon országgyűlésen törvények is hozattak, melyek között önálló cikket képez az, hogy a zsidók az országból el-kiűzessenek. Nádor követei ellentmondottak, de azokat a nemesek *letájcsolták*, örültek, hogy szárazon elvihették az irhát.

Az erre következő napon, Szent Márton napján végbement a koronázási szertartás a székesfehérvári szentegyházban. Podmaniczky István, nyitrai püspök, mint legidősebb a főpapok között, tevé Zápolya János fejére a koronát, miután Verbőczy István felszólítására: akarjátok-e Zápolya Jánost királyotokul, felhangzott az „akarjuk”.

Móré László és Török Bálint a templom egyik oszlopához támaszkodva kacagott e jeleneten.

– Soha több fát, mint az erdőn! Hát már aztán Jankó pajtást úgy fogjuk híni, hogy „Fölséges uram!”

Három napig föl nem hagytak a főurak a kacagással. Mindegyik tartotta magát olyan legénynek, mint János vajda.

Mikor a koronázás után felültették János királyt a fehér lóra, s elvezették a koronázási dombig, a korona nem akart megmaradni a fején, mind le akart esni róla.

– Nézzétek! – mondák a vele volt főurak. – A korona nem akar megmaradni a fején, mert kegyetlen volt a parasztokhoz. Isten büntetése rajta, hogy Dózsa Györgyöt tüzes koronával avatta fel!

– Nem biz az! – mondák mások. – Hanem a korona igen nagy, s a feje igen kicsi hozzá.

Az atlétai alaknak aránylag igen kis feje volt.

Nem is mentek előtte a főurak, ahogy koronázásnál szokás, a jelvényeket jártatva; csak az egy szerb Bakics vitte előtte az ország zászlaját, s Török Bálint amúgy suttyomban a palástja alatt az ország almáját. S mikor a koronázási dombon az új király a Szent István pallosával a négy vágást megtette a világ négy sarka tájában, mindenki megjegyzé, hogy nem szokás szerint felülről lefelé, hanem alulról fölfelé tette meg a vágásokat, ezt mindenki rossz jelnek véve, arra magyarázta, hogy nem megvédelmezni fogja az országot a négy égsark felől jövő minden veszély ellen, de behozza a veszélyt az országra mindenfelől.

Dávid János udvari káplán pedig mondott tartós prédikációt, megemlékezvén a mai nap szentjéről, Szent Mártonról, aki Vas vármegyei, szombathelyi születésű hazánkfia lévén, mint katona igen *jó ekzekutor* volt, s azért is rendelték erre a napra az *adóbehajtás* ünnepét, *Szent Márton nyavalyájának* pedig nevezték a „katonavirtust", tudniillik a részegséget. Hanem János királyról meg az ő virtusairól mentül kevesebbet prédikált Dávid János udvari káplán.

Egy hónappal később a Pozsonyban összegyűlt rendek Báthory István nádor ajánlatára megválasztották magyar királynak Ferdinánd ausztriai főherceget és Csehország királyát.

Magyarországnak volt „két" megválasztott királya.

Mind a kettő kész lett volna a trón birtokáért fegyverrel is megverekedni – ha lett volna hozzá pénze.

Ekkor támadt még egy harmadik király is, a *„fekete ember"*. „Cserni Jován" volt a neve, eredetére nézve egy szerémségi rác kecske pásztornak a fia, testalkatára egy óriás, akit rendkívüli ereje a köznép bálványául emelt.

A krónika „homo niger"-nek nevezi (fekete ember) arról a fekete anyajegyről, mely mint egy sáv vonult végig a halántékától a sarkáig.

Harci hírét a török dúlás alatt szerezte, amidőn rác atyafiai élén több martalócsereget vitézül megkergetett, s a Bácskát megtisztította tőlük.

Ez ugyan Török Bálintnak lett volna a kötelessége, aki Bácska főkapitánya volt; de ő magára hagyta a népet. A fekete ember aztán beült Török Bálintnak a várába, s mikor az visszatért, elkergette a vár alól egész seregével.

Ekkor Cserni János fölajánlotta a fegyveres szolgálatát Zápolya Jánosnak. Az új király kapott rajta, hogy egy hatalmas segédsereget kap, amelyet nem kell fizetni, s kinevezte a fekete embert a temesi bánság és Bánát vajdájának.

A rác vezér aztán tudta miből fizetni a hadseregét; végigpusztította azokat a megyéket, amelyeket még a török elpusztítatlan hagyott, ekkor dúlta fel a hűséges Hoberdanác várát is.

Mikor aztán jól felcseperedett, eldobta a vajda címet, s kikiáltotta magát „fekete cár"-nak. Udvart tartott; nádort, tárnokot, zászlósokat nevezett ki. Zápolya azon vette észre magát, hogy még egy harmadik király is van az országban; nem is király már, hanem császár.

Ezen nevethettek már aztán a magyar urak!

De meg kellett az új cárnak bocsátani a rablást is, a címbitorlást is, mert szövetséges volt – aki nem került semmibe.

Egyszer aztán Nándor királynak támadt az a jó gondolata, hogy ő veszi meg a fekete cárt, ha eladó; küldött neki egy vég veres posztót, tizenkét ezüstserleget, foglalóba, ha ezentúl az ő zászlója alá szegődik.

Hogy állhatott volna ellen a fekete cár ily fényes ajándéknak? Rögtön kitűzte Ferdinánd zászlóit, s annak a nevében dúlt és fosztogatott.

Ezt már aztán János király nem szívelé el. Haragjában kiküldé az elpártolt helytartó ellen erdélyi helytartóját, Perényi Pétert, hadsereggel.

A fekete cár azonban olyan készülettel fogadta Perényit, hogy ez a nagyszőllősi ütközetből hadainak felét ott veszítve, csak gyors paripájának köszönheté, hogy élve megmenekült.

Ekkor aztán a fekete cár diadalmámoros hadával betört a védtelen Erdélybe, s azt végigpusztítá. És János királynak nem volt ellene védelme. Az a Zápolya János, aki rövid idő előtt egy Szolimán hadseregével megmérkőzni volt hivatva, most odajutott, hogy egy rác kalandor elől meg kellett futnia.

Szegény Magyarország! Nem volt elég, hogy Mohácsnál az oroszlán széttépte, még azt is meg kellett érnie, hogy a farkasok egyék meg.

És akkor, amidőn a két király nem tudta az országról elhárítani a mind a kettőjüktől fölidézett veszedelmet, előállt egy egyszerű nemesember, a nagyváradi káptalan tiszttartója, Czibak Imre; összegyűjté a bihari nemességet és a hajdúságot, s e hirtelen szedett haddal rajtaütött a fekete cáron, mikor az jött vissza a Maros mentén zsákmánnyal megrakodva, s úgy szétverte annak a győzelemittas hadait, hogy alig maradt belőlük valami.

A fekete cár agya-fejetörötten menekült Szegedre. A hátán össze volt tépve a szép skarlátszín császári palást, amit Ferdinánd királytól kapott. Futó hada ki volt éhezve, fáradva halálig.

A szegedi polgárok pedig igen rossz kedvükben voltak. A futó cár közeledtére félreverték a harangokat, s fegyvert ragadva összegyűltek a nagy piac közepén levő Szilágyi-kastélyba.

Cserni Jován a megmenekült csapatának élelmezésére gondolt, s legegyszerűbbnek találta evégből feltöretni Zákány István uramnak, a gazdag búzakereskedőnek a magtárát. Hívei nekiálltak a kapu betörésének, faltörő kos gyanánt használva egy kútágasról leemelt gémgerendát.

Annak a magtárnak azonban volt egy sáfára; név szerint Vida Sebestyén. Annak volt egy jó öblös puskája, megtöltve vagdalt ólommal. Fiatal lévén a legény, nem sokat tanakodott magában, fogta a puskáját, s úgy hasba lőtte vele a fekete cárt, hogy az lefordult a lováról. Bajtársai felvették a földrül, de úgy meg voltak már rémülve, hogy nem is gondoltak a bosszúállásra; beburkolták a bíborpalástjába, s a szegedi polgárok által üldöztetve, elrohantak vele a szomszéd faluba, Horgasra.

A félelmes fekete cár megsebesültének hírére aztán Török Bálint is vérszemet kapott; rajtaütött annak a vert hadain, s azokat szétrobbantva, a már haldokló Cserni Jovánt lenyakaztatá. Levágott fejét elküldé Budára János királyhoz.

S erre tartottak nagy Te Deum laudamust!

Még a krakkói francia követ is, aki Zápolya Jánosnak erősen jó barátja volt, ágyúlövésekkel és viaszgyertyák sokaságának meggyújtatásával ünneplé meg a fekete cár legyőzetésének örömhírét.

Idebenn az országban örömtüzek gyújtatnak szerte a hegytetőkön. Annak a dicsőségére, hogy a delibácsi kecskepásztor fiát, a fekete cárt legyőzte a nagyváradi püspök tiszttartója meg egy szegedi kereskedőlegény.

Hová jutott Magyarország!

XXIV. FEJEZET – A sajóládi remete

Mindezen súlyos, válságos események alatt neszét sem lehetett venni Fráter Györgynek.

Amióta a hatvani országgyűlésből jó tanácsának elvetése után, Zápolya János hazaküldé a kolostorába, azóta a barát elő sem jött onnan. Csak ott a zárda rideg falai közt jegyezgeté fel a naplójába a napok tapasztalatait, amikben semmi örvendetes nem volt.

Mint a szép gyümölcsben, melyet a féreg meglepett, látta terjedni a rohadást az egész nemzetben. Tán az almának a férge is azt hiszi magáról, hogy ő annak az almának a fejedelme?

Őt nem hítták elő a kolostorából, hogy dandárvezetést bízzanak rá; pedig több hadvezéri tehetsége volt, mint Tomorynak és egyéb püspököknek. Fráter György a maga hadi iskoláját a hős Corvin János alatt végezte. Azt már elfeledték.

Mikor Zápolya János Székesfehérvárott királlyá koronáztatta magát, akkor sem jutott eszébe a régi patrónusának, hogy az egyetlenegy igaz, hű emberét magához hívassa.

Pedig Fráter György meg tudta volna mondani Zápolyának előre, hogy kiben bízzék, kitől féljen.

Főurak, főpapok majd az egyik, majd a másik király pártjára állottak; ki többet *ígért nekik*. Megadni egyik sem sietett. Egymásnak a birtokait bitangul adományoztatták maguknak, s árulkodtak egymásra, hogy azokat elkoboztassák. A honfierény fehér holló volt már.

Minden levél, amit a két királyhoz írtak, azon kezdődött, hogy „uram, adj pénzt”. S minden válasz, mit a két király adott rájuk, azon végződött, hogy „nincs pénz”.

Hadserege egyiknek sem volt számba vehető, s ami volt, azt nem fizették. Zsoldba csak az idegen állt, nagyéha a paraszt; a nemesre nem lehetett számítani, mert az, ha megneheztelt, ha a tél következett, hazament, elpárolgott.

Adót senki sem fizetett.

Templomba nem jártak, a papot nem becsülték, az új vallás terjedt rohamosan.

A török dúlás elől menekült bujdosókkal volt tele az ország.

Mikor János király végre rájött, hogy azt az egyetlen hű és eszes emberét felkeresse a sajóládi remeteségben, már akkor az ügye ez első fejezetében a királysága történetének menthetetlenül el volt veszve.

Az Ausztriából betörő Ferdinánd király hadserege előtt mindenütt visszavonult János király serege. Egyenkint feladta Győrt, Tatát, Komáromot, Esztergomot, Visegrádot, utoljára magát Buda várát. Mikor Zápolya a maga seregével tábort ütött Sajólád alatt, s Fráter György végigjárta a táborát, azt a tanácsot adta neki, hogy ezzel a sereggel ne álljon csatát Ferdinánd hadaival szemben, mert ebben nincs egyetértés, összefüggés, hadirend.

Mégis elfogadta az ütközetet; meg is verték. Tokaj alól alig tudott elmenekülni a Tiszán át Salm, Ferdinánd-párti fővezér elől, s Erdélyig meg sem állt. A rác ezredek vezérükkel együtt átpártoltak tőle Ferdinándhoz. De átmentek a magyarok jelesei is, kik eddig János király támaszai voltak, köztük Török Bálint és Perényi Péter, a korona őre. Ez még a koronát is átvitte Ferdinándhoz.

És akkor ugyanezzel a koronával, ugyanabban a székesfehérvári főegyházban, ugyanaz a Podmaniczky István püspök koronázta meg Ferdinándot, aki egy évvel elébb Zápolya Jánost kente fel királynak, ugyanaz a Bakics vitte előtte az ország zászlóját a koronázási dombig a négy kardvágáshoz.

Zápolya János még egyszer megkísérté a hadiszerencsét; Erdélyben új hadakat gyűjtött, s azokkal egész Mezőkeresztesig hatolt. Két hű, derék hadvezére volt még; az egyik Bodó Ferenc, a budai néplázadás győztes leverője.

Zápolya egy éjjel ismét megjelent a sajóládi kolostorban.

– Futásban vagyok! – mondá Fráter Györgynek. – Nincs már se országom, se hadseregem, se koronám. Magam futok, amerre szabad még az út. Terád bízom, hogy rejtsd el a kolostorod pincéiben a kincseimet.

Zápolya nagy társzekerekkel vitette maga után hírhedett kincstárát.

– Nem úgy, uram – mondá Fráter György. – A kincseket nem rejtjük el, hanem haszonra fordítjuk. Nem futsz egyedül a hazából; én is veled megyek. S lesz még országod, hadsereged, koronád. Hanem most már én cselekszem!

S e naptul fogva kezdődik Utyessenovics Martinuzzi Györgynek fényes, magas élettörténete.

E naptól fogva ő volt Magyarországnak a vezére, a többi mind csak eszköz a kezében. Maga a király is.

XXV. FEJEZET – Hogy csinálják az ellenségeket?

Volt pedig már a magyarnak ellensége elég, de azért legnehezebb ellensége volt saját maga magának – ki tud a magyar békülni mindenkivel, de magával nem.

Az alatt a rövid egypár év alatt, hogy a két ellenkirály huzakodott a Szent István palástján, ugyanazokat a főurakat hol a Ferdinánd, hol a János udvarában látjuk. „Ki ád többet?" Az a jelszó.

Pénzt, amíg van; ha az elfogyott, magas méltóságokat, gazdag bérletet, hivatalt. Az egyik király elkobozza a másik király híveinek az uradalmait, várait, s kiosztja a saját pártosainak, arra a másik király hasonlót tesz az ő híveivel; mikor aztán a főúr visszapártol, követeli vissza az elajándékozott birtokát; akkor meg az ajándékot nyert lesz hűtlen, az pártol át az ellenfélhez. Sóbánya, rézbánya, harmincad bérlete a kívánt jutalom; ha számadást követelnek, ok a megharagudásra. A hadsereg élelmezése, várak ellátása, biztos konc. Hadsereg nem kap élelmet, vár nem láttatik el, pénz a nagy hazafi zsebében marad. Ha szemére vetik, fut az ellenfélhez. Ha nincs más eladni való hivatal, van püspökség, kanonokság, azt osztogatják. Éretlen suhancnak, aki soha pap nem volt, a credót sem tudja elmondani, püspökséget adnak. Aki sok katonát hoz magával, az természetesen generális rangot kap. – S még akik ugyanazon asztalnál ülnek, s a királlyal együtt koccintanak, azok is fejenkint mind ellenségei egymásnak, s az a törekvésük, hogy mi módon vegyenek el valamit az átellenesük tányérjából.

A szegény nép pedig ellenségnek nézi valamennyit. Mikor már látja a toronybul, hogy katonaság közelít, nem nézi, milyen zászlót hoz; tudja, hogy rabolni, gyilkolni jön, s azzal fut az erdőre, a nádasba, hajtja előle a lábasjószágát; akár török, akár német, akár magyar, akár rác, mind egy ördög. – Még a lengyel is, aki segíteni jött, csak azt nézi, mit szedjen fel a nyergébe, s ha úgy felzsákmányolta magát, hogy nem bír el többet a lova, akkor hazamegy a táborbul.

S amiben aztán a versenygő fejedelmek fényesen igyekeznek egymást felülmúlni, azok a nagy ígéretek. Boldogság, dicsőség, örök béke, három világrész meghódoltatása, soha adó nem fizetés, hivatal minden embernek, aki a nyakravalóját fel tudja kötni, földosztás, aranyeső, örök üdvösség, paradicsom itt a földön és a másvilágon s végül a zsidók kiűzetése – ez mind a két pártnak a programja.

Egymást pedig kölcsönösen szidalmazzák, ócsárolják, gúnycímekkel emlegetik.

Nincs már magyar! Egy fia sincs! Irmagja sincs több! A János-pártiak úgy híják a Ferdinánd-pártiakat, hogy *„német"*, amazok meg *„törököknek"* csúfolják a testvéreiket.

Kivételt csak János király képez. Az *„tót"*. Minthogy szepesi főúr. Mégpedig nem is tót király, hanem – „slavus *pes* non mordet". (Tót *kutya* nem harap.)

Ferdinánd király komoly ember; nagyon is sötét kedélyű, hitbuzgó és szerfölött józan; nem talál bele a „sírva vigadó” magyar életmódjába. Nem ül le velük kvaterkázni, bratinázni, nem issza ki egy hajtásra a „wiederkom”-ot. Magyarul sem tud. Annál jobban megteszi János király a példát; mulatozása a dévajságig, az ízetlenségig megy. Sok embert, aki a zöld asztalnál híve lett, a fehér asztalnál vadított el magától.

Így volt Török Bálinttal és Czibak Imrével.

Mikor Czibak szétverte Cserni Jován hadát, s Török Bálint a sebesült fekete cárt lenyakaztatá, a levágott főt diadaljelül felvitték Budára János királyhoz.

Zápolya nagy lakomát rendezett ennek az örömére, s az asztalra éppen magával szemben odahelyezteté egy ezüsttálra a levágott főt. S aztán valahányszor egy áldomást ivott, egy pálcával ráütött a halott fejre.

Török Bálint kicsúfolta érte. (Ahogy érdemlé.)

– Akkor ütögetted volna azt a fejet, Jankó komám, amikor még eleven volt!

– Bizony te is csak akkor vágattad le, amikor már más lelőtte.

Czibak Imrének felkeveredett a gyomra ettül a látványtul, s otthagyta a király asztalát.

Ha még csak a terített asztalát hagyta volna ott! De otthagyta a terített csataterét Tokajnál, s elvitte a dandárát az ütközetbül, s emiatt veszté el a király a csatát.

Szintén ilyen végzetes lakomája volt János királynak az, amelyet Várday, az esztergomi prímás tiszteletére adott.

Neve napjára hítta meg a király Budára az egyházfejedelmet, mire az rangjához illő pompával le is jött Esztergomból. Győr, Tata, Komárom, Esztergom erős várai még ekkor Zápolyát uralták.

A király előtt ismeretes volt a prímásnak az a gyöngéje, hogy nem szereti a sertéshúst. Érzékeny gyomra volt. Kénytelen volt diétát tartani.

A pompásan felterített lakoma-asztalt főpapok, főurak ülték véges-végig; legfelyül a király, jobbján az érsekprímás.

A legelső étekfogás volt a cifrán feldíszített vadkanfej.

A prímás ehhez hozzá sem nyúlt.

Azután hozták a bocskoroslevest, összevagdalt disznóvesével, tüdővel, májával, jól megborsolva.

A prímás ennek a szagát sem állhatta. Hiába dicsérték előtte, milyen jó.

Akkor következett a töltött káposzta kalbásszal, sertésfarkkal.

A prímás azt is elutasította.

Azután hozták a sült malacot.

Ez sem neki való volt.

Következett a „lengyel nyelv” mézes, mandulás, mazsolaszőlős lével. Ebbe sem mártotta bele a kanalát a prímás.

A „bundás zsemlyéhez” sem nyúlt hozzá, mert az meg disznóvelővel volt töltve.

Majd meg „rác pitét” hoztak, de azon is megérzé a sertéshúsvagdalékot, s érintetlen hagyta.

És így a vendégül hívott egyházfejedelem a király asztalánál egész éhen maradt. Ha igazi királyi szellem sugallta volna Zápolyát, hát akkor azt kellett volna tennie, hogy a tréfa meglevén, hozassa elő a jó drága becsináltakat és gyönge gyomornak való kókokat a

prímás számára, s akként békítse ki. De ezt elmulasztotta a király, s nagyon jól mulatott az egész asztaltársasággal afölött, hogy a prímás éhen maradt.

Nagy hiba volt János királytól. Ha már a buzgó pápista nem tisztelte az egyházfejedelmét, tisztelte volna a *magyar házigazda* a meghívott vendégét.

Ez a tréfa nagyon sokba került Zápolyának. Elveszté vele a prímás s az egész papság barátságát.

Hívta aztán ismét ebédre magához a prímást, jóvá akarta tenni a rossz tréfát; de a főpap azt felelte neki:

„Köszönöm, van nekem itthon tulkom, borjúm, tyúkom elég, hogy tisztességes ebédet főzessek magamnak. Disznótorra nem járok."

Erre Zápolya ezt a dölyfös észrevételt küldé a prímásnak:

„No, már látom, hogy kegyelmed is csakugyan *török* már; mert azok irtóznak a sertéshústól."

Amire a prímás még gorombább levelet küldött Zápolyának: „Én pedig azt látom, hogy te csakugyan *tót vagy;* mert az szereti úgy a malacot!"

Így csinálják az ellenségeket.

XXVI. FEJEZET – Az „egy” magyar

A keresztesi ütközetben, ahol a hű vitéz, Bodó Ferenc, Zápolya legjobb alvezére megkísérté a hadiszerencsét megfordítani János király javára, a Zápolya elleni harag lett a győztes.

Bodó arra számított, hogy Török Bálint dandára, mely hozzá közel volt, az ő szembetámadása alatt egyszerre oldalba fogja támadni Kacziáner (a magyaroknál „Kóczány”) Ferdinánd-párti vezér seregét.

Megfordítva esett le a kocka.

Tőrök Bálint már akkor Ferdinánd király pártján volt. Az a *magyar* dandár nem *török* volt már, hanem *német.*

Bodó Ferenc maga került két tűz közé.

Mikor nemrég még jó barátját, kenyeres pajtását, Török Bálintot látta ellenségül a hátába nyomulni, hüvelyébe taszította a kardját, s megadta magát kényre-kegyre.

A csatatérről aztán azzal a csapattal együtt, melynek élén előrerúgtatott, elvitték a német táborba.

Nagyon szép társaságot talált ott már együtt. Csupa magyarbul állt a német. Ott volt már Pekri Lőrinc is, a másik János-párti dandárvezér, aztán meg a derék Bakics, aki az ország zászlóját vitte János király előtt a székesfehérvári koronázás napján. Ez is elhozta a rácait. Azokat rácoknak hítták, akármelyik táborhoz szegődtek. Meg is érdemelték!

– Hozott Isten, pajtás! – kiálta örvendező nevetéssel Pekri, mikor meglátta, hogy Török Bálint hozza magával Bodót. – Csakhogy megint összekerültünk!

Bakics szaporítá a kacagást.

– Kész a párti! Vagyunk négyen. Játszhatunk *durnyit.*

S mindjárt előhúzta a tarsolyából a *németkártyát,* amit a magyarok *harminckét leveles Bibliának* hínak. (A Brandenburgi ismertette meg a magyarokkal ezt a nemes élvezetet. Áldott legyen az emlékezete! Ne ülnénk meg a négyszáz esztendős jubileumát, mikor ősapáink az első „ferblinél” „blindre” „hozom”-oztak?! – Mindjárt a Millennium utáni esztendőben lesz!)

Bodó Ferenc azt mondá a kacagva fogadó cimboráknak, hogy: – Én hiszen durnyizni leülök veletek, s ha megkínáltok egy kupa borral, azt is megiszom az egészségetekre – meg a magam kontentumára –, de egyéb közös dolgot nem csinálok veletek, mert én már egyszer János királynak tettem le a parolámat, s én meg nem *rágom a szíjat.*

Török Bálint kinevette ezzel a komolykodásával.

– Ugyan, mi a csudát szeretsz rajta? Hát király a Jankó? A bizony csak olyan „magagyütt” király; senki se hívta. „Elmehet kend, ahogy jött kend.” – Nem drótozni való fazék

a magyar korona! Mit kapkod hozzá? Mindjárt „volt-nincs” lesz annak a predikátuma. Hagyd őt a töröknek.

– Tartom őt a magyarnak, s ha ti azt követelitek tőlem, hogy én is kitérjek németnek, akkor inkább veressetek láncra, zárjatok börtönbe, mert én az adott hűséget, hitet, becsületszót meg nem szegem.

– No, hát pajtás, láncra sem verünk, tömlöcbe sem zárunk; meg se keresztelünk, meghagyunk a magad pogány hitében – monda neki Török Bálint. – Hanem hát nekünk is add hitedet, vitézi paroládat, hogy közülünk el nem szököl magadat hadifogolynak elismered. Akkor aztán a kardodat, lovadat visszaadjuk. Járhatsz a táborunkban szabadon.

Bodó Ferenc ráállt az ajánlott kapitulációra, s mind a három kapitánynak a markába csapott, adott szavának megerősítéséül. Akkor aztán bevitték a tanyájukra, bort hozattak. (Közel volt Eger.) Egy nagy dobnak a fenekén kártyáztak éjfélig. Bodó volt a legkülönb legény közöttük. Mind a hármat leitta, s elnyerte a pénzűket a durnyin. Az egész tarsolyát megtöltötte vele. Mikor az utolsó is lefordult a tábori székről (a *rác* Bakics volt az, a bácskai legtovább győzte, de *Bodó* meg *székely* volt) , odasettenkedik a sátorba az alvezér csatlósa.

– Kapitány uram! Mind olyan részeg az egész őrség, mint a tök. A lovaink fel vannak nyergelve. Most már „illa berek! nádak, erek!” arra futhatunk el, amerre akarunk.

Bodó Ferencnek magának is nehéz volt a feje; azt se tudta már, hogy égen jár-e vagy a földön. Engedé magát a szolgája által a nyeregbe feltolatni, s aztán hagyta a lovát a kapicányon vezettetni.

Észrevétlenül kijutottak a labanc táborbul. A magyaroknak nem szokásuk előőrsöket felállítani. – Túzokoknak való az, akik félnek a puskástul.

A síkra kiérve aztán belevágták a ló vékonyába a sarkantyút, nekiereszték a kantárszárát, s vágtattak csillag irányában a Tisza felé. A csípős éjjeli szél ott a rónasíkon kifújta a vezér fejéből a mámort. Csak egy kamuka dolmány volt rajta; a jó medvebőr kacagányát leveté mulatozás közben, az ott maradt a sátorban; a vágtató nyargalástól megizzadt, s aztán annál jobban fázott, mikor lépésre fogták a járást. – A gyomra is követelte a jussát. A mulatságban nem eszik az ember, hanem csak iszik, s attul még rebellisebb lesz a belső része.

– Jó volna most valami csendes tanyán valami meleget bevenni – mondta a csatlósnak.

– Ahun látok valami világot! Tán valami tanya lesz ott.

Csakugyan egy magányos tanya volt, szántóföldek közepett. Nyitva kapu, ajtó; be lehet bátran menni. Szegény ember lakja. Az istállóba is beköthetik a lovaikat; üres az egészen.

A házba benyitva, csak egy öreg embert találtak a szobában, mely egyúttal konyha is volt, az asztalon egy faggyúmécses égett, az öreg amellett ült, előtte egy könyv, tán a „Szentek hegedűje”. Fel sem kelt, mikor a vitéz urak beléptek.

Pedig azok szépen köszöntötték, magyarul, rácul, „adjon Istennel”, „zbogommal”.

– Van-e itt valami harapnivaló? – kérdezé az alvezér.

– Van. . . – mordult az öreg, de hozzátett egy olyan szót, ami sehogy sem szép.

– De nem kívánjuk ingyen, fizetünk érte. Itt van egy arany. – Akkor van posajtott káposzta.

– Hát szalonna nem volna hozzá? Ezért a másik aranyért.

– Akkor szalonna is lesz.

– Aztán ha tüzet rakna kend, s megfőzné hevenyén a káposztát a szalonnával, még egy harmadik arany is előugrana.

Arra aztán tűzet is rakott az öreg gazda a bográcsalá, s megfőzte a „korhelyleves”-t.

Mikor készen volt a meleg étel, kitöltötte az öreg egy nagy fatálba, s adott két nagy fakanalat a vendégeinek hozzá.

A szolga ugyan hozzálátott, de Bodó Ferenc csak úgy foghegyen szürcsölgeté a káposztalevet, homlokát tenyerére támasztva nagy búsan.

– Min búslakodol vitéz uram? – szólítá meg az öreg gazda. – Midet hagytad el?

– Azon búslakodom, hogy elhagytam a becsületemet. Szavamat adtam az ellenségemnek, hogy nem szököm el a táborábul; hitemet adtam rá; ezért meghagyta a lovamat, kardomat. S most van kardom, lovam, van szabadságom is, de nincs becsületem.

– A bizony nagy veszteség.

– Mit mond kend erre, öreg?

– Hát én azt mondom, hogy *aki magyar, megtartja a szavát, akinek pedig hite nincs, annak Istene sincs.*

Bodó levette a süvegét, s keresztet vetett magára.

– No, kapitány uram, futhatunk már odább – mondá, jól bepofázva a szalonnás káposztábul, a csatlós.

– Te futhatsz – monda Bodó Ferenc –, mert te paraszt vagy; de én nemes vagyok, engem visszavisz az adott szavam, ahonnan elszöktem.

Azzal kiment, paripájára ült, s visszatért az ellenséghez.

Török Bálinték már akkor felszedték a sátorfát, bevonultak Keresztesbe. Odáig kellett Bodó Ferencnek őket követni.

Délelőtt volt, mikor megérkezett. A piac közepén nagy sokadalom volt. Egy trombitás lóhátról hirdetett valamit a népnek. Bodó odarúgtatott a közelébe.

„Őkegyelme Tőrök Bálint ezredeskapitány uram hirdeti a lakosságnak, hogy a fogoly Bodó Ferenc, János király kapitánya, megszegte az adott szavát, megtörte a hitét, elfutott gyalázatosan…”

– Hazug vagy, beste lélek! – ordíta közbe Bodó Ferenc. – Hazug a gazdád is, beste lélek az is! Itt van Bodó Ferenc! Nem szökött sehova!

Azzal aztán odavezették őt a kapitányok elé.

– Veressetek rám békókat. Adjátok vissza a becsületszavamat. Ti kötözzetek meg! Én nem kötöm meg magamat többé!

Úgy is tettek. Láncra verték; elküldték a bécsújhelyi börtönbe.

Sokszor megkísérté Ferdinánd király ezt a derék vitézt a maga pártjához édesgetni. Nem hajolt rá; mindannyiszor visszatért a börtönébe. Ott is halt meg. Nyolc esztendő múlva.

Ez az egy ember megmaradt Isten csodájának, magyarnak. Mikor már nem volt több.

XXVII. FEJEZET – A királyhalál legendája

Az elpártolt hívek nemcsak éles karddal, de még annál élesebb nyelvvel is harcoltak János király ellen.

Elnevezték őt egymás között *„Katalin királynak”*. Azt jelezték vele, hogy egészen elpuhult, elasszonyosodott; cifra öltözetekben hiú, apróságokkal bíbelődő; szürkülő haját ólomfésűvel feketíti, s a fogait kefével mossa, hogy fehérek legyenek, a körmeit tisztogatja, s evés után kiöblíti a száját. – Szégyenleni való dolgok ezek! Egy férfinál! Egy hadvezérnél! Egy királynál! Bezzeg nem használt fogkefét Kinizsi, mikor a kenyérmezei diadal után foga közé ragadta a törököt, s úgy táncolt vele egy kopogóst! Így szeretjük a hőst látni! Sáros lábbal, véres kézzel, lőporfüsttől fekete orcával!

Mikor János király a szinai vesztett csata után kimenekült Lengyelországba, egy legendát költöttek az elpártoltak, mely nagyon alkalmas volt a Zápolyákat meggyűlöltetni az egész magyar nemzettel.

E mesemondás szerint az elvesztett mohácsi ütközet után nem veszett el Lajos király a Csele patakba fulladva, sőt szerencsésen megmenekült az apródjával, Czettricz Ulrikkal együtt, s futott tovább Bátta felé.

A vert had többi része is arrafelé igyekezett, csakhogy a nagy felhőszakadásban egymást nem láthatták.

Mire a városhoz értek, a zivatar elvonult, az ég kitisztult, s a holdvilágnál láthatták, hogy igen nagy csapat lovas gyűlt már össze az utcákon, akiket egy vezér hadirendbe állítani törekszik.

Ebben a vezérben felismerték Tomory Pált. Tehát az érsek sem esett el a török ágyúgolyóktul; az is megmenekült. A magyarok egymás közt Tomory érseket, amióta a csuhát felvette, *Cseri basának* nevezték széltében furcsa törökös viselete miatt.

Nagy volt az érsek öröme, hogy a királyt meglátta. Ezüstsisakjának koronás tarajárul messziről ráismert.

De kevésvártatva egy még nagyobb lovascsapat érkezett vágtatva a faluhoz. Ennek a vezérében pedig Zápolya Györgyöt ismerték fel, a vajda testvérét. Őt sem érte halálveszedelem a vérengző ütközetben. Ekkor azt mondá Zápolya György a királynak:

– Uram. Tartsunk itt pihenőt. Magunk lovastul ki vagyunk fáradva, megszakadunk a futásban. Neked is jól fog esni, ha egy kissé megvacsorálsz.

A király rá hagyta magát beszélni, hogy betérjen a plébánoslakba, ahol a szentatya gazdasszonya rögtön hozzáfogott a vacsorafőzéshez.

Tomory Pál elvállalta, hogy addig, amíg a király vacsorál, a hadirendbe állított csapatjával őrt állat a piacon, nehogy az üldöző törők rajtuk üssön.

Zápolya György pedig arra ajánlkozott, hogy ő azalatt ott marad a király mellett a plébániában.

A plébánus nem volt ott, mert annak egynehány halálos sebben menekült vitézt kellett az utolsó szentségben részesíteni, akik a templom sekrestyéjében voltak sorba fektetve.

A király mellett ott volt még két apródja; egyik Czettricz Ulrik, a másiknak a nevét nem jegyezték fel.

A vacsora elkészülvén, Zápolya György azt ajánlá a királynak, hogy vesse le a nehéz fegyverzetét, ami alkalmatlan lenne az étkezésnél. A király rá hagyta magát beszéltetni, s Czettricz Ulrik meg a másik apród lecsatolták róla a vértezetet, úgyhogy a királyon nem maradt más, mint az az aranyszövetű dolmány, melyre a királyné saját kezével hímezte a Jagellók címerét.

Alig ült a király az asztalhoz, Zápolya György azt mondá a másik apródnak:

– Eredj ki, fiam, a ház elé. Állj lesbe, hogy nem jön-e a török a hátunkba? Ha lármariadót hallasz, rögtön jelentsd, hogy a királlyal továbbfuthassunk.

Csak Czettricz Ulrik maradt még a szobában.

De még hozzá sem kezdhetett a király a vacsoráláshoz, amidőn a vajda öccse gorombán rátámadt:

– Te! Nyálas király! Beste lélek! Te vesztetted el Magyarországot! Te fosztottad meg az én családomat Lőrinc bátyám örökségétül! Most bizony meghalsz!

Azzal kirántotta az oldalán függő háromélű cseh dákosát, s a királyra rohant vele.

Czettricz Ulrik ahelyett, hogy kardot rántott volna a király védelmére, rémülten rohant az ajtónak; ott szembetalálkozott a másik apróddal, aki meg befelé rohant; majd feltaszították egymást.

– Jön a török! – kiáltá az egyik.

– Odabenn gyilkolják a királyt! – ordítá a másik.

Azzal mind a ketten futottak Tomoryhoz a rémhírrel.

Erre a Cseri Basa leugrott a lováról, s azon páncélosan, kivont karddal rohant a plébániára, berúgva az ajtót.

De már későn jött. Az ifjú király ott vonaglott a földön három szúrástól halálra sebesülve. Zápolya György ott állt fölötte, a véres tőrrel a kezében.

Tomory Pál elszörnyedve kiálta: „Vessz meg, te harapós haramia!”, s egy csapással kettéhasítá Zápolya György fejét.

Erre megint a Zápolya huszárjai rontottak a Cseri Basára, s felkoncolták kegyetlenül.

Ott feküdt a három halott, a király, a fővezér és az alvezér egymásra hányva.

Tomoryt és Zápolya Györgyöt aztán a katonák egy közös sírba elhantolták; a király holttetemét pedig elásták a partba.

Czettricz Ulrik, aki e vértettnek szemmellátott tanúja volt, a tusakodásban felkapott a lovára, s elébb Székesfehérvárra, azután Budára futott. Ott megtudva, hogy a királyné Bécsbe menekült, odasietett hozzá, s elmondta az egész történetet. De gonosz jutalma lett érte; mert a királyné azon való haragjában, hogy az apród cserbenhagyta a királyt, s nem tudta megvédelmezni, láncra verette a hír hozóját, s a németek csúnya halállal végezték ki.

S ezt a *mesét* széltére beszélték az országban, és – hitték.

Mikor Zápolya felkeresteté a király holttestét, s azt Székesfehérvárra vitette, Mária királyné tiltakozott az ellen, hogy ott temessék el; azt követelte, hogy adják át őneki, hogy a krakkói sírboltba takaríttassa el lengyel őseihez; de Zápolya nem hajlott a szavára.

A papok, kik a királyi hullát beszentelék, suttogva beszélték, hogy a három szúrás helye látható az arany köntösön, ahogy a háromélű dákos általlyukasztotta. De Zápolya nagy hamar bíbor halotti köntöst húzatott rá, s a fejére aranykoronát tétetett. Aztán nagy sietve eltakaríták a készen tartott márványkoporsóba. Minthogy ugyanis II. Lajos már gyermekkora óta mindig nyavalyás volt, minden évben készítettek a számára, aszerint, ahogy növekedett, egy új márványkoporsót; ha a kisebből kinőtt, faragtak a számára nagyobbat. Ilyen szépen gondoskodtak róla.

Mi igaz, mi nem igaz ebből a sok mendemondából, annak Isten a bírája! De hogy ezt mind kitalálták, följegyezték, továbbadták, azt bizonyítja, hogy a régi magyarok is értettek az ellenséges nagy emberek erkölcsi megmérgezéséhez. Zápolya Jánosnak ez a híresztelés többet ártott minden vesztett ütközetnél.

XXVIII. FEJEZET – A lengyel fehér asszony

János király, országát elhagyva, Lengyelországba menekült. *Tarnov* várában szíves fogadtatásra talált, régi barátjánál, *Tarnovszky* hercegnél, Halics főkapitányánál.

A határon túl már csak lengyelekből állt a hadkísérete; a magyar hadak a Kárpátoknál mind visszafordultak, és hazamentek. Csak a fegyveres cselédsége volt magyar, kocsisai, hajdúi, belső szolgái, azonkívül egy csoport nemes ifjú testőr, azután az udvari káplánja, *Szerémi György,* aki mindazt a sok érdekes mendemondát följegyezte (gyönyörű szküthalatin nyelven), amelyek a király közül történtek. Volt egy Fekete nevű diákja is a fejedelemnek, akinek a képe is fekete, és aztán a „fehér barát", Fráter György, akinek a neve, mely alatt egymás közt emlegették, *„Csontfülű"* volt. Mindenkinek volt valami gúnyneve a magyaroknál.

A kimenekülése után nyolc hónapot tarisznyázott el János király Tarnov várában.

Mulatni jól lehetett a lengyeleknél, ez tudva van. A király szekerei a kincsein kívül jó tokaji borokat is hoztak ki Magyarországból, amelyek nagyon ízlettek a lengyeleknek. Csak azt panaszolták, hogy nagyon sok komló van ebben a magyar „serben", Az ő italuk ser lévén, a bort is sernek tartották, s azt kifogásolták benne, hogy amíg a rendes seritaltul az ember hátrafelé tántorog, s estében a tarkóját üti meg, a magyar italtul előreesik, s az orrát töri be.

Hogy Zápolya János miért nem ment egyenesen Krakkóba, midőn Lengyelországba menekült, annak kétféle oka is volt. Az egyik a saját keserűsége Zsigmond király ellen, ki előbb a húgát nőül vette, s aztán hazaküldé. Borbálának a titokteljes halála, mely árkot vont közöttük.

De még nyomatékosabb ok volt János királyra nézve Zsigmond királyt föl nem keresni az, hogy ez is elzárkózott előle.

A lengyel király, amint hírét vette, hogy Zápolyát tönkreverte Koczián vezér Szina alatt, s az fut Lengyelország felé, rögtön felkerekedett egész udvarostul, odahagyta Krakkót, bezárkózott Litva várába, s az alatt az ürügy alatt, hogy nagyon fél a pestistől, senkit a várba be nem bocsáttatott, aki Tarnov tájékáról jött levéllel vagy izenettel.

S erre a nagy óvatosságra egészen elfogadható oka volt a lengyel királynak.

Fráter György egy tivornya alkalmával, melyben ő maga részt nem vett, azt mondá a királynak:

– Engedd meg, uram, hogy egy lengyel legendát, amelyet most hallottam jártamban-keltemben, elregéljek neked: *a lengyel fehér asszonyról.*

– Azt mondd meg, hogy szép-e? S nem fél-e a csóktól?

– Azt mondhatom, hogy szép, s más féljen az ő csókjától. Tudva van, hogy a lengyelek fehér asszonynak híják az afféle özvegyet, akinek az *uborkafáról esett le az ura, s ott törte a nyakát*, minthogy az efféle menyecskéknek megkülönböztetés végett fehér kantusban és viganóban kell járni. – Történt egyszer, hogy az ifjú kamenici herceg, Kazimir behívta a fehér asszonyt a házába, akinek fehér fátyol volt a fején. Azt kérdezte tőle: szép vagy-e, te fehér asszony? Arra az leveté a fátyolát. Pirosfehér arca, tűz szemei, fekete haja, mosolygó ajkai voltak. – „Még nem tudom, hogy szép vagy-e, mondá Kazimir, hanem vesd le előttem a testi ruháidat." – Erre a fehér asszony elkezdte levetni egyenkint a köntösét, amíg semmi sem maradt rajta, s folyvást kérdezé, hogy „Szép vagyok-e? Szép vagyok-e?" S mikor aztán mindent levetett magáról, még akkor sem állt meg a vetkőzéssel, hanem tovább vetkőzött. Tudvalevő: „hét bőre van az asszonynak". Egymás után levetette, míg utoljára csak a csontváz maradt, a meztelen koponyával: „No, hát elég szép vagyok-e már, hercegem?" S akkor átölelte a két csontkarjával, s addig ölelte, amíg a herceg a lelkét kiadta. Eszetekbe jusson ez a mese, uraim, amikor a lengyel fehér asszonytul meg akarjátok kérdezni: „Szép vagy-e?"

Zápolyának hideg borzongás futott végig a hátán.

– Ejnye, György barát, de átkozott rossz mesét tálaltál fel nekünk mostan. Egészen lehűtötted vele a lángomat.

Szándékosan hozta elő ezt a mesét Fráter György. Messzelátó terve volt azzal, hogy János király tiszta erkölcsét megőrizze éppen itt Lengyelországban. Otthon Magyarországban tehet, amit kíván. *Ott van a szép Kardosné asszonyom Debrecenben, akinél a legszebb idejét el szokta tölteni;* de Lengyelországban hagyja hátra a jó hírét.

Azt is tudta, hogy Zápolya nagyon babonás; egy ily kísértetes história megfekszi a lelkét, egyhamar nem fog asszony körül legyeskedni.

Kevésbé hatott a szívére ez a legenda a király ifjú testőreinek. Heten ez ifjak közül elkéredzkedtek a királytól, hogy bocsássa el őket a czenstochovai apátságba, a csodatevő Boldogságos Szűz képéhez búcsújárásra. A király melléjük rendelé felvigyázónak a testőrhadnagyot, Tornai Jakabot meg az udvari káplánt.

Az ájtatoskodás után az ifjak betértek egy csárdába, s böjtös nap lévén, csukát főzettek maguknak tormás lével, magyarosan. Amellett erősen fogyasztották a sört, s dalolták a régi nótát: „Fürdik a kácsa Fekete tóba, Készül anyjához Lengyelországba!"

A vidám éneklés hangjára odakerült a csárdába egy fehér ruhás asszony, azt odaültették maguk közé, s belevonták a bratinázásba. Az pedig nem is nagyon kérdeztette magától: Szép vagy-e? Inkább ő magasztalá a magyar ifjakat: *„Nem adnék egy magyar legényt tíz lengyelért!"* A káplán hiába mondogatta nekik: „Pomále! Pomále!", azok csak nem hallgattak rá. Csupán egy a hét közül tette meg, hogy felkelt az asztaltól, s félrevonult a tűzhely mellé a káplánnal. A többi hat ott mulatott virradatig a fehér asszonnyal, amikor az megint felvette a fátyolát, s odábbment.

Amint a nap besütött az ablakon, a káplán elijedve mondá:

– Mi lelt benneteket, ifjú legénykék? Olyanok vagytok, mint akiket a sírból húztak ki!

Mind a hatra elragadt a pestis a fehér asszony ölelésétől. Mire visszatértek Tarnovba, egyszerre mind ágynak estek. S egy nap egyik, másnap másik, *sorba meghalt mind a hat, György káplán temette el őket egyenkint.* – Csak a *hetedik maradt meg,* aki nem ölelte meg a fehér asszonyt.

Ezt cselekvé a „wlcana” (ahogy Szerémi címezi szlávdiákul a fehér asszonyt, talán „farkasnőt” jelent).

Ez a rémeset oly hatással volt János királyra, hogy ettül fogva bezárkózott a szobájába; oda adatta be magának az ételét az ablakon át; egész nap ecetben mosdott, kámforral füstölte a szobáját, s ha valami követ jött hozzá, akivel beszélni kellett, annak kívül kellett maradni az ajtón, a küszöbre pedig odatettek egy medence parazsat, arra fenyőmagot hintettek, s ennek a füstjén keresztül beszéltek egymásal.

Ezzel a félelemmel aztán ő maga adott igazságot a lengyel királynak, hogy viszont az is elzárkózzék őelőle és az általa küldött kengyelfutók elől. – De még a vidám bratankik is mind elszeleltek Tarnovbul, a házigazdával együtt, a pestis hírére. Maga Zápolya is menekülni készült onnan. Ha lett volna, hová?

XXIX. FEJEZET – A titkos ellenség

Ezt a kis bajt is hamar elfelejtették. A pestis megszűnt. A házigazda, a víg cimborák visszatértek, s velük együtt a jókedv és tivornyázás. Lassankint szállingóztak Zápolya után magyarországi hívek is. Odavetődött Verbőczy István, a hajdani nádorispán. Ez ugyan unalmas egy cimbora volt. Mindig lamentált, pityergett, egyre sírt a haza sorsán, meg a saját magáén, hiába biztatta Zápolya, hogy ne vegye olyan igen szívére ezt a mostani állapotot. „Lám, én mennyit elvesztettem! Koronámat, birtokaimat, mégis nevetem az egész bolondságot." Azért Verbőczy csak sírdogált. Utoljára *János király odarendelt melléje egy apródot, hogy egy kendővel törölgesse a könnyhullatásban telhetetlen főúrnak a szemeit.*

Majd meg Pozsonybul vetődött oda egy régi katonája, a Bodó Ferenc harcosai közül. Attul kérdezé János király, hogy mit beszélnek a „német magyarok" őfelőle.

– Megmondhatom, amit magam fülével hallottam Báthory István szájából: *elment Zápolya Lengyelországba, beállt a krakkói kollégiumba diáknak, hogy tanuljon valamit; megunta a magyar bort, egy kis lengyel sörre vágyott.*

– No, hát ha visszamégy, mondd meg az uraknak, *hogy igenis tanultam már annyit a lengyel iskolában, hogy nemsokára visszatérek, s leteszem az egzámentet az ő hátukon, hogy jajgatnak bele; a lengyel sörből is eleget ittam már, s majd a söprűjét őalájuk öntöm.*

De nagyon csalatkozott János király, amikor azt hitte, hogy ő már eleget tanult Lengyelországban! Még csak a kezdetén volt a stúdiumának.

Fráter György nógatására, hogy tenni is kellene már valamit, s nem várni poharazás közben, hogy mikor nyitja meg Zsigmond király Litva vár ajtaját a „ci-devant" sógor vendéglátására, rászánta magát Zápolya, hogy tesz egy lépést országának visszafoglalása ügyében. Irt a szász nagyfejedelemnek, ki azon időben ellenséges lábon állt Ferdinánddal, kérve tőle fegyveres segélyt és hadviselésre való pénzt. Ezzel a levéllel útnak indította egy kengyelfutóját Szászországba.

Arra nem is gondolt János király, hogy valamennyi lengyel szolgája, mind titkos zsoldosa Bona királynénak.

S a lengyel királyné a legkegyetlenebb szívű ellensége volt Zápolyának.

Ha gondolkozott volna rajta, magától is rájöhetett volna, hogy mi okbul ungorkodik ellene Sforza Bona.

Fráter György tudta azt jól; de neki zár volt a száján.

A kengyelfutó, akire János királynak a szász fejedelemhez írott levele bízatott, elébb odavitte azt Litva várába a királynéhoz. Bona királyné egy krakkói aranyművest hívatott magához, s azzal egy tökéletesen hasonló pecsétnyomót vésetett, aminőt Zápolya hasz-

nált, annak a címerével és köriratával. Ezzel a praktikával fel lehetett bontani János király levelét, s ismét lepecsételni.

A levelet elolvasták, s aztán útjára eresztették.

A rendes időben, ami alatt oda-vissza lehet jönni, megérkezett a kengyelfutó a szász fejedelem levelével, melyben őfelsége értesíti felséges kollégáját, hogy nagyon örül, hogy szolgálhat neki. Rögtön küld a segítségére tizenkétezer harcost s a hadviselés költségeire negyvenezer aranyat.

Ez örömhír fölött nagy volt a jubiláté János király környezetében.

A futár ismét nyargalt oda-vissza, azzal a magyar szóval, hogy „Adjad Uram Isten, de mindjárt!"

A visszatérő futár aztán még jobb híreket hozott.

A szász sereg meg is indult, mégpedig Szilézián keresztül. Minthogy pedig a sziléziták mint Ferdinánd király hívei nem akarták megengedni az átkelést, fegyverrel törtek maguknak utat, s ostrommal foglalták el Olomoch városát (melyet bajos dolog megtalálni a térképen), s e városon tizennyolcezer márkát vettek hadisarcban, azt is a többi pénzhez csatolták, s küldik János királynak. Itt van már a határon; csak érte kell menni.

Ez a hír még nagyobb örömöt támasztott. János király rögtön társzekeret fogadott, mert ennyi hordó pénznek az elszállítására az kell; arra felültette Fráter Györgyöt meg a káplánt, mint két legbiztosabb hívét, hogy menjenek eléje a pénzt hozó követeknek.

Azokkal szépen össze is találkozának; de egyebet, mint jajveszékelést, nem találtak náluk. Útközben a gonosz hajdemákok, a veresinges haramiák megrohanták őket; a pénzt mind elrabolták.

Ezzel a keserves hírrel tértek vissza János királyhoz.

Nagy volt a keserűsége és bosszúsága emiatt Zápolyának, de hát látott ő már ennél több kincset is elveszni néhanapján. Csak elnyögte a veszteséget. Ellenben ismét levelet írt a szász fejedelemhez, sürgetőn kérve, hogy noha a küldött pénz sárba esett, de legalább a hadsereget küldje gyorsan, hogy még idején betörhessen vele jó Magyarországba.

Ezt a levelét is elvitte a kengyelfutója elébb Litva várába.

Bona királyné aztán e sürgető levél helyett íratott egy másikat János király nevében, amelyben ez arra kéri a szász fejedelmet, hogy őszre fordulván az idő, ez évre már elkésett a hadmívelés. A magyar felkelő hadak nem szeretnek télvízben táborozni. Azért jobb lesz, ha a szász segélyhad nem jön be az idén.

Ezt a levelet vitte el a futár a szász fejedelemhez.

A szász fejedelem aztán erre a levélre megint egy keserű és fanyar választ adott János királynak: „Hogyha te magad is félsz a téli háborútól, s előre fázol a vízben-hóban cafolástól, akkor én is megyek haza a téli szállásomra, s várhatsz rám, amíg megmelegszem".

Zápolyát majd a guta ütötte meg haragjában, mikor azt a levelet olvasta! Hisz ő éppen az ellenkezőt írta a szövetségesének. Rögtön keresteté a levélhozó fullajtárt, de már az akkorra úgy elszelelt, hogy nem lehetett megtalálni.

Most már aztán Zápolya is versenyt lamentált Verbőczyvel.

Ki nem bírta találni, hogy ki az, aki ővele azt a kegyetlen játékot űzi.

Fráter György tudta azt jól.

– Én rablókkal és hamisítókkal vagyok itt körülvéve! – zúgolódott a király, s felkerekedett egész kíséretével, otthagyta Tarnov várát, s megszállt egy közeli kisvárosban. Ott

pedig az első éjjel felgyújták a feje fölött a házat, amelyben megszállt; a király utoljára is kénytelen volt valamennyi szekerével együtt a körülkerített templom udvarán letelepedni, s maga ott hált a cinteremben.

S még most sem vette észre, hogy ez mind terv szerinti „hozott Isten!"

Ez mind Sforza Bona praktikája.

János király úgy tett, mint a szenvedélyes lutrijátékos, aki a számait minden lutriba berakja, ahol csak húznak; abban a hitben, hogy valamelyiken csak kihúzzák. Elküldözte a követeit a francia, angol, portugál királyokhoz, velencei dózséhoz, segélyt esedezve; de bizony a számai csak nem jöttek ki sehol.

A szász fejedelemmel való felsülése után néhány napra megérkezett Franciaországból a követe, Laszkó Jeromos, egy egész hosszú litániáját hozva magával I. Ferenc király szövetségi pontozatainak, melyekben elmondatik, hogy mit tegyen János király I. Ferenc kedvére, Ferdinánd és Károly császár kárára, hogyan verje meg őket, hogyan foglalja el, s ha meghal, kire hagyja az országot; s akkor aztán a francia király fog neki hadisegély fejében küldeni havonkint 20 ezer livre-t s egyszer mindenkorra egy királykisasszonyt hitvestársul. De mindezt tartsa titokban; mert Ferenc királynak fiai túszul vannak Károly császárnál, ahova cserében kerültek a csatában elfogott atyjukért. Ezúttal azonban pénzt nem küldött őfranciasága.

Tehát „Nesze semmi, fogd meg jól! Ne szólj semmit se, még azt is lassan mondd".

– Felséges uram! – mondá ekkor Fráter György Zápolyának. – Azt látom én, hogy mink Verbőczy uram könnyhullatásaival s a külső fejedelmek biztatásaival sohasem foglaljuk el Magyarországot.

– Hát kire támaszkodjam?

– Én ismerek egy derék embert, akinek minden meg van adva Istentől, hogy Magyarországot meghódítsa; csak akarja.

– Hol van az az ember?

– Itt áll velem szemközt. Te vagy az magad, János király.

– S hol vegyem a hadsereget?

– A magyaroknál. Saját hazádfiainál.

– S hol vegyem a hadiköltséget?

– Azt is magadnál találod. Szekereid vannak megterhelve arany, ezüst marhával. Holt kincs, aminek nem veszed se hasznát, se dicsőségét. Ezekre a kincseidre, ha zálogba tennéd, kaphatnál harminc-negyvenezer aranyat.

– Kinek van Lengyelországban negyvenezer aranya zálogra kölcsönadni való?

– Zsigmond királynak van.

– Az igaz. De ki tud Zsigmond királyhoz férkőzni, hogy vele beszéljen?

– Beszélek én.

– Nem bocsát senkit magához, aki tőlem visz követséget.

– Engem be fog bocsátani.

– Nagy fába vágod a fejszét, lelked rajta.

A barát útra kelt, minden kíséret nélkül, egyes-egyedül.

Jól ismerte az emberi szíveket. Amint megérkezett Litva várába, csak a nevét kellett kimondania a majordomus előtt, azonnal megnyílt előtte minden ajtó.

A czenstochovai apátúrnak éjjel-nappal szabad bejárása van Zsigmond király palotájába.

XXX. FEJEZET – A védőangyal

A király belső szobájában fogadta a barátot, ahová még udvarnagyjai sem voltak járatosak. Kezét nyújtá neki, s magával szemközt leülteté.

A király mellett, egyenlő magas, faragott támlájú karszékben ült Bona királyné, a másik oldalán pedig a királyi csemete, Izabella. Karcsú, nyúlánk hajadonná nőtt fel a leány, kit tizenöt év előtt megkeresztelt a fehér barát, midőn annak az egész országban nem akart senki keresztapja lenni. Nagy, sötétkék szemei elárulták ábrándos lelkivilágát, ajkai erős szenvedélyre vallottak, de még a szűzi ártatlanság bimbójába zárva. Olyan volt, mint egy álomtünemény, karját apja térdére nyugtatva s arcát kezére fektetve.

A barát nem várt a felhívásra, beszélt lelkének teljes hevével, egész ékesszólásával. Elmondá sor szerint hazájának nagy szenvedéseit, hogy folyott a magyar és lengyel vér Mohácsnál egy patakba, testvérré egyesülve a halálban, testvérként várva a feltámadásra. Hogy dúlja azóta ellen és pártviszály e siralomra érdemes országot.

És azután beszélt Zápolyáról, mint arról a kimagasló alakról, aki egyedül van Istentől küldetve a romjaiban heverő országot újra fölépíteni. Leírta daliás alakját, harcban rettenthetlen bátorságát, önfeláldozó hazaszeretetét, szívbeli jóságát, balsorstól megtörhetlen vidám lelkületét.

Addig festé lángszínekkel a védencét, amíg az ifjú királyleány szemei megteltek könnyel. Felemelé az arcát a királyhoz, s azt kérdé rebegő szóval:

– Ő az én *bátyám*, ugye?

(Azt hallotta már a királyleány, hogy Zápolyának a húga volt az ő atyjának az első felesége.)

A barát beszéde egyre hevesebb lett. Elmondá, hányféle ellenség dúlja most Magyarországot. Egy a török, kettő a német, harmadik a rác, negyedik az új vallás, a reformáció és ellenében a túlsoron a vakbuzgó, erkölcstelen főpapok, s aki legrosszabb ellenség, maga a két pártra szakadt magyar: itt kuruc, ott labanc. Hét ellenség van most az országban!

– S teneked van hited, hogy e hét ellenséget leküzdhetni? – kérdé a király.

– Hiszem.

– Ki által?

– *Egyik ellenséget a másik által.* Hol az egyikkel, hol a másikkal szövetkezni össze, s mikor az megverte az ellenesét, akkor a vert félnek fogni pártját, s azt keríteni a győztes fölé: kettőt a harmadik ellen egyesíteni; egyikkel sem rontani el végképpen a dolgot, s aközben a hívek táborát összegyűjteni, míg elég erősek vagyunk, egyenkint, magunkban letörni mindet, aki nem szövetségesünk. Csak két ezredem volna, mellyel ezt a munkát megkezdhessem, s a hozzá való költség, megnőne az a sereg, mint a lavina, mire a síkra leér. Még van a magyar vérben őserő, mely a nemzetet újjáteremti. S ha végigpusztította

az országot az ellenség, megmaradt alattunk az áldott föld, s visszaadja az elvesztett kincseket.

Zsigmond királynak kellett volna erre valamit mondani, de ő csak a prémes kaftányjába húzta a nyakát, és hallgatott. A királyné arca fagyasztó tilalommal fordult feléje; összehúzott szemöldökei, ajkai, szemei parancsolák férjére a hallgatást. Ő maga felelt meg helyette.

– Igen sajnáljuk, tisztelendő szentatyám, hogy rokonunkon, János királyon ez idő szerint nem segíthetünk. Tudva lesz előtted, hogy Zsigmond király és Ferdinánd király között erős békekötés van. A király esküje s Lengyelország érdekei köteleznek bennünket a béke megtartására. Zsigmond király János királynak egy ezredet sem adhat a seregéből s egy tallért sem az ország kincstárából.

– Hát adok én! – kiálta fel a királyleány, felszökve az ülőkéről atyja lába mellől.

Olyan volt az alakja, mint egy mentőtündéré, aki a fuldoklót kiemeli a habokból.

– Te? – szólt a királyné epés nevetéssel. – Hát hol veszed te a katonákat?

– Hát nincs-e nekem két ezredem? A vörös huszárok meg a vértes muskétások? Ez idén, születésem napján ajándékozta nekem az atyám. Én hímeztem a zászlószalagjukat. Előttem vonultak el, engem üdvözöltek, mint ezredtulajdonosukat. Ami az enyém, azzal csak rendelkezhetem.

Azzal hízelkedve simult a király keblére, gyönge tenyerével cirógatva az orcáját.

– No, ugye megengeded, hogy elküldjem a katonáimat az én János bácsikámnak, szegénynek, akinek nincs katonája, hogy visszaszerezze vele az országát?

Úgy beszélt erről, mintha egy gyermek kínálná ajándékba, dobozostul, az ólomkatonáit.

– De leánykám! Ez nem tréfadolog – szabódék a király.

– Sőt nagyon komoly – szólt Izabella. – Ha nem engeded meg, – akkor én meghalok. – Majd meglátod, hogy meghalok. Akkor aztán lesz katonád; de nem lesz kisleányod.

Az elkényeztetett gyermek ezzel a szóval szokta kierőszakolni a szeszélyes kívánságait.

Fráter György tisztában volt már a helyzettel. A király uralkodik Lengyelországon, a királyné mind a kettőn, s a királyleány mind a hármon.

Zsigmond király ölébe vette a makrancos gyermeket, s okosan beszélt hozzá:

– De látod, leánykám, a katona zsoldot is kér. Nem elég, hogy János bátyádnak odaajándékozd a két regementedet. Ahhoz pénz kell, az pedig a János bácsinak nincs.

– Hát van nekem! Pénzt is adok neki!

– No, ugyan már, mi pénzt adhatnál te neki?

– Hát negyvenezer aranyat.

A király elbámult.

– Te? Negyvenezer aranyat? Hát hol vetted te azt?

A leány lesüté a szempilláit, hogy senki se nézzen a szemébe, s a hajszalagját rágva, kisüté:

– Anyámtól kaptam, nevem napjára, tűpénzül.

– Negyvenezer arany gombostűpénz? Bona!

A királyné arca elsárgult; szemei mereven néztek Fráter György arcába.

A barát apostoli büszkeséggel emelkedett föl helyéből, s karját a királyné felé nyújtva, súgá:

– A szász fejedelem aranyai!

A királyné összerázkódott, s fátyolát az arca elé húzta.

A király felháborodva kelt föl székéből, s reszkető hangon mondá:

– Azt vissza kell neki adni!

(Nem a hajdemákok tartóztatták le a Zápolyának küldött hadiköltséget: hanem Sforza Bona olasz condottieriei.)

A királyleány örömében tapsolva futott ki e szóra a szobából, s nemsokára egy kerekes székre téve tolta be a négy hordócskát, amikbe a negyvenezer arany volt eltéve. A hordók pecsétjén a szász fejedelmi címer.

– Minő zűrzavar ez? – dörmögé bosszúsan a király, nejéhez fordulva.

A „Csontfülű" meghallotta azt, s sietett a támasztott galibát elhárítani.

– Óh, felséges uram. Én e pénzt nem úgy fogadom el a királyom részére, mint ajándékot – csupán mint kölcsönadott összeget, amelyért zálogba átadom János királynak összes kincseit, melyeket magával hozott.

– Fel van tisztelendőséged erre hatalmazva?

– Itt van nálam János király carta biancaja.

S azzal elővéve a csuklyájából a pergament, kigöngyölíté azt; minden írószerszámot magával hordott, s megírta a záloglevelet a király nevében.

– *A hiteles pecsétről* majd gondoskodni fog királyné őfelsége – monda a barát alázatos iróniával.

(– Ördög vagy, nem barát! – súgá fülébe a királyné.)

(– Gyónás után megadom rá az absolutiót.)

A király nagyon megszerette a barátot.

– Hát mármost elviheti kegyelmed magával a leányom „tűpénzét".

– Nem egészen, csak háromnegyed részben. Egyikét a hordóknak, tízezer arannyal itt szeretném hagyni.

– Minő címen?

– Mint jegypénzt. Mint Izabella hercegnő kelengyéjét. Én, János király teljhatalmú megbízottja, ünnepélyesen megkérem királyom számára hitvestársul Izabella királykisasszonyt.

A nyúlánk gyermek lángoló arcát atyja palástjába temette e szavakra.

– Kegyelmed kifoszt bennünket! – kiálta fel a királyné.

– Mit gondol? Izabella még gyermek.

– És János király még földönfutó! – mondá a király. – Majd ha János király Magyarország trónján fog ülni, akkor jöjjön vissza tisztelendőséged a válaszunkért.

– Így gondoltam én is. Ez a pénz csak jegypénz. A jegygyűrűt csak a koronával egy vánkoson fogom a fenséges ara kezeibe letenni. Fráter György két ezred válogatott lengyel katonával tért vissza Zápolyához és három hordó arannyal.

– Íme, királyom, itt van az első csapatod, amellyel Magyarországra betörhetsz. Hogy felszaporodjék onnan hazulról, arról majd gondoskodom én. Itt van a hadiköltség is. Harmincezer arany, zálogkölcsönül a családi kincseidre. Jó kézben lesznek; a királyéban. – Negyvenezret kaptam, de tízezret otthagytam belőle – jegypénzül a királyleány számára,

akit számodra megkértem feleségül. Odaígérték; de csak akkorra, ha egyszer Magyarország trónján fogsz ülni. Most megtaláltad azt az egy embert, aki segít rajtad; saját magadat. Kövesd a lelkedet!

János király keblére ölelte a barátot, s megcsókolá az orcáit jobbrul-balrul kétszer.

– Te vagy az én egyetlenegy igaz hívem![1]

[1] *Georgius Sirmiensis*, a király káplánja, kinek adataira támaszkodtam, abban a téves felfogásban, miszerint Izabella Zsigmond király első nejének, Zápolya Borbálának a leánya, folyvást Zápolya húgának nevezi a királyleányt, következetesen „ancillá”-nak címezve a király „leányát”. (Szolgáló.) J. M.

XXXI. FEJEZET – Flectere si nequeo superos, acheronta movebo (Hát ha az égieket nem: a poklokat is megeresztem)

Ezt a jelszót írják a krónikások János király címere körül. Maga a káplánja is ezt adja a király szájába, még erősebben kifejezve:

„Ha az ördögöket hozhatom is fel a pokolbul, bizony fel fogom hozni!”

János király az íródeákja, Fekete János által magához hívatta Memhet béget, a hitehagyott magyart, akit mind ez ideig átallt elfogadni.

A pribék arra ösztökélte a Lengyelországba futott magyar urakat, hogy folyamodjanak a török szultán kegyelméhez.

A két ellenkirályon kívül még egy harmadik ura is volt Magyarországnak. Szolimán szultán.

„Mit civakodtok afölött, hogy melyiteké legyen Magyarország? Egyiteké sem az. A nagyúr birtoka az. A korona nem tesz királlyá senkit, hanem a szablya. A szultán elfoglalta Buda várát, meghált benne, sót, kenyeret evett benne, annálfogva Budavár az övé. Csak az ő palástjának az árnyéka alatt lehet valaki Magyarországon király, aki a szultánnak hűséget esküszik, s meghódolásul évi adót tesz le a lábaihoz.”

Rettenetes volt a gondolat is!

Magyarország mint hűbéres állam! A magyar király kengyeltartója a szultánnak! A szabad magyar nemzet adófizetője, hadkövető vazallja a mohamedán népnek!

Nem lehet egy igaz magyarnak ezzel a gondolattal elaludni s ezzel fölébredni.

És mégis itt volt a vas kényszerűség; bele kellett törni a lelkünket.

A török segítsége, beleegyezése nélkül nem lehetett a beteg országot meggyógyítani.

Az akkori orvosi tudomány bizony megszokta a heroikus kúrákat. Hogy mit végeztek azon a titkos tanácskozmányon, melyet Sztrij várában zárt ajtók mögött tartott Zápolya legbizalmasabb híveivel, abból nem szivároghatott ki semmi. Csak ketten voltak: Laszkó Jeromos, a lengyel főnemes és Fráter György. Még Verbőczyvel sem közölték a végzést. Nagyon lágy ember volt hozzá.

Még a király káplánja előtt is titokban tarták a dolgot. Pedig ez valóban meggyónni való volt. Szövetséget kötni a kereszténység hatalmas ellenségével! Behívni az országba Szolimán szultánt, lófarkas zászlóival!

És ezt a „hét főbűnök” koronáját még a gyóntatópapnak sem volt szabad fülbe súgni; még az apátúr sem szabadíthatta meg tőle lelkét. – Hisz úgysem kaphatott volna erre absolutiót.

Ő is elfogadta ez eszmét.

Óh, te rettenetes hazaszeretet! Hogy te még a valláson is uralkodol.

Mikor Fráter György a király belső szobájából kijött, meg kellett látszani az arcán lelke küzdelmének; a káplán megszólítá.

– Mi lelt, Fráter György? Miért vagy oly szomorú?

A megszólításra egyszerre összeszedte magát a szerzetes.

– Hogyne volnék szomorú? Mikor elvesztettem őfelsége bizalmát. Úgy látom, hogy kiestem a kegyéből.

– Csodálom, hogy eddig is részesültél benne. Ugyan mit tudott őfelsége ilyen simplex fráterrel tanakodni, mint atyaságod?

– Visszatérek a hazámba. Mást nem tehetek.

– S ugyan mit fog ott kezdeni atyaságod?

– Felkeresem újra a kolostoromat.

– De azt ugyan keresheted már. Valamennyi pálos monostort mind tőbül kiforgatott a török. A budai főapátságból istállót csináltak. A futaki, újlaki, attyai kolostorok szét vannak rombolva. Csak a romjaikat találod már. Jobb lesz, ha itt maradsz. Vesd le azt a csuhát. *Tudjuk, hogy huszár voltál valamikor, káplár voltál; most hadnagy lehet belőled.* Szólok melletted egy jó szót a királynak.

– No, hát csak szólj.

Azzal beereszté a káplánt a királyhoz. Az pedig igen víg kedvében volt éppen; azzal mulatta magát, hogy kézbe vette Memhet bég tegzét és nyilait, *s a törökkel és Laszkóval fogadásbul célba lövöldözött.*

Nem is várta meg Fráter György a druszája visszatértét, hanem nekiidult gyalog, egy bottal a kezében, egy darab kenyérrel a tarsolyában – meghódítani a magyar nemzet szívét János király számára.

A facipős barát csuklyájában a királynak teljhatalmú megbízását vitte magával.

Háromszor tette meg ezt az utat keresztül-kasul széles e hazában. Egyszerű szerzetesöltönye minden gyanút távol tartott tőle. Gyalog járt, senkinek sem tűnt fel. Kolduló barát volt, minden házhoz bekopogtathatott; főpapok székházába, főurak palotájába, barátok zárdáiba, katonák sátorába, polgárok lakásaiba egyaránt szabad járata volt. Az első tapogató szónál megtudta, ki a jó barát, ki az ellenség; emlékébe gyűjté a panaszokat, s abbul volt elég; de ennél nem állt meg, biztatta a híveket, megerősítette az ingadozókat; felkölté az alvó szenvedélyeket, s egymagában, anélkül, hogy valaki sejtené, összeboronálta az egész összeesküvést János király javára; másodszori útjában az egész hadjárati tervet elkészíté, megbízta a csapatok vezetésével a kiszemelt főkapitányokat. És mikor harmadszor is visszajött Lengyelországból, akkor már magával hozta a felkelési riadót: János király betörésének hírét. És a Ferdinánd-párti főurak és főpapok még csak sejtelemmel sem bírtak afelől, hogy egy mezítlábos barát jár itt szerteszét az országban, aki felfordítja alattuk a nyugadalmas földet; elfoglalja a váraikat, üres tarsollyal, egy bottal a kezében megveszi a hadaikat, letöri a zászlóikat. Nem úgy, ahogy eddig szokták a betörők, trombitásokat

küldve maguk előtt, parádés szekéren ülve, zászlót vitetve maguk előtt, szórva a pénzt tele marokkal; hanem titokban, senkitől észre nem véve; egyedül a „szónak” a hatalmával.

Mikor János király a Kárpátok meredélyein lengyel ezredeivel aláereszkedett (Verbőczy volt vele), már akkor Fráter György egy kész hadsereggel járt előtte, melyet Athinay Deák Simon és Kun Gothárd vezényeltek.

Ferdinánd dandárai eléjük siettek, Serédy Gáspár, Révay István és Lascano Tamás vezénylete alatt, s Sárospataknál útjokat állták. De e helyütt János király hívei kifenték a csorbát, derék ütközetben szétverték az ellenséget.

Fráter György e diadalhírrel tért vissza Zápolyához, s azzal az örvendetes jelentéssel, hogy Ferdinánd fővezére, Kóczány nem tud a nagy sarak miatt Trencsén várából előrehatolni.

János király ellenállás nélkül vonulhatott végig a magyar Alföldön egész Lippa váráig.

A török felé kellett neki tartania. Szolimán szultán már akkor szövetségese volt János királynak; ő parancsolta neki, hogy igyekezzék vele szembe találkozni, aki egész haderejével megindult a segítségére.

Amíg Fráter György a magyar híveket nyerte meg János királynak, azalatt Laszkó Jeromos megszerezte számára a hitetlenek barátságát.

(Már tudniillik, hogy a keresztények a törököket nevezik hitetleneknek, a törökök ellenben minket tisztelnek meg ezzel a címmel.)

„Gyaur köpek!”

Laszkó Jeromos *igen jól* tudott törőkül.

A török nyelv nagyon nehéz nyelv!

Mikor a gyaur odamegy Sztambulba a magas portához, valami instanciával, nem azt kérdezi tőle a török, hogy:

„Mit kívánsz?”

Hanem azt, hogy:

„Mit hoztál?”

Attól függ, amit hoztál, hogy mit kívánhatsz.

Ha *eleget* hoztál, akkor minden ajtó kinyílik előtted, ahol csak kopogtatsz. Ha semmit sem hoztál, az is becsukódik mögötted, amelyiken nem kopogtattál. Gyaur köpek vagy. Bedugnak a Jedikulába: ott is felejtenek.

Laszkó Jeromos mint tapasztalt országkupec nagyon jól tudta már a leckéjét. Sztambulba megérkezve, sohasem kereste a hivatalos kapukat a magas portához, hanem igyekezett a kisajtón bejutni.

Felkereste legelőbb is a nagyvezér, Ibrahim kegyencét, Gritti Alajost, az olasz renegátot.

Fényes eredetű volt a *pribék*. Törvénytelen szülötte a velencei dózsénak. Aranyműves, zsibárus, kerítő, alkusz a nagyvezér szolgálatában.

A nagyvezér, Ibrahim magasan álló történelmi alak. Őhozzá vesztegetéssel közelíteni nem szabad. Arra való a kegyence, titkárja, Gritti Alajos. Az veszi át az ajándékokat. S aztán igazságosan megosztozik a gazdájával.

Az ajándékokat meg felülmúlják a fényes ígéretek.

Laszkó Jeromos még azokban sem fukar.

Itt van előttünk most egy üres ország. Gazdag föld, arany-, ezüstbányák, sóbányák, munkás jobbágyok, teherviselésre szoktatott baromnép. Ebből lehet kipréselni valamit.

Gritti Alajos jó lesz bele kormányzónak, idő jártával majd királynak is. – Ez a Zápolya Jankó öreg legény már – kalugyer –, nincs felesége, semmi ijafija. Ha nagyon makacs az életben maradáshoz, egy kis olasz aqua toffanával lehet rajta segíteni. A magyarnak aztán mindegy. Eltűri, akárki legyen a királya. Csak magyar ne legyen, vagy német. Ezt a kettőt nem tűri maga fölött.

Ezzel a kecsegtetéssel megnyerte Laszkó Grittit, Gritti Ibrahimot, s Ibrahim a szultánt.

Szolimán elfogadta ünnepélyes díványban János király követét, aki lábaihoz tette a magyar király hódolatát.

A szultán kegyesen fogadta a követet.

– Eddig az enyim volt Magyarország. Most átruházom azt a te királyodra. Megvédelmezem őt minden ellensége ellen. Biztosan alhatik mind a két fülére. Ezt fogadom kardomra és a prófétára! – S ha az egész hatalmam utánaveszne is, megtartom őt az ő országában. Ezzel bocsátá vissza Laszkót Zápolyához.

Azonban az ellenkirály sem volt rest. Ferdinánd megtudta a lengyel udvar által, hogy Zápolya a szultán szövetségét keresi. Legegyenesebb lett volna ugyan ekkor az ellenkirálynak a keresztény uralkodóknál keresni szövetséget a „hit" közös ellensége ellen. Hanem hát az ősi hiba megvolt, mindent utánacsinálni az ellenségnek. Ferdinánd király is odafuttatá a maga követét Sztambulba. Tudva volt előtte, hogy Zápolyának nincs több harmincezer aranyánál. Ferdinánd tehát a maga követének adott százezer aranyat. Ez aztán elég lesz *a visszavágásnál!*

Csak az az egy hiba történt, hogy nem jól volt megválasztva a követnek a személye Hobárdanácz kapitány uramban.

Ez a vitéz főúr már volt említve egyszer Fráter György történetében, s még egyszer hallatni fog magáról.

Francia történelmi kútforrásunkban (Bechet-nél) találjuk felőle azt az adatot, hogy boszniai kapitány volt, s nehéz harcokat vívott meg a törökkel. Azoknak egy hírhedett vitéz vezére volt Kászon basa, akivel sok csetepatéja volt Hobárdanácznak.

Egyszer aztán, ősi szokás szerint, a sok viszály eldöntése végett, csatatéri párbajra hívta ki Hobárdanácz Kászon basát.

A két hadrendbe felállított hadcsapat előtt ment végbe a két dalia küzdelme, kardddal és háromszögletű tőrrel.

Négyszer rohantak egymásra, lóháton, a vezérek; mind a négyszer Hobárdanácz kapott sebet a török basa szablyájától.

Ekkor ötödször is összecsaptak, s ez utolsó viadalban oly szerencsésen csapott Hobárdanácz Kászon basa nyakához a pallosával, hogy annak a feje lerepült a lova elé.

A szultán megsiratta Kászon basában legjobb vitézeinek példáját.

S ennek a győztes megölőjét küldte el követül Ferdinánd Szolimánhoz.

Már maga a követnek a személye is gyűlöletes volt a szultán előtt.

Hát még az a mód, amivel a szultán trónja elé lépett.

Nagy hóbortos volt! Ahelyett, hogy a százezer aranyat Ibrahim nagyvezérnek adta volna, magát a szultánt akarta vele megvenni.

Azon kezdte, hogy a nagy summa pénzt felajánlva a szultánnak, követelte tőle ennek fejében Nándorfehérvár, Szabács, Zalánkemény, Pétervárad, Újlak, Szendrő és még tizenkét határvidéki várnak visszaadását.

A nagyvezér keserűn kiálta közbe:

– Ugyan csodálom, hogy magát Sztambult is nem követelitek magatoknak a százezer aranyatok árában.

A szultán pedig legmagasabb haragra gerjedve felelé:

– Uratok még eddig nem érezte a szomszédságunkat; majd ezután érezni fogja. Mondjátok meg neki, hogy majd személyesen jövök a látogatására, teljes erőmmel és hatalmammal, s majd odaadom neki a kívánt várakat! De jól elkészüljön a vendéglátásra, mert sokadmagammal jövök!

Hobárdanácz erre is büszkén felelt meg:

– Ha mint jó barát jön a szultán, úgy fogadjuk mint vendéget, ha mint ellenség jön, úgy állunk elébe, ahogy már ismeri a voltunkat.

S ezzel egészen elrontotta Ferdinándnak a dolgát a szultánnál. Szolimán János király ügyét tette magáévá.

Szolimán arra utasítá Ferdinánd követeit, hogy várják meg, amíg a levelét megírja az urukhoz. Négy hónapig kellett nekik a levélre várni, s akkor kaptak egy olyan írást, amit senki sem tudott Bécsben elolvasni és lefordítani.

S ezalatt Zápolya megfészkelhette magát Magyarországon.

XXXII. FEJEZET – A világosvári tréfa

Télre fordult az idő. „Itten van már Simon Júdás: Jaj teneked, inges-gatyás!” Azt tartja a magyar közmondás. János királynak a hadai nagyon megcsappantak. Hóban, sárban nem szeretnek verekedni. Annyi fegyveres népe volt csak, amennyivel Lippa várát megvédelmezhette. A lengyel segédcsapatok száma is leolvadt háromszázra. Mivelhogy a lengyelek többnyire az asszonyaikat is magukkal hordták a hadjáratba: ott ült az asszony az ura mögött hátul a nyeregben; asszony nélkül ők nem lehettek; tehát ha az asszony hazakívánkozott, annak a szava bizony erősebb, mint a kapitányé: hát csak meg kellett fogadni.

Volt ugyan még egy dandára János királynak Nagy-Váradon, a hűségben megmaradt Czibak Imre alatt. Czibak Imre hatalmas egy vezér volt, aminek mértékét adja az a róla feljegyzett adat, hogy mikor a király asztalára tizenhat sült kappant felhoztak, abból Czibak Imre maga nyolcat meg tudott enni. Nem mindennapi ember volt!

Csak az volt a nagy baj, hogy Lippa és Nagy-Várad között esett Világosvár. Azt pedig Balika rác vezér tartá megszállva. Ez viszont Ferdinánd király híve volt. Ezáltal János király és Czibak Imre egymástul el voltak zárva.

Bevenni az ellenséges várat, ostromló sereg kellett volna: meg ágyú.

Agyút ugyan kapott Zápolya Lippa várában hat darabot, de azokkal senki sem tudott bánni.

Hát amit ágyúval, hadsereggel ki nem lehetett vívni, azt elvégezte Fráter György papokkal és asszonyokkal.

Világosnak csak azt a várat nevezték, mely a meredek hegytetőn épült: a hegy lábánál elterülő város neve volt „Siri”.

A várat bevehetetlenné tették a természet alkotta meredek sziklafalak; a sziklába vágott alagút vezetett fel egész a kapujáig; a külső tekervényes utat mély árok zárta el a kapunál, s ahhoz egy felvonóhíd vezetett, a kapubástya lőrései csatakígyókkal és szakállas puskákkal voltak megrakva.

Mikor Czibak Imre a fekete cárt tönkreverte a Maros mellett, annak egyik alvezére, Balika, ide menekült Világosvárba, a Cserni Jován által összerabolt erdélyi kincsekkel együtt. A sok ezüst, arany marhán kívül, még több száz szép, fiatal özvegyasszonyt is hurcolt magával a fekete cár, akiknek a férjeit útközben leölette. Ezeket is odavitte magával Balika. Papot, urat megöletlen, templomot kifosztatlan nem hagyott Balika, ameddig a keze elért. A Siri város templomában sem maradt meg más, mint egy Péter nevű kántor. Ez énekelt, imádkozott a nép előtt; de egyéb szertartásokat nem végezhetett. Pedig a jobbágynépnek nagy óhajtása volt az egyházi malaszt után, mely nélkül ember nem élhet.

Balika nagy szolgaságban tartá a jobbágyokat. Amit termesztettek, annak a javát elvette tőlük, s felhordatta a várába; ott a búzát a szárazmalomban ővelük őröltette meg, s éjjel-nappal ötven jobbágynak kellett hajtani a taposómalmot, mely a százölnyi mély várkútból a vizet felhajtotta; s azoknak is maguknak kellett a saját élelműkről gondoskodni.

Fráter György, kitanulván ezeket az állapotokat, azt fundálta ki, hogy János király által kineveztetett egy Mihály nevű papot az üresen levő siri eklézsiába plébánosnak. Ezer forint lett ígérve a papnak, meg a gyulafehérvári prépostság, ha a tervet szerencsésen dűlőre viszi.

Ez a Mihály pap legelőször is maga körül gyűjté a város presbitereit, s elmondatá az ő sűrű panaszaikat a sok nyomorgatások felett, melyeket a Balikától s az ő martalócaitól el kell szenvedniök. Se marha, se szép leány nincs biztosságban tőlük; de még az oltáriszentség sincs.

– No, látjátok: ennek mind a Báthory István az okozója, aki Ferdinánd királynak a nádorispánja, Világos várának pedig földesura. Ő küldte ide a Balikát. Ha ti a János király hűségére térnétek át, akkor a Balikától megszabadulnátok; jó, kegyelmes várurat kapnátok.

A vének bevették a jó szót, s hűséget esküdtek János királynak. Ekkor Mihály pap meghúzatta a toronyban a harangokat, s felküldé a várba Pétert, a kántort, izenettel Balikához.

A várbeliek elcsodálkoztak a szokatlan harangszón, s kérdezték a kántortul, hogy mit jelent az.

– Holnap Mária havának az ünnepe lesz; új pap jött a templomba. Misét fog mondani, s Úr vacsoráját oszt a híveknek; azt jelenti az esteli harangozás.

Erre a sok özvegyasszony odasereglett a Balikához, hogy őket bocsássa le holnap a templomba, Siribe, hadd részesüljenek az Úr vacsorájában, amit már három év óta hasztalan áhítanak.

– Jól van – monda a Balika. – De nehogy aztán elszökjetek, majd mi is veletek megyünk.

S azzal visszaküldé Mihály paphoz a Péter kántort, hogy csak a Balikáék számára készítse el az Úr vacsoráját, mert ők is áhítoznak utána.

Hát hiszen erre számítottak éppen.

Másnap az első „készülő” harangszóra lejövének az asszonyok a várbul csapatostul; utánuk a Balika martalócai vezérestül: állig felfegyverkezve. A várban csak gyönge őrséget hagytak.

Szemben találkoztak az úton azzal az ötven jobbággyal, akik hétrül hétre fel szokták váltania várban robotolókat a malmoknál. Mindegyiknek a vállán volt egy félig tölt zsák általvetve; a kezében meg egy bot.

– Mit visztek abban a zsákban? – kiálta rájuk Balika.

– Kölest viszünk a magunk élelmére.

– Minek nektek olyan sok köles egy hétre?

– Azt hallottuk, hogy jön János király a törökkel, megszállja a várat, hát hogy éhen ne vesszünk odafenn.

Balika ráhagyta.

A parasztoknak a zsákjában pedig a köles közé egy-egy jó éles fejsze volt elrejtve. Amint azok a várba felérkezének, elővették a fejszéiket, ráhúzták a botként hozott nye-

lekre; megrohanták az álmos várőrséget, leverték valamennyit, s elszedték a puskáikat. Akkor aztán ők voltak a kerten belül.

De még titkot kellett tartaniok, hogy Mihály papot és az asszonyokat is megszabadíthassák.

A mise és az Úr vacsorája végeztével Balika harcosai megint visszaterelték a fogoly asszonyaikat a várba. Azok ájtatos zsolozsmákat énekelve bandukoltak az úton fölfelé; templomi zászlót vitetvén maguk előtt. Közepettük járult Mihály pap, Péter kántorral. Mögöttük jött Balika lóháton, nyomában a sok vitéz fegyveres.

Az asszonyok a pappal és a kántorral szépen átsétáltak a felvonóhídon. De midőn a Balika is rá akart léptetni a hídra, a lova egyszerre csak megbokrosodott. S arra igen jó oka volt, mert a csapóhíd elkezdett fölemelkedni, s ment fel a láncain vontatva a vezér orra előtt.

– Mit csináltok? Gazemberek! – ordítá dühösen a vezér. – Eresszétek le tüstént a hidat!

Ahelyett pedig egészen felvontatták, míg teljesen elzárta a kapuboltot.

A toronyablakban pedig megjelent Mihály pap, s kenetteljes hangon mondá:

– Menj el már békével, Balika, e helyről. Itt már eleget garázdálkodtál.

Ekkor vette észre Balika, hogy milyen pórul járt.

Dühös volt, fenyegetőzött:

– No, megállj, Miska pap! Ha megkaplak, lehúzom rólad a reverendát, bőröstül együtt.

A parasztok aztán nem szántak a falipuskákból odalövöldözni közéjük. Erre a martalócok letakarodtak a hegyről, azzal a szándékkal, hogy megszállják a várat, s kiéheztetik belőle a parasztokat.

Csakhamar azonban előjött Fráter György a magyarádi hegyek mögül Czibak Imre hajdúival, s kiverte Balika martalóc hadát még Siri városából is; az elbujdosott az erdélyi havasok közé.

Ilyen szépen foglalta el Fráter György Báthory István erős várát asszonyok és papok által.

A várban felhalmozott kincseket aztán szétosztá a nemeseknek, polgároknak és templomoknak, akiktől el lettek rabolva; a fogoly asszonyokat is hazabocsátá a családjaikhoz; a hű, vitéz parasztokat megjutalmazta, s az olcsón kivívott diadal hírével tért meg János királyhoz.

És ez az egész diadal nem került egy halottjába sem a János király seregének.

XXXIII. FEJEZET – „Több is veszett Mohácsnál!”

Szegény János király! Bizony úgy volt Magyarország elfoglalásával, mint az egér a csapdával. Benne van: de nem tud kijönni belőle.

Ott ült Lippa várában, várva a jó szerencsét. A háromszáz mazur lovasán kívül, akik úgy megterhelték a lovaikat zsákmánnyal kétoldalt, hogy alig tudtak mozogni, volt még valami hatszáz török szarácsija, akik naponkint ott produkálták magukat előtte a nyargalászásban és dzsiridhajításban; egy csomó rác martalóca is volt; de magyar katonája mentül ritkább volt. Az is pelángyás volt. A főnemesek közül mentül kevesebben nyikorgatták az ajtaját. Azok felől ugyan a legszebb petrezselyem kizöldülhetett a kvártélya előtt.

Ebben a szorongattatásában ért hozzá a rémhír, hogy a Török Bálint (a Valentinus Turkus) jön nagy sereggel, tán húszezer emberrel a megtámadására. Már itt táboroz Debrecenben.

János király kétségbeestében futtatott Péter vajdához Moldovába, hogy segítse meg Török Bálint ellen. A vajda már elébb parancsot vett a török szultántól, hogy Zápolyát meg kell védelmezni Ferdinánd ellen. Péter vajda rögtön felkerekedett, s a „senki tartományán”, Erdélyen keresztül, eléje került Török Bálintnak, s úgy szétverte annak a seregét, hogy még a pora sem maradt. A krónikások tizenháromezerre teszik az elesett magyarokat; bizonyosan két nullával megszaporították az igazit.

De azért János királynak volt oka Te Deum laudamus-t tartani Lippa várában a lengyeleivel. S miután még háromszáz forintot ki is osztott közöttük, ezzel úgy lekenyerezte őket, hogy elhatározták még egy-két hétig ott maradni mellette.

Ez időben érkezett meg hozzá egy kengyelfutó Nándorfehérvárról, pecsétes levéllel, két török bombárdás kíséretében.

A levelet elolvasva a király rögtön utasítást adott a két török pattantyúsnak, hogy azt a várfokon felállított hat ágyút egymás után sütögessék ki.

Ami megtörténvén, anélkül hogy valamelyik ágyú szétrepedt s a pattantyúsokat agyonütötte volna, a király mellett levő főurak ugyan kérdezgeték, hogy mire való volt ez a nagy puffogtatás. Mire János király nagy bizalmasan megsúgdosá nekik, hogy ez annak az örömét fejezte ki, miszerint a hatalmas Szolimán császár megérkezék Nándorfehérvárra, egész armádiájával együtt az ő trónbaültetése végett.

Ez ugyan nagy öröm volt. – Jön a török!

János király egy korán reggel, hajnalban, titokban kiosont Lippa várából; csak a legbizalmasabb hívei kíséretében. Az ott maradókkal nem is tudatta elmenetelét. Mise idejére már elért Aradra. Onnan ment Csanádba, Csanádbul Becsébe. Sehol meg nem pihent.

Amíg a Bodroghoz nem értek, addig János király nem is szólt felőle a kísérőinek, hogy hóvá igyekeznek. Csak az éjjeli szálláson, ahol sátort ütének, mondá el a vele jötteknek, hogy egyenesen a török szultánnal való találkozásra sietnek, aki Nándorfehérvárból izent neki, hogy Mohács alatt akar találkozni vele. A szultán Belgrád felől jött.

Hej, gyorsabban tudott most Zápolya megérkezni Mohács alá a találkozásra, mint három év előtt!

Amíg a révnél éjszakáztak, a beállott sötétben megszökött mellőle valamennyi nemes kapitány úr. Nem maradt ott mellette más, mint Czibak Imre, Verbőczy István meg három pap: az udvari káplán, Ferenc barát meg Fráter György.

Mikor hajnalra kelve megérkezett a király sátorába Memhet bég, a magyar-török, elbámulva monda a királynak:

– Ejha! Felséged kíséretében három pap van, s csak két katona.

– Van katonám elég – felelt János király –; de nem hisznek a törökben. Csak a pap mer a mártírhalállal szembeszállni.

Volt pedig még János királynak fizetett cselédsége elég, nagy számmal, lovászai és hajdúi és három négyesfogatú szekere.

Eközben megérkeztek a törők szultán gályái az Iszter folyamon. (A Dunát így nevezték a krónikások.) S azok átszállíták a túlsó partra János királyt kíséretével együtt. Szolimán ott várt reá a mohácsi téren.

Ugyanazon a téren, amelyen négy év előtt a magyar nemzet színe-virágát porba gázolta.

A király *egyedül jött.*

Mondhatta-e: „Ha Isten velem, ki van ellenem?"

Nem vádolta-e minden ingó nádszál, minden nyíló virág ezen a nagy rónán: „Te vagy az oka, hogy bennünket magyar vér öntözött! Ha akkor nem jöttél, most minek jössz ide? – Koronát koldulni! Trónusért könyörögni?"

Mikor olyan közel jutottak Mohács városához, hogy a város alatt felütött török tábor sátrait megláthatták, egy kocsi jött rájuk szembe.

Arról a kocsiról leszállt egy serdűlő ifjú, szép, mint Absolon, tarka selyemköntösbe öltözve; fején bíborszínű süveg, lábain sárga szattyáncsizma; süvegéről hosszú fátyol csüngött alá; kezében aranytálat hozott s azon egy drágaköves kösöntyűt (vagy násfát), melyet a királynak felajánlott.

Ez az ifjú volt Szolimán kegyence.

Itt leszállt a király a szekeréről, s felült a lovára, melyet két *kulák* vezetett kantárszáron tovább. Egyéb kísérői gyalog követték nyomban. Egy mérföldnyi távolságra két sorban felállított gyalog janicsárhad között ment végbe a felvonulás; az út végtül végig tarka és piros szőnyegekkel volt beterítve.

Ilyen tisztességet adott a török szultán a magyar királynak.

A török tábor közepéből, mint egy tündérpalota, ragyogott elő a szultán sátora, bíbor szőnyegekből összeállítva, aranygombos rudakkal, felyül az arany félholddal.

De még elébb kővetkezett Ajász basa sátora, a szultán kincstartójáé s azután a nagyvezéré, Ibrahim basa sátora; mindkettő keleti pompával feldíszítve.

Ajász basa sátora előtt lesegíté János királyt a lováról a szultán kegyence, s bevezeté őt a basához.

Itt a basa parancsára leölték a királyról a magán hozott mentét, dolmányt, s felöltöztették hímzett török *bársonyfosztányba*, derekára becses indus övet kötöttek, úgy ültették fel ismét a lovára. Régi öltönyeit az udvarnokára bízták.

A nagyvezér sátoránál ismét leszállíták a nyeregből, bevezeték Ibrahim basához.

Az üdvözlés után itt ismét lehúzták róla az Ajász basától kapott díszruhákat, s még drágább aranyszövetű *kaftányt* öltöttek rá; drága prémmel szegélyzettet, boglárokkal végigrakottat, s amazt odaadták a királyt kísérő Bozza Dömötör nevű csatlósnak.

Itt ismét lóra ültették Zápolyát, s úgy vezették a szultán sátora felé, előtte egy csapat *zulák* járult, aranyos buzogányokkal kezében rendet tartva a bámuló *besliák* között.

Az egész térség a szultán sátora előtt be volt terítve drága keleti kárpitokkal.

A szultán ott ült szétnyitott sátorának mennyezete alatt, színaranyból készült trónusán; gyöngyöktül és drágakövektül ragyogó öltözetében.

Itt leszállt János király a lováról, s a szultán kegyence által neki felajánlott kösöntyűt karjára kapcsolva, viszont a saját kezéről, a *növendék* ujjáról levont egy rendkívüli ragyogású gyémántgyűrűt, s azt tevé az aranytálra, mellyel az ifjúcska menten a szultán sátorába futott, s azt térden állva átnyújtá a szultánnak.

Szolimán is felhúzta János király gyűrűjét az ujjára.

János király a pribék Memhet kíséretében sietett a szultán sátora felé.

Szolimán, amint a király leszállt a lovárul, fölkelt a trónrul, s gyors léptekkel jött eléje, s mind a ketten, messziről kitárva karjaikat, egymást átölelték, s kétszer megcsókolták. („Miként Júdás Krisztust", írja a kísérő pap.) De az nem igaz, hogy a magyar király kezet csókolt volna a szultánnak; ezt csak a török krónikások hazudták hozzá.

Ekkor János király magyar nyelven üdvözlé a szultánt, kívánva neki hosszú életet, szerencsét, jó egészséget, fegyvereinek diadalmat; megköszönte neki, hogy nagy szorongattatásában segítségére jött hatalmas hadseregével.

A pribék tolmácsolá török nyelven a király üdvözletét a szultánnak, mire Szolimán törökül felelt vissza, jobb kezét kardmarkolatára, balját mellére téve, melyet hosszú, ragyogó szakálla takart.

A tolmács szerint ez volt a szultán mondása:

„Úgy tartson meg engem Allah, a legmagasabb Isten, amilyen kétségtelenül én tégedet visszahelyezlek királyi váradba, Budára és a te országodba, valamint a szerémségi *szigetbe* és annak váraiba, Nándorfehérvár és Szabács kivételével. És amíg engem Allah életben tart, megvédelmezlek minden ellenségeiddel szemben, amíg csak egy szablya marad egy töröknek a kezében. Tehát énbennem bízzál!"

Ezzel megfogta a király kezét, bal felől bocsátva őt maga mellett, ami török szokás szerint megtisztelés, s úgy vezette be a sátorába.

A király kísérőinek is szabad volt belépni a „nagyúr" sátorába. Ezek voltak a három pap, Fráter György, Frangepán Ferenc és Szerémi György; a három főúr volt Verbőczy, Pösténvi és Czibak. A szultán mellett voltak Ibrahim nagyvezér, Ajász basa és Gritti Alajos, a „mindenes".

A szultán maga mellé ülteté János királyt a széles trónra. Az országnagyok állva maradtak; a trón mögött kuporgott maga alá szedett lábakkal a török krónikás, kinek életfeladata volt minden szavát a szultánnak pergamenen megörökíteni.

A magyar urak bámulták a pompát, mely a szultán sátorának belsejét díszíté. A kárpitok aranyvirágokkal áttört nehéz selyemből valának, a szőnyegek drága perzsa szövöttesek; a trón előtt kiterítve egy roppant királytigrisnek a bőre; színes strucctollakból volt a trón baldakinja. Maga a trón tiszta színaranyból, kirakva virág módra színes drágakövekkel; a füstölők és öles gyertyatartók mind aranyból; a függőlámpa hegyikristály csészéjéről rubint- és smaragdcsapok csüngtek alá; a kárpitokat tartó zsinórokat keleti gyöngyfüzérek képezték. Nehogy a nedves föld a drága szőnyegeket föláztassa, a sátor alá padlózat volt rakva gyöngyház csigákból és zöld- és veresarany ragyogású kínai *tengeri fülekből* (halyotys).

A király nem titkolhatá el bámulatát ez elbűvölő pompa fölött, s azt szavakban is kifejezé. A szultánnak tetszett e magasztalás.

De ő is tudta azt viszonozni.

– Valamennyi drágaköveknél, amiket itt szemlélsz, becsesebb az, amelyet te ajándékoztál nekem a gyűrűdben. Már rég kívántam egy ilyen szép gyémántot bírni; de hasonlót nem tudtam találni. Ugyan mondd meg, atyámfia, hogyan jutottál ehhez a drágakőhöz?

Amire János király ezt felelte:

– Ez a kő Mátyás királyé volt: a Hunyadié. Annak pedig az én apám volt a kincstartója. Mátyás király halála után csak ott *hagyatott ez* a drágakő az apámnál.

(Szerzési jog! – De hát koronát lehetett venni rajta.)

Ekkor a török szultán azt kérdezte a magyar királytul:

– Vajon mennyit érhet, mire becsülöd, ez a drágakő?

Felelé a király:

– Minálunk megér ötvenezer márkát.

– No, minálunk megérne százötvenezer márkát.

Ilyen hiábavaló beszélgetéssel tölté a két koronás fő azt a drága időt, melynek minden perce fordulót képezett egy ország történetében.

Fráter György nem állhatott ellent a szívének. Megszólalt. A királynak szólt: halkan, de elhatározottan.

– Király! Beszélj a császárral az ország dolgairól.

Az elszörnyedés felhördülése tört ki minden ajkról.

Hogy egy halandó – egy rabszolga –, egy pap meg mer szólalni kérdezetlen a nagyúr színe előtt. Egy kutya el meri ugatni magát a szentek szentjében! A török vezérek handzsáraikhoz kaptak; a magyar urak halálra ijedtek, maga János király is elsápadt.

A szultán büszkén fölemelte fejét.

– Mit mondott az a barát? – kérdezé a tolmácstól.

A tolmács megérteté a szót.

– A barátnak igaza van.

A magyar urak föllélegzettek.

– Mi a neve annak a barátnak? – kérdezé a nagyúr.

– „Fráter György."

– Nem fog nálam feledékenységbe menni.

A magyar urak irigykedve néztek Fráter Györgyre.

Azzal a szultán inte a környezőinek, hogy hagyják el a sátort valamennyien, Mind kimentek, s a sátornyílás nehéz függönyeit is leereszték. És azután teljes egy óráig ma-

radt a bezárt sátorban János király a szultánnal. Hogy ott mit végezének, az titok maradt mindenki előtt.

A szultán jelt adott a sátor függönyeinek széthúzására, s arra a királyt, annak jobbját mindkét kezében tartva, kivezeté a sátorából, s búcsút vett tőle.

Mikor János király felült a paripájára, a szultán azt mondá neki:

– Ejnye, atyámfia: de szép lovad van! Hogy híják?

– „Kopott”-nak.

Az a ló „szepe” ló volt (szürke, veres szeplőkkel).

– Hol tudtad ezt szerezni? Nekem nincs ilyen szép paripám.

János király rögtön leszállt a lováról, s felajánlotta azt a szultánnak, ami annak nagy örömet okozott.

(Még a szultánt is meg lehet vesztegetni.)

– De mármost nézd meg te az én lovaimat – monda a szultán, s ahogy magyar földesurak szokták tenni a vendégeikkel, karöltve vezeté el a királyt az istállóiba, s az ajándékba elfogadott paripájáért kiválasztott a számára hármat viszontajándékul. De a magyar urak azt mondák, szakértők lévén, hogy bizony nincsenek a török szultánnak olyan derék lovai, mint János királynak.

A kísérők is meg lettek ajándékozva egy-egy török paripával; a szultán bámulatát fejezte ki afölött, hogy a barátok milyen biztosan ülik meg a nyerget; mire a pribék felvilágosította, hogy az a két szakállas pap valamikor lovas katona volt, vitéz harcos. Amin fölöttébb bámult a szultán; akinek egyszer kard volt az oldalán, hogy tudott az attól megválni?

A királyt azután elvezették a számára felütött sátorba, s a kísérő uraknak is külön sátorokat adtak, s díszőrséget rendeltek melléjük.

Ettül fogva egész Budáig a magyar király a török szultánnak útitársa volt: – vendége: – foglya.

XXXIV. FEJEZET – A trónfoglalás

A török müezzimek a déli szúrát énekelték, mialatt a szultán imaszőnyegére leborulva végezte ájtatosságát. János is csendes misét tartatott a sátorában Szerémi Györggyel.

Történt pedig ez a hét országra szóló találkozás *„Sarlós Boldogasszonynak”* az ő napján, mely napot száz év előtt Orbán pápa az ünnepek közé emelt annak a fogadásául, hogy a *törökök Európábul kiűzessenek.* Valamint ugyanezen napot a régi rómaiak is ünnepül avatták fel annak az emlékére, hogy e napon fordította el Coriolánnak az anyja társnőivel együtt azt a veszedelmet Rómáról, hogy saját fia, az örök ellenség hadait vezetve, a hét halom városát elpusztítsa. A quiritesek e dicső tett emlékére építették fel a *„templum fortunae muliebris”*-t (asszonyi szerencse templomát), melynek oltárán a római matrónák szerencséjét képviselő rézszobor felavatásakor megszólalt: *„Rite me matronre dedicastis!”* – „Jól szenteltetek engem az asszonynak.” Hajh, hogy János királynak nem volt anyja! – A magyarok Coriolánjának nem volt Volumniája!…

A magyarok királyának arcán meglátszott a szomorúság, midőn híveinek sátorait körüljárta. Maga a káplánja „taborunculának” nevezi azt. Ezen a táborocskán túl, mely maroknyi hű társain kívül csak zsoldosaiból és cselédjeiből állt, bárhová tekintett, egy roppant néptömeget látott maga előtt, melynek arca, beszédje, viselete idegen, vallási szertartásai pedig annyival megdöbbentőbbek, hogy a muzulmán fegyveres a szent neveket mindig emlegeti ugyan, de olyankor arcra borul, és nem fenyegetőzik az öklével az ég felé, ahogy a mi magyarjaink teszik.

Mikor így egy dombon állva szomorkodni látta őt Fráter György, odament hozzá, és megszólítá.

– Uram király. Te most azon elmélkedel magadban bizonnyal, hogy íme, itt volnál már az országod közepén, és még senki sincs itt a híveid közül, akik híva hívtak, akik a lengyel határon riadva üdvözöltek; akik fegyveres kézzel utat törtek a számodra, akik az ellenkirály seregét megűzték.

– Valóban kitaláltad a gondolataim járását – monda János király. – Hol van Athinay Simon? Hol az Ártándyak? Hol a Homonnay Drugethek, hol a legközelebbi atyámfia, jó Petrovich Péter? És az ő vitézlő dandáraik? Senki sem jön hozzám.

– Ide hiába is várod őket. Hogy remélhetnéd azt, hogy a magyar urak ide gyülekezzenek fel hozzád; meg a nemes vitézek, százával, ezrével, ahol elvesznek a félelmetes törők had tengerében. Hisz azok rettegnek a töröktül, az ős ellenségtül. S bár arról bizonyos vagyok, hogy amit a szultán teneked fogadott kardmarkolatjára, szakállára tett kézzel, azt ő teirántad meg is fogja tartani; de ki áll jót arról a baromsokaságról, mely martalóc módra kalandoz a tábor szélein, a sok gyülevészről, aki nem ismer se Istent, se embert, hogy az

fel nem koncolja az idevetődő magyar zászlóaljakat? A magyar nép inkább előled fut, mint hogy eléd jőne.

– Igazad van. Hát mi tanácsot adsz?

– Szólj a nagyvezérrel, hogy szállíttasson át bennünket, csekély, néhány százbul álló fegyveres csapattal a Duna pesti partjára. Amíg a szultán roppant tábora a budai oldalon vonul fölfelé, mi a bal parton tartunk vele egyenlő járást. Akkor azután utunkba eső magyar helységekben magunkhoz vonhatjuk a híveinket: nem fognak félni a törők sokaságtul.

Jó tanács volt. A király megfogadta. A nagyvezér átszállíttatá a királyt és kíséretét a Duna bal partjára, s ekként a Dunát közbehagyva vonult a király táborkája a szultánéval együtt fölfelé. Ilyenformán egy-egy csapat magyar csakugyan összeverődött János király körül; de még mind hadnagyok nélkül; fiatalemberek, kalandos leventék csatlakoztak hozzá; azok közül, akinek jobb lova, fegyverzete volt, azt mindjárt kinevezték hadnagynak. Fővezér is támadt közöttük, Szokoli Bence személyében. Elébb Czibak Imrét kínálták meg vele; de ő csekélylette ezt a tisztességet.

Pedig idő ugyan lett volna a megmozdulásra. Sarlós Boldogasszony napjától Lőrinc vértanú napjáig tartott a török tábor és vele együtt János király felvonulása az apostagi révig. Itt a révnél egy karaván kalmárral találkozék össze a király dandára, akik Kecskemét tájékáról élelmiszereket szállítának, jó nyereség reményében.

A pihenőnapon a szabad ég alatt isteni tiszteletet tartatott a király a káplánjával, sátorban rögtönzött oltár előtt, s azon a kalmárok is megjelentek, térden állva ájtatoskodni.

A káplán beszéli, hogy a túlsó parton volt felállítva a szultán nagyszerű sátora, félholdragyogtató aranyos kupolájával.

Forró déli napsütéssel rendkívüli tünemény támadt az égen: amit a természettudósok manapság „álnapnak” („halo”) neveznek.

Megdöbbentő annak valóban a látása; életemben én is csak egyszer láttam azt: 1849-ben, azt is Lőrinc-nap tájékán. Az igazi nap elhomályosodik, olyan halavány lesz, mint a hold, körülötte egy nagy fényudvar támad, mely a fél eget nyalábolja; s a fényes szérű tetején és alján egy-egy álnap támad, egészen hasonló az igazi naphoz, míg a két oldalán kisebb félnapok *pilácsolnak*. És aztán a három egymás fölött álló napkísértetet egy fénykorong köti össze. Az egész ég maga sápadt és színtelen.

Ezt a fénytüneményt a magyarok bámulták az apostagi pusztáról.

Az egész ott látszott függeni a törökök tábora fölött, melynek közepén kimagaslott a szultán sátora.

A kalmárok fürmendere, egy kegyes férfiú, név szerint Kalomán Detrik, azt kérdezé a király udvari papjától, aki a misét végezte:

– Mit jelentsen ez a csoda odafenn az égen, uram?

Szerémi György serény volt, és tudós a dologban, hogy azt mindenkinek megmagyarázza.

– Ez az égi csoda azt jelenti, hogy nem jól fog *sétálni* törökök császárja ezen a mostani bécsi útján.

(Azt már elmondta a híveinek Zápolya, hogy a szultán Bécset akarja elfoglalni.)

– Hogyhogy tudod te ezt, György atya?

– Hát nézzétek ezt az égi látmányt. Ottan áll egy király a nap fölött, fején az *angyali* korona (Szent Istváné) , két kezében tart két fényes kardot, melyek hegyeikkel összeérnek;

a lábai alatt, fejjel lefelé fordulva egy másik koronás király. Ez a jel a török szultán sátora felett függ, s bizony azt jelenti, hogy a keresztények királya a pogányok fejedelmét ezúttal a lába alá fogja gázolni.

Most már mindenki megérté a természeti tüneményt, s úgy látta, ahogy azt a káplán megmagyarázá.

– Hej, hej – monda a kalmár –, *nem is tudom én se felfogni, se kitalálni, hogy bízhatik János király a törökök császárjában.*

Mire az udvari pap azt mondá, idézve a Szentírás szavait:

– Valóban *„átkozott az, aki a királyokban bízik, az emberek fiaiban”*. Szép világosságot vet ez a szó arra a lélekhangulatra, mely János király legközelebbi környezetében uralkodott.

Mikor Ráckeve alá érkezett a király, itt jött eléje a legelső hódoló küldöttség. Ezek voltak a szigetlakó rácok. Ajándékot hoztak, s szépen könyörögtek, hogy csak attul a kegyetlen Török Bálinttul védelmezze meg őket. János király aztán megvigasztalta a rácokat: ne féljenek semmit. Török Bálint seregét szétverte már Péter vajda.

Itt egy csausz érkezett át a Dunán dereglyével, a szultán parancsát hozva a királyhoz, hogy most már gyorsított menetben siessen Pest felé: a török tábor indul Buda alá.

Mikor a gubacsi pusztára elérkezett János király, s ott éjszakai állomásra felütteté a sátorait, jelenték a felállított őrök, hogy a Dunán négyevezős bárkával közelít a part mentében egy magyar öltözetű főúr.

Sisak volt a fején, páncéling a dolmánya fölött; másodmagával jött lóháton. A másik lovas egy fehér zászlót vitt előtte, s trombitaszóval adott jelt. Mind a zászló, mind a trombitajel ellenség táborából érkező követet hirdetett.

Nagy volt a bámulása a királynak, mikor a sátorába belépő követben magát Nádasdy Tamást ismeré fel: Budavár főparancsnokát.

Első indulata a harag volt.

Nádasdy Tamás a legválságosabb időben hagyta el János királyt, átpártolva Ferdinándhoz. Ő volt az ellenkirály legeszesebb tanácsadója.

Nádasdy mellén keresztbe tett kézzel közelített János király felé; de Zápolya tiltó mozdulattal tartá vissza, rákiáltva:

– Hogy mersz elém kerülni, áruló?

Mire a főúr, fejét mélyen meghajtva, rebegé:

– *Királyom!* Megbocsáss!

Zápolya érzékeny szívű volt, lágy ember; könnyen állt nála a kiengesztelés, csúfolták is érte: *„a tótnak vackor a fügéje”*.

Nádasdy a leggyöngébb oldaláról kerülte meg János királyt: az ellenkirályra panaszkodott, annak a hibáit halmozta egymásra.

Mert az is kedves ugyan a híres nagy emberek előtt, ha őket hízelegve dicsérik, magasztalják, de még sokszorta kedvesebb, ha a vetélytársukat ócsárolják.

– Ferdinánd király sokat ígért, semmit sem váltott be: az országot is itthagyta, feléje sem jött többet; az országgyűlést nem hívta össze, hadainak nem fizeti a zsoldot, azok is rablásból élnek; ahelyett, hogy a török ellen készülne, a protestáns fejedelmekkel küszködik: a király helyett Budán a nádor, Báthory István kormányozott volna, ha tudott volna hozzá. De az is, amint hírét vette, hogy Szolimán jön Buda felé, úgy elszaladt, hogy azt

sem mondta meg, hova bújik. Budavár védelmét Nádasdyra bízta. De annak nincs a védelemhez több ereje kétezer német katonánál s huszonnégy ágyúnál. *Besserer uram*, a katonai főparancsnok, amint a török Tolnáig jött, maga is kereket oldott: itt hagyta a várat seregestül. S a nagy zűrzavar hegyébe még Ferdinánd király egy fennhéjázó levelet bocsátott ki, aminek kópiáját a várkapura kiszegezték, amelyben ugyancsak nyálazza a markát, hogy így meg amúgy kikergeti a törököt Magyarországból; de sőt még Jeruzsálemet is elveszi tőle. Nem elég, hogy megsiratnak, még ki is nevetnek bennünket.

Mindezt nagy kedvére vált hallani Zápolyának. A Ferdinándpárti magyarok panasza volt az ő legerősebb védelme. Két rossz közül az öregebb jóvá teszi a kisebbet.

Hanem azért mégsem fogadta el Nádasdynak a kapitulációját. Pedig az a süvegében hozta eléje, úgy kínálta Buda várát. Jöjjön minél előbb János király a maga csapatjaival, s nyílt kapukat talál.

– Tudod, Tamás, nem lehet az, hogy én most Buda várát egy ágyúlövés nélkül elfoglaljam, mert azzal megsérteném a hatalmas török szultán büszkeségét, aki diadalai sorába kívánja iktatni Buda várának ostrommal elfoglalását, s ha abban én őt megelőzném, énrám bizonnyal megharagudnék. Azért csak eredj te vissza Budára, és várd el, amíg a szultán megszállja a várat; engedj a bástyáid oldalába egypár rést lövetni, s akkor tűzd ki a fehér zászlót, s aztán kösd meg a szultánnal a kapitulációt. A szultán nagylelkű: amit megfogad, azt meg is tartja.

Ezzel a jó utasítással visszabocsátá János király az *ellenséges várpa*rancsnokot Budára.

Mikor Nádasdy eltávozott, a király mellett levő magyar urak sopánkodának, hogy mégis kár volt a felajánlott kapitulációt el nem fogadni s a nyitott kapun be nem sétálnia várba.

A király bölcsen megnyugtatá őket.

– Bemenni könnyű Buda várába; de kijönni nehéz. Ha mi, *kétszáz magyarok* most bevonulunk a várba, az a kétezer német, aki benn van, minket könnyen elfoghat. Hátha a ravasz Nádasdynak csak az a praktikája, hogy engem és titeket becsaljon az egérfogóba? Akkor egy palloscsapással ugyan hamar véget vethetne az én királyságomnak.

Ezt az okot mindenki helyesnek találta. És eszerint János királyból ezúttal a félelem nagy diplomatát csinált.

Eközben a budai oldalon előnyomult a török derékhad. A szultán a Kelenföldén ütteté fel a sátorát, s parancsot adott az ostrom megkezdésére. A Dunán felszállított ágyúit felállítá a várral szemben. A várvédők egy ágyúlövéssel sem háborították az előkészületet.

Az első lövésekre nagy rés törött az *István tornyon*, a második a középbástyát rongálta meg, a harmadikat nem várta be Nádasdy; de gyorsan kitűzette a fehér zászlót.

Amint meghallotta a szultán, hogy Buda vára feladta magát, azonnal sietett, azt saját személyében átvenni.

S minthogy a lövések által a kapu bejárata betemetődött, lóháton nem mehetvén fel a várba, a szultán leszállt a nyeregből, s a fedett lépcsőn gyalog ment fel, nem sajnálva az „aranycsizmáit".

Mikor ezt látták odafenn a várban, hogy a szultán gyalog jön fel, aranycsizmákban, nagy lett a polgárság között a felindulás. Az utcákon sár volt. A német polgármester, Wolfgang, posztónyíró volt. Nagy hamar kiterítteté posztóit az utcák mentében, s minthogy

mindaz nem volt elég, a házakból a vánkosokat és párnákat hajigálták le az utcára, hogy a szultán be ne sározza az aranycsizmáit.

Nádasdy azonban nem várta be a szultánt, hanem amint az a keleti fedett lépcsőn felfelé lépegetett, ő azalatt a rejtett lépcsőn Pest felé leballagott, s csónakon átkelt János király kisjenői táborába.

A szultánt a királyi várban csak Szente uram fogadta, az öreg várnagy, aki minden viszontagságban híven megmaradt a helyén. Másodízben is végigjárta a török császár Hunyadi Mátyás pompás vártermeit, s azzal parancsot adott a janicsár agának, hogy rögtön siessen egy zászló janicsárral és tíz zulákkal a pesti oldalon táborozó János királyhoz, s azt minden magyar kíséretével együtt hozza ide, s bánjon vele utasítása szerint.

Azután a polgármestert és a nótáriust hívatta maga elé, s tolmács által tudatta velük rendeletét, mely szerint mindenkinek, aki Buda várában és városában lakik, életét, vagyonát és szabadságát biztosítja, s az összes török katonáknak halálbüntetés alatt megtiltja a legcsekélyebb kihágást is a lakosság és a kapitulált katonaság ellenében.

S az ilyen rendeleteknél a szultán szigorúsága ismeretes volt. Egyszer egy zászlóalj szpáhit megtizedeltetett azért, hogy parancsa ellenére a búzavetéseket legázoltatták.

Azzal a szultán ugyanazon az úton, amelyen jött, visszatért kelenföldi táborába. Még az éjszakát sem tölté Budavárában. Az a magyar királynak volt átengedve egészen.

A janicsárok és zulákok jöttek nagy sietve a pesti oldalról Buda várába. Hozták magukkal a magyar királyt és fegyveres kíséretét. Olyan sietve hajszolták őket, hogy a legtöbben azt hitték, hogy most veszteni viszik. A fehérvári kapun át hozták fel a királyt a várba, egyenesen a királyi palotába.

Ott a hajdani trónteremben felállították a trónt, mely egészen török mintára készült, pompás baldakinnal és kerevettel; rendkívül becses és drága trón volt!

Ekkor a csausz-vajda azt kérdé a királytól:

– János király, látod-e ezt a széket?

– Látom.

– Ülj bele e székbe, ahogy az én uram, a szultán megparancsolá, hogy veled cselekedjünk.

S azzal a vajda egy intésére négy csausz megkapta a királyt, kettő könyökénél, kettő a térdeinél fogva, s a levegőbe fölemelve beülteték a trónba. Aztán ismét meg ismét fölemelték; háromszor behelyezék a kerevetbe. Ez volt a trónelfoglalás ceremóniája török szokás szerint.

Ez megtörténvén, a csausz-vajda a következő beiktatási beszédet tartá János királyhoz, mégpedig, hogy az ünnepség tökéletes legyen, *tót nyelven* („Slavonica lingua”, valószínűleg bolgárul).

– A legmagasabb Isten megadta neked a szerencsét és hatalmat, hogy a te Magyarországodon uralkodjál, és más tartományokat is meghódíthass. Élj a te hatalmaddal.

Erre valamennyi csausz, zulák és janicsár három ízben arcra borult a király előtt, ezen kiáltással:

– A legmagasabb Isten engedje, hogy mindnyájan meghalhassunk a te lovadnak a lábai alatt.

Erre ismét felugrának, s hangosan üvölték háromszor:

– Allah! Allah! Allah! Hői!

S erre valamennyien felkerekedének, s gyors iramodással futottak ki a királyi palotából; onnan végig az utcán, ki a várkapun, se jobbra, se balra nem néztek, ahogy nekik meg volt parancsolva.

Néhány perc múlva nem volt egy török sem Buda várában. Zápolya és hívei egyedül voltak Mátyás király dicsőséges palotájában. Így ment végbe János király trónfoglalása.

XXXV. FEJEZET – Igazság-e, vagy mese?

Zápolya elérte hát, amiről annyit álmodott, s amit Fráter György Lengyelországban megjósolt neki, hogy ott fog ülni fényes Buda várában a királyi székben.

Hajh, mennyire más volt ez a Buda vára, miként a hajdani, melyet Lajos király idejében látott!

Azt a régit még Szolimán első hadjárata alatt leégették a törökök. A nádor, prímás, kincstartó palotái, a Fuggerek hatalmas házai elpusztultak; az utcákon nem robogtak a hajdani fényes hintók, a hordozó zsellyéket nem követte a hajdúsereg; semmi kengyelfutó, apród, alabárdos. A leégett palotákat megvásárolták potom áron a szomszédból betelepült német iparosok; a nemesi címerek fölé ki volt függesztve az olló, a csizma, a perec, a posztónyíró, a kulcs, a patkó. A hajdani magas, mázolt cserepes tetőket helyettesíté a deszkázott eszterhaj. Szekeret sem lehetett látni a piacon; a szamár volt az egyedüli teherhordó állat.

Milyen nagy volt még hat év előtt a lárma amiatt, hogy Buda várában egy csoport német rontja a levegőt; a magyar nemesség törvényt hozott, hogy azok mind eltávolíttassanak, most pedig német volt minden; a viselet, a beszéd, az erkölcs. S János királynak az volt a nagyobb gondja, hogy ezeket a németeket rábírja szép szóval, maradjanak itten, mert különben üres marad Buda vára. Nagy része a lakosságnak meg is nyugodott a biztatásban. Nekik János király is olyan jó volt, mint Ferdinánd.

Élelmiszer elég volt felhalmozva a várban. Nádasdy húszezer emberre számított, s féléves ostromra, ahhoz mérte az előkészületeit. Aztán kapott kétezer embert, s tartotta várostrom fél óráig. Így aztán annyi liszt, szalonna, bor megmaradt, hogy abból a lakosság között is lehetett szétosztani.

A király magával hordta a szakácsát; az elkészíté az ebédet az udvariak számára (még akkor főméltóságok nem voltak, csak *jó cimborák),* a várost körülsétálván, az urak asztalhoz ülének, s hozzáláttak az étkezéshez.

A hosszú asztal nagy sávolyos abrosszal volt leterítve egész az asztal hídjáig. Mikor a király elhelyezkedék az asztalfőn: észrevevé, hogy a kinyújtott lába valami kemény tárgyba beleütődik. Az étekfogónak megparancsolá, hogy nézze meg, mi az, és távolítsa el onnan.

Az étekfogó bebújt az asztal alá, s mikor ismét előhúzta a fejét az abrosz alul, sápadt volt az arca; egész halálfia lett ijedtében.

– Jézus Mária! Fölséges uram!

– No, mit láttál?

– Nem merem megmondani.

– Mondd meg bátran!

– Egy koporsó van itt az asztal alatt.

Erre a szóra az urak felugráltak a székeikről; csak a király maradt ülve. Ellenben Nádasdy Tamás elkezdett hangos hahotával kacagni.

– Ne ijedjetek meg, urak! – monda a volt várkormányzó. – Tréfa van ebben a castrum dolorisban. Ezt a koporsót a derék Besserer generális csináltatá magának, akit Ferdinánd király Buda vára fővezéréül ideküldött. Megesküvék, hogy a várat az utolsó csepp véreig védelmezni fogja, s csak ebben a koporsóban fekve engedi magát kivitetni a várból! Aztán ő volt a legelső, aki megszökött, mikor a török Eszéknél átlépett a vízen. Én aztán megtartottam a bútordarabot, igen alkalmas volt a boros átalagokat elrejteni benne.

Azzal nagy nevetés között előhúzták a csodálatos bortartó ládát az asztal alól. Szép, gyantáros koporsó volt, a tetején kiverve ezüst szegekkel „Besserer Szigfrid" neve; a felemelt teteje alatt pedig a boros átalagok.

Ez a koporsó volt az első nevetni való tárgy János király trónfoglalási útjában.

Az ebédre következett délután azonban egészen lerontá a vidám hangulatot.

A várban levő kapituláns német helyőrségből valami négyszázan, s velük együtt mintegy negyven iparos polgár, felgyülekezék a királyi vár elé, s ott sorakozva, követeik által tudaták a királlyal, hogy ők nem maradnak tovább itten, hanem hazamennek Bécsbe.

Mind a király, mind a kísérő urak váltig biztatták és rémisztgették őket, hogy ne menjenek ki a várból. Itt biztos helyen vannak. Ha egyszer innen kivonulnak, senki sem felel az életükért. De azok megbikacsolták magukat, hogy ők mennek. Sőt még a városbíró, Wolfgang posztónyíró is velük akart menni, a gazdagabb polgárokkal együtt.

A királynak nem volt hatalma őket visszatartani. Nádasdynak pedig nem engedelmeskedtek: nekik nem vezérük többé! Tehát el kellett őket bocsátani.

Az elvonuló német csapatok azután kibontott zászlókkal, teljes katonai pompával, dobverés mellett vonultak ki a bécsi várkapun át a vörösvári út felé. Amint azonban a lógodi mezőre értek, egyszerre előrohantak az erdőbül a lesben álló janicsárok és lovas szarácsiak, s a körülfogott csapatot elnyomták baromsokaságukkal. Egy sem menekült meg a német katonák közül.

A várban maradottak onnan nézték a bástyafokrul a kétségbeesett küzdelmet, mely alig tartott egy óráig.

A ruháiktól megfosztott holttestek ott hevertek a török tábor másnapi elvonultáig. A janicsárok a zsidóvárosban vásárt ütöttek a lemészárolt katonák és polgárok öltözeteiből. János király csak az otthagyott hullákat eltemettetni jöhetett elő a várból. Ez volt uralkodásának bevezető lapja.

…Így adja elő a napok történetét a legközelebbról látott szemtanú, Szerémi György káplán.

Mást énekelnek azonban a magyar hegedűsök, s megint mást a török krónikások.

Ezek szerint úgy történt Buda vára megostromlása, hogy Nádasdy Tamás végső leheletéig védte Buda várát, a török sereg első rohamát vitézül visszaverte. De miután a törökök egy tűzakna felrobbantása által a várfalon rést ütöttek, a fellázadt német katonák rárohantak a vezérükre, megkötözték, s börtönbe zárták. Maguk aztán kapituláltak, s átadták a várost a töröknek.

A győzelmes basák ott találták Nádasdyt a börtönben megláncolva. Menten a szultán elé cepelték, aki elmondatta magának a magyar vezérrel a várvédelem történetét. Efölött

a szultán haragba jött, s azt parancsolá, hogy Nádasdyt foglyul kell küldeni Sztambulba. Vitték rögtön a hajókhoz. Mikor azonban a Duna-parton a csónakhoz értek, Nádasdy kiszabadítá magát az őrei kezéből, s egy csónakba beleugorva, az egész török hajóhad szeme láttára átevezett egyedül a Dunán, s János király táborába menekült. Ekkor megint a németekre haragudott meg a szultán a vezérükön elkövetett árulásért, s mint áruló hitszegőket méltán és érdemük szerint koncoltatá fel szeme láttára.

Hát így sokkal szebb a történet, s a magyar vezér vitézségének és a török szultán nagylelkűségének öregbítésére szolgál. Magam is elismerem, hogy mint költőnek, inkább ezt a mesét kellett volna igaz történetül elfogadnom, mint az igazat elmesélnem. Mégis az utóbbit választottam, mert magyar hegedűsök, török krónikások az ő uraik asztaláról *dúskálkodtak*, azoknak *hízelkedtek*, de a szegény káplán együtt *koplalt* a királyával, *s sohasem hízelkedett neki*.

XXXVI. FEJEZET – Az angyali korona

Szolimán szultán másnap az egész táborával felkerekedett, és megindult Bécs felé.

Útközben Ajász basa meglepte Visegrádot, s minden nevezetesebb ellenkezés nélkül elfoglalta. Várvívás nem volt célja e hadjáratnak, de Visegrádot a szultán kívánta elfoglaltani, mert a futtában elfogott Perényi Péter koronaőrtől megtudá, hogy ott van Magyarország angyali koronája.

Ekkor aztán a fogoly koronaőrt a koronával együtt felküldé Budára János királyhoz.

Zápolya könnyen megbocsátá Perényinek a hűtlen elpártolást, a koronával együtt való visszapártolásért, s ezzel az eggyel is szaporodott a főurak száma szomorú fényű udvarában. A két első *híve* fogolyként került hozzá; Nádasdy és Perényi. Jó kezdet! Harmadiknak önként jelent meg Petrovich Péter, rokona.

Szent Ferenc hittérítő napján kapott János király Bécs alól egy a szultán által diktált levelet, ilyen tartalommal:

„Tiszteletreméltó barátom! Örüljön felséged, mivel a te ellenségeidet Bécsbe körülszorítottam, hogy az Iszter folyóbul vizet nem meríthetnek, sem nyílást nem találnak, melyen át városukból kimenekülhessenek, mert az én népeim körülfogták aztat; annálfogva rövid időn mindjárt azonnal el lesz foglalva Bécsnek városa."

A Szent Ferenc napjára egy hétre következő Szent Lukács napján azonban olyan goromba idő állt be, amely derék télnek is bevált volna. Kegyetlen északi széllel jött a hóförmeteg, s ez ellen nem volt Allahnál segítség. A törökök szakálla nem volt szokva a zúzmarához, kopasz tarkója a hóeséshez. Semmi parancsszó nem volt képes ott marasztani a török hadsereget. Mind felszedték a sátraikat, s takarodtak sebesen Bécs alól.

Szolimán gyors szekereken előreküldé az ácsait, hogy készítsenek Buda és Pest között hidat. Takarodót fúvatott. Azon az úton, amelyen jött, a Dunán túl, visszamennie nem volt tanácsos, mert annak a környékét már jövet kiélte a török sereg; a Dunán innen még volt *élet.*

Negyednapra készen állt a híd a két város között. Jó, erős hajókon épült híd; olyan széles, hogy három teve elmehetett rajta egymás mellett. Ezen a hídon kellett átvonulni az egész török hadseregnek. A basák, agák a híd mentében csónakokon követték az ezredeiket, s buzogányokkal ütötték a rendetlenkedőket. Éjjel is tartott az átvonulás, amikor nagy üstökben égő szurok világosítá meg a hidat.

Amint János király értesült róla, hogy Szolimán megérkezett Ó-Budára, eléje sietett egynehány erős szívű barátjával; mindössze a két barát (Ferenc és *György),* Verbőczy és Petrovich. A többi félve hátramaradt. Azok között volt a nemrég érkezett Várday, esztergomi prímás és Perényi Péter, akik János királynak meghódoltak.

A szultán sátorában ismét magányosan tanácskozott a két uralkodó, Memhet tolmácsolása mellett, s Szolimán megígérte Jánosnak, hogy jövő évre újból megindítja a Bécs elleni hadjáratot.

Nyolc álló napig tartott a török sereg átvonulása a pesti oldalra. Végre elérkezett Szent Dömötör napja, aki is a magyaroknak különösen tisztelt szentje vala: úgyhogy a juhászok, gulyások, csikósok ennek a napjától számították az esztendőt, a nagy alföldi városban, Szögedében külön temploma volt, ékesen faragott szobrával, kinek is minden neve napján új subát tettek a vállára. Midőn Hunyadi Mátyás király Szegeden országgyűlést tartott, meglátva, hogy Szent Demeter vállán igen dísztelen suba volna, levétette azt onnan. S saját drága bársonyos, prémes és bogláros mentéjét akasztá a nyakába, ahogy ez a szentek történetében olvasható.

Ezen a napon költözött át a Dunán Szolimán fényes parádéval. A Budán talált huszonnégy ágyúból tizenkettőt elvitt magával diadaljelül, a hátrahagyott tizenkettőbül János király üdvlövéseket durrogattatott a szultán tiszteletére: olyan jó sikerrel, hogy négy „szakállas" szétrepedt. Amellett a trombitások és síposok igen szépen hangicsáltak.

A szultán sátorát a gubacsi pusztán állíták fel, s pihenőnapot tartottak.

Ezalatt Szolimán felizent Budára János királyhoz, hogy szeretné meglátni az „angyali koronát".

Zápolyának nem lehetett ingadozni az ösztön ellen. Az a korona bizony a szultán kegyéből jutott az ő kezébe vissza. Mégis saját személyében vitte azt át lovon ülve, a szultánhoz, a Rákos mezejére, akivel most már harmadszor találkozott.

A szultán pompás aranyozott háromlábúra helyezteté el a koronát, s azután karon fogva János királyt, ismét elvezeté őt az istállójába, s megajándékozá egy fehér arab ménnel és azzal a fekete paripával, melyen saját maga lovagolt a hídon keresztül. Azonfelyül ingyen ajándékba átengedé a királynak a nagy derék hidat, melyet a két város között veretett, s az összes keresztény foglyokat, akiket a janicsárok rabszíjra fűzve magukkal hurcolának.

Ezen való örömében János király egészen megfeledkezett a koronárul.

Csak midőn Budára visszakerül, a szultán ajándékainak jó hírével, s a prímás kérdésbe tevé előtte; „Hát a szent korona hol van?", akkor jutott eszébe, hogy azt bizony ott felejtette a szultán sátorában.

– Vissza pedig nem mehetek érte, mert én már a szultántól búcsút vettem, összeölelkeztünk, csókolóztunk: nem lehetek olyan goromba, hogy most megint visszamenjek hozzá a koronáért.

– Azt pedig vissza kell hozni! – kiálták minden oldalról a hívei.

– Menjen hát érte más!

A prímás és Perényi szánták rá az életüket, hogy elmenjenek a félelmes oroszlán barlangjába, visszakövetelni tőle Magyarország legszentebb kincsét, az angyali koronát.

A szultán kegyesen fogadta mind az egyházfejedelmet, mind a bánt. Megértve a tolmácsa által azoknak a rangbeli méltóságát, előttük is ismétlé a királynak tett fogadását, hogy Magyarországot, a Szerémséget, s Boszniának azt a részét, melyet Ulászló bírt, átengedi János királynak a váraival együtt; és követelte a két főúrtól, hogy esküdjenek előtte hűséget János királynak, amit azok teljesítettek is.

Ezalatt megpillantá Várday Pál érsek az állványra tett koronát.

– Mit keres a magyarok koronája e helyütt? – kérdezé a szultántól.

A nagyúr dölyfösen felelt.

– Ha volt, volt a magyaroké; mot pedig a törököké. Csak azért akartam meglátni ezt a koronát, mert azt beszélik róla, hogy az angyalok hozták, s mi törökök nagyon tiszteljük az angyalokat.

Akartam látni, hogy hát milyen drágaköveik vannak az angyaloknak. De bizony mondhatom, hogy nagyon közönséges drágakövek; nem sokat érnek.

A prímás és a bán készen volt a feleletre. Előszedték a saját drágaköveiket, melyeket kincstárukból hoztak el, s felajánlák azokat a szultánnak, váltságul a koronáért.

A gyémántok, rubintok, zafírok nagyon megnyerték a szultán tetszését.

– No, hát vigyétek vissza a koronátokat a királynak; viselje egészséggel.

Elébb azonban a szultán felpróbálta a fejére a koronát, s utána a jelen volt basák, Ibrahim, Ajász, Memehet, mind játékot űzve a szent ereklyéből, sorba feltevék azt kopasz tarkóikra; úgy adták át végül a prímásnak.

A két főúr vágtatva sietett vissza Budára a koronával.

Midőn a prímás elmondá a király és az udvariak előtt a történteket, s amidőn odaért, hogy azt az angyali ereklyét hogy illeszték egymás után a fejeikre a török vezérek, kicsordult a könyű a főpap szeméből, s mint a zápor hullott a kezében tartott, a kebléhez szorított koronára, s ez a könnybaptisma lemosta a foltot a szent ereklyéről.

A többi is mind sírt, aki csak jelen volt; maga a király is úgy sírt, mint egy gyermek. – Csak egy ember volt, aki visszafojtotta a könnyhullatását; Fráter György. Összefont karokkal ott állt, és hallgatott. Magában gondolá: „Az arany rozsdáját, a korona foltját csupáncsak forró vér moshatja tisztára.”

XXXVII. FEJEZET – Az első bankó

A szultán visszatért Sztambulba, pusztulást, ínséget hagyva maga után mindazon a vidéken, amelyen táborával végigvonult. Pesten és Budán háromezer janicsárt és besliát hagyott a török nagyvezér, Kászon vajda és Momyn vajda vezérlete alatt, akik fölött parancsnokolt a szultán kegyence, Gritti Alajos.

Ezek pedig olyan istentelenül viselték magukat a városban, hogy asszonynak, leánynak veszedelem nélkül nem lehetett kimenni az utcára fényes nappal. A templomokat és a temetőket is megfertőztették.

Ezeknek a barátsága miatt olyan gonosz híre futamodott János királynak és a pártjának, hogy a pápa exkommunikálta mind a királyt, mind a vele tartó magyarokat.

– Így mi nem örököd̈ünk meg Magyarországon – monda Fráter György a királynak, midőn egy este egyedül maradának.

– Hát mit cselekedjem?

– Gyűjts hadsereget a magyarok közül, hogy a magad erejével védhesd meg magadat, s a törököket hazaküldhesd.

– Ahhoz elébb országgyűlés kell, mely a nemesi fölkelést elrendelje.

– Ne várj te a nemességre, azzal már megpróbáltad a harcot Ónodnál, Tokajnál, Szinnánál. Fordulja parasztokhoz, akikkel bejöveteled napjaiban győztél.

– A parasztnak meg zsold kell. A kincstár üres. Az arany-, ezüstbányákat az ellenkirály bírja. Adót, füstpénzt senki sem fizet, mert senki sem jár utána. A sóbányák Athinay Diák Simonra vannak bízva, de az csak ad calendas graecas biztat a jövedelemmel. A harmincadok jövedelmét Gritti veszi által, de annak a kasszájában alig gyűl össze annyi, amennyi az ő saját pompás udvartartására s a török had zsoldjára elég: annak is a nagy része hamis pénz.

– Bízd rám a kincstartást, s én megtöltöm a hadipénztáradat.

A király rábízta Fráter Györgyre a kincstartóságot, teljes hatalmat adott neki a király nevében intézkedésre.

Fráter *György* azon kezdte, hogy lement Kolozsvárra, ahol már volt egy könyvnyomtató intézet, s ott nyomatott sok százezer forintra menő papirosjegyeket: aranyra és ezüstre szólókat. Kétféle pénzjegyeket nyomtatott. Külön a pápistáknak, külön a kálvinistáknak. Amazokét díszíté a kereszt, emezekét a kakas jelvénye; mind a kettőt Magyarország címere. Az egyiken felyül ez állt: „Dicsértessék a Jézus Krisztus”, alul: „Minden lélek dicséri az Urat.” A másikon pedig felyül: „Az erős Isten uraknak Ura!”, alul pedig: „Erős várunk nekünk az Isten”.

A jegyek szóltak aranyakra és forintokra, és ki volt rajtuk írva, hogy azok minden adófizetésnél elfogadandók, s a harmincadoknál és sóhivataloknál kész arannyal és ezüsttel beváltandók.

Akkor aztán szétküldé a biztosait Fráter György bort, búzát vásárolni.

Azon évben ugyan meghallgatta a teremtő azt a zsolozsmát, hogy:

„Ez esztendőt megáldjad!
Bő zsírral ékesítsed!”

Olyan termés volt búzában és rozsban a Tisza és Temes közt, hogy nem győztek elég vermet ásni az áldásnak. A gerezd is ontotta a levét: hitelben is adták a bort.

Fráter György potom áron felvásárolta a fölösleget.

Lengyelországban pedig ugyanazon évben nagy volt a szárazság. Magas ára volt az életnek. Fráter György nagy társzekerekkel hordatta át Halicsba a magyar terményeket, s ott készpénzt kapott értük: teljes értékű, jó lengyel aranyat és tallérokat.

Rövid időn megtelt a király hadipénztára. Zápolya azonnal megbízta Nádasdy Tamást és Czibak Imrét a hadtoborzással. Volt ember elég, aki fegyvert fogjon, csak fizessék a zsoldját. Nádasdy a Dunán túl, Czibak Imre Erdélyben gyűjté a zászlóaljakat; maga János király Pesten, Budán alakított magyarokbul, rácokbul derék csapatokat. Nem nézték már le a királyt; mert tudott fizetni.

De annál nagyobb volt a morgolódása a két kincstárnoknak: Diák Simonnak és Gritti Alajosnak, mikor a kasszáikat tele látták keresztes és kakasos papirosokkal. A nép fizette már az adót nagy buzgósággal, csakhogy szabaduljon a cédulájától; vették a sót mázsával, akiknek máskor fonttal mérték; rengeteg jövedelme lett a sóbányáknak. Csakhogy az mind papiros volt.

Azt ugyan Fráter György megint mind átvette készpénz gyanánt, s aztán ismét bort, búzát, vágómarhát, posztót, sáfrányt, fűszerszámot vásárolt rajta: maga volt pék, kocsmáros, szatócs, olajkáros. S az üzlet pompásan sikerült. A király hadipénztára mindig arannyal, ezüsttel volt tele, a tavernicus, pisetarius, kamarás és bérlő ládája pedig töltekezett cédulákkal. Ezek aztán kénytelenek voltak az ország jövedelmével beszámolni, mert a papirospénzből nem csináltathattak kelyheket, tálakat, miként a hajdani boldog időkben. S ez volt a fődolog: hogy Fráter György rendszere mellett nem lehetett *lopni! Az* ércpénzt ő vette át a terményekért, s azt a király fordította az ország céljaira. *Ők ketten nem loptak.*

Hullott is a szidás a barát fejére, mint a jégeső.

Hanem János királyon segítve lett.

XXXVIII. FEJEZET – A hét vendégfej

A rákövetkező télen át a Budán maradt magyarok elég vígan farsangolának. Télen nincs hadjárat; a Duna is végig be van fagyva; gályákkal nem lehet járni. Az ember mit csinálhat ilyenkor okosabbat? Iszik meg táncol.

Amint kitavaszodott az idő, János király Fráter Györggyel együtt leutazott Erdélybe, Kolozsvárra, ahol a barátnak sikerült a nemzeti rendeket, éppen úgy, mint a székelyeket és szászokat János király pártjának megnyerni. Ezzel egy hatalmas mentsvárat szerzett meg a nemzeti ügynek. Erdély magában egy külön ország. Azalatt Bánffy János kormányzott Pest-Budán a király nevében.

Időközben a Ferdinánd-pártiak, felhasználva a király távollétét, egy merész kézcsapással megkísérték Budát elfoglalni; de biz ők Kászon vajda török ezredeitől véresen visszaveretének, s egész Esztergomig űzetének.

A nyár derekán aztán nagyobb készülettel jöttek vissza. Ferdinánd király Roggendorf Vilmos tábornokát küldé le az ostromló sereggel Buda visszavívására. Voltak abban a seregben németek és csehek, spanyolok, Károly király segédhadai és a magyar németpárti urak ezredei: Török Bálint, Báthory András, Bánffy Boldizsár és a Thurzók vezetése alatt. Nagyszámú ostromágyúikat vitorlás gályák szállíták alá Ó-Budáig.

Ezekkel szemben állt János királynak a védelmére Momyn vajda és Kászon vajda török dandára; egypár ezer ember, Petrovich rác zsoldosai s Nádasdy és az Ártándyak mezei hadai. Mindössze háromezer harcos. Az utolsó napokban szaporítá a védő tábort a Sztambulból visszatérő Gritti négyszáz lovassal.

De a Ferdinánd-pártiak ostromló serege sem ment többre kilencezernél.

Valóban komédiának látszik, hogy Magyarország két ellenkirálya ilyen hadseregeket állított egymással szembe.

De könnyen tragédia lett volna abból, ha Fráter György nem áll a résen.

János királynak senki sem volt igaz híve. Ezek az urak, papok, katonák, mind csak a saját szerencséjüket vadászták.

János király, amint megtudta Roggendorf közeledését, megparancsolá Czibaknak, akit Erdély vajdájává nevezett ki, hogy jöjjön gyorsan Budára segélyére. Czibak el is jött, de csak a hajdúit hozta magával, az erdélyi sereget otthagyta a Királyhágón túl, s midőn ezért a király megtámadta, azt felelé neki:

– Hisz ezt sem tudod élelmezni, aki már itt van.

Egész Buda várában nem volt több nyolc ágyúnál. De még az is sok volt, mert pattantyús nem akadt hozzá több, mint kettő. Az egyik egy Augustinus-barát volt: Fráter András, a másik egy László nevű ezermester. Azonkívül volt még egy német pattantyús is, de az

szándékosan annyi puskaport tömött az ágyúba, hogy rögtön szétrepedt. El kellett csapni. Golyójuk meg éppen nem volt. A király tizenkét dénárt fizetett a polgároknak minden behordott ágyúgolyóért, melyet a németek belövöldöztek; azokat lövöldözteté vissza. Az ellenpártiaknak pedig hatalmas ágyútelepeik voltak: egy nap száz lövést is tettek a várfalakra. Azonban tüzes golyókkal nem lövöldözének, s így a házakban kárt nem tettek; különösen ügyeltek pedig arra, hogy a királyi vár tájékára ne tévedjenek a golyóik.

Annálfogva a polgárságnak nagy mulatságára szolgált az egész ostromjáték. A nemesség is részt vett abban, naponkint kirohanva lóháton a várkapun, amidőn a szemben levő német táborbul szintén előnyargalának a magyar labanc urak a bandériumaikkal, s ott aztán a mezőn előre-hátra nyargalásztak, mintha lovagjátékos kontratáncot járnának, a kardjaikat összecsapkodták, de senkit meg nem vérezének, ellenben a János-párti kapitányok a Ferdinánd-pártiakkal egész diskurzust folytattak, sőt egy ízben Török Bálint Ártándy Balázsnak egy szatyorban két csukát is ajándékozott, vigye fel Zápolyának, jó lesz tormával. Azoknak a halaknak a gyomrában pedig levelek voltak elrejtve a János-párti vezérekhez.

Fráter György ismerte jól az embereit; de úgy tett, mintha semmiről sem tudna. Hadd mutassák ki még jobban a foguk fehérét. Egy reggel azonban, amidőn a német táborbul ismét előszáguldottak a magyar leventék, kötekedő szóval hívogatva vitézi ellenkezésre a várbeli magyarokat, a hirtelen felnyitott kapun Ártándy magyarjai helyett Gritti török szarácsijai rohantak ki rájuk. Abból aztán komoly verekedés támadt, mely nem maradt halottak nélkül.

És ezen gorombaság után a német tábor magyarjai helyett a spanyolok álltak az első csatába, mint akiknek nagyobb gyönyörűséget okoz a törökökkel verekedni. Néha egész rótákban, de egyenkint is kiálltak a vitézek összemérkőzni. Egy ízben egy spanyol lovag rúgtatott ki a vár előtti mezőre, párviadalra hívogatva a várbelieket. Erre egy gyalogos janicsár jött ki a kis ajtón, egy szál karddal. A spanyol vitéz nekisarkantyúzta a paripáját, s halálos döfést mért felé a hosszú spádéjával. A janicsár azonban félrecsapta a spádét a kardjával, s oldalt ugorva, bal kézzel megragadá a hidalgó selyempalástját, mely arany skófiummal volt kivarrva. A spanyol eleget gyakdosott feléje a spádéjával; de a janicsár folyvást rángatta a palástjánál fogva, s emiatt sosem bírta eltalálni. Eközben folyvást forogtak egymás körül, *mint Ezékiel próféta víziójában a szárnyaiknál összenőtt kerubimok*, a kétféle nézőközönség nagy mulattatására: a spanyol egyre szurkált, a török folyvást ráncigált; utoljára az okosabb engedett: tudniillik a selyempalást; az leszakadt a láncárul, s a török kezében maradt. Ekkor aztán a spanyol lovag megfordult, s hazament palást nélkül, a török is megtért a várba a kezében maradt cifra palásttal.

Ilyen hiábavalóskodással töltöttek el heteket, hónapokat.

Eközben három szökevény érkezett fel Budára a Ferdinánd-párti táborbul: egy magyar, egy spanyol és egy német. Ennek a neve volt Kristóf diák. Megszökésének az volt az oka, hogy kockajáték közben a pajtásának, aki a pénzét, palástját elnyerte, dühében levágta a kezét. Hogy az akasztófát kikerülje, átszökött az ellenséghez. Szabadszájú, fecsegő fickó volt.

Beszállásolták a várnagyhoz, aki tudott németül, s az jól megvendégelte a diákot; ott volt a vacsoránál Nagy Gergely és Miklós lovász, Keresi Ferenc étekfogó a káplánnal együtt. A király és Fráter György pedig egy oszlop mögé voltak elrejtőzve. – A bor nagy hamar felnyitotta a diáknak a száját, s a barátkozó cimborák kérdezősködéseire híven el-

mesélte, hogy *a német táborban azért halogatják az erősebb ostromot, mert arra várnak, hogy a János király melletti főurak beváltsák az ígéretüket, miszerint a királyt élve elfogják, s megkötözve adják át a Ferdinánd pártiaknak; a hintót is készen tartják négy fehér lóval, amelyen Bécsbe fogják szállítania fogoly királyt.*

A várnagy nem akarta ezt elhinni:

– Hazudsz, diák! Te most extemporizálsz.

– De bizony magam szemével olvastam a levelet, amit Roggendorfhoz írtak; az uraknak neveire is emlékszem, akik erre ajánlkoztak. *Van köztük egy Czibak püspök meg két Ártándy testvér.*

A várnagy befogta a diák száját:

– Elhallgatsz, istentelen!

– De igazat mond ez! – állítá Keresi.

A király Fráter Györggyel észrevétlenül hagyá el a várnagy szobáját, s aztán megparancsolá a lakomán jelenvoltaknak, hogy semmit abból el ne mondjanak, amit Kristóf diáktul hallottak. Ezt pedig felruháztatá díszesen, s Gritti Alajos mellé adta íródeáknak. Szegény Kristófnak szomorú sorsa lett utóbb.

Maguknak az említett uraknak egy szemhunyorítással sem adta tudtul, amit róluk hallott, sem a király, sem Fráter György. De titokban úgy intézkedének, mint akik világosan látnak előre is, hátra is.

Roggendorf végre komolyan hozzáfogott a várvíváshoz. Ágyúi négy helyen törtek rést a falakon: az országpalotánál, a Szent Miklós kolostornál, a Boldogságos Szűz templománál, s a Gellérthegy felőli bástyán. Egyszerre indult meg az ostromló hadtömeg mind a négy rés ellen.

Az országpalota alatti rést a németek és csehek vívták, a kolostor előttit a spanyolok, a templom előttit a magyarok, a Gellérthegyre nézőt a naszádosok.

Ezek ellenében így osztá fel a király a várvédő csapatokat: a spanyol ellen állítá fel a rácokat, a németek ellen a tótokat, s a magyarok ellen a törököket. A magyar csapatoknak, szégyenszemre, a legártatlanabb hely jutott: a Gellérthegyre néző bástya, amelynek magas parkányához csak lábtókon lehetett eljutni. Ezekhez legkevésbé lehetett bízni.

Az ostrom megindulása előtt a király meghagyta a várban levő papoknak, hogy összegyűjtve a koldusokat, rendezzenek nagy búcsújárást és létániát az ég segítségének megnyerése végett. Azok énekelve és imádkozva térdepelték körül a szent szobrot a piac közepén. Maga a király is együtt énekelt és imádkozott velük.

A harci lárma minden oldalról növekedett. Eközben egy lovas vitéz jött nyargalvást a piacra a királyhoz.

– Vizet, uram! Vízre van szükségünk. Az ellenség felgyújtotta a kolostort. – (Látszott a fekete, gomolygó füst a vár végén.)

A király és a szerzetesek rögtön siettek a kúthoz, mely a Dunáról kapta a vizét, s töltötték a *dobosokat:* a király maga adogatta fel a vedret. A rabokat kiereszték a börtönbül, azok vontaták a lajtokat a tűzoltáshoz.

Leghevesebb küzdelem folyt ott, ahol a Török Bálint magyar hadai ostromoltak. Itt voltak Zápolyának legelszántabb ellenségei.

De szemben velük hasonló jó vitézek álltak: Gritti Alajos török besliái.

A beslia, mikor harcba indul, minden öltözetet levet magárul: nincs rajta semmi fegyverzet, egyedül a férfiizmok rettentő pompája egész meztelen dicsőségében kábítja el az ellenséget. Ördögi harcmód ez! Mind a két kezükben egy kard, vérző homlokukba szúrva egy sastoll.

Gritti Alajos maga, lóháton ülve, buzdította a harcosait. A résen már gát emelkedett elesett magyar és török vitézekből. Az ostromlók erőt kezdtek venni: mind többen hágtak fel a résen, már a bástya lépcsőzetét is elfoglalták.

Ekkor Gritti a tarsolyába markolt, s odaszórta tele kézzel a fényes aranyakat az ellenség közé.

Erre a besliák, mint az őrült démonok rohantak az ostromlókra. A vérszomjjal párosult az aranyszomj. Egy arany megér egy kardcsapást. A magyar ostromcsapat vissza lett vetve. Hét hadnagyuk, aki elöl harcolt, halva maradt, azoknak a levágott fejeit a diadalmas besliák kopjahegyre szúrták. S odaszúrták a kövek közé – az ostrom három oldalon vissza lett verve. A tüzet is elolták.

Hanem a negyedik oldalon sikerült a roham. Ahol éppen a magyar csapatok álltak. Azok elnézték tétlenül, hogy a naszádosok hogyan másznak fel a lábtókon a bástyákra, s rögtön hátat adtak, amint kettő-három felkapott a párkányra.

Fráter György megragadta a király kezét.

– Uram, ha király vagy, ne térdepelj most, hanem állj sarkodra, kapd a fegyvert, s öld az ellenséget!

Az utcán már jött rohanva a muskétáshad, és ordítozott:

– Végünk van! Az ellenség elfoglalta a tornyot, nem bírjuk visszaverni!

– No, ha ti nem tudtátok visszaverni, nemes vitézek, hát majd visszaverem én – és a koldusaim! – kiálta a király elkeseredetten. A fájdalom egyszerre hőssé alakítá: kikapta az egyik futó kezéből a puskát. Példáját követték a szerzetesek és a koldusok. Ezek is elhajigálták búcsújáró görbe botjaikat, és elszedték a katonák kezéből a puskát, s futottak a király után: az István torony felé.

A torony párkányán már akkor négy naszádos állt, négy Ferdinánd-párti zászlóval.

A király híres vadász volt: lelőtte mind a négyet.

A barátok és a koldusok aztán visszafoglalták a tornyot, s leverték a naszádosokat a falakról. Ez a példa a budai magyar polgárságot is magával ragadta. Most már ők is kardra kaptak, s vitézül megállták a helyet a bástyákon.

S ezzel Roggendorfék ostroma minden ponton kudarccal lett visszaverve.

Buda vára összes harangjai Te Deum laudamus-ra zúgtak.

Az ostromló sereg bontotta a sátorait. A megszállás a balsiker után véget ért.

A diadal után a király nagy lakomát adott a palotában.

A várőrség utolsó lovai szolgáltatták hozzá a sültet.

Hanem azért volt egy pompája a lakomának, aminő ritkán szemlélhető.

Annak a hét előkelő hadnagynak a fejét, akik a magyar dandárt vezették az ostromnál: odaállíták sorba, egy-egy virágvederbe téve, a lakoma-asztalra. A király ismerte valamennyit személy szerint.

Elmondá a nevüket, beszélt hozzájuk.

– No, te Lőrinc! *Jó barátom! Hát így jöttél a látogatásomra? Ellenségképpen? Mennyi jót tettem én veled! Milyen nagyon szerettelek!* Emlékezel még rá?

Azután a másik fejhez fordult.

– Jarosláv pajtás! *Nézzétek ezt a jó barátomat. Gróf volt Morvaországban, tíz vára volt.* Mégis az én váramat akarta elvenni.

Majd a harmadikhoz.

– *Ez is kedves pajtásom volt. Hányszor poharaztunk egymás barátságára. Hét vára volt otthon.* És szép felesége. Kire maradnak az apró árvái? Így jössz hozzám, Gottfrid?

– *Ez meg itt templomos lovag volt.* Víg cimbora! *Ráismerek a szétálló füleiről.* De sok tréfánk volt egymással néhanapján. Ugyebár, Tibáld? *És a király evett és ivott amellett.* Folyvást beszélgetve a rémséges vendégekhez, a levágott fejekhez.

És a magyar uraknak ott kellett sorban az asztalnál ülni és látni maguk előtt a halott cimborák kőmerev arcát, üvegfényű szemeit, *a vádoló ajkakat*…

Czibak Imrének híres evőtehetsége elmaradt ezen a lakomán. Egy falat nem ment le a torkán. Annál többet ivott.

Ellenben Gritti Alajos egész falánksággal látott a lakomához, török létére bort is eleget ivott. Azt mondá, hogy az efféle asztaldíszítéshez hozzá van már szokva, felséges urának, a szultánnak ünnepélyes lakomáiból.

Czibak Imrével szemközt ült Dóczy János kapitány. Ez is derekasan hozzálátott a gyömbéres tokmányhoz, amit *lóhúsból veresbor mártással* főzetett a király szakácsa. Megszolgált érte. Ő vezette a paraszt zsoldosokat – onnan a szigetből – a cifra ruhás, de lágybélű spanyolok ellen: el is űzte ezeket a falról.

Czibakot bosszantá ez az érzéketlenség. Nem hagyhatta észrevétel nélkül:

– Ejha, Dóczy kapitány uram. Bizony úgy hozzálátsz a sült konchoz, hogy a kutyának sem hagysz belőle.

Dóczy csípősen viszonzá.

– Már hiszen teveled, Czibak Imre, evés dolgában nem mernék kikötni; mert te nyolc tyúknak megfelelsz egy ülő helyedben; de azt az egyet ma is elvállalom, hogy mindazt az ellenséget csukástul megeszem, akit tea mai dicsőséges harcunkban levágtál.

Erre a megbántásra Czibak Imre olyan haragba jött, hogy székéről felugorva egy hatalmas ökölcsapást adott a szemben ülő Dóczy fejére.

Dóczy is felugrott az ütésre, s a handzsárját ragadta. Jó szerencse, hogy Fráter György és Frangepán, a két barát, ott volt a közelben. Azok közbevetették magukat, s csitították a két összekapott főurat, hogy hagyják ezt a vitát máskorra: ne sértsék vele a jelenlevő királyi felséget.

Dóczy ajka tajtékzott a dühtől.

– Ráemlékezzél, Czibak, erre az ütésre! Ezért megfizetek neked!

– Csak legyen hozzá elég *kongó* pénzed – vágott vissza dölyfösen a vajda.

– Bizony *pengővel* fizetek meg érte. Csak te győzd számlálni! – hörgé a kapitány.

Gritti Alajos hidegvérrel ropogtatá az olasz mogyorókat, megkínálva vele János királyt.

S János király úgy tett, mintha jobban érdekelnék az olasz mogyorók, mint annak a két főúrnak a civakodása.

Gritti hét darab felroppantott mogyorót kínált oda a királynak, de volt a tányérján még több is.

– A többi, ami még nincsen felroppantva, talán még jobb lesz!

Ha értette ezt valaki.
Mogyoró! Emberfej! Mindegy az!

XXXIX. FEJEZET – Az orgyilok

Az árulás nem sikerült. Valamennyi magyar főúr mind ellenese volt Zápolyának, még Petrovich Péter is, akiről köztudomású volt, hogy „féltestvére”, Zápolya István természetes fia. Ezek mind eladták volna őt „huszonkilenc” ezüstpénzért. De még veszedelmesebb ellenségei voltak, akik nem fújtak egy követ a magyarokkal: Gritti Alajos és annak a barátja, Laszkó Jeromos. Amaz egy törökbe ojtott olasz; emez egy sok fábul faragott lengyel: mindenféle hájjal megkent csalafinta mind a kettő; aki csak addig tolta János király szekerét előre, amíg maga felkapaszkodott rajta. Most aztán, hogy a tetőre elértek: azon voltak, hogy őt félrelökjék, s maguk osztozzanak meg Magyarország birtokán.

Egyedül Fráter György volt János királynak igazi híve. A fehér ruhás barátnak nem volt semmi indulatja, egyedül a hazája sorsa fölötti aggodalma. Ő nem szomjazott se világi vagyon, se dicsőség után. Ő nem szövetkezett az áruló országnagyokkal; hanem felhasználta egyiknek a haragját a másik ellen, hogy egyiket a másik által irtsa ki az útjából.

Maga a nép jó volt: az, aki báránybőr süvegben járt; de akinek már nyusztkalpag, tarajos sisak, tiara, vagy barétum volt a fején, az mind olyan szent volt, akinek maga felé hajlik a keze.

Roggendorf kudarcot vallott várostroma után a vérszemre kapott várvédők kirohanást intéztek a Rózsák hegyén levő német főhadiszállás ellen, s olyan jó sikerrel, hogy Roggendorf a sátora hátrahagyásával menekült a Dunán álló naszádaihoz.

A német fővezér sátorában a többi hadizsákmány között megtalálták azt a *szerencsekereket* is, melyet az akkori hadvezérek használtak a hadviselésük alkalmával.

Ez ugyanis egy forgatható kerék volt, melynek talpaira és küllőire különféle signumok, mondások és számok valának feljegyezve. A fergettyű által megindított kerék megállapodása s annak az egy helyben álló figurák és mondások konstellációja szerint azután világosan ki lehetett találni a hadvezéreknek, hogy mi módon intézzék az ütközet rendjét. Ami igen szép tudomány volt.

Az elfogott németek bizonysága szerint kitudódott, hogy a bécsi csillagvizsgálók bölcs praktikája ezen szerencsekerék segítségével kifundálta, miszerint Roggendorfnak a „rozsomák” havában és a „Mars” órájában kell ostromot intézni Buda vára ellen, s akkor minden bizonnyal győzedelmeskedni fog. – De bizonyára az egyszer nagyon csalatkoztak a csillagvizsgálók.

János király aztán hazaküldé Bécsbe Ferdinánd királyhoz azt az elzsákmányolt horoszkópot, azzal az izenettel, hogy csak használja azt a király bölcsen ezután is, s annak a megkérdezésével csinálják jövőben is a hadvezérei a csataterveiket.

A Ferdinánd-párti sereg, a török naszádoktól üldöztetve, visszavonult Esztergomig.

A prímás, Várday Pál, a kibékítő szerepét játszotta a két ellenkirály között.

Ferdinánd király ugyanabban az állapotban volt, amiben Zápolya. Senki sem volt híve: csak az önérdek tartott mellette mindenkit, s akinek a saját kívánsága nem teljesült, az rögtön áruló lett ellene. – János királynak még legalább volt egy Fráter Györgye.

Egy ízben erre a szóra fakadt Ferdinánd király: *„Sokat adnék érte, ha énnekem egy olyan hívem volna, mint ez a barát! Fráter György egymaga annyit ér, mint tízezer harcos!”*

A prímás megkísérté a két ellenkirályt kibékíteni.

Mind a kettő rá volt fanyalodva az egyezkedésre. A fegyvernek nem volt éle a kezükben: nem volt „Brandja” a puskájuknak.

Zápolya Laszkó Jeromost küldé Ferdinándhoz alkudozásra;

Ferdinánd pedig Hobardanáczot János királyhoz: a két hajdani ellenlábas követet Szolimán udvaránál.

Hobardonácz már a szultán előtt is megmutatta, hogy két balkezű ember: csak rontani tud. Budára a prímás levelével érkezett meg, s a király elé kívánt vezettetni.

Zápolya elfogadta a követet. Hajdanában az is egyik kapitánya volt, míg el nem pártolt Ferdinándhoz: vitéz, vakmerő katona.

Hobardanácz azzal a feltett szándékkal jött János királyhoz, hogy őt megöli.

E tőrdöféssel meg lesz oldva az országos gubanc.

Ha Zápolya halott, az egész ország meghódol az élő királynak. Ámde ezúttal is résen állt Fráter György.

Midőn a követet a király elé vezették, egyedül maradtak: a király, a követ és a barát.

A barátra szüksége volt a királynak, hogy a prímás levelét tolmácsolja előtte, minthogy az latinul volt írva, amiben a király nem volt eléggé járatos.

Amint együtt olvasták a levelet: egy szemközt álló tükörbül meglátta Fráter György, hogy a követ, dolmánya alul kirántva egy kétélű tőrt, azzal a király felé rohan.

A barát hirtelen eléje veté magát az orgyilkosnak, s felfogta annak a tőrdöfését. A fehér csuha alatt páncél volt: az orgyilok lesiklott az acélról.

A király kiáltására aztán berohantak az ajtónállók, s megragadták és megkötözték a vakmerőt.

– Mért akartál engemet megölni? – kérdé tőle Zápolya. – Urad, királyod bízta ezt rád?

– Saját szívem bízta ezt rám – felelt reá Hobardanácz. – A te vezéred, a fekete cár legyilkolta az én apámat, testvéreimet. És én megesküdtem, hogy terajtad állok értük bosszút.

Az udvaroncok ott helyben össze akarták aprítani az orgyilkost.

Fráter György kivette őt a kezükből.

– Hagyjátok élve. Van egy igaz híve János királynak, Pekry Lőrinc, aki mind e napig Bécsújhely börtönében szenved: ajánljunk cserét Ferdinánd királynak. Adja ki nekünk Pekryt, s mi visszaadjuk őneki Hobardanáczot.

De Ferdinánd nem állt rá a cserére.

Azt felelte büszkén:

„Ebet ebbel maratok!”

Akkor aztán Hobardonáczot zsákba kötötték, s a Szent Gellért ormáról alágurították a Dunába.

XL. FEJEZET – Gritti

A visszavert budai ostrom után mély elcsüggedés lepte meg Zápolya kedélyét. Bezárkózott a szobájába, s csak zárt ajtókon keresztül beszélt mindenkivel, akinek valami előadnivalója volt nála. Kivételt csak két emberre nézve tett: az étekfogójára, aki az ebédjét felhordta, s akinek a szeme láttára kellett minden ételt sorba kóstolni elébb, nehogy meg legyen mérgezve. Reggel megnyitá az ajtaját az udvari káplánja előtt, hogy misét mondasson magának vele.

Elszörnyedt, mikor Szerémit meglátta. Alig volt azon emberi ábrázat – az arca teleragasztva flastromokkal. A káplán elmondá a siralmas történetet. Vitézségét akarta bebizonyítani az ostrom alatt, a németek által töretett rést egy hordóval kellett volna bedugaszolni. A káplán vállalkozott rá, hogy azt a hordót, kötélre kötve, bele fogja illeszteni a falon támadt lyukba: s amint így a levegőben függve ügyeskedék, a német pattantyúsok olyan helyesen lőttek egy golyót feléje, hogy az éppen a hordót törte széjjel: a káplán lezuhant, s mind összetörte az ábrázatját; most annak a nyomorultja.

– Mondtam, hogy ne járj ott, ahová nem küldenek. Ilyen betapasztott szájjal most nem misézhetsz: küldd ide nekem Fráter Györgyöt.

A barát ott volt a király előszobájában, s bebocsáttatva hozzá, elvégzé a kápolnában a misét. Az ájtatosság után a király behívta őt a hálószobájába.

A király nyoszolyája melletti asztalon volt az angyali korona és a hozzá tartozó jelvények.

– Nézd! – monda a király, megfogva a barát kezét. – Ezeket őrzöm. Éjjel-nappal őrzöm a koronámat. Már kétszer elüték a kezemről. Nehogy még harmadszor is ellopják.

Fráter György észrevevé, hogy a király keze hideg. A hangja is tompa.

– Egész életemen át ezt kergettem, erről álmodtam. Most megvan. Hát mi nyereségem belőle? Nem tudok miatta alunni.

– Uram, Teneked lázad van. Megcsömörlöttél. Hívass kenő asszonyt, s dömöcköltesd ki a hátadból a csömört.

– Igen. Megcsömörlöttem; de nem az ételtől, hanem az emberektől. A lelkemben van az, ami bánt: onnan azt ki nem vajákolja semmi asszony.

– Hát talán majd én.

– Tudsz valamit a félelem ellen? Meg tudod azt tenni, hogy ne féltsem ezt a koronát? Hogy ki merjek menni a szobámból, mikor azt tudom, hogy nincs a fejemen? Vagy untalan a fejemen hordjam, mint a kártyakirályok? Akárkit nevezek ki koronaőrnek: az mind átszökik az ellenkirályhoz, s eladja egy várért, egy domíniumért a koronámat.

– Hát ezen a félelmeden igen könnyen segíthetünk. Nekem van *egy* kincstáram, ahol mindazt az aranyat halmozva tartom, amit az ország szükségeire összegyűjték. Ez a kincstár itt van a királyi vár pincéjében. Egy nagy boroshordó, a többiek sorában. Ennek kettős

feneke van. Az ászok felőli részén az akona csapja. Ezen bor jön ki: a fal felé fordított feneke egész sima; a felnyitásának a titkát egyedül én bírom. E túlsó rekesztékben vannak a kincseim. Azok között elfér a korona is. Ott senkinek sem kell azt őrizni. Ott megőrzi a jó veres bor.

A királynak annyira megtetszett ez az ötlet, hogy elnevette rá magát. – Volt már a korona annál szentetlenebb helyen is.

A barát előszobájából egy csigalépcső egyenesen a borospincébe vezetett le.

A király és a barát a koronát és a jelvényeket a számukra készült ércszekrénybe rakva, maguk vitték le a pincébe anélkül, hogy az udvari cselédség észrevette volna.

A pince gondja Fráter Györgyre volt bízva. A borkezelés az ő szakmája volt. Már a budai pálosoknál is őrá volt bízva a kulcsári hivatal. S amióta az egész magyarországi borkereskedést magához ragadta: igen rendes dolog volt őt a pincekezeléssel elfoglalva látni.

Miután a királynak megmutatta a furfangot, melynek segélyével a kettős fenekű hordó hátulját fel lehet nyitni: bevilágított a gyertyával annak az üregébe. Az ötvenakósnak egyharmada külön volt rekesztve, s e rekesztékben voltak láthatók az egymás mellé helyezett zacskók, melyeknek átlátszó szövetén keresztülcsillámlott az arany.

– Íme, uram. Itt vannak az országnak a kincsei; amelyekről a kincstárnokaidnak nincsen tudomása. Ha eljön az ideje, hogy az országodat a magad erejével megvédelmezd, akkor ezeket itt találod. A koronád nagyon jó fundamentumon fog itt pihenni: egy tele kincstáron. És most jer: igyál egy pohár bort, országod boldog napjainak áldomására.

A királynak egyszerre melege lett, amint azt a tömérdek kincset maga előtt látta. Milyen jó hideglelésűző az arany!

A pincében voltak alacsony asztalok, székek, apró kelyhek, kancsók, borlopó kobakok. A barát megtöltötte a kancsót ugyanabból a borból (egri *bikavér* volt), amely a kincseket őrzé. Ketten leültek egy olyan asztalhoz, egy szál viaszgyertya világa mellett, s borozgatva tanakodának. Senki sem hallgathatta ki, mit beszélnek.

– Szomorú az én lelkem mindhalálig – mondá a király. – Nemde nem azt mondám-e neked, hogy megcsömörlöttem az emberektől. Király vagyok, s nincs egy szolgám, akiben megbízhassam. Aki erős és bátor, az irigyem és áruló ellenem; aki igaz hívem, az lágylelkű, gyáva. Czibak, Athinay, Nádasdy, az Ártándyak, Bánffy vitéz emberek: és lásd, ők elárultak volna huszonkilenc ezüstpénzért, egy pénzzel kevesebbért, mint Iskariot a mesterét. Verbőczy, Frangepán becsületes, hű emberek; de amint a veszedelmet megorrontották, mind a kettőnek egyszerre nagy mehetnékje volt Lengyelországba, hogy majd ők onnan segítséget hoznak. Az egész ostrom alatt vissza sem tértek. Ma hallottam őket ajtómon kopogtatni. Azt se feleltem nekik, hogy „Ott kinn tágasabb!" Aki pedig megszabadított: ez a Gritti, ez a legveszedelmesebb ember: ez rosszabb az ellenségnél, rosszabb az árulónál; ez egy versenytárs. Úgy viseli magát máris, mintha ő volna az úr Buda várában. Pártfogóm, a török szultán, úgy játszik velem, mint a szelídített oroszlánjával, akit zsámolyul használ: mert ki vannak tördelve a fogai s levagdalva a körmei. Maga a saját népem kigúnyol. Az ajtón keresztül hallom, hogy kérdezgetik egymástul az apródok, a csatlósok: „Ébren vane már Katalin király?" Asszonynak csúfolnak! Amiért nem tudok többé kegyetlen lenni: amióta Dózsa György halálra kínzásáért vaksággal vert meg az Isten. Nincs egy emberem az egész országban, akire rábízhatnám az ügyemet!

– Hát nem vagyok-e én itt?

– Igaz! Te valódi hívem vagy: s hűségedhez erős lélek, erős kéz is járul. Rád nem is gondoltam. Hisz te olyan vagy nekem, mintha saját jobbik felem volnál. De te csak egy ember vagy.

– Hát nem elég az neked?

Erre a merész, fennhéjázó szóra nagyon szemébe nézett a barátnak a király. De az kiállta a szembenézést.

– Te mondád! – szólt Zápolya. – Ez erős szó volt. Tehát adj tanácsot. Mit tegyek, hogy mindazok, akik ellenségeim, egyszerre híveimmé legyenek?

– Vásárold meg őket. Minden ember: ember. Minden ember megvehető; csak el kell találni az árát. Még a szultán is megvehető, nem is drágán, csak egy kis orcapiruláson. A nagyvezér már drágább. – A fondorkodó főurakat mind lekenyerezheted, csak azt tudd meg, hogy mi tölti be a titkos óhajtásaikat. Én mindvalamennyinek tudom az árát, amiért megvehető.

– Grittinek az árát is tudod?

– Azt is tudom. S majd te is rájössz magadtul.

– S ha mind kielégítettem őket ma, egy év múlva nem fognak még többet követelni?

– Bizonyosan fognak. De te ne állj velük többet szóba. Hanem válassz ki egyet közülök, akit a többi fölé emelj: azt hadd itt kormányzónak Budán; magad jöjj velem Erdélybe, járj vadászni, mulasd magad. Az az egy majd aztán el fog bánni a többivel, s a többi mind annak az egynek a kígyófején fogja fújnia követ.

– S ki legyen az az egy?

– Az, akit legrosszabbnak tartasz valamennyi között.

– Gritti?

– Látod, hogy rájöttél magadtul, mi az ára a szultán kegyencének? Ez le fogja gyűrni mindazokat, akik teellened áskálódnak.

– De ki fogja aztán Grittit legyűrni, ha egyszer az hatalomra kap? – kérdé a király, felfordítva a kupáját, annak a jeléül, hogy nem iszik többet.

A barát ellenben csendesen szürcsölte a borát, s meggondoltan felelt a királynak.

– Minden féregnek van ellenkező férge. Gritti is magával hordja az árnyékát, s keresztül fog botlani benne, mikor nem is sejti.

– Te tudod Gritti árnyékának a nevét?

– Tudom. De azt még neked sem mondom meg.

– Jól van. Tehát vegyük rendre: kinek mit osztogassunk? Gritti lesz Magyarország kormányzója.

– Dóczy János alkormányzó.

– Azért Czibak Imre meg fog orrolni.

– Czibak lesz erdélyi vajda.

– Hiszen már kineveztem nagyváradi püspöknek.

– Még a vajdamente is elfér a vállán a püspöki casula mellett. Így majd ki lesz elégítve, ha két széken ülhet.

– Mi legyen Nádasdy Tamás?

– Kincstartó.

– Hiszen már te vagy az.

– De csak titokban. Ami pénzt én gyűjtök, annak az eredetéről nem tud senki semmit. Én az adókat nem szedem be. Legyen ez az ő tiszte.

– Hát Athinay Diák Simon?

– Az legyen a sóbányák bérlője. A két Ártándy kapja meg a harmincadokat. Frangepán üljön be a kalocsai érseki székbe.

– Itt van még Laszkó Jeromos.

– Azt megtehetjük szepesi grófnak.

– Kevesleni fogja.

– Adjuk neki még ráadásul Debrecen városát.

Ilyenformán az egész úri rendet sorba vették, Bánffyt meghagyták nádornak. Somlyói Báthory Istvánt erdélyi vicevajdának. Petrovichot temesi grófnak és vajdának. Verbőczy maradt kancellárnak. Egy kancsó bor elfogyása alatt rendben volt minden közigazgatás, igazságszolgáltatás, pénzügy, hadügy, szépen letárgyalva.

János király szépen megköszönte Fráter Györgynek a bölcs tanácsadást, s aztán rábízta, hogy mármost csak intézze el az egész dolgot az illető urakkal. Ő maga, nem nyomván többé a lelkét a korona őrizgetése, rögtön felkerekedett a pecéreivel és solymáraival, s elment a Velencei-tóra kócsagot vadászni.

Fráter György legelőször is Grittinél kezdte.

A szultán kegyence fényesebb udvart tartott Budán, mint maga a király: kapuját a testőrökön kívül két kerekes ágyú őrizte, mely mellett égő kanóccal ácsorgott két nagysüvegű komparadzsi.

Aki Grittivel beszélni akart, azt elébb az ajtónállók megmotozták, hogy nincs-e nála rejtett fegyver. A renegát kegyetlen volt és félénk. Dolmánya alatt finom páncélinget viselt, s oldalán mérgezett hegyű tőrt hordott, aminek a markolatát folyvást kezében tartá, amíg az előtte állóval beszélt; s egy széles asztalka állt közöttük. Nem is volt magában soha. Egy alacsony széken ült mellette Memhet bég, a tolmács.

Gritti, a hajdani velencei dogefiú, ha akart, tudott latinul, s ezen az idiómán beszélhetett volna közvetlenül is Fráter Györggyel; de szokás szerint csak a török nyelvet használta társalgásul. Ha értette is a kérdést, megvárta, míg a tolmács törökül mondja azt el.

Fráter György azon kezdé, hogy a király elhatározását tudatá Grittivel, országkormányzói kineveztetése dolgában.

A renegát arca kőmerev maradt: nem mutatott se örömöt, se meglepetést.

– Ezt vártam a királytól – mondá hidegen. – Tudattad már az országtanácsosokkal?

– Még nem. A te beleegyezésedre vártam.

– Tehát várj még két napig. Kevés a katonám arra, hogy rögtön válaszoljak. Elébb behívatom a lovasaimat a falvakból.

– Értelek.

– No, hát értesz. – Ahol pedig kormányzó van, ott alkormányzónak is kell lenni, aki helyette intézkedik, amíg ő az országtól távol van.

– Dóczy János lesz az.

Arra helyeslően bólintott a renegát.

– Hát a többi főméltóságok miként lesznek betöltve?

Fráter György elmondta sorba, amit a királlyal megállapítottak. Gritti minden névnél bosszúsan dörmögött közbe, s önkénytelenül kiszaladt a száján egy-egy olasz mondás:

– Kecskére bízni a kertet! – Ugyanazok a kutyák más nyakörvvel.

Mikor vége volt a lajstromnak, azt kérdezé, minden tolmács nélkül, diákul:

– Nos? Hát a fiamnak semmi hivatal sem jutott?

Arról bizony megfeledkezének, a király is meg a barát is, hogy Grittinek van két fia is, akik őt minden jártában kísérik, s az egyik közülük már olyan nagy, hogy beszéltet magáról; már *tizennyolc* esztendős; nagy híre van Pest városában a tivornyáiról, melyeken a város ifjú hölgyeit gavallér módra mulattatni szokta. Ezt már megilleti valami tekintélyes állás Magyarországon.

Mit lehessen neki adni?

– Még üres az egri püspöki szék.

– Az jó lesz az én fiamnak. Szereti a veres bort.

Azt, hogy van-e valami sejtelme a keresztény vallásról, nem kérdezték: a dézsmát be tudja hajtani. Egyéb tudomány nem kell hozzá.

Erre azután nyájasabban kezdett a renegát a baráttal beszélni.

– Hát ugyan te, Fráter György, a magad számára mit választottál?

Most aztán itt volt az alkalom, hogy Fráter György elővegye egész színjátszó tehetségét. Fel tudta fogni, hogy ha ő most az igazi arcát mutatja meg, a renegátot egyszerre gyanakodóvá fogja tenni. Alázatosan összehúzta magát, két kezét keblére téve.

– Oh, uram! Én magamra nem gondolok. Engemet az én királyom alacsony szolgai állapotbul emelt fel magához, s énnekem ez is érdemeim felett való jutalom. Hogy mernék én az én jóltevőmtül annál nagyobb kegyelmet kérni, mint hogy állandóul az ő árnyékában lehessek. – Hanem te hozzád volna egy alázatos folyamodásom. Midőn Magyarországnak s a szerémi szigetnek kormányzója fogsz lenni, emlékezzél meg felőlem, s az én nevem után az én testvérhúgomrul, kit a törökök kizavartak az én atyáim ősi várából. Adasd neki vissza a kastélyát és egyéb földi birtokait, s ajándékozd meg némi barmokkal, hogy a gazdaságát folytathassa. Én magam, szerzetesi fogadalmam szerint, semmi világi birtokra nem áhítozom; de a szegény véremet kívánnám megsegíteni.

– Ez meglesz – mondá Gritti. – De engem te, Fráter György, ezzel az alázatos pofával rá nem szedsz. Én jobban ismerlek téged, mint gondolod. Én láttalak már téged kevélynek! Emlékezzél csak vissza Buda ostromára, mikor a királyt kiráncigáltad a koldusok közül, s vitted magaddal harcolni. Akkor láttam az igazi arcodat. Te büszke lélek vagy.

Fráter György átlátta, hogy ez az alakoskodás nem sikerült. Elővett egy másikat.

– Hát az vagyok! – szólt büszkén felegyenesedve. – Nem tagadom, hogy vannak magasra törő vágyaim. Azt hittem, hogy amidőn a király Czibak Imrét megteszi erdélyi vajdának, akkor majd az utána megürült nagyváradi püspöki székbe engemet helyez be. Csalatkozám. Azt is meghagyta Czibaknak.

Ezzel a szóval megvette Gritti bizodalmát.

– No, hát én majd rajta leszek, hogy az a váradi püspöki szék minél elébb megürüljön.

Gritti elhitte, hogy ő most egy cinkostársra akadt a barátban. Daróczyban már talált egyet: azt a királyi asztalnál kapott arculcsapás tette hű cimborájává. -A nagyravágyásában megsértett pap nagyon jól fog illeni hozzá. Fráter György mester volt a színjátszásban. Kortársai (különösen az ellenségei) mind azt írják róla, hogy ez az ember mindenféle szerepet tud játszani, és úgy, hogy azt mindenki igazba veszi.

Most azután nem kellett többé tolmács Grittinek, hogy Fráter Györggyel beszélgetést folytasson. Beszélt ő latinul is. Már úgy, ahogy akkori időkben szoktak: időt, nemet, ejtegetést, igehajtást, egyest és többest nem ismerve s keverve olasszal.

– Én a kormányzói hivatalt elvállalom; de ezt a nyilatkozatomat ne tudasd az urakkal addig, amíg a katonáimmal és a fiaimmal együtt hajón nem leszek. Első fúriájukban gonoszul bánhatnának velem. Ismerem a természetüket. Én elébb leevezek Nándorfehérvárra, s onnan sietek teveháton Sztambulba, a nagyvezérrel és a szultánnal tudatni a dolgot. Az ő megerősítésük nélkül Magyarországon nem kormányoz senki. Majd ha visszatérek, akkor hatalmam is lesz rangomat megőrizni minden tekintetben. Te írd meg a kinevezési diplomát, úgy, hogy a pergamen két részre legyen osztva: az egyiken a latin szöveg, a másikon a török. A török fordítást Memhet bég fogja beleírni. Mind a két szöveget írja alá a király: az egyiken „Johannes Rex", a másikon „Jankó Král" névvel. De a saját pecsétjén kívül még az ország pecsétjének is rajta kell lenni. Kinél áll ez a pecsétnyomó?

– Verbőczy kancellárnál.

– Annak nem szabad erről megtudni semmit.

– Megvan nálam a párja az ország pecsétnyomójának – szólt mosolyogva a barát.

(– Ez az én emberem! – gondolá magában Gritti.)

Fráter Györgyrül Szerémi is azt jegyezte föl, hogy nem restellte használatba venni azt a tudományt, amit Sforza Bona királynétul tanult, s még magának Szolimánnak a titkos pecsétnyomóját is utánoztatta, amellyel a szultán János királyhoz küldött leveleit szokta hitelesíteni. Ez mind az akkori idők diplomáciai furfangjaihoz tartozott. Grittinek tetszett az ilyen cimbora.

Memhet bég közbeszólt:

– Úgy tapasztalom, hogy nincs szükségetek tolmácsra többé; megértitek egymást nálam nélkül. Én megyek az abdesztánt végezni.

(Ez a töröknek az esteli szertartásos mosakodása.)

S azzal indult az ajtónak, nem kérve Grittitől az elbocsáttatást.

– Majd jöjj fel hozzám, Memhet bég, az írásért – monda neki Fráter György. – Ott lakom a királyi várban.

– Azaz, hogy te jössz fel énhozzám az írásoddal, György barát – veté oda, félre sem tekintve, a tolmács. – Ott lakom a Rózsák hegyén a tuskóházban.

Azzal se nem köszönt, se nem szelámozott, kiment az ajtón.

– Bolond fejű ez! – mondá Gritti. – Igazi vakbuzgó mozlem. Fráter György elhallgatta, amit gondolt: „Jobban ismerem én Memhet béget, mint te! Ez a te árnyékod, akiben egyszer keresztül fogsz bukni, s nyakadat szeged."

Azzal ő is búcsút vett Grittitől, s sietett a várpalotába, a kinevezési okmányt latin szövegben megírni.

Amint elkészült vele, az összegöngyölt pergament a csuhája belső zsebébe rejtve, kezébe fogta a pálcáját, egy egyszerű vadkörtehajtást, s elindult a Rózsák hegyére a bég tuskóhajlékát felkeresni.

Memhet bég nem talált egész Buda várában s annak hostádjaiban sehol magához méltó lakhelyet. Azok mind meg voltak már fertőztetve a gyaurok leheletétől. Hanem a „Rózsák hegyén" volt egy tuskóhajlék, melyet a törökök tákoltak össze vastag, faragatlan faderekakból, mikor az ozmán felmentő sereg heteken át farkasszemet nézett a Gellérthegyen

levő németek ostromló táborával. – Az ostrom után ez üresen maradt: a tolmács elfoglalta magának. Ott hált az esteli mosakodástól a reggeli ájtatosságig. Maga szolgálta ki magát; pedig a Dunáról kellett hordania a vizet.

A tuskókalyibának kerítése is volt, hegyes sánckarókból, s azon egy nehéz tölgyfa ajtó.

A hegy alatt lapultak meg hosszú sorban a külváros utolsó házikói, többnyire szőlőmívesek, kapások hajlékai; egy vízmosás árka képezte az ösvényt fel a hegytetőig.

Már messziről lehetett hallani az áhítatos üvöltést a tuskóhajlék udvaráról: „La illa, il Allah: Mohamed razul Allah!"

Mikor Fráter György felkerült a kalyiba elé, annak a palánkja már tele volt pajkos sihederekkel, akik a sánckarókra kapaszkodva, csúfondáros tréfákat űztek azzal az egy szál törökkel odabenn. Az izlámhívő pedig se lát, se hall olyankor, amikor ájtatoskodik. Nem törődik vele, nézik-e, hallgatják-e az idegenek? Nevetnek rajta? A nyelvüket öltögetik rá? Az neki mind közönyös dolog. Ő csak a paradicsomot látja maga előtt, s annak a gyönyöreit érzi előre.

– Eltakarodtok innen, léhűtők! – kiálta Fráter György a pákosz suhancokra, s a pálcájával jó sort vert a hátaikra. – Mit háborgatjátok az imádkozót?

Lekergette őket a hegyről.

Maga pedig megállt a kerítés ajtajában, s megvárta, míg Memhet bég végigénekelte a szúrát. Egy, a földre leterített tevebőr szőnyegen végzé az ájtatosságát a török, hol térden állva s karjait az ég felé terjesztve, hol arcra borulva s összeszorított ujjait az ajkaihoz értetve s aztán csókokat hintve nyugat felé, ahol a próféta sírja van.

Mikor ennek vége volt, akkor belépett Fráter György a palánk ajtaján; hanem elébb lehúzta lábairól a facipőket, s betakarta a fejét a csuklyával. A fedetlen fő és a fedett láb tiszteletlenség jele a török előtt.

A szokások megtartásáért szelámmal üdvözlé a bég látogatóját.

– Béke veled! – monda a barát. – Nem akartalak háborgatni, amíg imádkozol.

– Az izlámhívők nem imádkoznak soha – monda Memhet bég. – Mi csak hitet vallunk, Istent magasztaljuk, hálákat adunk. De sohasem könyörgünk semmiért. Allah tudja azt jól, hogy kinek mire van szüksége, mert Allah mindent tudó; meg is adja azt, amit megérdemeltünk; mert Allah jósága véghetetlen. Ha a világon nem adja meg – őnála van a bölcsesség – megadja a paradicsomban. Azért a muzulmánnak tiltva van a könyörgés. Mert megsérti az Isten jóságát, bölcsességét és hatalmát, aki őt tanítani akarja, hogy mit cselekedjék, s azt véli, hogy ember könyörgése megfordítja az Isten akaratát. Ami öröktül fogva meg van írva, az örökké megváltozhatatlan.

– Elismerem, hogy ez magasztos alaptétel az izlám vallásban.

– Ez az elismerés téged mint keresztény papot jobban ékesít a drágaköveknél; mert saját magad ellen vallasz. Hisz a kereszténynyeknél a pap a közbenjáró az Isten és a halandó emberek között. S ezért azok a papnak adót fizetnek. A ti papjaitok fényesek, kövérek és tudósok, az izlám papjai rongyosok, tetvesek és ostobák. De Isten magasztalásában kifogyhatatlanok. Ezekért a féreg marta papokért lettem én mohamedánná! Azokért az aranyos papokért hagytam én el a keresztény vallást.

– Rajtam, ím, nem látsz semmi aranyosat – szólt a barát, egyszerű fehér csuhájára mutatva.

– De alatta páncélinget viselsz, s a páncéling alatt aranylánc van a király képével. Azt hiszed te, Fráter György, hogy engemet is olyan könnyen elámítasz, mint ezt a felfuvalkodott olaszt, azzal a mesével, hogy neheztelsz a királyodra, amiért nem ültetett még egy püspöki székbe. Hiszen te több vagy minden püspöknél és vajdánál. Te vagy a királynak a tanácsadója. Te, ha akarod, fürödhetsz az aranyban, ha akarod, bíboros hintóban járhatsz. De te többet akarsz annál. Ismerlek én jól.

– Kölcsönbe esik. Én is éppen oly jól ismerlek téged, Memhet bég, éspedig még a tarnovi találkozás óta. Te Grittinek nem szolgája vagy, hanem felvigyázója, a szultán megbízottja. Te, Memhet bég, nap nap után, minden éjjel egy kengyelfutót bocsátasz el lepecsételt levéllel Sztambulba, aki azt egyenesen a szultánhoz viszi, a nagyvezér tudta nélkül. És azt is tudom, hogy teneked mindenkor szabad bejárásod van a szultánhoz. Egy kis kerek rézlap van az övedbe dugva, annak az előmutatására minden ajtó megnyílik előtted, még a boldogság aranykapuja is. Tehát tegyük le az álorcáinkat, s mutassuk meg egymásnak az igazi ábrázatunkat.

Memhet bég leült a földre, keresztbe vetve a lábait.

– Tehát mondd meg, hogy mi az én igazi ábrázatom; majd én aztán elmondom a tiedet.

– Te buzgó muzulmán vagy.

– Te pedig buzgó keresztény.

– És mégsem egymásnak vagyunk ellenesei, hanem egy harmadiknak.

– Ki az a harmadik?

– A hitetlenség. Azok miatt szenvedünk lélekkárhozatot, akik csúfot űznek a vallásból és tagadják az Istent: akár Jehova, akár Allah néven.

– Lelkembül beszélsz. Én hétszer elolvastam az Alkoránt, kilencszer a Bibliát. De ki tartja azokat a lelkében? Ha két ember összevesz, nem egymást káromolja, hanem az Istent. A nép maga buzgó minálunk; tinálatok már az sem istenfélő. A rút átkozódások üldöztek el hazám földjéről engem. A törökök kegyesebbek. A török paraszttól nem hallod, hogy a prófétát szidná, mint ahogy szidja a Messiást a magyar, a tót, az oláh. Hanem aztán ami felyül van: a basák, a bégek: azok között nagy a hitetlenség. Mikor magukra maradnak, bort isznak, és elmulasztják a mosakodást, a szúraéneklést, csúfot űznek Mahomet parancsolataiból.

– Mondsza csak, Memhet bég, Gritti fiai izlám hiten vannak-e?

– A külső szertartás szerint igen.

– Hát szabad volt egy muzulmánnak keresztény püspökké kineveztetni a fiát?

Eddig csak nyugodtan ült a keresztbe vetett lábain a tolmács, de erre a szóra felugrott helyéből; az egész arca meg volt dicsőülve a fanatizmus lángjától.

– A „morhud” vermében fog érte megégni! A hetedik, a legalsó pokolba fog vettetni, aki azt a csúfságot elkövette úgy a prófétán, mint a Messiáson.

Fráter György kebléhez ölelé Memhet béget, az viszonozta az ölelést, s azzal mind a ketten megcsókolták egymásnak az arcát.

– Mármost ismerjük egymásnak az igazi képét – monda Fráter György. – Végezzük a hivatalos dolgunkat.

A tolmács meggyújtotta a függőmécsest; egy tuskó volt az asztal, amelyen írni szokott, elővette az írószereit.

– Azonban én még ma nem ettem semmit – mondá a török.

– Magam sem. Mi a rendes vacsorád?

– Rizs, amit magam főzök meg egy ibrikben.

– Arra most nincs időnk, sietős a dolog. Én megosztom veled az étkemet, amit magammal hoztam.

– Nem tudod, hogy muzulmánnak nem szabad ételt ízlelni, amit keresztény sütött?

– Az enyimet az Isten maga készítette.

Ezzel kivett a csuhája zsebéből a barát egy marék *susinkát*, s a tuskóra tette. Így hívják a magyarok azt a körte- és almaszeletekből álló csemegét, ami a napfényen aszalódott meg.

– Ez az én rendes eledelem.

Ezt a töröknek is szabad megenni.

S a száraz körtét ropogtatva, elkészíték együtt a tuskóhajlékban azt a nagy fontosságú okmányt, amely korszakot képezett Magyarország történetében: a Gritti-korszakot.

– Holnap viheti magával Gritti Sztambulba.

– Holnap? – kérdé elbámulva a tolmács. – Úgy tudom, hogy János király elment vadászni, s egy hétig vissza sem jő. Amíg utána küldöd a kengyelfutódat, s az megint visszakerül, három nap beletelik.

– Három napot pedig veszedelem volna várni, mert azalatt minden veréb csiripelni fog róla. Sosem kerestetem én ezzel az írással János királyt a velencei mocsarak közt. Add ide azt a nádat.

S azzal Fráter György szép nyugodtan aláírta mind a „Johannes rex”-et, mind a „Jankó Král”-t az okmánynak.

– Mit cselekszel? Hisz ez hamisság! – rebegé elképedve a tolmács.

Fráter György nyugodtan törülte a sűrű hajához a tintás tollát.

– Ha csak ennyi, teher nyomná az én lelkemet! – Egyébiránt majd meggyónom Úrnapján az elkövetett bűnt – de nem a király káplánjának, hanem a királynak magának.

– Hallod-e, te barát, én még tetőled sokat fogok tanulni!

Egészen János király beleegyezésével történt az, hogy Fráter György helyettesíté a névaláírását. A király nagyon szerette a kényelmet s fejedelmi luxust űzött vele, hogy ő maga nemcsak hogy fejét nem töri azon, miféle okiratokat bocsásson ki, de még a névaláírását is elvégzi helyette más. Ő maga a kócsagvadászat után átrándult a közeli Bakonyerdőbe szarvasvadászatra, s azalatt a barát megírta a nevében az összehívó királyi leveleket az országtanácsosokhoz, alá is írta, le is pecsételte, s szétküldözte utánuk „ibi, ubi”. A király azalatt sok dámvadat összelőtt.

A főméltóságok fel is jöttek Budára, két-három napi késéssel, ami már ősi szabadság a magyaroknál.

Erre a haladékra szükség is volt, hogy azalatt Gritti a fiaival, Dóczyval meg a hozzá szegődött többi magyar főurakkal hajóháton jó egérutat nyerhessen Belgrád felé.

Amint aztán a tanácsurak mind felgyülekezének a királyi várba, ott Fráter György fogadta őket, eléjük téve a király megbízólevelét, melyben őt hatalmazza fel királyi elhatározásainak közlésére. Nyílt titok volt már, hogy a barát a királynak legbizalmasabb embere.

Ott volt Verbőczy, Bánffy nádor, Frangepán, a két Ártándy, Petrovich, Athinay Diák Simon, Nádasdy Tamás, Laszkó Jeromos. Csak Czibak Imre hiányzott; azt nem találta sehol a levél.

Fráter György sorba elmondá a királlyal megállapított kinevezéseket. Minden egyes tételnél helyeslő köhintés volt a jó hatás kifejezése. Ki-ki megkapta azt, ami után szíve vágyott. A vége felé jött a sor a távollevő Czibakra. „Erdélyi vajda!"

Ezt elismerő susurratio követte. Egyik úr azt suttogta a másik fülébe:

– Előlépett, hogy üres helyet hagyjon maga után.

– Hát a nagyváradi püspökség? – kérdezé Diák Simon türelmetlenül.

Mindenki azt várta, hogy erre Fráter György azt fogja mondani: „Ez pedig az én szolgálataim jutalmát képezi."

Nagy volt a meglepetés, midőn a barát azt felelé:

– Abban megmarad továbbra is Czibak Imre.

– És *teneked* mi lesz a hivatalod? – aposztrofálá Diák Simon.

– Én megtartom azt a címet, amit ti adtatok nekem, méltóságos urak, maradok „Fráter György".

Hiszen címezhette volna magát apátúrnak is, sőt a király belső tanácsosának; hívhatta volna magát régi jó nemesi nevén: Utyessenovics Martinuzzi Györgynek, de őneki tetszett azt a gúnynevet elfogadni, amivel a háta mögött csúfolták: Fráter György.

– Azonban még egy új hivatalt is alkotott a király – mondá a barát –, amelynek az ország szükségét érezi: egy kormányzói állást.

Az urak már az első hallásra is megbokrosodtak.

– Kormányzó? – Mi lesz az?

– Hát ugyanaz a hivatal lesz, ami volt Hunyadi János, I. Ulászló király és V. László idejében.

– Hohó! Lassan a testtel! Az Hunyadi János volt!

– Talán ismét akad ember, aki ezt a hivatalt betölti – monda a barát.

– Ki az? Halljuk a nevét! Hadd süvegeljük meg.

Mindenki bizonyosra vette, hogy Fráter György azt fogja mondani: „Az én vagyok magam."

No, lesz arra nagy gúnykiáltás! „Hátrább az agarakkal, barát!" Mindenki készítette magát a nagy kacagáshoz.

Hanem aztán lett a szándékolt kacagás helyett általános felhördülés, mikor a barát kimondta a kormányzó nevét.

– A király Magyarország kormányzójául kinevezte Gritti Alajost.

– Grittit! A török renegátot! A dózse fattyát! A gyűrűkereskedőt! – kiabáltak összevissza.

Verbőczy komolyan szólt a baráthoz.

– György apátúr! Nagyon kérlek, ne űzz tréfát belőlünk: országtanácsosokbul. Ez a móka nem illik se a reverendádhoz, se mihozzánk.

– Uraim. Világosan és kereken beszélek hozzátok. Hogy kicsoda Gritti, kívül és belül, afölött én veletek nem ortályoskodom. Csak azt mondom, hogy ő a szultán megbízottja. Mikor a szultán Mohács alatt szövetséget kötött János királlyal, már akkor a király ott a padisah sátorában megfogadta, hogy az ország kormányzatát Grittire fogja bízni. Ismételte,

midőn a Rákoson újból találkozott a szultánnal. Ez volt az ára a koronának. Ez volt a föltétele annak, hogy mi most a budai várlakban tanácskozhatunk. – Hát mit akartok? – Aki az ördöggel kezet szorít, ne restellje, hogy kormos lesz a tenyere.

– De már azt ne adj Isten, hogy énnekem, Magyarország nádorának, parancsoljon egy török pribék! – kiálta Bánffy, haragosan dobva oda az asztalra a tollas buzogányát.

– Meg hogy énnekem, az ország korlátnokának, szabjon törvényt egy tudatlan idegen! – szörnyűködék Verbőczy, akiben elfulladt a szó a nagy indulattól.

– Hát ebre bízzák a hájat! – kiálta Nádasdy. – Én egy tolvaj alatt legyek kincstárnok? – Még Petrovich Péter, a király rokona is ilyen szókra förmedt:

– *Gyermek-e a király, hogy ilyen bolondságokat cselekszik?*

Leginkább fel volt gerjedve Frangepán Ferenc.

– Mit? Hogy én egy pogány töröknek, egy hitehagyottnak a kormánya alatt viseljem az érseki tisztséget?

Fráter György úgy tett, mint aki oltani siet a tüzet, csakhogy (talán nem is véletlenül) víz helyett olajat talált rá önteni.

– Én azt hiszem, urak, hogy Gritti magától is be fogja látni, hogy amidőn Magyarország kormányzói hivatalát elfoglalja, ugyanakkor a keresztény hitre vissza kell térnie. Ezt annyival bizonyosabbra veszem, mert Grittinek saját kívánata az, hogy az elsőszülött fiát, atyjának kedvencét, egri püspökké nevezze ki a király.

Nem is olaj, de puskapor volt az a tűzre.

Hajh, hogy ugráltak fel az urak a székeikről! Hogy ütötték ökleikkel az asztalt.

– Azt a nyáladék kölyket! Azt az országos kurafit! Egri püspöknek! Hahaha! Borinni, menyecskézni, káromkodni! De nem pontifikálni! Az ebszülte fattya!

– Ha ez megtörténhetik, én rögtön kálvinista leszek! – fogadkozék Nádasdy.

– S én feltűzöm a tornyaimra a kettős görög keresztet! – lihegé Frangepán.

– Csillapuljatok le, urak! Beszéljünk nyugodtan – mondá Fráter György. – Üljetek le a helyeitekre.

Ártándy Balázs nem akart leülni.

– Nem! Én nem akarok nyugodtan tanakodni! Akiben egy csepp magyar vér van, az nem enged ilyen gúnyt az arcához vágatni! Ha tetszett a királynak ilyen farsangi bolondságot kikoholni, lássa, hogy mi lesz belőle! Én magamhoz veszem a hajdúimat, s koncokra aprítom az egész Gritti famíliát. Tessék aztán Katalin királynak összeszedni a darabjaikat, s csináljon belőlük gubernátort vagy püspököt.

S már ekkor a kezében villogott a kivont kard. A többi urak is a kardjaikhoz kapkodtak: általános volt a felgerjedés a tanácsban.

– Tisztelet, becsület a nemes haragnak! – csitítá az urakat a barát. – Azonban dugjátok vissza a kardjaitokat a hüvelybe. Gritti még tegnap elutazott a fiaival együtt Sztambulba, a szultántól utasításokat venni; azt most össze nem apríthatjátok. Beletelik fél esztendő, míg visszajön, azalatt csakugyan ráérünk higgadtan tanakodni afelől, hogy mitevők legyünk. Kár nekünk most emiatt felkeverni az epénket.

Az a szó, hogy Gritti elutazott az országbul: egyszerre véget vetett a fellobbanó haragnak.

– Hát elutazott? – kérdezé Verbőczy. – Akkor talán vissza sem tér többet.

– Az egészen mirajtunk – tirajtatok – függ, hogy vissza ne térjen – mondá Fráter György. – De mármost arra kérlek benneteket, hogy miután nincs a kezetek ügyében az, aki ellen tüzeskedtek, hallgassatok ki engem egész nyugodtan. Én azt éppen nem tanácsolom tinektek, hogy a török szultán megbízottját gorombasággal illessétek. Szegény Lajos király példája, nemzetünknek nagy veszedelme Mohács alatt, eléggé megtaníthatott bennünket arra, hogy a török szultán az ő képének viselőjéért rettenetes bosszút tud állani. Ellenben, ha megtartjuk a vele kötött szövetséget, ahogy illik, akkor a török szultán nagylelkűségét meg lehet találni, a vezértanácsosainak a hajlandóságát pedig meg lehet vásárolni. Én is azt kívánom, hogy Gritti ne térjen többé vissza Magyarországra.

Ezzel a nyilatkozatával úgy-ahogy lecsillapítá a felháborodott indulatokat a barát.

– Tehát add elé a szándékaidat – hívta fel Verbőczy.

– Olyan szót hallottam köztetek, hogy *„gyermek-e a király?”* A király nem gyermek; hanem a nemzet az. Aki nem bír a maga lábán járni, hanem ölben hordatja magát. Azt mondja az Írás: „Semmit sem utálok úgy, mint a kevély koldust.” Mi egyebet sem teszünk, mint koldulunk: egyik része a nemzetnek a németnél koldul, a másik a töröknél. Mind a kettő minket gázol a lába alá. Hasonló a sorsunk a kutyáéhoz, akinek az asztal alá dobálják a koncokat; de ha az abroszra meri feltenni a fejét, az orrára ütnek. Mit koldul örökké a magyar nemzet? Nem vagyunk-e mi még most is erős, derék nép? Csak volna, aki lelket öntsön belénk. Pattogó szóval el nem verjük az ellenséget. Ha mi magunk a tíz körmünkre állnánk, s kivívnánk a hódoltság alul magunkat, amivel Bécs leigázott, nem szorulnánk a török segítségére. S ugyan mi kellene hozzá! Csak éppen az a buzgóság, amit itt találtam, midőn Lengyelországból küldetve Zápolya által, keresztüljártam az országot. Nem állíttattatok-e akkor fegyveres dandárokat elő, ti Ártándyak, te Athinay Simon és a Drugethek? Nem vertük-e széjjel azokkal a németek hadait? Hát amit egyszer tudtunk, ne tehetnők meg újra? Mindegyikünk magára vállalhat egy vidéket, amelyben ismerős, s ott fegyveres erőt gyűjthet. Nádasdy a Dunán túl, Frangepán a Szerémségben, Petrovich a Bánságban és Bácskában, Czibak az Alföldön, Athinay, Ártándy a Felvidéken, Laszkó a Szepességben. Én magam Erdélyt vállalom, a székelyekkel együtt. Magam jótállok hatnyolcezer emberről. Ha a többiek is így buzgólkodnak: fél esztendő alatt lesz ötvenezer harcos a király zászlói alatt, s akkor aztán egy kézcsapással visszaszerezzük Kassát Serédytől, Trencsént Kacziánertől, Esztergomot Várdaytól, palotát Mórétól, Szigetvárt Török Bálinttól, s urai leszünk az országnak. Akkor aztán azt mondhatjuk a török szultánnak: „Csókoljuk a kezedet az eddigi szép segítségért, de mármost nem kérünk többet a besliákból és janicsárokból, s köszöntetjük Gritti uramat odahaza.”

Ez a beszéd nagyon tetszett a főuraknak. Mind föllelkesülve fogadkoztak rá, hogy elvállalják a feladatot.

Csak a sokat tapasztalt Laszkónak volt ellenvetése.

– Ez mind jó volna, urak, csakhogy a, mai világban már a régi hadi praktikával nem lehet boldogulni. Én jártam Bécsben, ismerem Ferdinánd hadiképességét. Őneki a Török Bálint-féle portyázó dandárokon kívül derék, rendes zsoldosezredei is vannak, tábori ágyúi, betanult, jó pattantyúsokkal. Nekünk ezekkel hasonló sereget kellene szembeállítanunk; a nagy szám, a vitézség nem győz; hanem a jó hadirend és fegyverzet. Ahhoz pedig legelőször is pénz kell.

– Magam is rendes zsoldban tartott seregre gondoltam – szólt Fráter György. – Jól fegyverzett, ágyúkkal ellátott csapatokra. A hozzá való pénzért sem kell a szomszédba mennünk. Kitelik magunktól. Én a magam részéről felajánlok ötvenezer aranyat, melyet fél év alatt a hadipénztárba leteszek.

Az urak egy része gúnyosan mosolygott.

– Honnan veszed te ezt az ötvenezer aranyat, Fráter György? – kérdé szelíd lenézéssel Verbőczy.

– Az az én tudományom. Ti is vegyétek elő a magatok tudományát, s hozzátok össze a másik ötvenezret.

A pénzkérdés pedig mindig olyan téma volt a magyaroknál, ami jelt adott az asztalbontásra. Ez az olaj a tengerre. Mind azt mondták: „Jó lesz! Meglesz!", de elkezdték az óráikat nézegetni. Valamennyinek volt valami sürgős mehetnékje. In theoria mindnyájan elfogadták a barát terveit, s aztán azt határozták, hogy holnap fognak határozni.

Verbőczy jámbor gonoszkodással kérdezé Fráter Györgytől:

– És te mikor szándékozol Erdélybe lemenni?

– Ma!

Azzal fogta a székéhez támasztott pálcáját, s otthagyta az úri társaságot.

Szavának állt. Még aznap elutazott Erdélybe. A királynak megizente, hogy ott vár reá Kolozsvárott. Az is utánaköltözött. Zápolya ugyan őrizte a lábait attól, hogy Buda várába belépjenek, s a sok felfortyant tanácsúr mind az ő nyakába rohanjon, pogányzsinatot csinálni Gritti miatt. Erdélyben bizton érezhette magát, oda nem terjedt ki Gritti kormányzósága.

Erdély is tele volt Zápolya ismerőseivel; azok között voltak jók is, rosszak is. De a jók igazán jók voltak: jó vitézek, jó barátok. A papokkal sem volt annyi baja, mint Magyarországon. Statileo püspök tűrhető kedélyű úr volt, a magyar urak között pedig nagyon el volt már terjedve a protestantizmus: templomaik is voltak már.

Fráter György pedig komolyan hozzálátott a hadszervezéshez és az aranycsináláshoz.

Akárhogy nevettek rajta a budai urak, hogy Fráter György feltalálta a „leo ruber"-t, mellyel alkímia útján aranyat lehet csinálni – hát persze, hogy feltalálta.

Ócska pandekták nyomán rájött, hogy a régi rómaiak idejében gazdag aranybányamívelés volt Dáciában, s addig kutatott, fürkészett és turzott, míg szerencsésen rátalált a verespataki aranytermő hegyre.

Szerémi György írja a maga klasszikus latinságával:

„Deo adjuvante inveni vobis aureum montem Transsylvaniam… Nunc etiam illa »banya« aurea producit bonum aurum, attamen prius Rex Joannes inceperat fodere, et Deus sibi commiserat sibi invenire." (Isten segítségével találtam nektek aranyhegyet Erdélyben… Most is terem az az aranybánya jó aranyat; azonban János király kezdte el ásatni, és Isten megengedte neki, hogy magának megtalálja.)

Verespatakon mindjárt olyan gazdag telérre találtak, hogy tíz-, tizenkét fontos termésarany nem volt ritkaság. Az ekként nyert aranyat azután Fráter György pénzül kiverette a saját titkos pénzverő gépein, melyeket nagyenyedi házában egy mély pincében tartott elrejtve. Azt a ravaszságot is követte, hogy nem magyar, hanem lengyel aranyakat veretett. Nagy gondjának kellett rá lenni, hogy semmit az urak ebből meg ne tudjanak; mert különben a vajdák azt a bányát is lefoglalták volna: s abból sem látott volna a király egy aranyat

sem. A becsületes embernek úgy kellett lopni a pénzt a király számára – a tolvajok háta mögött.

Ezenközben egy rendkívüli véletlen eset is a kezére játszott Fráter Györgynek; ami ekképpen történt.

Emlékezünk rá, hogy Budavár ostroma alatt egy Kristóf nevű német fiatalember szökött át a magyarokhoz a német táborból, aki elárulta a János király elleni áruló cselszövényét a magyar főuraknak. Akkor ezt az ifjút a király jól megjutalmazá, s aztán Gritti Alajos szolgálatába fogadta, az Sztambulba utazván, oda is elvitte magával. Ez a Kristóf diák, amilyen könnyű szívvel átállt magyarnak, épp olyan hirtelenséggel kitért töröknek is; lett belőle muzulmán. Meg is kapta a jutalmát. A nagyvezér kinevezte őt teszkeredzsinek, s a szultán fényesen felruházta.

Gritti Alajos Sztambulban időzése hatodik hónapjában ezt a meghitt emberét bízta meg azzal, hogy Törökországból titokteljes leveleket hozzon be Magyarországba. Azok között volt egy János királyhoz is.

A fiatal pribék, akit török nevén Zülfikár bégnek híttak, ügyességénél fogva gyorsan megtanult rácul, s annálfogva igen könnyen utazott mindenütt; mivelhogy mind Törökországban, mind Magyarországon nem volt már falu, ahol rácul ne értettek volna.

Midőn azonban Szegedre megérkezék, ott megtudta, hogy János király Erdélyben van. Ő is azonnal útját fordítá, s ellovagolt a Maros mentén Erdélybe, s ott megszállt Nagy-Enyed városában. És úgy esett, hogy amely gazdához éjjeli szállásra betért, az éppen szász volt. A török vendég tiszteletére még több szász atyafi odasereglett, ki-ki hozott magával egy cinkancsóban bort, mivelhogy a szászoknál az a dicséretes szokás uralkodott, hogy minden vendég a maga borát issza; a házigazda elég, ha a gyertyát adja ingyen a lakomához.

A szászok a magok nyelvén beszélve, sajnálták, hogy a vidám török ifjúval nem diskurálhatnak; de még inkább, hogy azt, török vallása tiltván, egy ital borral meg nem kínálhatják.

Az ifjúnak pedig ott állt a háta mögött a Belzebub, aki beletaszította a verembe. Nem tudta lakaton tartani a száját; csak kikottyantá, hogy tud biz ő a szászok nyelvén, s a bortul sem iszonyodik.

Erre aztán még jobban megszeretették; sorba kínálták a kancsóikkal, mindaddig, míg a legénynek a bor egészen feloldotta a nyelvét, s bolond fővel mind elmondá, hogy ő kicsoda micsoda; hogy elébb Ferdinánd király katonája volt, azután Jánosé lett, most a szultáné.

A pribék kótyagos fővel mindent elbeszélt az atyafiak előtt, s nagyokat nevetett hozzá. Neki tréfa volt az egész élet. Egyik táborbul a másikba átszökni csak afféle diákkaland, mint mikor az ember a kocsmáros elől a bor árával elillan; hitet, nemzetet változtatni nem ment nála nagyobb számításba, mint maskarát játszani: Tyll Eulenspiegel volt a mintaképe, akit utol akart érni.

A szász atyafiak azonban nagyon kevés fogékonysággal bírnak a tréfa iránt.

A házigazda becsületes céhbeli mészáros volt. Egyszer csak közbemordult.

– Gott sei bei uns! Te pernahajder pribék, te fukszsventzer! Hiszen te rosszabb vagy a *veresingeseknél.* Hát elárultad a királyodat? Megtagadtad a nemzetiségedet? Eladtad a Jézusodat? No, hát „ne" üssön beléd a mennykő, ahogy megérdemlenéd. *Nem kívánom,* hogy beléd üssön, mert jó keresztény ember vagyok.

S azzal a jó keresztény ember úgy vágta a fejéhez a pribéknek a nehéz cinkancsót, hogy az menten lefordult a székről, s egyszerre félrenyaklott a feje.

Az atyafiak aztán felszedték a földrül a cimborát, s próbálták helyreállítani a fejét; de biz az csak félredűlt megint. Elég volt annak az az egy ütés, amellyel a mészárosmester megkímélte a magas mennykövet attól a fáradságtól, hogy a hitehagyotton az ítéletet végrehajtsa.

– No, ez tiszta munka volt, sógor uram! – mondták a hüledező vendégek a házigazdának. – Ez nem eszik több piláfot a szultán bográcsából!

De mit csináljanak mármost a szultán agyonütött kengyelfutójával?

Azt csinálták vele, hogy szekérre tették, szalmával betakarták, kivitték a város végire, ott volt egy elhagyott ókút, abba beledobták.

A corpus delicti hát el lett volna takarítva.

De mi történjék a levelekkel, amiket a kengyelfutó magával hozott, s melyek egy táskában voltak elzárva? Azok a királynak szólnak és más főuraknak, a többek között Fráter Györgynek. Ha azokra a török szultán választ nem kap, nyomoztatni fogja a küldöncét, hogy hová lett? Kisül, hogy Enyeden veszett el. Akkor nagy baj éri nemcsak a várost, de az egész királyföldet. A szultán rájuk ereszti a krími tatárokat, s végigpusztíttatja az egész tartományt.

– Megálljatok csak – monda a mészáros, aki a bajt szerezte –, fordítok én ezen a veszedelmen. Most éppen itt tartózkodik közöttünk az a fehér barát, akiről azt mondják, hogy János királynak a mindenese. Házat is vett a városban, aminek a kapuja egész nap zárva van. Senki sem tudja, mit mívelnek ott benn, csak azt hallják a szomszédok, hogy éjjelnappal zuhog valami a föld alatt. A barát minden vasárnap lejön a templomba, és misét mond, azután pedig gyóntat. A pápista templomban most nincs pap, amióta valamennyien az új hitre tértünk. Hát én jövő Úrnapján felmegyek a templomba, s elviszem magammal azt a táskát. Azután meggyónok a barátnak. Megvallom neki, hogy egy pribéket keresztényi felindulásomban véletlenül agyoncsaptam; a leveleket pedig átadom neki. A papnak esküje tartja, hogy a gyónás titkát megőrizze, és tovább ne adja. Eszerint én, egyheti böjtölés és kétszáz miatyánk elmondása mellett megkapom az absolutiót, amire különben, mint lutheránusnak, nincs is különös szükségem; de hát ha megvan, nem árt. A levelek pedig eljutnak a maguk helyére, hová a szultán által küldve voltak. S a szászok békében maradnak.

– Nagyon okos ember kend, sógor! Nem hiába van az ökörfej a címerében!

S a mészárosnak az okoskodása egészen helyes volt. A gyónás révén megkapta Fráter György a Gritti által küldött leveleket. Az ő dolga volt azután, hogy azokat rendeltetésük helyére elküldözze. Csakhogy azt Fráter György nem cselekedte.

Három levél volt a táskában. Az egyik szólt őneki magának, a másik János királynak, a harmadik Laszkó Jeromosnak. Gritti címeres pecsétjével volt lezárva mind a három.

Legelőször is saját levelét bontotta fel.

Abban röviden értesíté Gritti, hogy a szultán helybenhagyta kormányzóvá kineveztetését, s mihelyt a szükségeseket megkapja, azonnal sietni fog Budára. Pénzt tartson készen, mert sokra lesz szükség.

A János királyhoz szóló levelet minden aggság nélkül bontá fel a barát. Erre rég fel volt szabadítva.

S ugyan jó, hogy az ő kezébe került ez a levél, nem János királyéba! Azt tudatta Gritti a királlyal, hogy Sztambulban nagy események készülnek. A szultán oly dologra határozta el magát, mely az egész világot meg fogja rendíteni. Ebben a munkában János királynak is nevezetes osztályrész fog jutni. Azért igyekezzék Budán az országtanácsot előre elkészíteni rendkívüli cselekedésekre és hazafias áldozatokra. Sok katonát gyűjtsön. Nemsokára ő is meg fog érkezni.

Ha a király ezt a levelet elolvassa, bizonyos, hogy nem megy vissza Buda várába, hanem ott marad Erdélyben. Azt az örömnapot, amelyen Gritti Alajos be fogja magát mutatni Budán az országnagyoknak, mint a szultán által megerősített kormányzót, János király szívesen átengedte a kalendáriumi „szökőnapok" közé.

Ezt a levelet egyenesen a tűzbe lehetett dobni.

A harmadik levél szólt Laszkó Jeromosnak. Ez három pecséttel volt lezárva.

De hát ha a hét gelsei ördög ült volna azokon a pecséteken, nem nyitotta volna-e fel a levelet Fráter György?

Tudta jól, hogy főbenjáró bűn a másnak szóló levelet feltörni, de aki politikát csinál, annak nem írtak törvényt a Sion hegyén.

S nagyon jól lett megjutalmazva – a bűne.

Csoda dolgokat tanult meg Grittinek Laszkóhoz írott leveléből. Hogy ez a két uraság már Laszkónak legelső sztambuli útja alkalmával messzeható terveket koholt ki egymással.

„János király csak kitömött báb, akit a népnek felmutatnak, s nevében cselekszenek. Mikor betelik az ideje, akkor félredobják." „Gritti egyenesen Magyarország koronájára vágyik, s Laszkónak a nádorispánságot ígéri."

„A szultán még ez idén rengeteg nagy táborral fogja megtámadni Ferdinánd királyt, elfoglalja tőle egész Magyarországot, s ostrommal beveszi Bécset."

„Ezzel egy időben Zápolya Jánosnak Esztergom várát kell megostromolni s a prímástól elfoglalni."

„Fráter Györgynek oda kell ígérni az érsekprímási széket, hogy a királyt ösztönözze."

„Az ostrom hevében a kézre került prímást a dühöngő katonák kivégzik. Helyébe rögtön behelyezi a király Fráter Györgyöt."

„Ezért aztán a római pápa excommunikálni fogja mind a kettőt."

„Az excommunikált királyt elhagyja az egész ország."

„Akkor azután jöhet a földönfutó király helyébe Gritti."

„Ennek az egész tervnek a keresztülvitelére meg van nyerve maga a nagyvezér, Ibrahim. Meg van nyerve szép asszony által, akit viszont Gritti fia tart meghódítva. Az a szép asszony a szultán leánya, Ibrahim kedvenc neje."

„A szultán azt cselekszi, amit Ibrahim mond neki. Szolimán csak egy játékbáb a nagyvezér kezében, aminőt a perzsa szemfényvesztők dróton rángatnak."

E levél olvasása után Fráter György a felhőkön ült, s onnan nézett le a földre.

Minő veszedelmes ármánnyal van átszőve ez az ország!

Két vakmerő kalandor hogy alkuszik meg egy nemzet sorsa felett!

Emlékezett rá, hogy még az ellentáborból is figyelmeztették János királyt Laszkó megbízhatatlanságára. Maga a Ferdinánd-párti Thurzó Elek azt írta a királynak: „Csodálko-

zunk rajta, hogy tudtad ez embert olyan nagy méltóságra emelni? – aki ugyan jó ivó, kurafi, részeges, kártyás, csélcsap!"

Ezt a levelet elrejté a csuhája legtitkosabb zsebébe.

Valamikor lehet még ebből a levélből sok mindenféle: fegyver – pajzs – halálítélet – megszabadulás.

Ennek a levélnek a feltörését bizony nem gyónta meg Fráter György senkinek – jó cselekedet számba vette.

Mégis derék ember, okos ember volt az a szász atyafi, aki a pribéket agyoncsapta!

Tehát ez a sors vár jó Magyarországra! Egy Gritti-dinasztia. Alapítója egy korcsszülött, a velencei dózse törvénytelen sarja, egy hitehagyott kalandor, törökké lett renegát; de töröknek is hitetlen: a szultánnak és a nagyvezérnek kegyence, akihez feleségül adták a szultánnak valamelyik bajrámünnepi háremhölgyét. Az lett anyja két fiúnak, akik méltó ivadékai nemzőiknek, az egyik tizennyolc, a másik tizenkilenc esztendős, romlott minden csepp vérük, istentelenség minden gondolatjuk; verekedők, méregkeverők, nőcsábítók, iszákosok, akik előtt nincs semmi szent, se földön, se égben. Rablott templomi kelyhekből isznak az ördög tiszteletére, s apácakolostorokat fertőztetnek meg dobzódó tivornyáikkal. S ezekre fog szállni Magyarország koronája.

Ha ezt megtörténhetőnek hitte volna Fráter György, kétségbe kellett volna esnie az isteni gondviselés fölött.

De hát van egy régi közmondás: „Jobb az Isten száz papnál". Még ez mind nincs elvégeztetve.

Most már azon volt a barát, hogy János királyt visszaédesgesse Budára. Aranyosvidéki székelyekből válogatott ki a számára udvari ajtónállókat, akik mind óriások, herkulesek: s a nagy testben hűséges lélek lakik. Tizenkét ilyen székely legény meg tudja védeni a királyt minden orgyilkostul, ha sereggel jönnének is.

A királynak elébb ott kellett lenni Budán, mint Gritti Sztambulból visszaérkezik.

Fráter György a kivert aranyakat is magával vitte, jó őrizet alatt. Egy átalagban elfért az egész: sok arany kis helyet foglal el.

Mikor Budára megérkezének, sok hintóval, szekérrel és vezetéklovakkal, melyek mint a király kíséretéhez tartozók a királyi palota istállóiban lettek elhelyezve: csak jön ám hirtelenében Fráter Györgyhöz a lovászmester jelenteni, hogy nincs se egy szál széna, se egy szem zab az egész istállóban és félszerben.

Nyomban utána jön az udvari szakács, lamentálva, hogy üres minden éléstár, s a konyhában nincs egy hasáb fa, amellyel tüzet rakjanak. Egyidejűleg a pincemester is szörnyűködött, hogy a hordók mind üresek: nincs bor! A királynak nem lehet Buda várában ebédet főzni! Éppen, mint dicső emlékezetű Dobzse László és II. Lajos király idejében.

Fráter György kérdőre vonta a várnagyot.

Még mindig Szente uram viselte ezt a hivatalt; még inkább megviselte ez a hivatal őtet. Nyolcvan éven túl volt már a derék ember, egy foga sem volt már; ha megszólalt, az sírás volt már inkább, mint beszéd. (Szerémi, aki minden alkalmatos magyar nevet latinra fordított: *„Tranquillus"-nak* nevezi a jó urat.)

– Jaj, szentatyám! Pogány gazdaság folyt itten, amióta a király elment Budáról. Elhordtak innen mindent, ami csak megmozdítható volt. Nyilván azt hitték az urak, hogy a király sohasem tér vissza Erdélyből. Egyik nap a nádorispán rontott rám, másik nap

a kincstárnok, aztán meg a főkapitány; a Vojvodics (Laszkó) éppen beplántálta magát a királyi várba. Olyan lagzit csaptak itt az Ártándyakkal, meg a Diák Simonnal; mindent felzabáltak, torkukra eresztettek: énekeltettek, virgináltattak, a hegedűs diákkal verseket mondattak, leányokat sikongattattak, hogy az csupa lélekkárhozat volt. Addig odább sem mentek, amíg az utolsó ejtel borban tartott. Ha én felszólaltam, kilöktek, leszidtak. Magam sem láttam már két hét óta színét sem a főtt ételnek; csak úgy lóg a lábam a csizmaszárban.

– Jól van, öreg. Azért ne sírj! Majd segítünk ezen.

Fráter György felment a királyhoz jelentést tenni a talált állapotokról. Ezt már mégis megsokallta a király, s első indulatában rögtön egy új hivatalt teremtett: *Budavár főtisztartóságát*, s erre kinevezte Fráter Györgyöt, amit a barát el is fogadott.

Volt tehát már egy nyilvánságosan bevallott hivatala, amit nem kellett titokban tartania. Meg is felelt annak erélyesen. Rövid időn úgy el volt látva a királyi vár élelmiszerekkel, az istálló szénával, abrakkal, a pince jó borokkal, mintha nagy megszállás elé készülnének. Az urakat nem érte semmi szemrehányás a furcsa gazdálkodásért. Nagyobb dolgokat is el kellett tűrni a királynak a híveitől.

Amint a konyha és a pince rendben volt a királyi várban, rögtön meg is jelenének az ország tanácsosai a királynál. Együtt voltak valamennyien a minapi tanácskozás részesei.

A lakoma után, midőn a király délutáni álomra visszavonult, áthívta Fráter György az urakat a saját szobájába.

– Hát, urak, én elvégeztem, amit magamra vállaltam. Erdélyben készen áll hatezer zsoldoskatonám, a derék Kun Gothárd vezetése alatt, a hadiköltségekre pedig elhoztam magammal az ígért summát. Itt van ötvenezer arany. Abban a kis hordóban ott az ágyam mellett. Aki nem hiszi, hogy arany van benne, próbálja felemelni.

Aki csak megpróbálta, egy sem bírt vele; az a kis hordó többet nyomott három mázsánál.

– Hát mármost mondjátok el ti is, hogy hát ti mit fundáltatok ki ez idő alatt.

Az urak egymás szeme közé néztek, s aztán unisono nagyot nevettek.

De bolond ez a barát, aki azt hiszi, hogy amit az ember szörnyen felfogad, azt szépen meg is teszi.

Ki sem tették azóta a lábukat Buda várából. Se pénzt, se katonát nem szerzett senki.

– Hiszen nincs a török a hátunkon! – monda Athinay.

– De majd mindjárt a hátunkon lesz – szólt Fráter György. – Hát még nincs híretek róla, hogy két-három nap múltán itt lesz Gritti Budán?

– No, hát csak hozza ide a borotvált fejét! – hetvenkedék a harmincadbérlő. – Majd megtudja, hogy mire jó a gerezdes buzogány.

– Hát, egyszóval, ti urak semmi egyébben sem serénykedtetek, mint hogy János király pincéjéből kiittátok a borokat? – No, hát váljon egészségetekre. Most megint tele a pince. Én vagyok a tiszttartó. Szívesen látlak benneteket lakomára.

S aztán nem beszélt velük többet országos dolgokrul.

Pedig azok most már szerettek volna rátérni a komoly tárgyra. Faggatták, hogy mit tud. Mi hír érkezett Sztambulból? Mit hoz Gritti? De Fráter György nem volt okos beszédre bírható.

– Nem tudok semmit. Én barát vagyok. Én csak imádkozni tudok. Annyit tudok, amennyit a királytól hallottam, hogy Gritti jön. (Pedig a király nem tudott arról semmit. Dehogy mondá ezt meg neki Fráter György.)

Laszkó Jeromosnak nagyon fúrta ez a dolog a fejét.

– Igen csodálkozom rajta, hogy engem sem értesített senki Gritti jövetele felöl.

– Olyan jó barátságban vagy te Grittivel? – kérdé ártatlan képpel Fráter György.

Laszkó akkor vette észre magát, hogy rossz szót szalajtott ki a száján, s elkezdett ötölni-hatolni.

– Nem Grittivel egyenesen, hanem a tolmácsával, Memhet béggel; az még Lengyelországból ismerősöm.

Fráter György megvakargatta a szőrös fülét, amiről nevezetes volt, s mosolyogva nézett Laszkóra, amitől az egész fülig vörös lett. Ha tudta volna, hogy Gritti levele ott fülel a barát csuhája zsebében!

Fráter György az ország tanácsurainak elejtett szavaiból, célzásaiból azt vette ki, hogy ők az egész Grittit nem veszik valami komolyan; azt hiszik, hogy ugyanazt a tréfát produkálhatják majd vele, amit Lajos király idejében, a rákosi és hatvani országgyűléseken rendeztek, ahol a nádort, országbírót megugratták, s a kertek alatt menekülni kényszerítték, meg amikor Szerencsés Imrét az ablakon át való búcsúvételre ösztönözték. Mit nekik ez az olasz kalandor? – Csak úgy fitymálva beszéltek róla.

No, de hát saját kárán tanul a magyar! – Ha ugyan tanul?

Rövid időn János király megérkezte után Gritti Alajos is elkövetkezett Buda alá.

Tizenkét gályával jött fel a Dunán, melyeket bivalyok vontattak víz ellenében. Mindannyinak az árbocán az ozmán félhold és csillag díszítette lobogó.

A Kelenföldön kötöttek ki, s ott partra szállának.

De Gritti nem úgy tett, ahogy a magyar főurak számítának reá: nem ment fel a várba, rendes palotájába, hanem odalenn tábort üttetett, s sátor alatt maradt. Kétszáz janicsárt és besliát hozott magával kíséretül.

Még ez nem olyan nagy haderő, hogy a várban lakó főurak hajdúi és huszárjai meg ne birkózzanak vele.

Azonban Gritti, a megérkezése utáni reggelen, dob és trombitaszó mellett kihirdetteté, hogy minden embernek, aki az ő zászlói alá rendes zsoldba akar állni, előre megfizeti a *hópénzt:* három forintot a gyalogosoknak, négyet a lovasoknak.

Rendkívüli hatást idézett elő e hirdetéssel. Özönlött a sátoraihoz a sok kiéhezett, elzüllött nép, a kifosztott, kizsarolt földönfutók. Ezrével álltak a zászlói alá. A káplárok görnyedő termettel hurcolták a zsákba rakott piasztereket a katonáik számára. Csak úgy dűlt a pénz! S a pénz komoly dolog!

És Gritti rögtön hozzáfogott a zsoldos katonák felfegyverzéséhez, puskát, kardot, kopját. hozott eleget a burdzsellákon, s a zászlóaljakba osztott csapatokat ott gyakoroltatta a tágas Vérmezőn, a király és a magyar főurak szeme láttára.

Egyszer aztán a király megsokallta a dolgot: leizent a sátorban tanyázó Grittihez, hogy jöjjön fel hozzá a várba egy szóra.

Gritti azonnal engedelmeskedék a király parancsolatának, és visszaizent, hogy még ma déli harangszóra megteszi a látogatását a királynál.

De ugyan furcsa parádét csapott ennél a tisztelgő látogatásnál!

Ő maga páncélingbe öltözve, sisakosan, lóháton: előtte, utána kétszáz janicsár, puskával, karddal; közben két kerekeságyú, melyet komparadzsik követtek égő kanóccal a kezükben.

A jó *Szerémi*, ezt a felvonulást látva, ijedten mondá az országtanácsba összehívott uraknak: „Vigyázzatok, mert bizony otthagyjátok a fejeteket a királlyal együtt ennek a pogánynak a kezében."

Gritti Alajos, a két fiától, Dóczytól, Batthyánytól és a többi hozzá szegődött magyar főuraktól környezve, azonkívül testőrtiszteitől kísérve, ment fel a király elé.

A király a trónteremben fogadta őt, a főméltóságok gyülekezetében.

Már az első megszólalásnál meglepé Gritti a jelenlevőket azáltal, hogy minden tolmács nélkül, magyar nyelven beszélt a királyhoz. – Azon idő alatt, hogy távol járt, minden könyv segítsége nélkül, csupán a kísérő magyar főuraktól megtanulta a magyar nyelvet. Ezzel bizonyítá, hogy komoly szándéka megöröködni ebben a hazában.

Megadta a királynak a teljes tisztességet, két tenyerét mellén összetéve, török szokás szerint, háromszor meghajtá a fejét egész térdig, azután büszkén kiegyenesedék, s az övébe dugott függőpecsétes levelet átnyújtá Zápolyának.

– Üdvözöllek trónusodon, felséges király, I. János! Isten tartson meg, s növelje meg az árnyékodat. Íme, kezedbe teszem a fölséges Szolimán szultán, a mi kegyurunk, athnáméját, melyben az általad történt kineveztetésemet, Magyarország kormányzójává, megerősíti.

Az elégedetlen főurak mind a királyra néztek, tőle várták, hogy mit fog erre válaszolni.

Zápolya zavarban volt. Fráter György tudatá ugyan vele, hogy a kinevezési dekrétumot az ő nevében aláírta, s átadta Grittinek, ez az ő hallgatag beleegyezésével történt. De mégis a királyi tekintélyét fenn kell tartania.

– Én a felséges szultán athnáméját hódolattal fogadom; de mégis azt kívánom tudni, s ezért idéztelek ide, hogyan van az, hogy amidőn én, a koronás király, Budán vagyok, te nem jössz fel a királyi várba hozzám, megérkezésedet bejelenteni, hanem hadakat toborzasz, pénzt, fegyvert osztogatsz, s gyakorlatokat tartasz a vár alatt? Akarom tudni, hogy király vagyok-e én Magyarországon, vagy nem?

Ez a férfias beszéd tetszett a magyar tanácsosoknak.

– Bizonyára te vagy a király – felelt nyugodtan Gritti –, és én térdet, fejet hajtok előtted. Ámde én *nem tudtam*, hogy te jelen vagy budai váradban.

– Hiszen fel van a vár tornyára húzva a címeres zászlóm, s a király takarodóját fúvják a trombitások reggel, este a bástyákon.

– Én nem a zászlókbul és a trombitásokbul tudom meg a király hollétét, hanem az őt körülvevő hadseregből. Hát hol van a hadsereged?

Erre a király nem tudott mit felelni.

– Itt látom körülötted az ország főkapitányait mind egy gyülekezetben; de hol vannak a dandáraik? A bandériumaik? A *csatáik?* Egyetlen zászlóaljat sem látok, se gyalog, se lóháton. Hol vannak?

Erre meg az urak nem tudtak mit mondani.

Ekkor aztán Gritti fordult támadóra.

– Hát mármost én kérdezem tőled, János király, mire használtad fel királyi hatalmadat azóta, hogy én megírtam neked sürgős levélben a szultán elhatározását?

– Én nem kaptam semmiféle leveledet – hebegé a király.

– Amit Zülfikár bég, kengyelfutó által küldtem?

– Én nem láttam a te Zülfikárodat.

– Az egykori Kristóf diákot, Roggendorf táborából.

– Úgy éljek, hogy a Kristófrul sem tudok semmit.

Gritti Alajos Laszkó Jeromosra nézett; az némajátékkal mutogatta, hogy ő sem kapta meg a levelét; Fráter György pedig áhítatosan fölnézett az ég felé, mind a két kezét csuhája alá dugva.

Most már aztán haraggal tört ki Gritti:

– De hát gyilkosokkal van-e tele ez az ország? Hogy a szultán kengyelfutóját elemésztik, s a királyhoz írt leveleket elfogdossák?

Olyan jól tudott haragudni, mint egy megsértett becsületes ember, akinek igaza van. A jelenlevő urak csakugyan meg voltak szeppenve; csak Fráter György nézett féloldalt igazi szerzetesi fitymálással a hatalmaskodóra.

És Gritti egyre magasabb hangon kiabált.

– Én megírtam a királynak jó eleve, hogy Szolimán szultán őfelsége újabb hadjáratra indul Ferdinánd ellen. Háromszázezer főnyi tábort húzott össze, négyszáz ágyúval. Most már nem titok többé, mert a padisah előhada immár Nándorfehérvár alatt táboroz.

– Szent Isten! – hangzott az önkénytelen sóhajtás a tanácsurak sorában.

– A szultán ezúttal teljesen össze fogja zúzni Ferdinándot, a pártfogójával, Károly császárral együtt, s Magyarországot egészen felszabadítja a németek uralma alól.

– No, jaj nekünk, szegény magyaroknak! – fohászkodék fel Nádasdy.

Meghallá ezt Gritti.

– Legyetek nyugodtak, magyar főurak. Ezúttal nem Buda felé hozza a táborát a szultán. Az én könyörgésemre megkíméli a nagyúr a táborjárás iszonyúságaitól Magyarország belsejét. Összes hadaival Horvátországon és Stírián keresztül fog Bécs ellen felnyomulni, s a döntő ütközetet Bécs alatt vívja meg. Ez volt az, amit én a leveleimben közöltem a királlyal és tiveletek. Hogy ti is tegyetek magatokért valamit; ne várjatok mindent a dajka kezéből, mint a pólyába kötött csecsszopó gyerek. Ha nem tartjátok az országra nézve kívánatosnak, hogy török martalóc hadak hódítsák be a németek által megszállt tartományt, foglaljátok vissza ti magatok a tulajdon erőtökkel. Ez volt, amire leveleimben felszólítám a királyt és tanácsosait. Hogy addig, amíg a fölséges szultán a cseh király és a spanyol király armadáival diadalmasan megharcol, azalatt János király dandárai ostromolják meg a magyarországi várakat, melyekben Ferdinánd vezérei parancsolnak; különösen János király Esztergomot siessen elfoglalni a hűtelen prímástól, mert addig a hadihajókkal nem hatolhatunk fel Bécs alá.

– Sajnos, hogy ezek a levelek elvesztek- mentegetőzék a király.

(– Nagyon is jó helyre kerültek! – gondolá Fráter György.)

Gritti tovább beszélt.

– Mármost tudni fogja felséged az okát, miért sietek én most nyakra-főre hadsereget toborzani? Idejövök abban a hitben, hogy egy kész hadsereget találok Buda alatt, s az sincs, aki *halberdót* kiáltson elém. Azon csodálkozom, hogy egy éjszaka Móré László Palotárul ide nem ront, Buda várába, s az urakat királyostul együtt mind el nem fogja. Mesének vettem, mikor ezt a szándékát hallottam a rablóvezérnek; de most már lehetőnek tartom.

De már ez mégis sok volt János királynak! Hogy őtet Buda várában elfogja Móré László, ez az éjszakai támadásairól, rabló portyázásairól hírhedett martalóckapitány! Méregbe jött.

– No, hát majd kiforgatom én Móré László uramat Palota várából, s kötéllel a nyakán hozatom Buda várába. Manapság megindítjuk a hadsereggyűjtést, s a legelső dandárral Laszkó Jeromos fog Palota vára ellen megindulni, és földig rontatja az egész rongy kastélyt; élve nem hágy senkit a tolvajok közül.

Ez az első kitörése a nemes dicsvágynak valami lelkesedést idézett elő a főuraknál. Mindnyájan fogadkoztak, hogy sietnek hadakat gyűjteni.

Gritti vette észre a kedvező hatást, s sietett azt felhasználni.

– Méltóságos főrend! Én nem avatkozom az ország igazgatásába. A törvényt ti szolgáltassátok, az országgyűlésen ti tanácskozzatok, a vármegyéken ti parancsoljatok. Én csak az ország *hadügyeiben viszem* a kormányzói tisztet, ahová kemény kéz kell a vezetéshez.

Ezzel a jó szóval mindvalamennyit kiengesztelé maga iránt a kormányzó.

De még egy zárszó is volt hozzá.

– És azután az ország *pénzügyeire* nézve tartom fenn a kormányzói felügyeletet, mert azok is nagyon kívánják a rendet.

Ezzel a rossz szóval aztán megint magára haragította valamennyit.

A főnemesek között egyedül Nádasdy Tamás tartotta meg előkelő büszkeségét Grittivel szemben. Nem is szemben, mert folyvást hátat fordított neki.

Grittinek besúgták azt a hozzá szító magyar főurak, miszerint Nádasdy azzal a szándékkal van ellene, hogy majd egyszer összevész vele, s akkor lovagias párbajra kényszerítve az olaszt, bizony le fogja őt kaszabolni, s ekképp egész tisztességes úton szabadítja meg tőle az országot. A szultán sem haragudhatik meg érte, ha a kegyencét és meghatalmazottját vitézi párbajban ölték meg.

– Kár pedig úgy hátat forgatni Nádasdy Tamás uramnak – monda Gritti, egyenesen belekötve a főúrba. – Mert ha akarom, tudom ám én kegyelmedet arra kényszeríteni, hogy a szemem közé nézzen.

– Állok szolgálatára az úrnak – szólt Nádasdy, szemközt fordulva, s kardmarkolatára téve kezét.

– Oh, ezt nem karddal végezzük el. Mi, olaszok, nem nyúlunk mindjárt a spádéhoz. Különben sem szokás, hogy egy kormányzó az alattvalóival verekedjék. Nekem van más fegyver a kezemben.

– Aqua toffana?

– Még annál is kellemetlenebb. Bizonyítékaim vannak rá, hogy kegyelmed Ferdinánd királlyal levelezésben áll.

– Azokért a bizonyítványokért ugyan kár volt a pénzét vesztegetni nagyságodnak. Családi ügyben fordultam a cseh királyhoz.

– De igen kényes családi ügyben. Kegyelmed szerelmes? No, az egész rendén van. Az urak nem is tudják még, hogy a kincstárnok úr házasodik. Felhasználja a portyázásokat, hogy gyöngéd kalandokat keressen. Nekem minden járásáról biztos értesítéseim vannak. Szigetvárat nem tudta bevenni; hanem be tudta venni a szép Kanizsay Borbálának a szívét. Ez a legújabb konspirációja.

Az urak néhánya nevetésre fakadt.

Nádasdy ingerülten kiáltá:

– Erről pedig nem illik társaság előtt gúnyosan beszélni.

– Én nem beszélek gúnyosan. Ez félig szívbeli ügy, félig országos ügy, amennyiben Nádasdy uram éppen a menyasszonya érdekében fordult már jó ideje, még a Roggendorf ostroma előtt, Ferdinánd királyhoz.

– Ezt nem tagadom. Mi bűn van ebben?

– Semmi sincs. Még abban, hogy egy János-párti zászlósúr egy Ferdinánd-párti grófkisasszonyba szerelmes, nem keresünk fölségsértést.

– Hát akkor mért hozta ezt kigyelmed az országtanács elé?

– Csak azért, hogy bebizonyítsam kegyelmed iránt való jóakaratomat. No, hát ítéljétek meg, urak, mi lehetne egy vőlegényre nézve elviselhetetlenebb csapás, mint az, hogy ha az a minden szépséggel megáldott hajadon, akit menyasszonyának nevez – egy szép napon – megszűnne leány lenni, és fiúvá változnék?

Ezt már egyszerre elérték az urak, s ezen még Zápolya maga is nevetett.

– Ahá! – mondá János király. – Az én Nádasdym abban mesterkedik, hogy a szép Kanizsay Borbálát Ferdinánd király által *fiúsíttassa*, hogy így aztán törvényes örökösévé lehessen atyja nagy birtokainak, amik most még Ferdinánd hatalmában vannak? No, ez ellen semmi kifogásom. Ferdinánd ám csináljon a Boriskából fiút, kegyelmed pedig asszonyt. A lakodalmán majd együtt táncolunk. S hogy alkalmat adjak a derék Nádasdynak szívbeli ügyét előmozdítani, megbízom egy kellemetes követséggel – Bécsbe. – Én egy szép nagy remekművű ezüstpaizst készítteték ajándékul Ferdinánd számára. Ezt vigye el neki, szíves izenetem mellett. *Azért küldöm neki ezt a paizst, hogy legyen mivel betakargatnia magát, majd mikor meg fogom támadni*. Egy füst alatt aztán a menyasszonyát is fiúsíttathatja.

A király előhozatá a szép vert munkájú ötvösremeket, s megbámultatá azt az urakkal. Erdélyi ötvös készíté azt.

– S mármost, Nádasdy uram, mehet ezzel a megbízatással hivatalosan Bécsbe – mondá a király. – S ott elvégezheti a menyasszonya ügyét.

Gritti orrolt ezért a megbízatásért.

– Kár lesz Bécsbe fáradni a kincstartó úrnak, akár a király, akár a menyasszony dolgában. A király dolgában azért, mert ezért Szolimán szultán könnyen megneheztelhet. A menyasszonya dolgában pedig azért, mert az ő ügyét már én egészen megfordítottam.

– Kegyelmed megfordította az én ügyemet? – kérdé Nádasdy.

– No, nem olyanformán, mintha a menyasszonyát elraboltattam volna, sőt inkább nagyon is meghagytam leánynak; hanem a fiúvá lételét akadályoztam meg. Köztudomású dolog, hogy néhai Kanizsay László grófnak volt egy elsőszülött fia, akit a dajkája, asszonya iránti bosszúból, elsikkasztott. Ez az eltűnt gyermek most, férfikorában, előkerült. Az én szárnyaim alatt van; igen jeles ifjú. Velem volt Sztambulban, ahol a szultán megkedvelte, s kinevezte őt teszkeredzsijének. Német nevelést kapott. Dajkája Bécsbe vitte, ott rejtette el.

(Fráter György sejtett valamit: „Ez a Kristóf diák – Zülfikár bég!”)

– Mesebeszéd! – kiálta fel Nádasdy.

– Majd meglátja kegyelmed, hogy nem mesebeszéd. Kezemben vannak az írott bizonyítékok, melyek az ifjú Kanizsay Kristóf eredetét igazolják. A minap, hogy Ferdinánd

követe, Jurisics Sztambulban járt, be is mutattam neki ezt a nemes ifjút, úgyszintén a születését, eredetét bizonyító írásokat is.

(– Kitelik tőle, hogy Kristóf diákkal összecimborázva, hamis okiratokat készíttetett Gritti.)

Nádasdy arca lángolt a dühtől. Nem tekintve a király jelenlétét, haragosan távozott el a teremből. Gritti utánakiálta gúnyosan:

– Nemsokára bemutatom kegyelmednek szeretetre méltó süvét!

(– Ott fekszik az már a nagyenyedi ókút fenekén! –)

Tehát megindult a *fátum.* A kornak leghatalmasabb emberi alakjában személyesítve. Ez volt Szolimán szultán. Egy olyan hatalmas hadsereg közepett, aminőhöz hasonló alatt Attila óta nem reszketett Európa földje. Minden emberi számítás szerint el volt döntve a világrész sorsa. Háromszázezer főre menő, diadalmas hadjáratban kitanult, a hadászat minden eszközeivel ellátott, fanatizmustól lángoló, a halált gyönyörnek tekintő hadsereggel szemben, az egymással való harcban kifáradt keresztény fejedelmek, hadsereg nélkül, lelkesedés nélkül, egyetlen kiváló hadvezérrel nem rendelkezve; még csak egy közös zászlóval sem bírva, mely körül egyesüljenek! Ki volt már mondva az ítélet.

És ekkor támadt egy ember; csak egy ember! Aki belemarkolt a fátumnak az üstökébe: „Parancsolhatsz az isteneknek! Parancsolhatsz Jupiternek, az egész olympusi istentanácsnak, de nem parancsolsz a magyarok Istenének!" S egy merész vonással keresztülhúzta a fátum ítéletét. Tett olyan dolgot, ami lehetetlen, ami elhihetetlen, ami abszurdum! Amit ha százszor elolvasunk, végigruminálunk, nem tudunk megérteni, felfogni, egész képtelen nagyságában végigtekinteni. Egyetlen magyar ember *hétszáz parasztt*al megállítja Szolimán győzhetlen hadseregét diadalútjában, s megzápítja az egész hadjáratát. Ez a mesebeli csodahős volt *Jurisics Miklós.*

Végre-valahára egy fénypont a rettenetes sötétség közepett. Egy maroknyi parasztnép angyalokhoz hasonló honszerelme, melyért meg kell bocsátania Istennek az egész magyar nemzet minden bűneit, hogy ne juttassa ez országot Szodoma és Gomorrha sorsára!

Milyen jólesik az ember szívének, mikor Kőszeg ostromát és védelmét lelki szemei előtt végignézi! Az maga a legszebb hőskölteméný. Úgy, ahogy megtörtént. Költőnek nem szabad egy vonást hozzáadni. Csak azt mondhatja az olvasónak: „Keresd fel a történelemben Kőszeg ostromát, s olvasd el végig! – Feléledsz benne."

Huszonöt napig tartotta fenn ez a kis város, ez a hadnagy, ez a hétszáz paraszt Szolimán szultán és Ibrahim rettentő táborát; minden ágyúik erre okádták a tüzeiket, a janicsárok színe-virága ennek az árkait temette be hulláival. Fele elhullott a hős parasztoknak, maga a vezérük is két sebet kapott. A tizenkettedik ostromnál már a janicsárok a piac közepéről futottak vissza, ordítva, hogy nem emberek, hogy túlvilági szellemek harcolnak ellenük; s utoljára is Ibrahim könyörgésre fogta a dolgot, hogy csak egy éjszakára engedje Jurisics a török zászlót kitűzni a várfalakra, akkor a szultán békén meghagyja a várában.

S ez a huszonöt nap elég volt Ferdinánd királynak és Károly császárnak, hogy egy hatalmas hadsereget összpontosítsanak Bécs alatt. Spanyol, olasz, magyar, cseh, német, morva, kilencvenezernyi gyalog és harmincezernyi lovas tömegben volt egyesítve; oly hatalmas sereg, minél erősebbet a keresztény világ nem látott régóta. Ha egy derék vezére van, diadalmasan ütközhetik meg az ozmán hadsereggel, mely már akkor a szultán és Ib-

rahim vezérlete alatt alig volt számra erősebb. A sok rendetlen török-tatár had szerteszét portyázott Stíriában.

A szultán Kőszeg alól előbbre vonult egész táborával, Bécs felé igyekezve.

Ekkor azonban a két tábor közé odaállt egy harmadik harcoló fél. A *„csuma”*. Így nevezi a népajk. Rém, aki az arcát nem mutatja, csak a keze nyomását érezteti. A lélegzete öl. Ott jár a nagy hadseregek nyomában; ülőszéke a tetemhalmok, miket a csatatéreken emelnek, ágya a mocsár. Mikor előjön a kaszájával, csak úgy dűl előtte a „rend”.

Egy napon azt jelenté Ibrahim a szultánnak, hogy a török hadsereget tizedeli a csuma. Aki este borzongást érez a tagjaiban, éjfélre tűzlángban van; reggelre hideg halott.

A Fertő mellett táboroztak.

A szultán maga meg akart győződni a való felől. Előjött a sátorából, paripájára ült, s vezérei kíséretében körüljárta az egész tábort. Nagy volt a halandóság a katonák között. Akármerre lovagolt a szultán, mindenütt sírásó, halotthordó rabszolgákat látott; a sátorokból keserves kínordítás hangzott eléje. Néhol roppant nagy vermeket ástak, amikbe tömegestül hányták a hullákat, oltatlan meszet döntve föléjük. A halott rabokat csak a tóba dobálták. Éjszaka roppant máglyákat gyújtottak meg, s azok körül álltak a katonák dideregve. Az a kék köd, mely lassan elterül a tó felől jövet, az a csumának a palástja. – Jaj annak, akit betakar!

Mikor hajnalhasadásra visszatért a szultán a sátorába, azt látta, hogy a sátora előtti őrök ott ülnek gubbadva, fejeiket térdeikre hajtva.

– Hát ti alusztok! – rivallt rájuk a nagyúr.

Halálban aludtak azok.

Belépett a sátora pitvarába. Ott ült két testőr a tevebőr szőnyegen. Azok is meg voltak halva.

Majd a kedvenc háremhölgye fülkéjéhez sietett. A hű eunuch ott feküdt, görcsöktül összehúzott tagokkal, eléktelenült arcvonásokkal a függöny előtt. Azon is keresztülgázolt a rettenetes csuma.

Felrántá a kárpitot, s ott látta a nyugágyon kedvenc tündérét, diadaljárata megédesítőjét, a szép Semsz-Unnahárt, márványfehéren, halottan.

– El innen! – ordítá a szultán, kirohanva a sátorából. – El ez átkozott országból! – S azzal paripájára kapott, s megadta a jelt a visszavonulásra. Az egész török tábor oly gyorsan kerekedett fel, hogy még a szultánnak a sátorát is otthagyták, s az előhad ágyúit, amelyeknek a lovait elvitték a futó janicsárok, a komparadzsik a Fertő mocsaraiba ásták el. – Vége volt a hadjáratnak.

S ezt nevezték a török krónikások: fényes diadalnak.

János király ezalatt Esztergomot vívta. Volt valami tízezer embere hozzá: fele magyar, fele török. A szárazföldről a király vezette az ostromot, a Dunáról Gritti. Hatalmas török hajóhad állt a rendelkezésére, mely öreg ágyúkkal törette a bástyákat.

Várday prímás jó eleve elmenekült a várból. Őt Fráter György értesíté Gritti pogány szándékáról, s ezzel mindjárt meghiúsította a renegát tervét, amit a prímás meggyilkoltatására épített.

Esztergomot tarták a Ferdinánd-pártiak Magyarország második fővárosának, s a legjobb német és spanyol ezredeiket helyezték el benne védőseregül. Azok harcoltak is emberül.

A két Gritti fiú, Péter és Antal (az egri püspök) ezalatt abban tüntette ki a vitézségét, hogy a portyázó török csapatokkal bekalandozta a szomszédos vármegyéket, s a legszebb leányokat, fiatal menyecskéket elragadozta. *Valamennyit összehordták egy pompásan felszőnyegezett török gályába*, mely a Duna közepén horgonyzott. Egész hárem, egész rabnő-bazár volt ottan már, melyet eunuchok őriztek. A két ifjú vitéz testvérileg osztozott e paradicsomban. A sok ártatlan szűznek keserves sírása áthangzott nappal-éjjel a parton táborozó magyarokhoz szépen.

A király bosszankodott ez istentelenség miatt; de nem tehetett semmit; a hajókon Gritti parancsolt.

Derék naszádos flottilla volt a törököké. Vízi ütközetet is folytatott a Ferdinánd-párti ágyús hajókkal, s azokat a Piszke melletti hajósharcban tönkreverte, s egész Komáromig űzte.

Mikor aztán jött a rémhír, hogy Szolimán szultán visszafordult, s olyan gyors futásban igyekezik a Dráva felé, hogy Kacziáner nem bírja utolérni: az Esztergomot vívó seregnél nagy lett a riadal. A szultán, Ibrahimmal együtt, siettében elfelejté a szerteszét helyezett kisebb hadtestek vezéreit értesíteni gyors visszavonulása felől: azok ám lássák, merre meneküljenek?

Egy egész lovashadtest, tizenötezer főre becsülhető, Veli basa vezénylete alatt arra volt kiküldve, hogy Stíriát, Karantánt, Felső-Ausztriát beszáguldozza, dúljon és pusztítson. Ezek ellen a Ferdinánd-pártiak Török Bálint és Bakics szabadcsapatjait küldték, akiknek összevéve nem volt több háromezer lovasuknál; azzal a feladattal, hogy amíg Kacziáner szemben fog rájuk támadni, vágják el a törökök visszavonulási útját.

Mikor a magyar és rác szabadcsapatok a Fertőhöz értek, a tó túlsó oldaláról átevező halászok értesíték őket a nagy török hadseregnek hirtelen történt visszavonulásáról. Török Bálint rögtön éjjel útnak indult, s hajnalra odakerült az elhagyott táborhelyre.

A török szultán bíboros, aranyos sátora ott állt a lovak patkóitól feketére gázolt sík mező közepett, a tépett zászlót rongyokban lebegtette a kupoláján a szél.

A törökök annyira megrémültek a ragálytól, hogy senki sem mert a sátorhoz hozzányúlni, hogy azt szétbontsa. Ott hagyták veszni. A magyarok aztán megosztoztak a selymen, bársonyon, amiből a szultáni sátor tákolva volt.

Az is nagyon kedvükre esett, hogy a pákászok rávezették őket a törököktül elásott ágyúkra; azokat kiszabadíták, lovakat fogtak eléjük; lőpor, golyó szintén előkerült: most már pattantyússággal is el voltak látva.

Ekkor ismét menekülő parasztok hírül hozták a két kapitánynak, hogy jön Ausztria felől egy nagy török tábor errefelé.

Ez volt Veli basa dúló serege.

Ugyanazon az úton, amelyen bevonultak Ausztriába, vissza nem jöhettek, midőn hírét vették a szultán visszavonulásának, mert útjokban minden falvat, eleséget elpusztítottak; kénytelenek voltak magyar földre térni.

Bakics Pál jó vitéz volt, azt mondá Török Bálintnak:

– Eléjük megyek én, s majd kitudom, hogy milyen számmal vannak. – A rác vezér szokva volt az ilyen merész kalandokhoz: török ruhát öltött, nyeregszerszámot, kengyelt változtatott, s egyedül, egymagában beszáguldozott a török sereg közé, ott mindent kikémlelt, s estére visszatért Török Bálinthoz.

– Veli basa egész martalóc dandára jön errefelé; tizenöt nagy lófarkas zászlót számláltam meg; iszonyú erővel vannak. Nem állhatunk velük csatát.

De Török Bálint nem veszté el a szívét.

– Csak hadd legyenek ők baromsokasággal; mi ellenben rendezett csapatokban vagyunk; ők összekeveredve; ha megütjük őket, Istené lesz a dicsőség, szétzavarjuk őket.

Erre a magyar és rác kezet adott, hogy megvívják egymáshoz ragaszkodva az egyenetlen harcot.

S a vakmerő hadifortély fényesen sikerült. A bozótban elrejtőzött magyar és rác csapatok elébb engedték a martalócsereget jól előrehaladni, addig jelt nem adtak, mikor aztán már a török had dereka vonult el előttük, akkor egyszerre kisütötték ellenük a zsákmányul elfoglalt ágyúkat, s azzal rájuk rohantak nagy „Szűz Mária" rivallással.

A török martalóchad szétbomlott tömegben vonult előre, hasonlatos a vándorpatkányokhoz; a magyar és a rác úgy dúlt benne, mint az oroszlán a tulkok csordájában. A török lovas elöl-hátul meg volt terhelve zsákmánnyal, amit idegen országból elharácsolt; az is gátolta a harcolásban. Fővezérük, Veli basa, mindjárt a csata elején elesett Török Bálint kardcsapása alatt; amint ennek a dárdára tűzött fejét megpillanták a szarácsiak, elveszett a szívükből az erő; leugráltak a lovaikról, gyalog menekültek az erdőnek. Ott meg a menekült parasztok fogadták őket fejszével, kaszával. *Egy faluban három asszony nyolc törököt vert agyon dorongokkal.* A Veli basa dulár hadából egy szakasz sem menekült meg épen. Csak úgy ötével, tízével érkezének meg Budára az erdőkön keresztül, gyalog, fegyvertelen.

Ezek hozták meg a „jó" hírt Esztergom alá is.

Gritti elébb megtudta azt, s már ki is adta a parancsot a naszádosainak, hogy fel kell szedni a vasmacskákat, és aláevezni a Dunán Buda felé.

Hanem a két ifjú levente ekkor is kinn portyázott, szép szüzeket vadászni, a Mátyus földjén.

Mikor aztán a futó siserahadtól megtudták a nagy veszedelmet, mely a török hadat érte (a vert had rendesen tízszeresnek híreszteli a megverőjét), akkor a két ifjúnak is az inába szállt a bátorsága: ugyancsak igyekeztek visszafelé cafolni a táti szárnya alá. – Az pedig már akkor evezett Buda felé: meghagyva a fiai hajóján kormányzó eunuchnak, hogy ha előkerülnek a drágák, szedje fel őket, és vigye utána Budára.

Fráter György azonban, amidőn látá, hogy az az egy cifra gálya ott marad a Duna közepén, midőn a többiek éjnek idején aláfelé eveznek, hirtelen dereglyére szállt egy csapat hajdújával, s odaevezett a gályához. Ott semmi ellentállás nem fogadta. Az őriző eunuch felnyitá előtte az ajtókat. A barát előhívta a hajóterembe elzárt leányokat, s mondá nekik, hogy szabadon bocsáttatnak, s mehetnek haza búsuló családjaikhoz. Volt nagy öröm és hálálkodás! A lányok vígan énekelve szálltak a dereglyébe, mely őket, többször fordulva, kiszállítá a partra, ahol szekerek vártak reájuk, amelyek rögtön hazájukba vitték.

Csak egy fiatal menyecske nem akart kimenni a hajóbul; azt mondá, hogy ő jobb szereti azt a törököt, aki elrabolta, mint az otthon hagyott urát: ő csak a rablójánál marad.

– Hejh! Te beste lélek! – kiáltá elszörnyedve Fráter György. – Hát te akarsz példát tenni a magyar asszonyok becsületében?

S fogá a körtefa pálcáját, s istenesen *végigvert amaz asszonyi állaton, akit az ördög megszállott, mindaddig, amíg az ördögöt ki nem verte belőle.* Akkor végre ezt is a dereglyébe lökte.

Mikor aztán a két Gritti fiú nagy loholva megérkezék Esztergom alá, s átviteté magát a horgonyon álló hajóhoz, csak az árván maradt háremőrt találta ottan: a paradicsom üres volt.

Az eunuch elmondá, hogy biz' a szép hurikat kiszabadítá valamennyit az a Fehér barát: a szőrös fülű.

– Hát a szép Katica, aki engem úgy megszeretett? – kérdé Péter, az ifjabb fiú.

– Az váltig maradt volna; de a barát jól rávert pálcával, erővel elhajtotta.

Erre a levente keservesen sírva fakadt; ami bizony nem illett egy deli béghez.

– Megállj, barát! – kiáltá dühösen Antal, a nagyobb fiú. – Ezért a véredet iszom meg!

Ez pedig nem illett egy egri püspökhöz.

Szolimán és Ibrahim egész Sztambulig meg sem pihent. A Grittiek is velük futottak. János király után senki sem kérdezősködött. Ő is Erdélybe húzódott, a hadai maradékát ott hagyva Budán, a *hűséges* vezérei alatt.

Egyedüli sikert Laszkó Jeromos vívott ki, aki két hónapi ostrom után elfoglalá Palota várát a rablólovag Móré Lászlótul. Magát Móré Lászlót ugyan futni hagyta, váltságul a kincseiért, amelyeket a híres dulár összerabolt. Azokon aztán a győztesek megosztoztak. A király és az ország kincstára nem kapott belőlük semmit.

Ferdinánd király egyedül maradt a csatatéren. Volt százhúszezer katonája, vitéz, rendezett hadcsapatokban. Elég nagy haderő, hogy azzal Magyarországot elfoglalja Jánostul, aki maga is félt már a karjda markolatától. – A tenyerén volt Ferdinándnak egész Magyarország, csak a markát kellett összeszorítania.

Nem úgy jegyezte fel Clio.

Ez a kisasszony, aki a történetírásra van hivatva, nem ismeri se a matézist, se a logikát.

Ha egy regényíró, egy poéta merne kifundálni olyan képtelen mesét, aminőt Clio kigondolt, ugyan vesszőt futtatnának vele! Ilyen csekélységen fordult meg a világtörténet!

Török Bálint, Bakics Pál, miután Veli basa dulárhadát pocsékká verték, természetesen összeszedték a török-tatár had által a csatatéren hagyott zsákmányt; amivel azok, Ausztiát bekalandozva, kastélyokat, templomokat kirabolva, megtölték az általvetőiket.

Erre a szüretre azonban megérkezék Kacziáner a maga hadaival, mely németekből, csehekből, olaszokból és spanyolokból volt összeállítva, s azt mondta, hogy az a zsákmány őtet illeti meg, mert a törökök azt a németektül rabolták el. – S ebben Kacziánernek igaza volt.

Erre Török Bálint azt felelte, hogy mikor már a zsákmány a törökök kezében volt, akkor az a töröké volt. Annak van tehát joga hozzá, aki fegyveres kézzel elvette tőlük. S ebben megint Töröknek volt igaza.

De amidőn Kacziáner ezzel szemben a „lex Bajovariorum"-ra hivatkozott, melynek erősségénél fogva az ütközet megnyerése mindig a fővezérnek az érdeme, és nem az alvezéré, az pedig bizonyos, hogy Veli basa dulárhadát ő maga, az öreg, kergette ki Ausztriából, annálfogva a diadal, a zsákmánnyal együtt, őtet illeti meg – hát ebben megint a lex Bajovariorum-nak volt igaza.

Úgy, de ezzel szemben Török Bálint egy másik törvényre, még sokkal régebbire apellált: a vadásztörvényre, melynek alapján a hajtásba került dúvad, medve, farkas, mint vadászzsákmány, nem azt a lövészt illeti meg, aki az első sebet ejtette a vadon, hanem amelyik az utolsó lövéssel földre terítette – már akkor megint Török Bálintnak volt igaza.

Míg aztán fővezér, alvezér ekként ungorkodék a principiális kérdés felett: Kacziáner olaszai és spanyoljai átvitték azt a praktikus térre, s hozzáláttak, hogy ők maguk induljanak el rabolni, ott, ahol zsákmányt kapnak, a németektül. Úgyhogy utoljára Ferdinánd királynak a német és cseh ezredeit arra-kellett fordítani, hogy a fosztogató idegen segédcsapatokat kiveresse velük az országból. Véges-végül a sok idegen és hazai harcosnép úgy összeveszett egymás között, hogy a bécsiek Te Deum laudamus-t tartottak, mikor a nagy ármádia végképp otthagyta őket, s ki-ki hazament a maga országába.

És így a két rengeteg nagy ellenséges tábor, a török és osztrák, szétbomlott, elpusztult anélkül, hogy egymást bár csak látta volna. Folytatását lelte ez a nagyszerű háború-paródia a rá következett békekomédiában.

Mind a két ellenkirály átlátta, hogy fegyverrel nem tudják egymást legyőzni. Hátha szép szóval lehetne.

Elkezdődött a verseny-térdencsúszás a szultánhoz.

János király részéről maga az országkormányzó, Gritti csúszott mászott Szolimán trónjához, Ferdinánd részéről pedig a két teljhatalmú követ, Wese és Nogarola. Elhozták a szultánnak Esztergom vára kulcsait selyemvánkoson. Könyörögtek, hogy fogadja a szultán fiául Ferdinánd királyt, hagyja meg az elfoglalt országrész birtokában, engedje lábaihoz rakni az ajándék-adót. A szultán azonképpen fiául fogadta az ellenkirályt is, s engedte *(a kezeit nem véve elő a palástja alól)* a követek által a *térdeit csókoltatni.*

A trón mennyezete mögött csak úgy fogta az oldalát nevettében Ibrahim és Gritti. Ők rendezték ezt a komédiát – a saját tervükre, s nagyokat nevettek Ferdinánd király, János király rovására, akik, mint két durcás fiú, kettérepesztették a szép Magyarország mappáját, s a kezükbe szakadt résznek szomorúan örültek. De akit legnagyobban kinevetett a két cselszövő, az maga Szolimán szultán volt. Ezzel a kibékítési színjátékkal most már egész Magyarország Ibrahim és Gritti hatalmába lett adva; csak az alkalomra vártak, hogy a birtokot egész brutális őszinteséggel átvegyék.

Háborúról azután szó sem volt többé – nagyban –, hanem kicsinyben szépen megmaradt az a két ellenkirály várurai között, mint nemes mulatság.

Hát az országnagyok ugyan mit míveltek ezalatt jó Buda várában? János király nagy vadászatokon járt; a barát aranyat ásatott, borral, búzával kereskedett, a többi vígan gazdálkodhatott.

Húshagyó kedden azzal végezték a farsangot a budai főurak, hogy felnyittatták Gritti palotáját Budán (egykor a Fuggereké volt), s abban rendeztek egy, a római szaturnáliákra emlékeztető tivornyát; amelyben fő-fő mester volt Athinay Diák Simon. Ő válogatta ki a lakomára meghívandó szép menyecskéket Pest-Budáról, akiknek a férjeiket a vacsoránál leitatták, s aztán kedvük szerint mulathattak a szépségekkel. Végre mindannyit gazdagon megajándékozták.

Az ilyen dínomdánom azonban tudvalevőleg sok pénzbe kerül, s Diák Simonnak a ládája feneke is kongott már: a sóbányák jövedelme mind elfogyott rendén. Odament hát Nádasdy Tamáshoz pénzt kérni. A kincstartó felnyitogatta előtte az ország ládáit: nem volt azokban egyéb, mint afféle rossz pénzek, amiket senki sem akart már ajándékban is elfogadni.

– Hát a harmincadok jövedelme hol van? – kérdé Diák Simon.

– Azt Bogadi Diák János őrzi, akit Gritti nevezett ki harmincados tárnokmesternek. – Ártándyt elcsapta a hivatalból, akit a király nevezett ki azzá.

Bogadi Diák János éppen a Gritti palotájában lakott. Athinay Diák Simon, maga mellé véve társul Dalkay Pozaka Pál cimboráját, rajta hajtott a harmincadoson, s követelte tőle, hogy adja át neki vagy a kincstárnoknak a harmincadokbul begyűlt pénzt.

Diák János kereken megtagadta azt a kívánságot, kijelentve, hogy őneki csak Gritti Lajos, a kormányzó parancsol; ha az megjön, annak fogja átadni a summát.

– Dejsz' azt hiába várod már – monda neki Diák Simon –; megölette azt a török szultán, afölötti bosszújában, hogy a hadjáratot elvesztette; le is húzatta a bőrét, kitömette szalmával, úgy húzatta fel karó hegyébe az Athméidán piacon.

– Hazugság ez! – monda Diák János. – Éppen ma kaptam a kormányzó levelét, hogy három nap múlva megérkezik Budára. Én kegyelmeteknek nem tartozom számadással; engem a kormányzó nevezett ki harmincados tárnoknak. Annak fogom a pénzt átadni.

Ekkor az urak erőszakkal megragadták Diák Jánost, megkötözték, bedugták egy sötét kamrába. Aztán a kulcsokat megtalálva, felnyitották a vasládát, s ami pénzt aranyban ott találtak, több, mint kétezer márkát, elvitték magukkal. Diák János feleségét otthagyták egy szál öltözetben.

Ők maguk is elhitték a kósza hír meséjét, hogy a szultán megnyúzatta s kitömette Grittit.

S harmadnapra ott volt Budán Gritti Alajos.

Palotája szobáit felnyitva találta, a tivornya minden undok nyomaival.

– Ki garázdálkodott itten?

A kulcsár megmondá: – Diák Simon, meg az urak. – Kereste Diák Jánost; azt megtalálta a rázárt kamrában, csaknem éhen halva. Megtudta tőle, hogy mi történt itt a távolléte alatt.

Erre Gritti, kétszáz janicsárt maga mellé véve, maga ellovagolt Zsámbékra, ahol Diák Simon kastélya állt; berontott hozzá; nem is vonta vallatóra; csak megkötöztette, a szekrényét felnyittatva, abban megtalálta a harmincadtárnoktól elhozott erszényeket, az ország pecsétjével volt ellátva valamennyi: csak egy volt felbontva s félig kiürítve.

Azzal Gritti Alajos, minden törvényszék nélkül, kiviteté Athinay Diák Simont a kastélya elé, s ott a saját házának a kapubálványára felakasztatta.

Azután a másik főúrra került a sor, Pozakára: Gritti azt is felkötteté.

Hallatlan eset volt ez! Hogy magyar főnemeseket felakasszanak! Bírói ítélet nélkül! Apelláta nélkül. A király kegyelméhez sem engedték folyamodni! És még akasztással kivégezni. Holott ez a pórok büntetése; a nemesembert megillető dísszel szokták pallos által kivégeztetni!

Bánffy nádor és Verbőczy kancellár emiatt erélyesen fel is szólaltak a kormányzó előtt, s tiltakoztak az ország törvényeinek flagráns megsértése ellen.

– Jól van! – mondá Gritti. – Tehát ezentúl az ország törvényei szerint fogok *nyakaztatni.*

S rögtön elfogatta az Ártándy testvéreket, és a csonka toronyba záratta.

Diák Simonnál az elharácsolt közpénzeken kívül még egy csomó levelet is találtak, melyekből világosan kiderült, hogy Athinay, a két Ártándy és Nádasdy Tamás régóta összeesküvést forralnak a Ferdinánd-párti urakkal, s csakugyan való az, amit Kristóf diák

elhistorizált, miszerint maguk a János király fő-fő tanácsosai ajánlkoztak, hogy Buda várát, a foglyul ejtett királlyal együtt, kiszolgáltatják a németeknek.

Nádasdynak jó angyala volt a szerelme. Ő ugyanezen napokban egész titokban lóra kapott, s ellátogatott a menyasszonyához, Kanizsay Boriskához, Csákvárra; ott érte utol a rémhír, hogy Gritti a vérbíróság elé állíttatá a két Ártándyt, nagyhamar elítélteté, s le is ütteté a fejeiket *a „csatornakút"* melletti téren. Nádasdy nem is ment aztán többet vissza Budára; hanem egyenesen felszaladt Pozsonyba, magával vivén a hegedűsét is, Tinódi Sebestyén diákot, aki e gyászesetnek szemmel látott tanúja volt: ő is vitte meg annak a hírét a patrónusa után. Nádasdy ezzel nyíltan átpártolt Ferdinánd királyhoz.

János királyt elrémíték e négyes kivégzés hírei, melyeket Fráter György által tudott meg, mikor a hátszegi bölényvadászatról hazakerült.

– Ezt nem vehetem a lelkemre, amit a kormányzó elkövet – monda a barátnak. – Négy főnemest kivégeztet az én tudtom nélkül! S az ötödiket átkergeti Ferdinándhoz.

– Összeesküvők, árulók voltak – monda a barát.

– Tudtam én azt régen. De ők hajdan jó barátjaim voltak. Ők fogadtak hadsereggel, midőn Lengyelországból visszatértem; ők harcoltak, győztek az én nevemben. A pataki diadal az Ártándyaké volt meg Athinay Simoné. S most porba hull a fejük énmiattam!

– Elvégre valakinek rendet kell csinálni az országban. Te, uram, királyom nem tudsz, nem akarsz;[2] Gritti tud és akar. Nekem is a szívemet szorítja, hogy ilyen két derék magyar főúrnak, mint az Ártándyak, meg kellett halni; Athinayt nem sajnálom. Az Ártándyakat nagyon szerettem, de jobban szeretem fölségedet és a hazámat. Athinayt és Pozakát közönséges rablásért végezték ki. Ezekből nem lett prédikációs halott. A két Ártándyt a törvényszék ítélte el. Aktáikat leteszem fölséged elé. Csak azt a négy levelet olvassa el belőlük, amelyeket Ártándy Pál írt Athinaynak.

A király csak egy levelet olvasott el, attól is könnybe lábadt a két szeme.

– Milyen ocsmány árulás! Hadsereget gyűjtött alattomban a Tisza mögött, hogy engemet elfogjon, mikor Erdélybül visszatérek, s aztán kiszolgáltasson Ferdinándnak! – Milyen kedves komám volt. Két fiát én tartottam a keresztvízre! – Most azok árvákká, földönfutókká lettek.

A király igazán nem tudta, hogy magát sirassa-e, vagy az áldozatul esetteket. – Ismét más tárgyra ugrott át az esze.

– De hát, mondsza csak, hogy lehetett Ártándy Pált fogságra ejteni, ha ő egész hadcsapattal vette magát körül a Tisza mögött, ahová csak réven keresztül lehet jutni?

– Nagy praktikával. A kormányzó Laszkó Jeromost bízta meg Ártándy Pál megfogdosásával, aki ezt így hajtá végre. Csak négy szekérrel utazott le a Tiszához, s csak tizenkét hajdút vitt magával. Három szekeret a hajdúkkal együtt elrejtett a nádasban; maga egy szekérrel lehajtott a Tiszához, csupán egy puskafeltekerője kíséretében, s ott elkezdett kacsákra vadászni. A durrogatásra odajött a túlsó parton sátorozó Ártándy, s amint egymásra ismertek, átkiabáltak egymáshoz a vízen keresztül. „Mit csinálsz itt, cimbora?" kérdé Ártándy. „Kacsázok, gyere át, van jó borom, egri vörös, nagyot igyunk." Ártándy, látva, hogy Laszkó csak másodmagával van, nem tartott semmitől; ő is maga mellé vett egy csatlóst, s azzal átevezett a jó pajtáshoz, s aztán együtt vadászgattak. Egyszer aztán leültek falatozni.

[2] A király káplánja drasztikus kifejezéssel veti ezt Zápolya szemére: „Sub miti pastore lupus vellera cacat."

„Ugyan, bizony jó volna egy kis borsos halászlé!” mondá Laszkó. „Eredj, szolgám, a szekérhez, hozd ide a pendelyhálót.” Azalatt a két úr tüzet rakott, felakasztotta a bográcsot a szolgafára, amelybe Ártándy beleaprította a horoggal fogott kecsegéket. „Ejh, lassan megy az így!” mondá Laszkó, midőn a hajdú a hálóval megérkezett. „Majd mindjárt csinálok én egy jó fogást ezzel a hálóval: tudom, hogy fogok vele egy nagy csukát!” S azzal nekikerekítve a pendelyhálót, olyan ügyesen hajítá azt a tűz mellett guggoló Ártándy fejére, hogy az egészen belekeveredett a háló szövevényébe. Erre a lesben álló hajdúk előrohantak a nádasból, Laszkó kiáltására. Ártándy eleget kiabált a túlsó parton levő katonáinak, hogy jöjjenek segítségére; de míg azok átúsztattak a vízen, Laszkó a négylovas szekerével, amelyre Ártándy Pált feldobták, nagy egérutat vett. Üldözték Egerig, sarkában nyomulva; de ott nyomát veszték, s egész éjjel futtatva, reggelre felhozta Budára Laszkó Ártándy Pált, s rögtön bedugták a Haragos tornyába.

– S mi történt Ártándy gyülevész hadával?

– Vezér híján ki szétugrott, ki pedig Czibakhoz ment; bosszút esküdni Gritti fejére vezérük halála miatt.

– Rossz aspektusok ezek! – szólt a király csüggeteg kedéllyel. – A csillagokban van a hiba. Megjövendölte ezt nekem a káplán, mikor a múlt nyáron az a *hosszú farkú csillag* megjelent az égen, amilyent ember nem látott még az én emlékezetemre. – Én azt álmodtam a múlt éjjel, hogy kibékültem Ferdinánddal – és azután, hogy fölébredtem is, sokat gondolkoztam rajta. Mi a te tanácsod?

– Fölséges uram! Ez az én papi köntösöm megmondja az én tanácsomat. Nekem hitemben áll a békesség az emberek között. Tégy próbát vele. Csak arra kérlek, hogy Laszkóra ne bízd a Bécsbe járást, ahogy már egyszer tevéd; mert annak sokféle húr van a hegedűjén; s ha Gritti megtudja a te békülési szándékodat az ellenkirállyal, bizony rád uszítja a török nagyvezért; mert az ő búzájuk nem virágzik a béke napja alatt.

János király megbízta vele Fráter Györgyöt, hogy fundálja ki a föltételeket, melyek alatt Ferdinánddal megköthetné a békét. Belefáradt már teste-lelke az uralkodásba, amelyben a király nem más, mint egy koronás rabszolga, akinek a szultán minden csivasz cselédje parancsol, az ő parancsolatjait pedig úgy fogadják, hogy *a levelét leköpik, széttépik, csizmával taposssák.*

Fráter Györgynek ez a békekísérlet is beleillett a messzelátó tervébe. Először időt nyert vele, és alkalmat a kábító zűrzavarban valami rendet csinálhatni; – azután pedig tudta jól, hogy nem lesz annak a békekísérletnek semmi befejezése. A két király szívesen elfogadná a kibékülést: de az apró emberek, akik körülveszik őket, azok meghiúsítják azt.

Rossz vigasztalás ugyan: de mégis elégtétel, hogy azok a magyar főurak, akik Ferdinánd királyt támogatták, még a János-pártiaknál is önzőbbek voltak, s a német tanácsosok még túltettek rajtuk. Egyik fél sem szégyenlheti magát a másik előtt; maga előtt mind a kettő.

Jánosnak legalább volt „egy” híve, aki egy magas célért ragaszkodott hozzá; de Ferdinándnál mindenki csak azt kérdezte, hogy „Mit adsz?”, s mentül jobban tömte őket, annál éhesebbek voltak.

Hát még ha valami „koncot” ki kellene adni a kezükből? Mi lesz akkor?

Pedig a békeajánlat erre nagyon alkalmas volt.

Ferdinánd a koronát követelte vissza Jánostól; János viszont cserébe követelte a maga ősi birtokait, várait, uradalmait, melyeket atyjától örökölt. Ez a legigazságosabb, a legbecsületesebb föltétel volt.

Ámde azok a várak, uradalmak mind ki voltak már osztva Ferdinánd által a hozzánőtt magyar főuraknak: a Thurzóknak, Báthoryaknak, Serédyeknek, Bebekeknek, s inkább égföld összeszakadjon, mint hogy azt ők visszaadják. Azt mondták, adja oda Ferdinánd Jánosnak inkább az özvegy királyné birtokait; az pedig testvére volt a királynak. Senki sem akarta kiadni a maga prédáját a kezéből.

Végre találtak egy jó megoldást.

Itt van Török Bálint! Az is sok birtokot kapott már Ferdinándtól. Azok mind a Dunán túl feküdtek. Ezeket lehetne cserébe adni Zápolyának a szepesiekért.

Török Bálint ugyan hatalmas, derék vitéz, sok szolgálatot tett Ferdinándnak; de a hadizsákmány ki nem adásáért a német vezérek előtt ingrattissima persona; különösen Kacziáner dühöng ellene, s szítja a haragot az udvari körökben.

Kedvező alkalom jött a megoldásra.

Gritti, összeszedve minden pénzt, amit az ország különböző ládáiban talált (ezt nevezte ő kormányzásnak), a fiaival együtt ismét visszament Sztambulba. Az itt maradt uraknak megígérte, hogy küld maga helyett még rosszabbat.

Ezt az időt felhasználta Asszán basa, a belgrádi alvezér, hogy egy erős hadsereggel betörjön Horvátországba.

Ferdinánd leküldé ellene Kacziánert, derék haddal, akinek előhadát Török Bálint vezette.

Amint a derék magyar vezér a Muraközben tábort ütve, farkasszemet nézne Asszán basával, odavetődik hozzá Tinódi Lantos Sebestyén, akinek énekes verseit mindenha kedvelte a magyar főúr.

Ezúttal azonban a verses krónikák helyett valami mást énekelt a lantos.

Pártfogója, Nádasdy Tamás asztalánál hallotta a vendégeskedő főuraktól, midőn a bor feloldotta a nyelveket, azt a tréfás kabalát, amiben a pozsonyi és bécsi urak megegyeztek. Hogy János királyt kielégítsék, de mégis a felső-vidéki főuraktól semmit el ne vegyenek, hát (ahogy a népmesében van) feláldozzák maguk közül azt, *akinek a neve legrútabbul hangzik:* jó Török Bálintot. Annak a birtokait ajánlják fel Zápolyának.

És hogy ezért Török Bálint meg ne haragudjék, arról is nagyon szépesn gondoskodtak. Úgy tesznek vele, mint Dávid király Uriással. Kacziáner parancsot ad Török Bálintnak, hogy kezdje meg az ütközetet Asszán basa ellen. Mikor aztán a harc javában folyik, akkor Kacziáner takarodót fúvat; de Török Bálintot elfelejti értesíteni a visszavonulásról. Azt azután a törökök mindenestül lekaszabolják.

A poéták mindig becsületesek! Lantos Sebestyén nem bírta ezt a cselvetést elnyögni; otthagyta a borozó társaságot, s késő éjjel nekivágott az útnak, gyalog felkereste Török Bálintot, s elmondta neki, amit megtudott.

Török Bálint emiatt szertelen haragra gerjedt, hogy így jutalmazzák meg azt a sok diadalmas harcot, amit ő Ferdinánd javára megvívott: most az ő vérével és vagyonával akarják kifizetni János királyt. A barátai esküsznek össze ellene.

Rettenetes bosszút állt ezért.

Amidőn Kacziáner fővezértől megkapta a parancsot, hogy kezdje meg az előhaddal az ütközetet Asszán basa ellen, Török Bálint ahelyett egy oldalsétával kihúzta a maga dandárát az ellenség és Kacziáner hadserege közül. Ekkor aztán a belgrádi basa a német hadsereget egész készületlenül lepte meg, s a nem várt ütközetben úgy szétverte, hogy maga Kóczány vezér is alig menekült meg belőle, kevesedmagával. Otthon Bécsben aztán Ferdinánd király mint árulót börtönbe vetteté.

A halálosan megsértett Török Bálint pedig derék csapaljaival együtt egyenesen felment Budára, s felajánlá a szolgálatát János királynak.

A barát meg volt elégedve a kimenettel.

Íme, a békealkudozásnak az lett az eredménye, hogy Ferdinánd király elvesztette a számba vehető hadseregét, János király pedig kapott egy derék, begyakorlott dandárt, s ahhoz egy kitűnő hadvezért, eddig legerősebb ellenségét, akinek hűsége a legbiztosabb fundamentumon nyugszik, az elhagyott párt elleni engesztelhetetlen gyűlöleten.

És mindez nem került neki semmibe.

Most már jöhet vissza Gritti!

(A korszak jellemzésére azt is jegyezzük fel, hogy ezen viszontagságos idők alatt országgyűlések is tartattak Magyarországon: mégpedig Babocsán, Bélaváron, Zákányon és Kenesén. Mindezek ma is létező helységek. Akinek jó szeme van, megtalálhatja őket a térképen. Ezekre az országgyűlésekre mind a Ferdinánd-párti, mind a János-párti urak felgyülekeztek, amennyi éppen a faluban elfért; indítványaik között, melyek határozatra sohasem emelkedtek, legderekasabb az, hogy nekik sem Ferdinánd, sem János nem kell királynak, mert ők inkább a töröknek magának adják oda az országot.)

Gritti ismét visszatért Sztambulból; de ezúttal nem Belgrád felől jött be, hanem Erdély felől. Hozott magával a kétszáz rendes janicsár testőrön kívül még kétezer török és görög lovast és puskást.

Hatalmaskodó szándékát már a Dunán átkelésnél elárulta, ahol a szilisztriai kormányzó bojárt, Illést, azért, mert nem rendelt elég hajtót az átszállításra, a parton felakasztatá.

Memhet bég előre tudatá Fráter Györggyel Gritti szándokait, hogy királlyá akarja magát tenni Magyarországon, Zápolyát elfogatja, s láncra verve Sztambulba küldi, Dóczy Jánost kinevezi nádornak, Batthyány Orbánt temesi bánnak Petrovics helyett, Laszkó Jeromost erdélyi vajdának.

Fráter György nem szólt a királynak erről semmit; hanem a saját zsoldoscsapatait Kun Gothárd vezetése alatt összegyűjté Erdélyben. Gritti Brassó felől jött be, ahol a határon a nagyobbik fia, Antal fogadta egy magyar lovasezreddel s a pártjához tartozó magyar főurakkal. Brassóban mind a János-, mind a Ferdinánd-párt vezérei jöttek eléje üdvözlésére; amaz volt Kun Gotthárd, emez Majláth István, Fogaras kapitánya.

De nem jött üdvözlésére Czibak Imre. – Pedig ő volt az erdélyi vajda.

Grittinek elmondta azt már Dóczy János, hogy minő szép címekkel szokta őt Czibak emlegetni. Szabadszájú ember volt a vajda, aki mindenkit megsértett a szavaival, s emiatt volt legtöbb ellensége. – Dóczy azonfölyül nem tudta neki elfelejteni a királyi asztalnál kapott arculcsapást. – Most itt volt az ideje a visszafizetésnek.

A jó ürügy megvolt rá. Czibak Imre, akinek szintén sohasem volt elég, amivel bírt, addig zsarolta János királyt, hogy adományozza neki Vajda-Hunyadot, míg Zápolya bele-

egyezett. Úgy, de annak a várnak Ferdinánd volt a névszerinti ura; Czibak tehát ostrommal foglalta azt el. Ezért a kormányzó maga elé idézte őt a béke megszegése miatt, melyet a szultán Ferdinánddal kötött.

Czibak Imre, amennyire egész ember volt test dolgában, annyira félember volt lelki állapotban. Fél öklével leütött egy tulkot, s *egy szapu búzát egymaga feltöltött a garatra;* sőt nem volt az a kovácsüllő, amit a kardjával ketté ne vágott volna; hanem erős elhatározásra nem volt elég lelki adománya.

Gritti távollétében egyre kente a markát, hogy majd így meg amúgy kifordítja ő a bőrét a renegát olasz fattyúnak; gyűjtött is maga körül elég jó dandárt, amellyel a bitorlót bizony összecsépelhette volna, de mikor kenyértörésre került a dolog, akkor elhagyta a lelki ereje. A testi erejében még bízott. Biztosra vette, hogy ha ő az egyik kezébe fogja a tollas buzogányát, másikba a damaszkuszi szablyáját, nincs az a török tábor, akin ő keresztül ne vágja magát.

Mégis előreküldé Grittihez az udvari káplánját, Péter pátert, holmi arany-, ezüstékszerekkel, többek között egy színaranyból készült s drágakövekkel kirakott serleggel, mely még azonfölül aranypénzzel volt megtöltve, hogy engesztelje ki a kormányzó haragját; majd maga is el fog következni.

Dóczy János azonban elszedte az ajándékokat, s megvesztegeté a papot; adott neki egy zacskó rézpénzt, hogy csak térjen vissza, s mondja Czibaknak, hogy szívesen látja a kormányzó, jöjjön bátran.

A saját káplánjától elámítva, nem is hozott magával Czibak valami nagy kísérő csapatot; csak huszonöt lovast, azokat is Felmér helységéhez érve, elhelyezé kvártélyra a házakban; ő maga pedig künn a mezőn ütteté fel a sátorát, s abban aludt éjszakára.

Nagy testű, vérmes ember lévén, sohasem aludt szobában, félt a gutaütéstől; hanem télen-nyáron sátor alatt húzta ki az éjszakát, farkasordító hidegben is. Ekkor pedig éppen nagy kánikula volt.

Gritti azonban megértve, hogy Czibak közeledik, rendeletet adott Dóczy Jánosnak, az pedig Batthány Orbánnak, hogy menjenek eléje, s fogják el útközben.

Süketes éjszakán érkezének meg a magyar főurakkal küldött janicsárok, s mindjárt rátaláltak Czibak sátorára, mely egy vadkörtefa alatt volt felhúzva.

Dóczy elkiáltá magát:

– Kelj fel, Gzibak Imre! Itt vagyok a tartozást megfizetni.

Erre a szóra felébredt Czibak Imre, s kitekintett a sátora nyílásán. Az egyik kezében volt a kardja, a másikban a buzogánya. Mikor meglátta a kétszáz janicsárt, azt mondá:

– Hát csak ennyien vagytok?

Arra a janicsárok Dóczy jelszavára megrohanták a vajdát, fegyveres kézzel. De Czibak jobb és bal kezével osztogatva emberölő csapásait, nagy hamar egész sáncot emelt maga körül holttestekből. Ahányszor odacsapott, annyiszor nyikorgott a Mohamed paradicsomának kapuja sarka.

Végre azt találták ki, hogy elvagdalták a sátorának a feszítő köteleit, s erre a ponyvák a fejére hullván, ott elnyomták a tehetetlenné lett vitéz embert a ráröffent janicsárok, s kivégezték számos tőrdöféssel. Végre egy lovashadnagy, *Ghyczy István* levágta a fejét. A testét bevitték Szebenbe, s ott eltemették.

Harmadnapra éjjel *egy nagy meteorkő esett alá nagy robajjal azon a helyen, ahol a vajdát megölték,* a nép nagy eseményeket jövendölt a csillaghullás csodájából, s azok nagy hamar be is következének.

Gritti Alajos (vagy ahogy a törökök hítták: „Ogli bég") ezalatt vígan mulatozék Brassó alatt. A városon kívül ütteté fel a sátorát a fegyveres hadai közepett. Oda hívta meg a lakmározásra a magyar urakat. A kormányzó egész keleties pompával utazott. Teveháton szállították utána a drága szőnyegeket, arany-, ezüstedényeket, bőrkereveteket, akárcsak a szultán utazásánál. Bajadéreket és abelérákat is hozott magával, akik táncaikkal, tagficamításaikkal mulattaták a lakomázó társaságot. Éppen szüret ideje volt, s az Alkorán a törököknek is megengedi, hogy must korában a kiforratlan bort megigyák; annálfogva gazdák és vendégek torkig lakhattak a jóbul. *Kun Gothárd* és *Majláth István* is ott voltak a lakomán.

A kormányzónak ilyen nagy parádéval történt megérkezésére minden világrészből odaszaladának az idegen nemzetbeli „fukarok". „Fukar" volt az elnevezése a hajdankorban annak a vállalkozónak, aki nagyban vásárolt, kereskedett, a királyi javadalmakat kibérelte, az uraknak és fejedelmeknek pénzt adott kölcsön, s aztán ő látta, hogy kivel fizetteti vissza – négyszeresen, ötszörösen.

Háromféle fukar is serénykedett a szolgálataival Gritti körül: egy zsidó, egy görög meg egy örmény. Üres kézzel egyik sem jött. Az örmény az erdélyi sóbányák bérletét akarta elnyerni; a görög abban sántikált, hogy a nemrég Erdélyben feltalált aranybányát és pénzverést elkaparítsa; a zsidó pedig szabadalmat követelt az összes gabona-, bor-, gyapjú- és bőrkivitelre.

Mind a hárman tolmács által beszéltek Grittivel. Memhet bég mondta el törökül az ajánlataikat, úgyhogy a jelen levő magyar urak nem értettek azokbul semmit. Memhet bég azonban mindazt a legelső találkozásnál elmondta Fráter Györgynek; innen tudta meg Szerémi.

Csuda dolgokat ígértek Grittinek. *A zsidó fukar azt fogadta, hogy Grittinek az egész udvartartását egymaga ellátja,* ha a kereskedelmi monopóliumot megkaphatja, s azonfölül *tízezer aranyat fizet évenkint.* A görög arra vállalkozott, hogy *Budavár utcáit veresréz tetővel födi be;* az örmény pedig valamennyi budai hévíz-fürdő pompás átalakítására ígérkezett; amelyekhez *a várból egyenes tornác vezetne, gyantáros födéllel.*

Gritti azt felelte nekik, hogy a külső kereskedést meg a verespataki aranybányát még most a „barát" tartja a kezében.

– Lehet azon segíteni – mondá ravasz hunyorgatással a görög fukar. – A barát szereti a fügét. Majd küldünk neki olyant, amilyennel a nyemecek a *Szibinyáni Jankó* fiát, a *Mátyus* Krált elküldték a paradicsomba.

A miroboláns ígéreteknél még jobban beszéltek a hozott ajándékok. Mindegyik fukar odarakta Gritti elé az asztalra a táskájábul a „foglalót". Aranydobozkákban ritka szép drágaköveket. Ez volt Grittinek a gyöngesége: a gyémánt, rubint, smaragd, zafír, meg a csodálatos macskaszem s a nemes opál. A magyar urak bámultak ennyi felhalmozott kincs láttára, ami Gritti előtt összegyűlt. Vajon mi lesz ennek az ára?

Utoljára tartogatták a fukarok a legnevezetesebb ajándékaikat: mikor a feketekávét hozták. A mokkanedv már akkor kedvenc itala volt a török uraságoknak. Azt Arábia termé.

Ekkor a zsidó fukar erszényéből egy ökölnyi világossárga kristálytömeget vett elő.

– Ezt ízleld meg, kegyelmes uram. Ez a kristállyá vált méz. Az Újvilágból hozták, amit a portugálok fedeztek fel. Ez a kővé vált méz ottan a nádban terem; azért nádméznek híják. Ez még a török császár asztalán sem volt; te ízleled meg először.

S hogy bebizonyítsa, miszerint nem valami gálickő az, amit kínál, a késével letört belőle egy darabot, s azt a fogai alatt megropogtatá. Arra a többi urak is bátorságot vevének a csodálatos ehető kristálynak a megkóstolására, s mindnyájan azt mondták, hogy ez valóban édesebb a lépesméznél, s igaza van a fukarnak, hogy ez a kávéban felolvasztva, azt mennyei itallá nemesíti. (Még ma is nádméznek híják Erdélyben a cukrot.)

– Ilyennel ellátom én a te asztalodat. Pedig drágább az aranynál.

Azonban az örmény fukar sem maradt hátra. Ő pedig egy aranydobozkát felnyitva, abban tíz szem – *kukoricát* tett a kormányzó elé.

– Ezt nézd meg, kegyelmes uram. Ez az Újvilágból való búza, amelynek a szára olyan magasra nő, hogy a lovaskatona nem látszik ki a vetésből; egy szem után ezer terem. Ezzel az egész országodat beültetheted. Még most senkinek sincs; én hozattam az első magot. Ez annyit fog érni a te kezedben, mint Fáraónak a hét kövér tehene.

Végre a harmadik fukar állt elő: a görög. Amit az egy bőrzacskóbul előmarkolt, az nem volt egyéb, mint holmi száraz levél, apróra összevagdalva, ami olyan, mintha szemét volna. Hanem aztán mikor azt egy eleven parázzsal töltött medencére hinté, olyan fölséges zamatú füstöt terjesztett, hogy annak az illatától a paradicsomban képzelte magát az ember.

– Ezt is az Újvilágból hozták. *Nikótfüvének* nevezik. Aki ennek a füstjét beszívja, elfelejti minden búját-baját: ha álmatlanság bántja, elalszik és szépet álmodik tőle, ha rettegés éri, bátor szívet kap tőle. Ez elűzi a pestist, a patécsot, a hideglelést. Ha ezzel füstöltek volna Szolimán szultán sátorában, nem halt volna meg a kedvenc kadinája. Én egész gályával fogok neked ilyent szállítani.

Akinek legelőször *dohányfüsttel* tömjéneztek, az nem csoda, ha kis Istennek érezte magát. Magyar és török urak mind tele tüdővel szították be a fölséges füstillatot. Ez a fukar fölülmúlta valamennyit a kedveskedésben.

Dóczy János is ott volt az asztalnál.

Ő előrevágtatott a szebeni erdőbül, hogy a Czibak meggyilkoltatásában részes voltát eltagadhassa, s vígan megebédelt Gritti sátorában, mint aki semmiben sem tudós. Olyan jó etyepetyéje volt, hogy csak egy étekfogást is el nem hagyott menni, hogy ne evett volna belőle.

A lakomának vége is volt már, amidőn Batthyány Orbán megérkezett a lovascsapatjával a táborba.

Amint a lovárul leszállt, egyenesen Gritti sátorához sietett. A páncélja fölött egy hosszú meggyszín köpönyeg volt rajta. Amidőn Gritti a kiküldött kapitányt egyedül látta belépni a sátorába: bámulva és haraggal förmedt reá:

– Nos! Hát nem hozod magaddal Czibak Imrét?

– Ugyan hozom! – mondá Orbán úr, s azzal köpönyege alól elővéve a nagy bőrtarisznyát, belenyúlt, s kivette belőle Czibak Imre levágott fejét az üstökénél fogva. – A kormányzó előtt állt egy nagy ezüsttál, tele mogyoróval: abba letette a vajda fejét:

– Itt van neked Czibak Imre!

Kun Gothárd és Majláth uramék elszörnyedve ugrottak fel az asztaltól, amint jó barátjuk, vajdájuk levágott fejét meglátták. Hogy a hős vezér, akinek megjöttére vártak, így

jelenik meg közöttük! Az ünnepelt alak, akinél az erdélyi nép senkit sem szeretett jobban, akire úgy emlékezett, mint többszörös megszabadítójára: egyszer a fekete cártól, másszor a rablóvezér Balikától mentette meg a szorongatott lakosságot, s a zsákmányt visszaosztotta a károsultaknak. És nem vétett semmit! Még vádolva sem volt semmiféle bűnnel. Együtt mulattak, szüreteltek, tréfáltak még e napokban: s ma itt van előttük, egy levágott fő, mely sámsoni törzsét elvesztette, s néz reájuk azokkal a kővé vált szemekkel.

Dóczy azonban szokva volt már az ilyen asztaldíszhez János király lakomáiból. Részeg is volt. Nem tudta titkolni az örömét. Azt tette az ellensége levágott fejével, amit Lollia tett Ciceróéval.

– Heh! Te nagy szószátyár! Ide kerültél hát! Köszönheted ennek a te rossz nyelvednek! Most rágalmazz már! Most mondjad a csúfságokat a szemembe!

De Gritti józan volt; mert ő a törökök láttára nem ivott bort, s észrevevé a két főúr arcán a nagy felindulást. Ő is elkeseredést színlelt; sírva fakadt, *„miként julius Caesar Pompejus feje fölött”*.

– Nem ezt akartam én! – zokogá. – Nem akartam én őt megöletni. Azt parancsoltam, hogy élve hozzák elém. Ki mondta, hogy öljétek meg a vajdát?

Batthyány Orbán egyenes lelkű ember volt, urát adta a cselekedetének: rámutatott Dóczyra.

– Nekem az alkormányzó uram parancsolta. hogy vágjuk le a vajdát a sátorában.

Erre Dóczy a részeg ember vakmerőségével kiálta fel:

– Az nem igaz! Én ott sem voltam a vajda sátoránál.

Orbán úrnak megtagadta nyelve a szolgálatot. Megnémult. Nehéz is arra kadenciát találni, mikor egy fő-fő uraság, az elöljáró mester még azt is eltagadja, hogy jelen volt a gyilkos vérengzésnél, amit ő maga intézett.

A kapitány megfordult a sarkán, s elhagyta a sátort.

A két főúr, Kun és Majláth, szintén felkelt az asztaltól, és kiment.

– Hová siettek, urak? – kiálta utánuk Gritti.

– Hadd őket menni! – szólt dévánkodva Dóczy. – Csak rókát vadászni mennek. Szokás az Erdélyben, hogy a vendégek háromszor is felkelnek az asztaltól. Majd ha megkönnyebbülnek a terheiktől, megint visszajönnek.

De a két főúr bizony nem került többet vissza Gritti sátorába. Azok rögtön lovaikra kaptak, s addig meg sem álltak, amíg Brassó kapuján belül nem voltak.

– Mit tegyünk most? – kérdezé Majláth.

– *Halált halálért!* – felelt rá Kun Gothárd. – Innen el nem viszi az irháját többet ez a taliánba ójtott török!

Brassóban éppen vásár volt; a piac tele székelyekkel. Kun Gothárd rögtön körülhordatta a tivatulussal a véres kardot, fegyverbe szólítva a népséget.

– Mi baj, uram?

– Nagy ellenség ütött közénk. Gonosz uraság: Gritti a talián neve, Ogli bég a török neve. Mint a vipera a madárfészekbe, úgy lopózott közénk, hogy megegyen bennünket. Megölette a vajdánkat orozva, a mi jó atyánkat, Czibak Imrét. Bosszúra fel, székely! Czine mintye, oláh! Falakra, szász!

S a kiáltó szónak roppant hatása lett. Patóczy Miklós, a megölt Czibak unokaöccse, maga kapta kezébe a véres kardot, s beszáguldozta vele a Székelyföldet. Kun Gothárd, Majláth gyorsan fegyverbe öltözteték a hadaikat.

S a székely, ha verekedni híják, nem tart elébb tanácsot a lábával: „Édes lábam! Akarsz-e menni, vagy nem akarsz?" Hanem azt mondja, hogy: „Elmegyünk mind, levágjuk mind, hazahozzuk mind!"

Gritti nagy hamar azon vette észre, hogy a tábora minden oldalról körül van fogva fegyveres népekkel. Növelte a veszedelmét az, hogy egy éjszaka az egész magyar lovasság, kapitányával, Batthyány Orbánnal együtt otthagyta a táborát, s átment a felkelőkhöz.

Majláthék megbocsáták neki az elkövetett gyilkosságot, ő csak eszköz volt abban; de az intéző kéz ellen fordult a haragjuk.

Gritti előbb erővel akart utat törni magának, de mindenütt visszaverték. Majd a moldvai vajdának, Péternek üzent, hogy jöjjön segítségére; de még az oláhok is ellene fordultak. Gyűlölte azt minden nemzet. Utoljára, Dóczy tanácsára, bevette magát a bástyákkal körülvett Medgyes városába. Oda azonban a jó szászok csak oly módon bocsáták be, hogy elébb az asszonyt, gyereket kiküldték a havasokba; a férfiak pedig bevették magukat az erős kőfallal kerített templomudvarba, melynek kazamatái, szász mód szerint, egyúttal az egész város népe szalonna- és lisztraktárául szolgálnak. Így aztán Gritti kívül is, belül is ellenség közé volt szorítva.

Ebben a nagy veszedelmében elküldé Memhet béget Budára, szájába rágott izenetekkel; János királyhoz és Laszkó Jeromoshoz. A tolmács szerencsésen megérkezett, s midenekelőtt Fráter Györgyhöz köszönte be.

A baráttal kifundálták, hogy mit tegyenek.

János király Gritti elől vándorolt vissza Buda várába. Ott ugyan nem fogadta senki. Fő-fő zászlósurait kivégezték, elugratták: csak Laszkó Jeromos volt helyben. Azt pedig hiába hívatta magához: azt vetette a főúr, hogy nagybeteg, nem állhat a lábára. Tartott a számadástól. Csupán Fráter György volt a király mellett.

De Memhet béggel egy időben Paksy Ferenc is megérkezett Majláthék táborából, aki viszont kérte János királyt, hogy ne siessen Gritti felszabadítására; majd igazságot tesznek azzal maguk az erdélyiek.

A király nagy zavarban volt.

– Mit tegyek hát? Mennék Gritti felszabadítására, ha volna katonám. De hol venném? Ők maguk mindent kivettek a kezemből. Ha pedig veszni hagyom, a szultán énrám haragszik meg. Talán Török Bálintot lehetne a mezei hadaival Erdélybe küldeni?

– Csak hagyd te Grittit a maga sorsára, királyom – mondá Fráter György. – Íme, hogy világosan lássad, mi vár reád, ha ez a Bég Ogli megöröködik ebben az országban, olvasd el ezt a levelét, amelyet Laszkó Jeromoshoz írt Sztambulból a renegát.

Azzal átadta a királynak azt a levelet, melyet Kristóf diáktól vettek el Nagy-Enyeden.

A király elszörnyedt e levél olvastára.

– S én ezt a kígyót melengettem a palástom alatt! Gyöngyökben fürösztöttem, arannyal szárítgattam: mégis engem mart meg. Rögtön parancsot adott Laszkó elfogatására.

Az elővigyázó főnemest azonban nem lehetett olyan könnyűszerrel megfogdosni. Annak a palotájából egy föld alatti lépcső vezetett le a Dunáig, s ott állt a hajója, amelyen elmenekülhetett.

Fráter György azt mondá Memhet bégnek, hogy keresse fel Laszkót; de csak annyit mondjon neki, hogy itt van már Gritti, nagy erővel, nap nap múlva itt terem Budavárában.

Amint ezt a jó hírt meghallotta Laszkó, egyszerre meggyógyult a hideglelésből kiállt a derekából a zsába, felkelt, felöltözött, előhozatta a lovát, hogy ő most megy a királyhoz. Nem félt már Zápolya haragjától.

Mikor aztán a királyi palota elé megérkezett, a kapuban a vicevárnagy fogadta, az ifjú Amadé István.

– Hová, nemes uram?

– A királlyal akarok beszélni.

– Nincs már neked semmi beszéded a királlyal. Itt vár rád egy pár szép kösöntyű a két kezedre, lánccal együtt.

S ott rögtön békót vetettek a főúr kezére, s vitték a Haragos István tornyába, s bezárták a főnemesek börtönébe.

Volt ottan egy tölgyfa asztal, amelynek a táblájába mindazok belefaragták a neveiket, akik valaha e szomorú helyet meglakták. A legutolsó név Ártándy Pálé volt. Még Laszkó neve is elfért alatta. Éppen olyan tréfás módon került ő is e tölgyfa asztal mellé, mint ahogy ő ide szerezte Ártándyt.

Fráter György aztán megnyugtatá a királyt, hogy majd megírja ő a válaszokat mind a két részre.

– De ne az én nevemben írogass.

– A magam fejével játszom.

Majláthnak ezt írta – a saját neve alatt – a barát:

„Bánjatok a kormányzóval érdeme szerint. Ki mit vetett, azt arassa. Én fogom a király kezét."

Grittinek pedig azt írta: „A királynak katonája semmi! Pénze kevés, baja sok. Mi csak imádkozni tudunk kegyelmedért."

A két levelet átadta Paksynak és Memhet bégnek, s útnak ereszté őket.

Negyvenezer harcos gyűlt már össze Medgyes bástyái alatt. Majláthék ágyúkat is szereztek, s elkezdték a falakat lövetni.

János királyt csak mégsem hagyta a gyönge szíve megnyugodni a barát intézkedéseiben.

– Látod – mondá a barátnak –, Gritti milyen híven megvédelmezett engem, mikor Roggendorf szorongatott Buda ostromában: itt harcolt végettem a falakon. Csúnya hálátlanság volna tőlem, ha most veszni hagynám.

A barát ráhagyta, hogy menjen hát, szabadítsa meg a jó barátját. Zápolya összeszedett egy dandárt Török Bálint csapatjaiból, s megindult vele Erdély felé. Igazán jó fiú volt! Kenyérre lehetett kenni.

Nagy-Váradig csak elhatolt, ott azonban eléje jött Kun Gothárd; megértve a király szándékát, sietett útját állni.

– Király uram, be ne jöjj Erdélybe Grittit fölmenteni, mert téged is úgy elverünk, mint a Diákné vásznát. Úgyis zeng a nevedtől egész Erdély, de nem a dicséretedtől. Te ültetted az ország fejére ezt a vérszopó fenevadat! Ha még egyet lépsz, egész Erdély mind Ferdinánd pártjára áll.

Erre mégis meggondolta a dolgot János király, s elővette a barát eszét a saját magáé helyett; aki felvilágosította felőle, hogy a hadviselés meg a kereszténvi virtusok gyakorlása két különböző dolog.

Grittinek gonoszul ment a dolga Medgyes városában. Élelmiszere, puskapora fogytán volt, a magyarok kívülről, a szászok belül, a templombástyából szorongatták; azt gondolta ki, hogy a janicsárjaival ásatott egy hosszú, föld alatti utat, akként irányozva, hogy annak a kijárása oda lyukadjon ki, ahol a moldvai csapatok állnak.

Az oláhok azonban, akikben bízott, szintén ellene fordultak, s a két fiát, akik az alagúton át menekültek, elfogták. Péter vajda elé vitték, aki mind a kettőt „gonosz halállal" végezteté ki.

Ezalatt pedig a magyarok az ágyúk által tört résen behatoltak a városba, szétverve Gritti csapatjait, s a templomba szorult szászokkal is kezet fogának.

Gritti Alajos vesztét látván, nagy pompával akarta a magyarok szemét elkápráztatni. A városház tanácstermében felállíttatá azt az aranyos trónust, amit magával hozott, s abba beleült, bíboros ruháját magára öltve, s gyöngyös süvegét fejére téve. Mellette álltak Dóczy János alkotmányzó, a janicsár aga és a fukarok. Így fogadta a győzteseket, mint egy potentát. És midőn Majláth István és Kun Gothárd, Batthyányi Orbán urammal együtt kivont karddal berohanának a terembe, úgy fogadta őket, mintha még mindig ő volna a házigazda, s ezek még az ő vendégei.

– Urak! Engem pedig semmineműképpen meg ne öljetek. Ha valami panaszotok van ellenem, állítsatok törvényszék elé. Vannak az országnak pristáldusai; ítéljenek ők fölöttem.

Azt felelé erre neki Kun Gothárd:

– Ítélt tefölötted már a Jézus Krisztus, azt mondván: „Amilyen mértékkel ti mértetek másoknak, olyan mértékkel mérjenek tinektek!" *Vestra dominatio illustrissima* nem volt se gyerek, se bortul részeg, hogy meg ne gondolhatta volna a dolgát, amidőn a mi atyánkfiát, Czibak Imrét, egy ilyen nagy urat: a Krisztus katonáját megölette.

– Batthyány Orbán ölte meg. Ő a vétkes. Ott áll közöttetek.

– Orbán úrral már elvégeztük a dolgot. Ő meggyónt, penitenciát tartott: a csíkszeredai Szűz Máriának hat ezüst gyertyatartót ajándékozott, most már abszolválva van. De aki a parancsot adta neki, azt terheli a bűn.

Gritti mellét verve szabadkozék:

– Nem én parancsoltam, hanem Dóczy János. Allahra mondom.

Ekkor Dóczy kiálta fel:

– De bizony te parancsoltad, nem én. Jehovára mondom.

– No, hát menjen el mindenitek a maga Istenéhez, s ott igazolja magát. E földön nincs kegyelem.

Azzal Majláth ráolvasá a fejükre a halálítéletet, s elébb Dóczyt, azután Grittit lenyakaztatá, székeikben ülve. („Sicut unum canem", jegyzé fel Szerémi.)

A Gritti mellett talált fegyveres hadakra pedig azt a végzést hozták az igazságtevő urak, hogy azokat egyesével bocsátják ki a város hátulsó kis ajtaján, *s aki közülök ki tudja mondani azt a szót, hogy „Uram Szent János", tisztán, az magyar, elmehet veretlenül,* aki pedig hibázva mondja, török, görög, vagy zsidó, az farmatringgal üttetik, amíg csak végig nem szalad a kettős katonai soron.

Azok legalább megemlegették a Gritti pünkösdi királyságát. Így fejeződött be ez a nagyon szomorú epizód a magyar nemzet történetében: a Grittiek korszaka, a nemzeti közérzületnek egy hatalmas fellobbanásával.

János királynak nem volt benne része, hanem Fráter György keze igazgatta ezt így, messziről, előre számítva.

Grittinél rengeteg kincseket találtak a győztesek, miknek értékét háromszázötvenezer aranyra becsülték. János királynak is küldtek belőle egy elefántcsont dobozt, telerakva legritkább drágakövekkel, amiben nagy gyönyörűségét lelte.

De még nagyobb gyönyörűsége telt Fráter Györgynek azokban a levelekben, melyeket Gritti levéltárából Memhet bég a számára elhozott; azok közt volt Ibrahim nagyvezérnek egy levele, mely egyenesen a szultán ellen szőtt összeesküvést világosítá fel. – Ez a levél egy országot ért a barát kezében.

XLI. FEJEZET – Junisz bég

A nagyváradi hévvíz partján ült Fráter György, egy levágott fatörzsbül készült ülőkén, melynek kérgéből még kihajtottak a csivatag sarjak. Plutarch volt a kezében; de többet nézte a víz színén pompázó nimfeák fehérzöld rózsáit, mint a tarka betűket. Pedig nem is a nimfeákat látta maga előtt. – Hanem azokat a letűnt alakokat, akik mellőle elmúltak.

Visszagondolt azokra a fényes alakokra, akik egykor a Zápolya-várban az ifjú Jánost körülvették, mely várnak ő a kandallóit fűtötte. Látta azoknak a lenéző, kinevető, gúnyoló arcaikat. Hogy kacagtak az ő komoly tudatlanságán! – Mind azon törekedtek, hogy Jánost a királyi székbe emeljék, ottan maguk körülvegyék – és azután onnan ledobják. – Hová lettek? – Tomiczky püspök? Az Ártándyak? Athinay? Homonnay? Czibak Imre? Bodó Ferenc? Nádasdy Tamás? Pekry Lőrinc? Frangepán Kristóf? – És aztán Zápolya ellenségei, akiknek a neveit emlékében megtartá; a főpapok, a zászlósurak? Az öreg király szép ifjú nejével, játszi leányával meg az idétlen szülött kis király? És a hatalmas brandenburgi herceg? A Fuggerek? Szerencsés Imre? Tomory, elébb hős, aztán főpap, végül fővezér? Végtére a Gritti-fajzat egész cimboraságával? Mind, mind elmúltak mellőle? – Ő maga maradt itt egyedül, mint ahogy megmarad örökké az az eszme, mely lelkében napot gyújtott: *„a régi magyar nemzetnek egy új magyar nemzettel kicserélése.”* Az történt, amit kívánt, amit előre kigondolt, amiben munkás volt; a régi mind elmúlt; egyik felfalta a másikat. – A hajdani nagy emberekből nincs már senki! – De honnan támadjanak az újak? Ez a nehezebb kérdés.

Mikor a vízirózsa elvégzi a virágzását, lehúzódik a víz alá, s aztán új bimbó jön fel helyette, mely kelyhét kitárja. Ilyen lesz a magyar nemzet? Amíg meleg víz van a forrásban, a nimféa ki nem vész soha a tóbul: hát amíg meleg vér van a magyar szívben, kiveszhet-e a nagy emberek faja a nemzetből?

Fráter György képzeletében az elvonuló kísértet-tábor közepett meg kellett jelenni Zápolya János alakjának is, mint a többi fántomok vezérének. Ez is olyan kísértet volt, mint a többi. Az a délceg, hős Zápolya János, aki a koronát merte követelni, aki az országot vaskézzel megmenté a lázadók seregétől, aki magát érdemessé tette a koronára, ez a fényes alak is csak álom hozta fántom volt már; addig volt királyi lélek, amíg királlyá nem lett. Élő testben nem az.

S mintha a képzelet teremtő erővel bírna, egyszer csak ott állt előtte János király. Csak akkor vette őt észre, mikor elzárta az alakjával a kilátását a fényes lótuszokra.

Fráter György hódolatteljesen felállt az ülőkéből, s a királyt kínálta meg az üléssel.

– Csak maradj te ülve – szólt Zápolya –, majd én állok előtted. – S ezzel visszakényszerité az élő zsellyébe a barátot. – Ma én vagyok az instans; én jövök hozzád kegyosztásért.

Fráter György elfogadta a megfordított helyzetet.

– Íme, látod, a sors milyen gyorsan bánik el az emberekkel – mondá a király. – Egy csapással két magas polc megürült. Az egyik az erdélyi vajda széke. Ezt én Majláth Istvánnak szántam, aki Grittivel szemben oly erős lelket mutatott.

– Nagyon is erős ember, aki valóban jó lesz a vajdai székben, ha te még erősebb fogsz lenni a királyi székben; de az bizonyos, hogy oroszlánt fogtál a szekered elé.

– A másik üres hely, mely Czibak Imre után uratlan maradt, a nagyváradi püspöki szék; ennek a betöltésére én azt az egyetlen embert szántam, aki nem maga jár a fő-fő méltóságok után, de akit a királynak kell kérni, hogy azt fogadja el: „Martinuzzi Utyessenovics Györgyöt".

Erre a szóra felállt a helyéből Fráter György.

– Fölséges uram. Midőn Zsigmond király czenstochovai főapátúrrá felavatott, azt kérdezém tőle: „Van-e szüksége ennek az én fehér csuhámnak erre a te aranyláncodra?" – Mire a király nekem azt felelé: „Igenis van szüksége ennek az én aranyláncomnak erre a te fehér csuhádra". Zsigmond királynak ezzel a mondásával felelek meg neked. Elfogadom e nagy felmagasztaltatást a te kezedből; de csak azon föltétel alatt, hogy nem én viselem a nagyváradi püspökség fényes dalmatikáját, hanem a püspökség viseli ezt az én fehér csuhámat.

– Azt kívánom én is.

– Nagy szót mondtál ki vele, királyom. A nagy háborúskodások alatt megfeledkezett mindenki a vallásos rendről az országban. Megfogyatkozott a hit és buzgalom mindenütt, mégpedig a lelkek pásztorainál: a papoknál. „Ha a só megsótalanodik, mivel ízesítsük azt meg?" – így kérdi a Szentírás. A mi népünk *egy* emberöltő időn át nem látott már püspököt más alakban, mint lovon ülve, dandárt vezetve, vagy asztalnál ülve és dorbézolva. Istenben boldogult Czibak Imre derék hadvezér volt, ismeretes volt a hősi harcairól, épp oly ismeretes a jó konyhájáról, derék pincéjéről; de az soha egy misét nem mondott a szép Szent László templomában, annak a kezében Bibliát nem látott senki, se prédikációját nem hallá. S amilyen volt a vezér, olyanok a hadnagyai; a pap nem tanítója már a népnek, csak dézsmabeszedője, siet gyorsan lemorzsolni a létániáját, amit a vénasszonyokon kívül nem hallgat már senki, s csak a stóláért mutatja meg a szentséget. A szerzetesi rendek pedig éppen fészkei az erkölcstelenségnek, gúny és szidalom tárgyai a nép előtt. Ezért terjed az új vallás a nép között megdöbbentő gyorsasággal. Ha te énnekem Szent Péter kardját a kezembe adod, én nem a Malchusok fülét fogom vele levágni; hanem a Júdásokét.

– Cselekedjél, ahogy jónak látod.

– De azután meg ne fogd a kezemet, mikor tenni jónak látnám.

– Bizonnyal nem fogom.

– Hogy csak egy példát mondjak. Íme, itt van a nagyváradi dioecesis legnagyobb hitközsége, Debrecen. Derék, tiszta magyar nép. Szorgalmas, élelmes, vagyonos lakosság. Buzgó katolikusok, akik templomaikat maguk erejéből tartják fenn. De van egy kolostor a városukban, melynek szerzetesei olyan életet folytatnak, hogy a példájukkal vagy megmételyezik az egész nép erkölcseit, vagy átkergetik azt az új hitre. Hiszen az nem kolostor már, hanem karavánszeráj, amelyben főurak, gazdag korhelyek istentelen luperkáliákat rendeznek – és a barátok asszisztenciája mellett.

János király nagyon fintorgatta az arcát.

– Nono! „Ne legyetek fölöttébb igazságosak!” Azt is mondja a Szentírás. Krisztus szava volt, amit a házasságtörő asszony védelmére mondott: „Aki jobb nálánál közületek, az dobjon követ a fejére.”

– No, hát én jobb vagyok! – mondá felemelt fővel a barát. – S fogok követ dobni e Belsazár lakomájába, nem kérdezve, hogy kit találok vele.

A király tréfára fordítá a dolgot:

– No, és ha éppen engemet találnál megdobni azzal a kővel?

Tudta azt Fráter György nagyon jól. Zápolya nagyon szeretett Debrecenben időzni. Az a derék zárda igen kellemetes hely volt reá nézve. Amit este vétkezett, reggel az áhítatossággal kiegyenlíté; kéznél volt mind a kettő. Az édes méreg és a keserű orvosság – egy patikában.

– Uram király! – mondá Fráter György. – Te nem fogsz többet a debreceni kolostorban megszállni.

– Ki parancsolhatja azt meg nekem? A királynak!

– Te magad: a király.

– De hogy én magamnak parancsoljak, kell valakinek lenni, akinek engedelmeskedjem.

– Az is lesz bizonnyal.

– Szeretném én azt ismerni!

– *A te királynéd.*

Zápolya lecsüggeszté a fejét.

– Királyné? – sóhajta fel szomorúan. – Álomkép az. Mikor teveled legelőször találkoztam, milyen ifjak voltunk. Szőr sem volt az arcunkon; akkor elkezdtem már e fántom után futni. Egy királyné! Most már naponta ősz hajszálakat tépetek ki a fürteimből; újra jőnek. S az álomkép még mindig fut előlem.

– Már közelít hozzád. Eljegyzett menyasszonyod Krakkóban terád vár. Milyen szép gyermek volt, mikor gyűrűdet átadtam neki! Azóta deli hajadonná fejlődött. A király és királyné teneked ígérte. Csak a násznagyaidat kell érte küldened; adva adják.

A király megölelte a barátot. A szemei megteltek könnyel.

– Eddig nem szóltam felőle – mondá a barát –, mert eddig nem voltál igazi király Magyarországon. De most már elmúltak mellőled mindazok, akik trónodat aláásták. Az árulókat, a dölyfösöket, az ármánykodókat föld takarja már! Csak híveid maradtak s nyílt ellenségeid. S híveid élén ellenségeiddel megküzdeni királyi munka! Most már hozhatsz királynét magadnak! – Elküldheted a nászkíséretedet a menyasszonyodért, a szépségben, jóságban angyalhoz hasonló Izabelláért.

Itt valami olyan emlék támadt fel a barát lelkében, mely neki is elfacsarta a szívét. – Elhallgatott.

– Te vagy az én egyetlen hívem – mondá János király.

– Ez az én föltételem, mely alatt elfogadom a nagyváradi püspökséget.

A Szent László templomában vecsernyére szóltak a harangok. A király hintaja hat lóval előjárt. Zápolya, maga mellé ültetve a barátot, hajtatott Nagy-Váradra a püspöki palotához. És most már ő volt Fráter György vendége ugyanabban a házban.

Fráter György, mint új püspök, igen jól értett volna a házigazdai tiszthez; készíttetett a püspöki szakáccsal, aki még Czibak alatt tanulta ki a mesterségét, igen jó vacsorát. Csak

az volt a hibája az új püspöknek, hogy rosszul értett a tálaltatáshoz. János királynál az volt a bevett szokás, hogy „elébb az estebéd, azután az országos dolgok”. Fráter György pedig megfordítva tálaltatott, elébb az országos ügyeket kellett elintézni, azután került a sor a pokulációra; ami valóban ellene van a diététikának.

Valának pedig több úri vendégek, azok között Majláth István, az új vajda és Kun Gothárd, főkapitány, azután Keresy Ferenc, hadnagy a király testőrségében, meg Tóth Péter *dulló;* akik ketten most érkezének fontos kiküldetésből.

– No, hát csak röviden mondd el, Keresy, hogy végezted el a rád bízottakat?

– Tökéletesen a felséged utasítása szerint. Kétszázad magammal megérkezém Szeghre, ahol a hazaárulásért kivégezett Dóczy János alkormányzó kastélya vagyon. Azonnal lefoglaltam a perduellis minden kincseit. *Három társzekér telt meg a ládákba rakott ezüsttel; tizenkét ökör alig bírt egy szekeret elvontatni.* Szerencsésen eljutottam a kincsekkel Budára.

– Derék dolog! – helyeslé a király. – Ez az én utasításom szerint történt. Abból az ezüstből rögtön pénzt lehet értük nyerni. Keresy csak a bajuszát rágta mosolyogva.

– Azonkívül *az alkormányzó özvegyét és két kis porontyát is magammal vivém Budára.*

– No, ez is az én utasításom szerint történt.

– Szegény asszonyka, bizony szánalomra érdemes. Még egészen élte legszebb virágában van, s igen módos, takaros menyecske.

– Csak nem lettél bele szerelmes? Keresy!

Mikor a nyomorult asszony olyan nagyon sírt. Az ember szíve megesik rajta. Vigasztalni csak kellett. Isten a bírám. Én biz elvettem feleségül.

– No, már ez gyönge dolog volt, Keresy. Ezt nem az én utasításom szerint tetted.

– És mármost instálom fölségedet, hogy miután a hazaáruló kincseit hűségesen lefoglaltam és megmentettem, az özvegyét pedig feleségül vettem, a lefoglalt ezüstféléket kegyeskedjék felséged a szegény ártatlan özvegy és árvák részére nekem átengedni.

A király mérgesen csapta a süvegét az asztalhoz. A többi urak pedig nevettek. Hisz ez rendes dolog. Más ember elvitte volna a kincseket, s az özvegyet, árvákat ott hagyta volna a királynak.

– Eszerint nem veretünk dénárokat a Dóczy ezüstjéből. Ez a rezultátum!

– Hát kegyelmed, Tóth Péter uram, mit végezett Nagy-Bányán? Megkapta a pénzverőt?

– Igenis megkaptam Dobó Ferenc uramat; de nem Nagy-Bányán, hanem Ruszka-Bányán; ahová az erdélyi rebellió hírére elmenekült, szép jó egészségben.

– Nem bánom én Dobó uram egészségét; de a kivert aranypénz?

– Az tészen kerek summában száztizenkétezer aranyakat.

– No, az derék dolog! S hol van a pénz?

– Hát azt Dobó Ferenc uram arra a hírre, hogy Erdélyben rebellió van, okosságbul két huszárkalpagba bekötve elásatta az erdőn. Minekutána pedig felvilágosítottam róla, hogy nincs már rebellió; és hogy a kormányzó úr őnagyméltóságát lenyakazták, s annálfogva az mindenbe beleegyezik, hát csak vegye elő a föld alul azokat a jeles kalpagokat. Azonnal el is jött velem, s az egyik kalpagot szerencsésen megtaláltuk és kiemeltük; de a másikra bizonyára semmi keresés mellett sem találtunk rá.

– No, már ez gyönge dolog! És hát az az egyik megtalált csákó tele arannyal, hol van? Itt van?

– Éppen azért cafoltam vissza nagy gyorsasággal felségedhez, hogy bizonyosat vigyek neki, miután nem tudtam a kérdésére megfelelni, hogy kinek a kezéhez küldje a kivert aranypénzt? Mivelhogy Nádasdy Tamás kincstárnok uram méltóztatott átnyergelni, Ártándy alkincstárnok uramat pedig kormányzó úr őnagyméltósága kegyeskedett egy fejjel megrövidíttetni, annálfogva az országban nem lévén kincstartó, Dobó Ferenc uram őkegyelme nem tudja, hogy kinek a kezéhez küldje a pénzt, s addig ott tartja készen.

– No, már ez erősen gyönge dolog! Hiszen tudhatná kegyelmed, ha esze volna, hogy a két főkincstartó, alkincstartó mellett volt egy valóságos kincstartóm, aki igazán megtartotta a pénzt, s akit ezennel nyilvánságosan kinevezek országos főkincstartóvá; méltóságos és főtisztelendő Martinuzzi Utyessenovics György nagyváradi püspök uram! Holnap rögtön vágtasson vissza kegyelmed Ruszka-Bányára, s hozza ide Dobó uramat az aranyokkal együtt Nagy-Váradra.

A vajda nevetve szólt közbe.

– Dejszen rég átszökött az már Moldovába mind a két huszárkalpaggal együtt.

A királynak egészen elrontotta a vacsoráló kedvét ez a kellemetlenkedés.

– Ne epessze ezen dolgokkal magát fölséged – engesztelé őt Fráter György. – Ha már nyíltan az én vállamra kegyeskedik felséged ezt a terhet róni, én az egész szisztémán fogok változtatni. Pénzőrzés nem nagyságos uraknak való, a kontrolléria nem komámuram, bátyámuram hivatala.

– Jól mondád, szentatyám. Most ha a rablót bíró elé állítom, akkor a bírónál ragad a rablott jószág. Ott van a legnagyobb példa, ni! Az országos rablót, Móré Lászlót én megostromoltatom a várában Laszkóval. A várat beveszik, a kincset megtartja magának Laszkó. Mikor aztán Laszkót árulásban találom, bírák elé állíttatom, elítélik, akkor meg a Laszkó palotáját rabolják ki olyan tisztára, hogy még csak egy emlékezetül megtartandó köpőládát sem hagyának meg benne.

A vendég urak nevettek rajta.

– Ne nevessetek, urak! – monda a király elszomorodva. – Bizony inkább sírhatnám, mikor erre gondolok. Szegény Laszkó Jeromos! Milyen jó barátok voltunk hajdanában! Akkor is megcsalt, tudom jól, megírta nekem Thurzó Elek; de legalább víg cimbora volt, értett a mulatáshoz. Sajnálom a fátumát. De nem tehettem róla. Alá kellett írnom az ítéletét. Neked adtam át, Utyessenovics, hogy hagyd ott Amádénál. De addig ne vágják le a fejét, amíg én Budán vagyok. Csak másnap, „rorate” előtt. Ugyebár, kedves püspököm, megteszed az én kedvemért, hogy a legelső Úrnapján a püspökké felavattatásod után, tartasz a szegény Laszkó Jeromos lelki üdveért egy fényes rekviemet. Te gyóntattad meg, mikor a halálítéletét közölted vele. Te adtad meg neki az absolutiót. Megteszed ezt az én lelkem könnyebbségére?

Fráter György az egész úri társaság nagy megütközésére azt felelé erre a királynak:

– Nem! Felséges uram. Én Laszkó Jeromosért nem tarthatok rekviemet, se csendeset, se fényeset.

– Te megtagadod ezt a régi jó barátodtól? Mi okod lehet az ilyen atrocitásra?

– Két okom van rá. Az egyiket „még most” nem mondhatom el; a másikat pedig „sohasem”; mert az gyónás titka.

– Megtagadod királyod kérését? Én téged ma emeltelek fel a püspöki székbe.

– Még nem foglaltam el azt; leszállíthatsz belőle.

– Kemény szívű ember! Így csak egy pap tud gyűlölni; aki még a halottnak sem bocsát meg.

Szerencsére jött az étekfogómester, jelenteni, hogy az estebéd fel van tálalva, s ez a kellemes nuncium helyrezökkenté a már-már dűlőre hajló tanácskozási szekeret.

De az urak, a királlyal együtt még a vacsora felett is azon évődtek, hogy vajon mi oka lehet a barátnak efféle austeritásra.

Fráter Györgynek pedig mind a két oka nagyon alapos volt, s igazságot adott neki, amidőn megtagadá a királytól a rekviem megtartását.

Az egyik ok az volt, hogy Laszkó Jeromos még élt, és a feje sem fájt, élő emberért pedig nem szokás halottas misét celebrálni. Fráter György a Laszkó halálos ítéletét átvette ugyan; közölte is azt a fogollyal, s aztán meggyóntatá szépen, fel is adta neki az utolsó szentségeket; hanem aztán eldugta a halálítéletet a csuhája zsebébe, s nem adta azt át Amadénak az egzekúció végett, jól ismerve Zápolyát, hogy az majd megbánja, hogy kivégeztette hajdani jó barátját, s örök lelkifurdalást fog szenvedni miatta.

Ezt „még most” nem mondhatta meg a királynak; mert ha „ma” búslakodik is a király a végrehajtottnak hitt halálítéletén, „holnap”, mikor kezébe kerülnek Laszkó Jeromos levelei, melyeket Grittihez írt, s olvasni fogja – hagyján az árulást – de azt, hogy őt Laszkó folyvást „Katalin vajdának” (még *vajdának)* csúfolja; hát akkor igazán lenyakaztatja a gúnyolódót, ha még életben tudja. – Fráter György pedig nem akarta, hogy lengyel vér folyjon magyar pallos alatt.

A második ok pedig, amelyért nem tarthatott rekviemet Laszkó felett a barát, a meggyónt titok volt. Laszkó, a bécsi udvarnál időzve, áttért a lutheránus hitre. Ez is elég impedimentum!

Gyönyörű világítást vet ama kor embereinek alakjára, hogy egy főúr meggyónja egy pápista papnak, hogy ő lutheránussá lett; ezért, mint kapitális bűnért, absolutiót kér a pápista paptól, s aztán csak megmarad az új hitében továbbra is.

A jó vacsora némileg kiengesztelte a királyt az új püspök iránt, a jó sors pedig gondoskodott felőle, hogy a Szfinx találós meséjének megoldását siettesse.

Másnap délelőtt nehéz munkája volt János királynak. A Grittinél talált mindenféle leveleket kellett elolvasnia. Csak most látta be egész fenékig azt az örvényt, amelyen áthatolt, igazán az Alsziráth borotvahídján. Különösen fel volt gerjedve Laszkó ellen, azokért a gúnyos mókákért, amelyekkel róla megemlékezett.

– Csak le ne nyakaztattam volna azt az embert! – mondá Fráter Györgynek. – Nem érdemelte ezt a becsületes halált. Karóba húzatnám most a csélcsapot. Jól mondád tegnap este! Nem rekviemet! Máglyát érdemel az ilyen gonosztevő! Exorcismust!

Délben, midőn az ebédre csöngetének a püspöki palotában, s a király és a főméltóságok már serényen fölgyülekezének a refektóriumban, nagy lárma támadt az utcán, trombitaszóval vegyest. Úri vendégek érkezének Lengyelországból, három superlátos szekérrel, lengyel szokás szerint nagy úti kísérettel; valának százötven lovasok és azonkívül hat trombitások, akik elöl lovagoltak, és fújták a kürtjeiket. Egy cifra ruhás herold pedig tartá a zászlót, mely az érkező fő-fő vendég címerét viselte.

A király mindjárt ráismert a címerről, mert azon egy pelikán volt, aki a fiait saját vérével táplálja:

– Ez Tarnovszky János!

Valóban ez a főnemes ült az első szekéren, nyusztprémes subában, a másik szekéren pedig szintén egy főnemes ült, akinek farkasbőr subája volt; a harmadikon ült egy rókamálos.

A király egész a tornácig eléje ment a vendég uraknak, mivelhogy ez a Tarnovszky volt az ő házigazdája, aki őt Magyarországból kiveretése után Tarnów várában szívesen fogadta, s sok időn keresztül egész udvarával együtt vendégszerető módon ellátta.

János király és Tarnovszky, amint egymást meglátták, kiterjeszték a karjaikat, s háromszor összeölelkezének s csókolózának, s egymást hangosan üdvözölték. Tarnovszky serényen beszélt magyarul, csak egy kicsit sárosi kiejtéssel:

– Kedves barátocskám! Drága királyocskám! Jancsikám, druszám! – mondá a királynak. – De régen kívántam, hogy lássalak!

Azután Fráter György ötlött a szemébe. Annak is hangos parolát csapott a markába.

– Szervusz papocskám, Fráter Gyurka!

– Nagyváradi püspök! – figyelmezteté a király.

– Pispek? – mondta elbámulva a főnemes. Akkor hát kezet csókolt neki.

– Ő a mi házigazdánk most – mondá a király.

– Gazdánk? – Akkor azt is nyalábra fogta, összecsókolta.

A másik úr is megmondta a nevét: de azt úgy elmorzsolta a fogai között, hogy az az amabilis konfúzióban elenyészett. A harmadik Talló Mátének vallotta magát.

A király aztán karöltve vitte befelé magával az étkező terembe legkedvesebb vendégét:

– Éppen a hora regiára érkeztél. Most akartunk asztalhoz ülni. Erre a vendég úr megvetette a lábát a küszöbben.

– Királyocskám! Barátocskám! Egy szó, mint száz! *Nekem szent fogadásom tartja, hogy addig se nem eszem, se nem iszom a te asztalodnál, amíg nekem királyi szavadat nem adod, hogy a mi szegény barátunknak, annak a Laszkó Jeromosnak kegyelmet fogsz adni.*

A király nagyot szisszent, mintha a darázs csípte volna meg.

– A Laszkó Jeromost mondád?

– Egyenesen azért jöttem ide hozzád Lengyelországból, hogy meghallottam szegény cimboránk casusát. Ej, ej! Már hogyan történhetett az?

A király kénytelen volt haragot mutatni.

– Megérdemelte a fátumát. Sokszorosan áruló volt.

– Ej, ej! Hátha csak rágalmazták? Nagy embernek sok az ellensége. Nem kell mindent elhinni. Bizonyosan csak tréfált. Bizonyosan csak rá akarta szedni azt a Grittit. Hiszen tudod: „cum lupis ulula”. Ha farkassal beszélsz, akkor ugatnod kell. Tűzbe teszem a kezemet érte, hogy ártatlan.

– De hisz éppen ma olvastam a levelét, amiben arra ajánlkozik, hogy engem éjszaka elfogat, láncra veret, így küld el Sztambulba.

– Hahaha! – kacagott Tarnovszky. – Hiszen világos, hogy tréfált! Már ilyen bolondot hogy írhatna valaki sério?

– No, hát azt föl sem venném; de hogy kigúnyolt, azt meg nem bocsátom! A levelében folyvást „Katalin vajdá”-nak nevez. Ez fölségárulás!

– Nonono, királyocskám! Minek ez a harag? Hiszen ha valaki a hátad mögött szid, az csak azt bizonyítja, hogy nagyon tisztel; mert ha nagyon nem tisztelne, akkor szembe szidna. Hát micsoda? Minden nagy embernek van gúnyneve, ahogy a familiarisok egymás között emlegetik. Zsigmond királyt nem úgy híja-e minden ember, hogy „Sztara baba”?: Az előtted való királyt nem „Dobzse Lackó”-nak mondták? Itt a püspököd; Utyessenovics Martinuzzi György: hát nem úgy híják, hogy „Csontfülű”? Mégsem haragszik érte. Hát engem ezek a Kohanyicskák nem úgy titulálnak, mikor nem hallom, hogy „Przsepiorka”?

– De a Katalin név asszonynév!

– No, és hát, édes királyocskám, azzal akarod bebizonyítani férfi voltodat, hogy engesztelhetetlen bosszút állsz egy gúnynévért, mint egy asszony? Hát persze, hogy „Katalinnak” csúfolnak; mert nem házasodtál meg. Végy feleséget. Majd ha fiad lesz, nem fognak Katalinnak híni. Leszek násznagyod! Nye Bojsza! No, ide a kezed! Gráciát adsz a szegény Laszkó Jeromosnak. Nézd, ez itt az öccse: a Laszkó Kazimir.

Erre a kísérő lengyel úr (a rókaprémes) , odaveté magát a király lábaihoz, s hangosan zokogva ölelte át a térdeit.

A király kegyetlenül meg volt szorítva.

– Édes barátim. Sajnállak benneteket. A szegény Jeromos pajtást is sajnálom: jó cimbora volt. De hát nem én ítéltem halálra; hanem az országtanács. Az ítéletet régen végrehajtották rajta. Szent Mihály napján vették fejét: azt én neki visszaadnám szívesen, ha tehetném.

Erre aztán a király előtt térdeplő Laszkó Kazimir elkezdett felugrani, táncolni, kacagni, s a tenyereivel a térdét ütögetni: úgyhogy a király azt hitte, hogy ez most egyszerre *félnederes* lett.

Tarnovszky nagyot taszított a király vállán.

– Sed non faciet sculptile regiestas vestra! Hiszen most jövünk Budáról, negyednapja; ott beszéltünk a mi Jeromos pajtásunkkal a Haragos István tornyában, ahová be van zárva. Dehogy van annak a feje levágva. Inkább úgy meghízott a tömlöcben, mint egy makk-túz. A derék várnagy, Amadé azt ott marcifánkkal tartja.

A király bámulva fordult Fráter Györgyhöz.

– Mi dolog ez?

– Felséges uram! A fejem rajta! Én biz a zsebembe süllyesztém a halálítéletet, s nem adtam át Amadénak. Tudtam, hogy idő jártával meg fogod bánni.

A király haragot akart mutatni: de Tarnovszky bevágta az útját.

– Így van jól, kedves barátom. Bár minden király mellett ilyen derék tanácsosok volnának, mint ez a fehér barát, aki kámzsájába dugja a halálítéletet.

Erre aztán a király is engesztelődve nyújtá a kezét Fráter Györgynek. Látszott az arcán, hogy örül a lelke rajta, hogy ez így történt. Még ugyan volt a haragjának egypár rakétája, amelyeket nem hagyott kárba veszni, s elpattogtatott.

– No hát! Fiat piscis! Grácia a csélcsapónak! Non *parlamus* super eo plus! Nem érdemes rá, hogy miatta elhűljön a jó tyúkleves. Asztalhoz, urak! – Hanem azt kikötöm, hogy azt a haszontalan embert elém ne hozzátok; mert sem én nem akarom őt látni, se ő ne lásson engem többet!

A lengyel urak nagyon beszédessé lettek, Tarnovszky elmondá, hogy két püspökkel meg a kancellárral találkoztak az útban. Frangepán, Brodarics és Verbőczy szintén ide

igyekeznek a királyhoz; de mivel nehéz bőrös hintókon járnak, a püspökladányi útban megrekedtek: jó szerencse, ha holnapután idevergődnek. Hozzátevé:

– Azok bizonyára a harmadik püspök felszentelésére igyekeznek Nagy-Váradra. Nagy püspöki lakomában lesz részünk!

Fráter György felvilágosítá a palatinust, hogy püspökszentelésről addig nem lehet szó, míg a pápa a királyi kinevezését meg nem erősíti:

– Én különben sem várom be a nagyméltóságokat; mert holnap a dioecesisemben canonica visitatióra indulok; egyébiránt a szakácsot és pincemestert itt hagyom, s a püspöki lakoma addig tartson, amíg a vendégeink kedve tart.

– Ez már a kedvemre való püspök! – mondá a palatinus. – Maga nem iszik a borából, hanem a vendégeinél hagyja a pincekulcsot.

Tudta azt jól Fráter György, hogy miért sietnek Váradra a méltóságos urak. Ezek valódi hívei János királynak. De amellett szeretnék őt mindenáron kibékíteni Ferdinánd királlyal. Hadd kísértsék meg. Ne mondják, hogy a „barát" akadályozta meg a békekötést. Fráter Györgynek jól fizetett biztosai voltak mindenütt: Bécsben, Sztambulban, Krakkóban, Toledóban. Futárállomásai voltak berendezve az utakon. Mindenről értesülve volt, ami az udvaroknál készülőben van. Ez volt az egyik titka a hatalmának.

De meg azért sem akart a főurakkal még most találkozni, mert tudta jól, hogy ezek a főnemesi családokbul támadt országnagyok őt mint feltolakodottat le fogják nézni. Tudta jól, hogy neki minden nagy ember irigye: irigylik tőle azt, hogy ő valósággal a királynak „alter ego"-ja: sőt több! „melior ego"-ja. Nemcsak „második én"-je, hanem „jobbik én"-je. – A hajdani kályhafűtő! A koldusdiák!

Elment előlük egyházfejedelmi kötelességeit teljesíteni.

A részrehajlatlan francia életíró azt jegyzi fel Fráter Györgyről, hogy első gondja volt megismerni és rendezni a dioecesisét, a nép érdekében a szükséges könnyítéseket megszerezni e szerencsétlen korszakban. Megvizsgálta a klérus magaviseletét és tudományát, felköltötte az egyháziakban és világiakban azt az igaz buzgóságot, melytől saját maga lelkesült a valódi evangéliumi erkölcs iránt; de még jobban hatott a példaadásával, mint beszédeivel; minden kötelességét pontosan teljesítve, püspöksége munkáit azzal a buzgalommal, kegyességgel és felvigyázással teljesíté, melyért nem tagadhatták meg tőle a nagy magasztalást még a legkegyetlenebb ellenségei sem.[3]

Ékesszólása csodákat művelt mindenütt. Ez a nép olyan régen nem hallott már igazi papot szónokolni a templomban. Az elzüllött nyáj újra összesereglett az „egy akolban", amint az igazi pásztor megérkezett. Férfiak, asszonyok siettek meggyónni: a gyermekeiket seregestül hozták eléje a bérmálásra.

Mikor Nagy-Bányán a templomban prédikált, s beszélt a népnek Istenről, királyról, hazáról, az erényekről, melyek a hazát megtartják, s a mennyországot megszerzik, az is-

[3]... Ses premiers soins furent de connoitre et régler son Diocèse; il entra d'abord dans les intérèts de son peuple, pour leur procurer les soulagements nécessaires, dans le temps si malheureux. Il examina la conduite et la doctrine du Clergé, il inspira aux Corps Réguliers et seculiers, de zèle, dont luimème était animé... de la morale de l'Evangile, ... mais son exemple fit encore plus d'impression, que ses paroles; exact à tous ses devoirs, il remplit les fonctions de 1'Episcopat avec un zèle, une pieté, une vigilance, qui lui ont attiré de grands éloges, même de la part de ses plus cruels ennemis.A. Bechet, chanoine.

teni tisztelet után odajött hozzá egy hevér iszákkal az oldalán. Ez az ember töredelmesen bevallá Fráter Györgynek, hogy ő lopta el a Dobó Ferenc uram által elásott huszárkalpagok egyikét, tele arannyal: s az egész kincset átadta a gyóntatónak. A püspök megadta neki az absolutiót: azonkívül egy marok aranyat az átadott kincsből; s aztán mint országos kincstartó, kinevezte ezt az embert felügyelőnek az aranybányában.

Ötvenezer arany volt abban a bőriszákban.

Olyan pénz, amely már el volt veszve, s megkerültéről nem fog beszélni senki.

Fráter Györgynek az az ihlete támadt, hogy ezzel az Isten küldte pénzzel lehetne valami jót eszközölni.

Senkitől sem kísérve, gyorsfogattal átment Lengyelországba. Éjjel-nappal, pihenés nélkül, felsietett Krakkóba. Zsigmond királyhoz ment. A király nagy örömmel fogadta, s üdvözlé őt új egyháznagyi méltóságában.

Fráter György elmondá a királynak, miszerint idejövetelének az a célja, hogy Zápolyának családi kincstárát, melyet negyvenezer aranyért zálogban itt hagyott, visszaváltsa. Most már szüksége lesz e pompára a királynak; mert királynét fog hozni a házhoz. Íme, itt küldi a váltságdíjat, forró köszönettel.

Zsigmond király lovagias jellem volt; azt mondá, hogy Zápolya kincseit azonnal visszaadatja: a negyvenezer arany, melyet Zápolyának adott, annak sajátja volt; a szász fejedelem eltévedt küldeménye: csak vigye el a püspök a kincseket, a pénzzel együtt János királynak. – Ami pedig a házasságot illeti: Zsigmond király azonnal nászútra ereszti a leányát, mihelyt Zápolya Jánost Ferdinánd király és Károly császár elismerik királynak. Ez az egy föltétel.

Azt is megengedé a püspöknek, hogy a királyi jegyessel beszélhessen: aki viruló hajadonná nőtt fel, amióta utolszor látta. Ennek a tündéri alaknak ő volt a fátuma. Fátuma volt, mielőtt megszületett volna, s az maradt mindvégig.

S megtörtént, hogy a fátum kezet csókolt a választottnak.

Izabella (vagy ahogy Szerémi és Bechet nevezik: *Elisabeth)* szíves üdvözletét küldé vőlegényének, akit most is „János bácsi”-jának nevezett.

Zsigmond király aztán saját jelenlétében nyittatá fel az ajtókat Tarnów várában, melyek Zápolya itt hagyott kincseinek rejtekét őrzék, s a palatinus távollétében maga adta át Fráter Györgynek; ki nagyobb biztosság kedveért a sok drágaságot azokba az üres hordókba rejteté el, melyek az ő számlájára utaztak vissza Magyarországba, miután a lengyeleknél kifogyott belőlük a bor. Hordókat, melyek Lengyelországból jönnek Magyarországba, nem bántanak a rablók: tudják, hogy azok üresek.

Ilyen módon szépen elhozta magával a Zápolya-kincstárt Fráter György Nagy-Váradig. Útközben prédikált magyarul, lengyelül, gyóntatott, bérmált, misézett; úgyhogy lassacskán két hetet eltöltött.

Egy kis szándékosság is volt ez időhalasztásban: arra gondolt, hogy ezalatt a lengyel uraságok jól kimulatták magukat, s ezóta búcsút vettek a királytól, aki nem gyakorolhatta ismeretes bőkezűségét ez alkalommal: a kincses ládák kulcsai a kincstartónál lévén. Legfeljebb szép lovakat ajándékozhatott a szeretett barátjainak.

Annál nagyobb volt aztán a meglepetése, mikor a hordókat szállító társzekerekkel együtt megérkezett Nagy-Váradra a püspöki palota elé, s annak a nyitott ablakaiból harsogó kürtzenét hallott riadozni.

– Mi van odafenn? – kérdezé a kapustól.

– A vendég urak *búcsúvacsorát* ülnek.

A Szent László templom tornyában az óra éppen *reggeli* nyolcat ütött.

Amint Fráter György fölfelé mendegélt, szemben találkozott a pincemesterrel, aki után egypár pintérlegény üres vedreket cipelt.

– Ilyen soká tartott a vacsora? – kérdezé a püspök.

– Nem tudom én, kegyelmes uram, hogy hol végződik itt a vacsora, s hol kezdődik az ebéd; mert ennek két hét óta nincs szünete. A vendég urak megittak ezalatt százhat gönci hordó ermellékit.

– Nem is sok: miután egy gönci hordóban csak harmadfél akó van. Váljék egészségükre.

– Őfelsége győzi ám vitézül. Ő vezeti még mindig az ivást.

– Csak az egészségének meg ne ártson.

Fráter György mindig attól féltette Zápolyát, hogy egyszer megüti a guta a sok boritaltól.

Mikor belépett az étkezőbe, éppen a „végtelen pohár" járta, a „wiederkom" kézről kézre vándorolt, a karzaton a trombitás zenekar fújta egyre a „tri sztó bdow tancz" nótáját; az urak danoltak volna, de már mindnek rekedt volt a hangja.

Fráter György azzal a különös adománnyal bírt, hogy egy tekintettel egy egész társaságot szemügyre tudott venni. Azt látta, hogy a három lengyel főnemesen kívül még a két erdélyi vajda is ott ül az asztalnál; három karszék üres: azokat bizonyosan a két püspök és a korlátnok hagyta el; a király az asztalfőn, tőle harmadiknak pedig ott ül – Laszkó Jeromos.

Tehát e nehány nap alatt nemcsak szabadon bocsátá az áruló cimborát a király, de még asztalához is ültette, s egy pohárból ivott vele. Amint azonban Laszkó megpillantá a belépő fehércsuhást, egyszerre azt színlelé, hogy elázott a bortul, félrenyaklott a feje, s hátradűlt a székében. – Jó okai lehettek rá, hogy a *gyóntatójának* a szeme közé ne nézzen. A hajdúk felkapták, s kivitték a teremből.

– Hozott Isten! – kiálta a király az érkező püspök elé. – Éppen a Szent János poharára érkeztél. Igyál te is velünk egyet!

– Köszönöm – monda Fráter György. – Nem ihatom reggel bort, mert misét kell mondanom.

– Hát már reggel van? – kiálta fel Tarnovszky. – A bizony, besüt az ablakon a nap! De már akkor csakugyan útra keljünk, urak! Azzal nagy nehezen felkeltek egymás után az asztaltól, eldörmögték az asztaláldást, keresztet vetettek magukra, s mindegyik kereste a maga hajdúját, aki a süvegét, kacagányját őrzi.

– Ugyan jó, hogy megjöttél már! – monda a király a püspöknek. – Nehezen vártalak!

– Szükség volt rám?

– Ugyan szükség volt. Magaddal vitted a kincses ládák kulcsait: nem férhettem hozzájuk. Ajándék nélkül pedig nem ereszthetek el útra ilyen illusztris vendégeket.

Fráter György nagyot fohászkodott. Rossz fortély volt olyan sokáig elmaradni. A király addig marasztotta a vendégeit, amíg a kincstár kulcsai a kincstartóval együtt haza nem kerültek.

Most azután ki kellett nyitogatni a kincstár vasajtaját s a vasszekrények mesterséges závárait, hogy a király ajándékokat osztogathasson búcsúzó vendégeinek. Tarnovszkynak kiválasztott a király egy nagy aranyláncot, drágakövekkel kirakva, ezt saját kezével köríté a vállaira. A lánc ezer aranymárkát nyomott. Azonkívül neki ajándékozta Gritti igazgyöngyös süvegét. Aztán még egy színaranyból készült buzogányt. Tallónak pedig ajándékozott egy gyöngyökkel kirakott nyerget, takaróstul, szerszámostul, a hozzá való arabs ménnel együtt. Negyvenezer aranyra lehetett becsülni az ajándékait.

És Fráter Györgynek némán kellett nézni ezt az oktalan pazarlást. Mise előtt nem szabad a papnak indulatoskodni. Nem is nézhette tovább, sietett a templomba misézni.

Mire visszatért, már akkorra a lengyel vendégurak elkocsikázának, fegyveres kíséretükkel és trombitásaikkal együtt. A király pedig lefeküdt, s úgy elaludt, hogy ha három éjszaka összeragadt volna, azt is végigalussza lészen. Az erdélyi vajdák is elutaztak, éppen úgy a két püspök és a korlátnok, anélkül, hogy bevárták volna a püspököt, akinek a házánál szállva voltak, s legalább egy „Deo gratias”-t mondtak volna a kétheti vendéglátásért.

Fráter György a hallgatásból is értett.

Azonnal felbontatta a magával hozott hordókat, s azokbul kiszedetve a Zápolya-család kincseit, felhordatta mind a kincstárba. Jó, hogy ezek ma reggel itt nem voltak!

A király csak másnap reggel kászolódott fel a nagyszerű mámorból. Akkor kedvetlen, fanyar volt: nem volt szája íze, s azon panaszkodott, hogy minden hajaszála fáj. Fráter Györgyöt mégis maga elé bocsátá, mikor a kubikuláriusától meghallá, hogy a püspök háromszor is ott volt már.

– Tudom, tudom, jól, mit akarsz mondani! – vágott eléje a király, mikor Fráter György belépett a szobájába. – Leckét akarsz nekem tartani a tegnap elkövetett nagy prédálásért: hogy olyan sok kincset elajándékoztam Tarnovszkyéknak; hát csak essünk át rajta! – S nagyot ásított.

S azután, hogy Fráter György nem kezdett hozzá a leckézéshez, a király magától kezdé az önigazolást.

– Látod, György, ezzel én tartoztam Tarnovszkynak: azért az úri vendéglátásért, amiben ő engem és kíséretemet részesített lengyelországi száműzetésemben. De még más okom is volt rá. Én mint kérő akarok fellépni Zsigmond király előtt: Tarnovszky megígérte, hogy násznagyom lesz, s a királyt és királynét szándékomról értesíti, s kedvező választ vesz tőlük. Azt is tudod, hogy én Zsigmond királynak negyvenezer arannyal tartozom, melyekért ott vannak zár alatt eltéve zálogképpen Tarnów várában összes családi kincseim. Szerfelett illetlen volna az, ha egy leánykérő úgy járulna a leendő ipa elé, hogy annak még nagy pénzzel adósa, s zálogban van nála a családi kincse. Tarnovszky barátom tehát, ismerve az állapotomat, felajánlá önkényt, hogy ő lefizeti helyettem a lengyel királynak a tartozásomat, s a zálog alul felszabadult kincseimből megtart magának annyit, amennyi megér negyvenezer aranyat, a többit pedig ide küldi nekem rövid idő alatt. No, ugye ez szép barátság Tarnovszkytól?

– Csakhogy én már el is hoztam a Zápolya-kincseket Tarnów várából.

Erre a szóra egyszerre nagyra nyíltak fel János király szemei. Felugrott a karszékéből.

– Az én kincseimet? Álmodol? Vagy mesélsz? Hol volnának?

– Itt vannak a kincstárban. Jöjj át, és győződjél meg saját szemeiddel.

A király egyszerre virgonc lett, mint egy gyermek, s aztán a püspökkel átmenvén a kincstárba, amint azokat a régi, jól ismert drága remekműveket, miket atyja, anyja, Ujlaky Lőrinc nagybátyja gyűjtöttek, maga előtt látta, úgy repesett, mint egy gyermek a karácsonyfa előtt; odarohant hozzájuk, kezébe vette egyenkint, megemelte, az ablak felé fordította, hogy jobban lássa: nevetett, sírt:

– Ez az apám kedvenc órája volt! Ez az anyám gyöngyfüzére. – Némelyiket meg is csókolá. Nem bírt velük betelni. Utoljára azoknak visszaszerzőjét ölelte meg, s hálásan megcsókolta az orcáját.

– Hát te azalatt, hogy nem láttalak, Tarnówban voltál?

– És Krakkóban is.

– A királynál?

– És a királynénál.

– S honnan vetted te a pénzt az én kincseim kiváltására?

– Az Isten adta. Templomban kaptam egyházi szolgálatért; de nem volt rá szükség. A király felszabadítá a zálogodat, s nem fogadta el a válságot. Azt mondá, saját pénzed volt az, amit kölcsön képében vettél át tőle.

Most már kacajban tört ki a király.

– Haha! Milyet fog bámulni az én Tarnovszkym, ha meglátja az üres kincstárt!

Egyszerre elkomorodott megint.

– De nem fog-e ezért megneheztelni? Nem rontja-e majd el a házasságomat Izabellánál?

– Afelől is légy megnyugodva; én beszéltem a királlyal és a királynéval és a menyasszonyoddal is.

S aztán leírta egész költői ihlettel a tündérszép hajadont, arcát, termetét, egész megjelenését, szemeinek tüzét, ajkainak mosolyát, szavának csengését. Mint az „Énekek éneké”-ben szól a költő-király az ideális aráról. – A király el volt ragadtatva.

– Hogy állhattad meg, hogy ezeket a kincseket mind oda ne rakd a lábaihoz?

– Majd ide fog ő jönni, s akkor te magad rakd a lábaihoz.

– A király mit válaszolt neked?

– Azt, amit első kérő szavamra mondott. Leányát hozzád adja feleségül; rád fog várni. De egyetlen föltétele az, hogy Károly császár és Ferdinánd király ismerjenek el tégedet az általad bírt országrész királyának.

– Az meglesz – szólt a király. – Nem tartok titkot előtted. Mindenbe beavatlak. A két püspök meg a korlátnok azért járt itten, hogy megállapítsa velem a békeföltételeket, melyek alatt a császárral és a királlyal kiegyezhetem. Majd megmutatom neked.

– Már ismerem őket. A császár és király elismerik Zápolya Jánost fél Magyarország és Erdély királyának, amíg él, ellenben Zápolya János holta után az általa bírt rész is Ferdinándra fog szállni. – Zápolya János rögtön átadja a szent koronát Ferdinándnak, ellenben Ferdinánd visszaadja Zápolyának a tőle mint szepesi gróftól elfoglalt várait és uradalmait. Károly császár spanyol hadaival megszállja Budát és Temesvárt.

A király ámult és bámult.

– Honnan tudtad ezt meg? Hiszen csak tegnap állapítottuk meg ezt a békeszerződést Frangepánnal, Verbőczyvel és Brodariccsal, s azok rögtön elutaztak, anélkül, hogy velük találkoztál volna.

– Krakkóban tudtam ezt meg. – Zsigmond királynak több bizodalma volt hozzám, mint János királynak. – Ő közölte velem e békepontokat, melyeket neki is megküldtek – Bécsből.

Zápolya kezét nyújtá Fráter Györgynek.

– Bizony, közöltem volna veled még ma. S kikértem volna a tanácsodat.

– Amidőn már a követeid elmentek Bécsbe, s az én tanácsom nem változtat a dolgon. Hát csak menjenek Brodarics és Verbőczy Bécsbe, Frangepán Nápolyba a császár után. – Szép utazásuk lesz. – Tehát mármost mondjuk azt, hogy *„fitymássánt”*. Nekem is van viszont egy tudomásom, amit nem közlök veled addig, amíg magától ki nem fakad. Addig ringattasd magad boldog álmaidban.

Ez a titok az volt (Krakkóban tudta meg Martinuzzi), hogy a bécsi kormányférfiak azalatt, amíg a két ellenkirály egymással a békekötés felett alkuszik (mind a kettő sokallja az árt) – tehát azalatt ők követet futtatnak Szolimánhoz, aki Bagdadban táboroz, s a szultán haragját szíttatják fel János király ellen, a derék Grittinek, a Ferdinánd által olyan nagyra becsült Grittinek meggyilkoltatása miatt. Űzze el Szolimán a lázadó Zápolyát az országból, vagy ami még jobb, fogassa el, zárassa a Jedikulába; vagy ami legjobb, vágassa le a fejét. S ez az alattomos cselszövény sikerrel biztat; a bécsi követ megvesztegette Ibrahim nagyvezért, s a szultán német tolmácsát, Junisz béget, hogy Szolimánt János király ellen ingereljék. Ez volna aztán a legegyszerűbb és a legolcsóbb megoldása a – békekötésnek. A Ferdinánd-párti uraknál is megmaradnának a Zápolya birtokai.

És ezzel a hatalmas ármánnyal szemben nincs egyéb védő eszköze Fráter Györgynek, mint egyetlen alacsony embernek a fanatizmusa. Az ő fegyvere Memhet bégnél van, a szultán magyar tolmácsánál; de ez biztos.

Fráter György nem akarta ennek a titoknak a közlésével János királyt idő előtt elrémíteni.

A király most egyelőre egészen boldoggá volt téve hazakerült kincseinek szemléletével.

Mielőtt Fráter György elhagyta volna a királyt, még egy kérdést intézett hozzá.

– Ugyan, felséges uram, mondd meg, hogy hát Laszkó Jeromosnak, mit ajándékoztál búcsú fejében?

A király kitérő feleletet adott.

– Nem adtam neki semmit a *kincseimből.*

– Lehetetlen, hogy a kibékített árulót minden ajándék nélkül bocsátottad volna el színed elől.

– No, igen. Neki adományoztam Késmárk városát.

– No, ott nem sok kárt tehet. Azok már *lutheránusok.* És egyebet semmit?

– És aztán még Debrecen városa földesurává tettem.

Erre a szóra egész haragra gyúlt az arca Fráter Györgynek.

– Fölséges uram! – szólt indulattal lihegve. – Debrecen városa az én dioecesisemhez tartozik.

– Hát mit alterálja a te püspöki hatalmadat az, hogy ki a földesura Debrecennek?

Fráter György nem mondhatta meg az okot a királynak. Azt ő a gyónás szentsége alatt tudta meg Laszkótul.

– Fölséges uram. Inkább aranyoztattad volna meg Laszkó Jeromost tetétül talpig, mint hogy Debrecen földesurává tetted. A következéseit majd tapasztalni fogod e nagylelkűségnek.

Azzal magára hagyta a királyt.

Laszkó Jeromos nyolc szekér kíséretében érkezék meg Debrecenbe. Mindegyik szekérben ült három markos hajdú. Szokás szerint a jukundus barátok kolostorában szállásolá el magát. Onnan izent fel a városházára, hogy jöjjön fel hozzá a bíró, nyolc tanácsbelivel együtt.

Egyúttal elküldé a bírónak János király függőpecsétes levelét, melyben az ő kinevezteteése Debrecen új földesurává foglaltatik. Debrecen városa, mely magát büszkén „respublicának" nevezte, mindenkor nagy privilégiumokkal bírt, s a földesúri viszonyt csak annyiban ismerte, hogy a király által kinevezett főúrnak, úrszolgálat váltság fejében valami évdíjat fizetett.

A bíró neve volt Sike Péter, Krakkóban iskolázott baccalaureatus ember, János király udvari káplánjának unokatestvére; azonkívül a legöregebb szenátor, Hölgye László, a főnótárius, Szűcs Tamás, akiknek a neveik följegyezve vannak a nyolc kőzött, akik Laszkó meghívására a kolostorba felmentek. Még egy név említtetik, Szécsi György uramé, ki szintén hivatalos volt, de aki igaz debreceni ésszel ekképpen okoskodék:

– Ez a Laszkó Jeromos egy sok fábul faragott ember, aki ma itt, holnap amott. Ennek se hite, se becsülete; mert különben a király nem csukatta volna be a Haragos tornyába. Mézet hord a szájában, mérget a szívében. Kilenc szekérrel jött be a városunkba. Mindegyiken három fegyveres legény. Kilenc fő-fő cívist hívat maga elé. Ennek valami algoritmusa van!

Azzal ő maga felkapott a szekerére, s el-kivágtatott a hortobágyi pusztára a maga gulyásaihoz, akik között egészen biztosan érezé magát. A többi nyolc azonban felment a kolostorba, a barátok biztatására.

Laszkó Jeromos csupa lépesméz volt a tanácsbeliek előtt; elmondá nekik, hogy ő nem olyan földesúr lesz, mind az eddigiek voltak. Ő nem kíván tőlük semmi váltságot vagy adófizetést, beéri a dicsőséggel. Ennek nagyon megörülének az elöljárók, s háládatosságból megajándékozák a nagylelkű földesurat egy szép felnyergelt paripával meg egy aranyos ezüstbokállyal.

Ekkor aztán arra kérte őket Laszkó, hogy tegyék meg vele azt a tisztességet, kísérjék el a tiszai révig. Arra is ráálltak szívesen, s ahány, annyi szekérre ülve, elkísérték Laszkót a tokaji átjáróig. Ide érkezve aztán már nem kérte, de parancsolta nekik Laszkó, hogy mármost egész Késmárkig kísérjék el. Ezt már nem szívesen, de mert kényszerítve voltak rá, szintén csak megtették.

Mikor aztán Késmárkra megérkezének, akkor maga elé állíttatá őket Laszkó, s azt kérdezé tőlük:

– Hát igaz hívei vagytok-e ti János királynak?

– Minden bizonnyal azok vagyunk! – felelt, a többiektől ráhagyva, a bíró.

– Hát igazhitű katolikusok vagytok-e ti?

– Mind egytül egyig azok vagyunk.

– No, hát tudjátok meg, hogy én Ferdinánd király híve vagyok, és lutheránus vagyok! Annálfogva a ti királyotoknak, vallásotoknak és tinektek ellenségtek vagyok. Ti pedig az

én foglyaim vagytok, s addig szabadon hazabocsáttatni nem fogtok, amíg fejenkint ezer aranyat a kezembe le nem fizettek.

E kegyetlen ítélet nagyon megrémíté a derék polgárokat, de minden könyörgés hasztalan volt: állt a szentencia, hogy addig árestomban a helyük, amíg nem fizetnek.

Egy közülök: Hölgye László, annyira szívére vette a dolgot, hogy ágynak esett, s hetednapra búvában meghalt. Ennek a váltsága is a többi hét rovására marad.

Debrecen városa azután megküldé a harácsolt nyolcezer aranyat Késmárkra Laszkónak, aki azzal mindjárt továbbállt Bécsbe. A túszul letartóztatott tanácsbeliek aztán hazakerültek Debrecenbe.

Azok rögtön siettek a királyhoz Nagy-Váradra panaszt tenni.

János király még jól lehordta őket, hogy miért voltak olyan ügyetlenek, s elkergeté valamennyit. Máskor legyen eszük.

A debreceni polgárok aztán hazamentek, s akként fogadták meg a király utasítását, hogy „legyen eszük", hogy szépen felmenének a többször dicsért szerzetesekhez, akiknek a biztatására jutottak ilyen veszedelembe: – egy rossz szót sem szóltak nekik, csak felpakolták őket egy szekérre (egy olyan debreceni szekéren sok barát elfér), aztán kifuvarozták őket a város kerítésén kívül, ott leszállították a szekérről, s jó utazást kívánva nekik „mind a vízig szárazon", becsukták mögöttük a kaput.

Azután pedig írának egy levelet Martinuzzi Utyessenovics

György püspökhöz, efféle tartalommal:

„Minekutána a város nagy veszedelme egyenesen a barátoknak a tolvaj hazaárulóval szőtt csélcsapsága miatt történt, s mivelhogy király őfelsége oda utasítá a debrecenieket, hogy ezentúl legyen eszük, tehát ezennel kicsukják a kapun az esztelenség okozóit, a barátokat. A kolostort pedig, hogy üresen ne maradjon, átadják az új vallás híveinek, akik abba már be is helyezének egy Melanchton tudománya szerint prédikáló lelkipásztort: tiszteletes Bálint Áron uramat. S minekutána az új vallás követőinek semmi külső pompa nem kívánatos, a kolostor arany- és ezüstedényeit, monstrantiáit, thuribulumait, melyek a város tulajdonai, a város archívumába emlékül megőriztetés végett deponálják, a szentszobrokat azonban, nehogy azokat holmi éretlen durva nép megcsúfolja, szekérre rakva, elküldik a püspök úrnak, mély tisztelettel."

A levél átadásával és a szent-szobrokat szállító szekér vezetésével megbízták az éjjeliőrt, aki különben félkegyelmű vala, s hivatalát éjjel viselvén, nappal aludván, emberekkel soha nem érintkezék.

Minden olyan szép rendben ment, mint a karikacsapás.

Mikor Fráter György elolvasta azt a debreceni levelet, az első indulatja az elégtétel érzete volt. Úgy kell azoknak a barátoknak!

Rég megérdemlették, hogy a debreceniek kikergessék őket a városbul. Hanem azután a hitbuzgóság megfeddé ez elsietett indulatért. Rémeset volt az, hogy egy kolostorbul Melanchton tanai számára alakítsanak át imaházat, és éppen az Alföld hatalmas nagy városában.

Rögtön sietett a levéllel a királyhoz.

Az elfogadóteremben már oda voltak szépen egymás mellé állítva a szép aranyos, bíbor, karmazsin, zöld és ultramarin köntösű templomi szobrok, akiket a debreceniek ideküldtek. Csak alig lehetett különbséget tenni a faragott szobrok meg egy eleven alak kö-

zött, aki szintén aranyos, bíboros és zöld kaftányban, salavériban állt egy szegletben, arca éppen oly mozdulatlan, mint a faragott képeké; két keze egy írástekercset tartott.

A király rettentő haragra lobbant, amint a debreceni levelet elolvasta; kirohant a szobájából. Még magasabb fokra hágott haragjának heve, mikor az audienciás terembe lépve, meglátta azt a sok profanált szobrot a fal mellett.

A terem közepén állt a hülye küldönc, szájtátó mosolygással.

– Ki hozta ezeket ide? – kiálta a király, haraggal.

– Hát keed a király? – kérde a bamba fickó. – Hát hol hatta keed a koronáját?

A király akkor vette észre, hogy egy félkotyót küldtek ide követnek.

– A fejeiket üttetem le a gonosz, eretnek lázadóknak!

Ekkor előlépett a szegletből az a cifra ruhás idegen alak, s azt mondá tompa, érctelen hangon:

– Ne keresd te a mások fejét, hanem védelmezd a saját fejedet.

– Én vagyok *Junisz bég*, aki teneked parancsolatot hozok az én uramtól és a te uradtól, a felséges Szolimán szultántól.

Azzal odanyújtá a királynak az irattekercset.

A király felgöngyölítette a tekercset, s beletekintett.

– Nem ismerem ezeket a betűket. (Arab jegyekkel volt írva.)

– De a „nagyúr" aláírását ismered, és a pecsétjét is ismered – szólt a török követ –; s nem törne el a kezed, ha azt az arcodhoz emelnéd.

A király arca holthalvány lett. Fráter György attul tartott, hogy még képes lesz Zápolya a mindenféle instans nép szeme láttára megcsókolni a szultán névaláírását. Kivette azt a kezéből, s ő válaszolt a király helyett.

– Junisz bég. Te a fölséges szultán követe vagy. Téged megillet az a tisztesség, hogy a király magánszobájában fogadjon; nem itt a könyörgő pórnép társaságában. A követek megbízóleveleit a király oldalán álló országtanácsos szokta átvenni. Most én vagyok az. Én át fogom olvasni az athnámét, s közölni fogom a királlyal a tartalmát. Őfelsége majd tudatni fogja veled, hogy mikor jöjj a színe elé. Addig foglald el a követek számára rendeltetett szobát; az ajtónálló oda fog vezetni.

Azzal meghajtá magát a király előtt. Zápolya elérté azt, s visszavonult az elfogadási teremből, véget vetve a kínos helyzetnek. Junisz bég felfuvalkodott gőggel monda a püspöknek a király eltávozta után:

– A te királyod az a királyok között, ami a koldusbíró a bírák között.

– Én is azt mondám, hogy mért nem teszi fel a koronáját! – kiálta a szavába a debreceni bakter. – Így nem tudhatja az ember, hogy ő a király.

S odaállt a rüpők egy sorba Junisz béggel.

– Lódulj, pimasz! – förmedt rá a bég. – Én a szultán követe vagyok.

– Én meg a debreceni bíró követe vagyok! Akinek van kétszáz ökre meg száz tehene. Nem tudom, a szultánnak vannak-e olyan nagy ökrei, mint Sike Péter uramnak.

Erre még az ajtónállók is elkezdtek nevetni.

Fráter György karon fogta a béget, s arab nyelven szólt hozzá:

– Jöjj innen a csürhe nép közül, beszéljünk egymással háborítatlanul.

S azzal átvezeté a béget a másik szobába. Ott is emberek voltak. Végre, mintha nem találna másutt csöndes helyet, fölnyitotta előtte a kincstár ajtaját. Oda vitte be magával a béget.

– Te tudsz arabusul? – kérdé a követ. – Akkor megértheted, hogy mi van az athnáméba írva.

– Már megértettem. A „nagyúr megparancsolja neked, mint teljhatalommal felruházott biztosának, hogy indíts vizsgálatot a szultán által megerősített kormányzó, Gritti Alajos megölettetése dolgában, s akit bűnben legfeljül találsz, mint annak fő-fő okozóját, annak a fejét vidd el Sztambulba.

– Jól tudsz arabusul.

– Hát nézz itt széjjel magad körül. János király nem koldusok királya. Mondd meg magyarán, mennyi pénz kell?

– Rosszul tudsz arabusul. – Majd én jobban tudok magyarul. Engem te és a te királyod semmiféle kincsekkel meg nem vesztegethet; mert én olyan igazságos bíró vagyok, miként a másvilágon a „Monkár" és „Nakir" angyalok, akik a lélek mellett állnak jobbrul és balrul, s ítéletet tartanak, hogy a paradicsomban vagy a pokolban lesz-e helye? Nekem nem kellenek a kincseitek, hanem a bűnösnek a feje.

– Tisztellek érte. Tehát te igazságos bíró vagy. Eszerint meg fogod ítélni, hogy az volt-e a bűnös, aki Grittit megölette; vagy Gritti volt a bűnös, aki megöletett?

– Efelől nincs kérdés. Ogli bég a nagyúr kegyence volt. Az ő fermánjával jött be az országba, s ha annyi bűne lett volna is, mint a haja szála, azért egy haja szálát nem volt szabad meggörbíteni.

– Értelek. Ez magyarul van. Tehát az ítélet ki van mondva, mielőtt a védelem meg lett volna hallgatva. Te engesztelhetetlen vagy és megvesztegethetetlen. Ezt is értem: magyarul is értem, arabusul is értem. De legjobban értem *németül*. Hát mármost nem szükség a királynál tovább alkalmatlankodnod, aki különben is nem tudós semmiben. Ogli béget Erdélyben fejezték le. Az ügy az erdélyi vajdákra tartozik. Nekik vannak főkapitányaik, királybíráik, dullóik, akik szónak állnak. Bizonyosan igazat fognak neked mondani.

– De én nem válogatok sem a főkapitányok, sem a királybírák fejeiben, még a vajdákéban sem; én a legmagasabb fejek után járok. Tudd meg, hogy az Athmeidan piacra nyíló erkélyen már ki van téve az aranytál, amelyre csak királyok és hoszpodárok fejeit szokták a nép látványául helyezni, és a főpapokét.

– És a nagyvezérekét! – tevé hozzá Fráter György. – No, hát csak indulj a dolgodra, és járd végig az utadat. Bizonyára rá fogsz találni arra az egy emberre, aki a saját fejét fölteszi a hazája szabadságára. – De a királynak a feje szent és sérthetetlen! Azt nem fogod a kezeddel elérni, Junisz bég. Itt az athnáméd. Nem tartozik a királyra. Magyarországon az ítélet a bíró dolga: a királyé csak a kegyelmezési jog. Isten vezéreljen!

– Allah veled. Ha visszatérek, *nagy szót* fogok neked mondani.

– Híres nagy fülem van: befogadja.

Azzal dolgára ereszté a béget.

Maga pedig átment a királyhoz, s megnyugtatá. Csak hadd járjon a vizsgálat után Junisz bég, majd azalatt lesz mód a szultán haragját megfordítani.

Az ebédnél Kun Gothárd is megjelent, Török Bálinttal együtt.

Gothárd úr egy kevés rossz hírt hozott. Erdélyben zavarognak a szászok. Nagy-Szeben kitűzte Ferdinánd király zászlóit, s nyíltan rebellált János király ellen. De nyomban ott termett a vajda, Majláth István a hadaival, s ostrom alá vette a várost: majd ráncba fogja szedni a lázadókat.

Aztán Junisz bégre került a diskurzus sora, és annak a küldetésére. János király nem titkolhatá el az aggodalmát, hogy ez az ő személye ellen szőtt ármány, amit Bécsből intéznek.

– Sohase aggódjék miatta fölséged – szólt Kun Gothárd. – Hiszen ezer ember tudja, mindenki azt fogja vallani, hogy én, Kun Gothárd hordattam meg a véres kardot a székelyek és szászok között; én fogtam ostrom alá a renegátot Medgyesben, én fogtam el, a trónusából kihúzva, én diktáltam a bakónak, hogy üsse le a fejét. Piac közepén történt. Itt áll Kun Gothárd, s nem bújik el a borzlyukba, ha keresik. Engem nem utasított erre sem a király, sem a tanácsosai: magam lelkétől tettem. És ha bűn volt a szultán előtt, hogy a rablót, a gyilkost lefejezték: töltse ki énrajtam a bosszúját. Kun Gothárd feje nem drága, ha a királyért, a hazájáért kell odaadni.

Ez a nemes áldozatkészség egészen felélesztė a királyt. Megölelte az ifjú nemest, legjobb hívének nevezte. – Az is volt ő bizonyára. Rövid idő múlva híre jött, hogy Ferdinánd király Bánffy Boldizsárt egy dandárral útnak indította Erdély felé az ostromolt Nagy-Szeben felszabadítására. Boldizsár úr ahelyett jobbnak látta Szathmár városát felprédálni és elhamvasztani.

– Szépen haladnak ezek a mi békealkudozásaink! – mondá iróniásan a királynak Fráter György. Azonban amellett komolyan hozzálátott a visszatorláshoz. Itt volt Török Bálint harckész dandárral.

Ez a vitéz hadvezér azonban nyíltan bevallá, hogy ő Bánffy Boldizsárnak ifjúkortul kezdve hűséget esküdött fegyvertársa; nem jó lesz őt küldeni a jó barátja ellen, nem jól fogna verekedni.

Elég becsület volt tőle, hogy ezt őszintén megmondta.

No, hát ha Török Bálint válogatós volt az ellenségben, nem volt az Kun Gothárd. Ez az ifjú hős, aki már Gritti hadával szemben bebizonyítá hadvezéri tehetségét, átvette a vezetését a király dandárának, s rajtaütve Szathmár-Németinél a labanc seregre, úgy szétverte, hogy hírmondó is alig maradt belőle.

Az ifjú, hős vezér nagyon is jól harcolt: maga vezette a rohamot. Eközben oly nehéz sebeket kapott, hogy a vett diadal után harmadnapra meghalt.

A király egyszerre kapta meg a győzelmes csatának és Kun Gothárd elestének hírét.

Keservesen sóhajta fel:

– Bár inkább verték volna meg Gothárdot, csak maga maradt volna élve.

Így elveszté csendes álmainak vánkosát a feje alól. Eddig azzal a megnyugvással hunyta le estenkint álomra a szemeit, hogy hiszen itt van Kun Gothárd, aki a fejével áll jót a királyért. S most ezt a drága fejet otthagyja a csatatéren!

Junisz bég ezalatt keresztül-kasul járta Erdélyt. Annak az örve alatt, hogy ő a szultán teljhatalmú biztosa, akinek küldetése a Gritti megöletésének okozóját kinyomozni, mindenfelé elhíresztelé, hogy a szultán haragja engesztelhetetlen Zápolya iránt; bosszúját vagy a királyon fogja kitölteni, vagy Erdélyországon, ha ez János királynak fogja pártját. Ennek a rémhíresztelésnek az lett a következménye, hogy amely főnemesi várban csak megfor-

dult Junisz bég, annak a tornyából azonnal behúzták a Zápolya-címeres zászlót, s kitűzték helyébe az oroszlános lobogót; magyarok, székelyek ugyancsak versenyeztek a szászokkal, hogy melyik tud szebb hódoló levelet írni Thurzóhoz Pozsonyba. Gyönge szívű emberek szokása kiugrálni a szekérből, melyet a lovak elragadtak, ahelyett, hogy a gyeplübe markolnának.

Egypár hét alatt egész Erdély elveszett János királyra nézve. Sem a vajdák, sem a főkapitányok nem voltak a pártján többé. Halálra volt már ítélve szegény király. Ez mindig így járta! A *harmadik kakasszóig* megtagadja a veszélybe jutott mestert a tanítvány, s Junisz bég ugyancsak telekukorította Erdélyt.

Mikor visszakerült a török biztos Nagy-Váradra, alig lehetett rá ismerni, úgy ki volt hizlalva, de még jobban felcicomázva aranyláncokkal, ékes boglárokkal; minden ujján drágaköves gyűrűk, az övében két zsebóra is ketyegett. Telerakták a főurak és bírák becses ajándékokkal, ahol csak vizsgálatot tartott, hogy bőrüket mentsék.

Zápolyát még ott találta Nagy-Váradon a bég. Egyenesen őhozzá ment be; a püspököt elmellőzte.

A bég lenéző arckifejezéséből kitalálhatta a király, hogy mi vásárfiát hoz számára erdélyi útjából.

– Voltam Erdélyországban, minden vizsgálatot megejtettem. Ezeknek folytán annak a biztos tudására jutottam, hogy a kormányzó, Ogli bég megöletésére Budáról jött az erdélyiekhez az utasítás, a király legbensőbb tanácsosától, a fehér baráttól, Fráter Györgytől.

A király arca idegesen vonaglott a bég kígyószemeinek igézete alatt.

– Én nem tudok róla semmit – hebegé, megfeledkezve királyi méltóságáról, még a férfiúi büszkeségről is.

– Szeretem, hogy mosod a kezeidet ettől a vértől. Mert bizonyára, ha azt mondanád, hogy te voltál, aki erre a parancsolatra utasítottad a barátot, akkor a padisah tégedet sújtana a büntetéssel.

– A kincstárnok igazolni fogja cselekedetét. Állítsák őt törvényszék elé.

– Ne kíváND magadnak ezt a törvényszéket. Egyszer már megmutatta a padisah, hogy milyen törvényszéket tud tartani azok fölött, akik az ő képének viselőjét, a követet meggyalázzák. Megmutatta Mohácsnál, hogy milyen ítéletet tud tartani. Te akkor nagy eszesen elmaradtál az ítélet napjáról. Remélem, hogy most is megtartottad azt a jó eszedet, s ha akkor veszni hagytad azt az egyik *barátot*, Tomoryt, ezért a másikért sem égeted meg a kezedet. Gondold meg, hogy mit cselekedjél. Ez az ember csak egy ember. Ha ennek a fejét leütteted, én azt szépen viaszkba mártva elviszem Sztambulba, a szultán kiállíttatja a Demir kapu elé aranytányérra a nép látványául: „Így bűnhődik, aki a padisah küldöttét megsérté!" s ezzel a harag lecsendesül, a szultán arca ismét feléd fordul. Ha azonban ezt sajnálod megtenni, akkor a szultán azonnal rábocsátja az országodra a moldvai és oláh vajdákat, a Ghirai khámot és beglerbégeket, s tűzzel-vassal pusztítja el a tartományaidat; nyomorult hadaidat levágja, váraidat ledönti, s tégedet magadat láncra verve hurcoltat el Sztambulba, s ott fejeztet le az Athmeidán piacon. Tehát gondold meg, hogy kinek a fejével fizess meg! A barátéval, vagy a magadéval? Egy embert áldozz-e fel, vagy egy országot?

A király kétségbe volt esve. Azon idő alatt, hogy Junisz bég a vizsgálatot tartotta Erdélyben, sok gyönge dologra rászánta magát Zápolya. Követeket küldött Ferdinándhoz,

hogy védelmezze őt meg Szolimán haragja ellen. Hogy *Ferdinánd védelmezze meg, Jánost Szolimán ellen!* Milyen nagy nevetést támaszthatott ezzel Bécsben!

De azt mégis előre gondolhatá, hogy ha rá engedi magát arra a gyávaságra bíratni, hogy leghívebb tanácsosát, Fráter Györgyöt (egy püspököt, felszentelt papot!) kivégeztessen, igazságtalanul, egy országos rabló, egy renegát halálának kiengeszteléseül, hát akkor megérdemli, hogy valamennyi híve mind itthagyja, s az utolsó jobbágy is bezárja előle az ajtaját.

– Beszélj te magad Fráter Györggyel – mondá Junisz bégnek.

– Jól van. Hívasd elém. Beszélni fogok vele.

A király a püspökért küldé az apródját.

– Én addig a kápolnába megyek; imádkozom Istenhez, hogy adjon kedvező kimenetelt a ti értekezésteknek.

– Jól van! Eredj imádkozni. – Majd meglátom, milyen csodákat tud tenni a keresztények Jehovája.

A király a kápolnába vezető ajtón kiment. Egyedül az oltár előtt tudott még oltalmat keresni. Midőn nincsen ki segítsen, jövel Jézus! Jövel, Szent László hős király, védszentünk, segíts te Beata Virgo, patrona Hungariae!

A püspök ott várt az elfogadási teremben, megtudva Junisz bég idejöttét, s nyomban a király eltávozta után belépett a szobába. Az aranykaskétás, ékszerektől ragyogó muzulmánnal szemben nemcsak az ő egyszerű, fehér papi talárja képezett merev ellentétet, de még inkább az a merev aszkétai arc, mely semmi indulatot el nem árul.

– Légy üdvöz – kezdé a szót a barát. – Megérkeztél erdélyi utadból szerencsésen. Őrülök rajta.

– Kevésbé fogsz örülni, ha elmondom, hogy mit hoztam magammal. Bizonyosságot Ogli bég megöletésének okozójáról.

– Azt könnyen megszerezhetted. Mindenki tudja, hogy Kun Gothárd kapitány fogta el, és az is végezteté ki Gritti Alajost.

– Szívem barát! Ilyen olcsón meg nem szabadulsz a Morhut verméből. Jó is volna az egész vétket egy embernek a sarujába dugnod, aki már nincs ezen a világon. Nem Kun Gothárd a vétkes, hanem aki ezt neki parancsolta. Te voltál az.

– Mivel bizonyíthatod?

– A te saját leveleddel, melyet Paksi által küldtél a vajdának, Majláthnak.

– Annak a tartalmát te nem tudhatod, mert Majláth István nemes lovag, aki árulást nem követhet el.

– Nem is árulásképpen tudatta velem, hanem egyszer borozás közben mondta el mámoros fővel; leveled így szólt: „Bánjatok el a renegáttal érdeme szerint, én fogom a király kezét."

– Tehát te, igazhitű muzulmán létedre, bort ittál, hogy titkokat kicsalj egy nemes lovagból?

– Hja, szívecském: a cél szentesíti az eszközöket.

– Ezért Allah meg fog téged büntetni!

– Az ne legyen a te gondod. Védelmezd csak a magad üdvét.

– Jó. Tehát én írtam azt az erdélyi vezéreknek.

– A király tudtával.

– A király akarata ellen, aki elég gyönge szívű lett volna az áruló Grittinek dandárával segítségére menni. Én tartóztattam vissza.

– Akkor az egész bűnvád a te fejedre háramlik.

– Viselem.

Erre a török biztos kihúzta az erszényét, s kiválasztva belőle egy kis rézpénzt, azt odadobta az asztalra.

– Akkor azt mondom én teneked, Fráter György, hogy látod-e ezt az oszporát? Ez a legkisebb rézpénz a török birodalomban. Én ezért az oszporáért megveszem a te fejedet.

Ezt olyan jó tréfának tartá, hogy elnevette magát rajta.

Fráter György felvette az asztalról a „kis pénzt", beletette a kis zsebbeli breviáriumába, s azt visszatette ismét a zsebébe.

– Köszönöm, Junisz bég. Megtartom az oszporádat. S majd meglátod, hogy milyen drágán fogod te ezt tőlem visszaváltani.

– A váltságot már megmondtam. A szultán haragszik. Ibrahim nagyvezér bosszút követel. A kormányzó megöletőjének lakolni kell. Ha te vállalod el a bűnt, a te fejed hull a porba; ha a királyra hárítod, az övé.

– Talán még nem.

– Szívem barát! Itt nincs alkudozás. Te okos ember vagy, pap vagy, jó hazafi vagy, János királynak nagy híve vagy. Megítélheted, hogy az egész országodra vészt, pusztulást, királyodra futást, trónrul leesést idézz-e elő azért, hogy ezt a te borotvált fejedet megtartsd? Kire támaszkodol? Ha kihirdetem a szultán ítéletét, a saját katonáid fognak megölni. Vess számot magaddal, és térj a lelkedbe. Önfeláldozásod hőstett lesz, amivel hazádat mented meg. Én sok ilyen esetet láttam már, aminő a tied. Derék, nagy emberekét! Te is az vagy. Nem tagadom. Látod, az ilyen esetekre nálunk ozmánoknál minden magasban ülő nagy ember el van készülve. Basák, helytartók mindig ott viselik a mutatóujjukon a pecsétnyomó gyűrűjökben a gyorsan ölő mérget, mely az ítélet végrehajtása elől megszabadítja őket. Látom, a te ujjadon is ott van a talizmán-gyűrű. Ismerem a formájáról. Ilyen az. Meg akarom mutatni, hogy milyen nagy tisztelettel vagyok irántad. Megengedem neked, hogy bemehess ezen az ajtón, mely a kápolnába vezet, s imádkozhass. A királyod is ott van. Bemégy, mint élő ember, s kijössz, mint holt ember. A többit elvégzi egy kés. Te azt már nem érzed. Eredj a kápolnába.

A barát arcán különös mosoly vonult el.

– Tehát Ibrahim basa, a nagyvezér, olyan nagyon kívánja az én fejem levágatását?

– A királyét jobb szeretné; de a tieddel is megelégszik. – Ibrahim nagyvezér követeli ezt – s Ibrahim karja hosszú.

– No, hát az én karom még hosszabb! *Levágattam én már Ibrahim nagyvezérnek a fejét!*

– Megőrültél, te barát? Az iblisz szállt beléd? Vagy hasist ettél, attul beszélsz félre?

– Ott áll biz az, a Demir kapu előtt, aranytálra fektetve. Ha nagyon sietsz, még ott találod, tizenkét napig lesz közlátványra kitéve.

– S ez a te parancsolatodra történt, jámbor barát?

– Az én intézkedésem következtében történt. Én adtam át Memhet bégnek, a szultán magyar tolmácsának Ibrahim basa leveleit, melyeket a kivégzett Grittinél találtak, s melyekből kitudódott, hogy Ibrahim és Gritti *egy* húron pendültek, összeesküvést koholtak

a szultán ellen. Ibrahim magát akarta magyar királlyá, Grittit Erdély fejedelmévé emelni; sőt egy levélben még azzal is fenyegetőzött, hogy ha Szolimán ennek útjába áll, Szelim szultán sorsára fog jutni.

– Ezt te mind most fundáltad ki.

– Memhet bég gyűlölte Ibrahim basát istentelen magaviseleteért, hitetlen voltáért, átadta a szultánnak a nagyvezér leveleit. A vége halál lett.

– Nevetnék rajtad, ha nem szánakoznám inkább fölötted.

– Hát majd talán ennek a levélnek inkább hinni fogsz, melyet az éjjel kaptam gyorsfutár által Sztambulból. Meghallgathatod; nem titok.

Fráter György elővette a zöld erszénybe kötözött pergamenttekercset.

„Én, Memhet bég, Csendereli, a padisah szolgája – írám ezen levelet teneked, Fráter György Utyessenovics, a király szolgájának, Dzsemadi-el-avvel hónap huszonkettedik napján, csillagfeljövetele után, Abdesztán mosakodás előtti órában, a tsiragán palotában.

Allah akbár! Szelám az olvasónak!

Ahogy kívántad, én rögtön megérkezésem után átadám a szeraszkiér leveleit a padisahnak. (Akinek dicsőségét hirdesse ég, föld és minden élők, akik ezekben laknak!) Amidőn a *nagyúr elol*vasá a leveleket, a két kezével a szakállába markolt, és azt megrázta erősen, ami haragjának és elkeseredésének jele. Azonnal elküldé a csausz-agát Ibrahim basáért. Midőn a szeraszkiér belépett, a nagyúr azt parancsolá neki, hogy álljon meg az ajtóban. Két bosztandzsi (mivelhogy a padisah kerti kiöszkjében volt) keresztbe tett kardokkal állt mögötte. Akkor a nagyúr felmutatá Ibrahimnak a legutolsó levelét, melyben az ő urát Szelim szultán sorsával fenyegeti, e szavakkal: „Te írtad ezt a levelet?" Erre a nagyvezér, mint akit villám ütött meg, arccal a földre borult, e szavakat kiáltva: „Allahnál a kegyelem! Jash Allah!"

– Hazugság az egész! – dörmögé közbe Junisz bég.

Fráter György tovább olvasá a levelet.

„Ekkor a szultán parancsára a csauszok megragadták Ibrahimot, s legelőször is az ujján levő pecsétnyomó gyűrűjét húzták le, melyben halálos méreg vagyon, azután levetkőztették mezítelenre, s adtak rá világossárga selyemköntöst, mely a halálnak színe, a kezeire pedig elefántbőr kesztyűket húztak, hogy magában kárt ne tehessen."

– Ezeket a szokásokat hallhattad másoktól – szólt közbe Junisz.

„Ezalatt a szultán előhívatta Lufti basát, az anatóliai béget, aki Ibrahim basának esküdt ellensége."

Junisz bég megrendült:

– Ez való igaz. Nagy titok volt ez.

„Lufti basa a nagyúr parancsára azonnal összehívatá a dívántanácsot; a szultán ült elöl. Ibrahim basát törvény elé állíták. Nem tagadhatá el bűnös voltát. A dívántanács, személy szerint megszólalva, kimondá fejére a halált; fényes érdemeire való tekintetből, selyemzsinór helyett kard által."

– Most foglak el a hazugságon! A padisah is halált mondott-e Ibrahim fejére?

„A padisah azt mondá, midőn a nagyvezér halálítéletét eléje tették aláírás végett, hogy engedjenek neki egy napot a meggondolásra, hogy megölesse-e leányának férjét, legkedvesebb hadvezérét; még ha az ő saját élete ellen esküdött is össze."

– Ez hasonlít a valósághoz… – suttogá Junisz bég.

„Ennek a napnak az estéjén nagy sikoltozás támadt a szultán kiöszkje előtt, egy kétségbeesett hölgy, szétszórt hajakkal, keresztültört a bosztandzsikon egész a szultán belső szobájáig. Ez volt a szultán kedvenc leánya, akinek az atyja azt a hízelgő nevet adta: »Gülgüz« – »rózsás szűz«."

Junisz bég remegni kezdett:

– Ezt nem tudhatja más, csak a meghittek.

„A hölgy megragadá a szultán köntösét mind a két kezével, és azt mondá: »Te nem életheted meg az én férjemet, Ibrahimot! Emlékezzél rá, amidőn engemet feleségül adtál a nagyvezérhez, menyegzőm napján én azt könyörögtem tőled, hogy férjemet soha meg ne ölesd, ami a sorsa minden nagyvezérnek. Bármit vétsen is ellened, bármilyen nagy csatát veszítsen, bármivel vádolják ellenségei, férjemet soha halálnak ne add! És akkor te, Szolimán szultán, megesküdtél nekem, Gül-güz leányodnak, megesküdtél apád sírjára, hogy amíg élsz, Ibrahimot meg nem öleted. Emlékezel-e esküdre, szultán?« Erre a padisah azt mondá a leányának: »Bizonyára emlékezem rá, menj haza békével, amíg én életben vagyok, férjedet, Ibrahimot meg nem ölik.« Az asszony megvigasztalva távozott el."

Junisz bég most már hinni kezdett. Szeme-szája felnyílva leste, mi lesz a vége ennek a regének?

„A kedvenc leány eltávozásával ismét összehívatá a szultán a dívántanácsot, Lufti basát, akit szeraszkiérré nevezett ki, és a Sheikul-Izlámot, eléjük terjesztve, hogy őt erős esküvése tartja kötve, miszerint kedvenc leánya férjét, Ibrahimot, amíg él, halálnak ne adja. Ekkor a Sheik-ul-Izlám előhívatta a főmuftit, Abul-Nahnumánzádét, aki az egész Koránt könyv nélkül tudja. S a főmufti, megértve a nehéz dolgot, kikereste az Alkoránból a 122-ik szúrát, melyben ez olvastatik: »Aki aluszik, az nem él.« Ezen szent mondásra hivatkozva kimondá a dívántanács, hogy eszerint Szolimán szultán kivégeztetheti Ibrahimot azalatt, amíg maga alszik, mert akkor nincsen életben. S a szultán ebben megnyugodott."

Junisz bég üvöltött a harag és rémület miatt.

– Gyaur! Ha te most hazudsz!

– A levél beszél, nem én:

„A padisah ekkor arra kérte a dívántanácsot, hogy Ibrahimot az ő saját görbe késével végezzék ki, melyet mindig öve mellé dugva visel, melynek markolatja drága piros kláris, zafírkő pecsétnyomóval a végén. Damaszk acélpengéjén aranybetűkkel a halottbúcsúztató mondás: »Dámeh Allah, hu teála remaéti.«"

Junisz bég görcs rángatta reszketéssel támaszkodott a falhoz, érthetlen, szótagolatlan ordítást hallatva.

„És amidőn a müezzim az éjféli szúrát éneklé a minarétben, a szultán alvásának ideje alatt, levágta a khankiár Ibrahim basának a fejét a szultán saját görbe késével, és elvitte azt a Demir kapuhoz, s kitette a királyok és nagyvezérek számára rendeltetett aranytálra. Én is belemártottam az ujjamat a vérébe, s írám neked ezen levelet azon véres ujjal. – És most megyek az Abdesztán mosakodást végezni.

Allah nagy és hatalmas! Allah kérim!"[4]

Junisz bég meg volt dermedve a rémülettől, majd görcsös zokogásban tört ki.

– Óh, barát, te rettenetes vagy! Ne szólj meg érte, ha uramat, barátomat megsiratom.

[4]Ezek a részletek mind Bechet művében vannak följegyezve.

– Pedig ez még a kisebbik okod a sírásra, Junisz bég. Magad mondád, hogy megszokott dolog ez teelőtted. Nagy emberek feje, aranytálon felmutatva. Aki szolga, urat is talál egy helyett másikat. Hát csak bízd te a sírást az asszonyokra. Nálunk, magyaroknál, az olyan férfinak, aki sírva fakad, asszonynevet adnak. Beszéljünk a te saját ügyedről.

– Az én ügyemről? – kérdé bámulva Junisz bég.

– Arról bizony. A kivégzett Grittinél megtalált írások között teneked is volt egy leveled. S erre a levélre is én tettem rá a kezemet. Ebben az írásban te ajánlkozol Grittinek a titkos szándékait a szultánnál előmozdítani, ha ő viszont a te céljaidnak megfelel. Elismered, hogy te a római király sztambuli követének lekötötted a szavadat, hogy János királyt megrontsad, s ezért tenéked a német követ ezer arany évdíjat ígért.

Junisz bég fakósárga lett az ijedtségtől.

– Amit a leveledben ígértél, hogy a bécsi kormánynak jó szolgálatokat fogsz tenni, azt itt jártod-keltedben ugyan be is váltád. Egész Erdélyt eltérítetted a János király iránti hűségből, s áthajtottad a római király zászlója alá. – Mit gondolsz, Junisz bég, ha ez a te leveled a padisah kezébe kerül – és az nekem, ha élek, egy szavamra, ha hirtelen halok, a hallgatásomra megtörténik –, mi vár terád akkor a tsiragán palotában?

Junisz bég széttépte a köntösét a mellén.

– Barát! Add vissza az oszporámat! S vedd meg te rajta most az én fejemet.

– Én pap vagyok, és nem khankiár.

– Te csak egyszer ölsz meg; ha visszatérek Sztambulba, száz halál vár reám. Azzal a pénzzel fizetsz nekem, amellyel én fizettem teneked. Ez az igazság a földön.

– Nem, Junisz bég! A keresztények Istene nem bosszúálló. Az én vallásom azt tanítja, hogy „Aki engem kővel hajít meg, azt én kenyérrel hajítsam vissza” – és ismét azt tanítja, hogy „Nagyobb öröm van az égben egy megtért bűnösön, hogysem mint száz igazakon, akik sohasem vétkeztenek”. – Én téged nem akarlak elveszíteni, hanem meg akarlak nyerni. – A bécsi követ teneked ezer aranyat *ígért” azért*, hogy János király ügyét megrontsad: én nem ígérek neked, hanem *adok* ezer aranyat azért, hogy amit elrontottál, javítsd helyre.

S azzal kivett a csuhája zsebéből egy piros selyemerszényt, melynek hálószövetén átcsillogott az aranypénz.

Junisz bég odaomlott térdre a barát elé, s annak a fehér csuhája szegélyét s a mezítelen lábait csókolta.

Ebben a pillanatban lépett ki János király a kápolna ajtaján.

Mikor ezt a jelenést látta: a cifra, aranybogláros török béget az egyszerű szerzetes lábainál heverve, a király háromszor keresztet vetett magára:

– Itt Isten van közel! Ő míveli ezt a csodát!

Fráter György pedig lehajolt, és fölemelé karjainál fogva a béget.

– Kelj föl, testvér. Isten fölvilágosította a te lelkedet, hogy megismerjed az igazságot. Íme, mondjad meg a királynak, hogy őt tisztának és minden bűntől ártatlannak találtad.

Junisz bég hátrafordult, s a király előtt mellén összetett karokkal meghajtá magát.

– Uram, a te igazságod a napfénynél világosabb. A te hű tanácsosod meggyőzte arról az én lelkemet. Hájraddin sah óta nem volt igazságosabb fejedelem náladnál.

– És most vissza fogsz térni Erdélybe, derék Junisz bég – monda Fráter György. – És újra eljárod azokat a várakat, kastélyokat és városokat, amelyeket elébb meglátogat-

tál, hogy az igazságot kitanuljad; és elmondod mind a vajdáknak, mind a királybíráknak, a kapitányoknak és tanácsbíráknak, hogy a felséges padisah igazságot szolgáltatott, amidőn Gritti Alajosnak pártfogóját, Ibrahim nagyvezért lefejezteté, Bég Ogli nevét pedig a bitófára szegeztette, s azt a török krónikákból kitörülteté! És hogy János királyt a fölséges szultán palástjával betakarja, és minden trónja előtt térdeplő szolgafejedelmeknél nagyobbra becsüli, s ellenségeit vaskézzel fogja lesújtani.

– Valóban ezt fogom mondani.

– És aztán midőn Sztambulba visszatérsz, s a padisah fölséges színe előtt megállsz: azon kezded, hogy nincs a széles föld népei között, akiket a nagyúr árnyéka betakar, hívebb testvére a töröknek a magyarnál.

– Bizony azt fogom mondani.

– És nincs szeretőbb fia a padisahnak János királynál.

– Amivel csak igazságot fogok mondani.

– És most távozzál békével. Az ég angyalai őrizzék a te lábaidat a megbotlástól, a te elmédet a megfeledkezéstől.

Junisz bég a térdeig hajtotta a fejét, az elbúcsúzásnál három ízben a királynak kezet csókolt, Fráter Györgyöt pedig megölelé, s megcsókolta a szakállát.

Fráter György az eltávozónak arab nyelven mondá:

– Üdvözlöm Lufti basát, az új szeraszkiért. Ugyanazon barátságot fogom vele éreztetni, amelyet Ibrahim basával éreztettem. Junisz bég ravaszul csóválta a fejét.

– Annak az *kevés* lesz.

– Tehát még többet.

(Az a „barátság” tudniillik tízezer arany évenkénti ajándék volt.)

– Hja bizony, barát-barátom, *a szeretet drága virág, amit öntözni kell; – ingyen terem a gyűlölet, ami dudva.*

A szultán követének eltávozta után János király áhítattal sóhajta fel:

– Szent László tehát még most is tesz csodákat az ő magyar nemzete oltalmára.

Valóban tesz. Még több csodát is tett. Azt, hogy egy hónap múlva valamennyi erdélyi főúr, akinek már kengyelben volt a lába, hogy lovagol Bécs felé, szépen megfordítá a lovát, s odajött Nagy-Váradra János királynak a hódolatát bemutatni, s Fráter Györgyöt lelkesen üdvözölni. És Nagy-Szeben város, melynek bástyáit két hónapig sikertelen vívta Majláth István vajda: odaküldé a bíráit önként János királyhoz, akik városuk kulcsait piros bársonyvánkoson hozták eléje.

Aztán a bécsi urak is felhagytak egyszerre azzal a nagy nevetéssel, s küldték nagy sietve a lundeni érseket Nagy-Váradra a békekötés föltételeivel. Magyar urak, Bebekek, Perényiek, pécsi püspök, Zápolya pártjára keltek. Egy nagy hadjárat meg volt nyerve, s csak egy ember esett el benne: a nagyvezér, Ibrahim.

XLII. FEJEZET – Jó Török Bálint

„No, de most már gyere sorra, Debrecen!”

János király nagyon jól emlékezett rá, hogy Junisz bégnek a megjelenése éppen abban a kegyes szándékában rekeszté vala meg, hogy a debreceni refraktáriusokat a barátelűzésért s a schizmatikusok számára elkobzott kolostor sakrilégiuma miatt méltón megfenyítse. Hogy ebből a nagy veszedelemből ily csodálatos módon megszabadult, első kötelességének tartá a debrecenieken példát szolgáltatni; hogy abból azután az egész Alföld tanulhasson.

Egy kicsit Fráter Györgynek a truccára is tette. Ez az ember olyan fennyen hordja az orrát, mintha neki lett volna benne része, hogy ez a nagy veszedelem elfordult a király fejéről. Ahelyett, hogy a dioecesise dolgai után látna, minduntalan a magas diplomáciába ártja magát; a békepontozatokat s a bécsi követek eljárását kritizálja. Holott neki állott volna kötelességében az eliminált barátokat visszahelyezni az elvett kolostorukba. Hanem hát Fráter *György* neheztel ezekre a jámbor barátokra, amiért ezek olyan *vendégszeretők* voltak. Hogy a király is őhozzájuk szokott szállni. (Ne szóljunk „Kardosné” asszonyrul.) A királytól irigyelte ezt az ártatlan kedvtöltését. Pedig hát azok igen derék, hűséges barátok voltak. Azok bezzeg nem hirdették ki a kathedrából VII. Kelemen pápa bulláját, melyben Zápolya Jánost exkommunikálja, amiért Szolimánnal szövetkezett, mint ahogy kihirdette az apátplébánus Debrecenben a nagytemplomban.

Azért nem is szólt semmit az egész debreceni dologrul Fráter Györgynek; hanem amint megtudá, hogy Laszkó Jeromos átnyergelt a Ferdinánd-pártiakhoz: visszavonta a donációt, s megtette új hívét, Enyingi Török Bálintot Debrecen földesurává. Ezt azután, kellő instrukciókkal ellátva, megfelelő fegyveres erővel elküldé Debrecenbe. „Majd ráncba szedi jó Török Bálint cívis uraimékat.”

A derék hadvezér, régibb csatatéri szokása szerint, saját szeme és füle észlelete után igyekezett megismerni az ellenséget. S ezen a nyomon járva, mindjárt a megérkezése után első dolga az volt, hogy az új hit követőinek a gyülekezetét felkeresse.

Éppen nagypéntek napja volt, amidőn Debrecenben széttekinte. Ez a kálvinistáknál nagy ünnep volt mindig, míg a pápisták, bevett szokás szerint, aznap meszelik a házak elejét.

Török Bálint tehát elment a kolostorbul alakított kálvinista templomba, ahol igen nagy tisztelettel fogadták. Kurátorok, presbiterek eléje jöttek, bevezették, s az első padba beültették. Azután zsoltárt énekeltek; maguk a hívek, hármóniás zengedezéssel, s annak a zsoltárnak igazán szép volt a tartalma is, a dallama is, úgyhogy jó Török Bálint egyszer

csak azon vette észre, hogy a zsolozsma őt magát is elragadja, s az utolját együtt énekli a gyülekezettel:

„Te voltál és Te vagy igaz Isten:
És Te megmaradsz minden időkben!”

Azután felhágott a katedrába a prédikátor, Bálint Áron uram. Igazi magyaros, nyusztprémes mentében, sűrű gombokkal és zsinórokkal, hosszú haja görbe fésűvel hátrasimítva. Kezében egy kapcsos Biblia. Először is elmondá a miatyánkot, amit állva hallgatott végig az egész közönség. Azt Török Bálint is utánamondá. Mikor aztán az ima végén következett az, hogy „mert Tied az ország, a hatalom és a dicsőség!” akkor felszólalt:

– No, ezt már ti tettétek hozzá! Hanem ebben nincsen semmi istentelenség.

Tiszteletes Bálint Áron uram aztán felnyitá a kapcsos Bibliát, s kikeresé belőle a textust, mely szólt ekképpen:

– Adjátok meg az Istennek, ami az Istené, a császárnak, ami a császáré.

Az erre alapított prédikáció természetesen arról szólt, hogy Debrecen városa fizesse meg hűségesen, amivel az ő koronás királyának tartozik; mert ezzel a saját hazájának adózik, s vegye szívére a megváltó ama szavait, amidőn követői a keresztre feszítés ünnepén böjtöléssel és vezekléssel tanúsítják az ő buzgóságukat.

– Hisz ez nagyon okos beszéd – mondá Török Bálint, a kíséretében levő hadnagyokhoz fordulva. Azután felkiáltott a lelkészhez.

– Kend derék, becsületes pap! Csak végezze kend a miséjét a maga módja szerint.

A prédikáció bevégeztével egy vékonyabb könyvet vett elő a lelkész a mentezsebéből, s azt felnyitva, felolvasá belőle a hiszekegyet.

A közönség mind felállt; amin Török Bálint nagyon csodálkozott, hogy ilyenkor nem térdepelnek.

A prédikátor csengő, érthető szóval mondá, a közönség utánarebegte a hitvallást.

„Hiszek egy Istenben. Mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében.”

– Hisz ez egészen olyan, mint a mi Credónk – dörmögé Török Bálint.

„És a Jézus Krisztusban, ő egyszülött Fiában, mi Urunkban. Ki fogantaték Szent Lélektől, született Szűz Máriától…”

– Hát ti is valljátok a Szűz Máriát! – kiálta fel Török Bálint csodatelve.

…„szenvede Pontius Pilátusnak alatta. Megfeszítteték, meghala és eltemetteték. Szálla alá poklokra, harmadnapon halottaiból feltámada, felméne a mennyekbe, üle a Mindenható Atya Istennek jobbjára: onnan lészen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat.” – Szórul szóra a mi Credónk!

…„Hiszek Szent Lélekben, hiszek egy közönséges keresztyén anyaszentegyházat…”

– Hát nem egy kálvinista szentegyházat?

…„Szenteknek egyességét…”

– Még a szenteket is hiszitek?

…„bűneinknek bocsánatját, testünknek feltámadását, és az örök életet. Amen.”

– Hisz ez az utolsó jottáig az a hiszekegy, ami az enyém, s az egész katolikus világé! Hát akkor mért üldözlek én benneteket? Aztán még egy zsolozsmára buzdult fel a közönség:

„A Sionnak hegyén Úr Isten,
Tied a dicséret!
Fogadást teszünk néked itten,
Tisztelvén tégedet!
Mert kéréseket az híveknek
Meghallod kegyesen,
Azért tehozzád az emberek
Jőnek mindenünnen. ”

Az is nagyon megnyerte a tetszését Török Bálintnak, hogy az ájtatoskodás után a népség a legszebb rendben oszlott széjjel. Legelébb bocsáták ki a kis leánygyermekeket, azután a fiúcskákat, akkor következének az asszonyok az ő leányaikkal, majd a délceg ifjú legények, utoljára maradtak a tisztes öreg férfiak, és senki a templom küszöbén ki nem lépett anélkül, hogy a perselybe egy darab pénzt ne bocsátott volna.

Török Bálint hátramaradt, hogy a lelkésszel és a kurátorokkal beszéljen.

– Hallják kegyelmetek. Én katonaember vagyok. Lelki dolgokhoz nem értek. Kis káté, nagy káté az én kezemben nem forgott. Eddig a kegyelmetek rituáléjában semmi megbotránkozni valót nem találék. Azonban én senkinek nem hiszek, mint a saját fülemnek és szememnek. Itt jön harmadnapra a feltámadás ünnepe, majd akkor a magam templomában fogom végighallgatni a misét, s aszerint fogok ítéletet tartani, ahogy a különbséget megtalálom.

– „Erős várunk nekünk az Isten!” – monda rá Bálint lelkész; és azonkívül semmi egyebet nem szólt.

Húsvét vasárnapján aztán Török Bálint jó korán felkelt: felölté az ünneplő köntösét, s csak várta, hogy majd beharangoznak. Azonban a harangok csak nem szóltak, pedig már haza kellett kerülniük Rómából.

Mikor aztán a templomba menetel órája eljött, csak fölkerekedék a hadnagyaival és a legényfiával együtt, s elballagott a kéttornyú templomig. Nagy csodálkozva tapasztalá, hogy senki sem tart vele az utcán a lakosságból. A templom kettős ajtaja be volt zárva; a hozzá vezető lépcsők körül kinőtt a fű, s még csak egy koldus sem ült a lépcsőkön – húsvét vasárnapján. Csak az öreg sekrestyés gunnyasztott a sekrestyeajtóban egymagában.

– Mi dolog ez? – kérdezé Török Bálint az egyházfitól. – Hát kivesztek a hívek Debrecenből? Vagy talán nincs pap többé a városban, aki az Isten igéjét hirdesse?

– Nem vesztek biz azok ki, kegyelmes uram – mondá az egyházfi. – Pap is van, veresöves, aranykeresztes. Hanem amióta az apátúr kihirdette a pápa őszentsége bulláját, János király exkommunikáltatásáról: azóta a mi templomunk be van zárva.

– Hol lakik az apátúr?

A sekrestyés elvezette az új patrónust a parókiához, ami szép téglából rakott épület volt: ahogy a levedlett vakolat elárulta, ami ott hevert eltakarítatlanul a fal tövében; mégpedig régecskén, mert már az árvacsalán is felverte.

– Hogy hagyhatják ilyen árván a plébánuslakot? – kérdé az egyházfitól a földesúr.

– Nem az én dolgom, instálom alássan – szabadkozék a templomszolga. – Én csak az udvaron, a kertben pepecselek.

Nála volt a parókia utcaajtajának a kulcsa is: ő nyitotta fel az ajtót Török Bálint előtt. Ez is feltűnt a vitéz úrnak.

– Hát aztán mikor ki akar jönni a főtisztelendő úr a házból, hogy nyitja ki az ajtót?

– Nem jön az ki, instálom alássan, soha az utcára.

– Talán a köszvény bántja a lábát?

Török Bálint belépett az ajtón; több embert nem bocsátott be a templomszolga: bezárta maguk után az ajtót. Aztán egy oszlopos tornácon vezette végig a főurat, amelyből egy derékban kettéváló ajtó vezetett a konyhába: annak a felső része nyitva volt.

– Most tessék egy cseppet pacientálni magát a spektábilisnek, amíg bejelentem a reverendissiménél.

Addig ott hagyta a főurat a *konyhában* állni.

Török Bálint megjegyzé, hogy a pestesen nem ég tűz. Húsvét vasárnapján nem készülnek főzéshez a plébániában! Se szakácsné, se macska a konyhában.

Kevés vártatva kijött az egyházfi, s jelenté, hogy „Dignetur besétálni illustrissimének: reverendissime elfogadja".

S felnyitotta előtte a szobaajtót, ami lepedővel volt letakarva a legyek ellen.

A szobának remetei egyszerűségű bútorzata volt. Egy triptica, egy házioltár volt az egész dísze.

Másformának képzelte Török Bálint a debreceni plébánost. Domború, jól táplált termetű, piros ábrázatú plébánosokkal szokott ő találkozni eddigelé mindenütt; ahelyett látott festetlen fenyőfa asztal mellett, kartalan szalmaszéken ülve egy szikár, csontváz alakot: kopott, paszománt nélküli fekete talárban, a derekán levő vörös öv is színét hagyta, mintha már a viselőjével együtt huzamosb időt töltött volna a kriptában. Az arca sovány volt, aszú, sápadt, redőtlen, szemöldökcsontjai kiülők, sűrű fekete szemöldökökkel; de beesett szemeiben életerő lobogott: nagy, sima homlokán csak egy redő volt, hosszában a két szemöld között; egyenes orra, vékony, összeszorított ajkai, előrenyúló, kétfelé osztott álla az akaraterő és a zelotitás kifejezését egyesíték ez arcon.

Nem állt föl a belépő előtt. Egy nagy könyv volt az asztalán, azon tartotta a kezét, és abba nézett.

– Benedicat Deus! – üdvözlé a plébánost a főúr.

Az úgy tett, mintha nem látna, nem hallana semmit.

– Christus resurrexit!

Még azt sem hallotta meg.

Akkor odalépett hozzá Török Bálint, megfogta a kezét, és megcsókolta azt. A plébános fogta a selyemöve csücskéjét, s letörölte vele a csók nedves nyomát a kezéről. Azzal keresztet vetett magára, halkan mormogva: *„Minden jó lélek dicséri az Urat";* s csak azután fordult a főúr felé.

– Ki vagy? Mit akarsz?

– Reverendissime páter. Én vagyok Enyingi Török Bálint, Debrecen város új földesura. Főtisztelendőséged üdvözlésére jöttem.

– Kinek a kegyelméből vagy te Debrecen földesura?

– János királyéból.

– Ilyen király nincsen.

– De már megbocsásson, szentatyám. Én magam jelen voltam János királynak a koronázásán, Székesfehérvárott, aholott az esztergomi prímás az angyali koronát a fejére tette; én vittem előtte az ország almáját.

– Én pedig ott voltam, ahol ezt a koronát a fejéről levették, ahol a szent chrysmát a homlokáról ledörzsölték! Én hirdettem ki az anathemát, mellyel VII. Klemen pápa őszentsége Zápolya Jánost exkommunikálta, amiért hogy az kezet csókolt az Antikrisztusnak Mohács vérmezején, s szövetséget kötött a kereszténység ősellenségével, a török szultánnal. Itt a debreceni nagytemplomban olvastam fel a Szentatya bulláját, a „perhorrescunt animae" bullát. S azóta Zápolya János nem király.

– Hát nem bánom: tartsa főtisztelendőséged Zápolya Jánost királynak, vagy ne tartsa, de én valósággal Török Bálint vagyok, Debrecen földesura, s engem Kelemen pápa nem exkommunikált.

– Tégedet is exkommunikált! Mint valamennyi híveit Zápolyának, aki őhozzá ragaszkodnak. És te sem vagy már Enyingi Török Bálint. Az voltál, amíg becsületes keresztény voltál, amíg a keresztény királyt szolgáltad, amíg a hitetleneket paskoltad: addig minden katedrában imádkoztak érted; de amióta megrontottad a hitedet, nem vagy többé Török Bálint; hanem Valentinus Turcus de eadem: valóságos török, muzulmán, istentagadó, pokol szolgája, ördögök adeptusa, Belzebub cimborája. Téged is sújt az anathema ex consequentia.

– De szentatyám! Hiszen tisztelendőségedet Czibak Imre püspök tette meg apátúrnak, akit szintén János király nevezett ki püspöknek, mégpedig azután, hogy az excommunicatio érte.

– De Czibak Imre nem is volt soha híve Zápolyának, mindig cserbenhagyta. Tokajnál is elhagyta, Budán is elárulta. Szívében mindig a keresztény király híve volt. Ezt neked, ha Török Bálint vagy, nagyon jól kell tudnod. Azért én elfogadhattam Czibak suprematiáját in ecclesiasticis. De nem fogadom el Fráter Györgyét: a mostani magamondja püspökét. Menjen ő Zápolyának a kályháját fűteni. Ki erősítette meg a püspökségében? A sztambuli főmufti? Még énhozzám pásztorlevelet mer írni, a Jézus nevében! Mért nem ír Mahomed próféta nevében? Pogány vagy, királyoddal, püspököddel együtt! Apage satanas!

– Hát hagyján! Legyek én pogány; de a debreceni közösség igaz hivő katolikus keresztény: ennek a népnek tartozik vele tisztelendőséged, hogy a Megváltó feltámadásának napján a templomot megnyittassa előtte, s az isteni tisztelet malasztjában részesítse.

– Ne taníts te engemet a kánonokra, publikánus! Ez nem excommunicatio *medicinalis*, hanem excommunicatio *mortalis*,[5] ami Zápolya János fejére lesújtatott. Ez feloldja a jobbágyot az ura iránti engedelmesség alól, eltiltja a fiút az apa iránti tisztelettől, s ha egy város közönsége tovább is megtartja a hűséget, az exkommunikált fejedelem iránt, maga is anathema alá esik. És mindaddig, amíg Debrecen városa tornyaiból le nem dobatja a Zápolya-címeres zászlókat, nem fognak a harangok megszólalni a toronyban, nem fog a templom ajtaja megnyílni; nem lesz se ünnep, se búcsújárás. Kereszteletlen maradnak az újszülöttek, temetetlen a halottak, összekötetlen a mátkapárok. És a szentképek megfosztatnak csodatevő erejüktől. Ez így tart mind azóta, hogy én az anathemát kihirdettem. Én markomba zárva tartom a mennyei malasztot. Ez a kemény nyakú nép azzal tromfol vissza, hogy megtagadja tőlem a dézsmát, a párbért, a világi javakat, a temporaliákat. Én évek óta úgy élek itt, mint Illés próféta a pusztában: – még úgyabban! Mert nekem a holló sem hord kenyeret. Abbul táplálkozom, amit a kertem és az udvarom terem. Ide nézz! És lásd meg, hogy mi a húsvéti lakomája a debreceni apátplébánosnak!

[5]Gyógyító kiakolbulítás; halálos kiakolbulítás.

Azzal kihúzta az asztala fiókját, s kivett belőle egy cseréptányért. Abban volt három tojás és egy fekete retek.

– Ez a debreceni apátúrnak mindennapi eledele, s az ő kalendáriumában nincsen ünnep! Nincs páska! Amíg a nép meg nem töri kemény szívét, s a keresztény király hűségére nem tér.

Török Bálint meg volt rendülve. Ez a pap, aki a kánon és hitelvek iránti hűségért önmagát is ily kástélyozásnak veti alá; ez a pap egy hatalom!

– Engedje meg, szentatyám, hogy közbenjárója lehessek az egyház és a közönség kibékülésének.

– Hasztalan fárasztod vele magadat! Ha eddig megálltam szigorúan az én törvényem mellett, ezután könnyebben megállok. Eddig tudtak magukon segíteni a filiszteusok. Itt voltak nekik a veres barátok. Méltó satellesei a derék János királynak! Belsázár az ő Bál papjaival! Azokat meg lehetett világi javakkal vesztegetni. Azok tartottak ünnepet, keresztteltek, temettek, eskettek: a pápai anathema ellenére. Utol is érte őket az ég bosszúja. Íme, a saját cimboráik kihordták őket a városból. Most azután húsvét ünnepén nincs templom, nincs harangszó Debrecenben. Ez az istenítélet fölöttetek. És én összeszorítva tartom a kezemet, és ki nem nyitom azt áldásra mindaddig, amíg titeket, pogányokat, ki nem vernek e város falain kívül. Ez volt az utolsó szóm. Most távozz innen. Itt az én templomom: az én oltárom. Egyedül fogok misét tartani az oltár előtt a szobámban, s itt se farizeusnak, se filiszteusnak nincsen helye.

Az a sovány csontalak úgy magaslott fel az erős hadverő vitézzel szemben, hogy ez verve érezte magát.

Farizeusnak, filiszteusnak nevezték szemtül szembe!

A pap csengetett az egyházfinak, s meghagyta neki, hogy hozza elő a misemondó öltönyét. Azzal hosszú, száraz kezét eltiltó mutatóujjával Török Bálint felé kinyújtva, kemény hangon mondá:

– Procul este profani! A mai prédikáció textusa: *„Jézus pedig fogá a kötelet, és kikorbácsolta vele a templomból a kufárokat!”* Fugias cacodaemon!

Török Bálint büszke, makacs lelkű ember volt. Sohasem tűrte el a megbántást; bizonyítja ezt gyakori elpártolása hol az egyik, hol a másik királytól. Püspökökkel is vívott ő már harcot. Nem tűrte el azt a megszégyenítést. Sietett ki a parókiából. A kulcs benne volt az ajtózárban: kimehetett.

A piacon már több polgár gyülekezett össze; azok között volt nemzetes Sike uram is, a városbíró.

– Kegyelmességed számára egy levél érkezett kengyelfutóval Nagy-Váradról – mondá a bíró Török Bálint elé járulva levett süveggel.

A főúr megismeré a pecséten a püspökség címerét. Felbontá a levelet, s elolvasá. Fráter György írta, így szólt az írás:

„Kegyelmes főkapitány úr! – Ámbátor őfelsége velem nem közlé kegyelmességed kineveztetését Debrecen város földesurává, ami pedig engemet, mint főkincstartót, akire a donatiók tartoznak, megilletett volna: mégis tudtomra esvén ez a dolog, sietek kegyelmességednek a szükséges információkat citocitissime utánaküldeni. Miután kegyelmességednek a refractáriusok és schismaticusok ügyének elintézése köttetett szívére a király által, szükségesnek tartom kegyelmességeddel e veszedelemnek a kútforrását megismertetni.

Hogy Debrecenben a hitszakadás termőföldre talált, annak az eredete ott keresendő, hogy VII. Kelemen pápa anathemája a Czibak püspök által installált apátplébánus által kihirdettetvén, az excommunicatio óta a főtemplom zárva tartaték, s minden egyházi szertartás felfüggesztetett. A debreceni apátplébánus pedig egy erős lelkű anachoreta, akit se világi javadalmakkal, se fenyegetésekkel meglágyítani nem lehet. De lehet igenis helyes okokkal és felvilágosításokkal. Jelenleg új pápa ül a római szentszéken, III. Pál, aki János király iránt sok jóakaratot tanúsít. Követünk, Frangepán Ferenc, kalocsai érsek, Károly császár után járva Nápolyba, egyúttal a király által utasíttatott, hogy a Vatikánban eszközölje ki az elődje által kibocsátott exkommunikáló bullának visszavonatását. Frangepán már útban van hazafelé, s mint előresietö kengyelfutóm által értesültem, magával hozza a kívánt absolutiót és tökéletes amnesztiát. – Azért, íme, szájába rágom kegyelmességednek, hogy mely okokat hozzon fel a debreceni apátplébánus előtt, hogy őt a schisma terjedésének véget vető egyházi tilalom megszüntetésére s a templomnak a nagy ünnepek alatti megnyitására rábírja. – Legelőször is tudassa vele kegyelmességed, hogy III. Pál pápa mind Frangepán érseket, mind a többi, János király által kinevezett püspököket, azok között alázatos személyemet is egyházi méltóságaikban megerősítette, s János király fejéről az anathemát visszavette. – Jól tudom, hogy erre az anachoreta azt fogja felelni, hogy János király azért mégis a hitetlenek szövetségese s a kereszténység ellenségeinek barátja: erre felelje kegyelmed neki azt, hogy sokkal inkább ellensége a római pápának Károly császár, mint Szolimán szultán; mert csak nemrég ostromolták meg Károly császár hadai Rómát, a pápát is futni kényszeríték, s a Vatikánt és a Szent Péter templomát kirabolták, és így gonoszabbul cselekedtek a törököknél. Minden esetben pedig erőltesse meg kegyelmed vasbul levő derekát meghajlásra az apátplébánus előtt, s amit előtte mond, mondja fiúi alázattal és proszelitai áhítattal; mert a hitbuzgóság, még ha túlságba vetemedik is, tiszteletre méltó, s kétszeresen az a mostani hitetlen korban.

Aki egyébiránt maradok kegyelmességednek, pásztori áldásom mellett stb. stb. . . ”

A dölyfös főurat ez a levél éppen ellenkező indulatba sodorta, mint amilyenre az indítva volt. Most már nemcsak az apátúrra volt dühös; de még jobban a püspökre.

– Ez a barát! Ez a mezítlábos, facipős monachus! Még énutánam instrukciókat küldöz, hogy azokhoz tartsam magamat! Még apprehendál érte, hogy a király nem kérdezte meg elébb őtőle, vajon kegyeskedik-e beleegyezni, hogy én Debrecen földesura legyek! Szájamba rágja, hogy mit mondjak, mint a szeksta gyereknek az egzamenti gratulációt. S most én menjek vissza szép alázatosan a plébánushoz, aki csaknem kivert a szobából, azzal a szóval, hogy kérem alássan, elfelejtettem valamit megmondani, s akkor beszéljek neki Frangepánról, III. Pál pápáról, Károly császárrul egy cifra mesét, aminek se fülét, se farkát nem bírom. – Eb ura fakó! – Ha ti pap urak, gubancra fojtottátok a textúrát: majd leszek én Nagy Sándor, aki azt kettévágom! – S azzal odaadta az apródjának a püspök levelét, hogy takarítsa el.

– Van-e kendteknél a templomajtót felnyitó kulcs? – kérdezé a bírótól.

– Igenis, nálunk áll a kulcsok mássa, hogy tűzi veszedelem idején, akitől az Isten őrizzen bennünket, a harangokat félreverhessük.

– No, hát nyittassa fel kend a templomot, és húzassa meg a harangokat. Három verset húzasson, ahogy ünnepnap szokás! Azután Török Bálint a fiát, Jánost, elküldé a kolos-

torhoz egy csoport alabárdos kíséretében azzal a peremptorius parancsolattal, hogy Bálint uraimék az isteni tiszteletet addig meg ne kezdjék, amíg ő engedelmet nem ád rá.

A harangszó egyszerre felzavarta az egész várost. Évek óta nélkülözött drága hang volt ez. Évek óta nem hívta a harang az élőket, nem siratta el a halottakat, nem törte meg a villámokat, ahogy a körirata szólt: „Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango". Minden utcából özönlött a nép a nagy piacra. Csak a férfiak: az asszonyt, gyermeket otthon hagyták. A „debreceni szem" előre lát! Zűrzavart sejtettek a harangozás mögött. A néptömeg egészen ellepte a roppant nagy fahidat, mely Debrecen piacát végtül végig beboltozva tartá. A templomba azonban még nem mehetének be, mert annak az ajtaja zárva volt.

Mikor aztán a harmadik verset is elzúgták a harangok, Török Bálint előhozatta a templomi zászlókat, a főpapi baldachint, a csengettyűket és a nyeles lámpásokat, s azokat processióval odaviteté a parókia elé.

Eközben odaérkezék hozzá Bálint Áron tiszteletes uram, kezében a Bibliával, s bátor lélekkel megállva a földesúr előtt, számon kérte tőle, mi okbul parancsolá meg, hogy az ő hívei az ünnepi ájtatosságot meg ne kezdjék?

– Majd megtudják kendtek! – volt rá a rövid válasz. – Most álljanak félre: maradjanak oldalvást veszteg!

Akkor odament a parókia elé levett sisakkal, s fél térdét meghajtva az apátúr ablaka előtt, ujja hegyével bekopogtatott az ablakán: a nép mind letérdelt körülötte.

– Reverendissime páter! – szólt be az ablakon a főúr. – Egész Debrecen városa híveinek nevében, kérlek téged, alázatosan supplicálva: öltsd fel a te casuládat, tedd fel a te infuládat, vedd kezedbe a pásztorbotot és jöjj fel a mi templomunkba, Krisztus urunk dicsőségét hirdetni, a hívek lelkét malaszttal eltölteni.

Semmi válasz nem jött rá.

Akkor a főúr fölállt a térdéről, leverte róla a port, feltette a fejére a sisakját, felhúzta a harci kesztyűjét, s ezzel a vaskesztyűs ököllel zörgeté meg a főpap ablakát, harsány hangon kiáltva:

– A király nevében! Én! Enyingi Török Bálint! Magyarország főkapitánya, János király teljes hatalmú biztosa! Mondom és meghagyom teneked, az Egyház szolgájának s a király alattvalójának, hogy jöjj elő, és teljesítsd a te pásztori kötelességedet a szentegyház ceremóniái szerint! Nec secus facturus!

Erre a felhívásra kitárult az ablak, s megjelent abban az apátúr, teljes ornátusban, fején az infulával. Kezében tartá a pápai anathemát, s újból felolvasta azt, csengő, messzehangzó szóval; átokverő kezeit kiterjesztve a sokaság fölé.

– „Singulis et omnibus anathema esto!"[6]

Azzal ismét bezárult az ablak.

Ekkor Török Bálint odafordult Bálint Áron lelkészhez, s megfogva annak a jobb kezét, így kiálta:

– A király nevében! Én, Enyingi Török Bálint, átadom teneked és a Melanchton hitvallását követő híveknek ezt a kéttornyú templomot. Hirdesd benne te az Úr igéjét. És legyen mátul fogva ez a templom a te eklézsiádnak a szentegyháza.

Azzal maga kézen fogva vezette fel a nagytemplom lépcsőin a prédikátort.

[6]Egyesekre és az összesre átok vettessék!

És az egész összegyűlt nép tódult utána. Úgyhogy még a zászlókat őrző strázsának sem maradt künn senki: azokat odatámogatták a templom falához.

Csak a férfiak voltak ottan. Azokkal telt meg a templom. S mikor ez a négyezer férfi rázendítette a zsoltárt abban a visszhangos nagy templomban, teljes szívből és tüdőből ez a rémzengés magát a főurat is magával sodorta.

Gyönyörűek a katolikusok zsolozsmái, azok az áhítatkeltő lágy olasz melódiák, a Beata Virgóról, az Agnus Deiről, a dicsőült szentekről, angyali hangok harmóniájával vegyülve, közbe a csengettyűk szólnak, oböék, hegedűk zengedeznek! De a kálvinista zsoltár dallama egy riadó, egy harci ének, Clemens Marot francia ritmusaira, amely ostromolva tör fel az égbe! A bosszúálló erős Jehovához kiáltva! Mikor négyezer férfi hangoztatja egy szívvel és szájjal:

„Tebenned bíztunk eleitől fogva!
Uram, Téged tekinténk hajlékunknak,
Mikor még hegyek és vizek nem voltanak,
Mikor sem ég, sem föld nem volt formálva.
Te voltál és vagy igaz Isten!
És Te megmaradsz minden időben!”

A zsoltárt ülve énekelték a népek: ahogy szokták a kálvinista imaházakban. Az utolsó vers is elfogyván azonban, egyszer csak a kántor rázendíté az orgonaszót odafenn a pompás, aranyozott chorusban, s a „Veni sancte Spiritus” melódiáját kezdte el játszani, s fenn a karban megszólalt a diákok éneke, összehangzó harmóniával.

Ez is olasz jellegű ária, mint a katolikus rítusé.

Az első hangjaira e zsolozsmának az egész gyülekezet felállt, s úgy hallgatá az éneket.

De az nem az eddig hallott latin szöveget hangoztatá, hanem a nemzet nyelvén megérthetőt.

„Jövel Szent Lélek Úristen,
Töltsd bé lelkeinket épen.
Mennyei szent ajándékkal,
Szívbéli szép tudománnyal,
Melynek hatalmas ereje
Lelkeket vezető hitre
Lelkesítsen sok népeket!
Kik, mondván, így énekeljenek:
Halleluja! Halleluja!”

A halleluját az egész nép dörgő szózata visszhangozá, hogy a boltozat zengett bele.

Azután felment Bálint Áron a katedrába, és beszélt Jézusról, a szeretet vallásáról, a Megváltó szenvedéseiről, kínhaláláról, feltámadásáról, isteni felmagasztaltatásáról. Bölcsen összeköté az Isten fiának feltámadásáról szóló hitágazatot a magyar nemzet feltámadásában vetett hittel: lelkére kötvén a gyülekezetnek, hogy a világ minden népei között bizonyára legnagyobb ösztöne lehet a magyarnak abban, hogy Krisztus halála és feltámadása igaz voltában saját nemzetének kínhalála s dicső feltámadása példáját lássa és kövesse.

Az egész férfisereg sírt. Hát hogyne sírna a szegény magyar, mikor hazája megostoroztatásáról, eltemettetéséről, feltámadásáról beszélnek előtte? Talán még a mai kor férfiai is sírnának azon!

Maga Török Bálint is sűrűen zokogott, még a fiát is biztatta:

– Ne szégyelld, fiam! Jézus vére hull a férfi szeméből! Jézus vért sírt miérettünk.

S mikor a prédikáció után az Úr vacsorájára került a sor, Tőrök Bálint az első volt, a fiával együtt, aki odajárult az úr asztalához, s elfogadá *kettős alakban* a szent sákramentumot. Kenyér és bor, melyet a lelkész osztott:

– „Vegyétek, egyétek, ez az én testem."

Másnap, húsvét hétfőjén ismét megszólaltak a harangok, megnyíltak a templomajtók; most már a nők és gyermekek is feljövének, hozták magukkal a zsoltároskönyvet, rozmaringszálat téve bele. Délután ismétlődött mind a két napon az ájtatosság.

A harmadik napon, húsvét keddjén, megint megülték az ünnepet. Ezúttal az Úr vacsoráját Török Bálint uram által ajándékozott aranykelyhekből és ezüsttálakról szolgáltatták. Isteni tisztelet után pedig Bálint Áron uram katekizálást tartott, a hívek közül kiszemeltektől kikérdezve, mit tartottak meg emlékezetükben a meghallgatott prédikációkbul?

Délután pedig a város tanácsa nagy *emmaust* tartott a nép számára: ökröket süttettek, bort folyattak a mezőn, s szabadon bocsáták az igreceseknek a virginálást; de a táncolást tilalom alá veték, mint amelyet Melanchton elmélkedései a bűnök bölcsőjének neveznek.

A negyedik nap pedig szerdai nap lévén, úgymint munka napja: a bíró uram meghagyásából felgyülekezének a nagy piacra az ácsok, kőművesek és talyigások, s hozzálátának a munkához.

Elébb leszedték a zsindelyt és léceket a parókia tetejéről, azután a gerendákat: meg volt parancsolva mindenkinek, hogy egy szót a száján ki ne bocsásson. Nagy némaság közt felszedték a padozatot, a szarufákat és szelemenfákat, azután téglát tégla után a falból; s valamennyit áthordták az átellenben levő Kiss Péter uram telkére, ki azt önként felajánlá lelkészi laknak a prédikátor számára. S ekként csendesen eltakarították az egész házat a szigorú főpap feje fölül anélkül, hogy őt magát egy illetlen szóval megbántották volna. (Debrecen krónikáiban ismételve megtaláljuk ezt a szokást: a házat elhordani valakinek a feje fölül, akit különben egy szóval sem akarnak megbántani.)

Jó Török Bálint pedig megköté a szerződést bírák uraimékkal, amellyel minden részről meg valának elégedve.

Akkor aztán levelet írt a királynak, tudatva vele, hogy Debrecenben a nagy vallási villongásnak bölcsen és okosan véget vetett; az elöljáróságot a király iránti hódolatra megtérítette. Debrecen város ötszáz tulkot küld ajándékba a királynak, a hadai élelmezésére, s kétszáz huszárt állít ki teljesen felszerelve a saját költségén, akiket néhány nap múlva maga fog a király elé fölvezetni a főkapitány.

Ennek a levélnek az elvitelét pedig rábízták a legjobb postára – kire is bízták volna másra, mint a már minden utakban járatos bakterre, aki már egyszer vitt fel izenetet János királyhoz. A küldönc ezúttal annál is könnyebben ráismert a királyra, mert az ez alkalommal szép igazgyöngyökkel kivarrott süveget viselt a fején, míg a körüle levő urak levett süveggel álltak, kivéve a püspököt, akinek volt egy bársony kapucium a tarkóján.

Mikor a király Török Bálint levelét elolvasta, nagy örömre gerjedt.

– Ez aztán az én emberem! Ilyen az én Török Bálintom! Tudtam én azt! „Veni, vidi, vici!”

Azzal odanyújtá Fráter Györgynek is a levelet; dicsekedve.

Fráter György bele sem nézett a levélbe; vállat vont rá.

– Orrol az öreg – súgá a király Verbőczynek. – Nem szereti, hogy Török Bálint valamit helyesen csinált, s hogy azt az ő tudta nélkül ütöttük nyélbe.

Aztán (ismerve már az emberét) tréfásan szólítá meg a levél hozóját.

– No hát, Okos Ferkó! Mondsza csak, mit csinált Török Bálint főkapitány Debrecen városában?

– Hát biz, őkelme azt csinálta, hogy kálomistává tette az egész várost, és maga is kálomistává lett.

Hah! Mekkora kacagás támadt erre a bolondériára! A király a vékonyait fogta a két tenyerével nevettében.

Ilyen bolondot csak ez a félkotyó képes kigondolni a felfordult eszével. „Bolond lyukból bolond szél!”

Csak Fráter György nem nevetett, ő már tudta, hogy mi történt vala Debrecenben.

A király adatott egy darab aranyat a bohó postásnak, amit az a markában megköpködött, ráolvasva: „apád, anyád idejöjjön”, ezzel „jó etyepetyét” kívánva a királynak, elkotródott.

Nyomban másnap megérkezék Török Bálint, magával hozván a kétszáz debreceni huszárt, akiket a király ablakai előtt felállított.

János király nagy gyönyörűségét találta az igazi ősmagyar vitézekben, akik úgy oda voltak nőve a lovaikhoz, mint megannyi Centaurusok. Majd a felhajtott gulyát is megtekinté: azok is mind címeres ökrök voltak. Nagyon meg volt elégedve Debrecennel.

Délben aztán a püspöki asztalnál ülve, ebéd vége felé (okos ember nem beszél, amíg jól nem lakott), a király kívánatára előhuzakodék jó Török Bálint a Debrecenben viselt dolgairól.

Ott voltak az asztalnál Verbőczy István főkancellár, Frangepán kalocsai érsek, Brodarics veszprémi püspök, Verancsics egri püspök, Eszéky pécsi püspök, Fráter György és több világi urak. Azonkívül Wese, ludeni érsek, Ferdinánd követe, ez azonban nem tudván magyarul, nem értette Törők Bálint előadását.

Annak pedig igen különböző hatása volt. Ott, ahol az anachoreta papról, s a király elleni anathemáról volt szó: a király jött nagy haragba; ahol a püspök iránti tisztelet felmondásáról beszélt Török Bálint, ezek gerjedtek fel: mindenki korholta a lázadó apáturat, s egyházi disciplinát, deficientiába helyezést emlegetett. Midőn azonban a vége következett, a nagy katasztrófa, akkor csak elhűltek valamennyien. Török Bálint pedig kérkedő hánykódással mondá el a nagyszabású intézkedéseit, s mikor végre oda jutott, hogy az apátúrnak a feje fölül elhordták a házat, akkor már a kacagástul alig tudott beszélni. – De már akkor csak maga kacagott.

Az egész asztaltársaság Fráter Györgyre nézett; különösen a király látszott a püspök szájából várni a szót.

Fráter György pedig nagy hidegvérrel szólt oda halkan Verbőczynek, úgy, hogy a király is hallhatta:

– Őfelsége most azt szeretné, hogyha én haragudnám őhelyette. De engem már ez nem lep meg; én már tegnapelőtt tudtam az egész debreceni dolgot. Az én perspektívám messze ellát.

– Hát ha Debrecenig ellátott a perspektívád – monda a király –, nem tudtál közbelépni?

– Nem! Mert az én perspektívám messzebb is ellát Debrecennél: egész *a „smalkaldi szövetségig”*.

Erre a szóra lehűlt mind a királynak, mind a püspököknek a haragja.

– Habet rectum! – monda Wese érsek, kinek megmagyarázták a dolgot.

A király is leönté a bosszúságát egy pohár aszúval.

– „Il faut donc faire bonne mine au mauvais jeu.”

Török Bálint látva, hogy ő az ura a helyzetnek, tovább fejtette a praepotenskedését, s a püspök asztalánál, annyi főpap jelenlétében, elkezdé magasztalnia kálvinista zsoltárokat, hogy azok milyen szépek. Sőt felhívatá a magával hozott debreceni kántáló diákokat, kik harmóniás kántusban énekelték a mulatozó convivákna k a templomi énekeiket.

Majd behívatta a Debrecenben szegődött hegedűsét, Tinódi Lantos Sebestyén diákot, s azzal énekelteté a históriás énekeket Zsigmond királynak és császárnak az ő cselekedetiről, különösen Tar Lőrincnek pokolban járásáról. A poéta lantpengetés mellett énekelt.

„Énekbe hallottam, vagy volt, vagy nem volt, Tar Lőrinc, hogy pokolban járt volt. Egy tüzes nyoszolyát ő ott Látott volt. Négy szeginél négy tüzes ember állt volt.

Szózatot ott Tar Lőrincnek adának: Az nyoszolját tartják Zsigmond királynak. Érsek, püspek, két paraszt urak voltanak. Az négy ember hamis urak voltanak.

Érsek hamis dézmáért kárhozott. Kancellárius levél váltságért kárhozott. A két nemes úr dúlásért kárhozott. Hamis vám szörzésért egyik kárhozott.

Nagy sok csodát Tar Lőrinc látott volt. Egy tüzes kád feredőt ott látott volt. Zsigmond császár, hogy benne feredett volt. Mária király leányával ott forgódik volt.[7]

Ezt Császárnak Tar Lőrinc megmondja. Ezt felelé: leszen arról nagy gondja. Mint ő ágyát pokolbul kiiktassa, És hogy mennyországra igazgathassa.”

Az ilyen nótákért már egyszer Lantos Sebestyén diákot kikergette a házából Fráter György. Ellensége is volt azóta a poéta mindvégig. És most püspök korában tűrnie kellett ezt a profán virginálást a saját rezidenciájában. A Lantosnak jó Török Bálint volt a patrónusa.

Ez a szó: „smalkaldiak” kötve tartá kezét és nyelvét a *magyar* főpapnak: kényszeríté hidegre tenni a haragját.

És még azonfölyül Török Bálint egyetlen hadvezére volt Zápolya Jánosnak ez idő szerint, akiben ész és tapasztalat van nagyobb hadmívelet vezetésére. Sokat el kellett tőle tűrni. Tehát csak hadd énekelje a debreceni kántus a zsoltárt, Tinódi Sebestyén a Cancionalét.

Így történhetett meg, hogy a legkatolikusabb király s a legerélyesebb püspök és miniszter szeme láttára, úgyszólván a szárnyaik védelme alatt megalakulhatott a magyar Alföldön a „kálvinista Róma”. Hanem e naptól fogva Enyingi Török Bálintnak a neve oda lett fölírva Fráter Györgynek abba a lajstromába, amelyben minden név veres plajbásszal van keresztülhúzva.

[7]Még egy közbeeső strófa is van: „Sok párta nélkül való leányokrul”, de azt a pártával valók kedvéért elugorjuk.J.M.

XLIII. FEJEZET – Péter vajda

Ilyen messzelátó perspektívája valóban csupán Fráter Györgynek volt; a többiek nem láttak tovább annál a tájhatárnál, amelynek a szélén saját önző vágyaiknak délibábja játszott. Némelyiknek a vallása is eszébe jutott, de az is csak a kardináliskalap miatt; a haza senkinek sem. A király maga is csak a régi álomképét üldözte; királyleányt hozni haza nászban. De az eljegyzettet csak úgy kaphatta meg, ha a császár és a római király elébb elismerik őt Magyarország királyának.

Ezért volt olyan engedésre kész a békealkudozásoknál, amiket követei folytattak Bécsben és Nápolyban. Kész volt odaadni koronát, palástot, papucsot, kardot Ferdinándnak, csak adja meg neki a királyi titulust, s hagyja békén megülni a lakodalmat ős Buda várában. Akkor aztán kész átengedni még életében Buda várát, Temesvárt a császárnak; szállja meg azonnal, még János király életében, német és spanyol hadakkal, halála után pedig legyen a János királyt uraló országrész is minden népével együtt, nemes, polgár, pap és paraszt mindenestül örökösen Ferdinándé. Hogy erre valami országgyűlésnek a helybenhagyását is kikérték volna, arra a gondolatra ugyan nem vetemedtek. Ősi szabadság? Alkotmány fenntartása? Eszükbe sem jutott. A Ferdinánd-pártiak legalább megtartották a tisztességet. Pozsonyban diétát ültek, a maguk királyától az ősi szokások tiszteletben tartását követelték. Megadták a módját.

Hanem annál inkább igyekeztek János király követei megszerezni egyet is, mást is, ami „utile és dulce" (hasznos és édes): uradalmakat, várakat, fejedelmi évdíjat, még az özvegy királynéról is le akarták húzni a jegyköntösét; kiváltképpen nagy óhajtásuk volt a bányavárosok és aranybányák után. Ha Ferdinánd átadja Jánosnak az aranyat, ezüstöt meg a pénzverő műhelyt, akkor aztán csináljon az országgal, amit akar!

Ferdinánd már ilyen szóra fakadt: *„Én azt kívánom Jánostul, ami az övé; ő meg azt kívánja tőlem, ami az enyém!"*

Végre Károly császár dönté el az alkudozást azzal a szóval, hogy meg kell hát adni Zápolyának mindent, amit csak szeme-szája megkívánt, s még azonfölül egy portugál királyleányt feleségül, *ráadásba.*

Volt aztán nagy öröm és dáridó Nagy-Váradon, mikor a császár követe, Wese lundeni érsek közeledett a mindkét részről ratifikált békekötéssel Nagy-Várad felé! Statileo, erdélyi püspök félnapi járóra eléje kocsizott, s Török Bálint ötszáz főnyi lovas bandériummal fogadta a béke hírnökét. A német érseket aztán úgy jóltartották a díszlakomán, hogy rögtön kilelte a hideg, s két hétig nyomta az ágyat, s itta az iszonyú sok ipecacuanhát, s addig nem is tért magához, amíg minden doktort, medicinát ki nem dobott az ajtón. Betegsége napjaiban szorgalmasan látogatta Fráter György, akinek az érsek nagy fogvacogás és didergés között mondogatá el apródonkint a magával hozott békeokirat pontozatait. A király

és a főtanácsosok titkolták előtte. Féltek, hogy valami okosabbat talál mondani, amivel az ő okosságukat fennakasztja.

Amint aztán az érsek fellábadozott, az országtanács ülésében felolvasták a békekötés szövegét. Mindenki helyeselte. Fráter György szavazata hagyatott utoljára. Rettegve nézett mindenki az arcára. Borzasztó egy ilyen ember a tanácsban, akinek több esze van, mint amennyi kívánatos.

Fölöttébb örvendezett a püspök, hogy a békekötés a két király között ilyen közmegegyezéssel létrehozatott, felmagasztalta a két fejedelem erényeit, elismeréssel adózott a közbenjáró tanácsosoknak, végül csak arra kérte a főurakat, hogy ezt a békeszerződést tartsák addig titokban, amíg Károly császár és Ferdinánd király derék seregei megérkeznek Buda és Temesvár alá, mert ha elébb ki találják ezt az egyezkedést hirdetni, Szolimán szultán hamarább ott terem e két fővárosban a maga seregével, s elkergeti mind a két királyt, s csinál Magyarországból török szandzsákságot.

Erre a szóra minden arcról eltűnt az öröm ragyogása. Erre az egyre senki sem gondolt. Szolimán szultánról meg is feledkeztek.

– Méltóságos urak, a béke nem olcsó, mint mi óhajtanók. Bizonyára igaz, hogy „si vis pacem, para bellum". Ha a két király meg akar osztozni Magyarországon, ha a császár el akarja foglalni az ország fővárosait, elébb a szultánnal kell leszámolniok, akinek mind a két király hűséget fogadott, s egymással versenyezve keresi pártfogását. Én nem mondok ellent annak, hogy mondjuk fel mind a ketten ezt a megalázó hűséget a szultánnak, s szabadítsuk ki Magyarországot a török pártfogás rabigája alól, de akkor nyúljunk az erszényhez és a fegyverhez. Vitéz alattvalója mind a két királynak bizony nagy számmal van; csak fegyver, jó ellátás és vezérség legyen. De amíg ez készen nem áll, addig ezt a békekötést trombitaszó mellett kihirdetni annyi volna, mint az alvó mándrucnak a szakállát megcibálni. – Uram, János király, tőlem, együgyű szolgádtól eddig sem kérdezted, hogy mit cselekedjél; ezután se kérdezd. De azt tudjad, hogy amidőn erre a békekötésre a pecsétet rá akarod ütni, elébb a kardodat kell kihúznod, mert annak a markolatán levő zafírkőbe van vésve a pecsétnyomó címered.

Erre a szavára Fráter Györgynek Wese érsek felelt meg azzal a biztatással, hogy bizonyára Károly császár és Ferdinánd király teljesen el van szánva e békekötést Szolimán szultánnal szemben is fenntartani, s hadaikat János királyéval egyesíteni fogják a közös ellenség visszaverésére.

Ez a szó lángra gyújtá János király álmatag lelkét. Egy pillanatra fölébredt a régi hadvezető Zápolya, a büszke hazafi. A főurak, egyházi fejedelmek mind egy szívvel-lélekkel fogadkoztak, hogy ki fogják állítani a szükséges haderőt. János király fölhatalmazá Fráter Györgyöt, hogy vessen ki adót, szerezzen pénzt a hadiköltségre, Majláthot, hogy gyűjtsön hadat Erdélyben, Török Bálintot, hogy öltöztesse fegyverbe a hajdúságot, Petrovich Pétert, hogy fogadja zsoldba a rác hadakat; ő maga családja minden kincsét kész föláldozni hazája szabadságáért, s ha kell, vére hullását sem bánja.

S ez a föllobbanó láng nem is szalmatűz volt. Azon hónapok alatt, amiket Wese érsek Nagy-Váradon töltött, tízezernyi dandárok gyülekeztek össze János király zászlói alá, Erdélyben, az Alföldön, a temesi bánságban, a Kárpátok vidékén, derék hadvezérek alatt, mint a Bebekek, Perényiek és maga Török Bálint, kinek egész öröme telt bele, hogy ismét a régi, sokszor meggázolt ellenségre húzhatja ki kardját.

Ez időköz alatt Nagy-Várad nemcsak Magyarországnak volt központja, királyi székhelye, de valóban egy sarkalatos forgója az európai politikának.

S valóban, ha Európa uralkodói egymás között békét tudtak volna kötni, azokkal a vitéz hadseregekkel, melyek egymás ellen áldatlan háborút viseltek, véget vethettek volna a tőrök uralomnak a keresztény Európában. Ferdinánd királynak derék serege volt, de az mind el volt foglalva a német hitszakadárok elleni harcokkal. Öt protestáns fejedelemség, azok közt a szász, porosz és württembergi és tizenkét német város kötött ligát a reformáció védelmére a hitbuzgó Ferdinánd ellen. Ez volt a *„smalkaldi szövetség”*. Attul függött a török elleni nagyszerű hadjárat sikere, hogy a smalkaldi liga abbahagyja a harcot, s maga is egy hadsereggel segíti meg János királyt. A csehek, lengyelek szintén megígérték a segédcsapatok küldését. Velence hajóhadával ajánlkozott a törököt megtámadni; III. Pál lelkesítő szavakkal buzdítá a fejedelmeket az egymás közötti békére, s hadaiknak egyesítésére, sőt maga is zsoldosezredeket fogadott, s azokat hajóra szállítva a dalmata partokra küldé. Magyarországon is mindenki, nemes és paraszt, egyformán felbuzdult a török elleni hadjáratra. János király feltámadt harci kedve még a moldvai hoszpodárra is elragadt. Péter vajda, aki már Gritti veszedelme alkalmával is kimutatta a foga fehérét, Fráter György felhívására húszezer főnyi oláh harcossal ígérkezett a magyarokhoz csatlakozni, a közös török rabigának összetörésére.

Minő dicső hivatás volt ekkor Zápolya lelkére bízva! Élére állani a keresztény Európának, s a civilizációt, a szabadságot, a keresztény erkölcsöt a jövő századok számára megmenteni. Hogy ő maga is át volt hatva e hivatás ihletétől, bizonyítja az a szava, melyet a ludeni érsekhez intézett.

„Ha a fejedelmek teljesítik azt, amit ígértek, ezt a mi békekötésünket Konstantinápolyban fogom kihirdetni!”

Azonban a jó szándékot gyorsan kellett volna követni a tettnek. A smalkaldi liga követelte a protestantizmus hitelveinek elismerését saját országaira nézve. Ez volt a legnehezebb kő, melyen a nagy mozgalom fennakadt. Ezért nem lehetett Fráter Györgynek Magyarországon ugyanekkor egy protestánsüldözést megindítani. Azzal a smalkaldi ligát egyszerre maga ellen zúdította volna. Ezért tűrte el nagy békében János király Nagy-Váradon időzve a szomszéd Debrecennek teljes reformációját. Igazságszeretetét, nagylelkűségét és hitbuzgóságát azzal bizonyítá be, hogy Celestin apátot, akit a debreceniek ecclesián kívül „sub Jove” hagytak, dacára a király iránti ellenséges magaviseletének, kinevezé székesfehérvári apátúrrá, amit az a pápa által rehabilitált király kezéből el is fogadott. – Egy esztendő múlva aztán Székesfehérvár egész lakossága *lutheránussá* lett. A királykoronázó város! A szentek, a királyok sírját őrző város! Hét templomával, gyönyörű ereklyékkel teljes székesegyházával, mely szent Péter és Pálnak volt felavatva, lutheránus várossá lesz! Ha már a Béthel is elszakad a Siontól!

És János királynak ezt is csendesen el kellett tűrni. Fogva volt a keze a smalkaldiak barátságos kézszorításától.

Az idő azonban csak telt az ide-oda izengetésekkel. A magyar urak és Wese érsek egyre szorongatták János királyt, hogy hirdesse már ki a békekötést, Fráter György pedig folyvást azt követelte, hogy előbb állítsák ki a szövetséges fejedelmek az ígért hadiilletményeket. Addig nem fújjuk meg a trombitát, amíg a katonák a nyeregben nem ülnek.

Végre az urak erővel kezébe nyomták Zápolyának a pennát, hogy írja alá a békeokmányt; Ferdinánd már aláírta.

Ekkor aztán Fráter György a végső eszközhöz folyamodott. Kiragadta a király kezéből a tollat.

– Ne írd alá, királyom! Szálljon az én lelkemre a felelet terhe, hogy a békekötést megakadályoztam. Ez nem békeszerződés, amit eléd tesznek, hanem tőrvetés, amiben elejtenek. Emlékezzél Gritti esetére vissza; még nem olyan rég múlt. Egy hitetlen renegátot, egy gyilkos zsarnokot a fellázadt nép megtorol, elítél, kivégez; megszabadítja vele az országot egy plágától. S mit tesznek ekkor a bécsi és pozsonyi urak, németek és magyarok? Követeket futtatnak Sztambulba, Bagdadba a török szultánhoz, bevádolnak téged, a keresztény királyt, pártját fogják a renegátnak, a töröknek, a gyilkosnak, hogy a szultán haragja által téged megsemmisítsenek. Ezúttal az Isten különös csodatétele megszabadított téged és az országot attól a szégyentől, hogy a koronás királyt láncra verve hurcolják el Sztambulba, s gyalázatos halállal végezzék ki! Újból, másodszor is odateszed a fejedet a bakó tőkéjére, az angyali koronával együtt, hogy mind a kettőt egyszerre rúgja fel a hóhér. – Hisz amint te ezt a békeszerződést kihirdeted, melyben országod fővárosait és koronádat odaajánlod a császárnak és a római királynak, a szultán nem várja be, hogy azt meg is tegyed, hanem elárasztja rengeteg hadaival ezt a boldogtalan országot, téged pedig a te szövetségeseid, mint Dávid hadnagyai Uriást, magadra hagynak, hogy martaléka légy a feldühített hatalmasnak. Vészt, pusztulást, vérfürdőt akarsz hozni az országra. Nem hallod, hogy kacagnak rajtad az ellenségeid, míg én, aki egyedül szeretlek a világon, én…

Nem tudta tovább mondani szóval, erőt vett rajta a zokogás, odarogyott a király lábaihoz, s térdeit ölelve, kezeit csókolva sírt, mint egy gyermek, a nagy méltóságos urak szeme láttára.

A király meg volt hatva, és még inkább megrémülve. Felállt a tanácskozóasztal mellől.

– Tehát beszélj te az urakkal a nevemben; énnekem hagyjanak békét. Én most elmegyek vadászni; amíg visszatérek, süssenek ki az urak valamit. Nekem már zúg a fejem a sok hercehurcában.

S otthagyta az országtanácsot.

Akkor aztán Fráter György letörlé a könnyeit, s nyugodt orcával ült vissza a helyére, s szembe lévén a ludeni érsekkel, elkezdett a tervben levő hadjáratról tanakodni vele; eközben annyi szarkazmussal, oly szatírai éllel boncolta szét annak minden okoskodását, hogy a magyar urakat is mind ellene fordítá. Az érsek tapasztalá, hogy Fráter György jobban tudja azt, hogy mi történik Bécsben, Velencében, Rómában, mint ő. Még arról is van tudomása, hogy az egész hadsereg, melyet Károly császár és Ferdinánd király kiállított, hétezer kimustrált labancból és háromezer szabad martalóc spanyolból áll, hozzá méltó generális, Laszkó Jeromos vezetése alatt. Ez törököt megverni nagyon kevés, magyart kifosztani nagyon sok.

Az érsek e tanácskozás után azt írja Fráter Györgyről nagy elkeseredésében: „Ez az ember az egyik percben sírni tud, a másik percben gúnyosan kacagni. Valóságos démon!”

Mindennap megújítá az ostromot Fráter György ellen, és az mindennap talált valami új gondolatot, amivel az érseket zavarba hozza. Már azt is tudta, hogy Károly császár újból háborúba keveredett a francia királlyal, s eszerint haderejét a török-ellen nem fordíthatja. Utoljára az érsek azzal a furfanggal élt, hogy azt mondá Fráter Györgynek, miszerint ő

sürgős levelet kapott Ferdinánd királytól, melyben őt magához hívatja; annálfogva nem várhat tovább, ma, vagy holnap kívánja a békekötés aláírását.

– Oh, ha ilyen sürgetős dolga van eminenciádnak, akkor csak méltóztassék még ma útra kelni. Miattunk hátramaradást ne szenvedjen a római császárság. János király még sokáig fog vadászni. Ismerem a szokását.

Wese látta, hogy a saját kelepcéjében fogta meg magát, s rögtön útra kelt búcsúvétel nélkül.

De ugyan zengett is egész Németország Fráter György dicséretétől, hogy soha a föld nem szült ennél ravaszabb, álnokabb világcsalót, aki még a németet is, még a diplomatát is, még a paptársát is meg tudja csalni.

Megérte hát valahára egy magyar ember azt a dicsőséget, hogy ahol keserves rászedésről van szó, ott nem ő az, aki lamentál, hanem őtet szidják.

A magyar urak is szidták. Kinek-kinek porba esett a pecsenyéje a békekötés megzápulta miatt. Frangepán is kapkodhatott már a levegőbe az elrepült bíbornoki kalap után.

János király csak tizenkét nap múlva tért vissza a máramarosi medvevadászatból. Derék medvebőröket hozott haza.

Azonban éktelen haragra gerjedt, amidőn meghallotta Verbőczytől, hogy Wese, re infecta, elutazott. Rögtön hívatta Fráter Györgyöt, s heves szemrehányásokat tett neki amiatt, hogy azalatt, amíg a király vadászni jár, a békeapostolt elriasztja az udvarból.

– Én alá akarom írni a békeszerződést! – mondá kategorikusan a király.

– Meghajlok fölséged akarata előtt. Abban az esetben azonban kegyeskedjék fölséged elhatározni, hogy hadseregének élére állva, mely oldalon támadja meg a török szultán hadait. – Azalatt, amíg fölséged távol volt, némi változások történtek a világban, amiknek közeledtéről én már régebben értesülve voltam sztambuli ügyvivőm révén. A szultán megtudta a francia király követe és a bécsi ügyvivők által, hogy ellene egy nagy európai hadjárat készül. Szolimán nem várta be a támadást; ő maga beküldé a bosznya hadsereget Ferdinánd király tartományába! Klisszát ostrom alá vette. Ferdinándnak pedig annyi serege sincsen, hogy ezt a várat meg tudja menteni. Velence nem jön. A császár készül a franciákra, akik újból hadat izentek neki. Egyedül a pápa zsoldosai védik meg Klisszát. Őszentségén kívül egy fejedelem sem tartotta meg a fogadását.

A király hüledezett.

– Ez nagy baj!

– Ez kis baj. És nem is a mi bajunk. De van egy nagyobb, s az már a mienk. Maga Szolimán szultán, megtudva, hogy Péter vajda is benne van az őellene szőtt ligában, nagy hadsereg élén átkelt a Dunán Szilisztriánál, a moldva hadsereget porrá törte. Péter vajda elfutott, s ide menekült hozzánk Erdélybe, Csicsó várába. A szultán megállt Erdély határán, s Jászvásárból kiküldé Junisz béget felségedhez (holnap itt lesz), azzal a kérdéssel, hogy ki ellen gyűjté össze Erdélyben a magyar király a fegyveres hadakat? Felséged tetszésére van bízva a válasz. Felséged kihirdetheti a császárral és Ferdinánddal kötött szövetséget, s akkor az erdélyi hadsereg élére állva, azonnal megtámadhatja a határon álló Szolimánt. Még most legyőzheti, mert a szultánnak nincs több százötvenezer katonájánál.

A király arcát eltorzítá a nagy rémületnél beálló ideges vonaglás. Lerogyott egy karszékbe.

– Ne gyilkolj az iróniáddal! – lihegé elcsüggedten.

– Előre megmondám fölségednek, hogy ez lesz a békealkudozásoknak a vége. Vagy a bécsiek, vagy a versailles-iak elárulják Szolimánnak a mi haditervünket. Amikor aztán Szolimán megelőzi a támadást, s ránk rohan, akkor mindenki elugrik mellőlünk, s engedik a magyart egy második Mohácsba rohanni vakmerőn; egyedül!

– Igaz, hogy mondtad.

– Jó szerencse, hogy a veszedelem nem a mi fejünket érte legelől. A szegény kis Péter vajdának kellett megadni a példát. De most rajtunk a sor.

János király kétségbeesetten ragadta meg Fráter György kezét.

– Szabadíts meg! Kezedbe adom királyi hatalmamat. Mentsd meg az országot! – Tégy helyettem, amit legjobbnak gondolsz.

– Már tettem. – Nem várhattam felhatalmazásodra.

– Mit tettél?

– Elfoglaltam a németektől Kassát, s körülzárattam Péter vajdát Csicsó várában, amíg te medvére vadásztál, s ha most jön Junisz bég, kérdezni, ki ellen gyűjténk hadsereget, azt feleljük: a németek és az oláhok ellen, akik bennünket fenyegettek.

Ettől a vigasztalástól még jobban megijedt a király.

– Mit cselekedtél? Várostromokat indítál meg decemberi hóban, fagyban! Vérontást kezdél fegyvernyugvás idején!

– Nyugtasd meg a lelkedet, fölséges úr. Egy csepp vér sem lett kiontva. Kassát elfoglalta Csécsy kapitányunk, amidőn a Ferdinánd-párti parancsnok, Serédy Gáspár uram átszánkázott Göncre, a felesége neve napját megülni. A magyar helyőrség kinyitá a város kapuit a mi csapataink előtt maga jószántából, s most mi vagyunk az urak a várban, s bírjuk Felső-Magyarország kapuját. Ez a tromf kellett a németeknek a cserbenhagyásért.

– Hát Csicsóvár ostroma?

– Az is csak tessék-lássék végett van elrendelve, nehogy a törökök vegyék ostrom alá a hozzánk menekült Péter vajdát; mert ha azok kaphatják meg, sok szép titkot kisajtolhatnak belőle, aminek a seprűje a mi torkunkra forr. Így azonban a mi Batthyány Orbánunk szépen odaplántálta magát Csicsóvár kapuja elé, s nagy gondja van rá, hogy valakit oda be ne eresszen. Pro forma egy-egy tarackot el is süttet a falak ellen, de kárt nem tesz bennük. Majd aztán, ha Szolimán haragja elpárolog, a török sereg a tél elől hazatakarodik, akkor kieresztjük Csicsóvárból Péter vajdát, s itt eldugjuk. Otthon nincs rá nagy szükség; a szultán Istvánt, Péter öccsét tette meg helyébe hoszpodárnak.

Ekkor aztán megnyugodott benne a király, hogy valóban helyes dolgot cselekedék a barát, amidőn ilyen merész fordulattal kerülte meg a nagy veszedelmet.

Másnap csakugyan ott volt Nagy-Váradon Junisz bég.

A királyt együtt találta Fráter Györggyel.

– A nagyúr haragja olyan, mint a háborgó tenger, mely az erős hajókat a sziklához paskolja. Azt kérdezteti tőled, János király, ki ellen gyűjtéd a sokezernyi erős hadakat Magyarországon és Erdélyben? Avagy nem a te urad és császárod ellen-e?

Fráter György felelt a király helyett.

– Bizonyára nem őellene; hanem a németek és oláhok ellen, akik megtámadásunkra szövetkeztek.

– Nekem Erdélyben az urak azt mondták, hogy a török ellen hívtátok fegyverbe a népséget.

– Az természetes. Ha a német és oláh ellen fegyverkezünk, akkor azt *híreszteljük*, hogy a török ellen kardoskodunk.

– Ejh, te barát! Te olyan vagy, mint a kígyó; ha elöl fognak meg, hátul csúszol ki, ha hátul fognak, elöl csúszol ki a markunkból.

– A megtörtént dolgok beszélnek. Amint arról értesülénk, hogy a felséges szultán Ferdinánd hadait megtámadta Dalmáciában, s ostrom alá vette Klissza várát, mi rögtön haddal támadtuk meg Ferdinánd legerősebb várát, Kassát, s erős harcok után, nagy vérontással, ostrommal bevettük azt, s ezáltal elvontuk Ferdinánd haderejét Klissza felmentésétől. Vidd magaddal e fényes diadalnak a hírét a felséges szultánnak.

– Tüstént viszem. Csak még egy másik kérdésre is ilyen jó feleletet tudj adni. Hát Erdélyben mi oknál fogva gyűjtötték össze a nemest, székelyt, szászt táborszámra?

– Arra is az igazság feleljen meg. Nyilvánvaló volt előttünk Péter vajda nagy készülődése, akinek egyéb szándéka nem volt, mint Erdélyt megrohanni. Hadseregünk egyenesen őellene volt felállítva, s amint ő, hadserege maradványaival, Erdélybe áttört, azonnal szembeszálltunk vele; hadaival együtt berekesztők Csicsó várába, s nem tekintve a csikorgó téli időt, folyvást töretjük ágyúinkkal a falait, s bár ő kétségbeesetten védelmezi is sáncait, mi nem irgalmazunk neki, da falai alá fogjuk őt temetni!

János király e kegyes sóhajtást szalajtá ki a száján:

– Az volna a legjobb.

– Úgy hiszem, minden kérdésedre tökéletesen megfeleltem – mondá Fráter György a tolmácsnak.

– Nem tökéletesen. A szultán haragszik, a nagyvezér neheztel, a basák elégedetlenek, én is az vagyok. „Szót" várok tőled. Amit eddig mondtál, az mind csak szó-fia volt! Öreg szót várok tőled, igazi szót, érthető szót!

– Azzal is bírunk. Őfelsége János király már elrendelé, hogy amint megérkezel, a rizskásás tálad alá legyen letéve az ezer arany, amit kegydíjul ígért neked.

– Ez már „szó" volt. Okos szó. – Mondd tovább.

– Azonkívül őfelsége meghagyá nekem, hogy azonnal, amint az utak járhatók lesznek, indítsam el őfelségéhez, a szultánhoz az ő követét a hódolatul felajánlott százötvenezer arannyal, mely Gyulafehérvárott van letéve.

– Ez már szép „szó" volt! Ez éppen lesz elég a nagyvezérek és a basák felgerjedt haragját lecsillapítani. De hát még mit tudsz? Találd ki! Azt gondolod, a szultán semmiért tette meg az utat Sztambultól Jászvásárig? S még csak a fiainak való vásárfiát se vigyen haza?

– Én azt gondoltam, hogy az a százötvenezer arany…

– A pénz csak polyva a nagyúr előtt, amit a baromfiainak elszór. – Imhol, te barát, olyan serény eszű vagy, amikor adásról vagyon szó! Hát énnekem kell téged helyes erkölcsre tanítanom? – Tudjad, hogy midőn a felséges padisah Ferdinánd király tartományát megtámadtatá, a bécsi követ rögtön ottan termett Sztambulban, s a szultán kegyelmét megnyerni serénykedett. Nogarolának hívják az istentelent. Hozott magával a fölséges szultán számára ajándékul egy pompás aranyvedret, mely kívülről is mesterségesen van kiformálva. De midőn a tetejét felnyitják, akkor egy gyönyörűséges óramű támad elő benne, mely a nap járásán kívül a holdfertályokat és a hónapokat is mutatja. A padisah szíve ugrált örömében, mikor ezt a remeket meglátta. Nem tudott tőle megválni. Odavitette a

legbelső szobájába, ahol a *kadinája* lakik. Azt tolmácsoltatta velem Nogarolának: „Mégiscsak Nándor király (így hívja a németet) az én legkedvesebb fiam!" Most már tudod, hogy micsoda „szót" várok tőled, barát?

– Végére tartottam – monda Fráter György. – Én is tartogatok János király nevében egy ritka szép ajándékot a nagyúr számára. A minap, hogy Új-Bálványos várát elkezdém építtetni a hajdani Sarmisegethusa helyén, egy föld alatti boltozatban feltalálták a hevéreim Decebál, utolsó dák király sírját, akit Traján római császár elpusztított. Ott meglelék a dák király aranypáncélját és sisakját. Nehéz, barbárkori munka mind a kettő. Ezt az ősi, megbecsülhetetlen kincset szántam én Szolimán szultánnak, ami régiségénél fogva bizonnyal többet fog érni a mai kor minden cifra ötvösműveinél.

Ezt a nagybecsű ősleletet még Zápolyának sem mutatta meg eddig Fráter György; pedig itt volt az már a kincstárban. A király nagyon sajnálta, hogy ezt felajánlá a püspök Szolimánnak. Inkább vett volna neki még kétszerte drágább órát Németországban, amely órát is üt, kukorít és csilingel. De már az ajánlatot nem lehetett visszavonni.

Junisz bég is elismeré ennek a kincsnek a valódi értékét.

– No, te barát, ezzel kiverted a sakktábláról a németek *„ugróit"*. Erre azt fogja mondani a padisah, hogy „János király mégiscsak a legjobbnál is jobb fiam énnekem". – Mert tudjátok meg azt, hogy a felséges padisah csak „egy" szót tud *németül* és egy szót *magyarul*. Ha a némettel van megelégedve, akkor azt mondja neki, hogy „dobre!", ha pedig a magyarral van megelégedve, akkor azt mondja, hogy „dobró!"

S efölött nincs mért fejet csóválni. Mert amikor Szolimán elé egy *németet vittek*, az bizonyosan csehvolt; ha pedig egy *magyart* vittek, az *horvát* volt, vagy legjobb esetben – *lengyel*. S így őfelsége bizton hihette, hogy „dobre" németül jelenti azt, hogy „jól van!"„dobró" pedig magyarul. – Az a fő dolog, hogy azt mondja, hogy „dobró".

Ez pedig el lett érve ezúttal Decebál dák király aranyfegyverzetével.

Junisz bég azzal a szóval vett búcsút Fráter Györgytől:

– Még visszatérek! – Szíves házigazdájának nem nagy örömére. Szavának is állt Junisz bég, mert újesztendő napjára ismét visszakerült Nagy-Váradra. Ezúttal a szultán és a nagyvezérek üdvözletét hozta a királynak. Nagyon meg van elégedve a padisah János fiának a dolgával, amiért az Ferdinánd fiával ölre kapott. Mármost csak dulakodjanak vitézül. Ha a magyarok és a németek egymást ölik, akkor nem kénytelen a szultán ölni mind a kettőt. Junisz béget azonban azzal a megbízással küldé vissza János királyhoz a szultán, hogy tudja meg, van-e hát elég katonája? Nem kell-e neki „segítség"?

Fráter György megfelelt a kérdésre; igenis van elég hatalmas hadserege a királynak. Debrecen alatt áll húszezer ember, ugyanannyi Erdélyben Majláth vajda alatt, nem kevesebb Temesváron és Lippán Petrovichcsal, azonkívül a felvidéken Bebek és Perényi seregei, összesen nyolcvanezer harcos, akikben lángol a harcvágy; csak az idő kiengedését várják, hogy táborba szálljanak a németek ellen. Lehet, hogy hamarább is, ha Ferdinánd fővezére, Fels Lénárd megkezdi a támadást.

Csak egy hadvezér kerestetik még, aki az összes hadakat vezesse. Megkínáltatott e nagy hivatallal Török Bálint; de ő azt vetette, hogy neki esküdt barátja és fegyvertársa Fels Lénárd, annálfogva ő az ellen nem harcolhatna egész lelke szerint. S az ilyen gyöngéd érzelmek tiszteletre méltók a katonáknál. Minthogy pedig a többi főkapitányok is húzódoztak e nagy megtiszteltetéstől, utoljára elvállalta a fővezérséget Fráter György.

Nagyon csóválta erre a fejét Junisz bég.

– „Circumdederunt”-tal fog végződni az a háború, ahol püspök viszi a fővezérséget.

Pedig hát Fráter György nagyon is jó generálisnak vált be.

Először is a maga hadseregét igen jól élelmezte, azután pedig kímélte minden gyors menetektől. Mire Debrecentől a Tiszáig felvonultak, akkorra kitavaszodott.

– Sohasem hittem volna, hogy ilyen hosszú az út a Hortobágytól a Tiszáig – mondá Junisz bég, aki mindenütt a nyakán volt Fráter Györgynek, mint a rossz lelkiismeret.

Tokaj alatt aztán összetalálkozott a két ellenséges hadtest. A németek is magyarok voltak. S mivelhogy mind a két szemben álló ellenség értette egymás nyelvét, nagy patvarkodás lett ebből, iszonyú lárma, fenyegetőzés és szitkozódás, mely már csaknem tettlegességekre fajult. Elvégre a német-magyarok átlátták, hogy nagy kisebbségben vannak, s kegyetlen haraggal félrevonulának.

– Hallod-e, Fráter György! Nem háború ez, hanem országgyűlés! – mondá Junisz bég.

– De most jön a bunkója. Lásd meg a várostromot.

Tokajt aztán egy hajrá-kiáltással bevették János király katonái. – Derék szomjúságuk lehetett!

Az ostrom után végiglovagolt Junisz bég, Fráter György kíséretében, a városon. A piacon szerteszét hevertek a temetetlen vitézek.

– Hallod-e, Fráter György, nem halottak ezek, hanem részeg emberek.

A tokaji diadal után komolyan hozzálátott Fráter György a hadvezetéshez. Kiosztá a parancsot Bebeknek, Perényinek, hogy amíg ő szemben fogja megtámadni Fels Lénárdot, azalatt ők oldalt és hátul üssenek rá, Majláth pedig az erdélyi sereggel erősítse a derékhadat.

A két főnemes vezér méltóságán alul valónak tartá a baráttól parancsot elfogadni, s külön, a maga szakállára támadta meg Fels Lénárdot, az aztán külön megverte mind a kettőt, utoljára Fráter Györgyöt, akinek Majláth nemcsak hogy segítségére nem jött, sőt az első ágyúszóra úgy megindult hátrafelé, hogy még a barát hadai sem érték utol, pedig azok is elég jól szaladtak. A Körösig meg sem álltak; annak a hídját is leégették maguk mögött.

– Sohasem hittem volna, hogy ilyen rövid az út Tokajtól Nagy-Váradig – monda Junisz bég, aki maga is félpapucsban menekült el a nagy hajcihőből.

Olyan háború volt ez, amelyik egyik félnek sem kellett. A saját pártját nem szerette, az ellenfelét nem gyűlölte senki.

Ezalatt azonban a szultán visszavonult a hadseregével Moldvából, s Drinápolyig meg sem állt.

Amint ezt megtudta Fráter György, azonnal sietett a Csicsóvárban ostromolt Péter vajdát értesíteni, hogy nem szükséges már a várvédelemmel fárasztania magát, bátran kapitulálhat a királynak. Amit az meg is cselekedett. Elhozták azután a vajdát Nagy-Váradra, ahol a püspöki palotában rangjához illő szállást kapott.

Nagy öröm közt dicsekedék el e diadallal János király Junisz bégnek, hogy, íme, Csicsó vára, a hatalmas, törhetlen erősség ostrommal bevétetett, a vitéz Péter vajda fogságba esett.

Junisz bég sunyi hízelkedéssel gratulált e diadalhoz János királynak, s amellett a kaftányja belső zsebéből előhúzott egy pecsétes levelet, melyet régóta rejtegetett már; a levél

pecsétjén megismerte a király Szolimán nevének lenyomatát. Ez volt annak a titkos pecsétje, mely alatt János királlyal levelezett volt.

A király elrémült, mikor a szultán levelét elolvasá.

Szolimán azt parancsolá, hogy amint a király foglyul ejti Péter vajdát, azonnal szolgáltassa azt ki Junisz bégnek, hogy a lázadó fejedelmet az ő haragos ura elé vezesse Sztambulba, aki maga fog fölötte ítéletet tartani.

– Én tudom, mi van a levélben – monda gúnyos alázattal a tolmács –, s Péter vajda láncának a végét tartom a kezemben.

– Azt még nem tudod, Junisz bég, hogy tartod-e!

– A lánc végét tartom, hogy kinek a nyakán van a lánc *örve*, azt nem tudom.

Zápolyának nagy kedve lett volna az oldalán levő kurta buzogányát lekapni, s az orcátlan követet kétoldalt eldöngetni vele.

– Eredj dolgodra, bég! Majd az országtanács fog határozni ez ügyben.

János király rögtön összehívatta a főurakat.

Rendkívül súlyos volt a helyzet.

Egy hadifoglyot kiszolgáltatni más ellenségnek, egy elfogott lázadót kiadni az ő zsarnokának, egy kapitulációra lefegyverzettet, hit ellenére, vérpadra vitetni! Ez magában is olyan tett, ami ellen a magyarnak minden csepp vére tiltakozik. De hozzájárult még az a rémület, hogy ha Péter vajda Szolimánnak ki lesz szolgáltatva, az mindent kivall, János királyra! Hogy ez biztatta őt fel a szultán elleni fegyverkezésre, hogy valóban részese volt a török hatalom ellen kötött ligának, s ezzel Szolimán teljes haragját János király fejére zúdítja.

Megtagadni a kiszolgáltatást? Ez ismét a szultán kegyének elvesztése lenne. A parancs határozottan szólt. A szuverén uralkodó követeli lázadó vazallját.

Verbőczy kancellárnak akadt egy mentő gondolatja e nagy szorongattatásban.

Ki kell szolgáltatni Péter vajdát a szultánnak; de előbb egy lassan ölő mérget kell neki beadni, mely őt útközben elpusztítja.

A főurak bizony helyesnek találták ezt a mentőszert.

Csak Fráter György tett ellenvetést.

– Ej, ej, kancellárius uram. Nem te írtad meg a Corpus Juris Hungaricit? Nem a te Tripartitumodban van Szent István király dekrétuma, mely a méregkeverést istentelen bűnnek nevezi, s a *méregkeverőt a megölt rokonainak bosszúállásra kiadatni rendeli?*

– Hja! Püspököm, van még ennél egy régibb törvény, mely így szól: „Salus reipublicae suprema lex esto." (A köztársaság jóvolta a legfőbb törvény.)

Ez előtt minden más tekintetnek el kellett enyészni.

Úgy lett a terv megállapítva, hogy majd a nagy búcsúlakománál Péter vajda elé egy aranyserleget tesznek, melynek a belseje azzal a finom méreggel van zománcozva, mely csak napok múlva érezteti pusztító hatását. – Szörnyeteg gondolat!

Ha ez megtörténhetett volna, egy tenger le nem mosná ezt a szégyenfoltot e nemzet történetéből!

Hogy ezt egy Verbőczy feltehette, egy országtanács elfogadhatta!

A főurak annyi tekintettel mégis voltak a király iránt, hogy őt ebbe a rút tervbe nem avatták bele. Elvégezték sub camera caritatis. A pohárnok erre a napra megbetegszik, s egy helyettes inas fogja a mérgezett kelyhet a megfelelő helyre illeszteni. – Ha még Junisz

bégnek is lehetne juttatni belőle! – Hanem a török nagyon óvatos. – Régibb erdélyi útjában ugyan együtt dőzsölt a magyar urakkal; de éppen azért, mivel akkor ezt a bűnét Mohamed próféta oly erősen megbüntette, soha többet a gyaurok főztéből nem eszik; hanem mindennap ő maga vágja le a birkát, melynek húsából saját utazó katlanában készíti el a piláfot, és senkinek ahhoz még közel lépni sem szabad. Vizet pedig csak velencei pohárból iszik, s azt maga meríti a kútból.

A királyi asztalnál ez alkalommal az volt a rend, hogy az asztalfőn két első ülés volt: egyik a király, másik a hoszpodár számára, ki szintén uralkodó fejedelem volt. A vajda mellett jobbrul volt Fráter György helye.

A régi magyar étkezési rend szerint, egész a harmadik étekfogásig nem szolgáltattak fel italokat; csak a lében főtt ételek után hozták a pohártöltögetők az idei újbort, s akkor kezdődött el az ivás.

Mikor éppen az első serlegtöltés sora jött, hozott egy apród Fráter Györgynek egy sürgős levelet. A püspök engedelmet kért a királytól, hogy azt feltörvén, ott az asztalnál elolvashassa.

A levél olvasása közben folyton növekedő felháborodás látszott az arcán, hol az írásba, hol a vajdára nézett, s midőn Péter vajda éppen a serleg után nyúlt, hogy azt János király egészségére ürítse, hirtelen megragadta a vajda kezét, s rémülettől reszkető hangon kiálta.

– Vajda! Ne igyál abból a serlegből! Az meg van mérgezve!

S azzal felkapva a billikomot, kiönté abból a bort a háta mögé. Rémséges volt azt látni, mikor a márványpadlón szétloccsanó bor, a benne levő gyilkos méregtől elkezdett sisteregni, s gőzt bocsátott magából. (Ezt különben a márványra mint mészkőre öntve, minden savanyúság megteszi.)

A vajda hanyatt esett székében a rémülettől; de még az urak is megdermedtek az ijedségtől: azt látva, hogy Fráter György az ő tervüket elárulta! A király felháborodva ugrott fel helyéből, s haragos tekintetét végigvillantva az asztaltársaságon, kiálta fel:

– Ki cselekedte ezt?

– Légy nyugodt, felséges úr – monda a püspök. – Nem a te híveid cselekedték. Hallgasd meg, mit mond ez a levél, melyet jó pillanatban adott kezembe az ég. Bécsi megbízottam írja: „Vigyázzatok és őrködjetek a vajda felett, az itteni urak meg vannak rémülve, hogy a szultán a vajdát Sztambulba küldetni kívánja. Attól tartanak, hogy a vajda ki fogja beszélni, hogy velük szövetkezett Erdély elszakítására. Lassan ölő méreggel akarják őt elnémítani, amit a király asztalán levő kelyhébe zománcoltak.”

Péter vajda halálsápadt lett a düh és rémület miatt.

– Engem akartak a bécsiek megöletni! – kiálta rekedt hangon. – Azért, hogy ellenük ne valljak! No, megálljatok, németek: ezt keservesen fizetem nektek vissza!

Verbőczyék kezdtek könnyebbülten fellélegzeni. Sejtették már, hogy mit főzött ki ez a barát.

A király a saját serlegét nyújtá a vajdának.

– Igyál az én poharamból, vajda.

– Köszönöm. Csak igyál te magad belőle, király. Én több bort aranypohárból nem iszom.

Voltak az asztalon szép köszörült üvegből velencei karafinák vízzel tele, s hozzá kristálypoharak (a tisztesség végett). Egy ilyen palackból teletöltött egy poharat tiszta vízzel a vajda, és azt emelte föl áldomásra.

– Amilyen igaz az, hogy én a mai napon legkedvesebb barátomat, a bort, megutáltam, s leggyűlöltebb ellenségemet, a vizet, megszerettem, olyan igazán fogadom neked, János király, hogy e pillanattul fogva teveled fogok tenni minden jót és Ferdinánd ellen minden rosszat.

S azzal körömpróbáig üríté ki a vizespoharat. Ami nagy eset a magyarok között; de még az oláhok között is! Ha egy oláh azt fogadja, hogy ezentúl vizet fog inni, akkor annak a haragját ki nem engeszteli semmi!

– Hívasd ide, király, Junisz béget azonnal – monda Péter vajda. – Mentül előbb, annál jobb. Hadd vigyen a szultán elé. Nem rettegek már az ellenségeimtől, amióta a barátaimtól rémledezek. Junisz béget előhívták.

– Azonnal indulunk Sztambulba! – mondá Péter vajda a követnek. – Óhajtok az én uram színe elé jutni, s majd elmondom neki, hogy kik az ő igazi ellenségei. Neked pedig, János király, köszönöm az eddigi oltalmat.

Azzal megölelte Zápolyát, s megcsókolta az orcáit.

Fráter Györgynek pedig hűségesen kezet csókolt.

– Az ég jutalmazzon meg azért, amit velem tettél. Üdv veletek, urak!

S azzal kemény léptekkel hagyta el az ebédlőtermet.

Junisz bég hátramaradt hálálkodni. Csupa áldás, csupa magasztalás volt minden szava. Hanem midőn Fráter Györgytől búcsút vett, azt mondá neki:

– No, te barát, ha én valamikor hegedűs leszek, tetőled kérem kölcsön el a hegedűdet, mert az ugyan mind a két oldalán fel vagyon húrozva.

Péter vajda és Junisz bég eltávozásával ismét helyre kezdett térni a társaság ebédelési kedve, mely erősen megzavartatott. A király azonban felkelt az asztaltól, s kiment az erkélyre, még egy istenhozzádot kiáltania vajda után, kit hatlovas hintó vitt magával, a török küldöttel együtt, egy osztag huszártól kísérve.

Amíg a király nem volt az asztalnál, odaszólt Fráter Györgynek Verbőczy kancellár.

– Bizony, püspök uram, ez is méregkeverés volt, amit te most elkövettél; csakhogy te még finomabb és gyilkolóbb mérget tudsz keverni, mint mi.

(Ha méreg volt, úgy bizonyára nagyon jó méreg lehetett; mert a sikere az lett, hogy Szolimán szultán Péter vajdát az első kihallgatás után ismét kegyébe fogadta, s a hoszpodári székébe visszahelyezte; Ferdinánd király ellenében pedig mindvégig ellenséges indulatot tartott fenn, míg János királyt ezentúl békében hagyta, s mindenfajta ellenségeitől megvédelmezte.)

A király egészen ott felejtette magát az erkélyen; úgyhogy a testőrhadnagyot kellett utána küldeni, hogy behívja: az urak óhajtják, hogy foglalja el a helyét az asztalnál, addig nem kezdhetnek az áldomáshoz.

A király aztán gyors léptekkel tért vissza.

De nem ült le a székébe.

Odavágta a gyöngyös süvegét az asztalhoz.

– „Eheu, jam satis est!" Megtelt a keserű pohár! – kiálta oly indulatos hangon, aminőt régen nem hallottak már tőle. – Úgy jöjjön még egyszer a színem elé Junisz bég, vagy

akárki más szultán ebe, hogy én belefojtatom a püspöktóba! S akkor aztán kirántom a kardomat, s azt kiáltom, hogy aki magyar, aki becsületes ember, jöjjön utánam, s vágja ki a kardjával a magyarságát, a becsületét. Én ennyi gyalázattal nem hagyom a koronát bemocskoltatni többé! Nem kérek többé tanácsot senkitől, csak a saját szívemtől. Kibékülök a keresztény ellenfeleimmel, ha a fejemet kívánják is a koronával együtt; de csúf bábja a hitetlennek nem leszek többé. Inkább haljak meg, mint egy oroszlán, semhogy éljek tovább, mint egy láncra kötött kutya!

Arca izzott, termete kiegyenesült, hangja zengett. Nem lehetett ráismerni.

De Fráter György éppen most ismert rá.

Megragadta a király jobb kezét, s szívéhez szorítá.

– Most vagy az igazi Zápolya János, én édes királyom! Ilyennek láttalak, így ismertelek meg, mikor legelőször találkoztam veled. Amikor azt mondtam: te léssz méltó e nemzet vezetésére! Fölébredtél! De soká aludtál! Most mutattad meg a te igazi alakodat. Bizony mondom, lelkünkből beszéltél! S amikor ideje lesz a vérontásnak, ott fogsz találni mindnyájunkat az oldalad mellett, s mögöttünk fogod találni az egész nemzetet.

S erre az urak mind fölugráltak az asztal mellől, s lelkesülten csördíték össze billikomaikat, szikrázó haraggal kiáltva:

– Éljen János király!

Az elhangzott és leöntött áldomás után a király Fráter György vállára tette a kezét.

– Milyen jó sors, hogy te éppen most kaptad azt a bécsi levelet, melyben a vajda megmérgezésének szándékát ismertetik veled. Ez a Ferdinánd király…

– Ki ne mondd rá a „pereat”-ot! Ebben a levélben szó sincs semmi mérgezésről, nem innen lettem én annak tudója: nem is Ferdinánd király machinációja volt az. Ellenben igen örvendetes híreket tudtam meg e levélből. Értsétek meg, urak, mi történt Bécsben?

Fráter György felolvasá a bécsi ügyvivője levelét, melyben arról értesíti, hogy Károly császár és Ferdinánd király elhatározták a János király ellen folytatott háborúskodás megszüntetését. A lundeni érsek útban van már az új békepontozatokkal. Azokban János király elismertetik egész Magyarország királyának, s meghagyatik az általa bírt országrész birtokában, a koronát sem kérik tőle; csupán halála után szálljon a királyság Ferdinándra; az ország alkotmánya biztosíttatik. Nem kívánják Buda és Temesvár megszállását német seregekkel, s visszaadják az elkobzott birtokokat; olyan békekötést ajánlanak, aminőt Fráter György diktált. – És akkor aztán Károly császár és Ferdinánd király közös erővel, békét kötve franciákkal és protestáns fejedelmekkel, egyesítik haderejüket János királyéval, Magyarországnak és a Szerémségnek a hitetlenek elleni megvédelmezésére.

Az volt aztán az üdvrivallás, ami ezt a tudósítást követte! A billikomok behorpadtak az összekoccintástól; tele torokkal kiáltá mindenki:

– Éljen Magyarország!

S ez a kiáltás kihangzott a tornácra, a tornácról az utcára, az utcáról az egész városba. Mind, egész Nagy-Várad kiálta egy szívvel és szájjal: Éljen Magyarország!

A király pedig az illendőség törvényét követve, még egyszer megtölteté a serlegét, s fölemelkedve karszékéből, az urakat is fölállásra invitálta, s előrebocsátván, hogy „háromszor iszik a magyar”, poharát emelte fölséges szövetségeseire: Károly császárra és Ferdinánd királyra, mely áldomást a főurak csendes „vivát”-tal viszonzának, ámbár lelkükben bizony nagyon örültek ennek az örvendetes fordulatnak.

Egyszerre vidám kedv pezsdült fel a társaságban.

Az örömzaj csillapultával odafordult János király Fráter Györgyhöz.

– Hanem mármost arra felelj meg nekem, édes Fráter Györgyöm, hogyan tudtál te azalatt, amíg ezen szívvidámító híreket olvastad ebből a levélből olyan rémüldöző, haragos arcot csinálni hozzá? És hogyan tudtad ugyanakkor, amidőn Ferdinánd király ilyen barátságos békejobbot nyújt felénk, a jó Péter vajdát a hamis mérgezési hírrel Ferdinánd király ellen felbőszíteni, s a szultán haragját Ferdinánd ellen lobbantani?

Verbőczy is szekundált ebben a királynak.

– Erre felelj, barát.

Fráter György vállat vont.

– Hát ez útbaigazítás volt Péter vajdának, hogy mivel védelmezze magát a szultán előtt. Szolimánt pedig jobban meg nem haragíthatja a vajda, akármit mondjon is, Ferdinánd királyra, mint ha ez a kettőtök között megkötendő békeszerződés ki lesz hirdetve. Egyébiránt, ha sajnáljátok, urak, hogy Péter vajdát ilyen útba tereltem, fussatok utána; még nem mehetett messze, hívassátok vissza, s világosítsátok fel róla, hogy csak tréfa volt az egész.

– Nem! Nem! Nem! Csak hadd menjen Allah hírével! – Ez volt az egyhangú vélemény az asztalnál.

Fráter György aztán még egyszer teletölteté a serlegét.

– Nemcsak háromszor iszik a magyar: négy az igazi szám. Ittunk a királyért, Zápolya Jánosért; kinek fejét mai nap a korona és a férfibüszkeség nimbusza köríti. A király koronát, a férfi asszonyt érdemel. Akinek szíve van, ne szánja a kívánságát, kiáltsa lelke szerint: éljen a mi leendő királynénk, „Lengyel Izabella”.

Már erre a szóra nem is lelkesedés, hanem tombolás volt, ami kitört. Az urak kirúgták a székeiket maguk alul, odarohantak a királyhoz, összevissza gratulálták: mindenkinek kinyílt a szíve, s azt mondta a szája. Ez hiányzott Magyarországnak! Egy asszony! Egy szeretett királyné!

A trombitások és török síposok a terem karzatán rázendíték a palotás nótát, a riadót, az andalgót: egymás után a „háromszáz özvegyasszony táncát”, a pohár csörgött, a sarkantyú pengett, az egész királyi udvar táncra kerekedett; dobogott a palló, reszketett az ablak, ujjongott minden ember, kiabálva: „Vivát Izabella regina!” Még a jó Verbőczy István is, elfeledve az ín-zsábáját, táncra kerekedett, s megragadva Fráter Györgyöt, azzal járta el a *kállai kettőst.* – Mikor besötétült, fáklyatáncot jártak. Míg a világ világ lesz, nem lát ilyen örömdáridót Nagy-Várad!

XLIV. FEJEZET – Izabella

Itt volt tehát Zápolya János álmai megvalósulta előtt!

A korona és a szerelem utáni vágya beteljesült!

Most töltötte be életének ötvenedik esztendejét.

Lett belőle fiatal vőlegény, ifjú férj. A legszebb királyleánynak a férje.

Izabella akkor huszonegy esztendős volt.

Sugár, amazoni alak, eszményi szép arccal, melynek minden vonása ígérte a boldogságot, s követelte az örömeket; kék szemeiben az olasszal vegyült lengyel vérmérsék lángja égett; arcszíne azzal a tündéri halványsággal bírt, melyet a rögtöni indulat hajnalpirosra fest, a búslakodás még hidegebb színnel von be. Ajkai rendesen duzzogásra álltak; de ha oka volt rá, nevetni is tudtak, s akkor igézővé tették. Kár, hogy olyan ritkán volt oka nevetni.

Három főurat küldött János király, mátkáját elhozni, Krakkóba. Fráter György szemelte ki őket. Az egyik volt Brodarics váci püspök, a másik Verbőczy kancellár, a harmadik Perényi Péter, Felső-Magyarország főkapitánya.

Ez utóbbi főúr nemrégiben tért vissza János király zászlói alá. Láttuk őt már mint János király koronaőrét, ki a koronával együtt átpártolt Ferdinánd királyhoz. A visszapártolásra ismét igen tisztességes rugói voltak.

Az egyik az volt, hogy egyszer a vitéz hadvezért a törökök elfogták, s csak azon föltétel alatt bocsáták szabadon, ha szavát adja, hogy ellenük többet nem harcol, s ez ígérete biztosításául magukkal vitték Péter úr fiát, azt ott nevelték Sztambulban a szultán udvaránál. Péter úr jó apa volt és becsületes hazafi. Sokszor kérte a törököktül a fiát; de azok azt kívánták tőle, hogy adja át nekik váltságdíjul a birtokában levő magyar végvárakat, amire a derék nemes azt felelte, hogy a fiáért a hazáját meg nem rontja. Majd Ferdinánd által akarta kikönyörögtetni a szultántól a fiát; el is ment Sztambulba Ferdinánd követe, Laszkó Jeromos ez izenettel, akinek ott egykor sok szerencséje volt. De annak már ottan jól elkészítette a feje alját Fráter György. A régi patrónusok, Ibrahim és Gritti helyén, ott volt Lufti basa és Memhet bég, Zápolya barátai; azok orrát, fülét akarták levágatni Laszkónak, örült bizony, hogy a saját fejét is épségben hazahozhatta. – Fráter György ellenben biztatta Perényit, hogy a fiát kialkussza a szultán kezéből.

A másik oka Perényi Péternek a Zápolyához átpártolásra pedig az volt, hogy ez a hatalmas főúr maga is áttért a Kálvin és Zwingli hitvallására. (Különös jellemvonása a kornak, hogy a túlbuzgó Ferdinánd udvaránál levő magyar főurak hozták be magukkal a reformációt, mint a Thurzók, Perényiek, Török Bálintok: sőt magát a király testvérét, az özvegy Mária királynét is azzal gyanúsítják, hogy titokban Luther vallását követte.)

Perényi Péter tehát ezen vallásos érzületnél fogva is Zápolyához szított, akinek a debreceni zwingliánusok és a székesfehérvári lutheránusok iránt tanúsított kegyes elnézése azt

a jó hírt szerzé, hogy őalatta a reformáció híveinek üldöztetése nem lészen. Elég világosan nyilatkozik erről Perényi levele Ferdinánd királyhoz.

De még egy harmadik ok is volt, mely Perényi Pétert Zápolya hűségére visszavezérelte.

Többször feljegyeztük már, hogy az akkori magyaroknak az a nem dicsérendő szokásuk volt, hogy mindenkit gúnynevekkel ruháztak fel (amit még ma sem hagytak el).

Ha Zápolyát „Katalin vajdának" hívták még a hívei is, úgy Ferdinándnak is kijutott. Őt pedig „Pelbárt"-nak nevezték a körülötte levő főurak is. Nem azért, mintha Ferdinánd király tudományos munkálatokban hasonlatos lett volna a nagyhírű, tudós temesvári magyar püspökhöz, hanem azért, hogy éppen olyan nagy görbe, kampós orra volt, mint annak. Ferdinánd király pedig véghetetlenül haragudott ezért a gúnyolódásért, s Pekry Lőrincet ezért záratta el örök börtönbe. Márpedig ennek a rossz tréfának a szerzője senki sem volt más, mint Perényi Péter. Annálfogva a Pekry Lőrinc példája őt végképpen elvadította János király táborába.

Mindezeket az apró adatokat össze kellett gyűjteni annak a megértetésére, hogy miért bízta meg János király éppen Perényi Pétert azzal, hogy legyen vőfélye a menyasszonyának Krakkóbul Buda váráig kíséretében.

Korona! Korona! Nem minden korona válik díszére a férfi homlokának!

Egyébiránt Perényi Péter életkorára nézve egyenlő volt Zápolya Jánossal és Fráter Györggyel.

Hanem a férfi életkorát nem az regulázza, hogy mennyit *visel a* vállán, hanem hogy mennyit *bír el?*

(Ez tendenciózus egy frázis!)

Ezer lovas vitéz kísérte Lőcsétül Budáig a királyi menyasszonyt.

De volt is „mit" kísérni. Egész szekértábor szállította Izabella udvari személyzetét, s azoknak a parádés cókmókját. A királyleány nyolclovas piros hintón utazott, a főudvarmesternője, a délceg, amazoni termetű *Mineróna* hercegnő, hatlovas zöld hintón; a többi udvari frajok bőrfödeles lengyel kocsikon, se szeri, se száma nem volt a társzekereknek, melyeknek ponyvája alul mindenféle tarkabarka szerzet bujkált elő a budai várudvaron. Volt ott kukta, szakács, frizér, cimbalmos, hárfaverő, bohóc, majomtáncoltató, még hat kutyapecér is, akik ugyanennyi pár corkára fűzött sinkoránt vezetének, aztán solymár, kürtös, apród, csatlós, hajdú, kengyelfutó, törpe, lyüki; és még a gyöngébb fajtából apáca, lantverőnő, vajákos asszony, kuruzsló, kártyavetőnő, hajfonó leány, hímző, varró cselédek, egyszóval minden, ami egy jól nevelt királyi menyasszony háztartásához megkívántatik.

Egyszerre megelevenült tőlük a budai királyi várlak, melyet Fráter György hirtelenében lakhatóvá alakított. (Csúnyául el volt hanyagolva a török gazdálkodás alatt.) A finnyás mazurok ugyan nagyon fintorgatták az orrukat, hogy nem találtak annyi kényelmet, mint otthon Krakkóban; hanem aztán kiadta a pompát a Zápolyakincsek sokasága, amihez foghatót megint a lengyel udvarnál sem láttak.

A király a lépcső alján fogadta a menyasszonyát, ki igéző szemérmetes bűbájjal nyújtá eléje félkesztyűs kezét. A boldog vőlegény gyönyörrel értette ajkaihoz a rózsás ujjak hegyét, szerelmes üdvözletét rebegve menyasszonyához. – Ellenben, amidőn Fráter Györgyöt meglátta Izabella a király oldalán, annak a nyakába borult, s azt egy egészséges csókkal üdvözölte, a királynak mondván:

– Ő az én lelkiatyám! (– Átkozott barátja! – dörmögé János király Perényihez. – Hamarább kap csókot a királynémtól, mint magam, a férj.)

Még a megérkezés napján megtartatott az esküvő; azonnal, amint Izabella pompás menyasszonyi köntösébe felöltözött. A szertartást a Szent György templomában végzék, ahová a menyasszonyt négy nemes apród által emelt gyaloghintón vitték. Az esketést Fráter György maga celebrálta, akinek ez a kitűntetés jutalmul adatott, ámbár rangra és idősbségre Frangepán és Brodarics elébbvalók voltak.

Elérte hát azt Fráter György, ami után egész éltét törte, hogy a második sákramentumot is átadhatá annak a nőnek, akit már a keresztelőmedencénél kiválasztott – nem magának – az országának, hogy királynét csinál belőle. Betelt a legmerészebb terve… Huszonegy esztendeig következetesen épített rajta… A lehetetlenségeket valósággá tette… Nagy embereket, ivadékokat összetört, összezúzott, hogy a poraikkal az útját kiegyengesse… Királyt teremtett, vőlegényt nevelt a számára… Küzdött a fátummal, és leküzdte azt… És, íme, most kinyújtja reá áldó kezét – „A mű be van fejezve."

… Az esküvőt nagy lakoma követte, mely benyúlt az éjszakába. A nagy trónteremben a magyar és lengyel igrecesek felváltva hangicsáltak szebbnél szebb nótákat; a fiatalság táncra kerekedett, járta a palotás, a mazur, a minét meg a radovacska. A királyné mindannyiban részt vett, és nagy tűzzel járta. A magyar és lengyel ifjú leventék egymással versenyezve vitték táncba. Minden tánchoz más öltözetet váltott a királyné. A tánc-szünetek alatt a bohócok, olasz zsonglőrök játszottak komédiát.

De a király is helytállt magáért; táncolni nem szeretett, ellenben reggelig győzte az áldomásviszonzást a lakomázó asztalnál.

Csak hajnalhasadtakor hagyták abba a vigalmat, a királyné a mazurkázást, a király a bratinázást, s akkor mentek, ki-ki a maga szobájába, nyugodni.

Fráter György egy szegletbe vonulva nézte a mulatságot – éjfélig. Akkor elhagyta a vidámság termeit. – Csak egyedül őneki jutott eszébe, hogy ez a lakodalmi nap éppen *húshagyó keddre* esett. Ahogy Szerémi följegyzé. – Farsang utolsó napja! – Törvény szerint csak éjfélig tart a vigasság órája, azzal vége a Carnispriviumnak, kezdődik a hamvazószerda… Hazament a püspöki palotájába, leveté a fényes főpapi köntösöket, felölté a fehér csuhát, a facipőt, s botját kezébe véve, kiment a „német temető" kis ajtaján a várból. És aztán felkereste hajdani tanyáját: a pálosok kolostorát. Lába alatt ropogott a hó. A várban ropogott a tánc. – A szép kolostornak csak a romjai álltak még. A török dulárok felégették azt, s azóta senkinek sem volt rá gondja, hogy újra betetőzze. – Hanem a régi carcerek megmaradtak. – Azoknak egyikében ütötte fel tanyáját egy öreg remete, akiről az egész tájat „remetevölgynek" nevezték el. – Ezt kereste fel Fráter György a híres királyi lakodalom éjszakáján.

Talán éppen abban a föld alatti odúban térdepelt a remete lábainál, gyónását végezve, amelyben egykor lángoló hallucinációit végigálmodta, Dózsa György fantazmagóriáját.

Nagy tehernek kellett nyomni a lelkét, hogy csikorgó téli éjszakán, friss hóban, mezítláb elzarándokoljon bűnét meggyónni, abszolúciót keresni… egy erdei remeténél.

Vajon nem azt mondta-e a remetének:

„Megbántam, amit egész életemben tettem, midőn a végére értem."

Meggyónni lehetett volna azt más papnak is; de *megvallani* nem.

Másnap, délre virradván az idő, megtartatott a lakadalom után szokásos „kárlátó”, „tyúkverő”, melynek végeztével az egész királyi udvar felkerekedék Székesfehérvár felé. Ez úton már János király egy hintóban utazott Izabellával, hites feleségével, jó bundákba beburkolva.

Másnap ment végbe a koronázási ünnepély Péter-Pál templomában, mely egészen megtelt a király nemesi kíséretével. A polgárság közül senki sem lábatlankodott; különben is hátul lett volna a helyük.

Itt is Fráter György volt, aki a koronázási szertartást végrehajtá, az angyali koronával érintve Izabella hófehér vállát. – Ez volt a harmadik sákramentom, melyben Fráter György választottját részesíté. A koronázási körmenet tartása elmaradt, mert egész nap szakadt a hó.

A koronázási ünnepélyt is követé a fejedelmi lakoma, de az igrecnek hely nem adatott, lévén ez a nap szent nap, éppen nagyböjt kezdete.

Estenden figyelmezteté is az udvari apáca a királynét, hogy a táncnak ezúttal békesség adassék, s ki-ki menjen szépen a vecsernye után nyugodni az Úrban.

És ekként elérte János király, hogy a boldog együttlétet élvezheté a királynéjával a székesfehérvári királyi palotában, ahol három nap és három éjjel senki sem háborgatá a boldog házastársakat – az étekfogók kivételével.

Annál súlyosabb megpróbáltatásnak volt kitéve Fráter György.

Őt ezen három nap alatt többszörösen meglátogatá a bűbájos Mineróna kisasszony, a királyné főudvarhölgye.

Ismeretes a legendákból Szent Antalnak a megkísértése a pusztában, a csábító nőalakot öltött Azraël démon által.

Hasonló kísértetnek volt kitéve Fráter György; hasonló eredménnyel. – Hanem, ami a legendaíróknak nem jutott eszébe, amidőn Szent Antal visszaborzadását a démoni csáb ellenében igazolták; az kijutott Fráter Györgynek.

Mert mi, férfiak, természetünknél fogva is (ez már el van ismerve) az erényességre hajlandók vagyunk; de főleg amidőn a szép asszony jelmezébe öltözött gonosz lélek elénk teszi a *„kontót”;* hogy ennyi kell köntösre, ennyi bútorra, kocsira, színházra, fürdőre, ékszerre: summa summárum, „kétszázezer arany!”. Ez sok embert egyszerre anachoretává tesz. Eliszonyodunk a bűntől, mikor megtudjuk, hogy milyen drága!

Fráter György egyúttal kincstartó is volt. Nála állt az ország pénze. Mineróna kisasszony három napig cirógatta a barátot, lelkére kötözve, hogy mennyi minden új pompa szükséges a budai vár helyreállítására, hogy az egy lengyel királyleány által lakható legyen (ráment volna az egész adó, ami a szultánnak fizetendő vala), hogy a harmadik napon Fráter György úgy elszökött a királyi udvarból, hogy még csak a címét sem hagyta hátra, hogy hol keressék.

– De hát mit fösvénykedik úgy a barát – panaszkodék Mineróna kisasszony a királynénak –, hiszen János királynak vannak arany- és ezüstbányái, sóbányái, nagy uradalmai, s nagy számú alattvalói, akik mind adót fizetnek? S most már katonát sem kell neki tartani, mivelhogy a békét mindenfelé megkötötte.

A királyné udvarhölgyei és udvaroncai aztán megállapodtak abban, hogy ez a barát egy valóságos vámpírja a királynak, aki annak a vérét szívja, s erről majd adott alkalommal fel fogják a fölséget világosítani.

A koronázás utáni harmadnap reggelén a királyi pár arra ébredt, hogy a palota ablakai alatt igen szép reggeli zenehang és énekhang volt hallható, kinn a piacon.

A királynénak ez rendkívül tetszett, a király azonban szertelenül felháborodott rajta. Hívatta Szerémi Györgyöt, a káplánját, s azt mondá:

– Tudd ki, hogy ki merészel, s hogy merészel nagyböjtben virginálni az utcán!

XLV. FEJEZET – Mire jó a lutheránus vallás?

Szerémi György káplán le sem ment, hanem stante pede megfelelt a királynak.

– A fehérváriak azért muzsikálnak a mai napon, mivelhogy ők lutheránusok, és nem viseltetnek semmi hajlandósággal sem a nagyböjt, sem a kisböjt megtartásához.

De már ezt János király nem hagyhatta megtorlás nélkül.

Még éppen a királyné hálószobájának ablaka alatt mernek virginálni, kornyikálni az Istentől elrugaszkodott eretnekek! Fel kell hívatni a bírákat, elöljárókat a király színe elé azonnal, majd ő maga fog beszélni a fejükkel.

– Lesz kriminális inkvizíció!

Szerémi megvitte a parancsot a korlátoknak, s Verbőczy (maga is nagy inkvizítor és lutheránusüldöző lévén) sietett azt foganatosítani.

Nagyböjt első vasárnapján! Reggeli mise előtt! Világi nótákat énekelni a király ablaka alatt!

Izabella királyné addig könyörgött a királynak, hogy ő milyen nagyon szeretne egy ilyen kegyetlen inkvizíciót látni, míg az beleegyezett, hogy legyen hát ott mellette; de semmiképpen ne próbáljon a bűnösök mellett könyörögni. A királyné ellenkezőleg azt fogadta, hogy még szigorúbb lesz magánál a királynál is.

A megrendelt órára (a király elébb a szentmisét végzé a házikápolnában Szerémivel, és azután kollációzott a magyar és lengyel urakkal) beállítának a felidézett elöljárók.

A király kemény szavakkal támadt reájuk.

– Ti pártütő eretnekek! Azért idéztettelek benneteket királyi színem elé, hogy feleljetek meg nekem, fejvesztés terhe alatt, erre a két kérdésemre: először is, mi kifogástok vagyon tinéktek a szent katolikus vallás ellen? Másodszor, mi jót találtok a lutheránus vallásban? Ha ki nem elégítő feleletet adnátok, majd következik a „nyújtó” és a „vízital”!

A királyné nagyon meg volt elégedve királyi férjének e hatalmas fellépése által; odatette a karját a király vállára, s úgy nézte angyali kegyetlenséggel, hogy mint fognak most mindjárt halálfélelembe esni a pogányok.

Bíró uram, a többiek által könyökkel előretolatva, jobbra is, balra is sandított; aztán felnézett a padlásra, végre csak megszólalt:

– Felséges király uram, királyné asszonyom, nincs minekünk akkorka kifogásunk sem a katolikus vallás ellen, mint a körmöm feketéje. Dicső vallás! Melyben idvezültek apáink, s mi is szívesen idvezülnénk, mert eszerint bizonyos a paradicsom, míg a lutheránus vallás szerint, Isten tudja, hogy lesz, mint lesz. Tökéletes a pápista vallás az alfától az omegáig – csak pap ne volna benne!

A király nagyon akart haragos képet mutatni. Perényi Péter magyarázta franciául a királynénak, hogy mit mondott a bíró.

– Őrült beszéd! – monda János király. – Pap nélkül nincs rítus, nincs ceremónia. Örök időktől fogva volt papotok, s megvoltatok vele.

– De ilyen tökéletes még nem volt, mint amilyent most küldött fölséged a fejünkre. Nem vagyunk mi méltók, hogy ennek a nyomdokaiba lépkedjünk; mert ennek csak az angyalok és a mártírok képesek kiállani a reguláját hiba nélkül.

– Hát micsoda régulákat szabott rátok? Böjtöt? Penitenciát?

– Ha csak azt tette volna! De interdictum alá vetette az asszonyainkat. Törvényt hozott ránk, hogy addig nem szabad férjnek a feleségéhez nyájas szóval közelíteni, amíg elébb meg nem gyónt a papnál. Mármost, ha céhmester komámuram hazavergődött a vásárból késő este, szomjasan, kifáradva, megázva, azzal a szóval:

„Kincsem, rózsám, adj frissen egy pohár bort meg egy csókot", az asszony azt mondta rá: „Hol a gyóntatócédula?"

Az urak a markukba kezdtek nevetni.

A királyné, Perényi tolmácsolása után, arca elé húzta a fátyolát, s azt suttogá:

– C'est effroyable!

Török Bálint valamit súgott az udvari káplán fülébe, mire az nagyon vonogatta a vállait, s a fejét félreszegte. A király is közel volt hozzá, hogy királyi méltóságát elveszítse.

– De azért nem kellett volna mindjárt lutheránussá lennetek falustul!

– Hja, fölséges uram, ember az ember; húsból és vérből vagyunk. Mit szólna hozzá fölséged…

– Az egészen más! Rólam ne varrjatok hímet! Bolondok! Ami vízen Nagy Kristóf keresztülgázolt, abba Faraó népestül belefulladt.

Még javában leckéztette a király a hittagadókat, amidőn megnyílt az ajtó, s mind Deus ex machina, belépett a terembe Celesztin atya.

A szigorú aszkéta egy nagy pecsétes pergament szorított a kebléhez mind a két kezével; úgy járult a királyi pár elé.

Az urak mind kárörvendő mosollyal néztek Zápolyára.

A király megelőzte az exorcisatiót.

– Jól van, jól, szentatyám, tudom, miért méltóztatott jönni: a gyóntatócédula? Igenis. Az udvari káplánom az én gyóntatóm, tisztelendő Szerémi György uram, megmondhatja…

Szerémi György azonban, nehogy hamis tanúbizonyságot kelljen tennie, hirtelen kiosont az ajtón.

– Nem azért jöttem ide, fölséges uram – monda nyugodtan az apátúr. – Tudom jól, hogy az esketési szertartást megelőzi a gyónás és az abszolúció. Hanem azért jöttem, hogy fölségedet *egy* törvény megtartására figyelmeztessem, melyet fölséged megszegett.

– Én szegtem meg törvényt? Hiszen három nap óta kinn sem voltam a rezidenciából, s jónál egyebet nem cselekedtem.

– De ez már a *negyedik* nap. Felségednek tudnia kellene azt, hogy Gergely pápának van egy rendelete, *mely megtiltja a királyoknak az olyan székvárosokban való mulatást három napon és három éjszakán túl, amely városokban szentek és királyok vannak elte-*

metve. Ezt a brévét, különös pásztorlevél mellett, alkalmazá Alberik érsek Magyarország királytemető városára, Székesfehérvárra. Felséged már a negyedik napot üli itten.

– Ez azt teszi, hogy mármost én kerekedjem fel asszonyostul, udvarostul, s hagyjam el a várost?

– Azt.

– De édes szentatyám. Lássa főtisztelendőséged, a királyné nagyon megszerette ezt a várost; olyan jól érzi magát ebben a palotában. A budai királyi várlakban mindent újra kell bútorozni; a török rútul elpusztított mindent. Itt pedig a legjobb kényelemben vagyunk. Nagy tél van. Iszonyú hófúvások betömték az utakat. Gyönge asszonynéppel most útra kelni istenkísértés volna.

Az apátúr négyfelé nyitogatta a pergamenlevelet, s odamutatott az aranyos kezdőbetűkre, a megfakult aláírásra.

– A törvény – törvény. Az egyház nem alkuszik.

A királyné bosszúsan dobbantott a lábával.

– Én nem értem ennek a törvénynek az okát! – monda Zápolya.

– Nem érti fölséged? Azt a magasztos gondolatot, hogy ahol egy Szent István és vele együtt annyi dicsőült királyok alusszák örök álmukat, azt a szent helyet ne háborgassa senki világi mulatozással. Ünnepélyekre három nap elég: a többi már csak hivalkodás. – Nem jut-e eszébe fölségednek, hogy itt temetteté el a szerencsétlen II. Lajos királyt, s most annak a sírja fölött tartja menyegzőjét? Nem gondol-e rá fölséged, hogy maga is ide fog jutni egykor, a többi királyok sorába, s akkor az utána következő király itt fog tombolni a szarkofágja fölött!

– Rettenetes ember! – kiálta föl a királyné. – Így beszélni a királlyal!

– Én nem a királyokat szolgálom, hanem az Istent. A törvényt felmutattam. A király megszegheti. – Amit mondanom kellett, megmondtam. Lelkemet kimentém…

Azzal, több szót nem vesztegetve, megfordult, s üdvözlés nélkül elhagyta a termet.

– Lássa fölséged, ilyen pap ez a pap – monda a városbíró. – Midőn a királlyal is így bánik, hát akkor mivelünk, szegény *kékbeli* emberekkel hogyan végez! Azért, hogy megfeleljek fölséged kérdéseire, azt mondom, hogy tökéletes vallás a katolikus vallás, csak azok a papok ne keveredtek volna bele, akik fölségedet innen, a saját rezidenciájából, ilyen hóförmeteg idején ki akarják űzni. Mi ellenben, szegény lutheránusok, akik nem tartjuk se Gergely pápát, se Alberik érseket magunkénak, szívesen látjuk fölségedet a mi városunkban, akár egy álló esztendeig, s mifelőlünk énekelhet, muzsikálhat, táncolhat az egész násznép; mert mi a böjtöt nem tartjuk: Urunk Jézus szavait követvén, melyek szerint „Nem az viszi az embert kárhozatra, ami a száján bemegy; hanem ami a száján kijön.” Legyen fölségtek a mi városunk vendége, míg kitavaszodik. Amint az idő megnyílik: szép erdőink vannak, tele dámvaddal, szarvassal; tudjuk, hogy királyné őfelsége mennyire kedveli a vadászatot: nagy örömét fogja itt találni. Maradjanak itt közöttünk: nem lesz semmi botránykozás.

Azzal mindvalamennyien odatérdeltek a király és a királyné elé.

Perényi félnevetve monda:

– No, mármost megtudta fölséged, hogy mire jó a Luther vallása?

– Eredj! Te is közéjük való eretnek vagy.

Hanem azért bizony csak ott maradt János király a szép fehérvári palotában egész udvarostul egy álló hónapig vagy még tovább, nem törődve pápai brévékkel s királyi dekrétumokkal.

Kútforrásunk megjegyzi, hogy abból a királyra nem jó, hanem rossz származott, hogy a törvényt kinevette.

De a székesfehérváriakra nézve is szomorú vége lett ennek a történetnek, ahogy majd meglátandjuk, s akkor majd tisztelettel fogunk adózni pater Celesztinnek, akiről kisül a végén, hogy igen derék férfiú volt: pap létére igazi férfi ez elasszonyosodott nemzedék közt.

XLVI. FEJEZET – A fatális lencse

Nem lévén többé a magyaroknak semmi bajuk külső ellenséggel, sőt a két király közt létrejött békekötésnél fogva még a magyar váruraknak is megtiltatván nagyobb szabású rablókalandokat rendezni, ennélfogva semmi sürgetősebb feladatuk nem lehetett, mint az egyetlen embert megbuktatni, aki az országukat rendben tartja. Megindult a hajsza minden oldalról Fráter György ellen.

Irigyei voltak kicsinyek és nagyok. Azok haragudtak rá legjobban, akik hálával tartoztak neki. A hála férges gyümölcs.

Egész bűnlajstrom volt, amit összegyűjtöttek ellene, s azt mind a király elé vitték.

Hogy a búzát, bort, vágómarhát itt benn összevásárolja, külföldön eladja, s ezáltal azoknak az árát kétszeresre fölverte már a barát. (Akkor ez halálos bűn volt egy miniszternél: most próbálná meg!) Minden főispán azon végzi panaszlevelét a királyhoz: „Uram, *éhen halunk!* Drágaságot csinál az országban ez a barát!”

Másik bűne az volt, hogy jobbágyokat telepített ki Tisza járta mocsárvidékekről egészségesebb tájakra: holott az ország törvénye tiltja a jobbágyoknak a költözködést.

Harmadszor: katonákat gyűjt, fegyverben gyakorol, ágyúkat öntet; holott nincs háború.

Várat is épít, sok ezer emberre valót, Erdélyben, Új-Bálványos név alatt. Bizonyosan magát akarja királlyá emelni.

Szigorúan hajtja be az adókat.

És ami legnyomatékosabb vád: hogy egész kincstárnoksága idejében még soha számot nem adott az ország jövedelmeiről és kiadásairól.

De különösen fűtötték alája a poklot a budai várban. A királyné udvari környezetének ki nem szakadt a szájából a zokszó a barát kegyetlenkedései fölött. Zsugori, kamuti! A pénzt számlálva adja. Sohasem eleget. Mineróna kisasszony mindennap tudott valami új panaszt előhozni. A királyné különösen ingerült volt a barát ellen: hogy őt a megszokott mulatságaitól megfosztja. Se karusszelre, se polikinelló-színházra nem ád pénzt; a királyi bútorokat is itthoni mesteremberekkel gyártatja, olcsóbban; nem hozatja Velencéből. A királyné minden reggel sírt, mérgelődött, már enni sem akart: undorodott az itteni ételektől; aminőt pedig ő kívánt volna, abból nem adtak neki. Hogy még ez is mind a barát machinációja, az kiderült a következő esetből.

Izabella egy napon nagyon megkívánta a „lencsét”.

A szakács felizent, hogy nincs az éléstárban lencse.

A királynál panaszt tettek, hogy nincs lencse!

– Hát hová lett a lencse? Hisz a kúnságiaknak, akik adó helyett élelmiszereket küldenek a királyi udvarba, kötelességük lencsét is küldeni.

Hívassuk a sáfárt.

Ez aztán visszaemlékezett rá, hogy az idén is küldtek fel a nagykúnok hatvan kupa lencsét, de azt Fráter György rögtön eladatta a piacon, azzal az okossággal, hogy a lencse zsizsikes lesz, mind elrepül tavaszig. Ő tette annak az árát is zsebre.

– Ez a barát engem *éhen akar megölni!* – sírt a királyné.

(De sokszor lehetett tőle ezt a szót hallani!)

Ez a lencse dönté fel a mérleget a király előtt.

A bűn súlya több volt már, mint az érdemeké.

Rögtön levelet íratott Fekete diákkal a barátnak, melyben az ellene emelt panaszok felsoroltatának, s megparancsoltatott neki, hogy azonnal siessen fel Budára, súlyos vétkeiért számot adni.

Fráter György rögtön feljött Budára.

A király hideg szigorral fogadta. Követelte tőle az elmaradt számadásokat, melyeket Verbőczy kancellár dolga megvizsgálni; szemére lobbantá egyéb nagy kihágásait és törvényellenes cselekedeteit. – Mikor végre a királyné témájára került a sor, akkor Zápolya, mint minden igaz férj, egész haragba jött, s végül ilyen dorgáló szókra fakadt:

– „Én tégedet alacsony, szolgai állapotból a legfőbb méltóságokra emeltelek, s te rút hálátlansággal fizetsz érte? Az én feleségemtől a testén levő ruhát, a mindennapi eledelét is sajnálod. *És még cipót hámozz, György!* – azt mondom."[8]

Fráter György csendesen hallgatta végig a királyi dorgálást. Még az arcán sem mutatott semmi keserűséget.

– Megengeded, hogy kegyes szavaidra válaszoljak, felséges uram. Legelőször is, ami a számadásokat illeti, én azokat régen átadtam volna, ha lett volna kinek. Most, midőn megjelölte fölséged a competens auctoritást, rögtön felhoztam az aktákat és rubrikákat magammal; ha kegyeskedik fölséged kitekinteni az ablakon, meglátja, hogy ott áll *három társzekér* Verbőczy palotája előtt, amelyekről éppen felhordják a csatlósok a könyveket és írásokat a kancellárhoz.

A király az ablakhoz ment, s saját szemeivel győződött meg az igazságról. Bizony három társzekér volt ott, tele aktákkal.

– No, ennek bolondul meg fog örülni a kancellár uram! No, de ő kívánta! Habeat sibi!

– Ami a törvényellenes tettekkel vádoltatást illeti, arra majd meg fogok felelni az országgyűlés előtt, melyet egyedül competens fórumnak ismerek el: ahogy ebben fölséged maga is nagy részt vett a Rákoson és Hatvannál.

A király a fejét csóválta: kénytelen igazat adni a barátnak. (Országgyűlés! Szép szó ez: csakhogy ahhoz kellene egy „közös" nádor, aki összehívja.)

– Ami pedig a fölséges királyasszony panaszait illeti – folytatá Fráter György –, azokból én arra a biztos és örvendetes meggyőződésre jutottam, miszerint felséges királynénk Istentől megáldott állapotba jutott.

A királyt úgy meglepte ez a szó, hogy hátrahökkent: öröm volt az, mely megijeszté.

– A királyné áldott állapotban? Akkor te többet tudsz, mint én magam.

[8]Tinódi Sebestyén diák Cancionáléjában.

– Papi hivatásom hozza magával, hogy ezeket tudjam. Hozzám gyakran jöttek asszonyok, gyónás, panasztétel, lelki orvoslás végett, meggyóntak bűnöket, amiket sohasem követtek el, magukra vallottak gonosz indulatokat, amik távol voltak a szívüktől; vagy panaszt tettek a férjeik ellen, hogy kegyetlenek, szívtelenek, *éhen akarják őket megölni:* olyan ételeket adnak nekik, amiket a gyomruk be nem vesz, s nem teremtik elő azokat, amiket megkívánnak.

– Éppen, mint Izabella.

– Vagy pedig ördögtül megszállottaknak vallották magukat, akik reggeltől délig sírnak, kétségbeesnek; déltől estig pedig kacagnak, danolnak, táncolnak; mint akiket a gonosz lélek gyötör.

– Így van a királyné is.

– A tapasztalt lelkiatya aztán ilyenkor penitencia helyett okos dietetikai utasításokkal látja el a hozzá folyamodó asszonyt; nem a rossz lélek szállta azt meg, hanem az isteni teremtőerő csodájának tüneményei azok, amiket tapasztal.

– György! Ha ez való, amit mondasz, aranyba foglaltatlak érte! – mondá a király, s már-már közel volt hozzá, hogy a nyakába boruljon a vádlottnak.

– Ne foglaltass te engem semmibe, királyom, mert én amilyen bőrbe vagyok kötve, azzal meg vagyok elégedve; hanem vigyázz a királynéd testi-lelki mivoltára inkább. Mindenekelőtt hívass egy tudós asszonyt, hogy tanácskozzék vele. Aztán óvd a nagy indulatoktól, a hidegvíz-ivástól, a feszes öltözetektől; ne engedd lovagolni, táncolni. Vigyázz rá, hogy meg ne ijedjen: rossz híreket előtte el ne mondjanak. Magad pedig őt szentnek tekintsd, akihez csak imádkozva szabad közelíteni.

De már átölelve tartá a király Fráter Györgyöt.

– Aztán eltávolíts mellőle minden bohócot, törpét, majmot s egyéb arcfintorgatót, hogy el ne bámulja magát rajtuk.

– Mind kergetem őket világgá azonnal!

– Aztán *varrótűt* ne engedj venni a kezébe: *gombostűt* inkább.

A király gyönyörtől csiklandva kacagott. Megértette, mire való ez intés.

Amellett pedig minden indulatváltozatait tartsd természetes dolognak; ha reggel sír, átkozódik, halni készül: az éppen olyan természetes tünemény, mintha délután dévajkodik, csintalankodik. Rá kell hagyni. Ha nem szeret valami ételt, vágja tálastul az étekfogó hátához. S amit megkíván, azt hozni kell sebesen, ha mindjárt kakastej volna is. Ami pedig a lencsét illeti: hoztam hat zsákkal, a legjobbat, ami a Bárcaságon terem: már a szakácsnak át is adtam.

– Akkor ma a királynéval együtt fogsz ebédelni, meghívlak a lencsés torra, ami a közmondás szerint „a barátban vérré válik”.

S ezzel a nyájas tréfával azt hitte a király, hogy elvégezte Fráter Györggyel a dolgát.

A barát azonban még nem kezdett búcsúzni.

– Van még ellenem valami panasz, felséges uram?

– Nem emlékezem rá.

– Talán Új-Bálványosvár dolga.

– Igaz, hogy azt is felhozták előttem; de én azt nem tartom érdemesnek tovább űzni-fűzni.

– Annyival inkább, mert fölséged maga rendelte el, hogy azt a várat, melyet Majláth vajda kezdett el építtetni, én foglaljam el.

– Te tanácsoltad.

– Okom volt rá, amely azóta megerősödött. Amíg te itt Buda várában a házasélet örömei közt megistenülsz, azalatt a te vajdáid Erdélyben azon vannak, hogy belőled közönséges embert csináljanak. Egész Erdélyt feltámasztották ellened. Íme, olvasd el Bethlen Farkasnak a levelét, melyben értésemre adja, hogy Majláth István a szultánhoz küldé a követét, nagy ajándékokkal; felajánlva neki, hogy az ő pártfogása alatt kész elszakítani Erdélyt Magyarországtól, s mint Moldvát, Oláhországot, a török vazalltartományává tenni, rendes adófizetés mellett.

A királynak *könny gyűlt a szemébe,* mikor azt a levelet végigolvasta.

– Lehetetlen az! Nem hiszek ennek a levélnek. Majláth *az én keresztfiam.* Én emeltem őt fel a vajdai székbe.

– Mégis ellened fordult, s csak a szultán jóakaratán múlt, hogy ezt a szép országot, melyben aranybányáid, sóaknáid s legjobb adófizető népeid vannak, el nem veszítetted. A szultán azt kérdé Majláth követétől: „Él-e még János király? No, ha él, akkor ő a ti királyotok, s neki tartoztok engedelmeskedni." Ekkor aztán Majláth Ferdinándhoz fordult, s most azzal alkuszik; most már többre, mint Erdélyre: egész Magyarországra, a te elűzetésedre.

– Ez olyan őrült gondolat, hogy nem lehet elhinni.

– Van még őrültebb is, mely ezt majd hihetővé teszi. Majláth összeesküvése nem áll magában. Ez csak egy láncszeme annak a nagy ligának, mely Magyarországon túl Ferdinánd tartományaira is kiterjed. A népnek egyik király sem kell már, se János, se Ferdinánd. Csehek, morvák, sziléziták gyűjtik a parazsat Ferdinánd trónja alatt. Magyarok, szászok, székelyek a tied alatt. Nem kell nekik trón: respublikát akarnak, amilyen Helvéciában van. S a királyokkal együtt mennek a papok; nem kell nekik se püspök, se barát, se diakónus: beérik prédikátorokkal. Nagyon tetszik ez a tudomány! Nem adni dézsmát, nem tartani katonát, nem fizetni adót. A respublika megváltja magát évi adófizetéssel a töröktől, kitelik abból, amit eddig a királyoknak fizetett, s a papi birtokok jövedelméből kikerül az ország adminisztrációja. Az egész republikánus mozgalomnak a vezére a liegnitzi herceg. Majláth csak annak az egyik szövetségese. S a néppel együtt tartanak a főurak. A republikánus és protestáns összeesküvésben részt vesz Thurzó, Ferdinánd király helytartója és Hoffmann, a bécsi kancellár; itt Budán Török Bálint, a zwingliánusok és Perényi Péter, a lutheránusok feje.

– Te engem agyon akarsz rémíteni!

– Nem! Csak tettre akarlak ébreszteni. Még most egy vaskesztyűs ököllel el lehet fojtani az egész tüzet; de ha lángra hagyod lobbanni a füstöt, akkor aztán jöhetsz velem együtt cipót hámozni!

– Tehát senkiben sem bízhatom?

– Csak Istenben és magadban. Ha erős tudsz lenni, akkor az ellenségeid lesznek gyöngék; ha gyöngeséget árulsz el, akkor ők lesznek erősek. Ha bátor vagy, az ingadozók melléd állnak; ha félénk vagy, elpártolnak mellőled. A liga terve ez: Ferdinándot rábírni, hogy spanyol ezredeit indítsa Erdély felé Majláth lázadását támogatni. Amíg azok távol vannak, Ferdinánd tartományaiban kitör a lázadás; cseh husziták, német protestánsok rendezett dandárokban gyűlnek a zászlók alá, s egy füst alatt elűzik a királyokat és papokat mind

a négy országból, s akkor egy választás alá kerülő elnök alatt egyesítik valamennyit egy respublikává.

Zápolya nem bírta felfogni ezt a nagyszerű rémeszmét, mely őt és a többi hozzá hasonlókat eltaposással fenyegette, egyre csak Majláth István fölött kesergett, hogy az lehetetlen, hogy az ő kedves keresztfia ilyen istentelenségen törhesse a fejét!

Fráter György folytatá:

– Ezért szálltam én meg Új-Bálványos várát biztos katonasággal, egyetlen hűséges hadvezérünk, Batthyány Orbán vezetése alatt, hogy amint a vajdák egyet mozdulnak, a fejükre csaphassak, s mielőtt azoknak idejük volna a hegyi szoros utakat elállni, ott teremhessek Erdélyben a derékhaddal.

Zápolya nagy lelki küzdelmet állt ki.

– Engedj időt, hogy bizonyosságot szerezzek magamnak.

– Mi felől akarsz bizonyosságot szerezni?

– Hogy csakugyan való-e az, hogy Majláth a szultánhoz küldött követet, ellenem árulkodva.

– Bethlenen kívül saját sztambuli ügyvivőm is ezt bizonyítja.

– Én csak a saját követem tudósításának adhatok hitelt.

– Tehát küldd Sztambulba követedet.

– Jó lesz Horváth György?

– Ő már többször járt a magas portán, ismeri a basákat, a szultán előtt is volt. Nagyon alkalmatos lesz. De arra kérem fölségedet, hogy ezt tartsa titokban: mert az összeesküvők hálója messze kiterjed, s a fonál végei itt futnak össze Buda várában.

…Ebéd idejére feljött a királyi palotába Fráter György, miután látogatást tett Verbőczynél a számadások végett.

A király Izabella jelenlétében fogadta.

A királyné már akkor tudta a nagy titkot. A tudós asszonnyal való értekezés egész bizonyosságot szerzett. A barát diagnózisa helyes volt.

A királyné arca sápadt volt és átlátszó. Méltóságos szomorúság volt egész tekintetében. Felséges hivatásának érzete átszellemült megnyugvást zománcolt e szomorúság fölé. Kezét nyújtá a barátnak, s meg hagyta azt csókolni.

Fráter György átadta a királynénak a számára hozott ajándékot. Ez volt a Dominica in albis napján szentelt viaszból készített „Agnus Dei”, alatta aranybetűkkel V-ik Orbán pápának e verse: *„Praegnans servatur, simul et partus liberatur”*.

Amint e szent ereklyét meglátta, elérté a királyné annak jelentését, és akkor egyszerre lángvörösre gyulladt ki az arca. És aztán ilyen piros is maradt az egész ebéd alatt.

Mineróna kisasszonynak pedig egy kristályfödélzetű órát ajándékozott Fráter György, melynek átlátszó fedelén át lehetett szemlélni a mesterséges kerékművezetet. A királyné is örült kedvence örömének.

Az asztal fölött azután Fráter György vidám adomákat mondott a királynénak Mátyás királyról, és mulatságos meséket, amikkel egészen derült kedvre hozta Izabellát. Jó étvággyal evett, mint már régóta nem. S minden jól ízlett neki.

Csak a királynak jutott eszébe a fődolog:

– Hát azt a lencsét nem hozzák már?

Bizony hozták, felékesítve hozzá való dísszel, hagymakarikákkal, malacfülekkel és farkokkal.

– No, végre valahára hát kapok lencsét! – triumfált a királyné, s az egész tálat maga elé vette. Jó, hogy a tudós asszony levetteté vele a vállfűzőjét. Most aztán kedvére dúskálkodhatik a vágyva vágyott drága eledelből.

Egy késheggyel belekóstolt. Összehúzta szemét, száját, megrázta a fejecskéjét.

– Beh!

– Bizony, csak barátnak való eledel ez! – S azzal odatolta a tálat Fráter György elé. Amin aztán a király hahotával nevetett, az udvarhölgyek a legyezőik mögé rejték az arcaikat, úgy vihogtak; csak Fráter György mondá egész nyugodtan, hogy az ilyesmi rendben levő és megszokott dolog.

XLVII. FEJEZET – A szultán pecsétje

A János király által Sztambulba küldött követ is egyike volt azoknak a magyaroknak, akik eredetükre nézve horvátok. A neve is Horváth volt. Fráter Györgynek hű embere volt.

Mielőtt útra kelt volna a követ, felkereste a minisztert.

– Itt hagyom nálad a testamentomomat, uram. Engem a király Sztambulba küld, Majláthék dolga felől tudakozódni. Hogy én onnan ez élő testben nem térek vissza, annyi szent. A király Török Bálinttal is közölte Majláth összeesküvését, s aszerint kétszer kettő négy, hogy Majláth is meg fogja tudni az én sztambuli utamat. Visszatérőben engem bizonyosan elemésztenek az úton. Gondoskodjál az árváimról.

– Ne félj, atyámfia – monda neki a barát. – Csak te indulj az útnak rögtön; de Szegedre érve, vess egy vargabetűt – kerülj fel Nagy-Váradra – ott várj be engem. Én aztán majd megjelentem neked azt az utat, amelyen visszajöhetsz Sztambulból, hogy még a talpadat sem ütöd meg.

Még azután nehány napig Budán maradt Fráter György, s azalatt gyönyörködött a királyné szeretetre méltó rigolyáiban, ki majd olyan mérges volt, hogy a légycsapóval kiporolta a baráton a reverendát, majd meg olyan dévaj, hogy kényszeríté azt vele palotást táncolni, majd olyan ájtatos volt, hogy óra hosszant gyónt a fülébe – lehetetlen dolgokat. Ehhez a gyönyörűségéhez járult a derék Verbőczy kétségbeesésének látása, aki a számadások labirintusában nem tudott hová lenni; de legnagyobb öröme telt János királynak felébredő harci kedvében, aki most már naponkint hadcsapatokat egzecéroztatott a Rákoson, s egész animóval hozzálátott a hadrendezéshez.

Mikor aztán Fráter György mindezt megelégelte, visszament Nagy-Váradra.

Ott találta a püspöki palotában Horváth Györgyöt.

Nagy vendégszeretettel fogadta; kiszedette a kocsijából a kerekeket, hogy el ne mehessen, s traktálta reggeltül estig. Ha üres ideje maradt, leültette sakkozni, s egész délutánokat eljátszott vele.

Egyszer aztán Horváth megsokallta a jótartást:

– Uram, vegyük már elő azt a mappát, s mutasd meg rajta az utat, amelyen visszatérhetek Sztambulból anélkül, hogy az agyonüttetést szerencséltetném.

– Hiszen már vissza is jöttél Sztambulból, jó ember.

– Én jöttem vissza Sztambulból?

– Te bizony. A szultánnal is beszéltél, akitől ismételve hallottad e szót: „Dobró! Dobró!" Lufti nagyvezérrel együtt ebédeltél; s az kérdezősködött „János král"-ról. A királynéról nem: mert a törököknél nem szokás asszonyokról beszélni. – De valahogy Ajász basával, a másik nagyvezérrel együtt ne találj vacsorálni; mert az már „Pilátusnál van va-

csorán", hirtelen meghalálozván. A szultántól aztán kaptál egy lepecsételt levelet János király számára; azt, íme, fogjad, tedd a tarsolyodba. Még mulass itt egy hetet, hogy az útra megkívánható időhaladék kiteljen: Budán pedig, ha kérdezik tőled, hogyan tudtál visszakerülni észrevétlenül Magyarországba, adj felvilágosítást, hogy Belgrádtul csónakon eveztél fel a Tiszán, s aztán a Körösön egész Nagy-Váradig.

Hát bizony a barátnak minden ravaszság ellenében volt fortélya. A francia példabeszéddel tartott: „A un rénard – un rénard et demi". (Egy róka ellenében másfél rókát.)

Az ellenségei minden utat elálltak a határon, hogy a Sztambulból visszatérő követet elfogják s megöljék, és ezáltal János királyt az erdélyi összeesküvők elleni fegyveres föllépéstől visszatartsák. Fráter György túljárt az eszükön.

Ki sem bocsátá tizennégy napig a palotájából a követet, s azalatt egy oláh diákkal, akinek szép *talik* írása volt, ilyen tartalmú levelet íratott a szultán nevében János királyhoz:

„Szerelmetes barátom és testvérem. Csodálkozom rajtad, hogy nem tudsz a pásztorságod alatt levő nyájakra vigyázni. Nem tudod, a farkasok honnan akarnak rád rohanni, és téged felfalni. Megmondom neked, hogy mit ajánlott nekem Majláth vajda, hogy Erdélyországból adni fog. Tudniillik évenkint *háromszáz suhancgyereket*, és tízezer márka aranyat. Azért tehát, amint ezt a levelet látod, azonnal rohanj be Erdélybe egész hadi készülettel, és korrigáld meg őket. Amit ha megtettél, ki fogod mutatni, hogy tied a királyság." Aláírva: Szolimán padisah, török betűkkel.

De az aláírásnál még inkább hitelessé tette a levelet a szultán pecsétje.

Szolimán és János király között titkos egyetértés volt arra nézve, hogy ha egymásnak levelet küldenek, azt kívül is, belül is pecséttel látják el, oly módon, hogy a szultán levele kívül Zápolya pecsétnyomó gyűrűjével záratik le, mely a szultán birtokában van, belül pedig a név alá a szultán titkos pecsétje nyomatik, az ujján viselt gyűrű címerével. Megfordítva a királynál.

Mind a két titkos pecsétnyomónak a párját meg tudta szerezni Fráter György, a király pitvarnoka, Bozza Benke által, kimetszetve azokat Budai Balázs aranymíves praktikájával.

Ezzel a fortéllyal készíté el a költött levelet, aminek a szövegét a hű Memhet bég leveléből vette. Ezek *valósággal* a szultán szavai voltak, a *tartalom igaz* volt; csak az *írás* meg a pecsét volt *hamis*.

Az ilyen fortély hozzátartozott ama korszak diplomáciai apparátusához. (Vajon csak „ama" korszakéhoz tartozott?)

Ezzel a levéllel tért vissza Budára Horváth György. Martinuzzi védelme alatt járt, aki őt kétszáz huszárral kísérteté.

A király sírva fakadt, mikor ezt a levelet elolvasá.

– Ki hitte volna ezt az én kedves keresztfiamról?

A titkos pecsétek kétségtelen hitelességre vallottak; ez a levél a szultántól jött.

Most azután itt volt a gyors elhatározás ideje.

A király félretette a kesergést, s rögtön kiadta a rendeletet, hogy Petrovich temesi bán és Fráter György dandárai foglalják el az erdélyi szoros utakat. A hadsereg zöme pedig, mely Buda alatt volt összegyűjtve, ágyúkkal együtt, gyors iramban induljon Erdély felé. A fővezérséggel a király Török Bálintot ruházta fel.

Török Bálint azt mondta, hogy őneki Majláth István régi esküdt fegyvertársa, annálfogva ő az ellen nem hadakozhat.

Már erre Zápolya kifakadt.

– De már, édes barátom, Bálint! Kétszer csak megjárta ez a tréfa, hogy te nem hadakozhatsz az én ellenségemmel, mert az neked esküdt fegyvertársad; de már harmadszor ismételve kezd unalmas lenni ez a móka, hogy az ország főkapitánya válogat az ellenségben!

A király becsületbíróságot hívott össze; az döntse el, hogy lehet-e Török Bálintnak fegyvertársi esküje ellenére Majláth István ellen hadat vezetni.

A becsületbíróság, melyben volt két püspök: Martinuzzi és Eszéky, meg egy tábornok: Batthyány Orbán, azt az ítéletet mondta ki, hogy Török Bálint minden skrupulus nélkül vezetheti a király seregét a fegyvertársa, Majláth István ellen. – Erre aztán Törők Bálint elvállalta a fővezérséget.

Az egész erdélyi lázadás fegyveres elnyomása azonban egy csepp vérbe sem került; ami akként lesz érthetővé, hogy amint az erdélyi nemesurak neszét vették, hogy az összeesküvés kipattant, egyszerre szélnek ereszték a hadaikat, s jöttek nyargalvást hódolni a király elé; a székelyek éppen seregestül csatlakoztak Fráter György dandárához; a szászok pedig nagy hirtelen más zászlót tűztek a kopjanyélre, s követeket küldének a királyhoz, azzal a bölcs mentséggel, hogy nem akartak ők a király ellen fellázadni, hanem csak a barátra haragusznak, aki ellen százezer ökörnek a kiontott vére kiált, melyeket hadiadó örve alatt tőlük elegzekvált. A király börtönbe csukatta a követeket, s azután országgyűlést hirdetett Tordára, feleletre vonva a két vajdát, Majláthot és Balassát. Ezek azonban érezve ludas voltukat, nem jelentek meg az országgyűlés előtt, hanem bezárkózának Fogaras várába. Az országgyűlés aztán, kiderülvén a perduellio, mind a két vajdát halálra ítélte; de csak úgy, mint a nürnbergi törvény tartja: ha megfoghatják őket.

Ekkor aztán Török Bálint a királyi sereggel ostrom alá vette a két pártütő vajdát Fogaras várában. Jó szerencse, hogy Fogaras vára olyan messze esett Török Bálint ágyútelepeitől, hogy egymásnak se emberében, se marhájában kárt nem tehetének.

XLVIII. FEJEZET – Ünnep és gyász

Fél esztendeig eltartott ez a kedélyes várostrom. Tréfára vette azt minden ember: maga a király is. A feleségére most nem volt gondja, egyik szász városbul a másikba járhatott mulatni. Az egyetlen erőskezű embert, Fráter Györgyöt valami különös tréfára fogták. Azt már a verebek is csiripelték, hogy a szultán levele a királyhoz apokrif volt. Azért jó sikere volt; mert ennek következtében lett elnyomva az erdélyi lázadás; tehát János királynak nem lehetett ellene panasza. De ezt a szultán is megtudhatta, s ez, amilyen nagy úr, bizonyosan haragszik érte, hogy az ő nevében egy barát levelet írogat, s a gyűrűs címerpecsétjét is rányomja. – Sürgetős volt az évi adó és ajándékok elvitele Sztambulba. Ötvenezer aranymárka, tíz aranyserleg, száz ezüstbillikom. – A főurak Fráter Györgyöt küldeték ki János király által, hogy vigye el e kincseket Sztambulba. Előre nevettek rajta, hogy fogja a szultán rögtön a Jedikulába csukatni a barátot. – Fráter György azonban csak nem kezdett hozzá az utazáshoz.

Eközben az történt János királlyal, hogy szélhűdés érte. Csak a féloldalát legyinté: de ezáltal az egész arca eltorzult: a szája félre húzódott. Doktorokat hívatott, és kurzslóasszonyokat. Az utóbbiaknak a tanácsát követte.

Fráter György irigyei őt vádolják, hogy megmérgezte a királyt. Szerémi azt mondja, hogy Perényi Péter küldött egy olasz doktort Fráter Györgyhöz, aki gyógyszer helyett mérget adott a királynak; Tinódi pedig azt énekli, hogy Fráter György megmérgezett cseresnyékkel rontá meg a királyt. Oktondi mesék!

A királynak erőteljes életszervezete volt. Rendes életmód, hidegvíz-kúra javára lett volna, s ha valakinek érdekében állt János királyt életben tartani, úgy az Fráter György volt.

Ez első intése után a „sötét angyalnak”, a király nem is bocsátá el többé Fráter Györgyöt maga mellől. A sztambuli úttal, az ajándékszállítással Verbőczy kancellárt s Eszéky püspököt bízta meg, azok el is indulának.

Eközben a budai királyi vár istállóiban éjjel-nappal nyergelve valának a paripák. A király száz arany jutalmat ígért annak a csatlósnak, aki meghozza a jó hírt. Lóhalálában vágtatott a hírmondó a királyhoz e szóval: „A királyné szerencsésen fiat szült!” A nyomában érkező hírnök már azt is meghozta, hogy a királyfit megkeresztelték, az első szent király nevére, Istvánnak és nagyatjya nevére, Zsigmondnak.[9]

A királyt egyszerre csoda módon helyreállítá ez az örömhír. Karjából, lábából elmúlt a béna zsibbadás, az arca újra visszakapta rendes formáját, talpra állt: egész emberré lett.

[9]Bechetnél „Etienne” = István.

– Fiam van! Vajha megláthatnám mihamarább!

Erre az örömhírre nagy áldomásnak kellett következni. Az ostromló hadsereg bort kapott; az ágyúk háromszoros üdvlövéseket dörögtek. A király maga lóra ült, mintha semmi baja sem lett volna, s tanyárul tanyára ellovagolt a vigadozó hadcsapatokhoz. Megtekintette az ünnepi hadijátékokat, párviadalokat, azután pedig a vezérekkel és főurakkal együtt lakomához ült, s fogadta a felköszöntéseket. – Ekkor aztán halálos gutaütést kapott. A lakomaasztalnál rogyott össze.

Hát ez is szép halál! Az újszülött fiú fölötti örömben agyoninni magát.

A király érezé, hogy halála közel van, amint az asztalnál összeroskadt. Az ágyához hívatta az ország nagyjait.

– Ne hagyjátok el a feleségemet, a fiamat. Koronázzátok meg. Tegyétek királlyá énutánam. – Ez volt az első szava hozzájuk. Egészen eszméleténél volt. Papot, íródeákot hívatott, végrendeletét megíratá, s a szultánnak azt izené, hogy még haldokolva is az őiránta való hűségre gondol.

Majd Fráter Györgyhöz fordult.

– Te pedig, Utyessenovics György, akit én alacsony sorsbul legfőbb méltóságokra emeltelek, s mellőzve sok nagy nemzetségű, hatalmas, híres férfiakat, csaknem testvéremmé fogadtalak, légy nőmnek és kedves fiamnak gyámja, gondviselője.

Azután Petrovichot és Török Bálintot szólítá fel, hogy fiának gyámságát Fráter Györggyel osszák meg.

Még valamit beszélt ifjú nejéről; de a szava elakadt, tagjai megzsibbadtak, s még kilenc napig élt azután, mint félhalott; szótlanul: csak a szemei beszéltek még a főurakhoz. Végre azok is elhallgattak.

A holt király teteme fölött aztán Fráter György tartott egy lelkesült beszédet a főurakhoz, összetartásra, hazaszeretetre buzdítva őket. Beszédének megrázó hatása volt. Versenytársai mind kezeiket nyújták, fogadva, hogy hívek maradnak az elhunyt király özvegyéhez, csecsemő fiához.

Sok napig eltitkolák János király halálát. Holttestét viaszk közé burkolák, s vaskoporsóba helyezék el. És mindennap összegyűlének nála, mintha még élne, s vele együtt tanácskozának az ország jövendője felől.

A király halálát főképp azért kellett eltitkolni, hogy a Fogaras várában ostromolt vajdákat kiegyezésre lehessen bírni. Az ostromra nem lehetett többé gondolni; mert Budára kellett sietni az egész országtanácsnak. Majláthot tehát felszabadíták az ostrom alól, lovagi szavát véve, hogy lázadást nem kezd többé Magyarország kormánya ellen.

Erdély többi váraiba aztán elhelyezve a biztos hadcsapatokat, a királyi holttesttel és az ország kincseivel megkezdték a szomorú utazást Erdély szélétől Buda váráig. Nagy híre futamodott különösen a társzekerekre halmozott kincseknek, amiket Zápolya minden útjában magával hordott, mint szokták a barbár kori királyok.

Fráter György és Török Bálint kísérték fegyveres haddal a gyászvonatot; s ugyan jó volt a fegyverről gondoskodni. Útközben oláh és rác búcsújárók kezdtek csatlakozni hozzájuk. Egyszer aztán, a mély völgybe érve, eldobálták a búcsújárók a templomi zászlókat, s elővették a fejszét, handzsárt, megrohanták a kincses szekereket. Azonban Török Bálint lovasai szétkergették a rablóhadat. Olyan gyorsan utaztak, hogy mire Fels Lénárd, Ferdinánd vezére, útjokat akarta állni, már akkor el is temették Zápolyát Székesfehérvárott a királyok kriptájába, s Buda várát megszállották.

XLIX. FEJEZET – Fiatal anya

Egy huszonkét éves királyné és egy két hónapos csecsemő maradt Magyarország trónján.

A királyné maga is gyermek volt még: szép és okos; de mégiscsak gyönge asszony. A legtúlcsapongóbb költői képzelet nem találhat ki ennél visszásabb helyzetet, mint aminőt a sors szeszélye előteremtett: egy szétbomlott ország sorsát egy fiatal nő kezébe letenni, aki még alig két éve, hogy leánya lett a nemzetnek; aki senkivel nem rokon ez országban: még a nyelvüket sem érti; aki még az élet örömeit sem ismeri, nemhogy a rémeit ismerné; akinek még azt az időt sem engedték nyugodtan eltölteni, amit egy gyermekágyas asszonynak az egészsége végett ágyban fekve kell átpihenni; felköltötték, hogy öltse fel a gyászruhát, vegye karjára a gyermekét, vigye ki azt magával a Rákosra: mutassa fel ott az egybegyűlt rendeknek, s fogadja azoknak a riadó „vivát" kiáltását, akik gyermekét királynak választák, s őt magát ez ország régensnőjévé tették.

Verancsics püspök így ír a királynéról: „Fiatalsága, a gyász által emelt szépsége, ékes beszéde és nyájassága által mindenkit annyira elbájolt, hogy *»az erények és kegyelmek tárházának«* nevezteték."

A rákosi országgyűlés Fráter Györgyöt, Török Bálintot és Petrovich Pétert a kis király gondnokaivá s a királyné országtanácsosaivá nevezte ki, Fráter Györgynél hagyva meg a kincstárnokságot, Török Bálintnál az ország hadainak főkapitányságát, Petrovichnál a temesi bánságot.

Fráter György egy országkormányzói főméltóságot is tervezett, s ezt Perényinek szánta. Hogy a többi főurakat meg ne sértse, a szabácsi szandzsákot kérte fel, hogy kínálja meg ezzel Perényit, akivel benső barátságban volt; Bali basa szabadítá ki Perényit keserves török rabságából.

De Perényi már akkor nagy fordulást tett. Mikor meghallá János király halálának hírét, meghúzatta a harangokat, Te Deum-ot rendezett, ökröt süttetett, bort osztott a népnek: mintha valami nagy diadal volna. A Bali basa levelét pedig elküldé Ferdinándnak. (Ez később nagyon torkára forrott szegénynek!) Ferdinánd örömmel fogadta a visszatérő elpártolt főurat, s őt bízta meg a főkancellársággal s a Ferdinánd-párti magyar hadak főkapitányságával.

Másnap a rákosi országgyűlés után összegyűjték a budai polgárságot a Szent György téren, s felesketék a királyné és a kis király hűségére. János király ugyanezen évben ada ki azon rendeletét, mely a budavári polgárokat egyenkint és egyetemesen magyar nemesi rangra emeli.

Izabellának meg kellett érni azt, hogy az a Perényi, aki őt, mint János király násznagya, Krakkóbul idehozta, aki az egész úton, és még azután is, rajongó cavalier servant-ja volt, most ostromló hadsereget hoz ellene. Agyúkkal folytatja a courtoisie-ját.

Hát Majláth mit csinált? Az még hagyján, hogy amint Fogarasból kiszabadult, rögtön feltámasztotta az elpihent lázadást Erdélyben, s magát kikiáltatta Erdély fejedelmének: de menthetetlen az az árulkodása, amit egy védtelen nő és egy csecsemő ellenében elkövetett. Sztambulba küldött követe által azt a hírt terjeszteté el, hogy Izabella gyermeke nem valódi szülötte a királyi párnak. Az csak afféle „zabigyerek", akit az útfélen szedtek fel, s most kiadják királyfinak.

A szultán ennek a híresztelésnek a kiderítésére nem sajnálta felküldeni Budára Rusztán béget, a csausz agát, hogy saját szemeivel győződjék meg az igazságról.

Fráter György, megértve Rusztán bég küldetését, odavezette őt az ifjú özvegy királyné elé.

Izabella fekete bársony gyászruhájában, trónusán ülve fogadta a török követet. Ölében tartá kisfiát, István Zsigmondot, aki már hat hónapos ember volt, s négy hónapos király.

Ruszlán bég üdvözlő szavaira a királyné válaszolt, s azalatt, míg a tolmács ide és oda átfordítá a beszédeket, a kis király rákezdte a követelő sírást.

És ekkor a bájos királyi özvegy, nem gondolva az országnagyok jelenlétével, kikapcsolá keblén a ruháját, s szemérmes anyai gondossággal megkínálá a gyermekét az élet kútforrásával.

Énnél a bűbájos jelenetnél Rusztán bég, amilyen hosszú volt, úgy vágta magát arcra, a királyné lábaihoz, s a kisgyermek meztelen lábacskáit összecsókolva, fogadá a prófétára, hogy pártfogója fog lenni teljes életében.

A szoptató királyné diadalmaskodott a diplomaták minden ravasz fondorkodásai felett. A szultán arany süvegecskét, arany almát és arany buzogányt küldött a csecsemő királynak, s biztosítá nagyúri oltalma felől.

A bécsiek nem voltak ilyen érzelgősek. Rögtön megindítának egy erős hadat Fels Lénárd és Perényi vezetése alatt az özvegy királyné és a csecsemője ellen. Elfoglalták könnyűszerrel Visegrádot, Vácot, Pestet, Székesfehérvár önként kapitulált Perényinek (nostras volt!), és megszállták Buda várát.

Török Bálint állt velük szemben.

Könyv nélkül lehet tudni a többit.

Török Bálintnak Perényi Péter régi esküdt fegyvertársa volt. Azzal csak nem verekedhetett.

Ámde voltak a bécsi hadseregben németek is. S ezek szorgalmasan portyáztak szerteszéjjel a budavidéki falvakban zsákmány után. Török Bálint huszárjai aztán megtették azt a barátságot, hogy amidőn Fels Lénárd labancai prédával megrakottan jöttek visszafelé a táborba, lesből kirohantak rájuk, jól elpáholták őket, s a vett zsákmányt elvették tőlük.

Ez pedig a Perényi alatt levő magyar vitézeknek nagy gyönyörűségére szolgált. Még ők kiabálták jobban a Török Bálint huszárjainak: „Üsd! Nem apád!"

Ezen aztán a Fels Lénárd labancai meg a Perényi magyarjai olyan szépen összeveszték egymás között, hogy a szép római fürdők völgyében valóságos csata fejlődött ki a Ferdinánd-párti magyar és német ezredek között. A két fővezér, Fels és Perényi személyesen siettek a veszedelmes civakodás lecsillapítására; de biz az ő katonáik nem hajtottak a vezéreik szavára. Fels Lénárd kapott egy kopjadöfést a tomporába, Perényit pedig úgy üték nyakszirten egy nagy kővel, hogy felbukott. Utoljára a Dunán álló hajóhadról kellett elő-

hozni a spanyol muskétásokat és dalmata naszádosokat, akik egypárszor közé durrantván a puskáikkal a német-magyar viaskodó hadnak, azokat szépen kibékíték egymással.

A budai várban nagyot nevettek ezen, hogy az ellenség hogy öldökli magamagát, három részre válva, s Izabella királyné is ezen tréfás bevezetés után kezdett gusztust kapni a háborúhoz.

Hiszen ha mindig ily mulatságosan végződnék.

Ferdinánd király azonban gyorsan futtatá Andronicus Tranquillust, hajdan Gritti titkárát, Sztambulba: „Repülj! Rohanj! Itt az ideje a nagyúrnak bejelenteni, hogy Magyarországon nincs már több király, csak Ferdinánd."

A szultán azonban nagyon rosszul fogadta ezt az üzenetet.

– Mit nekem a nagyváradi békekötés? – felelé Laszkónak. – A te urad és János király tudtom nélkül szerződtek. Magyarország és a korona nem Jánosé, hanem az enyim: ő csak az én hűbéresem volt. Ha nem tetszik a magyaroknak, hogy általam megerősített királyuk legyen, akkor majd adok nekik basát helytartónak, csinálok az országukból szandzsákságot, mint Boszniából, s Budából lesz török város, Szent Zsigmond templomából ozmán mecset, a saját törvényeik helyett megkapják a Khalilt. A te királyodnak pedig mondd meg, hogy amidőn ő Buda várát hadsereggel megtámadta, az én országomat támadta meg, s ezért én őt meg fogom fenyíteni, csak azt várom, hogy a télvíz ideje elmúljon.

S midőn még egyszer visszatért Laszkó, nagy ajándékokkal, színe elé sem bocsátá a szultán; hanem bezáratta a Jedikulába. E nevezetes alakja a történelemnek ott is végezte be nyughatatlan életét. Ugyanekkor a szultán maga elé hívatta Izabella követeit, Verbőczyt és Eszékyt, s a dívántanács előtt biztosítá őket, hogy János király fiát teljes erejével meg fogja tartani a magyar trónon, s küldött neki zöld erszénybe kötött megerősítő okmányt, arannyal átszőtt ruhát, arany paizst és kardot.

Ennek a helyzetnek a tökéletes felfogása képezi a megoldását Fráter György rejtélyes politikájának. Ezt nem ismerték se Ferdinánd tanácsadói, se a magyar főurak, se az európai fejedelmek; még Zsigmond lengyel király sem, ki két követet is küldött leányához, Kravkovszkyt és Gorkát, akik Izabellát rábeszéljék, hogy mondjon le fia nevében a koronáról, adja át Ferdinándnak Buda várát, s kárpótlásul fogadja el Ferdinánd ajánlatát, a szepesi hercegséget, özvegyi tartást, nagy pénzbeli évdíjat, s a fia részére (a bölcsőben) Ferdinándnak egy leányát (a pólyában) feleségül. E kecsegtető ajánlatokat Bécs legdaliásabb lovagja, Salm Frigyes, adta elé behízelgő szóval az ifjú özvegynek. S Izabella bizony hajlandó lett volna kezet adni rá. Egy fiatal asszonynak többet ér egy vidám farsang egy szomorú háborúnál. De Fráter György szüntelen az oldala mellett állt, s visszautasítá a deli lovagot.

– Mondd meg az uradnak, hogy a királyné nem vesztette el az eszét, hogy a nyomorult szepesi hercegségért elcserélje a magyar királyságot.

A kedélyes háborúskodás tehát csak tovább folyt.

A közös táborbeli magyar és német harcosok összeverekedése után Fels Lénárd beérte azzal, hogy körülzárta Buda várát, azt hitte, majd éhséggel kényszeríti feladásra.

Egy délután a Ferdinánd-párti táborból Bánffy Boldizsár, magyar kapitány egy portyázó csapattal a fehérvári kapuig hatolt, ahol a bástyafokon álló Török Bálint ráismert. „Adjon Isten, fogadj Isten" szót váltottak egymással.

– No, hát gyere fel hozzánk egy pohár borra! – kiálta alá Török Bálint.

– Fel is megyek, ha paroládat adod, hogy visszabocsátasz.

A fővezér kinyittatá a kaput, s bebocsátá a hajdani jó cimborát a várba kíséretestül.

Odabenn azután nagy disznótort készíttetett a számukra. Oda került Fráter György is, s karon fogva a kedélyes ellenséget, körülhordozá őt a bástyákon, megmutogatta neki hűségesen az új védműveket, melyeket olasz fortifikátor készített; az öreg ágyúkat, a golyópiramidokat, a spanyol lovasokat és lábhorgokat, a boltozatos lőportárakat, tele robbanószerrel; azután körülhordta a rengeteg nagy bástyapincékben, amelyek színig voltak rakva liszteszsákokkal, másokban szalonna garmadákban, zsiradék vendelyben, füstölt hús és kolbász füzérszámra, kétszersült kenyerek, tarhonya és perec hombárokban, hagyma halomszámra, s óriási hordókban a betaposott káposzta. Hát még azután a borospincék, egész hosszú sorával a százakós hordóknak. Azokat sorba kóstolták. Azonkívül voltak a só- és fűszerraktárakban. A bástyák mentében a tulokistállók és disznóólak, tele barommal. Majd a vízművet is megmutatta neki, melyen taposómalommal hajtják fel a vizet a Dunából föld alatti úton. El vannak itt látva egész esztendőre, még azon is túl. S a várbeli katonaság között nagy a rend, felvigyázat; maga a polgárság mind fegyverbe öltözött, s a kapuját strázsálja.

Bánffy Boldizsár tele lett bámulattal, még jobban tele budai veres borral, s mikor késő este, a vidám dáridó után csapatostul nagy dalszóval visszakerült a maga táborába, vége-hossza nem volt a csodának, amit a várban járt vitézek a táborbelieknek elmeséltek a nagy készületről odafenn. Másnap már az egész tábor zajongott, kiabált, hogy nem ők éheztetik ki a várbelieket, hanem azok őket. Fels Lénárd elkergette a táborból Bánffyt egész csapatjával együtt. De már későn volt; az egész seregét megrontotta a hír, hogy Budavár bevehetetlen. A labancok kurta ruhájukban fáztak; nyakukba hullott az őszi eső, tele voltak az ispotályok, úgyhogy Fels tábornok kénytelen volt az ostromzárt abbahagyni, s egész seregével téli szállásokra oszolni. Fráter György ezúttal visszaverte az ostromot – nem tűzokádó, csak borstörő mozsarakkal, palackdugókkal és hurkatöltőkkel.

Fels Lénárd csupán Pestet hagyta megszállva cseh és spanyol ezredekkel, s a Ferdinándhoz pártolt királynaszádosokkal, meg a magyar huszárokkal.

L. FEJEZET – Buda ostroma

A magyaroknak tehát ez esztendőben a fővárosuk egyik felében is, a másikban is más-más királyuk volt. Buda István Zsigmondé volt, Pest Ferdinándé.

Pest abban az időben *(La petite ville*, ahogy Bechet nevezi) városnak nem számított, de erősszégszámba ment. Félkör alakban fogta körül egy lőréses bástyafal, melynek kapui fölött hatalmas tornyok emelkedtek; ilyen volt a hatvani kapu, azzal szemben a török temető, a mostani Nemzeti Színház helyén; a körbástya két végpontját pedig terjedelmes bástyaköröndök zárták be a Duna-parton. Ezeknek egyikében még e század elején a vándor magyar színészek tarták előadásaikat. A városban elfért négyezer harcos. S azonkívül volt hozzáragasztva a külön kőfallal elzárt zsidóváros, mely szintén védelmezhető állapotban volt tartva. Az akkori pesti zsidók harcias indulatú népek voltak, s falaikat a végső körömszakadtáig védelmezték. Jól tudták, hogy akármilyen ellenség foglalja el a várost, az okvetlenül őrajtuk tölti ki a bosszúját.

Török Bálint megkísérté Fels Lénárd elvonulta után Pestet visszafoglalni. Segítségére jöttek a boszniai, belgrádi és szilisztriai basák a seregeikkel. Vácot hamar el is foglalták; de amint Pest város sáncait meglátták, azt mondták, hogy ők lóháton falra nem tudnak mászni, ami gyalogságot pedig magukkal hoztak, azt a pesti várparancsnok, a derék spanyol Fotiszkusz lovag, véres fejekkel utasítá vissza. Amire aztán a török basák azt mondták, hogy ez gorombaság! Ők nem azért jöttek ide, hogy a fejeiket beveressék; s megfordultak, visszamentek. Ekkor aztán a pesti magyar huszárok, Nyáry Ferenc és Horváth Bertalan kapitányaik alatt, utánuk eredének, s az utóhadaikat lekaszabolták.

– Így nem jutunk dűlőre! – mondá Fráter György Török Bálintnak. – A határszéli török had mind martalóc, gyülevész. Meg kell próbálnunk, hogy van-e még Magyarországon fegyverfogható ember, aki *jó pénzért* fegyverbe öltözik!

Arról már régen letett, hogy a magyarságáért, lelkesedésből fegyvert fogjon a magyar! Ott vannak azok már mind a mohácsi mezőn eltemetve! Kik így éreztek vala.

Török Bálint tehát a lovasdandárával nekiindult Tolnának, Somogynak sereget gyűjteni. Kapott rá pénzt Fráter Györgytől eleget. Össze is hozott valami kétezer embert.

Fráter György pedig ezalatt szintén felgyűjtötte a hűséges bihari, hajdúsági vitézeit, akik soha, amíg a világ éjjelből és nappalból áll, más zászló, mint a magyar alatt nem harcoltak. Azokkal rakta meg Buda várát.

A hadi készülődések alatt készséggel ráállott a lengyel követek tanácsára, hogy küldjön a királyné követet Bécsbe Ferdinándhoz, békeajánlattal. A csak nemrég áttért Bebek Imrét bízták meg e feladattal.

Bebek Imre túlment az utasításon, melyet a királyné adott neki; úgy látszik, hogy azt is előadta Ferdinánd király előtt, amit Mineróna kisasszony bízott rá. Hogy a királyné kész volna minden órában átadni Buda várát és a koronát Ferdinándnak, de a barát nem engedi.

A barát zsarnoki önkénnyel kényszeríti a királynét az ellenállásra. Szigorúan bánik vele. Háztartását szűkre fogta, udvari személyzetéből mindazokat elbocsátá, akiket fölöslegeseknek tartott; a pénzt csak a katonáknak osztja. A királyné gyakran sír miatta.

– Hát mi a királynénak ez a barát? – mondák a bécsi állambölcsek. – Ha nem tetszik neki, vettesse fogságra, üttesse le a fejét, s azzal vége lesz az egész nehéz állapotnak.

Ezt a jó tanácsot bevette Bebek Imre, s ígéretet tett Bécsben, hogy rövid időn végre is fogja hajtani.

Mikor aztán Bebek Imre Budára visszatért, az összes országtanács beleegyezett, hogy a barátot eleméssszék. Másnapra a királyné termében tanácsot hirdettek, melyre hivatalos volt Verbőczy és Petrovich is, Fráter György legnagyobb irigyei. Azokkal is megértették a beavatottak, hogy már csak legjobb lesz így. A barátot félretenni az útból, s aztán Ferdinánddal megegyezni. Kinek-kinek előkelő hivatalokat ád az új király, pénz is jut elég. A tanácsban, ha a barát beleegyez a békekötésbe, úgy neki is kijár a jutalom, de ha ellenkezni fog, Bebek Imre egy csengetésére berohannak az ajtónállók, megkötözik, s mindjárt a palota küszöbén levágják a fejét.

Ez szép, barátságos közmegegyezéssel el lett határozva.

Nagy lett azután a meglepetésük a főuraknak, mikor Fráter György az országtanácsba megérkezett.

A szokásos fehér barátcsuhája helyett zöld bársonykantus volt rajta, és afölött kék zománcú pikkelypáncél, oldalára kötve hatalmas kétélű pallosa. Egy pillanatra nyitva hagyta maga után az ajtót, láthatták a főurak, hogy a külső terem a barát páncélos katonáival van tele.

Fráter György elfoglalá az ülését az első helyen ülő királyné mellett. Túloldalon ült Petrovich, átellenben a lengyel követek.

A királyné, megnyitván a tanácsülést, felszólítá Bebek Imrét, hogy adja elő, miket végzett Bécsben Ferdinánd királlyal.

A tanácskozás latin nyelven folyt, azon a magyarral, lengyellel, horváttal kevert, semmi grammatikai szabályt nem ismerő diákságon, melyet Szerémi naplójában megörökített, s melyen ez a három nemzet megértette egymást: ez volt a hajdani *volapük.* Kivételt csak Fráter György és Verbőczy képeztek, akik a klasszikus római nyelvet használták.

A válasz meghallgatása után Fráter György szólalt fel.

Mindent helyeselt. A békekötést, Buda és a korona átadását. De végül egyet kérdezett Bebektől.

– Hát afelől mit izent Ferdinánd király, hogy ha mi átadjuk neki Buda várát, akkor Szolimán szultán nem fogja-e őt amiatt nagy hadsereggel megtámadni?

Bebek Imre ötölt-hatolt, hogy erről bizony semmi bizonyosat nem hallott.

– No, hát én hallottam. Most érkezett vissza Drinápolyból Bozza Benke követünk, hírül hozva, hogy Szolimán megindult százezernyi derék haddal Magyarországra, azzal a céllal, hogy ha Budát más király kezében találja, mint akit ő helyezett be, Budából török fővárost, Magyarországból török szandzsákságot fog csinálni. Urak, országtanácsosok, szólaljatok fel: tudtok-e ez ellen valami segítséget?

Mélységes hallgatás követte a barát felszólítását.

– Újból kérdezlek benneteket, kinek van elég erős szíve magára vállalni az ország sorsát, s kezébe venni a kardot azzal a szándékkal, hogy Ferdinánd király zászlói alatt, meg fog mérkőzni Szolimán szultán derék seregével?

Újból nagy hallgatás.

– Ti engem azzal vádoltok ország-világ előtt, elvádoltatok a szentséges római pápa előtt is, hogy én akadályozom meg Magyarországnak egy keresztény király alatti egyesülését. Én megírtam őszentségének is, ahogy tielőttetek is elmondom: hogy semmit jobban nem óhajtok, mint hogy hazámnak ily egyesülése valaha lehetővé legyen. De elébb segítsenek nekünk ebben a keresztény hatalmasságok. Mert ha ők nem segítenek, Magyarország a török birodalom rabtartományává lesz. Most még van egy gyenge pókfonál, mely e balsorstul visszatartja: egy csecsemő királynak a nemzet választásából eredő joga; akit a szultán királynak megerősített. Ha ezt a fonalat elszakítjuk, hazánk elveszett. Tartsa föl a kezét, aki elég merész azt állítani, hogy ő meg tudja akadályozni e végveszedelmet! Szóljon a királyné: akarja-e eltépni ezt a vékony pókfonalat, mely őt és gyermekét ez országhoz köti, hogy aztán hadd rohanjon ez ország a maga örvényébe, míg ő maga elmenekül belőle.

– Nem akarom! – kiáltá közbe a királyné.

Fráter György e szónál tiszteletteljesen állt föl a helyéről, s hódolattal hajtá meg magát a királyné előtt, s azontúl állva beszélt. – Ki akarja hát ezt? – E szónál önkéntelenül a kardmarkolatára ütött.

– Ha kegyelmed, püspök uram, a kardjára üt, akkor *szóval nem* lehet választ adni – monda Bebek Imre.

– Kegyelmednek, főispán uram, majd később felelek. Várjon sorára. Elébb a lengyel követ urakkal kell tisztába jönnünk. Kegyelmetek, nemes uraim, hozták a tanácsot a királynénak Krakkóbul, hogy mondjon le fia nevében az országlásrul, s adja át Budát és a koronát a római királynak. Van-e kegyelmeteknek felhatalmazása őfelsége Zsigmond király által, megbízatása a palatinus és a lengyel országgyűlés részéről, hogy ha a lemondás következtében a török császár Magyarországot hadjárattal támadja meg: Lengyelország egész hadi erejével segítségünkre fog sietni? – Mert ha efelől bizonyossá tesznek bennünket, semmi tétovázás nem lesz többé: a vitéz lengyel nemzettel vállat vállnak vetve, szembe merünk szállni az ozmán hatalommal.

Erre azonnal válaszolt Kravkovszky püspök.

– Ilyen meghatalmazás nekünk nem adatott, s ilyen segítséggel mi kegyelmeteket nem is biztathatjuk: miután maga Lengyelország is évi adófizetéssel váltja meg magát a törökök ellenségeskedése alól.

– Akkor e szóm és mondásom kegyelmetekhez. Ha minket Lengyelország haderejével támogatni nem szándékoznak: akkor ugyan rövidítsék meg a látogatásukat Buda várában; ne avatkozzanak Magyarország ügyeibe, ne csélcsapjanak a királyi palotában, hanem ugyan igekezzenek egy óra alatt innen kijutni: nehogy a hajdúk meghajigálják kegyelmeteket.

A követ urak ezt nem mondatták maguknak kétszer. Sietve fölkelének, s búcsúzatlan távozának.

Ekkor aztán Bebek Imréhez fordult Fráter György.

– Főispán uram, az imént e szót ejté: ha a püspök kardjára üt, akkor szóval nem lehet neki felelni. Én itt most nem püspök vagyok, hanem a király gyámatyja. Kegyelmed,

főispán uram, a bécsi tanácsurak előtt elmondva azt, ami igaz, hogy a királyné hajlandó a koronáról lemondásra: azt is előadta, hogy ennek egyedül ez az én ősz fejem áll útjában, és aztán magára vállalta, hogy ezt az akadályt el fogja hárítani. No, hát idehoztam ezt az ősz fejemet, megkaphatja kegyelmed. Gondolom, hogy nem orgyilkosok módjára vállalta el ennek megszerzését; hanem ahogy igaz nemesember szokta az olyan fejet leütni a helyéről, amely neki nem tetszik. No, hát ki azzal a karddal, s váltsa be kegyelmed, amit Bécsben ígért. Ne tudja most azt, hogy püspök vagyok: nincs rajtam se casula, se infula. Nemesember vagyok, mint kegyelmed: gróf Utyessenovics György a nevem! Több töröknek gázoltam a fejére, mint ahánynak kegyelmed hátat adott. Ítéljen az Isten közöttünk, melyikünk szereti a hazáját jobban!

S ezzel kirántota a kardját.

Erre aztán Bebek is kihúzta a kardját.

De a királyné egy hősnő bátorságával lépett közéjük, s felcsattanó szóval kiálta Bebekre.

– Parancsolom kegyelmednek, hogy bocsássa hüvelybe a kardját! És kegyelmed is, gróf Utyessenovics György! – Ez tanácsterem, nem *ordália.* – Kegyelmed, követ úr, túlhaladt az utasításokon, amelyeket tőlem kapott. Soha és semmiképpen nem kapta kegyelmed éntőlem azt a tanácsot, hogy fiamnak gyámja, Fráter György élete ellen alkudozzék! Maradt volna szigorúan az utasításaim mellett!

A tanácsurak lehúzták a fejeiket, tenyerükbe támaszták az arcukat. Bebek Imre nagy morogva dugta hüvelybe a kardját. Hol leült, hol felállt: aszerint, amint a királynő trónja mögött álló Mineróna hercegnő szemjátéka biztatá. Végre Mineróna hercegnő félrefordítá a fejét, s az arany hajtűjével kezdé el a fogát piszkálni. Ekkor aztán Bebek Imre durcásan leveté magát a székre, s félkönyökére vágta a nyírott fejét. Neki nem egyenesen a királyné mondta azt, hogy a barátot el kell pusztítani: de Mineróna hozta izenetül.

Fráter György úgy tett, mint aki ez arcjátékokbul nem vesz észre semmit. Térdét meghajtva csókolt kezet a királynénak.

– Fölséges asszonyom. E királyi szavakban nagyobb elégtétel van nekem adva minden vérhullatásnál. Szolgáljon minden csepp vérem fölségednek és fiának javára.

Azzal Bebekhez fordult.

– És most, Bebek Imre főispán uram, tisztán és világosan megértve a dolgot, menjen vissza kegyelmed azonnal Bécsbe, s mondja meg a római királynak, őfelségének: hogy Izabella királyné igenis kész lemondani a koronáról, és Fráter György nem áll e lemondásnak útjában. Adja két kézzel a koronát, hajol két térddel hódolva Ferdinánd királynak – ámde jöjjön Ferdinánd a koronáért olyan hatalommal, mely az országot Szolimán ellen képes diadallal megvédeni.

Ebben a határozatban az egész országtanács megnyugodott. Mindenkinek könnyebb lett a keble a magas Tátra hegyével. Még maga Bebek is finta mosolyra fanyalodott arccal járult Fráter György elé, s magyarázni kezdé, hogy így volt, meg amúgy volt: nem egészen úgy volt, ahogy ő hallá. (A Csontfülű!)

Mikor a királyné elbocsátá az országtanácsot, egy intésével ott marasztá Fráter Györgyöt.

Csak hárman maradtak Minerónával.

– Van kegyelmednek valami indulatja ellenem? – kérdezé a baráttól, engesztelő, lágy hangon.

– Csak egy van, az örök hódolat. Én fölséged nevét attul a perctül fogva, amelyben a szent keresztséget feladtam, mindennap kétszer imáimba foglalám. Én fölségednek mindenkor könnyeket okoztam. Akkor is sírt, amikor megkereszteltem. Sírt, mikor a király nevében eljegyzém, sírt, midőn az oltár előtt vele összekötöttem, sírt, mikor a koronát vállára tettem. Hogyne sírna most, midőn e koronával együtt egész ország szerencsétlen sorsa nyomja vállát, s asszonyi voltából csak az özvegyi fátyolt hordja fején. De az elmúlt könnyek mind üdvére váltak, adja Isten, hogy a mostaniak s az ezutániak is arra váljanak. Mert jön még több könnyhullatás is. Jönnek rémes napok, melyek még a férfiszívet is megreszkettetik. Ha ezen balsors adta napok valamelyikén felségednek szívén erőt találna venni az az érzés, hogy jobban szeresse a síró *csecsenőt*, mint a *királyfit*, s inkább akar *boldog anya* lenni, mint *boldogtalan királyné*:… akkor az én rideg, érzéketlen kőszívem ne álljon útjában. – Tudja meg fölséged, hogy a Szent János templomából a kriptán keresztül a régi német barátok temetőjébe lehet jutni. Én ezt a kis tért, melyet már a barátok is kertnek használtak, most még inkább kibővíttettem, hozzáfoglalva a bástyák közeit, s azokat is veteményeskertté, baromfiudvarrá alakíttattam át. Ha Buda várát az ellenség ostrom alá találja venni, fölséged, asszonycselédeivel együtt ebben a kis kertben mindennapi üdülőhelyet talál. A bástyafalak és a templom azt három oldalrul megvédik: csak keletnek van nyitva.

– Köszönöm e gyöngéd gondoskodást – monda a királyné, kezét nyújtva a barátnak.

– Többet akarok mondani. Ezen kertnek van egy kis ajtaja, mely a keleti vároldalra nyílik. Ennek az ajtónak a létezéséről csak a legrégebben itt lakó polgároknak van tudomása. Azt senki sem őrzi. – Ha tehát egy keserű órában le találná győzni a királynét az anya: ha fölséged nem bírná tovább a küzdelmet a rámért iszonyatokkal: íme, átadom felségednek ezt a kulcsot. Ez annak a kertajtónak a kulcsa. Fölséged észrevétlenül elhagyhatja ezt a várat, amikor akarja. Nem őrzi nyomait a hétfejű sárkány, az átkozott barát. Itthagyhat bennünket, viheti gyermekét magával, s a pókfonál szakadtával engedheti Magyarországot gördülni a lejtőn lefelé, míg össze nem törik.

Ismét csak könnyekre fakasztá a királynét: ez volt az ő sorsa.

Izabella visszautasítá a rejtett ajtó kulcsát.

Ahelyett átsietett a gyermeke szobájába, s azt kiemelve a bölcsőbül, odahozta Fráter György elé.

– Ugye? Együtt maradunk? – mondá a királyné, odatartva a kis királyt a barát elé. És a gyermek mind a két kezével belekapaszkodott annak a szürke szakállába: úgy tépte, cibálta; alig akarta kiereszteni a két kicsiny ökléből.

Oh, milyen jólesett Fráter Györgynek ez a legmagasabb királyi *válasz*.

Azt a titkos ajtó kulcsát odadugta a gyermek pólyáiba. A királyné nem vette azt észre.

De észrevette Mineróna hercegnő. Odalépett a királynéhoz, s kivette a kezéből a csecsemőt, s azután a pólyában megtalált kulcsot ügyesen a hosszú ruhaujjába *pratálta*.

Fráter György azonban eléje állt a gyermekkel együtt távozni akaró hercegnőnek.

– Mineróna hercegnő! Nekünk egymással nagy leszámolásunk lesz. Kegyelmednek énnálam sok van a rovásán. S a papok bosszúállók. Én a hercegnőnek irgalmatlan megtorlással fogok megfizetni. – Én Mineróna hercegnőnek *férjet szerzek*.

Erre mind a két hölgy nevetésre fogta a dolgot.

– Hol van hát! – veté oda félvállán keresztül Mineróna kisasszony.

– Pedig amit Fráter György megígér, azt meg is tartja.

S bár hamarább férjhez adta volna ezt a cselszövő fehércselédet; sok veszdelemnek elejét vette volna.

Izabella újabb békeajánlatára Ferdinánd azzal felelt, hogy egy tehetős nagy sereget útnak indított Buda elfoglalására. Németek, csehek, morvák, spanyolok és magyarok adták ki a seregszámot, mely huszonötezerre ment. Száznál több tábori ágyút hoztak magukkal, s harminchat nagy öblű faltörő csatakígyót és tüzes golyókat szóró tarackokat. Ugyan el voltak látva minden ostromszerrel.

Ezzel a nagy haderővel szemben a budaiaknak nem volt több fegyveres katonájuk kétezernégyszáznál. Török Bálint a maga dandárával kinn rekedt. Mire Baranyából előkerült volna, már akkor a budai hegyeket megszállta Perényi Péter és Serédy Gáspár, Révay a magyar huszársággal, s ezek mind a hárman régi, kedves fegyvertársak levén: ellenük Török Bálintnak nem illett hadkozni.

Eszerint egészen Fráter Györgyre maradt Budavár védelme. Neki kellett most bebizonyítani, hogy mit tud a várostromló pattantyús mesterséggel szemben kifundálni.

Az öreg Roggendorf volt újból az ellenfele: akit már egyszer olyan nagy kudarccal kergetett el Buda alól.

Ezúttal Roggendorf a Gellérthegyről kezdé el az ágyúztatást egyenesen a királyi palota ellen, mely azzal szembe esik. Fráter György odaizent a generálisnak: „Oh, te bolond fejű vénember! Hát megint eljöttél abba az árokba, amibe már egyszer beleestél? Ugyan ne ijesztgesd a szegény asszonyokat a puffogatásoddal: eléggé meg vannak azok már rémülve anélkül is. Ne töltesd meg olyan nagyon az ágyúidat; mert bizony még *elvetél az emse.*"

Ezalatt Fráter György nyilván azt értette, hogy *elreped a túltöltött öreg ágyú:* amit ellenben a históriikusok, *Jovius* után, szó szerint vettek, s komolyan megróttak.

Ekkor aztán Roggendorf úgy megharagudott, hogy egy vasbuzogánnyal fenyegeté meg Fráter Györgyöt, s menten lehozatva az ágyúit a Gellérthegyről, minden nehéz ütege a Kálvária-hegy aljában levő zsidó temetőben állíttatott fel, s onnan löveté a várfalakat.

Ekkor aztán azt izente neki Fráter György.

– Visszavonom az ítéletemet; most már látom, hogy helyes eszű ember vagy: kikerested magadnak a legjobb neked való helyet: a temetőt.

Roggendorf azonban nem érté a tréfát. Ferdinánd király által meg volt neki hagyva, hogy minden véráldozattal siessen Buda várát ostrom útján bevenni, mielőtt Szolimán a Dunán átkel a török sereggel, hogy akkor egy bevégzett ügyet találjon maga előtt: Budapestet erős haddal megszállva, Izabellát, István Zsigmondot, a szent koronát Ferdinánd hatalmában: az egész magyar nemzetet egy király alatt egyesülve. Ezért Buda elfoglalásának a legnagyobb politikai eredménye lett volna, mely Európa minden keresztény fejedelmét Ferdinánd védelmére kényszeríté lészen.

S az ostromágyúk roppant nagy rést törtek már a bástyafalon, éppen a királyi várkert alatt. Mikor a cseresnyefák májusban virágozni kezdtek, akkor kezdé el Roggendorf a faltörést, s a cseresnyék érni kezdtek a királyi kertben, mikor a ledöntött falakon át rohamra indítá a legjobb ezredeit: jó korán hajnalban. A rés ostromára Pest vitéz parancsnoka, a

hős spanyol Fotiszkusz lőn rendelve: a zsidóváros felől ugyanakkor Perényinek kellett a naszádosokat lábtókon a sáncra feljuttatni.

A roham kezdetén Fráter György felölté a messze virító zöld kantusát, ragyogó páncélját, felköté a hajdani fejvágó jó kardját. A két apródját pedig kiküldé a királyi kertbe:

– Menjetek, fiaim cseresnyét szedni a királyné asztalára. Ha golyókat hallotok fütyülni a fületek körül, higgyétek azt, hogy sárgarigó, seregély fütyül az ágak közt.

S ezzel a fegyveres had élére állva, sietett a résen felnyomuló hadoszlop elé.

Fotiszkusz a spanyol vitézek élén vakmerően nyomult fölfelé a tört résen: ámbár azt éjszaka Fráter György hirtelen emelt új fallal eltorlaszoltatá; de a spanyolok a falakra is felhágtak, s a Szent János templomáig hatolva, egy emeletes házat elfoglaltak. Ekkor jött elé Fráter György a hajdúival. Azok aztán megmutatták, hogy mi lakik a magyarban, ha egyszer *kihozzák a házából.* A spanyolokat leölték, a kitűzött zászlójukat elvették; a segítségükre siető német ezredeket maguk a budai polgárok golyózáporral és kövekkel fogadták; még az asszonyok is köveket hajigáltak, s forró szurkot öntögettek az ostromlók fejére. Elkeseredett, vérengző harc után nyolcszáz halottat hagytak a vitatott résen az ostromlók, s teljes kudarccal vonultak vissza a pallizádjaik mögé.

S e viadallal egy időben a Pest felőli oldalon Perényi naszádosai, kik már az Országnemzetség házáig hatoltak előre, Batthyány Orbán által hanyatt-homlok verettek le a falakról; maga a vezérük, Záray Jeromos halálos sebekkel tetézve vitetett el katonái által.

Az ostrom minden ponton vissza lett verve: fényes diadallal.

A királyné az egész harc alatt palotája földszinti pitvarában rejtőzött, félénk udvarhölgyei s még félénkebb udvaroncai által környezve. Egyik jobban jajveszékelt, mint a másik. Az ádáz rohamordítás, a haldoklók jajszava kórusban, a puskaropogás, ágyúdörgés, a félrevert harangok kongása keresztültört az ablakon, s reszketésbe hozta az üvegfestményű szentképeket. Imádkozni kellett volna! De kihez? És miért? Allahhoz vagy Jehovához? Ki a jó barát? Ki az ellenség?

A királyné kisgyermekét tartá ölében, ki anyja emlőin elaludt, gömbölyű szájában az utolsó csepp tejjel.

Egyszer aztán elcsendesült az ádáz kiabálás, fegyverzörej, puskaropogás: a tornyokban a harangok elkezdtek ünnepre kongani. Azután másnemű zsongás támadt: asszonyi és gyermeki hangok elegy kiáltozása, mely közül komoly dobverés és tárogatósípok hangja tört keresztül. A győzelmes had közelített a Szent György tér felől a királyi vár felé.

A kíváncsiság hatalmasabb a félelemnél. A királyné és udvara felsietett az emeletre, s onnan kandikált ki a függönyök mögül. Izabella látta megtérni a harcból végzethősét. Nem volt az vénember, egy nibelungi hős volt, füstlepte, izzadt arca olyan volt, mintha vasból volna öntve. Egyik kezében véres kardja, másikban az elfoglalt spanyol zászló, a kettős földtekével, s e büszke felirattal: „Unus non sufficit”. (Egy világ nem elég!)

Azt a diadaljelt meghajtá a királyné előtt: (Izabella kijött az erkélyre), s aztán odatűzte a nagy szökőkút csigamedencéjébe. Ahová hajdan feltűzdelé a diadaljeleket, amikért az a másik királyné kiűzette a palotából.

A nép üdvriadallal köszönté a királynét és a hőst.

Azután eltűnt Fráter György a várpalota kapuján.

S midőn a királyné elé járult, már akkor nem volt az arca füsttől fekete; nem volt rajta a páncél, a zöld hadimez: fehér barátcsuhája volt rajta, kezében egy kosarkát hozott, tele friss piros cseresnyével.

– Most szedettem ezt fölséged számára – szólt szelíden mosolyogva.

(– János király cseresznyéi! – súgá Mineróna a királyné fülébe.)

De Izabella nem ügyelt a suttogásra: a kosárka után nyúlt.

Fráter György visszavonta azt.

– Majd ebédnél. Most a templomba megyünk, hálát adni Istennek a mai diadalért.

A visszavert ostrom után hetek teltek el harc nélkül; úgy látszott, mintha pihenést tartana mind a két ellenséges fél. Roggendorf sem újítá meg az ostromot, Fráter György sem tétetett kirohanásokat. A harc a föld alatt folyt.

Egy napon azt mondta a királyné a látogatására jött Fráter Györgynek:

– Én itt iszonyú rémségek között élek. Egyik nap elkezdenek a játékasztalon a kockák maguktól táncolni, máskor meg éjjel a kristálypoharak csengve verődnek össze, majd ismét megáll minden falióra a várban. Egész éjjel hallom a nagy dobogást valahol a mélységben. A körülem levők azt rebesgetik, hogy az ellenség aknákat fúrat a vár alá, s a királyi palotát levegőbe akarja vettetni.

– Úgy van – mondá Fráter György. – A törekvés megvan nála. Legyen nyugodt felséged. Én viszont az erdélyi hevéreimmel ellentárnákat ásatok az ellenség tűzaknái alá, s én fogom őket a levegőbe röpíteni.

(Szép biztatás egy ideges asszonynak.)

Egy délelőtt aztán földrengető pukkanás riasztá fel a királyi palota lakóit. Azt hitték, a falak omlanak össze. Mind kirohantak az udvarra. Az ég elsötétült a sűrű füst- és porfellegtől, melyet mint a vulkánkitörés, világított meg a felrobbant lőpor égre lövellő lángja. S a pokoltűzben széttépett emberi tagok, egész emberi alakok repültek az ég felé. Gyehennai mulatság!

Fráter György szavának állt. Ő vetteté levegőbe Roggendorf tűzaknáit, munkásaival együtt.

Ekkor aztán Roggendorf azzal állt bosszút, hogy éjjel tüzes golyókkal lövette magát a várost.

A királyné látta az erkélyéről, hogy repülnek föl az égre azok a tűzveres csillagok, s hogy csapnak onnan alá. Több a királyi várba is leesett; de Fráter Györgynek gondja volt rá, hogy a hajdúi a tüzes golyót rögtön lefüleljék nedves marhabőrökkel, mielőtt gyújthatna.

Azonban Verbőczy palotájának a tetejét mégis felgyújták a tűzgolyók. A padláson nagy halom írás volt: ez egyszerre meggyulladt. Oda hordatta fel a kancellár Fráter György hétesztendei összes számadásait: három társzekér szállítmányát. Pompásan elégtek. Mikor a tűzforgatag egy-egy égő fasciculust felkavart a sziporkaözönbe, a jó Verbőczy könnyebbült szívvel monda: „De szép látvány egy ilyen tűz!” Ezzel az egész számadás szuperálva lett örökmindenkorra.

A királyné iszonyút szenvedett a rémnapok alatt. Környezetét hadi élethez nem szokott udvaroncok s kényes asszonycselédek képezték, akiknek jajveszékelése még növelte szenvedéseit.

Az élelmiszerek is fogytán voltak. A várőrség már a lovakat emészté fel. A királyi istállók hintóslovaira is rákerült már a sor. Ami aprómarha volt, azt a királyné számára tarták fenn. Az utolsó tehenet is levágták már, mert a széna is elfogyott. Csupán két kecske maradt: ennek a teje szolgált a királyné asztalára a kávéhoz. Azok a bátor állatok felkeresték maguk az élelmüket az ostromlott vársáncokon. S a németekben volt annyi becsület, hogy nem lőtték le a királyné kecskéit, mikor azok ott ágaskodtak a falakból kinőtt rekettye után.

S a királynénak módjában volt innen elfutni, a titkos ajtón keresztül. Nem tette.

Eközben eljutott Szolimán szultán levele Fráter Györgyhöz, melyben tudatja vele, hogy immár átkelt a Dunán Nándorfehérvárnál: csak még rövid ideig tartsák magukat az ostromlottak, nemsokára ott lesz felszabadításukra.

Fráter György kihirdetteté a szultán levelét a városban dobszó mellett.

A fegyveres hadat ez a hír egybe föllelkesíté; de annál jobban elijeszté a polgárságot, kivált a tanácsbelieket, akik a töröktől még jobban féltek, mint a némettől.

Már a hosszú ostrom alatt akadtak egyes polgárok, kik a bástyafalakon kötélen leereszkedve átjártak a Roggendorf magyar hadaihoz, s azoknak a vezéreivel értekeztek. Emezek közül Révay Ferenc volt Ferdinánd király által megbízva, hogy a budai polgárságot átpártoltassa.

Maguk a bírák, kivált a kisbíró, Palczán Ferenc, s a leggazdagabb polgárok, a két Bornemisza, részesek voltak az összeeesküvésben; de aki azt intézte, az a főjegyző volt: Bácsy Ferenc deák. Ő járt fel a királynéhoz a polgárság izeneteivel, s hozta vissza azokra a választ.

Mivelhogy Fráter György az egész budai polgárságot felesketé ünnepélyesen a királyné hűségére, annálfogva az esküjöket híven megtartó polgároknak a királyné beleegyezése nélkül a várat feladni nem lehetett. Bácsy Ferenc deák ezt a kívánt választ is meghozta:

„Én immár nektek semmit sem tudok segíteni: hanem azon eszeskedjetek, hogy a némettel megegyenesedjetek, valamint lehet, jóban, hogy mind fejetek, marhátok, mind feleségtek, gyermektek, török rabságba ne essenek. Azért titkon a németekhez kiküldjetek."

A budai tanács a zsidó kapun kibocsátá Bornemisza Gergelyt, utasításokkal és szépen megírt kapituláló levéllel ellátva: melyben Buda városnak, a királynénak, az országnak a jogai meg voltak erősítve. Roggendorf azokat mind elfogadta, aláírta és megpecsételte.

Akkor Bornemisza Gergely még azt kívánta Roggendorftól, hogy az a csapat, melyet éjjel a kis ajtón beeresztettek a várba, csupa magyar vitéz legyen: hétszáz páncélos, kopjás, puskás, háromszáz huszár, s azokat a magyar kapitányok vezessék, Révay, Perényi, Nyáry, Serédy uraimék: mert ha német vagy spanyol katonák jönnének, azok majd a budai polgárokkal kegyetlenül bánnának, a minapi visszavert ostrom miatt. Azért is ez legyen a jelszavuk, melyről az éjjeli sötétségben rájuk ismerendnek: „Uram Szent György! – amire idegen népnek a nyelve rá nem fordul.

Roggendrof azt mondta rá, hogy „jó lesz". S ezzel visszabocsátá Bornemiszát azon az úton, amelyen eljött.

Már akkor Mineróna hercegnő elküdte a titkos ajtó kulcsát Bácsy deák által Palczán bírónak.

Benn a várban az összeesküvésbe beavatott polgárság egész éjjel strázsán állt a Boldogasszony-templom cimetériomában; a Petrovich Péter katonái pedig, akiken ez éjjel az őrködés sora volt, a pellengér mellett, a tanácsház előtti téren tanyázának.

Úgy volt az összeesküvés, hogy a polgárőrség, amint Révay magyar muskétásai a kapun bejönnek, egyszerre körülfogja Petrovich csapatját, hogy az lármát ne üthessen, s akkor aztán a betörő magyarok „Uram Szent György!" jelkiáltással megrohanják az álomtól elnyomott hajdúságot: foglyul ejtik Fráter Györgyöt és a vezéreket.

Ezt a jól kifundált tervet azonban egyenesen maga Roggendorf zápítá meg. Az agyafúrt vén generális úgy okoskodott, hogy minek engedje ő Budavár elfoglalásának dicsőségét a magyaroknak, mikor ezt a németekre is áthárítheti. Ahelyett, hogy Révay Ferencet küldte volna ki a belopózás keresztülvitelére a magyar páncélos- és muskétásezreddel, kiválasztott egy stájer ezredet, melynek a saját fia volt a parancsnoka. Annak a kezébe adta Ferdinánd zászlóját. Atyai szívének becsületére válik, hogy nevének dicsőségét át akarta örökíteni a fiára; de hadvezéri bölcsességének nagy kárt okozott vele.

Mert amint a rövid júniusi éjszakán a betörő csapat szerencsésen keresztülhatolt a kis ajtón, s a templomon át Buda város főutcájára, a strázsát álló polgárok kérdezték tőle a jelszót. Azt azonban senki sem tudta: csak mind azt kiabálták, hogy: „Her! Her! Her!" Két érdemes polgár rájuk kiáltott: „Kik vagytok?" Arra egy német katona úgy szúrta hasba az egyik kérdezőt, hogy felbukott. A másik aztán elkezdett torkaszakadtából ordítani: „Németek jöttek a várba! Itt vannak a németek!" Arra ugyanaz a polgárság, mely fegyverben állt, hogy a belopózó magyaroknak segítsen a várat elfoglalni, rémülve szaladt szét, árulást kiabálva ütötték a lármadobot, félreverték a harangokat, lövöldöztek puskával, ágyúval: a helyőrség aztán előrohant a kazamátákból; jött sietve maga Fráter György is a testőreivel: a német alabárdosokat minden oldalról megrohanták, ütni, vágni, kaszabolni kezdték. Azok menekültek volna szívesen: de alig találták meg az utat, melyen jöttek, s a szűk ajtónál megtorlódva, halomra ölettek; maga az ifjú Roggendorf is csak egy merész ugrással a bástyafalról tudta megmenteni az életét, a királyi zászló hátrahagyásával.

Egy része az árulásban részt vett polgároknak a menekülő katonákkal együtt futott ki a várból: akit megkaphattak közülök, azok felett még azon nap virradóra törvényt láttatott Fráter György. Valamennyit lefejezték. Az árulás főcinkosát, Bácsy Ferencet pedig négybe vágták. Annak a derekán volt egy drága öv, melybe Mineróna hercegnő hímezte saját kezűleg aranyfonállal ezen szavakat: „Fides et virtus." Azt Fráter György visszaküldé a hímzőjének – emlékül.

S e naptól fogva a királynénak és udvarának nem volt szabad a királyi palotát elhagyni.

Most már látták az ostromlók, hogy Buda várát se rohammal, se tűzaknákkal, se árulással nem lehet bevenni. Még egy negyedik eszközhöz folyamodtak: a békés alkudozáshoz. Ferdinánd és a császár békekövetei felmentek a budai várba az elszakadt fonál összekötésére. Fráter György azoknak is azt mondá, hogy ő minden órában kész Budát, a koronát, az országot átadni Ferdinándnak; csak hozzon olyan haderőt magával, amely Magyarországot a török ellen megvédeni képes. Ilyen erőt ígértek a német fejedelmek a regensburgi gyűlésen Ferdinándnak; de nem siettek a megadásával. S ezen elhaladt a békeegyezmény.

A törökök pedig siettek. A meghiúsult árulás után tizednapra Buda alatt volt Mohamed basa, a harmadik vezér, Török Bálint kíséretében. A budai helyőrség már akkor az utolsó

lovak húsát fogyasztotta. Török Bálint keresztültört az ostromzáron, s egy falka tulkot hajtott fel a várba. Ezzel megszűnt az éhség a védőseregnél.

Roggendorf a török felmentő hadak megérkeztére az ostromló sereget mind a Gellérthegy vidékén vonta össze, ahonnan Pesttel a hídon át biztos volt a közlekedés. A harc rögtön megkezdődött a két sereg között: egyelőre a Dunán, ahol egész hajós ütközetek vívattak a magyar és török naszádosok között, különösen a Duna közepén levő „Ónos" sziget birtokáért. A sáncokat is megtámadták a törökök; de azoktul a németek által visszaveréttek, ámbár egy ízben Török Bálint egész a gellérthegyi templomig felhatolt. Ez a sikertelen harc eltartott három hétig.

Török Bálint izenetet adott aközben régi jó barátjának, Perényi Péternek, hogy veszedelmes dolog ez az ő mostani vitézkedésük. Még most csak Mohamed basa serege s Török Bálint dandára áll velük szemben; de közeledik már maga Szolimán szultán a derékseregel, s ha azt is bevárják, úgy itt vesznek seregestül, mint a hajtásba került szarvasok. Perényi eleget nógatta a fővezért, hogy hagyjon fel a megszállással, s vonuljon a budai oldalon Visegrád felé, a pesti dandárt is átvonva magához; de a generális mind csak azt hajtotta makacsan hogy neki a bécsi főhaditanácstól az az utasítása van, hogy erősen tartsa magát.

Egyszer aztán a bécsi főhaditanács is megorrontotta a nagy veszedelmet, s kiadta a rendeletet Roggendorfnak, hogy vonuljon vissza az ostromló sereggel. Mindenekfelett az ágyúkat igyekezzék épségben elhozni magával.

Csakhogy már ekkor a visegrádi út el volt zárva előle. Csak Pest felé volt még lehető, nagy harc nélkül, a visszavonulás. Rendes eszű hadvezér ezt úgy intézte volna, hogy miután egy széles folyamon kell átkelni a seregnek, legelőször is a gyalogságát szállítsa át, azután a nehézlovasságot, utoljára az ágyúkat a tüzérséggel, a huszárság védelme alatt. – Roggendorf megfordította a csatarendet: egészen fejtetőre állítva a harcvonalát.

Szent István napjának éjszakáján: éjféli sötétség idején kezdődött meg a visszavonulás. Legelöl bocsátották a hídra a magyar lovasságot. Azok után az ágyúütegeket. De ez annyi lármával, dübörgéssel ment, hogy mind a budai várban, mind a török táborban észrevették a retirádát; s csak azt várták meg, amíg a német és spanyol nehézlovasság is átdörömböl a hídon. Akkor egyszerre minden oldalról megrohanták az ágyúk nélkül, lovasság nélkül hátramaradt német gyalogságot a Lágymányoson, mely sok ideig kétségbeesetten védte magát sáncai mögött. Amint azonban Fráter György is előrohant a fehérvári kapun a hajdúival, a német hadsereg veszedelme meg volt pecsételve. Maga Roggendorf állt a baráttal szemben, hősi módon védve a sáncait; de nemsokára nehéz sebekben hanyatlott le a lováról; csatlósai a sátorába hurcolták: „Az én uram tönkretette becsületemet, testemet, életemet!" panaszkodék a sebesült vezér; kit aztán a hívei a harci zajgásból nagy küzdelem között a naszádokig vittek, s ott egy csónakba téve megszabadíták.

A vezér eleste után minden rend felbomlott a német gyalogságban. Zagyva tömegben rohantak a híd és a naszádok felé. Ekkor Fráter György felgyújtatá az ellenséges tábor felhalmozott széna- és szalmakazlait a Duna-parton a „Mátyás király csűreiben". Az égre csapó lángok egyszerre pokoli napot gyújtottak az éjszakában. Az egész Duna lángban látszott úszni, s e vésztűz fényében megújult a harc, a partról átszármazva a naszádokra. A hajókon, dereglyéken folytatták az ádáz küzdelmet: görögtűzzel, szurokkoszorúkkal gyújtogatták fel a gályákat; a Gellért oldalán a csűr sziporkáitól lángra kaptak a német tábor

sátrai, s azoknak a lobogványa is nevelte az éjszaka alvilági fényét; lángveres volt az egész égboltozat.

A királyné nézte ezt az Apokalipszis jelenetét a vár ablakából. Ez volt a végjelenete Buda második ostromának.

LI. FEJEZET – A szabadító szultán

Roggendorf serege tönkreverve menekült Komáromig. Elvesztett halottakban és foglyokban tizenhatezer embert és valamennyi ágyúját; Pest is odaveszett minden erősségeivel. Maga Roggendorf is meghalt nehány nap múlva, sebeiben, bánatában, szégyenében.

Szolimán szultán a Dunán vonult fölfelé, bíborral bevont, aranyos födélzetű gályában. Magával hozta a két fiát is: a tizennégy éves Szelimet s a két évvel ifjabb Bajazidot – és a háremhölgyeit. Egy másik, kék posztóval bevont, ezüsttel cifrázott gályán jött utána Rusztán basa (Lufti bukása óta nagyvezér), s a szultán veje. Az is magával hozta a nejét, Mirmah szultánát.

Rusztán basa mellékneve volt az „igaz szívű". Igazi nemesember a nemzete között. Szavát megtartó, hűséget ismerő, nagylelkű török. Ezt is elhalmozta mindenki gazdag ajándékokkal; de ő soha azokból semmit meg nem tartott: aranyedényt, ékszert, pénzeszsákot mind a szultán kincstárának adott át. Ezért a szultán e kincshalmaz fölé e szavakat vésette: „Itt látjátok Rusztán becsületét!"

Mind családostul jöttek. Nem volt ez nekik hadjárat, csak kéjkirándulás. Egy mulatságos ünnepség az asszonyok és gyermekek számára.

Harminchat evezős hajtá folyam ellenében a gályákat. Tizenkét rézágyú volt mindegyiken.

A hadsereg maga előre járt a jobb part mentén; rengeteg lovasságával, társzekereivel, tevéivel.

Mikor Mohács alá megérkezék a szultán flottája, a pilóták egyszerre nagy üvöltést kezdének, s midőn Szolimán kérdezé, hogy micsoda lárma az, a csausz aga odamutatott a Duna tükrére.

– Nézd, minő fekete az egész folyam!

Egyik parttul a másikig.

A Buda alatti csatában megöltek hullái úsztak csendesen lefelé a Dunán. Azok voltak a legelső hírmondói a diadalmas ütközetnek. Csupa *hajas* fej: egy sem borotvált tarkó! Mind a keresztények halottai.

A szultán felhozatta a födélzetre a zöld imaszőnyegét, s arcra borult, hálálkodással: „Allah nagy és hatalmas!"

Egész nap eltelt, amíg ezeknek a szomorú hírhordozóknak a serege a gályái mellett csendesen elvonult. Az evezőknek nem lehetett dolgozni miattuk.

Hat nap múlva megérkezett Buda alá Szolimán, s Ó-Buda környékén fölütteté a sátorát.

Mohamed basa és Török Bálint eléje sietének, jelentve, hogy a hadjárat be van végezve. A német sereg semmivé lett.

– Kár! – monda a nagyúr. – Hát most már a gyermekek semmit se lássanak belőle?

De hogy mégis az ifjú hercegek meg ne fosztassanak a mulatság javától, sorrendbe állíttatá a foglyul ejtett nyolcszáz német gyalogost. Kezükbe adatta a dárdáikat, pajzsaikat, s aztán rájuk rohantatá a török lovasságot, s ott a fiúcskák szeme láttára kaszaboltatá le őket. Hadd szokjanak hozzá a csemeték!

Török Bálinttal is igen nyájasan beszélt a szultán.

– Erős vitéz voltál. Sok derék katonámat megöldösted. De most hívem vagy. Ne félj tőlem. Palástommal betakarlak. Életedet megtartom. Mind holtig gondom lesz rád. Másnak sem engedlek bántani. Úrrá teszlek, midőn szolgámmá teszlek.

– Arany szavak ezek, fölséges császár! – monda Török Bálint. – Méltók volnának, hogy pergamenre írva, arany betűkkel megörökíttessenek.

A szultán megparancsolá a krónikásának, hogy ezen szavait arany betűkkel foglalva írja le, s az ő nevének jegyével ellátva, adja át Török Bálintnak; ki ezzel a levéllel visszatérve Budára, nagy dicsekedve mutogatá azt fel Verbőczynek és Verancsicsnak. Emelte e levél értékét a szultán által ajándékozott drágaköves aranylánc, melyet maga a szultán akasztott Török Bálint nyakába. Megért ezer aranyat.

A szultán ezután még közelebb jött, s a logodi mezőn ütteté fel pompás sátorát. Onnan küldte fel a csausz agát (azt a bizonyost, aki már a kis király lábait csókolta) Buda várába. Gazdag ajándékokat hozott az aga: drága kínai selyemszöveteket a királyné számára; egy vég fekete bársonyt Fráter Györgynek (azért, hogy János királyt méltó pompával gyászolhassa) , a többi uraknak is pompás kaftányokat.

Azután elmondá a szultán izenetét.

A magyar vitéz urakat magasztalja a nagyúr a vitéz ellenállásért, melyet a német megszálló sereg ellen kifejtettek. Ő maga jönne fel Buda várába, ha az Alkorán nem tiltaná a legszigorúbban egy igazhívő férfinak egy idegen asszony házába való belépést. Izabella királyné Szolimán szultánra nézve idegen asszony. Óhajtja azonban a nagyúr védencét, pártfogoltját, János király gyermekét maga előtt látni. Azért felkéri a magyar urakat, hogy az ifjú királyt vigyék le hozzá, s valamennyien jöjjenek a kíséretében.

Nagy lőn a megzavarodás a magyar urak közt erre az izenetre. De még nagyobb a királyné keserűsége. Kiadni a kezéből szívtől szakadt egyetlen gyermekét! Elküldeni azt a pogányok császárja kezébe!

Fráter György megnyugtatá a királynét. A szultán nemes érzésű férfi, aki szavát megtartja.

Nagy nehezen a királyné abbahagyta a zokogást, s beleegyezett gyermeke elvitelébe.

Fráter György azt ajánlá, hogy a királyi díszhintóban történjék az elszállítás, melyhez még megtartottak két hámos lovat. A kis királyt vigye az ölében a dajka, és kísérje a királyné két legidősebb udvarhölgye, akiket már nem fenyeget közvetlen veszély a török táborban megjelenésnél. Az egyik talán Mineróna hercegnő.

Hah! Minő mérgezett nyilat lőtt ezzel a szóval Fráter György Mineróna keblébe! Mindent megbocsáthat neki az amazon, csak azt nem, hogy őt „veszélyben nem forgó életkorú hölgynek” nevezte! Kevésbé volt megnyugtatható jó Török Bálint.

Mikor a lovára felült, azt mondá a fiának, Jánosnak és a hűséges katonáinak:

– Bizony, sohasem láttok ti engem többet. – De kaphatnám csak egyszer Szolimán szultánt a sátorán kívül: bizony mondom, hogy ő nem látná meg többet Sztambul városát!

Legderekasabb volt Szerémi György véleménye, melyet Fráter Györgynek tanácsképpen adott:

– Legjobb volna Szolimánt meghíni vendégségre Buda várába; aztán a logodi kapuval szemben, ahol be kell neki jönni: a Szent János kapujában felállíttatni négy ágyút, megtöltve szeges zsákokkal. Mikor végre belép a kapun, akkor kisüttetni az ágyúkat s elsepertetni szultánt, basákat egyszerre mindenestül.

Fráter György azonban nem találta elfogadhatónak ezt a jó tanácsot.

Annálfogva a magyar főurak, valamennyien, akik csak Buda várában valának, közrefogták az aranyos hintót, mely a kis királyt és dajkáját meg a két „érett korú" udvarhölgyet szállítá, s Török Bálint kivételével, aki lovon ült (a többiek már mind felebédelték a lovaikat), gyalog lekísérék a „kis urukat" Szolimán táborába.

A fogadtatás, török szokás szerint, nagyszerű volt. A szultán, kit Fráter György, Verbőczy, Verancsics és Török Bálint már színről színre ismerének, leereszkedő fenséggel fogadá a főurakat, s aztán elrendelé, hogy azokat a basák megvendégeljék.

Azután maga elé hozatá az egyéves királyt, kivette azt a dajka kezéből, s megcsókolá az orcáját. A két fiát, ki mellette állt kétoldalt, szintén odaszólítá, hogy csókolják meg a kis királyt, és fogadják testvérökül. Azzal visszaadta a csecsemőt a dajkának, megajándékozva e hölgyet százaranyas erszénnyel, s lelkére kötve, hogy csak jól táplálja a felséges urat.

Azzal a dajkát a gyermekkel és a két udvarhölgyet átvezették Ruszlán basa neje, Mirmah szultána sátorába, aki őket fényes vendégséggel fogadta.

A vendégség folyta alatt élénk beszélgetés nyílt meg Mirmah szultána s a királynő hölgyei közt, melynél a szultána egyik olaszul jól értő rabnője szolgált tolmácsul.

Mineróna kisasszony megragadta az alkalmat, hogy kiöntse szívének egész keserűségét a nagyvezér felesége előtt.

(Idős hölgynek neveztetni!)

Elmondta, minő kegyetlen, szívtelen ember az a barát! Mennyi keserűséget okozott a királynénak! Éheztette, zsugorogtatta. Akarata ellen fogva tartotta. Istentagadó ember: ördögökkel cimborál. Soha jobbat nem tehetne szultán őfelsége, mintha ezt a gyűlölt embert rögtön láncra veretné és akár lenyakaztatná.

A másik udvarhölgy még segített tódítani a panaszt, s ahol azok abbanhagyták, kitöltötte a hézagot a dajka. Ez tudott még csak panaszkodni Fráter Györgyre. Még a bérét sem kapta meg tőle pontosan.

Mirmah szultána előtt az udvarhölgyei halálosan elrágalmazták Fráter Györgyöt, s nagyon a szívére kötötték, hogy a férjénél minden befolyását elővegye, hogy a barát egy darabban vissza ne kerüljön. A többi urakért sem kár!

Mikor aztán a nagyvezér, Rusztán basa a szultántól hazakerült a neje sátorába, a bűbájos Mirmah szultána odaült az ölébe, s elkezdte neki mesélni, hogy a királyné udvarhölgyei miket beszéltek előtte. – Hogy az a Fráter György, a fehér barát, egy föld feletti tökéletességű ember. Jóltevője mindenkinek, aki reá bízza a dolgát. Olyan főpap, aki nemcsak a saját Istenét imádja, de még az ellenségeiért is imádkozik. A királyné könyörög érette, hogy semmi bántása ne legyen; de minél előbb visszaküldjék hozzá a többi magyar urakkal együtt, akik az ő hű tanácsadói.

Miért tette azt Mirmah szultána, hogy egészen ellenkezőre fordítva adta át férjének a budai udvarhölgyek ungorkodásait? Csupán a vele született jóságbul eredt-e ez? Hogy soha a férjétől mást, mint kegyelmet, üldözöttek megvédelmezését nem kérte? Vagy pedig a török nőknél kifejlett ravaszság, akik a maguk fajtájának a szenvedélyes beszédéből ki tudják találni, hogy a mondott szavak mögött minő ellenkező értelem keresendő? Annyi bizonyos, hogy Mirmah szultána könyörgése Rusztán basához nagy fordulatot adott Magyarország történetének.

Másnap Szolimán szultán a sátorában dívántanácsot tartott, melyre a török vezéreken kívül a magyar főurak is meghívattak. A tanácskozás, az arab nemzetiségű Rusztán basa kedvéért, arab nyelven folyt, tolmács volt közöttük Memhet bég, Fráter György régi híve.

Fráter György maga jól értett arabul: de ezt titokban tartá. Úgy tett az idegen nyelven folytatott vita alatt, mint aki abból semmit sem ért, s elővéve az olvasóját, végzé az ájtatos imádkozásait.

Arról folyt a vita, hogy mi történjék most már Buda várával, Magyarországgal. A királynéval és gyermekével s a magyar tanácsurakkal?

Mohamet beglerbég és Rusztán fővezér között heves vitatkozás támadt.

A beglerbég azt tanácsolá a szultánnak, hogy a királynét és a fiát el kell vitetni Sztambulba, ott bezáratni holtig a Jedikulába; Magyarországnak a nevét letörülni a mappáról, ezeket a főurakat pedig, akik még a magyar nemzetet vezetik, egyszerűen lefejeztetni. Azzal be lesz fejezve mindenkorra a munka.

Fráter György értette ezt mind, de egy arcvonásával sem árulta el magát.

Szembeszállt azonban a beglerbéggel Rusztán. Délceg, hősi alak volt: lelkesült beszédű. Elterjeszté a szultánnak, hogy a nagyúr szavát adta, fogadását köté le, hogy Magyarország igazait meg fogja védelmezni, a magyar nemzet választott királyát trónjában megerősíti; az ide hívott magyar főuraknak menedéklevelet adott; Szolimán dicső nevét hitszegéssel be nem mocskolhatja!

Ruszlán vezér beszéde nagy hatással volt a szultánra. Erre azonban nagy furfanggal felelt vissza a beglerbég.

– Őfelsége, a nagyúr, igenis fogadását köté le, *Jánus Królnak.* De csak annak. Mi mindnyájan nem ismerünk más hűséget, mint amit Jánus Królnak fogadtunk. De hát hol van most Jánus Król? A magyaroknak most „Istifán" a királyuk. Márpedig sem Szolimán szultán, sem az ő vezérei Istifán királynak semmiféle hűséget nem fogadának.

Ekkor a szultán Fráter György felé fordult, s arab nyelven egy kérdést intézett hozzá, melyet Memhet bég magyarul tolmácsolt.

– Mi a neve a kis királynak?

– János! – felelt rá Fráter György; a jelenlevők nagy bámulatára. (Mindaddig Istvánnak híták.)

– Dobró! – monda rá a szultán.

S azzal arab nyelven kimondá, hogy amire János királynak megesküdött, azt János királynak meg fogja tartani.

A beglerbég megfenyegeté ököllel a barátot.

– Hej, te barát! Te barát! Bizony kutyahájjal van megkenve a te két tenyered.

A szultán pedig kimondá.

– Tehát *János* a neve a kis királynak! *Az maradjon!*[10]

A szultán ezzel a szóval visszabocsátá a várba a gyermekkirályt, dajkájával, az udvarhölgyekkel együtt az aranyos hintóban; férfi kíséretül melléjük adva *Markos Pétert* és *Podmaniczky Jánost*. A többi urakat ott marasztá – vacsorára.

Az urak a hintóval és a hölgyekkel késő éjjel érkezének meg a várba, fáklyakíséret mellett.

Ugyan nagy meglepetés várt rájuk. A kapuban a hajdúk helyett janicsárok álltak az őrhelyen; a piac közepén volt felállítva két sátor, mely körül török szarácsik strázsáltak: serpenyőkben égő szurok fényénél.

Turkovics Miklós főbíró a hintó elé jött, s elmondá hirtelen az uraknak, mi történt azalatt a várban, amíg az országnagyok a szultán hódolatára jártak. – Az anatóliai helytartó, *Szolimán basa* barátságosan felkérte a városbírót, nyittatá fel a kaput, hogy nehányadmagával megtekinthesse híres Budavárnak ékességeit. – A nehány kísérőt mind több-több követte, tízével, húszával jöttek látogatóba a janicsárok; de vissza nem ment csak kettőhárom. Mikor aztán már voltak valami háromezren a törökök benn a várban, akkor egyszerre sorakoztak az utcákon, elállták a kapukat, elfoglalták az ágyúkat, s ezennel Szolimán basa trombitaszó mellett kihirdetteté, hogy minden fegyverviselő férfi, aki a várban van, hordja oda a Szent György térre a fegyverét, kardot, puskát halomra rakjanak, maguk pedig a kapukon kitakarodjanak; mert mától fogva Buda török város: a neve „Dzsigerdilen". A szultán az úr!

A janicsár aga felállt a Szent György-szobor talapzatára, s onnan kiáltá el háromszor: „Allah! Allah! Allah hói!" amit az egész jancsárság utánaüvöltött.

És a szegény magukra hagyott harcosok, akik annyi véres ostromban visszavertek vitéz spanyolokat, kemény németeket, harcias cseheket, most nem lévén senki fölöttük, aki őket vezesse, lerakták a fegyvert egy csoport nyomorult janicsár előtt, s azzal elszéledeztek. A várban nem maradt más, csak fegyvertelen polgár, paraszt és zsidó.

Ilyen tréfás csellel foglalta el Buda várát Szolimán szultán. S még köszönetet kell neki érte mondani, hogy komédiát játszatott el ott, ahol bizony tragédiát is játszhatott volna: hiszen erőszakkal is elfoglalhatta volna a várat. Nem ágyúztatta ki, csak kimuzsikáltatta belőle a magyarokat. Jószívű, tréfás úr volt!

A királyné kétségbeesés közt várta a visszaérkezőket. A törökök a királyi várat is el akarták foglalni; de Izabellának volt bátorsága szembeszállni a janicsár agával, s kitiltani őt a palotából: „Ez a szultán palotája!" S a vitézek visszavonultak az asszonyi tekintély elől. Midőn aztán gyermekét ismét keblére szoríthatá, visszatért a nyugalom a királyné keblébe. Mineróna meg az udvarhölgy és a dajka annyi érdekes mendemondát tudtak elfecsegni, hogy afelett elfelejtette a nagy veszedelmét. Mirmah szultána dobozokban küldött édes csemegéket, dulcsászát, szultánkenyeret, fügét, mazsolát a királynénak, amiben a török háremhölgyek dúskálkodnak, az udvarhölgyek által, s megtanította őket szorbetet készíteni, ami szintén nagyon ízlett a királynénak. A szultántól ajándékba kapott keleti szövetek is sok gyönyörködésre adának alkalmat. A kis király is igen eleven volt: a kapott

[10]Bechet így adja elő a dolgot:„Le sultan fit savoir à la Reine: qu'il se déclaroit protecteur du Roy son fils, pour lequel il vouloit avoir la même amitié, qu'il avoit eu pour le Roy Jean son père, et que pour le mieux marquer, il vouloit, qu'il quittàt le nom *d'Etienne;* et prit celui de *Jean."*

aranycsörgettyűvel játszott. Az egész udvarnak nagy mulatsága telt benne, hogy mármost a szultán óhajtására István helyett Jánosnak kell a kis királyt szólítani.

Kevésbé találta tréfásnak ezt az állapotot a derék vitéz Podmaniczky János. Neki nem kell a török bérmálás. Hirtelen levágta az úrias szakállát, darócruhát öltött, puttonyt vett a hátára, úgy osont el reggel a várból, s jól eltette magát várpalotai kastélyába.

Másnap délelőtt hívatá a szultán a magyar urakat a sátorába. Rusztán basa eléjük adá mind a tegnapi napon történteket, mind a dívántanács határozatát.

A nagyúr birtokába vette Buda várát, s annak parancsnokául kinevezte Szolimán basát, vezéri méltóságban, aki egyúttal szandzsákja lesz a Duna és Tisza között eső Magyarországnak.

A főurak elrémültek erre a szóra.

Fráter György férfias szilárdsággal mondott ellent ez önkénynek.

– Fölséges szultán, Magyarország sorsa fölött csak a magyar országgyűlés határozhat, nem a török dívántanács. Minket kormányzói állásunkban az országgyűlés erősített meg, s mi fölségedet mint pártfogónkat hívtuk meg, és nem mint meghódítónkat fogadtuk el.

A szultán kegyesen válaszolt a bátor tiltakozásra.

– Jól mondád, barát! Mint pártfogó jöttem hozzátok, s nem is nézlek mint leigázott rabot, de mint hű szövetségest. Én Buda várát nem magamnak foglalom el, hanem János királynak. Ha felnő, emberré lesz, bizony visszabocsátom a kezére, s efelől kezetekbe adom athnámémat. Addig azonban Buda várát s a dunai tartományt nem lehet egy gyönge asszony s egy gyermek kezére bízni, akitől azokat könnyen elvehetik. Eleget tapasztaltál ebben. Ha az én kezem lesz rajtuk, majd nem olyan könnyen kapkodnak utánuk. Addig is átadom a te királynédnak és fiának az egész Tiszán túl fekvő Magyarországot, és a temesi bánságot, Lippa várával, mint leendő lakóhelyével. S azonfelül Erdélyországot, minden váraival és bányáival együtt. Azokat bírja békével.

Fráter György keserűen felelt vissza.

– Nem hihetem rólad, felséges úr, ki az igazság védelmezője vagy, hogy gúnyt akarnál űzni egy sorsüldözte, magas lelkű királyné gyászával. Pedig valóságos gúnynak látszik, amidőn a dívántanács azt határozta el, hogy a János királyhoz hűséges vármegyék tőle elvétessenek, s azokért cserébe adassék neki Erdélyország, melyet azonnal, amint János király meghalt, s mi Buda oltalmára siettünk, egyszerre eltérített a hűségről Majláth István, aki azóta magát Erdélyország fejedelmének megválasztatta, a várakat elfoglalta, s akitől most minekünk előbb vissza kellene foglalnunk Erdélyt, holott a te basáid utolsó fegyveres dandárunkat is lefegyverezték, szétbocsátották, s még magunktól is elszedték a kardjainkat, s most itt állunk előtted puszta kézzel: gyalogsorban, s kezünkön-lábunkon érezzük már a békó szorítását.

A szultán mosolygott, s szakállát végigsimítva, inte Rusztán basának, ki megértve az intést, kiment a sátorból, s rövid időn visszatért másodmagával.

Az a másik egy magyar úr volt; szintén kard nélkül, mint a többi.

Akárcsak egy kísértő lélek jelent volna meg előttük, mikor ezt az alakot meglátták. – Ez volt Majláth István.

A félelmes Majláth István! Az erdélyi fejedelem, akivel János király, Török Bálint, Fráter György egyesült erővel sem tudtak bírni. De alig lehetett ráismerni.

János király kedves keresztfia, a délceg, deli hős, meggörnyedve állt ott; haja, szakálla féloldalt megőszült; tekintetében félelem, lemondás kifejezése látszott.

– Kié Erdélyország? – kérdezé az eléje állított Majláthtól a szultán.

– A tied, fölséges úr: és akinek te ajándékozod – rebegé vékony fisztulahangon – a hajdan dörgő szavú férfi.

– Tehát tudd meg, hogy én azt ez órában Izabella királynénak és az ő fiának, János királynak ajándékoztam.

A csausz aga odatartá Majláth István elé a kigöngyölített athnámét, mely kék és arany betűkkel volt megírva. A hatalmas vajda meghajtá a térdét az irat előtt, s megcsókolá azon a szultán aláírását.

Szolimán némán inte, s Majláthot ismét kivezették a sátorból.

– Most látod, hogy nem férges dió az, amit a királyodnak ajándékoztam. Vidd fel hozzá ez athnámét, add hírül pártfogásomat és oltalmamat minden ellenségei ellen. Ezentúl én állok a balsorsa előtt. Költözzék el minden udvarával és kincseivel, fegyveres kíséret mellett azonnal Lippára. Te magad és Petrovich mint a király gyámjai mellette maradtok, s az országát kormányozzátok. Verbőczy István itt marad Budán, s mint az ország legfőbb bírája fog igazságot osztania magyarok között, naponkint ötszáz oszpora fizetés mellett.

Fráter György meghajtá a fejét. Egy rövid perc alatt arra is gondolt, ami évek múlva eljövendő, és amellett a legközelebbi órára is.

– A királynénak nincsenek hámos lovai azokon kívül, amelyek a királyt idehozták: a többit az ostrom alatt elfogyasztottuk.

– Hámos lovat nem adhatok – monda a szultán, *kegyesen elnevetve magát* –, azt a táborban nem hordunk: paripát kaptok, amennyi kell, s a kocsik elé jármos ökröket. A kardjaitokat majd utánatok küldi Szolimán basa, ha jó messzire jártok.

Azzal inte nekik, hogy eltávozhatnak.

Török Bálint is menni készült a társaival; de Rusztán basa megfogá a kezét.

– Te itt maradsz!

– Mit kíván éntőlem a felséges úr? – kérdezé Török Bálint, bátran a szultán elé lépve.

– Beszélgetni akarok még veled. Sok kérdeznivalóm van. Te igen nevezetes ember vagy, aki nekem sok tanulságosat beszélhet. Te velem fogsz jönni Sztambulba.

– Ez annyit tesz, hogy fogoly vagyok? Hát ez a török hűség? Hát illik egy Szolimán szultánnak a szavát megszegni? Te engem mézes-mázos szavakkal csalogattál magadhoz; aranybetűkkel írott menedéklevelet adtál, ebben bízva jöttem vissza hozzád; mert bizony ha a hű szolgáim, feleségem, fiam rimánkodására hallgattam volna, ide a lábamat be nem tettem volna, s most látom, hogy farkasverembe estem! Hát ennyit ér a szultán írása?

Szerencsére a jámbor Memhet bég e goromba kifakadásokat nem tolmácsolta török nyelven, csak annyit magyarázott meg a szultánnak, hogy Török Bálint a menedéklevelére apellál: az aranybetűsre.

– Hát mi van abban a te aranybetűs leveledben? – szólt a nagyúr. – Az, hogy én teneked pártodat fogom. Hát jobban nem foghatom pártodat, mint hogy magammal viszlek. Hogy senki által bántani nem engedlek. Nem is engedlek, olyan jó gondviselés alatt tartalak. Hogy holtod napjáig gondoskodni fogok rólad. Hiszen gondoskodom. Lesz ételed, italod, öltözeted, lakásod, szép kerted, tele olajfákkal. Hát mi kell még egyéb? – Ilyen szójátékot

csinált az adott szavából a török szultán: aki hasonló szójátékkal a saját vejét, kedvenc leánya férjét is, esküje dacára, halálnak tudta adni.

Török Bálint erre dühbe jött. Össze akarta tépni a szultán menedéklevelét, de Rusztán és Olimán basák megkapták a kezét, s kituszkolták a sátorból; Olimán a fülébe súgta: „Qui habet tempus, habet vitam!" Míg végre lecsendesedett. Akkor aztán elvezették egy kisebb sátorba, melynek nyílását két beslia őrzé, oda bebocsáták.

Abban a sátorban találta már Török Bálint Majláth Istvánt.

A volt vajda a földre terített bőrszőnyegen ült, és kávét főzött magának.

Mikor Török Bálintot a sátorába bebukni látta, nagyot kacagott rajta. Nem volt már az a bamba képe, amit a szultán sátorában produkált, a hangja sem fisztulázott: a régi bariton volt.

– Hahó! Cimborám! Hát te is ide kerültél? No, legalább ketten majd játszhatunk együtt sakkot a napok végéig; s most már igazán fegyvertestvérek maradunk, egymáshoz láncolva.

– De hát, hogy kerültél te ide? – kérdezé Török Bálint.

– Elmondom rendén. Csak ülj le ide mellém a tevebőrre; szedd magad alá a lábaidat, ahogy én. A töröknél nincs szék. Ehhez hozzá kell szoknod. Aztán tölts kávét a csészédbe; ez a mi borunk, reggeltől estig.

Török Bálint úgy tett, ahogy a cimborája mondá, akkor aztán a sátorkarónak vetve a hátukat, kedélyesen elbeszélgetének.

– Hát amióta utoljára láttuk egymást – kezdé Majláth –, tudod, a nagy ágyúzás után, amit Katalin király indított Fogaras alatt, afölötti örömében, hogy a felesége egy fiúcskával megajándékozá. (Bolond beszéd! Hogy *ajándékozhat* nekem a feleségem valamit, ami az *enyém?* Ha pedig nem az enyém, akkor köszönöm az ilyen ajándékot.) S rá azonnal megsimította a guta a nagy paszitánál! Hát akkor én megegyeztem veled, hogy abbahagyom az ellenségeskedést a Zápolya pártjával. Hát én meg is tartottam a szavamat. Tehetek én róla, hogy a Zápolya hívei mind átpártoltak hozzám? Tehetek én róla, hogy magyar, székely, szász és oláh mind egyszerre azt kívánta, hogy én legyek Erdély fejedelme? Én csak azt tettem – amit az ország rendei kívántak. Ha ez a szerencsétlen Roggendorf hagyta volna Budát Budának, s jött volna, ahogy én tervezém, seregestül Erdélybe, most Ferdinánd volna ott a király: én a fejedelem. De hát Szolimánnak gyorsabb esze volt. Hirtelen beküldé ellenem Musztafa basát és Péter moldvai vajdát ötvenezer emberrel Erdélybe. – Én a jó, hűséges ezredeimmel ismét bevettem magamat Fogaras várába, s minden ostromot visszavertem emberül.

– Tapasztalásból tudom, hogy Fogaras vára bevehetetlen.

– Ekkor ezt a ravaszságot gondolta ki a török. Összehívatta az erdélyi rendeket, mind a három nemzetet, s az országgyűlésnek eléterjeszté a szultán akaratát. Engemet meghágy Erdély vajdájának, csupán azt kívánja, hogy Ferdinánd király helyett János Zsigmondnak ismerjem el a fensőbbségét. Azontúl szelíd hatezer forintokat kíván hűbérül a szultán, melyért minden pártfogásával biztosítja Erdélyt, akit azután soha semmi ellenség nem fog háborgatni többé.

– Írásba adta ezt?

– Írásba is adta; de még annál többet is tett a basa. Nekem menedéklevelet küldött Fogaras várába, hogy jöjjek le hozzá a kiegyezésre.

– Aranybetűs menedéklevelet?

– Még annál is többet. Négy túszt küldött fel a várba, akik kezesül szolgáljanak értem, hogy semmi bántódásom nem lesz. – Az a négy túsz a török sereg legelőkelőbb bégjeiből lett kiválogatva. Ilyen biztosítás mellett én a hadnagyaimmal együtt leszálltam Fogaras várból a basa táborába, ahol a legnagyobb tisztességgel lettem fogadva. Musztafa sátorában mindent apróra megrostáltunk, s a szerződést aláírtuk, megpecsételtük kölcsönösen. – Ekkor a moldvai vajda, az a bizonyos Péter! nagy ölelkezések között meghív a saját sátorába barátságos lakomára. Én azt elfogadtam, s a hadnagyaimmal együtt vígan hozzáláttunk a torozáshoz. A poharazás közben előhozakodik vele a vajda, hogy milyen karakán dáridóban vett ő részt egyszer Nagy-Váradon, amidőn a király asztalánál meg akarták mérgezni egy aranypohárral a Ferdinánd-pártiak. – Én az asztalra ütöttem az öklömmel mérgesen: „Az nem igaz! Az én pártom nem volt méregkeverő soha!" Erre Péter vajda még nagyobbat ütött az öklével az asztalra: „De bizony igaz! Ha akkor a jámbor Fráter György meg nem kapja a kezemet, ki nem önti a bort a földre – a bor egybe füstöt vetett a pallón –, hát holt ember vagyok!" – „Akkor ez a barát gonosz praktikája volt!" – kiálték én. – „De pedig a barátot ne sértegesd; mert az igaz lelkű ember!" – „Mit? Igaz lelkű? Pokol szövétneke! Gyehenna fajzatja!" – Eközben úgy összevesztünk a baráton, hogy immár nem az asztalt, hanem egymásnak a fejét ütögettük ökölléel, kancsóval. Az én hadnagyaim s a vajda bojárjai mind belekeveredtek a verekedésbe: a sátor oldalát is kidöntöttük, s egymáson hemperegtünk. Ekkor loholt oda nagy sietve a szomszéd táborból Musztafa basa a janicsárokkal. Azok meg hirtelen szétválasztottak bennünket egymás keze közül. Csupa karmolás volt mindegyikünknek a képe. A basa előadatta velünk a versengés okát, ami fölött hajba kaptunk. – Azt megértve, keményen lehordta Péter vajdát, hogy minek sértette meg a vendégjogot. Azután magára vállalta, hogy mint egyedül illető bíró, a szultán elé fogja bocsátani ezt az egész keveredést. A padisah most Belgrád felé jön. Az csak egy bakugrás Fogarashoz: ott igazságot fogunk találni. Én kaptam a színlelt pártfogáson, Musztafára bíztam a lelkemet, s most itt vagyok, ahol te vagy: a szultán örökös oltalma alatt; van holtig való ételem, italom, cifra öltözetem; de amellett rab vagyok.[11]

– Hát a Fogarasban hagyott túszok?

– Azokról kisült, hogy mind a négyen basaruhába öltöztetett komisz tevehajcsárok voltak.

Ez is a rendes tréfájuk közé tartozott a török hadvezéreknek.

Bizony együtt maradt holtig a szultáni pártfogás cifra rabságában a két magyar főúr. Rövid ideig egy harmadik is került közéjük: Laszkó Jeromos, akit mint Ferdinánd követét tartóztatott le a szultán.

A nagyeszű és sámsoni nagy erejű ember a török rabságban annyira összeroskadt, hogy amidőn Majláthtal, Török Bálinttal összekerült, már csak két mankón tudott járni, s ő, aki tíz nyelven szónokolt folyékonyan, most már csak egyen tudott beszélni: csak lengyelül, azt is akadozva, a többit egy szélhűdéstől elfelejté.

A szultán megtudva foglyának nyomorék voltát, odavitette őt maga elé, s nagylelkűen megadta neki a szabadságát.

Mire a nyomorék ember azt mondá a szultánnak nyavalyás tréfával:

– De, fölséges uram, ha megetted a húsomat, csak edd meg mármost a csontomat is.

[11] Így adja elő az eseményt Bechet J. M.

Ott is halt meg a szultán kenyerén.

Fráter György Verbőczyvel, Petrovichcsal és a csausz agával visszatért Buda várába.

A csausz aga adta át a királynénak az athnámét, melyet Fráter György titkára, Pesty Gáspár latin fordításban olvasott fel a királyné előtt.

Verbőczy sírt keservesen, Petrovich fújt dühében, Fráter György hidegvért mutatott. Izabella keserűen mondott köszönetet a szultánnak az iránta és fia iránt való gondoskodásért, a főuraknak pedig azt mondá:

– *Én ezt tinektek gyarló asszony létemre előre megmondám; mármost ti, férfiak levén, lakjatok abban, amit ti magatok kerestetek.*

Ezzel Fráter György ismét visszatért a szultán táborába, ahol még többen voltak visszatartva a főurak közül, azoknak a szabadon bocsátását kikérni.

A szultánnal azonban három napig nem lehetett beszélni. Nagy ájtatosságra készült.

Szolimán basa, a budai helytartó e három nap alatt a budavári „Boldogságos Szűz" német templomát átalakíttatá török mecsetté. A harangokat leszedette a toronyból, az oltárt, szentszobrokat kihordatta a templomból, a szentképeket, a remek freskókat levakartatta a falakról, s aztán az egészet bemeszeltette világoskékre, a párkányzatokra arany betűkkel mázoltatva alkoráni mondatokat.

Mikor ez készen volt, akkor a szultán fellovagolt a várba a két fiával együtt, s leszállva az új mecset előtt, leveté a saruit, s mezítláb ment be az új mecsetbe, s ott végzé az ájtatosságát teljes két óráig. Mikor visszatért, éppen a déli szúrát éneklé a müezzim a mecset tornyában.

A többi templomokban a harangozás meg volt tiltva. Reggel, délben, estve csak az egy szó hangzott a toronyból: „La illah il Allah, Mohamed razul Allah!"

Történt vala ez „Keresztelő János fejvételének" ünnepén, tizenöt évvel a mohácsi néptemető ütközet után, ugyanazon napnak keserves évfordulóján.

Másnap délelőtt megjelent a nisandzsi-basi a királyné előtt. Még egy cifra írással telepingált levelet hozott a számára. Ez volt a király kinevezési athnáméja.

Azt is felolvasák latin fordításban a királyné előtt. A végén ez volt:

„Esküszöm neked, János király, Alláhra, az én hitemre, az én *nyeldeklő gégémre*, az én kardom pengéjére, az én mindennapi kenyeremre, hogy amint felnősz bajuszos, szakállas embernek, azonnal visszaadom neked Buda várát és a Dunától a Tiszáig terülő tartományt. Addig is légy az én árnyékomban bizodalommal."

A királyné nem állhatta meg, hogy el ne nevesse magát (ilyen az asszony!), s gúnyosan mondá a magyar uraknak:

– Eszerint most már semmi egyébre ne legyen gondunk, mint hogy a király mentül hamarább felnőjön, s bajuszt, szakállt eresszen; s a Mindenható addig a szultán nyeldeklő gégéjét épségben megtartsa. Most pedig induljunk útnak. Az ökrök itt vannak.

Fráter György a királyné és az ország kincseit társzekerekre rakatá. A szultán ötven ökröt küldött előfogatul: azokat a szekerek és hintók elé fogták, s felülének. Csak a királyné hintóját vontatták lovak.

Izabella, mielőtt királyi várát elhagyná, egy falitükörre felkarcolá gyűrűje gyémántjával ez emlékezetes mondatot: „Sic fata volunt." (Így akarja a sors.)

Budáról Pestre kikerülve, kompokon szállíták át a királyi udvart a túlsó partra. Ott várt reá egy aga háromszáz lovas szpáhival, akik kíséretül voltak rendelve. A magyaroknak fegyverük sem volt.

Az ökör vontatta hintókkal bizony nagy lassan lehetett előrehatolni. Az éjszakát a mezőn felütött sátorokban tölték el az urak és hölgyek. Távol a sátoroktul tanyáztak őrtüzek mellett a szpáhik. A farkasok üvöltöttek szerte a nádasokban.

S még egy rém jár velük egy úton mindenütt. A keleti pestis. Ezt a kísérő szpáhik hozták magukkal. Ahol ezek éjjel tanyáztak, ott reggel temetőt hagytak maguk után. Mikor Tisza-Varsányba megérkeztek, már csak fele volt meg a szpáhiknak. – S e rettenetes mirigy a királyné kíséretét is meglepte. Varsányon az öltöztető frajját temetteté el és a felolvasó mesterét; s valahány városba megérkezett, mindenütt hagyott hátra egy síremléket, valamelyik kedves cselédje fölött.

Végre utolérték a királyi udvart a bivalyos szekerek, melyek a magyar urak és hajdúk fegyvereit szállíták. Akkor azután, amint kardot érzett az oldalán Fráter György, megköszönte szépen a szpáhi agának az eddigi kíséretet; mármost visszamehet a csapatjával Budára.

De az aga azt felelé, hogy őneki parancsolatja addig kísérni a királyt és az anyját, amíg a várába meg nem érkezik.

Fráter György aztán úgy mesterkedett, hogy amint Tisza-Varsányban az udvari had, a nagy koplalás után, a vendégszerető nép asztalánál jól kiette magát, a hintók elé fogott ökröket kicserélé jó futó alföldi lovakkal; s egy éjjel, amidőn a szpáhik a mezőn elfeküdtek, úgy elvágtatott előlük, hogy reggelre kelve a szpáhik nyomát sem látták a királyi udvarnak: a tengert mutató délibáb nem mondá meg nekik, merre mentek.

Így azután Gyulán, Kún-Szent-Mártonban temetést, rekviemet tartva, eljutott tizednapra a királyné a számára rezidenciának kirendelt Lippa városába. Az egy hatalmas sáncokkal védett város volt, a közepén egy még erősebb fellegvárral: abban volt a királyi palota; vastag kőfalú boltozatos épület, jégverem hidegségű nagy termekkel; a királyné szobájában szalmából fonott ágyak, festetlen szekrények; az ablakok üveg helyett hólyaggal behúzva.

Ferdinánd király is jelentette, hogy él még.

Megint küldött szép, remekművű órát a szultánnak követei által, s szépen megköszönve neki, hogy a hadseregét Budánál tönkreverte; azon reménykedett, hogy őneki békét fog hagyni. A jó barátságért ajánl a szultánnak negyvenezer arany évenkénti adót.

Erre a szultán azt felelte a német követeknek:

– Köszöntetem a királytokat! Örülök, hogy olyan jó indulattal van irántam. Én sem vagyok őiránta rosszabbal: Nem is akarok az idén nála látogatást tenni Bécsben. Ellenben a cifra órát vigyétek vissza; mert más ajándékot várok tőle, amit megkapván, atyai pártfogásomat fejére borítom. Ezen ajándékok Visegrád, Tata és Esztergom várai. Ezeket kérem szépen a királyotoktól.

A követek hüledezének e kívánság hallatára, s azt mondák, hogy ilyen ajándék megadására nincsen semmi igazság a tarsolyukban.

– No, hát menjetek vissza Bécsbe, és hozzátok el; de siessetek vele; mert ha késlekedtek, addig el találom foglalni mind a három várat.

S ezzel Szolimán szultán visszatért Sztambulba; Budán hagyva druszáját, Szolimán basát helytartónak, Verbőczy Istvánt ország bírájának.

A jó öreg Verbőczy bizony nem sokáig bíráskodott Buda várában. Az is keserves hivatal volt. A Budán és Pest városában őrségül hagyott janicsárok, besliák, delik csúnya, rakoncátlan nemzetségek voltak: akik miatt örökös volt a lakosság panasza.

A derék főbíró serény volt a panaszok megorvoslásában, s ha valakinek a marhájában kárt tevének a török katonák, törvényt látott fölöttük, s az ítéletét Szolimán basa híven végrehajtá. Hanem ha a törökök valamely kereszténynek a feleségével, leányával gonoszul forgolódának, ebben a basa csak nevetnivalót talált: hisz nem tettek neki kárt! A törököknél nincs tízparancsolat. Az asszony nem megy lélekszámba; sőt még marhának sem számít.

Így történt egy ízben, hogy a janicsárok és szpáhik egy Pest vidéki kastélyból elraboltak egy fiatal úriasszonyt; akit, minthogy rendkívüli szépség volt, a szultán háremébe küldeni szándékoztak. Mikor az elrabolt nőt, a nyeregbe vetve, hurcolta magával a város utcáin végig a szpáhi; szembe jött rá Márkus deák, az országos bíró tollforgója. A magyar nő rimánkodva kiáltá neki, hogy szóljon mellette az országos bírónak, szabadítsa meg attul a veszedelemtül, hogy őt elküldözzék a szultán háremébe. Szabadulásáért mind átadja egész birtokát az országos bírónak.

A jó Márkus deák rögtön futott fel Verbőczyhez, elmondani, amit látott és hallott.

Az országos bíró azonnal előhozatta a nyerges lovát, s a deákja kíséretében ellovagolt a janicsárok kaszárnyájáig.

Amint a kaszárnya előtt ácsorgó janicsárok meglátták Verbőczyt a lován ügetve közelíteni, elkezdék a kiabálást:

– Ihol jön az a gyaur, aki minket meg szokott botoztatni, ha valamit lopunk! Nosza, most megfogdossuk, s levágjuk a fejét!

Márkus deák azonban tudott törökül, s nagyon megrettenvén, megrántá a principálisa mentéjét.

– Kegyelmes uram, ne menjünk mi oda, mert ha mi azt a nemesasszonyt ki akarjuk szabadítani, bizony a magunk feje szakad oda!

Erre a kancellár keservesen fohászkodék fel:

– Jobb lett volna nekem az ostrom alatt meghalnom, mint ezt a nyomorúságot megérnem.

Azzal megfordult, otthagyta a janicsárokat és az úrhölgyet, s visszatért a várba Szolimán basához.

A basa ott tartotta magánál ebéden, s könnyű vérrel vette Verbőczy panaszát az elrabolt nemes úrhölgy miatt.

Ebéd után nagyon elbúsultan tért vissza a házába Verbőczy, s elkezdett valami levelet írni a szultánhoz. De aközben elővette valami fájdalmas bágyadtság.

– Fiam, úgy fázom – mondá a körülötte forgolódó Imre fiának.

– Borbélyt hívassak?

– Nem, fiam. Papot inkább. De az nincs Buda várában. Míg Zsámbékról idejő, addig én meghalok.

Az ifjú látta a jelekből, hogy atyját a pestis lepte meg. Erre a hírre szétszaladt a palotából az egész cselédség.

Csak az egy legényfia a kancellárnak maradt az atyja mellett mindhalálig. Az is tevé a koporsóba, s eltemetteté minden harangszó és papi beszentelés nélkül, ami meg volt tiltva a török városban.

– Megállj, hitetlen pogány! – mondá Verbőczy Imre. – Keservesen megfizetek neked az apám haláláért, de még inkább a temetéséért.

Jó Verbőczy Imre nem sokat kapott örökségbe az atyja szörnyű nagy tudományából, de annál többet bírt a jó karjában a fegyverforgatás mesterségéből. Bizony hekatombával rótta le később az apja gyászolását.

LII. FEJEZET – A fekete herceg

Mikor már a királyné udvarhölgyei eléggé kilamentálták magukat az új rezidencia nyomorúságos állapota fölött, megérkezék Fráter György, aki a kincses társzekereket kísérve, nem tarthatott lépést a királyék hintóival. Örvendetes vigasztalást hozott a királynénak.

– Nem itt lesz a fölséges asszonyom lakása, ez csak a katonák számára való. Túl a Maroson van Sólymos vára. Abban lakott rendesen boldogult János királyunk, mikor Lippáról intézte a hadjáratát.

S azonnal dereglyékre szállíttatá az egész udvari cókmókot, s felvitte őket a Lippával átellenben fekvő Sólymos várába, mely Zápolya által igazi fejedelmi kényelemmel volt berendezve. A koronát és a kincseket is ide szállították. Sólymos vár erkélyéről aztán egészen szépnek tűnik fel Lippa nagy tornyos templomaival, erős bástyáival s a *Boszborda* hegytetőn emelkedő hatalmas fellegvárával, mely a török időkben „*Koazta Bea* „nevet viselt. A piac közepén fakadt fel egy gazdag vizű forrás.

A királynét elhelyezve a sólymosi várkastélyban s ellátva minden élelemmel, maga Fráter György visszasietett Lippára, az ottani várparancsnokkal, Varkócs Tamással tanakodni. Ez volt az első ember, akitől megkérdezhette, hogy mi minden történt egy év alatt széles e hazában, amíg ő Buda várában be volt zárva.

…Tehát ismét Lippán volt! Ahol ezelőtt tizenkét esztendővel. Ismét ott volt, ahol akkor – Magyarország visszafoglalásának a kezdőbetűjénél. Magyarország ismét romba volt dűlve, a nemzet tetszhalálba süllyedve: mindenki kétségbeesett a haza sorsa felett, csak Fráter György nem. Ha tizenkét év előtt volt bátorsága hozzáfogni ahhoz az óriási munkához, ami egy eltemetett nemzetnek a feltámasztása, hogy ne lett volna most?

Akkor ő semmi sem volt, mint „iste monachus Georgius”. Előtte, mellette, körülötte pedig egy sereg önző, saját hasznát vadászó, egymás ellen torzsalkodó, szolgálni rest, parancsolni tudatlan, elhatározásaiban ingadozó, elpártolásra mindig kész főúr, püspök, kapitányok, püspökségre áhítozó főurak, generálisságot követelő püspökök, csatatérkerülő kapitányok: népzsaroló mindegyik. – Most azok már mind elmúltak: ő maga maradt egyedül. Cselekedhetett a saját tanácsa szerint. Török Bálint fogságba vitelével ő maradt a „királyi gyám” címén az ország kormányzója. Itt volt még Petrovich is: de az nem vetett számot. Mint Zápolya természetes testvére, a királyi családhoz tartozott, s dohogott is néha, mikor a rácai között volt, hogy neki kellett volna János után a trónra következni; de azon csak nevettek. A derék temesi gróf ostoba volt, gazdag és fösvény, és mindenekfelett tohonya, rest. Ezzel nem is közölte a dolgát soha Fráter György.

Előtte állt a nagy „semmi”, és abból neki nemzetet, országot kellett teremteni. Egy új ivadékot kellett más erkölcsökben fölnevelni: a régi lejárta magát. Ehhez kellett neki tízesztendei békés munkálkodás. Sem pénz, sem hadsereg, sem rend az országban, és ő tisztán látta maga előtt egy egész évtizednek a munkatervét.

Egy vezéreszméje volt; azt a részét az országnak, mely az ő kormányzatára volt bízva, elvonni a harcokból; folyvást fegyverben gyakorolni, de soha ütközetbe nem vinni; hanem a két hadakozó felet, a németet és a törököt egyre hitegetni a szövetségével, az alatt gyűjteni haderőt és kincseket az ország számára; hogy amikor egyszer a sors kedvező alkalmat ád, az elveszettet önerejével visszafoglalhassa.

Egy nagy veszedelem állt előtte. Az erdélyi rendek nem akarták János Zsigmondot, a gyermeket, királynak elfogadni; ők önálló fejedelemséget akartak alkotni saját vajdájuk alatt. Fráter György legelső dolga volt Kolozsvárra sietni, ahol az egybegyűlt rendek előtt egy hatalmas beszédet tartott, melyben leírta az ország veszedelmét, felmagasztalva az erdélyiek hazafiúságát, lelkükre köté nagy hivatásukat Magyarország újjáalkotásában, beszélt nekik Izabella királyné fejedelmi erényeiről, testi szépségéről, lelkierejéről, a magyarok iránt való igaz hűségéről, s ezzel a beszédével úgy megnyerte az erdélyiek szívét, hogy egy szívvel és lélekkel hűséget esküdtek Izabella királynénak és János Zsigmond királynak; de azzal a kikötéssel, hogy Fráter György legyen a vajdájuk.

Petrovichnak megint volt mind morogni: „Ez a barát már meg az erdélyi vajdaságot is magához kaparintotta". Fráter György nem nevezte magát vajdának, csak országos bírónak. Azonban az erdélyi aranybányák, sóaknák megnyíltak előtte, éppúgy az iparos szász városok kapui s a székelyek szívei: mind a három kifogyhatlan kincseknek tárháza.

A királynénak is nagy öröme telt, mikor az erdélyi főurak egész hosszú kocsisorral, csengős ötös fogatokon robogtak fel Sólymos várába, hogy őt meginvitálják kincses Kolozsvárra. Nagy készséggel hagyta magát elragadtatni általuk. De még jobban elragadták azok a gyönyörű tájak, melyek a Maros mentén egymást váltogatják: a szép, rendezett városok (miket még a török nem látogatott meg), a derék főúri kastélyok, a pompás népviseletek, a jól mívelt földek, a jámbor, jószívű népek. Mikor pedig Kolozsvárra megérkezett, egészen más világban találta magát, mint az eddigi volt. – Erdélyben volt igazi délceg magyar fiatalság, amit Budán alig látott; itt volt életkedv, vidám mulatság, lovagjátékok; az egy egész külön világrész volt: a magyar földglóbusz; itt voltak művészek, tudósok, énekesek; voltak nyomtatott könyvek és emberek, akik könyvekből beszélnek, itt ismét megtalálta Izabella Boccaccio regéit, amiket anyja, Sforza Bona udvaránál megkedvelt. Ezek az urak táncolni is tudtak. Amellett, hogy verekedni is jól tudtak.

Izabella meg volt elégedve a cserével, és nem panaszkodott. Fráter György pedig dolgozott a tervein. Erdélyből visszahódítani Magyarországot: egy magyar király alatt.

Ez a terve azonban mindjárt az elején nagy megpróbáltatás alá került.

Ferdinánd király a török szultán visszataszító válasza után komolyan hozzáfogott egy újabb hadjárathoz Magyarországnak a török rabiga alól felszabadítására. Összehívta a magyar országgyűlést, s a hű vármegyékkel megszavaztatá a hadiilletéket, amit azok ki is állítottak. Perényi fővezérsége alatt tizenötezer főnyi lovas sereg gyűlt össze. A német fejedelmek is nagy segélysereget küldtek Magyarországra. Károly császár spanyol ezredeket küldött; Medici herceg és Sforza Pallavicini olasz csapatokat hoztak, s a pápa is háromezer olasz muskétással járult e hadviseléshez, akiket a hős Vitelli vezetett. Komáromnál nyolcvanezer főnyi derék sereg állt együtt, ellátva kétszáz ágyúval, s támogatva egy hatalmas hajóhaddal.

Ha ennek a jól rendezett hadseregnek maga Ferdinánd király áll az élére, s határozott haditerv mellett nyomul előre, bizony meg nem állt volna Nándorfehérvárig, s Szolimán szultánnak letörhetett volna a félholdjának a szarva.

Hanem hát Ferdinánd királynak nem voltak hadibabérok utáni vágyai. Ő maga Bécsben maradt.

A győzhetlen armádia vezéreül pedig kinevezte a brandenburgi határgrófot, Joákimot; akit *„fekete hercegnek”* csúfoltak, azért, hogy egy testőrezredet tartott, melynek fekete páncélja volt, fekete sisakja, fekete tollal, s ő maga is ennek az egyenruháját viselte, mikor az ezredet egzecéroztatta. Olyan mesterségesen szalutálni a dárdával s olyan szép kanyarulatokat tenni dobszóra a világon egy ezred sem tudott, mint a Joákim fekete légiója.

S hogy még tökéletesebb legyen a hadviselés, Joákim őrgróf mellé odarendelt Ferdinánd király egy haditanácsot, mely állt tizenkét német generálisból.

S amikor aztán ez a hatalmas sereg mind együtt volt Komárom körül, akkor a haditanács összeült kicirkalmazni, hogy mitevők legyenek. Efölött eltanakodtak egy álló hónapig.

A jó Perényi és a vitéz olasz Vitelli váltig unszolták a fekete herceget, hogy mozduljon már, vigye őket Buda vára alá: ott most nincs több háromezer töröknél, annak is fele nyavalyás. Maga a vezér, Szolimán basa is meghalt dögben, a bástyák még a tavalyi ostrom óta romokban hevernek, most egy rohammal el lehet foglalni az erősséget; a haditanácsosok nem hallgattak rájuk.

Nagyon furfangos tervet komponáltak a bécsi állambölcsek. Legelébb is Szolimán szultánhoz küldtek követet, akinek az volt a feladata, hogy Szolimánt biztosítsa Ferdinánd jóakaratáról, békés szándékáról, s ajánljon neki most már százezer aranyat évi adó fejében. Mintha egy nyolcvanezer főnyi tábor gyülekezését Komárom körül titokban lehetett volna tartani! Másfelől pedig Izabellához küldtek Erdélybe magyar urakat, akik a királynénak fölajánlják a szepesi hercegséget, fejedelmi jövedelmet Erdély átengedéséért. S a királyné hajlott ez ajánlatra, kész volt fiastul együtt *elvezettetni* magát Erdélyből. Akkor aztán Erdély hadainak kellett volna megkezdeni a támadást Szolimán ellen, a szultán fő haderejét maga ellen vonva, amikor végtére Joákim őrgrófnak könnyű munkája lett lészen az ármádiájával előrenyomulni.

Csakhogy mind a két helyen gazda nélkül csinálták a számadást. A szultán nem értette a tréfát, hanem nagy sietve küldé Bali bég budai vezér segítségére Ulomán basát, a boszniai helytartót egy dandárral, aki aztán azalatt, amíg Joákim haditanácsa a mappát böködte az ujjával, a rongált várfalakat helyreállíttatá, ágyúkkal megrakta, s készen várta a támadást. Buda és Pest között egy hatalmas vasláncot húzatott keresztül, s ezzel elzárta a német hajóshadnak a város alá vonulását, s a hajóhíd elfoglalását.

A másik oldalon is kárba veszett az igyekezet. Fráter György neszét vette a királynéval folytatott cselszövénynek, s sietett azt széttépni, megtiltva a királynénak mindenféle egyezkedést Ferdinánddal az ő tudta nélkül; Erdélyt nem engedte a készülő háborúba belesodortatni, készületlen hadaival bizonyos áldozatul.

Végre megállapodásra jutottak a haditanácsok. Kisütötték, hogy nem Buda várát kell a hatalmas ármádiának megtámadni; mert az kemény falat, abba még a foga is beletörhet valakinek, mint a szegény Roggendorfnak; hanem Pest városát kell megostromolni. Ha

azt elfoglalja a hatalmas hadsereg, a török úgy megijed, hogy esze nélkül szalad haza: a Boszporuszig meg sem áll.

Nagy lassan alászállának a pesti síkságra. A magyarok és olaszok a város falaihoz közel ütöttek tábort a „királyi kert" tájékán, a német birodalmi sereg jó távol az ágyúktól a Rákos mezején.

Hét napot itt is eltarisznyáztak apró csatározásokkal. Egy ízben az olaszok, magyarok és Zrínyi Miklós horvátjai egy kirohanó török csapatot emberül összevágának. Ekkor végre elhatározá magát a fekete herceg, hogy hozzányúl az „ultima ratio regum"-hoz: az ágyúkhoz, s elkezdé hatvan ágyúból lövetni az ócska pesti bástyákat. Azok nagy hamar összeomlottak, s ha akkor rögtön a résre rohannak az ostromlók, egy hajrá alatt beveszik a várost. – De a fekete herceg azt mondá, hogy „elég volt az mára"; elébb a haditanácsot kell összehívni: az határozza meg, minő rendben, milyen echélonban történjék meg a csapatok rohamra vezetése. Ezt is Roggendorftul tanulták! Ez eltartott másnap délig. Ezalatt Juszuf basa, Pest védője, új árkot ásatott a leomlott fal mögött, azt meghordatta rőzsekötegekkel, szurokkal, lőporos zsákokkal, az ágyúit pedig mind a tört réssel szemben egy magas kőrakáson állíttatá fel.

A bölcs haditanács rendelkezése szerint legelső sorban kellett a rohamra indulni a pápai olasz gyalogoknak, azok mögött voltak felállítva a magyar lovasok.

A fekete herceg nem akart kimaradni a nap dicsőségéből. Elővezetteté a fekete páncélos légióját.

– No, ördöngös fickók! Menjetek ti is háborút látni! Meglátom, hány török fejet hoztok haza!

Azok aztán kikerestek egy szép száraz helyet, ahol nem ázik fel a lábuk a tocsogóban. S ott tökéletes sorfalat képezve, felállának. A dárdáik hegye oly egyforma sort képezett, mintha posztónyíró ollóval nyírták volna egyenletesre. Három strucctoll volt a sisakja mellett mindegyiknek. A zászlótartójuk egy óriás volt.

A jeladó ágyúlövésre megkezdték a rohamot a pápai csapatok, akik könnyűszerrel verték el a résről a törököket. Midőn azonban az éjjel ásott árok fölé jutának, akkor Juszuf basa meggyújtatá a lőporos zsákokat, azok felrobbantak, s lángba boríták az egész sáncárkot. Ámde a derék olasz vitézek azért mégis bátran előrenyomultak, s egész a főtorlaszig hatoltak. Itt azután a Juszuf basa ágyúi fogadták őket emberirtó kartácstűzzel.

A magyar lovasság, látva ezt a veszedelmét az olaszoknak, nem nézhette azt tovább tétlenül, leugrált a lovairól, s kivont karddal rohant Vitelli harcosai segélyére. Azonban a törökök is a legjobb csapataikat állíták velük szemközt, s a harc elkeseredetten folyt a városban, eldöntetlenül. *Száz somogyi gulyáslegény* (bubulci), fokossal a kezében, egész a város piacáig tört előre, legázolva a szemben talált janicsárokat, onnan kiabáltak: „Jertek utánunk! Nyitva a város!" De biz azokat magukra hagyták, s ott levágatának.

A fekete légió mindezt nézte, nagy lelki nyugalommal.

Perényi maga odanyargalt a fekete légió ezredeséhez, hogy trombitáltasson már, rúgassa neki a katonáit az ostromnak, most az ideje közé vágni a töröknek; de a katonai akadémiában nevelkedett főtiszt azt a választ adta, hogy őneki nincs a haditanácstól utasítása adva az ostromban tettleges részt venni.

Perényi vágtatott a fővezérhez, hogy hívja hát össze a haditanácsot, s adja ki a rendeletet a fekete légiónak, hogy siessen a magyaroknak és olaszoknak segítségére az ostromnál.

Ezalatt azonban az emberséges Juszuf basa megszánta a szegény fekete páncélosokat, hogy ott a verőfényen úgy izzadnak hiába, s a hatvani kapu köröndjéről nekik szegeztetett tizenkét *szakállast*, s azokból egyszerre kilövette rájuk a láncos golyóbisokat, úgyhogy huszonnégy fekete páncélos rögtön túlvilágra szenderült.

No, nem kellett a dicső fekete légiónak utasítás a fő haditanácstól; de úgy eliramodának, hogy Juszuf basa ágyúi többé utol nem érték őket. Elöl szaladt az óriás a nagy standartéval.

Nagy lett az elszörnyedése e rémeset fölött a fekete hercegnek. – Huszonnégy fekete páncélost kilőni a sorból! Akik bele sem ártották magukat az ostromba! – Ártatlan nézők valának! – Még a dobost is agyonlőtték! Aki igazán nem bántott senkit. – És még Kunczot, a fligelmannt, aki fél kézzel megcsinálta mind a hat parádét a dárdával! Ez istentelenség! Ilyen pogány haddal keresztény vitézeknek harcolni nem illik!

A haditanács azonnal összeült, s most már sietve és nem temporizálva, elhatározá, hogy *a hadjárat be van fejezve.*

Az ostromnál a magyarok és olaszok hétszáz embert vesztve, visszaverettek, s a győzhetetlen ármádia, a nyolcvanezer vitéz ezt nézte, vállra vetett dárdával.

Vissza kell vonulni! Ez volt a haditanács bölcs határozata,

Mégpedig szép rendben. Fődolog az ágyúkat megmenteni!

Éjjel kezdték meg a visszavonulást. Elöl Joákim herceg a fekete légióval (huszonnégy ember hiányzott belőle!), utánuk az ágyúk. Azok után jött a birodalmi lovasság. Hátul hagyták a gyalogságot. (Éppen, mint Roggendorf! Ugyanaz az okos taktika.)

Igaz, hogy leghátul volt hagyva a magyar lovasság Perényi alatt, s a főhaditanácsnál – a papiroson – ez szerepelt fedezetül.

Ámde jól ismerjük a dörgést. Mikor a magyar katonának azt mondják, hogy a hadjárat be van fejezve; az rögtön elpárolog. Amint a bölcs haditanács kiadta a rendeletet, hogy most már fussunk, a magyar lovasság úgy szétiramodott Tolnába, Baranyába, hogy Perényi mellett nem maradt más, mint a zászlótartók, akiknek nem volt sarkanyú a saruján.

Ekkor aztán Juszuf basa kirontott a városból, négyezer lovas szpáhival, s ez a kicsiny dandár olyan dúlást követett el a visszavonuló birodalmi gyalogságban, hogy ha segítségükre nem jön a vitéz olasz Vitelli, aki ezredeit zárt sorokban állítá a törökök elé, az egész hatalmas ármádia nyomorultul szétveretik.

Egy török lovag odakiáltott Vitellinek:

– *„Ugyan, te derék olasz, mit ontod az olasz vért? Téged nem bántunk mi! Állj félre előlünk!”*

De a pápa vezére és csapatja híven megtartá a kötelességét, s önfeláldozással védte a dicstelenül futó nagy hadsereget.[12]

Maga Ferdinánd azt írta e hadjáratról a bátyjának, Károly császárnak: „A kárról, a veszélyről nem is szólok; a vezérek agyában volt a hiba. Nagyobb gyalázat még sohasem érte a német birodalmat.”

Amilyen sötét folt ez a kudarc a történelemben, olyan fényes igazolása ez Fráter György hazaszerető elméjének. Hogy ő nem vette ki belőle a neki és Erdélynek szánt osztályrészt.

[12] Bechet adata.

(A jó Szerémi György mind előre megjósolá ezt a veszedelmet, mivelhogy a német birodalmi seregek vezérfejedelmei mind lutheránusok voltak, s azok közül Szász Móric magát Melanchton Fülöpöt is magával hozta, s azzal prédikáltatott a sátorában).[13]

Valakinek azonban meg kellett lakolni e világraszóló kudarcért. A sok mihaszna fejedelmi vezér, a mamlasz haditanács mind nem akarta azt keresztfiául fogadni: utoljára ráfogták a magyar vezérre, Perényi Péterre, hogy ő árulta el a birodalmi sereget a törököknek.

Mit árult volna el? Azt, hogy nyolcvanezer derék vitéz kész elszaladni négyezer török szpáhi elől?

Ráfogták, hogy éjjel beszökött Memhet béghez a várba, s azzal fújta a követ a németek ellen. Amint Esztergom alá értek, hirtelen megrohanták a sátorában, vasra verték, idegenekből alakított törvényszék elé állították, mesemondásba illő negyven vádat olvastak a fejére, s elítélték életfogytig tartó fogságra.

Azt a Perényit, aki legtöbb sikert vívott ki Ferdinándnak, s legnehezebb csapásokat mért János királyra; aki Izabellát Buda várában ostromolta, aki a Ferdinánd-párti magyar hadsereg bálványa volt!

Az volt a bűne, hogy nagy volt a gazdagsága, s sokan voltak, akik meg akartak rajta osztozni.

Ez a vérlázító erőszak, igaztalanság egészen összedönté Ferdinánd kártyavárát Magyarországon.

A leghívebb főurak otthagyták: maga Thurzó Elek is letette az ország pecsétjét, s haraggal vált meg a bécsi udvartól.

És az egész világ azt beszélte, hogy még itt is Fráter Györgynek a keze dolgozott.

Ismét egy nagy név lett veressel keresztülhúzva azon a hosszú lajstromon, melyre az útját álló híres emberek voltak feljegyezve. Versenytárs, ellenség mind elfogyott már.

Újaknak kellett támadni – a jó barátokból.

[13] „Gens contumacia, gens rebella, gens superba, gens absque licentia Christi pastore. Et nil praevalebunt adversus Turcarum. Non observabant sanctorum adiuvamina, sed potius absque ordine comedebant carnes in die jejunii.” Nagyböjt napon húst ettek, az lett a veszedelmük. J. M.

LIII. FEJEZET – Székesfehérvár veszedelme

A szerencsétlenség nem marad vénleánynak: mindig akad párja. A német ármádia dicstelen elvonulása után következett Szolimán betörése. Most már büntetni jött. A Ferdinánd pártján levő országrészt jött behódítani.

Az erős Siklós vára, melyben Perényi Péter deákja volt a várnagy, egy szóra megnyitá a szultán előtt kapuit. Ez volt a bosszú a fogságra vetett főuráért. – Pécs városa alá érve, az „öt egyház" városának küldöttsége feleúton eléje jött, felajánlva hódolatát, s mikor a szultán azt kérdezte tőlük, hogy kit kívánnak főispánul; azt felelték: „Nem kell nekünk magyar úr főispánnak, hanem *Kászon basa!"* Ezért az illendőségtudásért marék aranyat adott nekik, s ott hagyta Kászon basát.

Innen tovább haladt a szultán seregével: a hódolni siető jobbágyságtól kalauzolva. A parasztok szája tele volt panasszal a földesuraik ellen. Ugyan örültek rajta, hogy a török elkergette a nemesuraikat. No, csak várjatok, majd tirátok is eljön a hét péntek egy héten! A nemesség otthagyta a hegytetőkön épült várkastélyait, s főispánjainak, Verbőczy Imrének és Kápolnay Ferencnek vezetése alatt, két zászlóaljjal Székesfehérvárba menekült.

Ez a királyi temetkező város akkoriban hatalmas erősség volt: körül átgázolhatatlan ingoványoktól védve, a homlokrészén pedig erős bástyatornyokkal ellátva.

Szolimán elébb Budára vonult be; onnan Esztergom alá szállt, s annak a falait kezdte el töretni háromszázhetvenöt ágyúval. Spanyolok voltak a várnagyok, Lascano és Salamanca: kilencednapra feladták a várat. Tatát első felhívásra átadta Taxis Ferdinánd. Legvitézebbül védte Valpó várát a derék Árkay Mihály, aki hat hétig állt ellent az ostromnak: ami alatt háromezer golyót lőttek a várába.

Ekkor azután egész haderejével Székesfehérvár ellen fordult a szultán. Ő maga személyesen intézte az ostromot, bár az első tekintetre fel tudta becsülni az akadályokat.

„Ha hegytetőn volna ez a vár, majd hamar elfoglalnám; de lapályon épült várat megvívni nagy sor!" Ezt mondá a szultán.

Mégis egy merész próbát tett. Azon az egy úton, mely járható, egy hosszú hadoszlopot tolt előre: rácokbul, bolgárokbul, tatárokbul volt összeállítva az ostromló had; azokat hátulról a janicsárok kergették előre buzogányokkal.

De a vártornyokat vitéz hajdúk védték, onnan Borsodbul, akik nem fáradtak ki az öldöklésben, s ahogy ember hátán ember nyomult fel az ostromlábtókon a falakra, úgy verték le azokat folyvást, pöröllyel, szekercével. A szultánnak háromezer halottja maradt a sáncárkok között, s akik felhatoltak a falakra, s a városba betörtek, azokat az utcákon vagdalták össze; s azoknak a hulláit aztán a nagy öblű mozsarakba tették, s úgy lövöldözték vissza a szultán táborába.

Szolimán elszörnyedt e csodavitézségen, s rögtön abbahagyá az ostromot, s oly gyorsan vonult el Fehérvár alól, hogy az futásnak is beillett. A magyarok annak is vették, s Verbőczy Imre, Kápolnay Ferenc kapitányaik alatt kirohantak a távozó törökökre, s egész Siófokig vágták őket kegyetlenül. Itt azonban a szultán rendbe állítá a hadait, s kétoldalt „mint a sárkány a szárnyaival" körülfogá a magyar lovasságot. Kápolnay elesett a besliák nyilaitól, Verbőczy Imre keresztülvágta magát a szpáhikon: de már nem tudott Székesfehérvárra visszatérni; el volt vágva az útja: a Vértesbe menekült.

Derék vitéz volt! Ahány török lovas futtában utolérte, annak mind egy csapással leütötte a fejét.

Ekkor aztán Szolimán szultán újra visszatért Fehérvár alá; melyet most már csak a hajdúk és a talián meg a német csapatok védelmeztek. Maga a polgárság nem vett részt a várvédésben. Ők semlegesek maradtak. Hanem ahelyett, hogy puskát fogtak volna: illetlen taglejtésekkel bosszanták a falakról a törököket, amikre a szultán azt mondta, hogy „szemtelenség! „.

Ekkor aztán Szolimán előparancsolta a környékből a parasztságot, s nekiállította őket a Vértes erődnek, kivágatta velük a szálfákat. Kétezer jármos ökör hurcolta azokat a város alá. Ezekből rakatott egy széles hidat a mocsáron keresztül odáig, ahol a városnak csak igen alacsony falai voltak, s ezen a hídon keresztül indítá rohamra a csapatait. De a vitéz hajdúk az alacsony falakról is visszaverték az ostromlókat. Tíz nap folyton megújították a rohamot: ekkor a magyarok kifáradtak, s azt mondák a németeknek: „Álljatok már, egy nap ti a falakra, mi hadd együnk, igyunk és aludjunk egyet." És aztán úgy tevének, jól ettek, ittak: aztán lepihentek.

Ekkor újból jött a bástyák ellen a török had a hídon át. A németek és taliánok nem bírták a rohamot fenntartani, s hátat adtak. Az álmukból felriadó hajdúk hirtelen fegyvert ragadva, szembe rohantak az utcákba tóduló törökökkel, jó hadnagyuk, Varkocs György (a Tamás öccse) vezetése alatt, s ugyan nagy vérontást követtek el: úgyhogy mind a két harcoló fél kifáradt a verekedésben.

A hadnaggyal együtt ott járt, a harcolókat buzdítva, a kemény szívű pap, Celesztin apát, a feszülettel kezében, s lelkesíté a derék vitézeket a pogányok ellen. Most bizonyítá be, hogy mit képes tenni hite és vallása mellett, akinek az igazán a szívén fekszik.

Míg a hajdúk bivalybőr páncélokkal övezték fel a derekaikat, az apátúr vértezet helyett azt a szentelt pergament borítá a mellére, melyet Kelemen pápa bullája ékesített: az a János királyt exkommunikáló bulla. Ez volt az ő páncélja.

A városi polgárok pedig, amint azt látták, hogy az ellenség betört a hóstátba, gyorsan bemenekülének a belső várba, s feltekerték a felvonóhidat.

A derék vitéz hajdúk aztán, mikor már látták, hogy a török had baromsokasága mármár erőt vesz a németeken és taliánokon, és ők minden oldalról közre vannak szorítva, felkiabáltak a belső vár kaputornyát őrizö polgárokhoz, hogy bocsássák le a felvonóhidat; ők is hadd meneküljenek a belső várba.

A polgárok azonban gúnnyal felelének vissza:

– Vannak tinektek Mózeseitek és prófétáitok: kövessétek azokat!

S nem bocsáták be a magyar véreiket a belső várba.

Sőt, csúfondárosan előhurcolák a templomból kitett szentszobrokat, a fából faragott és ékesen megaranyozott Szent Péter és Pál szobrait, azoknak a nyakára kötelet kötöttek,

s ekként egy gerendára függesztve, előtolták a torony ablakán, lekiabálva a kinn rekedt vitézekre.

„No hát, ti bálványimádók! Itt vannak a szenteitek, akikhez imádkozni szoktatok. Most énekeljetek már hozzájuk: segíts, Szent Pál, segíts, Szent Péter! Most tegyenek értetek csudákat, ha adatott nekik!”[14]

E kegyetlen szavakra páter Celesztin, a torony felé fordulva, megátkozá a csúfolódókat, s aztán megáldotta a körülötte letérdepelt maroknyi vitéz magyar népet, *s akkor mindannyian, kardjaikat ragadva, ezzel a kiáltással: „Jézus Krisztus; Szűz Mária” a törökökre rohanának.* Páter Celesztin volt az első, aki dárdaütésektől átverve, összeroskadt: a hősök pedig harcoltak az utolsó csepp vérük kihullásáig, és egy is közülök meg nem adta magát; hanem azon volt, hogy drágán adja el az életét. Szolimán szultánnak huszonnégyezer halottjába került az esztergomi és fehérvári diadal.

A belső várba szorult polgárok aztán jobban találták egyezség útján feladni a várat a szultánnak. Az egyezséglevélben kikötötték, hogy a szultán olyan pártolásban részesítse őket, *„ahogy őfelsége szokta „*.

A szultán azt mondá rá, hogy „dobró”.

S aztán ott hagyta a városnak kormányzóul *Dülbendár basát.*

És annyi híres városnak és erős várnak a meghódítását elnézték csendesen Ferdinánd király, Károly császár és a német fejedelmek. Nagy sokára összegyűjtének egy hadsereget Pozsonynál; de mikor már Ferdinánd király meg akart indulni a serege élén Szolimán ellen, akkor a nagyúr, dolgát elvégezvén, visszatért Nándorfehérvárra, s erre a németek azt mondták, hogy oda csak nem szaladhatnak utána, s hagyták az ország második és harmadik fővárosát, Esztergomot és Székesfehérvárt török kézen. – Száz évig ott maradtak!

A fehérváriakkal pedig nagyon ocsmányul kezdének bánni a befészkelt törökök. Minden asszonyt és leányt magukénak tekintének. Ez pedig a polgároknak semmiképpen sem tetszett. Felmentek panaszra Dülbendár basához, hivatkozva a szultán aranybetűs kegylevelére, amelyben biztosítva van nekik minden pártfogás, ahogy őfelsége a szultán szokta.

– No, hát mit akartok? *Így szokta a szultán!* Ez a török erkölcs!

S hogy ebben a polgárok nem akartak megnyugodni, sőt nagyon lármáztak, a basa megfogatott közülök egyet, s levágatta a fejét; másnap levágatta kettőét, harmadnap háromét, és így tovább. Nyolcadnapon a polgárok rimánkodtak, hogy meg vannak már elégedve: ne folytassa tovább a megnyugtatást.

– Dehogy vagytok ti még megnyugtatva – monda Dülbendár basa, s még folytatta tovább a fejlevágatást, egész tizenhétig. Akkor aztán a polgárok szépen visszavitték Szent Péter és Szent Pál szobrait a templomba, s elhelyezték az oltár fölé: a Lajos nevű prófétájukat szélnek eresztették, s visszatértek a római katolikus hitre.

– Most vagytok már megnyugtatva – mondja nekik Dülbendár basa. – *Így járnak azok, akik a szenteiket megcsúfolják.*

Ekként adja elő a dolgokat Szerémi.

Mivelhogy Dülbendár áttért renegát volt, aki lelkében híve maradt a keresztény vallásnak, s ekképpen visszatérítő a fehérváriakat, amiért megérdemli, hogy a neve a hittérítők közé feljegyeztessék.

[14]Szerémi naplója.

De nemcsak ezzel bizonyítá be a török basa a szent dolgok és emberek iránti titkos buzgóságát, hanem még inkább a következő rendelete által.

A csatában megölt Celesztin apátnak a casulája alatt megtalálták Kelemen pápa bulláját: elvivék a basának. Dülbendár abból a bullából megértve, hogy Zápolya János a pápa által exkommunikáltatott: rögtön felhozatta a királyok sírboltjából Zápolya szarkofágját, s kiteteté a cimeterium udvarára: „annak nincs helye a szent királyok között!" Aztán levelet írt Fráter Györgynek, hogy János király koporsóját vitesse el a királyok közül, s temettesse el máshová.

Ekképpen ama keményszívű pap még holta után is meg tudta üldözni a halott királyt, s végrehajtá rajta az exkommunikációt még alvó porában is.

LIV. FEJEZET – Az új ellenségek

Fráter Györgynek a szívét ez az eset rendíté meg legjobban. Ha volt még a lelkében egy szikrája a török iránti szeretetnek, azt is kioltá ez a kegyetlen csúfság. Kidobni János király holttestét a királyok sírboltjából.

Ilyen tőrökkel a szívében kellett neki tovább folytatni a hódolat játékát.

Ebbül a szégyenteljes hadjáratbul ügyesen ki tudta húzni magát.

Mind a két fél követelte tőle, hogy jöjjön a segítségére. Azt felelte nekik, hogy nincs hadserege. A szultánnak pedig engesztelésül küldött katona helyett nyolcszáz szekér eleséget, amit még szívesebben fogadtak.

Hogy mit tett ezután Fráter György? Annak a jellemzésére a francia életíró szavait idézzük:

„A kormányzó gondoskodása mellett a királyné oly fényes és mívelt (polie) udvart talált maga körül Erdélyben, mint Budán, s miután nagy hajlandósága volt a fényűzésre és mulatozásra, ennek a kielégítésére mindent elkövetett, úgyhogy a királyné évek során át boldog és nyugodt uralkodás édességét ízlelheté. – A kormányzó (Fráter György) ezalatt minden gondját a népek boldogítására fordítá: virágzásra hozta a vallást, az igazságszolgáltatást, a művészeteket, mesterségeket és a bőséget. – Mindig azt tartotta szem előtt, hogy abban az állapotban és akaratban tartsa fenn a nemzetet, hogy egy napon a gyámfia, a király hatalmát nemcsak e szép részében a királyságnak: de egész Magyarországon is helyreállíthassák. S amíg e hazafiúi dicsvágyat ébren tartá a nemzetben, nem feledkezett meg annak a kényelméről és biztonságáról. A saját jövedelmét is feláldozva, emeltetett középületeket, haszonra és mívelődésre, építtetett erősségeket Erdély védtelen pontjain, s Nagy-Várad környékén, azokat megrakta jól begyakorolt zsoldos hadakkal, akik fölé derék, hű kapitányokat helyezett; az urak közül pártfogolta azokat, akiknek eszük és érdemük volt, s különösen kegyelte a székelyeket, akik a legharciasabb és legkifáradhatlanabb népek, mindig készek a felhívásra hadirendbe állni.”

Így ír a részrehajlatlan francia tudós Fráter Györgyről.

A magyar kortársak azonban más véleményen voltak. Nekik Fráter György kormányzása kiállhatatlan zsarnokság volt. Mindenki irigykedett rá, s ezek az alattomos torzsalkodók meg a cselszövésben felnőtt olasz udvarhölgyek, az élvhajhászó lengyel udvaroncok úgy felingerelték Fráter György ellen a királynét, hogy Izabella elhatározta megszabadítani magát e nehéz ember zsarnoksága alól, aki őt mulatságaiban, fényűzésében akadályozza. A királyné már a saját jegypénzét költé: azt a bizonyos *tízezer aranyat.*

A Zápolya-kincsek lassankint mind Petrovich kezébe vándoroltak zálogba. A jó nagybácsi adogatott a királynénak azokra pénzt, szaracénus uzsora mellett.

A királyné azon kezdte Fráter György ellen a támadást, hogy felszólítá, adjon számot, hová tette az ország jövedelmeit egész kincstárnokságának az ideje alatt.

Fráter György erre röviden válaszolt. János király haláláig a számadások Verbőczy Istvánnak lettek átadva megvizsgálásra. Azok ott elégtek a kancellár padlásán Buda ostromában. Az azóta felszaporodott számadásokat majd be fogja mutatni János királynak, mihelyt az olvasni megtanul. (Már hétesztendős volt.)

És Fráter Györgynek igaza volt. *Abban az időben* nem volt szabad nyilvánosságra hozni sem a jövedelmeit, sem a kiadásait az országnak. A közjövedelmek legnagyobb része mind olyan volt, hogy ha felfedezik a forrását, rögtön bedugul. Még nagyobb veszedelem támadt volna belőle, ha a kiadásokat dobra ütik: a titkos ajándékozások a török nagyvezéreknek, tolmácsoknak, magának a szultánnak; a titkos ügynökök fizetése Bécsben, Rómában, Toledóban, Jászvásárban; az új erősségek emelése, a hadak felfegyverzése, különösen a nagyváradi ágyúöntő műhely, mihelyt közhír szárnyára kap, egyszerre rázúdítja Erdélyre a török haragját. Ezt vétek volt kérdezni, s bűn lett volna rá felelni.

Majd ha a király olvasni tud! Az pedig még az öreg Á-t sem ismerte.

Ekkor a királyné összehívta az erdélyi országgyűlést, hogy az lásson törvényt a barát feje fölött.

Fráter Györgynek vesztett ügye volt az országgyűlés előtt. A főurakat bántotta az, hogy fölöttük egy barát uralkodik; a szász követek keseregtek ellene a rajtuk behajtott adó miatt. Batthyány Orbán haragudott rá, hogy nem őrá bízta az ország főkapitányságát, s nyílt ellensége lett. Török János, a Bálint fia, el volt keseredve ellene atyjának török rabságban elhunyta miatt, akiről azt hírlelték, hogy Fráter György okozta az elfogatását. Majláth Istvánnak a hívei mind ellene esküdtek, mert azt hitték, hogy ő tartja vissza a vezérüket a Jedikulában; de legnagyobb ellensége volt a királyné, aki a zordon, rideg erkölcsű papi gyámban világi örömeinek megcsorbítóját látta. Török János készült az országgyűlésen a királyné ügyét védelmezni, s Fráter Györgynek ugyan el volt készítve az útja a vérpadhoz, ha ezen az országgyűlésen megjelenik.

Hanem a barátnak megint segítségére jött a saját édes esze.

Nem az országgyűlésre ment el; hanem a királynéhoz.

Izabella fejedelmi haraggal fogadta a barátot. Szemére hányta, hogy dicsőült férje, János király, minő alacsony sorsbul emelte őt fel a legmagasabb méltóságra! Eszébe hozta a haldokló szavait, melyekkel nejét és gyermekét a barát oltalmába ajánlja; s ő most háládatlanul, szívtelenül eltűri, hogy királynéja és királyi gyermeke szükséget szenvedjen: maga kincseket gyűjt halomra, s a királyi asztalra csak morzsákat juttat.

Végezé keserves sírással.

Fráter György engedé a feje fölött lezúgni a királyi harag mennyköveit, s a rájuk következett záport egyaránt.

Akkor aztán elővette az ékesenszólását, s világos képet rajzolt az ország állapotairól a királyné elé; de legékesebb beszéd volt az, amidőn előszólítá apródjait, s azok egy vasszekrényt cipelének be, melynek kulcsait átadá Fráter György Izabellának.

– Íme, lássa felséged, hogyan sáfárkodtam az ország vagyonával, felséges asszonyom és királyi gyámfiam javára.

A királyné által felnyitott vasszekrényben tízezer darab lizimakhus arany volt felhalmozva.

Hát ez már okos beszéd! Az ilyen cáfolattól rögtön felszáradtak a királyi könnyek. Izabella kezét nyújtá Fráter Györgynek, sőt az arcát is megcsókolta. Végre nevetni kezdett,

s azt mondá, hogy előre tudta ő, milyen jó ember a barát, s most már fel lévén világosítva, átlátja, hogy mindent az ország javára cselekedett.

Itt rendbe hozván a dolgát, Fráter György Mineróna úrhölgy felé fordult, aki nagyon duzzogni látszott.

– Kegyelmednek pedig, bájos szép amazon, szintén meghoztam azt, amit ígértem: egy délceg vőlegényt, az előkelő *Zborniczky Miklós* herceget, aki, íme, általam küldi kegyelmednek a jegygyűrűjét – és a jegypénzt, kétezer darab oroszlános tallérokban.

Erre aztán Mineróna úrhölgy is zokogásra fogta a dolgot; de ügyelt rá, hogy a könnyei kárt ne tegyenek az arca hajnalszínében.

Ekként mind a két asszony meg lévén nyerve, *FráterGyörgy* ismét ura volt a helyzetnek.

A két, jókedvre derített hölgy kétfelül karonfogva a kedves zsarnokot, átvezeté őt a királyi gyámfiának a szobájába, hogy annak is bemutassa a hódolatát.

A gyámi feladat akként volt felosztva a két tutor között, hogy Fráter György vezette az ország ügyeit, jó Petrovich Péter pedig a királyi gyermek nevelését.

Mikor a gyermek-király szobájába benyitottak, éppen ebben a foglalatosságban találták a gyámot és növendékét. Petrovich négykézláb mászott a földön, János Zsigmond pedig a hátán ült, mint egy lovon, s pattogatta a korbácsát fölötte, kiabálva:

– Deh te ráró!

Fráter György nagyon restellte ezt a dolgot.

– Uram, Petrovich Péter; temesi gróf uram. Ez már mégsem kegyelmedhez méltó pozitúra.

A temesi gróf mérgesen felelt vissza.

– Hát mi köze ahhoz kegyelmednek? Ha én a királyommal lovast játszom?

– Megigazítom magamat. Nem kegyelmednek illetlen, hanem a királynak; hogy ilyen lovat választ magának. Majd adok én a királynak egy szép kis tatár lovat, amin hetykén lovagolhat.

Erre a gyermek-király rögtön leugrott a nagybátya hátáról, s odafutott Fráter Györgyhöz.

– Hol van az a kis ló?

– Az a kis ló itt van már az udvaron felnyergelve. Hanem annak az ám a szokása, hogy az olyan gyereket ledobja a hátáról, aki nem tudja elmondani az Úr imáját: a miatyánkot.

– Én pedig nem tudom. Péter bácsi azt mondja, hogy az embernek kipotyog a foga az imádkozástul. Aztán minek nekem az a „miatyánk”? Az én atyám király volt. A „mindennapi kenyerünkért” sem könyörgök én, mert én kenyeret nem eszem: csak húst meg tortát.

Fráter György kemény dorgáló szóval fordult a gyámtársa felé.

– Uram, temesi gróf uram, ez nem jó nevelés! Nem így bízták kegyelmedre a királyt.

Petrovich durván förmedt vissza.

– Ne tanítgass engem, te barát, móresre! Én királynak nevelem az öcsémet, nem papnak!

Azzal tele pofával fújtatva eltávozott a szobából, engedelmet sem kérve a királynétól.

A barát aztán ölébe vette a kis királyt, s elkezdett neki szép meséket mondani: míg az annyira megszelídült, hogy össze hagyta tenni a kezeit, s elmondta Fráter György utána

miatyánkot végig. Másodszor aztán már elmondta magától. Olyan tűz-esze volt – a gyermeknek!

Az egybegyűlt rendek várták ezalatt nagy gyürkőzéssel Fráter Györgyöt az országgyűlésen.

Nagy lehetett az elbámulásuk, amidőn érkezni láták a bíborszínű hintót a nyolc fehér lóval: a hintóban a királynét a hátulsó ülésben, mellette a kormányzót, Fráter Györgyöt, vezéri öltözetben, kardosan, szemben az első ülésen Mineróna hercegnőt; a hintó mellett pedig a miniatűr paripán lovagolva a kis királyt, a szultántól kapott aranybuzogánnyal a kezében.

Az országgyűlés termében Fráter György vezeté fel a királyt és a királynét kezén fogva. Az esztrádon három baldakinos szék volt felállítva: a középsőbe ült János Zsigmond, ő volt a fő személy; jobbrul a királyné, balrul Fráter György. – Petrovich már nem fért el. Neki oda alant Mineróna hercegnő mellé kellett ülni; aki egyre azzal bosszantotta, hogy milyen derék ember ez a barát!

A felriadó üdvkiáltás után a királyné szólalt fel: előadva szép latin nyelven, hogy a „főbíró" már őneki teljes számadást terjesztett elő kincstárnoki hivataláról. Ez előterjesztés világ elé nem hozható, mert akkor az ellenségeink is megtudják; a rendek nyugodjanak meg abban, hogy a királyné az ország és a király jóvoltára történteknek találta a főbíró által tett kiadásokat.

Hát ha ilyen hatalmas szószólója akadt Fráter Györgynek, mint Izabella királyné, akkor ki szólhatott volna ellene? A rendek egy lélekkel kiáltának a királyné szavaira helyeslést; s Fráter György legmérgesebb ellenfele, Batthyány Orbán (lelkében igaz hazafi) állt fel azzal az indítvánnyal, hogy ha a királyné ily bizalommal ragaszkodik Martinuzzihoz, akkor kiáltsák őt ki a rendek Erdély kormányzójának. Ez meg is történt, s e naptul fogva Fráter György alkotmányosan megválasztott kormányzója, valódi fejedelme volt Erdélyországnak.

A jó Petrovich mérgesen rúgta ki a széket maga alul e választás után.

– Hát akkor én mi vagyok? A király lova?

Azzal nagy mérgesen otthagyta az országgyűlést; kocsijába vetet te magát, s dúlfúlva vágtatott haza Temesvárra.

Az országgyűlés e pillanat hatása alatt egészen megfordult. Írmagja sem maradt annak a pártnak, mely Fráter György ellen szövetkezett, s mely még egy nap előtt eltipró többséget számított.

Bizonysága ennek a csodaváltozásnak az, hogy ugyanazon országgyűlés, mely az eddigi adók miatt a fejét akarta kérni Fráter Györgynek, a kormányzó bölcs beszéde után új adót szavazott meg, ahogy Tinódi Lantos Sebestyén diák énekli:

„Egy pénz héával egy forintot szörzének, Hogy török császárnak adót szörzenének, Mert mindenkor ez törvénye Magyaroknak. Forintot héával az adóban szednének!"

Hej, de okos törvényük volt a régi magyaroknak! Minden adóforintból egy pénzt visszatartani magnak!

Nemsokára e nevezetes országgyűlés után megtartották Mineróna hercegasszony lakodalmát, a jeles *Zborniczky Miklós* lengyel főúrral, amely alkalommal az ország is hozzájárult az udvarhölgy kelengyéjéhez (Tinódi szerint): *„Mineróna asszony elházasításban,*

Zborniczky Miklóssal törvényházasságban. Ott szép ajándékot az ország mutata. Szegény köznemes nép kit váltiglan bána. „

A menyegzői táncvigalomban a királyné kezdé meg a táncot: együtt lejtvén el a szép palotást a kormányzóval. A barátról az irigyei is elismerték, hogy még „dali táncot járni" is jobban tud, mint valamennyi fiatal leventék.

Mineróna nagyon meg volt elégedve, mind a kelengyével, mind a vőlegénnyel, ki őt magával viendő volt haza, Lengyelországba. A vánkostánc végzi a lakodalmat, mely abból áll, hogy egy selyemvánkost zeneszó mellett vándorolni küldenek, férfi viszi hölgyhöz, hölgy viszi férfihoz; arra letérdepel: hölgy megváltja magát egy csókkal, férfi egy arannyal; ki-ki azt választja magának, aki neki tetszik. Ebből a táncból a királyné sem vonta ki magát, s bizony ő kapta a legtöbb – aranyat váltságban. De aki a legtöbb aranyat fizette, az bizonyára Fráter György volt. Azért, hogy ősz szakálla volt. Mikor végre Mineróna vitte a selyemvánkost Fráter Györgyhöz, s letérdelt a vánkosra, az egész udvar gonoszkás mosollyal nézte ezt a példát. Mindenki tudta jól, hogy minő halálos ellensége Mineróna a barátnak, azt is tudta, hogy a remete azért boronálta össze ezt a házasságot, hogy a viperamérgű udvarhölgyet eltávolítsa a királyné mellől. Azért is a világ truccára olyan hangos csókot adtak egymásnak, hogy azt meg lehetett hallani az egész teremben.

A csókváltásban Fráter György egy, a rendes aranypénznél nagyobb aranyat adott Minerónának. Az egy KOZON arany volt, melynek egyik lapjára a figura alá három X volt verve.

Mineróna elérté a célzást: odasúgott a barát fülébe.

– Ez a XXX jelenti a *„harminc ezüstpénzt"*. – Ez a Júdás-csók díja. Ne legyen igaza kegyelmednek. Én nyilvános ellensége voltam. De itt marad utánam egy rosszabb ellensége, mint én. Nem visel asszonyruhát, de azért mégsem férfi. Ott van a Júdás!

– Látom én azt, pedig nincsen itten. (Petrovichot érték.)

A vőlegény azonban megelégelte a vánkostáncot, s élt azzal a jogával, hogy a táncnak véget vessen, a trombitásokkal a menyasszonykísérő nótát zendíttetve rá takarodóul.

LV. FEJEZET – „Vitéz Török Jánosról emlékezem”

Ez országgyűléstől fogva Fráter György tudott élni a maga méltóságával. Elhagyta a remetei egyszerűséget, váradi székhelyén s Új-Bálványos várában egészen kormányzóhoz méltó udvart tartott, ahol a fejedelmek követeit fogadhatá. Bécsben, úgy mint Augsburgban, Toledóban úgy, mint Versailles-ban, Velencében, Rómában tudták azt jól, hogy Magyarország ügyeit Nagy-Váradról intézik. A szultán is elismerte a barátot kormányzónak. Az ő követei forgottak minden külföldi hatalmasságnál.

Azok pedig folyvást harcban álltak egymással; s ezekben a harcokban számítottak a magyarok fegyverére is. Viszontag ők is bejöttek egyszer-egyszer Magyarországra a török ellen harcolni, s itt sok vért elvesztegettek, úgyhogy akkoriban Magyarországot a „németek cimetériomának” nevezték.

Ferdinánd király a magyar ezredeket felhasználta a protestáns német fejedelmek elleni hadjárataiban. Ahelyett, hogy a török ellen fordította volna a vitézségüket. A szász fejedelmet, *Frigyes Jánost*, Wittenbergánál magyar ezredek győzték le, s egy magyar huszár: *Luka Józsa* megsebesíté és elfogta, sőt mint *Pethő Gergely* krónikásunk feljegyzé: *Szentgyörgyi Miklós gróf, egy jeles hadviselő vitéz, fogta volt meg a gallus királyt, Ferencet, a Ticinum város alatt.* Mire volt ez jó a magyaroknak?

Ebben a minden politikai és vallásos izgalmak általános káoszában kellett Fráter Györgynek keresni az utat a maga nemzete számára. Az igazságosan ítélő történetbúvár előtt *FráterGyörgy* nem csak korának, de nemzete történetének legnagyobb diplomatájaként fejlődik elő.

Azt mondják, hogy mindenkit megcsalt; hát őt nem akarta mindenki megcsalni? Ez a diplomácia. Csakhogy ő jól értesítteté magát Európa minden hatalmasságainak szándékairól, s nem hagyta magát véletlenek által meglepetni; azt pedig, hogy ő mit tervez, senki sem találta ki. Még sejteni sem tudták, hogy ő a váraiban egy egész hatalmas hadsereget tartogat, amivel minden órában ott csaphat le, ahonnan veszély közelít.

Legtöbb vesződsége volt magával a királynéval. Annak Gyalu várát rendezte be fejedelmi székhelyül; hanem ott a királyné unta magát. Bécsből szüntelen küldöztek le hozzá magyar főurakat, akik megújították az alkudozásokat Erdély és fél Magyarország átengedése végett. Most már a szepesi hercegség helyett az oppelni hercegséget kínálták János Zsigmond királynak; Izabellának gazdag évdíjat.

Fráter György helyeselte az alkut; de elébb azt követelte, hogy Ferdinánd hagyjon fel a német fejedelmek elleni áldatlan háborúval, s hozza ki a seregeit Magyarország védelmére: különben az egész országot elfoglalja Szolimán. Valamennyi magyar főúr, aki Ferdinánd pártján volt, ugyanazt követelte, amit Fráter György.

Izabella azonban türelmetlen volt: minden módon menekülni akart Erdélytől, a magyar koronától, a magyar fájdalmaktól. Egyszer már el akart szökni fiastul Erdélyből, Petrovich és Patóczy biztatására. Fráter György azonban, aki a királyné minden lépését őriztette, gyorsan parancsot küldött az erdélyi városoknak, hogy a királynét be ne bocsássák, s a derék szászok a kormányzó parancsát fogadták meg, leereszték a sorompókat a királyné hintója előtt, s annak egész udvarával vissza kellett térni Gyalu várába. Volt aztán hét országra szóló panasz: hogy a gonosz barát fogolyképpen bánik a királynéval, s még a várából sem engedi kimenni.

És Fráter Györgynek erre igen erős oka volt. Ferdinánd király, midőn végre egy hatalmas, csataképes hadsereget hozott össze, midőn minden magyar készen állt a török rabiga ellen feltámadni, akkor egy olyan nagyszerű meglepetést szerzett a magyaroknak, ami túltett még a „fekete herceg" lángeszű *retirádáján* is. Ferdinánd király a legnagyobb hadi készülődés közepett egyszerre csak békét kötött a török szultánnal hét esztendőre, a legmegalázóbb föltételek mellett. A magyarok ezzel le voltak verve egész a fekete földig!

Egész Európa följajdult erre a békekötésre; a pápa, a császár szemrehányó leveleket írtak Ferdinándnak; de ő azt felelte, hogy már lekötötte a szavát. S keresztény fejedelemnek a szavát meg kell tartani.

És Izabella akkor akarta átadni az országát Ferdinándnak! Amidőn a legjobb hívei is elpártoltak a királytól. A hűséges főurak ott hagyták Bécset és Pozsonyt, mind Erdélybe siettek, s Fráter Györggyel conventiculumot tartva, olyan határozatot hoztak, hogy János Zsigmondot megkoronázzák királynak, s Erdélyt és Magyarországot a szultán fennhatósága alá bocsátják. Ezt a határozatot tíz magyarországi főúr írta alá és egy asszony: a fogságban tartott *Perényi Péter neje;* egy élő férj özvegye – így küldték el a szultánnak.

Ha ekkor János Zsigmondot megkoronázzák, Ferdinánd elveszti egész Magyarországot. Ezért kellett Fráter Györgynek erőszakkal visszatartani Erdélyben Izabellát és a fiát. Amiért kegyetlen zsarnok lett a neve. Azt tette, amit a helyzet parancsolt. Nem ő rontotta el a Ferdinánddal való egyezkedést, hanem Ferdinánd szerencsétlen békekötése a törökkel.

No, de jól adta a sors, hogy nincsen olyan rossz a világon, aminél még rosszabb is ne jöhessen: így aztán a kisebb rosszbul jó lesz. Szolimán szultán a tíz főúr ajánlatára azt a választ adta, hogy kész beleegyezni János Zsigmond megkoronáztatásába; ha a magyarok átengedik neki *Temesvárt, Becse* és *Becskerek* várait – melyeket ezennel követel is tőlük; ha nem adják: elveszi.

Ez annyit jelentett, hogy adják át még a temesi bánságot is török szandzsákságnak.

Erre a pokolbeli követelésre aztán nem maradt más kijárásuk a magyaroknak, mint az áttérés a Ferdinánd hűségére – mindenestül.

Fráter György lemondott a török pártfogásrul; széttépte nagy terveit: egy nemzeti király alatt felvirágzó Magyarországról. A hajótöröttnek a part felé kell menekülni, akárki országa van ott. Most már ő mondta, hogy át kell adni Ferdinándnak a Zápolyák országát. Így legalább megnyeri a békét az ország. Ferdinándnak hét évre van békekötése Szolimánnal. Ha a magyar Alföld, a Bánság és Erdély Ferdinánd birtokába száll át, akkor ennek az országrésznek is biztosítva lesz a békessége hét esztendőre. S ez a hét év is élet!

Mindenki ezt akarta már. A török kényúri követelés után nem maradt más választás.

Ferdinánd király végre-valahára elérte azt a vágyát, hogy senki sem ellenezte a nagyváradi kötés végrehajtását: maga Fráter György minden föltételbe beleegyezett; a királyné mehet már a fiával az opuliai hercegségbe, ahová nemrég szökve akart menni.

Ámde ekkor egyszerre új ellenség támadt. – Maga a királyné.

Amint Petrovich megtudta, hogy Fráter György beleegyezett a Ferdinánddal való kiegyezésbe, s Ferdinánd őt megerősíti Erdély helytartója állásában, egyszerre feltámadt benne az *ostoba emberek nagyravágyása:* a legveszedelmesebb indulat, mert ez nem nézi, hogy mit gyújt fel a tűzzel, amit lángra szított.

Legelőször is a királyné szívében gyújtott fel egy nemtelen haragot. Ő, aki mindig futni akart Ferdinándhoz; aki kulcsolt kezekkel rimánkodott neki, hogy kísértesse ki innen, most egyszerre az ellenkezőre fordult; egy olasz udvaroncát (Salvazzit) futtatá Szolimánhoz: elárulva a szultánnak, hogy Fráter György megalkudott Ferdinánd királlyal, Erdély és a korona átadása végett, hogy őt és fiát meg akarja fosztani trónjától, országától: kéri a szultánt, küldjön seregeket az oltalmára, s törje össze az ő zsarnokát, Fráter Györgyöt!

Izabella királyné hítta fel Szolimán szultánt, hogy Fráter Györgyöt pusztítsa el a világról!

Egyetlen igaz barátját, a legnagyobb magyar hazafit, gyermekkora óta jóltevőjét, kiadta az ő maga, az országa, a keresztény világ ellenségének!

Nem jöhetett ez a szívéből. Nem támadhatott ez az ő lelkében. A nagy hájfejű Petrovich, meg az a sok ármánykodó olasz, lengyel udvaronc tette ezt az ő nevében.

De meg volt téve.

Magyarok is járultak hozzá. Batthyány Orbán haragosa volt a barátnak, Losonczy Pál gyűlölte, mint papot.

Aztán volt a királyné udvaránál két fiatal levente, *Török János* és *Patóczy Ferenc,* akik mindketten halálosan szerelmesek voltak a királynéba.

Nem volt ez világi szerelem; hanem az a mesevilágbeli rajongás a sárkányölő lovag részéről az üldözött hölgy iránt. Gyönyörűségnek tarták érette meghalni. S azon versenyeztek egymással, hogy melyik fogja kettőjök közül hamarább ontania vérét szíve bálványáért.

Török János, mint fiatal suhanc, atyjának, Török Bálintnak török rabságba hurcoltatása után felmene Bécsbe, s ott Ferdinánd király udvarában vállalt szolgálatot. Lovaglásban, de különösen tőrrel való vívásban, mindenek fölött kitüntette magát. A magas udvar gyakran gyönyörködött az achillesi alkatú ifjúban, mikor az a lovagjátékokon egyedül két ellenlovaggal szemben elfogadá a tornát. Az egyikkel vívott görbe karddal, bal kézzel, a másik ellen hosszú, háromélű egyenes tőrrel a jobbjában; a lovát csak a térdeivel irányozta.

Mikor aztán Ferdinánd leküldözé a követeit Izabellához alkudozni, a jó Nádasdy Tamás kíséretében egyszer Török János is lejött, s akkor esett bele abba a tündéri szerelembe a királyné iránt; ott is maradt annak a szolgálatában.

Majd megismerkedve a korra nézve egyívású Patóczy Ferenccel, midőn ifjak módjára szíveiket egymásnak kitárták, megtudták, hogy mind a ketten a királynéba szerelmesek.

Ettül fogva aztán örök fegyverhűséget esküdtek egymásnak, s felfogadták, hogy vérüket, életüket Izabellának fogják szentelni. Tehát ezek is szaporíták a királyné vakon követő híveinek táborát. Török Jánosnak volt százhatvan huszárja, mind akképpen gyakorolva,

hogy egyszerre karddal és tőrrel vívjon, és hatvan muskétása, aki egyúttal karddal vívó hajdú is volt.

A török szultán első hallásra nem akarta hinni, hogy Fráter György az ő hatalma ellen szarvakat merjen emelni; elébb csauszokat külde a baráthoz, annak az örve alatt, hogy szerezzenek tőle szelindek (molosszusz) kutyákat és nyúlhajtó agarakat. Ezek nem tudtak a barátból kivenni semmi okosat. Ellenben a szultán tolmácsa, Mahmud, akit Bécsbe küldött, azzal a bizonyos hírrel tért vissza, hogy bizony átadta Fráter György Ferdinánd királynak Erdélyt, fél Magyarországot; hozzá is nyúlna a király, ha forró nem volna a gesztenye.

Ekkor aztán Szolimán szultán, a maga haragjának teljességében, visszaküldé Mahmud béget Ferdinándhoz és Izabella királynéhoz, mind a két *vazalljának* megparancsolva, hogy a rebellis barátot, azt a Fráter Györgyöt, ahol kapják, megfogdossák, láncra verjék, úgy küldjék Sztambulba; ha élve el nem foghatják, a levágott fejét utaztassák a szultánhoz.

És egyúttal, parancsolatja nyomatékául, elrendelé a szultán, hogy a királyné nagybátyja, Petrovich támadja meg a rác hadaival Nagy-Váradon Fráter Györgyöt; Péter vajda törjön be Moldvából a Székelyföldre, István vajda török-oláh dandárral rontson be a Királyföldre; végre a budai beglerbég: Kászon basa, az egész török hadsereggel nyomuljon Szegeden, Aradon, Déván keresztül Erdélybe. Négyfelől indítá meg a nagyúr, a királyok királya! a fegyveres támadást- a szegény fehér barát ellen, akinek ötödik ellenségül ott volt maga a királyné, Petrovichcsal és vakbuzgó magyar testőrvitézeivel.

Ekkor mutatta aztán meg magát a barát a maga egész titáni nagyságában.

Karddal rontottak rá, karddal felelt vissza! S egy rövid hónap alatt szétverte mind a négy támadó ellenséget, hogy sebeit nyalva futott valamennyi vissza a hazájába, s megtrágyázta a magyar földet a hulláival!

De tartsunk rendet.

Amint Fráter György meghallá, hogy a királyné visszautasítja a Ferdinánddal kötött egyezséget, s az országot fegyverfogásra hívja fel Fráter György kormányzó ellen, minden haladék nélkül megindítá Új-Bálványos várban gyűjtött hadait Erdélybe: a két Mártonffyt, akik Marosvásárhelyen hadakat gyűjtöttek ellene, megfogatta, s lenyakaztatá. A hadserege saját zászlói alá esküdött; melyeken az Utyessenovics címer a pálosok rendcímerével volt egyesítve: *az egyszarvú veres mezőben és a kenyeret hozó Illés-holló kék alapon.* A királynénak még ekkor nem volt több, mint kétezer katonája, azokkal nagy sietve Gyulafehérvárba vonult vissza. Fráter György a nyomában. Harmincezer főnyi rendes serege volt, ellátva ágyúkkal. Ott körülzárta a várban a királynét és hívei seregét. Aztán várta, hogy mely oldalrul fogják hát megtámadni.

A királyné udvarában nagy lett erre az ijedség. Senki sem számított arra, hogy Fráter György a fegyverre fegyverrel fog felelni. A saját honfiai a királynénak nemigen tartoztak a vitéz hadverő lengyelekhez; azok Tinódi jellemzésekint *„hamar megröttenének, kiknek csak bujaság és tánc kell kedveknek. Esznek, isznak, leányok körül csellyegnek, Királyné asszonynak könyörgeni kezdének: Igen jók nem vagyunk mü táborban lakni, Kérjük felségedet, ne akarj kiküldeni Münket a táborba, ott kin nyomorogni. Jobbak vagyunk itt benn felségednek szolgálni."*

Ekként aztán Izabella a vele tartó őrseregnek a vezetését rábízta Török Jánosra és Patóczy Ferencre.

Fráter György Ekemezőn ütött tábort derékseregével. Gyulafehérvárt csak körülzárta, és nem ostromoltatá. A királynét kímélte. Folyton izengetett be hozzá a várba; de a királyné minden békeföltételt visszautasított.

A Cunctator-rendszerrel még azt is elérte Fráter György, hogy a királyné által behívott pártfogók mindenütt dúlással, a fegyvertelen nép öldöklésével nyomultak előre: ezáltal azoknak a magyar és szász uraknak, akik a török, oláh, rác segítséget olyan nagyon áhították, kegyetlen leckét szolgáltattak.

Egy kora hajnalban arra ébredt Fráter György, hogy ugyancsak erősen ágyúznak Gyulafehérvár táján. Rögtön lóra ült, s odavágtatott a táborból.

Az történt, hogy a székelyek, megunva a várakozást, minden vezéri parancsszó nélkül nekifordíták az ostromágyúkat a várfalaknak, s elkezdék azokat rombolni; mire Fráter György odaérkezék, már akkorra nagy rést lövének a bástyán.

Fráter György haraggal kiálta a pattantyúsokra:

– Ki parancsolta nektek az ágyúzást?

– Magam la! – pattogott vissza egy kurta zekés atyafi: még nem is „lófő", csak afféle „pixidárius". – Én mondám, mindnyájan megállták, és tesszük, ahogy illik. Mü nem jövénk ide azért, hogy mogyorót törjünk a fogunkkal a te királynéd számára. A mi országunkat kétfelül is háborgassa az ellenség: gyerekünk, asszonyunk fut a homoród-almási barlangba, mü meg itt süssük a makkot? Azért, ha te, barát, létániát mondani jöttél ide, hát akkor „Dominus vobiscum", – de mü már ott vagyunk, hogy „Secula seculorum Amen!" s úgy széttörjük ezt a rongy várat itten, királynéddal, királyoddal együtt, hogy még a pora sem marad: aztán megyünk haza ellenséget verni.

Ez igazán székelyül volt mondva.

Fráter György megtiltá a további ágyúzást, a székelyek táborában pedig tartott egy hathatós beszédet, amellyel megnyugtatta őket. Ő maga fog még ma felmenni a királynéhoz az ostromolt várba; lelkére fog beszélni, hogy távolítsa el a sok behívott ellenséget az országból; ha aztán a királyné nem hajlik a szóra: azonnal az ellenségre fogja vezetni a hadait, s kiveri azt az országából.

Ebben a székelyek megnyugodtak.

Fráter György azonnal követet küldött fel a királynéhoz; személyes beszélgetést kérve tőle: azalatt egyikét a királyné főkapitányainak kívánva ideküldetni túszul.

Ketten voltak: Török János és Patóczy Ferenc, mind a ketten délceg fiatal vitézek, mind a kettőnek egy volt a szerelme. Olyan szerelem, mely célját soha el nem éri.

Mikor Fráter György izenetét meghozá a várba a követ, azt mondá Török János Patóczynak:

– No, cimborám, most itt az óra, amelyben bebizonyíthatjuk a mi bálványunknak, mennyire imádjuk. Kezünkre adta az Isten az ő gonosz tirannusát: idejön a barát! Kettőnk közül az egyiket leküldi a királyné a táborba túsznak; a másik itt marad. A többit tudod már. Aki kettőnk közül itt marad a királynéval, ugyan keresztülrontja a háromélű tőrét a barátnak a lelkén; a másik, aki kezesül ment érte, bizonyos kínhalált szenved. Akit a királyné választ. Patóczy kezet adott rá.

A királyné Patóczyt választotta túszul Fráter Györgyért: azt küldte le az ekemezői táborba. Török János maradt mellette.

Abban a szobában, ahol a királyné fogadta Fráter Györgyöt, volt egy rejtett fülke, melyet Hunyadi János arcképe takart el; oda rejtőzék el vitéz Török János.

Fráter György a maga egyszerű fehér barátcsuhájában jött fel. A királyné violaszín gyászban fogadta: atyját, Zsigmond királyt gyászolta, ki ez évben költözött el ez árnyékvilágból.

Mikor a barát a királynéval szemben lett, csak leborult térdre a lábaihoz, s megragadva a királyné kezét, elkezde neki szemrehányást tenni; de a szava csupa zokogás volt.

– Oh, én édes leányom! Én drága királyném! Mit cselekedtél az én szép országommal? Azért, hogy „engemet" összetöress, behívtad a magyarnak minden kegyetlen ellenségét; négy oldalon gyújtottad fel e kies, szép hazát.

– Nem tudok felőle – rebegé a királyné megrendülve.

– Te nem tudsz felőle? Hát ki adta a kardot és üszköt Cserepovics kezébe, hogy a rác hadakkal pusztítsa végig a magyar Alföldet? Vegye ostrom alá Csanádot, Hunyad várát? Ki írt levelet Péter vajdának, hogy rontson be a moldvaiakkal s a krími tatárral a Székelyföldre? Ki nyitotta meg az ország kapuját István vajda előtt, hogy oláh és tatár hadakkal árassza el a Királyföldet? Ki küldött követet a budai beglerbéghez, Kászon basához, hogy jöjjön az egész török hadsereggel egyenest Erdélybe? Talán nem is tudod, hogy útjában végigpusztította a Maros vidékét, s már itt ül az előhada Déva várában, s tanítja a megkínzott szüzeknek a te nevedet átkozni.

A királyné megrettent, és sírva fakadt.

– Isten látja: én ezt nem akartam!

– Csak engemet akartál összetörve látni. No, hát töress össze; itt vagyok a kezedben. Idehoztam neked ajándékba ezt az én ősz fejemet. Ne emlékezzél rá, olyan szeretettel, mekkora hűséggel szolgáltalak mindig. Vágasd le a fejem, s aztán próbáld meg az én véremmel meg a te könnyeiddel eloltani azt a szörnyű lángot, amivel az országaidat elborítottad!

A királyné a kezét tördelte kétségbeestében.

– Istenem. Jehova szent Atyám! Hisz én nem ezt kívántam.

Fráter György ekkor felállt a térdéről, s nyugodt hangon beszélt.

– Tudom, királyném, hogy te nem sejtetted, minő rémségeket költesz fel szavaddal. Ha lett volna melletted egy ember, akinek helyén van a szíve és az esze, bizony nem tetted volna ezt. De akikkel körül van véve fölséged, azoknak vagy esze, vagy szíve meg van rontva. Íme, itt van az a Török János, felséged hadainak főkapitánya, akinek az atyját, a dicső emlékű Török Bálintot a hitetlen ozmán zsarnok láncokban hurcolta magával. Isten úgy legyen a bírám a másvilágon, amilyen igaz, hogy én mindent elkövettem a megszabadítására: meseváltságdíjat ajánlék érette. Most veszem a hírét, hogy az én dicső barátomat megváltotta már a jóságos Isten, s török rabláncából felvitte magához.

A királyné rémkedve tartá a kezeit Fráter György ajkai elé, mintha vissza akarná tiltani a beszédét.

A rámában az a festett kép, a hős Hunyadi képe hogyan reszket: hangot ád, mintha zokogna! Fráter *György* tovább beszélt.

– Én e gyászhírre tábori misét tarték a megdicsőült nagy hazafi rekviemére, amíg a fia, a huszonöt éves levente, kardját köszörüli itt fenn, hogy atyjának gyilkosaival, a pogány

törökökkel vérszövetséget kötve, végigpusztítsa a saját hazáját! Hát ez nem a te munkád, királyné asszonyom?

Énnél a szónál megmozdult a nagy arckép rámástul, sarkán elfordulva, s a rejtett fülkéből előlépett ifjú Török János. Férfiúi harag lángolt az arcán, gyermeki könny ragyogott a szemében. Háromélű tőre volt a kezében.

Nem Fráter Györgyhöz, hanem a királynéhoz beszélt.

– Ezt nem mondtad nekem, királyné asszonyom! Óh, hogy imádtalak, mint egy oltárképet! Hűséget esküdtem neked életre-halálra. De ha tudtam volna, hogy te a törökkel kötél szövetséget, hogy a hitetleneket hívtad az országba, inkább levágtam volna azt az esküre felemelt három ujjamat. És most legyek elkárhozva, legyek a Szentháromság által megbüntetve, de mégis megtöröm az én hűségemet tehozzád, királyné, s kardomat, szívemet adom a te ellenségednek, a te zsarnokodnak, aki engem apám gyilkosaira enged rohannom.

– Fráter György! Vigy magaddal. Kétszáz vitéz harcos jön utánam. Az egy kívánságom, hogy én ronthassak legelöl kegyetlen bosszút állni apám hóhérain!

A királyné abban a percben, amidőn Török János előlépett a rejtekéből, egyszerre odaveté magát Fráter György keblére; mintha a saját testével akarná őt megvédelmezni. És amidőn az ifjú levente nemes kifakadását végighallgatta, arcán a rémület átváltozott megdicsőüléssé. Átfonta két karjával az ősz ember nyakát, csókolta az arcát; könyörögve szólt hozzá.

– Atyám! Csodatevő szentem! Mentsd meg az országot!

– Hát nem te hívtad be a törököt az országba? – szólt Török János a királynéhoz.

– Átkozott legyen az az óra, melyben azt tettem. Mea culpa! Mea maxima culpa!"

– Akkor áldd meg ezt a kardot, mely a te bűnödnek a zsoldját le fogja fizetni.

És a királyné áldva tette a kezét az ifjú hős tőrére.

Fráter György halkan rebegé:

– Amen.

Azután a királynéhoz szólt.

– Királyné asszonyom. Te parancsoltad, hogy mentsem meg az országot. Megmentem. Török János, ifjú vitéz: tied legyen az első diadal.

Az ágyúk még azon órában újból eldördültek; de ez örömjel volt. A királyné és a kormányzó közötti kibékülés hírmondója. Izabella magyar csapatai álltak Fráter György seregének az élére, kardjaik hegyét a török felé fordítva.

Négy oldalról támadták meg Fráter Györgyöt a szultán vazallusai – gyönge királyné kérésére, erős nagyúr parancsolatjára; Fráter György egyszerre csapott le mind a négy ellenségnek a fejére. Még nem is egyiket a másik után, de egy időben verte vissza valamennyit.

Petrovich rác hada Cserepovics vezetése alatt tízezred magával vívta Csanád várát, melynek sáncait Fráter György hadnagya, *Perusich* Lázár védte nagy vitézül. Ide *Varkocs Tamást* küldé Fráter György a nagyváradi dandárral a vár fölmentésére. A vitéz kapitány nem sokat haditanácsozott, hanem amint kora hajnalban megpillantá az ellenség táborát, rohamra trombitáltatott, s megütötte az álmából riadó rácságot. Erre Perusich hadnagy is kirohant Csanádból a védőssereggel, s úgy elpaskolták kétfelől Cserepovics hadát, hogy az

minden ágyúját, zászlóját ottfelejtve, futott hazafelé; útközben fele elveszett a diadalmas üldözők fegyvere élétől.

A másik betörő sereg *Mihály* vajdáé volt, ki tizenkétezer oláhval, tatárral jött be a vöröstoronyi szoroson a Királyföldre. Ez ellen *Kendy János* kapitányát küldé Fráter György négyezer harcossal. Az ojtózi szoroson betört moldvai vajda, István ellen pedig elbocsátá a székely hadait. Még maradt egy akkora hadserege, hogy ő maga, személyes vezénylete alatt szembeszállhatott a budai beglerbég, *Kászon basa* derékseregével, mely ágyúk és lovasok nagy ereje mellett jött Magyarország felől, s előhadával már elfoglalva tartá Dévavárát, Erdély délnyugati kapuját. – Fráter Györgynek is volt elég öreg ágyúja, hogy ezt a várat ostrommal visszavegye. De hát elég volt erre a diadalra vitéz Török János, akit a barát, ő nagy kívánságára, a maga csapatjával előrebocsátott.

Amint az ifjú vitéz meghallá, hogy Kászon basa előhada megszállta Dévát: a válogatott szpáhi-lovassága benn van a városban, *Feru aga, Ali csausz, Gyurbát vajda* vezetése alatt, egy zászlóalj szarácsi kinn a mezőn táborozik:

„Erre Török János szólla ilyeket: Régen kértem a felséges Úr Istent, Hogy adjon éltemben oly jó szerencsét, Törökökkel adjon nekem ily ügyet. Bátorsággal Török Bálint fogságát, Én megtorolhassam szörnyű halálát, Nem nézhetöm jószágom pusztulását, Bizony megkésértöm a basa hadát."

A Lantos éneke elmondja aztán az egész hőstettet a leghívebb közvetlenséggel.

Éjfél után indítá Török János a kis csapatját Déva alá. *„Nagy vígan az úr trombitát fúvata, Lovagját, gyalogját el-kiindítá. Száztizenhárom lovagot számlála, Hatvanhét gyaloggal éjjel indula."*

S trombitaszó mellett rohanta meg a várost: három vitéze fejszékkel berontá a kaput, a többiek a palánkon hágtak keresztül. Ez a maroknyi vitéz had a legnagyobb tivornya közepett lepte meg a városban a törököket, kik ott a házakban istentelenkedtek az elragadozott fiatal hölgyekkel. Keserű halállal fizetének meg a tiltott édességért: az utcákon, a házakban ölték őket szerte. Egy része a felriadt török hadnak futott a fellegvár felé; de annak a kapuját már elállta Török János, ki egyszerre ért oda az igyekező Gyurbát vajdával: *„Jelös fővitéz embör, mondják, hogy volt, Öltözeti neki mert szép gazdag volt, Az Feru agának agatársa volt, Egy szablyával viadalnak állott volt. Egy ő maga Török, János már vala; Hegyes tőrrel derékban úgy találá, Sorompóhoz a törököt nyársalá."*

Magát Feru agát a dévai parasztok kaszabolták darabokra.

A rövid harc alatt a törökök „kétszer negyvennégy holttestet *otthagyának"* azokon kívül, akik foglyul esének; míg a magyarok közül csak *„négy vitézök halálát szánák."*

Így állt bosszút vitéz Török János szívszerette jó édesapjának szomorú fogságban történt haláláért.

„Csuda-szép nyereséggel ők járának. Török János külde az kincstartónak. Egy törököt, egy zászlót az barátnak. – Megköszöné, mint szerelmes fiának."

Akik ez öldöklésből megmenekülhetének a város palánkjain átugrálva, azok a törökök rémmesékkel riaszták fel a mezőn táborozó szarácsi zászlóaljat. Arra az is megfutamodék, s szaladt valamennyi lóhalálában vissza a beglerbég táborába.

Vitéz Török Jánosnak azonban még több volt az ész a fejében, mint a vitézség a két kardhordó karjában. Bölcsen átlátta ő, hogy nagy bolondság volna neki a maga csipetnyi hadával a törököt üldözni, Kászon basa derékhadának a torkába futni. – Fordítá a dolgát:

megértve, hogy Kendy János kapitány az oláhországi betörő sereggel van szemben, rögtön ő is arrafelé indult, valamennyi trombitát és dobot a törökök elhagytak, mind magával cepelvén, úgyhogy csaknem minden katonájára jutott egy trombita vagy dob.

A vöröstoronyi szorosban történt ütközet részleteit a francia író, *Bechet* jegyezte fel. Kendy *(Quendi)* négyezer emberével tizenhat ezer főnyi ellenséggel állott szemben. Azt a ravasz taktikát követte, hogy a seregét megosztá: a nagyobb részét a szorosban felállítá, a kisebbet pedig egy magas hegyről jártatá alá, zászlókkal, dobszóval az ellenség láttára: a hegyről leszálló ezredek azonban az erdőbe jutva, megint áttértek a hegy túlsó oldalára, s ugyanazon az úton megint levonultak: úgyhogy a vajda azt hitte, hogy arról az oldalról egy egész ármádia közelít ellene; s ő is akként állítá fel a hadai zömét. Mikor aztán a vajda serege a képzelt ellenséggel fordult arcvonalban, akkor Kendy János az egész dandárát összevonva, lelkesen rohant rá a felgombolyított ellenségre. Ugyanekkor megszólaltak a dobok és trombiták a betörő had háta mögött, melyek egy új ármádia megjelenését hirdették: pedig csak dobok és trombiták voltak. Török János kis csapatja jött onnan felül. – De ezzel oly zavarba hozta a betörő hadat, hogy az lelkét vesztve, hátat adott Kendy Jánosnak, s bár négyen voltak egy ellen, ötezer ember veszteséggel hagyták ott a csatatért, lovaikat, ágyúikat, zászlóikat, s aki elfuthatott, hazáig meg sem állt.

Kászon basa, a budai beglerbég, maga ott táborozott huszonötezernyi hadával a Marosvölgyén, arra várva, hogy elébb a másik három oldalon betörő hadoszlopok fogják oldalt és hátba a barátot: akkor aztán ő csap le a fejére Allah segítségével.

Allah másképp rendelé.

Egymás után jövének futvást a hióbhírnökök a táborába.

A legelső volt a jó Cserepovics, a futó rác hadaival.

– Nyakunkon a *barát.* Annyi a serege, mint a mezőn a sáska. Elfoglalta rohammal Nagy-Lakot, Egrest, Oroszlámost, Petrovich várait! Száz ágyú van vele!

A futó had megtízszerezi a verő ellenséget, s ágyúszónak hallja a mordálydurranást.

Ez még jól ki sem jajgatta magát, midőn jön vágtatva, nagy ordítással Déva felől a megriasztott előhad, a nagy mészárlásból megmenekült *Kéván vajdával,* ki maga sebekkel volt elborítva, feje, keze bekötözve.

– Hátunkban a *barát!* Elfoglalta Déva várát! Angyali alakok harcolnak mellette, akik az égből repülnek alá! Nincs előttük bezárt erősség! Nincs előttük emberi vitézség! Még a páncél sem védelmez meg ellenük: azt is keresztülrontják.

S még azon éjjel felverték Kászon basát az álmából a verestoronyi ütközetből elmenekült tatár lovasok.

– Végünk van! Itt jön a *barát.* Úgy nőnek ki a földből a magyar katonák, mint a gomba az erdőn. Oda van a vajda hadserege!

Kászon basa ijedtében „Jézus Máriát” kiáltott. Elfeledte renegát voltát: a régi szent nevek jutottak a nyelvére.

Hanem aztán helyreállítá a mohamedán hitet.

– Ez a barát ördög; mert különben egyszerre három helyen nem adhatna ütközetet. Ördög ellen pedig ember nem harcolhat. Allahnál a segítség! Így volt megírva a Kizmet Könyvében.

S nehogy ő maga is két tűz közé szoruljon: nagy hirtelen felszedette a sátrait, s anélkül, hogy Fráter György derékhadát látta volna, vert hadképpen futott haza Buda váráig. Varkocs Tamás ütötte a hátát egész a Tiszáig.

Fráter György aztán ekkor a negyedik betörő sereg, Illés moldvai vajda ellen fordult, ki István öccse vereségét megbosszulni jött második haddal a székelyekre – de az meg sem várta a találkozást; hirtelen visszavonult a havasokon a maga országába. – És Fráter György sohasem üldözött futó ellenséget.

Egy hónap alatt tiszta volt az ország az ellenségtől.

A barát négy hadseregét a szultánnak verte el fegyverével.

És mégsem az volt a legnagyobb csodatette.

Hanem az a bámulatra méltó remeklése, amit tollal kivívott.

E négyszeres diadal után azonnal levelet írt a szultánnak, melyben előadta tetteinek okait: magát szépen kimenté, ellenségeit eláztatta, s annyira vitte a szultánt, hogy az visszaküldé Mahmud tolmácsát Erdélybe Izabellához és Petrovichhoz, ezzel az izenettel:

„Szót fogadjatok ezután a barátnak: mert ha még fellázadtok ellene, én megyek benneteket engedelmességre tanítani, s azt nem köszöni meg az ország."

Ezért nevezték Fráter Györgyöt ördögi karakternek.

LVI. FEJEZET – „Sic fata volunt…”

Ugyanakkor, amidőn a török szultánhoz írt levelében azt bizonyitá Fráter György, hogy mindaz, amit eddig tett, a nagyúr iránti hódolatból történik, egy, a pfalzi fejedelemhez írt levelében „a Krisztus kínszenvedéseire kéri Károly császárt, küldjön fegyveres segélyt Magyarországba a keresztény vallás megmentésére”.

Tíz év óta sikerült már neki ezzel a kettős arccal játszani, anélkül, hogy a maszkját egyszer is elejtette volna. (Még most sem tudjuk igazán, melyik volt a *maszk!)*

Mikor a törökkel beszélt, annak azt bizonyozá, hogy ő csak a nemzetét szereti, jobban, mint a hitét: inkább akarja Mahomed árnyékában nemzetét magyarnak megtartani, mint a kereszténység fényében németté átváltozni.

Mikor pedig Ferdinándhoz írt, annak arra esküdözött, hogy ő a vallásához ragaszkodik inkább, mint a nemzetéhez, s kedvesebb előtte az oltár, mint a nemzeti címer hármas halma.

Mind a kettőt el lehetett hinni.

És voltaképpen egyiknek sem mondott valót.

Nem kellett neki sem a német, sem a török.

Egyedül akart maradni, maga akart uralkodni Erdélyországban.

Lángesze és tapasztalatai megtanították rá, hogy ez a kicsiny ország, mintegy természet adta erősség, hivatva van arra, hogy egész Magyarország újjáteremtője legyen. Földje gazdag, szirtje gazdag; de leggazdagabb a népeinek lelkülete. Hazaszerető szívek, kardhoz és munkaszerszámhoz egyformán szokott kezek. Tanult, mívelt nemesurak, szolgaságot nem ismerő székelyek és szászok.

Ez a pálos barát, a korszellemet háromszáz évvel megelőzve, írá e napokban Ferdinánd királynak, hogy hívja össze a magyar országgyűlést, és *szabadítsa fel a jobbágynépet.* (1550!–1848!)

Ez a nagy, nemzetalkotó eszme Martinuzzi György szívében született: *„A török szabadságot ígér a parasztnak, s ezáltal a rácokat részben megnyerte magának; mert az elnyomott ember örömest ád hitelt ilyes ígéretnek, habár még nagyobb rabságba süllyed. S mi vagyunk ennek okai, mert a pórt annyira elnyomtuk, hogy nején és gyermekén kívül édes mindenétől megfosztatott.”*

Ezt a magasztos elvet Erdélyben erőre lehetett emelni; ott székely és szász nem szolgált úrnak: de Nagy-Magyarországon perhorreszkálta azt nemcsak a nagy király, de még jobban a kiskirályok.

Fráter Györgyöt kikiálták demagógnak, Antikrisztusnak, Dózsa Györgynek.

A király körül csellyengő nemesurak új összeesküvést forraltak ellene, s mikor már Fráter György annyira vitte a megkezdett tervét, hogy Izabella királyné és Ferdinánd király teljesen megegyeztek: amaz a korona és ország átadásában, emez a fejedelmi kárpótlásban, s az ország alkotmányos jogainak fenntartásában, sőt Ferdinánd eljegyzé János Zsigmondnak vele egyidős leányát, Johannát (egyetlen eset, hogy egy Habsburg fejedelmi ivadék egy magyar nemes fiával cseréljen jegygyűrűt!), amidőn már Ferdinánd király és Károly császár beküldék hadaikat Castaldo spanyol és Pallavicini olasz vezéreik alatt, akikhez csatlakozott Báthory és Nádasdy magyar serege, s ezek már Debrecen alatt táboroztak: akkor egyszerre összesúgtak az elégedetlen magyar nemesurak, s az enyedi országgyűlésen kikiáltották Fráter Györgyöt a haza ellenségének, s Balassa Menyhárttal az élükön kitűzték a királyné zászlóit, megtagadva a szerződés elfogadását. Balassa fegyverhez nyúlt. Aki pedig nem is volt erdélyi főnemes; hanem egyike azoknak a magyarországi váruraknak, akiket a múlt években Salm Frigyes rablókalandjaik miatt sziklafészkeikből kiforgatott: egy kalandhős, akinek a zűrzavarban csak nyernivalója lehetett.

Fráter György rögtön ott termett a hadaival, s jöttének hírére szétfutott az országgyűlés: a királyné Gyulafehérvárról fiával együtt Szászsebesre menekült, otthagyva a várban egész kincstárát, a koronával együtt.

Fráter György most már félretett minden kíméletet: ostromágyúival összetörette Gyulafehérvár falait, s az elfoglalt várból a királyné kincseit és a koronát magához véve, személyesen vitte el azokat Szászsebesre, átadva csorbítatlanul mindent a királynénak.

Ismét előkerültek a régi jelenetek; a szemrehányások, a könny hullatások, a bocsánatkérések s a kölcsönös kiengesztelődés. Petrovich nem volt ott. Ő a puskaporfüst elől elhúzódott Temesvárra, onnan írt dühítő leveleket a szultánnak.

A királyné ráállt a Fráter György által eléje terjesztett egyezségre. Lemondott a koronáról: elfogadta a fia számára az oppelni és ratibori hercegségeket.

E szerződéssel ment Fráter György Ferdinánd biztosai, Nádasdy és Castaldo elé.

Fejedelmi pompával tartá felvonulását, nyolc fehér ló által vontatott hintóban, kétszáz hajdú és négyszáz huszár által kísérve. Midőn Castaldo táborába érkezett, kiszállt a hintóból, nyergeslovára kapott fel, úgy vágtatott a biztosok elé. Castaldo és Nádasdy ölelkezéssel fogadták a barátot, ki a szerződést velük is aláíratá Ferdinánd király nevében.

Ekkor aztán a nyolclovas hintót Izabelláért és fiáért küldte el Fráter György. Úgy utazott együtt a királyi udvar a fegyveres haddal Kolozsvár felé. Fráter György és Nádasdy Tamás kétfelől a hintó mellett lovagoltak.

Útközben megállíttatá a menetet Fráter György, s könnyes szemekkel adott számot a királynénak mindarról, amit teljes életében tett a Zápolya családért. Most is az ő javát akarja, s lesz még idő, amikor neki ezért Izabella köszönetet fog mondani. Legyen hát a királyné vidám és jókedvű!

Hanem ő maga nem tudta a zokogását visszafojtani.

A királyné is sírt, s csak annyit válaszolt, hogy hinni akar Martinuzzi szavainak: Isten adjon neki erőt szándékaihoz.

Kolozsváron már egybegyűltek az ország rendei, midőn Izabella megérkezett, s kinyilatkoztatták, hogy elfogadják az egyezményt. Az országházból a főegyházba vonultak, ahol az egyezség megtartására letették az esküt, elébb Ferdinánd biztosai, azután Izabella,

saját és fia nevében, végül Utyessenovics Martinuzzi György, Erdélynek ezentúl is kormányzója. A koronát és a szent jelvényeket azonnal átadták.

Ez országos cselekvény után Kolozs-Monostorba ment át az udvar és az országos rend, ahol a gyermek János Zsigmond király eljegyzése az oltár előtt egész szertartással ment végbe. – Ilyen szomorú vőlegényt még nem láttak soha. – Igaz, hogy a menyasszonyt az öreg Nádasdy képviselte.

Két hét volt adva a királynénak, hogy Erdélyből elutazására elkészüljön.

De hátra volt még két ember, akivel számolni kellett. Az egyik volt a szultán követe, Hali csausz, a másik Petrovich.

A török azért volt itt, hogy sürgesse János Zsigmond megkoronáztatását. Fráter György szép szóval (és még szebb csomó arannyal) megnyugtatá a törököt, hogy most még éppen maga a koronázás nem mehetett végbe, mert János még nagyon gyermek: a korona férfifejre való; de majd eljön az ideje. Ezúttal csak a lakodalmát ülik (ahhoz már elég idős), s nemsokára az anyjával együtt csak azért távozik el Erdélyből, hogy a saját magyarországi fővárosában, Kassán megtartsa a menyegzőjét királyi menyasszonyával.

És Hali csausz híven elhitte a barátnak ezt a mesét, s ezzel tért vissza Sztambulba. – S még a szultán is elhitte.

De nehezebb ember volt Petrovich. Ő a Bánság vajdája volt: valamennyi várnak ura, s vele nem lehetett meséket elhitetni. Végre maga Izabella kérte őt fel, hogy adja meg magát. Ekkor aztán átadta Temesvárt jó Losonczy Istvánnak, Ferdinánd kapitányának a többi várakkal, Becsével, Becskerekkel, Lippával, Karánsebessel együtt, s nem fogadta el a munkácsvári cserét: azt mondta, hogy ő a királynéval együtt megy bujdosásba. Esze kevés volt, de szíve nagy volt a derék főúrnak.

Ott is volt a királyné kíséretében, midőn Izabella útra kelt Kassa felé.

Fráter György Szentkirályig kísérte a királynét és fiát. Itt érzékeny búcsút vett tőlük, mind a kettőt megcsókolva, s mindegyiknek egy erszényt ajándékozott ezer arannyal.

Maga ott maradt az út közepén, midőn a királyné kocsijai tovább vonultak fel a hegytetőnek.

Mikor az utolsó szekér is eltűnt a hegyorom mögött, a por is elszállt utána, akkor érezte Fráter György, hogy milyen üres lett a világ körülötte. Nincs többé itt az az asszony, aki sír, fenyegetőzik, szid, haragszik, gonoszkodik; aztán megint kiengesztelődik, bocsánatot kér, hízeleg, jó lesz. Nincs többé senkije!

A távozó királynénak pedig, midőn Zilahon túl, Erdély határán túl pihenőt tartott, hogy még egyszer visszatekintsen az elhagyott kicsiny, de boldog országra, elővette a szívét a nagy fájdalom. Egy hársfa kérgébe felvéste a nevét és a jelmondatát: *„Sic fata volunt!”*

Így akarja a sors!

LVII. FEJEZET – A pálos barát

Mikor Fráter György visszatért a királyné kíséretéből Kolozsvárra, leveté a lovagruháját, tokjába tette a kardját, felölté a fehér csuhát. Úgy fogadá a tisztelkedésre érkező királyi személynököket; Nádasdyt és Castaldót.

– Uraim, az én munkám be van fejezve – mondá nekik. – Magyarország és Erdély egy király alatt, egy országgá egyesült. Most énnekem semmi dolgom többé e világban. Eleget fáradtam, küzdöttem, sokat ellenségekkel, jó barátokkal még többet; öregember vagyok, megtört lélek vagyok. Nincs már egyéb óhajtásom, mint egyedül maradni az én Istenemmel. Én megyek a sajóládi pálos klastromomba vissza, s ott végzem, ahol elkezdtem.

– Azt kegyelmed nem teheti – mondá Castaldo. – Őfelsége kegyelmedet Erdély vajdájává és Magyarország kincstárnokává nevezte ki. Őfelsége kegyelmednek a címeit még szaporítani is fogja;

Magyarország prímásának bíborszéke vákál; oda kegyelmedet fogja őfelsége beültetni. S ahogy bizton tudom, őszentsége, Pál pápa már elküldé kegyelmed számára a kardinálisi kalapot.

(Tehát erdélyi vajda, prímás és kardinális! Az egykori kandallófűtő fiú!)

A barát arca nem változott derültté.

– Engem a fényes címek nem csábítanak. Sohasem használtam őket, sohasem pompáztam velük. Voltam, vagyok és leszek – „Fráter György."

A spanyol gyanakodó természetű volt. Ebből a szavából Fráter Györgynek azt következtette, hogy ő ezeket a magas polcokat mind alacsonyolja, még fennköltebbre vágyik; a fejedelemségre.

Ekkor azonban Nádasdy Tamás fogta gyóntatóba Fráter Györgyöt.

– Tudod, Fráter György, hogy én mindig ellenesed voltam, sohasem szerettelek. Azért, mert sok eszed volt. Most is, hajó barátod volnék, azt mondanám; „ugyan jól sugallta a spiritus familiarisod, hogy itt hagyd most ezt a theatrum mundit, s hazamenj Sajó-Ládra, csendesen nézni, hogyan nőnek a kertedben a káposztafejek; amidőn az országos zűrzavar sűrűje kezdődik; mert itt bizony arra a fejre, aki itt vezetni akar, semmi gyönyörűség nem vár. Azt mondanám, hajó barátod volnék, hagyd itt ezt az eszeveszett népet, hadd falja fel magamagát, engedd a királyoknak és hercegeknek, hadd ökleljék egymást a koronáikkal, s ez a sok vaksi főnemes hadd menjen a falnak a fejével; te magad pedig mosolyogva nézzed a nevetni való tragédiát, halálveszedelmet a szőlőlugasod alól! De mivel ellenesed vagyok, rosszadat akarom, azért azt kívánom neked, hogy maradj itt; azon a főhelyen, melyet elfoglaltál. Ezekkel az átkozott ördögökkel, akik ez országot kívül-belül marják, egyedül te tudsz megküzdeni, a náluknál nagyobb ördög; a csalfáknak az eszén te járs keresztül, a náluknál csalfább. Te boszorkánymester vagy, ki az egyik tenyeredben aranyat tudsz termeszteni, a másikban fegyveres sereget. Te varázsló vagy, aki pokolbeli bűvészettel meg

tudod vakítani az ellenségeidet. Ezért oda is jutsz, a Tar Lőrinc tüzes nyoszolyája szélére. Ezért kívánom, hogy itten maradj. És azt se hidd, hogy háládatosok leszünk hozzád; se én, se a királyom, se a nemzetem! Szidni, átkozni fogunk, ellened incselkedünk, s mikor lehet, elejtünk. Keserűséggel van színig az a pohár, ami a számodra meg van töltve, Fráter György! Ez az a bizonyos pohár, amelynek elmúlásáért esedezett a nagy názáreti király a Gecsemáné-kertben. Ő nem futott el tőle; te elfuthatsz, itt a töviskoszorú vár!

– Itt maradok! – kiálta fel Fráter György. (A bíbornoki kalap nem csábítá el; hanem mikor a töviskoszorúról szóltak, az itt marasztá.)

S aztán kezét nyújtá Castaldónak, az is az övét neki.

Az a kéz ölte meg.

E siker után Castaldo magára hagyta a két magyar főurat. Meg volt felőle győződve, hogy az ő kecsegtetése a bíbornoki kalappal bírta rá Martinuzzit a kormányzói állás megtartására.

Négyszemközt maradván, azt kérdezé az országbíró a kormányzótul:

– Mit szándékozol tenni legelébb?

– Erre ugyan, ha azt tekinteném, hogy ellenségek vagyunk, nem tartoznám felelni; de miután van egy közös jó barátunk, Magyarország, s azt egyformán szeretjük, elmondom előtted a szándékomat. Legelőször is haladéktalanul megküldöm a török szultánnak az évi adóját Erdélynek, ötvenezer aranyat.

– Mit cselekszel? Hiszen Erdély mától fogva Ferdinánd király tartománya.

– Nem ért ehhez az országbíró! A szultán nem tudja meg, hogy Izabella királyné és Ferdinánd király között ilyen szerződés köttetett.

– Már meg is tudta. Azt hiszed, a szultán csak a csauszok fülén keresztül hall? Nem láttad azt a francia marquis-t, aki az egész ünnepségek alatt folyton közöttünk járt?

– Marquis d'Ormey. A francia király követe volt. Most is itt van.

– Az rögtön megírta a királyának, hogy mi történt itt. Izabella leköszönt, János király elhagyta az országot, Ferdinánd hadai bejöttek Erdélybe. Ezt a tudósítást lóhalálában küldé el a francia király Sztambulba. Ezóta az a szultán kezében van.

– De az én követem nyomban a sarkára hágott a francia követnek, az én tudósításommal, melyben híven elmondom a szultánnak mindazt, ami nálunk történt. Lakodalom volt itt, nem trónváltozás. János király eljegyzését tarták a templomban Ferdinánd király leányával. Castaldo és Nádasdy nem hadvezérek voltak, hanem násznagyok, amit hadseregnek nézett a marquis, az nászkíséret; nálunk ez így szokás, ha vége lesz a „tyúkverőnek", a nászvendégek hazamennek. Izabella János fiával kiment Erdélyből, de itt maradt Magyarországon, Kassa fővárosában, mely az ő birtoka; ott fog János király egybekelni a menyasszonyával.

– Hát ezt mind el fogja neked hinni a szultán, kivált, ha az adót is megküldöd neki; de hogy tudsz hímet varrni arról, hogy Petrovich átadta Ferdinánd királynak valósággal a temesi bánságot? Hogy Ferdinánd ezredei el is foglalták már Temesvárt, Lippát, saját kapitányai alatt, s minden bánsági erőd felcserélte Ferdinánd zászlóival Zápolya zászlóit?

– Csodálom, hogy olyan dolgot kérdezhetsz tőlem, amire már magad megfeleltél. Azt mondád; Petrovich adta át a bánságot, Temesvárt Ferdinándnak. Akkor ez Petrovich dolga.

– De ő ezt Izabella parancsára tette, s Izabellát te kényszerítéd a szerződés elfogadására.

– Ezt te tudod, de a szultán nem tudja. Én pedig eltagadom.

Nádasdy elkezdett hahotával kacagni.

– Ez remek csélcsapás! Hát te most a szegény, jó buta Petrovich hátán mászol ki a hínárból, aki kézzel-lábbal ellenkezett a kiegyezés ellen, s most ő viselje a te bűnödet?

– Hiszen nem bűn, hanem erény volt a kiegyezés. Én az erényemet ruházom át a jó öregre, akinek úgyis mindegy már, akár szereti a szultán, akár haragszik rá.

– Ördögi praktika!

– Te mondád, hogy ördög vagyok.

– Hanem ennek a *csúfságnak*[15] lesz majd egy komoly oldala. A szultán elhisz neked mindent az utolsó szóig. Petrovich volt az ő elárulója. Téged megtart a kegyében. Erdélyt háborítatlanul hagyja, kivált miután megmutattad neki, hogy a támadását négy oldalon vissza tudtad verni, s még jobban is odaverhettél volna, ha akarád – hanem ehelyett a Bánságot fogja megtámadni teljes erejével. Hát akkor, ha Ferdinánd királyt Temesváron és a Bánságban támadja meg Szolimán szultán, mit fog akkor tenni az erdélyi vajda?

– Erre is felelek neked; nem az országbírónak, aki nekem ellenségem, hanem Nádasdy Tamásnak, aki igaz magyar hazámfia.

Tehát ha azt látom, hogy Ferdinánd király az ő vezéreivel, teveled, Báthory Endrével, Castaldóval olyan haderőt állít a török ellenébe, mely képes azt Temesvárnál feltartóztatni, akkor bizony mondom neked, hogy én innen Erdélyből egy olyan ármádiával rohanok ki, aminőt még magyar nem vezetett, s a törököt közrefogva, letöröm a szarvát. Ha azonban ti csak holmi dibdáb csapatokkal álltok ki a török elé, s csak azért, hogy futástokkal megmutassátok neki az utat; ha Ferdinánd király, Károly császár meg a vitéz magyar főurak nem tudnak több sereget összehozni Magyarország védelmére ennél a mostani „násznépnél”, akkor én itthon maradok, lábhoz teszem a puskát, s ha csak jajgatni tudtok, még én is titeket ütlek, hogy még jobban jajgassatok.

– Becsületes válasz! Világos szó!

– Egy ördögtül. Egy csélcsapótul. Mármost tudod jól, hogy miben járok. S majd ha hallani fogod, hogy a törökkel barátkozom, ítéld meg a most hallottak szerint: mi a szó? Mi a szándék? Mi a cselekedet? Ez alatt a fehér csuha alatt páncéling van. Ha magyarok és németek összefogva, komolyan verekesznek a törökkel, a barát leveti a csuhát, s együtt verekszik velük; de ha a magyarok csak káromkodni tudnak, akkor a barát összehúzza a csuháját, és imádkozik. Én Erdély kormányzását elvállaltam. Erdélyt megtartom, oktalanul föl nem áldozom. Ez a kulcsa mindannak, amit mondok és cselekszem.

[15] „Tréfa” helyett használták e szót.

LVIII. FEJEZET – Ulomán basa

Úgy történt, ahogy Nádasdy előre látta. Szolimán szultán egész kedélyes humorral fogta fel a helyzetet. Elhitt Fráter Györgynek mindent. A barát az ő híve; annak tehát békét hágy. Ő lássa, mit fundál Erdélyben. Az áruló Petrovich, aki átadta a bánságot Ferdinándnak, azt kell megbüntetni. Szegény Petrovich nem hitte volna, hogy ennyit fogják emlegetni a nevét.

Kászon basa kudarcát is megbocsátá a szultán – a győzteseknek. Ha Török János százhetvenhárom vitéze elkergeté a beglerbég huszonötezer harcosát, az Török Jánosnak dicsőségére válik. (Atyja fia!) Ezért a beglerbéget illeti meg a büntetés. Azt lenyakaztatá a szultán, s helyébe budai basának Alit küldé – az eunuchot. Ez legalább egy dologban nem volt férfi; de a többiben ugyancsak az volt.

Az új beglerbéget pedig, Szokolovics Mehemet basát (egy rác pap renegát fiát) beküldé a Bánságba, nyolcvanezer főnyi haddal, ötven ágyúval a tartományt behódítani.

A rác eredetű nagyvezér mindenütt nemzetbeli őrséget talált a várakban, s azok egymás után nyiták meg előtte a várkapukat egy barátságos felhívásra. Báthory Endre, Ferdinánd vezére, akinek a Bánságot védelmezni kellett volna, látva a hússzoros ellenséges hadat, egyszerre olyan köszvényt kapott a lábaiba, hogy nem tudott lóra ülni; amiből azonban olyan jól kigyógyította a török vezér, hogy a Marosig tudott szaladni; ott találkozott Ferdinánd másik vezérével, Sforza Pallavicinival. Akkor volt együtt a kettőjüknek hatezer fegyveresük. Ugyanannyi lehetett Castaldónak is, Nádasdy huszárjait is odaszámítva.

Szokolovics már október elején Lippáig hatolt anélkül, hogy egy puskát kisütöttek volna ellene. Itt is tárt karokkal fogadta a lakosság, s kényszeríte a magyar őrséget a várból kivonulni. A beglerbég Lippán ötezer szpáhit és kétszáz janicsárt hagyott Ulomán basa vezénylete alatt, akinek első dolga volt a belső várban kutat ásatni. Ezt ma is „basa kútjának” nevezik.

Fráter György eddig meg sem mozdult.

Hatvanezer harcosa volt sátor alatt a kenyérmezei síkon. Azokat jó fegyelemben tartá, s bőven élelmezte. Castaldónak adott harmincezer forintot a katonái zsoldjára.

Ezalatt folyvást jöttek-mentek nála a török csauszok, arab nyelven írott levelekkel, ami nagy szemet szúrt Castaldónál.

E táborozás alatt történt az, hogy Fráter György belső íródeákja, Pesti Gáspár, éjnek idején megszökött az urától, felkereste Castaldo sátorát, s sűrű könnyhullatások között mondá el neki, hogy őrizze a fejét a baráttól, mert ez a pokollal cimboráló ember csak azon törekszik, hogy Castaldo seregét a törökök kezére játssza; elmondta a spanyolnak mindazon levelek tartalmát, melyeket a barát az ő tollába diktált a török szultánhoz és vezérekhez.

Ezt a felfedezést közölte Castaldo a királlyal, aki országnagyjainak tanácsára azt az utasítást küldé a vezérének, hogy inkább előzze meg ő a barátot, s tegye el láb alól.

Ezalatt Szokolovics Mehemet basa Temesvár alá vonult derékseregével, s hozzáfogott annak az ostromához.

Itt azután derék harc fejlődött a várvédők és ostromlók között. Losonczy István naponkint kitört az ellenségre, s meghiúsítá a támadásait.

– No, most, uraim, itt az ideje az indulásnak – monda Fráter György. – Most már harcolnak a magyarok.

És sikerült neki egy követet bejuttatni Temesvárba Losonczyhoz, azzal az izenettel, hogy tartsa erősen magát, jön a felmentő sereg.

Azonban egyúttal a beglerbéghez is sietett egy követe Fráter Györgynek, olyanforma izenettel, hogy most már vége a csúfságnak, jön a komoly dolog; jó lesz hazavakarodni.

Szokolovics Mehemet ezt nem is mondatta magának kétszer, hanem amint Fráter György és Castaldo hadai a Maros völgyén előtörtek, rögtön felszedette a sátorait, s abbahagyva az ostromot, visszavonult Becse váráig.

Fráter György tehát ismét elérte a célját vérontó ütközet nélkül. Temesvárt felszabadítá egy levél írásával.

A kettős játékot még mindig folytathatá. Nem vette észre, hogy minő halálos mérgekkel játszik.

Most végre eljött az idő, hogy el kellett vetnie valamelyik álarcát, s az igazi képével jelenni meg a világ előtt. A vezérek haditanácsa elhatározá, hogy miután Szokolovics Mehemet nagyvezér Temesvár alól elfutott, s még tovább is futni készül, Lippa várát fogják ostrom alá venni és visszafoglalni.

Itt azután meg kellett vallani Fráter Györgynek, hogy ki hűségét tartja: Szolimánét-e vagy Ferdinándét?

Castaldo elkezdte a város falait lövetni, s háromnapi ágyúzás után hatalmas rést töretett az alsó klastrom alatti bástyán.

A vezérek elhatározták, hogy Szent Imre napján, délután két órakor rohamra viszik a csapatjaikat.

Egy fiatal spanyol vitéz, dicsvágyó kedvében, nem várhatá meg a rendelt órát, hanem sokkal elébb nekiindula *hetedmagával* a törésnek, s azon beugorva, vakmerő harcot kezdett a törökkel. Azokat ott ugyan darabokra vágták; de a nagy sivalkodásra felzendült a tábor, urak és legénység az ebéd mellől felugrálának, s lovaikra kapva, vágtattak a vívott falakhoz. A gyalogság lajtorjákat támasztott a bástyák oldalához, azokon nyomult fölfelé.

– No, vitéz ellenséges hazámfia – monda ekkor Fráter György Nádasdy Tamásnak. – Lássuk, hogy melyikünk tűzi ki hamarább a falpárkányra a maga zászlóját!

Azzal mind a ketten leugrának a lovaikról, kezükbe ragadták a saját nemzetségük címeres zászlóit, s úgy vezették a csapatjaikat a vívott bástyák felé.

Csodaharcot látott a világ e helyütt. A két öregember oly hős módon harcolt, oly halálmegvető bátorsággal vitte fokrul fokra elő a zászlóját, s védte azt kardjával egész tömeg janicsár ellen! Talán az egyiknek az adott meseerőt a karjába, hogy e napon hitte megalapítani nagyra hivatott családja dicsőségét; a másiknak meg az, hogy itt vélte becsülettel bevégezhetni a terhes életet. De sem golyó, sem kard nem fogta egyiket sem. Zászlóikat odatűzheték egymás mellé a megvívott falra. Az ostromló sereg minden oldalon a városba

hatolt. Ulomán basa népének egy részével a belső várba menekült; a kinnrekedt szpáhik a Maros felé nyíló kapun kitörének, de ott éppen szembe találkoztak vitéz Török Jánossal, ki most már ezredet vezényelt. A szpáhikkal dühös harcot kezdett; ő maga azoknak a főemberét hegyes tőrével leszúrá, s a nagy viadalban maga is hét sebet kapott; de a szpáhikat mind a Marosba szoríták, s aki a túlpartra átvergődött, azt a spanyolok ölték meg. A lippai diadalnap háromezerötszáz halott és fogoly török árával lett megfizetve.

– Ezt hogy hazudod el a török szultánnak, meg hogy magad vitted elöl a hágcsón a zászlódat? – mondá Nádasdy az ostrombul visszatérő Fráter Györgynek, kivel Castaldo sátorában a győzelmes ostrom után összetalálkozék. Fráter Györgynek az arca fekete volt a lőporfüsttül és foltos a vértül, de ragyogó az erős indulattól. Ez volt hát az igazi arca?

Castaldo azt mondá neki:

– Menjen csak kegyelmed, mossa le az ábrázatját szaporán a dicsőség kormátul: mert olyan izenetem van kegyelmedhez, amelynél az arca teljes ragyogását óhajtanám látni.

Mikor aztán Fráter György ismét odakerült Castaldo sátorához, harcban összetépett ruháit felváltva, és arcát tisztára mosva: ott találta az előtt összegyűlve mind a vezéreket, kapitányokat és tábori káplányokat és pópákat, azok mögött a tamburokat és trombitásokat, mintha nagy tábori misére készülnének.

És akkor előhozatá a sátorból Castaldo a nagy vastokokba zárt függőpecsétes írásokat. Az egyik volt Ferdinánd király dekrétuma, melyben Martinuzzi Utyessenovics Györgyöt, legjobb hívét kinevezi esztergomi prímásnak. A másik pedig III. Pál pápa brevéje volt, melyben a püspököt, a kereszténység védelmében tett nagy és hősi szolgálataiért a kardinái bíborral ruházza fel.

Az okiratok felolvasása után dob- és trombitaszó hangzott fel háromszor, mit a hadirendben felállított ezredek vivátkiáltása követett; közbedörögtek az elfoglalt bástyákon az ágyúk, hirdetve urbi et orbi a nagy örömhírt.

S e nagy dicsőség, felmagasztalás közepette a barátnak az arcán egy vonás derülése, egy színváltozás árnyalata sem mutatá az örömöt. Hideg maradt, mozdulatlan, mint egy szoborkép.

Ez a mozdulatlan arc volt a halála.

Ulomán basa ezerötszáz törökkel a belső várba vette magát.

Miután kútja volt, vízben szükséget nem szenvedett, eleségül ott volt a sok paripa. A fellegvár bástyái erősek voltak, dacoltak az ostrommal.

Castaldo felszólítá a basát kapitulációra.

Ulomán azt felelte rá, hogy csak tisztességes elvonulás mellett, fegyverrel a kézben, lobogó zászlókkal adja át a várat.

November vége felé járt az idő. Esős, ködös, csatakos napok.

Az erdélyi hadsereg hazakívánkozott. Székelyek, szászok, oláhok mind nem voltak rendes zsoldba vett katonák, hanem felkelő seregek, akik egy hadjáratra vállalkoztak, de téli táborozás elől ugyan hazatértek.

Fráter György azt ajánlá a társvezéreknek, hogy el kell fogadni Ulomán basa ajánlatát. Hadd menjen Allah hírével a maga hazájába. Elég nagy diadal lesz, ha Ferdinánd seregei egy ötezer töröktül védett erős várat ostrommal elfoglaltak. Az első töröktül visszafoglalt vár e hosszú hadjáratban.

Még *talán* valami más is járhatott a barát eszében.

Ulomán basa nevezetes alakja volt a történelemnek.

Találkoztunk vele a fekete herceggel megvívott harcoknál, amikben annyi diadalt aratott. Azóta is híres harcai voltak a Zrínyiekkel. De legtöbbet nyomott mellette az eredete.

Ahogy a francia kútforrásunk értesít: Ulomán basa a perzsa Szófi húgának a férje volt, aki a sógora iránti haragból átszökött annak ellenségéhez, Szolimánhoz. (Uloman *le persan.)* Asszony volt a kérdésben. Szolimán udvaránál nagy kedvezésben részesültek a renegátok. De semmi keresztény pribék nem állt előtte olyan nagy becsben, mint a perzsa hittagadó, aki elhagyja a síita vallást, s áttér a szunnita hitre. Ezért állt nagy értékben Ulomán Szolimán előtt. S ezt Fráter György jól tudta.

Azt képzelte, hogy ha ő Ulomán basát ép bőrrel hazamenekülni segíti, az hálából ismét kiegyenlíti az ő tartozását a török szultánnál.

Fráter György addig ijesztgette Castaldót a beglerbég és budai Ali basa közeledésével, saját serege szétbomlásával, míg az beleegyezett a török basa által felajánlott kapitulációba. Elmehet Ulomán egész seregével, fegyverestül, poggyászostul: csak az ágyúit hagyja hátra.

Fráter György még egy szekérsor élelemről is gondoskodott a török had számára, s kíséretül odaadta melléjük Cserepovics rác kapitányt a szerezsánjaival. Azok éjjel, fáklya- és lámpafény mellett vágtak neki az útnak.

Eddig ez mind jó lett volna. Azonban a magyar táborban akadt két kapitány, aki összebeszélt, hogy az elvonuló török sereget útközben megtámadja, levágja és prédát tesz benne. Alávaló terv volt: nem méltó se magyarhoz, se keresztényhez. Kapitulált ellenséget a váron kívül megrohanni, leöldösni.

De meglakoltak érte a kapitányok. Az egyik volt Horváth Ferenc, a másik Balassa Menyhért (Tinódinál Balási), ugyanaz a rabló várúr, aki Izabella dolgában fellázadt, s aztán nagy sietve Ferdinándhoz visszapártolt. A megtámadott Ulomán bég harcosai *fegyverre* kaptak, s a martalócokat szégyennel visszaverték, Balassa Menyhértnek a combját keresztüllőtték. Azok nagy gyalázkodással visszakullogtak a magyar táborba.

S ezt mind Fráter György rovására írták. Ő segített Ulomán basának megmenekülni: őmiatta fáj Balassa Menyhért átlőtt lábszára! Eközben Szokolovics Mehemednek egy levelét elfogták, mely Fráter Györgyhöz volt intézve. Ebben ez volt írva:

„A szultán, mihelyt az uraságod által küldött adót kezéhez vette, rámparancsolt, hogy Erdélyt háborítatlan hagyjam. Ezért hagytam fel Temesvár vívásával. Uraságod pedig, farizeusok és haramiák társaságában, szablyákkal, rudakkal és fáklyákkal Lippa ostromába fogott. Emiatt Ali budai basa seregével ide jött hozzám. De én őt a szultán parancsa mellett visszaküldöttem, mert, mint Cicero mondja, adott szavunkat az ellenség irányában is illik megtartanunk. Uraságod másképp cselekszik, mint levelében beszél. Jó lesz a dolog végét meggondolni, s a császár hatalmára gondolni!"

Ezzel még gyanúsabbá lett Fráter György Ferdinánd vezérei előtt. Bőszült volt ellene az egész magyar-német had. De kivált az olaszok.

Sforza Pallavicini így ír e napokban Ferdinándnak:

„Nincs olyan ész, mely ennek az embernek a természetét fel tudná fogni. Ugyanabban a pillanatban sír és nevet. Egyszer ígér, másszor tagad. Úgy beszél, mint egy szent, s úgy cselekszik, mint egy ördög. – Ez az ember inkább török, mint keresztény, inkább Lucifer, mint János. Fogásai és ármányai a beglerbéggel különfélék. Követei, levelei szünet szün-

telen mennek a törökhöz, s onnan vissza hozzá a csauszok. Azt mondja, mindez jó célra történik. Mikor a szavaiért legjobban felindulok ellene, a tetteit helyeselnem kell. Kitalálja a gondolataimat. Kérem az Istent, világosítson fel, mit tegyek ezzel az emberrel."

Martinuzzi a lippai napok után minden dolgát megírta Ferdinánd királynak és Károly császárnak: világosan, őszintén. Elküldte nekik a beglerbég leveleit is. Mind a két uralkodó meggyőződött ez irataiból, hogy Fráter György helyesen cselekszik. Válaszoltak is rá. Ferdinánd a vajda kitűnő ügyességét és hűségét magasztalá, Károly császár azt írá néki: *„Bátorságod és lelki nagyságod által egymagad állasz ez idő szerint az egyház férfiai között, aki karral és tanáccsal oltalmazod a hitetlenek dühe ellen a kereszténységet."*

Fráter György ezeket a leveket már nem olvasá.

LIX. FEJEZET – Hetven napig temetetlen

Eljött a december. Az erdélyi hadsereg hazaoszlott. Castaldo és Sforza Pallavicini hadaikat téli szállásaikra küldék Erdélyben. Fráter György a saját testőrezredét is szabadságra küldé: a hadviselés télen pihent.

December 12-ikén, András napján érkezett meg Fráter György alvinci kastélyába, tábori fáradalmait kipihenni.

A krónikás feljegyzi e napról, hogy azon szokatlan természet csodái voltak; zivatar volt, villámlott, mennydörgött, sűrű zápor esett, délután fényes szivárvány ragyogott az égen, mely után kemény északi szél támadván, egyszerre átcsapott az időjárás csikorgó hidegbe. Luca napjára jéggé fagyott minden folyó.

Castaldo és Pallavicini nehány nap múlva Fráter György vendégei voltak a kastélyban, s vacsoránál együtt mulattak vele.

Fráter György annyira gyanútalan volt, hogy még a rendes testőreit is előreküldé Gyulafehérvárra: nem tartott maga mellett mást, mint Vas Ferenc apródját és Ferrari Márk olasz titkárját.

Szent Özséb napján, Luca után harmadnapra, korán reggel kopogtatott a kardinál ajtaján a titkárja, Ferrari Márk.

Fráter György éppen a hóráit végezé, az imazsámolyrul kelt föl. Pongyolaruhája, egy drága prémes kaftán volt rajta. Kinyitá a titkárjának az ajtót.

Ferrari egy levelet adott át a kardinálnak, amit az felbontott, s elkezdett olvasni. A titkár ruhaujjából markába csúsztatá a gyilkot. De nem volt bátorsága a rémtettet végrehajtani: visszahúzódott. Ámde az ajtóban állt Pallavicini, az visszalökte, s az ajtót behúzta előtte.

Ekkor Ferrari odaszökött a kardinálhoz, s tőrével a nyakába döfött.

– Mi ez? – kiálta föl Fráter György, visszafordulva. A gyilkos még egyszer a nyakába szúrt.

De a hatalmas, erős férfi egy ökölcsapással leteríté a nyomorultat, s kicsavarta kezéből a gyilkot. Ekkor berohant a mellékszobában rejtőző többi orgyilkos, köztük Pallavicini, s karddöfésekkel, pisztolylövésekkel leteríték a kardinált, aki „Jézus Mária!” kiáltással rogyott össze, s kiadta lelkét.

A kiáltására elősietŏ apródját, Vas Ferencet is hét sebbel átszúrva leteríték, s halottképpen otthagyták az ura mellett.

Azután levágták a kardinálnak azt a fülét, melyről híres volt, hogy születése óta szőrös, s hőstettük tanújeléül elküldték Ferdinándnak.

Azzal otthagyták a halottat. A kincsein megosztoztak.

Az alvinci várkastélyból mindenki elfutott.

A sebeiből felocsúdó apród a gyilkosok eltávozta után felvánszorgott, s a faluba menekült: ott ápolták a jobbágyok rejtegetve, míg magához tért.

A nagy ember pedig ott feküdt a tornác márványán *hetven napig temetetlen.* Senki sem kérdezősködött utána. Csak amidőn a felépült apródja hírt vitt a gyulafehérvári barátoknak ura haláláról, azok mentek érte, s eltemették a kolostorukban. Sírkövén ez epitáfiummal: *„Omnibus moriendum est.”* (Mindenkinek meg kell halni.)

A francia közmondás így szól: „C’est plus qu’un crime; c’est une faute!” (Ez több mint bűn, ez hiba!)

A bűnért fölmentést adott a pápa a gyilkosoknak; de a hibát megbosszulta a nemezis. Fráter Györgyöt elveszítve, elveszté Ferdinánd Erdélyt.